

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI / DOKTORA

ALMANYA'DA YAŞAYAN 2. ve 3. KUŞAK
GÖÇMENLERİN SOSYAL ENTEGRASYONUNDA
MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ ROLÜ

Seda Nur ÇINAR
2502190136

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şebnem ÇAĞLAR

İstanbul, 2023

ÖZ

ALMANYA'DA YAŞAYAN 2. ve 3. KUŞAK GÖÇMENLERİN SOSYAL ENTEGRASYONUNDA MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ ROLÜ

SEDA NUR ÇINAR

Bu çalışmanın konusu Almanya'ya göç etmiş olan Türklerin yaşadıkları sosyal entegrasyon sürecinde medyanın rolünü tartışmaktır. Bu araştırmayla, Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin kendini tanımladığı göçmen kimliği de göz önünde bulundurarak Alman medyasını ve Türk medyasını hangi amaçla ne kadar kullandığını tespit etmek, medyayı takip etmiyorsa neden etmediğini incelemek hedeflenmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen ve TÜBİTAK tarafından desteklenen araştırma kapsamında Almanya'da yaşayan 2. ve 3. kuşak göçmenlerden örnekleme göre seçilen 36 kişiye vatandaşlık durumları, eğitim durumları, arkadaşlık ve dostluk biçimleri, aile ilişkileri, medya kullanımları ve Almanya'ya entegrasyonlarıyla ilgili sorular sorularak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve katılımcı gözlem tekniği uygulanmıştır. Farklı nesillerden gelen göçmenlerin deneyimleri analiz edildiğinde, zaman içinde medya teknolojilerinin sunmuş olduğu imkanların artması ve çeşitlenmesi sayesinde Türkiye ile daha sık ve rutin bir bağ kurulabildiğini gözlemlenmektedir. Bu gelişmelerle birlikte kültürel ürünlerin ve haberlerin daha yakından takip edilebildiği, kişiler arası iletişimin sıklığının ve süresinin arttığı bir döneme tanık olunmaktadır. Burada özellikle çevrimiçi iletişim olanaklarının, örneğin sosyal medyanın giderek önem kazandığını, geleneksel medya araçlarından da televizyonun hala birinci sırada yer aldığı söylenebilir. Ancak bu artan imkânlar çalışmanın sonunda ortaya çıkan Türkiye'ye yönelenler, çoklu etnik kimliklere yönelenler ve de dünyaya yönelenler olmak üzere 3 göçmen tipolojisi için farklı anlam ifade etmektedir. Politik ilgisizlik, yaşamadığı ülkeye olan ilgisizlik, dilbilgisi yetersizliği, Türkçe medyanın içeriğinin beğenilmemesi, Alman haberlerindeki Türk imajı gibi çeşitli nedenlerden etkilenen günlük medya pratiklerinin

Türk göçmenlerin Almanya'ya sosyal entegrasyonunda etkin bir rolü olduğunu bu araştırma sonucunda söylemek mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal entegrasyon, Türk göçmenler, Almanya, medya kullanımı, sosyal medya kullanımı

ABSTRACT

The subject of this study is to discuss the role of media in the social integration process of Turkish immigrants who have migrated to Germany. Through this research, it aims to determine the extent to which Turkish immigrants living in Germany use both German and Turkish media, taking into account their self-identified immigrant identity. The study also aims to investigate why some individuals do not follow the media. Within the scope of this research, which was carried out and supported by TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey), semi-structured in-depth interviews were conducted with 36 participants selected from the 2nd and 3rd generations of immigrants living in Germany. Questions were asked about their citizenship status, educational background, forms of friendship and social relationships, family relationships, media usage, and integration into Germany. Participant observation techniques were also applied. When analyzing the experiences of immigrants from different generations, it is observed that over time, the increasing and diversifying opportunities offered by media technologies have enabled a more frequent and routine connection with Turkey. Along with these developments, a period in which cultural products and news can be followed more closely, and the frequency and duration of interpersonal communication have increased, can be witnessed. It can be said that online communication options, such as social media, are increasingly important, while television still holds the first place among traditional media tools. However, these increasing opportunities have different meanings for three immigrant typologies that emerged at the end of the study: those who turn towards Turkey, those who embrace multiple ethnic identities, and those who focus on the world. It is not possible to say that daily media practices influenced by various reasons such as political disinterest, disinterest in the country they do not live in, language proficiency, dislike of Turkish media content, and the Turkish image in German news play an effective role in the social integration of Turkish immigrants into Germany, according to the results of this research.

Keywords: Social integration, Turkish immigrants, Germany, media usage, social media usage

ÖNSÖZ

Henüz 5 yaşındayken eve düzenli alınan gazeteleri okumaya çalışarak hayatıma giren ardından yüksek öğrenim hayatımda hep var olan medya ve ailemin gerek savaş gerek doğal afet nedeniyle yaşadığı göç olgusu tez çalışmamın iki ana ayağını oluşturmuştur. Mersin'in Tarsus ilçesinden 18 yaşında gazetecilik öğrenimi almak için İstanbul'a göç etmemin ardından benim hayatımdaki en büyük göç 35 yaşında Almanya'ya gitmem oldu. Savaş dolayısıyla 1974 yılında önce Güney Kıbrıs'tan Kuzey Kıbrıs'a zorunlu göç eden annemin Kuzey Kıbrıs'tan İstanbul'a eğitim sebebiyle yaşadığı göçe benzer şekilde Almanya'nın Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde yer alan Bochum şehrine doktora eğitimim sırasında önce Erasmus değişim programıyla, ardından çalışmamın örneklemini oluşturan Almanya'daki 2. ve 3. kuşak Türk göçmenlerle araştırmamı yerinde gerçekleştirmek için Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'ndan (TÜBİTAK) aldığım yurtdışı doktora sırası bursuyla 6 ay boyunca Bremen'de yaşama fırsatım oldu. Bremen Üniversitesi'ndeki Medya Araştırmaları Merkezi'nde (ZeMKI) Prof. Dr. Andreas Hepp ile misafir araştırmacı olarak çalışmak onur verici bir deneyimdi. Bana bu fırsat tanıdığı için TÜBİTAK'a teşekkür ederim. Almanya'da Ruhr Bochum Üniversitesi'nde ve ZeMKI'de tanıştığım, fikir alışverişinde bulunduğum vizyonumu genişleten herkes benim için büyük şans oldu.

Medyaya ilgimin ana sebebi babacığım Dr. Ali Çınar'a, göç konusuna ilgimin bizatihi sebebi olan anneciğim Dr. Hülya Çınar'a ve beni her zaman destekleyen ablam Av.Ezgi Çınar'a ve abim Dr. Mert Çınar'a desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim. Beni bu yola çıkarken her anlamda destekleyen, bu yolun başındayken yanımda olan ancak bu süreçte hayata veda eden canım Berkin Bozdoğan'a beni hissettiğini varsayarak teşekkür ederim. Akademik anlamda desteğini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Şebnem Çağlar'a ve Prof. Dr. Ali Murat Vural'a teşekkürü bir borç bilirim. Anadolu Üniversitesi öğretim üyesi saygıdeğer Doç. Dr. Temmuz Gönç'e, doktor unvanını benimle yakın zamanda alacak olan canım dostum ve eski meslektaşım Deniz Gönç'e, Dr. Musa Çelik'e çok teşekkürler. Tüm stresimi benimle birlikte

göğüsleyen can dostum Hande İlayda Konbul ve Konbul ailesine de çok teşekkür ederim. Beni hep destekleyen, tezim için benimle birlikte heyecanlanan Av. Mehmet Rahmi Kadioğlu'na, bütün süreçlerde bana mihmandarlık eden canım arkadaşım Dr. Ece Çim'e, bana Düsseldorf'ta evinin kapılarını açan Hasan Yavuz'a, çok kısa sürede çok şey paylaştığım, tezime katkılarını asla esirgemeyen Aylin Kübra Kılıç'a, Karin Bernaciak'e, hep yanımda oldukları için müteşekkirim.

Seda Nur Çınar

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
TABLO LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GÖRSELLER LİSTESİ	xv
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ OLGUSU VE TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN TARİHÇESİ

1.1. GÖÇ OLGUSU	4
1.1.1. Göç ve Göçmen Tanımı, Göçün Nedenleri ve Türleri.....	6
1.1.2. Küresel Göç Tarihiçesi.....	9
1.1.3. Göç Kuramları.....	18
1.1.3.1. Erken Dönem Göç Kuramları	21
1.1.3.2. Çağdaş Göç Kuramları	24
1.1.3.3. Ulusötesi Göç Kuramları	31
1.1.3.4. Göç Kuramlarının Yorumları	38
1.2. ALMANYA TÜRKİYE İŞÇİ GÖÇÜNÜN TARİHÇESİ	40

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ve ENTEGRASYON TARTIŞMALARI EKSENİNDE TÜRK GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. KÜLTÜR KAVRAMI VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK TARTIŞMALARI	54
2.1.1. Kimlik ve Göçmen Kimliğinin Oluşumu	54
2.1.2. Kültür ve Çokkültürlülük Tanımları	59
2.1.3. Çokkültürlülük Kuramları	71
2.1.4. Çokkültürcü Politikalarla Ortaya Çıkan Çokkültürlülük Uygulamaları	78
2.1.4.1. Almanya’da Çokkültürlülük Uygulamaları	84
2.1.5. Çokkültürlülük Eleştirileri ve Kültürlerarasıcılık	96
2.2. ASİMİLASYONDAN ENTEGRASYONA GİDEN TEORİK SÜREÇ VE SOSYAL ENTEGRASYON	101
2.2.1. Entegrasyon Tanımları ve Kuramsal Çerçeve	105
2.2.1.1. Berry’nin Kültürleşme Teorisi ve Esser’in Sosyal Entegrasyon Yaklaşımı	109
2.2.2. Türkler’in Almanya’da Sosyal Entegrasyonunu Etkileyen Faktörler	118
2.2.2.1. Dil Sorunu ve Anadilde Eğitim Tartışması	119
2.2.2.2. Almanya’daki Türk Dernekleri	123
2.2.2.3. Almanya’daki Türk Aile Yapısı ve Melez Kimlikler ..	133

2.2.2.4. Alman Toplumunun Türk Göçmenlere Bakışı ve Yabancı Düşmanlığı.....	141
2.2.2.5. Almanya'nın Göç Politikaları ve Entegrasyon Uygulamaları.....	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYANIN SOSYAL ENTEGRASYONDAKİ ROLÜ ve ALMANYA'DAKİ TÜRKÇE MEDYA YAYINLARI

3.1. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ İŞLEVLERİ	164
3.1.1. Medyanın Entegrasyondaki Rolü	168
3.2. ALMANYA'DA TÜRKLER'İN MEDYA KULLANIMI İLE İLGİLİ YAPILAN ÖNCÜ ÇALIŞMALAR	172
3.2.1. 2000 Öncesi İlk Araştırmalar	175
3.2.2. 2000 Sonrası Öne Çıkan Araştırmalar	176
3.3. TÜRK GÖÇMENLERİN ALMANYA'DA TAKİP ETTİĞİ MEDYA ORTAMLARI.....	188
3.3.1. Almanya'daki Türklerin Takip Ettiği Türkçe Medya Organları	188
3.3.1.1. Almanya'da Yayın Yapan Türkiye Kökenli Türk Medyasının Kısa Tarihi	189
3.3.1.2. Almanya'nın Türklere Yönelik Türkçe Medya Yayınları	193
3.3.1.2.1. Almanya'da Türkçe Yayın Yapan Etnik Medya Kuruluşları.....	201
3.3.2. Almanya'da Medya.....	204
3.3.3. Almanya'da Türklerin Dijital ve Sosyal Medya Kullanımı	212
3.3.3.1. Türkçe Dijital Medya ve Sosyal Medya Ortamları...	212
3.3.3.2. Almanca Dijital Medya ve Sosyal Medya Ortamları	214

3.3.4. Dijital ve Sosyal Medyanın Sosyal Entegrasyonda Rolü ..	215
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI	218
4.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	218
4.2.1. Araştırma Modeli.....	223
4.2.2. Evren ve Örneklem	223
4.2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	228
4.2.4. Veri Toplama Aracı	229
4.2.5. Veri Analizi	232
4.2.6. Araştırmanın Önemi	235
4.3. BULGULAR	238
4.3.1. Sosyo-Demografik Bulgular	238
4.3.2. Sosyal Entegrasyonun Boyutlarına Dair Betimsel Bulgular.....	242
4.3.2.1. Kültürleşme Boyutuna Dair Betimsel Bulgular ...	242
4.3.2.2. Etkileşim Boyutu İle İlgili Bulgular	251
4.3.2.3. Kimlik Boyutu İle İlgili Bulgular	256
4.3.3. Medya Kullanımına Dair Betimsel Bulgular	264
4.3.3.1. Geleneksel Medya Kullanımı.....	264

4.3.3.2. Türkiye ve Almanya Gündemi Takip Durumu.....	266
4.3.3.3. İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı.....	275
4.3.4. Türkiye ile Yaz Tatili ‘Urlaub’ Bağı ve Türkiye’ye dair Olumlu-Olumsuz Görüşler.....	282
4.3.5. Sosyal Entegrasyonun Önündeki Engeller.....	288
4.4.4. Medya Kullanımı ile Sosyal Entegrasyonun İlişkisi: Göçmen Tipolojileri	301
SONUÇ	308
KAYNAKÇA	309
EKLER	309
ÖZGEÇMİŞ	360

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: Analiz Seviyesine Göre Tanımlanmış Göç Kuramları.....	18
Tablo 1.2: Ulusötesilikte Toplumsal Alan Türleri.....	35
Tablo 1.3: Türkiye ile Batı Avrupa Ülkeleri ve Avustralya Arasındaki İşçi Alımı ve Sosyal Güvenlik Anlaşmaları.....	41
Tablo 2.1: Gordon'un Asimilasyon Kuramı.....	61
Tablo 2.2: Parsons'un İşlevsellik Kuramının Unsurları.....	101
Tablo 2.3: Esser'in Sosyal Entegrasyon Kuramının Boyutları.....	105
Tablo 2.4: Sosyal Entegrasyon Türleri ve Dil Yeterliliği.....	107
Tablo 2.5: Almanya'da Yaşayan Müslümanlara ait Dernekler.....	116
Tablo 2.6: 2000 Yılından Sonra Almanya'da Göç İle İlgili Yapılan Reformlar.....	141
Tablo 3.1: 2000'lerde Almanya'daki Göçmenlerle İlgili Yapılan Medya Kullanımı Merkezli Araştırmalar.....	154

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 2.1:** Berry'nin Sosyal Entegrasyon Teorisi..... 104
- Şekil 2.2:** Esser'in Sosyal Bütünleşme Boyutları ile Berry'nin Kültürleşme Stratejilerinin Entegrasyonu..... 108

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1: Ocak 2019’da TV’lerin İzlenme Oranları	180
Grafik 3.2: Almanya’daki haber alma kaynaklarının sıralaması (2021)	182
Grafik 3.3: Görüşmecilerin Geleneksel Medya Kullanımları	263

KISALTMALAR

AABF	:	Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu
AB	:	Avrupa Birliği
ABAF	:	Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AfD	:	Alternative für Deutschland/ Almanya için Alternatif
ARD	:	Almanya Radyo ve Televizyon Kurumları Kamusal İş birliği
ATİB	:	Avrupa Türk-İslam Birliği
ATİF	:	Türkiyeli İşçiler Federasyonu
BAAV	:	Federal İşçi Bulma ve İşsizlik Sigortası Kurumu
BAMF	:	Federal Göçmen ve Mülteci Dairesi
BAP	:	Beyaz Avustralya Politikası
BİDEB	:	Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMMYK	:	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CDU	:	Christlich Demokratische Union Deutschlands
CDU/CSU	:	Christlich Demokratische Union Deutschlands Christlich/Soziale Union in Bayern
DESTATIS	:	Federal İstatistik Ofisi
DM	:	Deutsche Mark

DİDF	:	Demokratik İşçi Dernekleri
DİTİB	:	Diyanet Türk İslam Birliği
DW	:	Deutsche Welle
FDP	:	Freie Demokraten
FÖTED	:	Almanya Türk Veli Dernekleri Federasyonu
IGMG	:	İslam Toplumu Millî Görüş
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
IOM	:	Uluslararası Göç Örgütü
İİBK	:	İş ve İşçi Bulma Kurumu
KRV	:	Kuzey Ren Vestfalya
MEB	:	Millî Eğitim Bakanlığı
MÖ	:	Milattan Önce
NELM	:	İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi
NSU	:	Nasyonal Sosyalist Yeraltı Örgütü
Pegida	:	Patriotische Europäer Gegen Islamisierung Des Abendlandes/ Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar
SDP	:	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SFB	:	Sender Freies Berlin

TDF	:	Avrupa Türkiyeli Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TGD	:	Almanya Türk Toplumu
TDK	:	Türk Dil Kurumu
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SGK	:	Sosyal Güvenlik Kurumu
SPD	:	Soziale Politik für Dich
TC	:	Türkiye Cumhuriyeti
TÜBİTAK	:	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UNDP	:	United Nation Population Division
VIKZ	:	İslam Kültür Merkezleri Birliği
VIKZ	:	İslam Kültür Merkezleri Birliği
YSK	:	Yüksek Seçim Kurulu
ZeMKI	:	Medya, İletişim ve Bilgi Araştırma Merkezi
ZMD	:	Almanya Müslümanları Merkez Konseyi

GİRİŞ

Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelerden aldığı emek gücü başta geçici göçmenlik olarak görülse de sonradan yerleşik bir göçmen sorunu haline gelmiştir. İşçilerin kalıcılaşmasıyla birlikte misafir işçiler göçmen sorununa evrilmiştir. Göçmenlerin kalıcılaşmasıyla birlikte, entegrasyon zorlukları, kültürel farklılıkların yönetimi ve sosyal uyum gibi konular gündeme gelmiştir. Mülteci başvurularındaki artış, aile birleşimi ve ekonomik zorluklar gibi faktörler, göç konusunun siyasi partilerin gündemine gelmesine neden olmuştur. Almanya Sosyal Demokrat Partisi ve Bağımsız Demokrat Parti (SDP/FDP) hükümetinin 1981'de geri dönüş teşviklerine ilişkin maddi destek kararı, göçmenlerin bir kısmının ülkelere kesin dönüş kararı almasına yol açmıştır.

1990'lara kadar çok kültürlü yapıya karşı ayrımcı model uygulayarak göçmenleri entegre etmek konusunda adım atmayan Almanya 2000'li yıllarla birlikte entegrasyon için bebek adımlar atmıştır. Bu adımın ilki göçmen çocuklarının eğitimi konusunda 1981 yılında hazırlanan raporla olmuştur. Eğitim alanında yapılan çalışmaların entegrasyon kurslarına dönmesi ancak 2001 yılında Bağımsız Göç Komisyonu'nun hazırladığı Almanya'nın işgücü ihtiyacı vardır sonucunu raporunda sunmasıyla Göç Yasasına ve parti tüzüklerine de göçmenlerin entegrasyonu konu olarak girmiştir. 2010 yılına kadar yükselen bu ivme Avrupa'da yaşanan İslami örgütün gerçekleştirdiği terör saldırılarının etkisiyle İslamofobi'nin yükselmesine neden olmuş, 'multiculti Almanya'nın çokkültürlü toplum yapısını yönetmek için uyguladığı çokkültürcü politikaların çok da başarılı olmadığı bizzat Şansölye tarafından söylenmiştir. Müslümanlar o döneme kadar Türk göçmenlerle özdeşleştirilirken 2015 yılında Avrupa kapılarına dayanan Suriyeli göçmenler için ilk etapta "Biz yaparız" diyerek sahip çıkan Şansölye Avrupa'da oldukça tepki toplamıştır. Almanya'da en büyük Müslüman azınlık olan Türkler'e artık 2015 yılında Suriyeli göçmenler de katılmış, hatta bazı bölgelerde Türk nüfusuyla Suriyeli göçmen nüfusu yarışır olmuştur. Tüm bu demografik gelişmeleri kontrollü şekilde yönetmeye çalışan Almanya, entegrasyon kurslarıyla göçmenlere destek vermektedir. Topluma uyumda en önemli iletişim aracı olan dilin ön planda olduğu bir ülke olan Almanya'da resmi

dil olan Almanca'yı bilmek oldukça büyük önem taşıdığı su götürmez bir gerçekliktir. Ancak dil bilmenin entegrasyonu sağladığı tezi de dil bilgisi oldukça iyi olan 3.kuşağın Almanya'ya tam olarak uyum sağlayamadığı gerçeğiyle çürümektedir. Dilin önemini yadsımamakla birlikte sosyolog John Berry'nin de belirttiği gibi aile yapısı, kültürel öğeler ve elbette buldukları toplumun göçmenlere tavrı gibi etkenler de göçmenlerin entegrasyonunda öne çıkmaktadır. Almanya'nın devlet dairelerinde ve zaman zaman toplumda ortaya çıkan 'gizli ırkçılık' olarak nitelendirilen ayrımcılıklar Türk göçmenlerin Almanya'ya tam olarak ait olmadıklarını hissettirse de melez kimlikli 3. kuşak kendini Almanya'ya daha yakın hissederken Türk göçmenlerin Almanya'ya entegrasyonu ile ilgili sorunlar hala tartışılmaktadır. 2.ve 3.kuşak Türk göçmenlerin günlük medya kullanımlarının sosyal entegrasyonla ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada Almanya'da yaşayan 2. ve 3.kuşak Türkler'in medya kullanım alışkanlıklarını saptamak, entegrasyon sürecinde medyayı kullanma deneyimlerini ortaya koymak, etnik kimlik ve entegrasyon açısından göçmenlerin medyaya yükledikleri anlamı açığa çıkarmak hedeflenmiştir. Araştırma konusu göç sosyolojisi, çokkültürlülük teorileri, entegrasyon teorileri ve medyanın entegrasyondaki rolü gibi farklı alan ve disiplinleriyle ilgili olduğundan tezde teorik çerçeve bu doğrultuda çizilmiştir. Tez yazımının başladığı iki yıla yakın Almanya'da geçen dönemde araştırmacı teorik bölümle ilgili okumalarının yanı sıra Bremen'deki mevcut çalışmasına başlamadan önce örnekleme uygun olan insanlarla tanışma fırsatı bulduca ön görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda, tezin ilk bölümünde göç literatürü ile ilgili bölümlerin 2021/2022 akademik yılında, Ruhr Üniversitesi'nde göç sosyolojisi alanında çalışmaları bulunan Prof. Ludger Pries'in danışmanlığında doktora seminerlerine ve ulusötesi göç konulu yüksek lisans dersine katılarak göçle ilgili sunum hazırlanmıştır. Bu dönemde tezin birinci kısmı olan göç teorileri yazılarak, Almanya'ya Türk işçi göçünün tarihçesine de yer verilmiştir.

İkinci bölümde kültürel kimlik ve göçmen kimliği alt başlıkları da dahil olmak üzere çokkültürlülük teorilerine, dünyadan çokkültürlülük uygulamalarına ve Almanya'daki çokkültürlülük uygulamalarına yer verilmiştir. Bununla birlikte araştırmanın teorik çerçevesi olan Esser'in sosyal entegrasyon teorisinin boyutları ve

Berry'nin entegrasyon yaklaşımına da değinilmiştir. Türkler'in Almanya'da sosyal entegrasyonunu etkileyen faktörlere de ayrı bir başlık altında yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise çalışma alanının ana ayaklarından biri olan medyanın sosyal entegrasyondaki rolü, Almanya'da Türkler'in medya kullanımı ile ilgili yapılan öncü çalışmalar ve Almanya'da yaşayan Türkler'in kullandığı medya araçları ele alınmıştır.

Tezin dördüncü bölümü olan araştırma bölümünde ise Bremen Üniversitesi ZeMKI (Medya ve İletişim Araştırmaları Merkezi) koordinatörü Prof. Andreas Hepp'in ve çalışma arkadaşlarının katkısı ve yönlendirmesiyle Almanya'da gerçekleştirilen araştırmanın amacı, yöntemi, bulgularına dair tüm bilgiler yer almaktadır. TÜBİTAK tarafından desteklenen ve Bremen başta olmak üzere Kuzey Ren Vestfalya ve Berlin eyaletlerinde gerçekleştirilen araştırma, Almanya'da yaşayan 2. ve 3. kuşak göçmenlerden örnekleme dayalı olarak seçilen 36 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Bu araştırma kapsamında katılımcılara, vatandaşlık durumları, eğitim seviyeleri, arkadaşlık ilişkileri, aile ilişkileri, medya kullanımı ve Almanya'ya entegrasyonları hakkında sorular sorulmuş ve bu yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin analizi Harmut Esser'in sosyal entegrasyon teorisinin üç boyutu- kimlik, sosyal etkileşim ve kültürleşme- ile medya kullanımı temel alınarak tematik analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Sosyal entegrasyonun bu 3 boyutu ve görüşmecilerin kendi kimlik tanımlamaları da göz önünde bulundurularak, tüm bunların medya kullanımı ile ilişkisi sonucunda 3 göçmen tipolojisine ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ OLGUSU VE TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN TARİHÇESİ

1.1. GÖÇ OLGUSU

Genel anlamıyla insanların buldukları yerleşik düzenden geçici olmamak şartıyla başka bir yerleşik düzene geçmeleri anlamına gelen göçün tarihi insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. İnsanlar sosyal, siyasal, ekonomik ve doğal afetler gibi çeşitli nedenlerle doğdukları yerden zorunlu veya gönüllü olarak yüzyıllardır göç etmektedir. Zamansal ve mekânsal farklılıklara bağlı olarak nedenleri değişen göç olgusu, sürekli bir dönüşüm halindedir. Uluslararası göçmen sayısının 2020 yılında dünya genelinde (üçte ikisi işçi göçmeni olmakla birlikte) yaklaşık 281 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Ekonomik, sosyal koşullarda dünya genelinde eşitsizlikler devam ettiği sürece dünya nüfusunun sadece yüzde 4'e yakını doğdukları ülkeden göç etse de göçün dünya gündeminde hep olacağını söylemek yanlış olmaz.

İnsanlık tarihine bakıldığında, Orta Çağ toplumlarının parçalanması ve ardından Rönesans, Sanayi Devrimi, ticari devrim, kolonizasyon, tarım devrimleri, serbest piyasa ekonomisine dayalı toplumların yükselişi, modern eğitim ve teknolojik ilerlemeler gibi gelişmeler, uluslararası göçün büyümesine katkıda bulunan bazı önemli faktörlerdir. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte 1980'lerden itibaren sermayenin ve işgücünün de hareketliliği artmış, savaşların etkisiyle mülteci ve sığınmacıların kitlesel göçleri de uluslararası göç hacminin büyümesine neden olmuştur (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 13). Küreselleşme ve göç arasındaki ilişki sosyal bilimlerin başta sosyoloji olmak üzere çeşitli disiplinler için önemini ve güncelliğini korumaktadır.

İnsanları göç etmeye motive eden en önemli nedenlerin başında istihdam ve refah gelmektedir. İstihdam, Türkiye’den Almanya’ya 1961 yılından itibaren başlayan ve Almanya’nın işgücü açığını karşılamak üzere yapılan bir anlaşmaya dayanan göçün de temel dinamiğini oluşturmuştur. Bu dönemde Almanya başka ülkelerden de göçmen almışsa da günümüzde Almanya’da üç milyona yakın Türk göçmen bulunmaktadır ve en kalabalık azınlık nüfusunu oluşturmaktadır. ‘Türk İşçilerin Almanya’ya Gönderilmesine Dair Anlaşma’nın Türkiye ve Almanya arasında imzalanmasının ardından Türkiye’den Almanya’ya misafir işçi (Gastarbeiter) statüsü ile işçi göçleri başlamıştır. Geçici olması planlanan bu göç yıllar içinde kalıcı hale gelmiştir. Misafir işçi statüsünden göçmen ‘auslander’ statüsüne geçen Türk işçiler, aile birleşimiyle Türkiye’deki ailelerini Almanya’ya getirmiş ya da genellikle Türk gelin ya da damatlarla Almanya’da aile kurmuşlardır. Böylelikle ikinci kuşağın bir kısmı Almanya’da doğmuş ya da Almanya’ya küçük yaşta gelerek eğitim ve sosyalleşme sürecini Almanya’da gerçekleştirmiş, hayatını ve geleceğe yönelik planlarını bu devlet üzerine kurmuştur.

Sanayileşme ile başlayan göç tartışmaları II. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan işgücü eksiliği ve çözüm olarak ortaya çıkan işgücü anlaşmalarının sonucuyla göç eden işçiler ekseninde yoğunlaşmıştır. Çok gelişmiş ülkelerdeki büyük ölçekli sermayenin 1945’ten 1970’lere kadar yatırımın yoğunlaşması ve üretimin genişlemesi üzerine kurduğu temel ekonomi stratejisi, 1973-74 Petrol Kriziyle birlikte dünya ticaret kalıplarının yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmiştir (Castles ve Miller, 2008: 95).

1960’lı yıllarda başlayıp 1973 Petrol Krizi’ne kadar belirli bir ivmeyle devam eden ve Avrupa’da göç hareketlerini şekillendiren işçi göçünü açıklamak için göç tartışmalarında mikro, orta ve makro seviyede farklı kuramlar ortaya konulmuştur. İşçi göçleriyle uluslararası göç dönemi başlamış, uluslararası göç tartışmaları literatürde önemli yer tutmuştur. İlk başlarda ekonomik kökenli görülerek makro seviyede seyreden göç çalışmalarına, zaman içerisinde hane halkının kararı, göçmen ilişkileri gibi detaylara odaklanan mikro seviyede çalışmalar eklenmiştir. Arap Baharı’nın izleyen Suriye İç Savaşı ve akabinde 2015 yılında sadece yakın coğrafyasını değil

Türkiye ve Avrupa'yı yakından etkileyen mülteci krizi ile mültecilerin sosyal korunması ile ilgili konular gündeme gelirken, ekonomik alanda da göçmenlerin sağladığı döviz akışı da önemli bir akademik tartışma konusu haline gelmiştir. 2022 Birleşmiş Milletler (BM) Göç Raporu'na göre, 2020 yılında COVID-19 salgını nedeniyle göçmenler tarafından yapılan uluslararası para akışı yüzde 2,4 düşerek 702 milyar dolara ulaşmıştır (UN, 2022).

Genellikle ekonomik temelli olan ve dinamik bir yapıya sahip göçler, farklı disiplinlerin araştırma alanına girdiğinden ortak bir göç kuramıyla açıklanamamaktadır. Milyonların zorunlu olarak yer değiştirdiği 2021 yılına gelindiğinde pek çok ülke kendini resmi olarak nitelikli göç ülkesi ilan ederken, pratiklerden ve değişen göçmen tipolojisinden yola çıkan ulusötesi (transnasyonalist) göç kuramlarında artık göçmenlerin pasif olmadığı, gittikleri ülkelerde sosyal bağlarını, ilişkilerini, sosyal alanlarını kendilerinin yarattığı aktif bir göçmen profili üzerinden göç tartışmaları gerçekleştirilmektedir. Ulusötesi göç tartışmalarında farklı göç kuramlarının birbirini dışlayıcı değil tamamlayıcı nitelikte olması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

1.1.1. Göç ve Göçmen Tanımı, Göçün Nedenleri ve Türleri

İlk çağlardan beri var olan göç, bireylerin yaşamlarının kısa bir bölümünü geçirmek için ya da ömür boyu yaşamak için yaşadıkları yerleşim yerinden bir başka yere doğru hareket etme olayıdır. Göç; yerleşim yerinde yapılan değişiklik dışında göç edilen süre, coğrafi birim değişikliği, istemli olup olmaması, bireyin göç kararını etkileyen faktörler gibi çeşitli boyutları olan bir olgudur. Göçün bu boyutlarını da gözetenek Mangalam (1968: 8), göçmen olarak adlandırılan göç eden bu grubun, toplumsal değerler seti ya da amaçları doğrultusunda verdikleri kararlar bir coğrafi konumdan başka birine doğru sürekli olarak uzaklaşması olarak tanımlamaktadır. Bu göç hareketi topluluğun etkileşim sistemlerinde de değişikliğe yol açmaktadır.

Göçü çok boyutlu bir süreç olarak gören sosyolog Thomas Faist'e göre ise (1999), bu olgu farklı bağlar temelinde kurulan ulus devletlerde hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli etkileşim ve ilişkileri ifade etmektedir. Göçler Çağı kitabını

yazarak göçle ilgili tartışmaların ivmelenmesine neden olan Castles ve Miller (2008) de yine süreç bakış açısını sürdürmüş ve göçün kendi karmaşık dinamiklerini geliştirirken toplumsal varoluşun her boyutunu da etkilediğini savunmaktadır. Kültürel değişimlerin hem nedeni hem de sonucu olan göçler, toplumlarda var olan farklı fiziksel yapıya, kültüre, inanca, toplumsal değerlere, dile sahip toplulukları karşı karşıya getirerek etkileşim içinde olmalarına dolayısıyla toplumsal değişimlere sebep olmuştur (Karpat, 2010: 9).

Farklı nedenlerle istedikleri hayatı yaşayamama, ekonomik sorunlar, savaş sebebiyle hayatta kalma amacı ve içinde yaşadığı koşullardan daha iyisine ulaşma arzusu gelişen ulaşım araçlarının da etkisiyle son 50 yılda göç hareketleri daha da güçlenmiş ve farklı bölgelerde çeşitli dönemlerde gerçekleşen göçlerin değişik alanlarda etkisi görülmüştür (Ünver, 2012: 178). Sosyal, ekonomik, çevresel boyutlu göç nedenleri olsa da göç kararı verdiren sebepleri itici ve çekici faktörler olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bireyi anavatanından göç etmeye yönlendiren olumsuz koşullar itici etkenler, göç edilen ülkedeki olumlu koşullar da çekici etkenler olarak sınıflandırılmıştır (Çakran ve Eren, 2017: 3).

Göçün süre, sebep, ülke gibi farklı boyutları göz önünde bulundurulduğunda kısa süreli, uzun süreli veya kalıcı göç; iç göç ve dış göç gibi farklı türleri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak göçmen kavramının da kapsamı değişmektedir. Evrensel olarak kabul edilmiş bir göçmen tanımı bulunmasa da Uluslararası Göç Örgütü (IOM, 2011), hukuki statüsünden, göç etme nedenlerinden, kalma süresinin uzunluğundan bağımsız şekilde bir devlet içinde ya da uluslararası sınırları geçerek bir yerden başka bir yere göç eden kişiyi göçme olarak tanımlamaktadır. Avrupa Parlamentosu'na göre ise bir eylemin göç olarak kabul edilebilmesi için en az 1 yıllık süre için yerleşmeyi kapsaması gerekmektedir (European Union, 11.07.2007).

Farklı disiplinlerin çalışma alanına giren göç olgusunda farklı sebeplere ve etkenlere odaklanması farklı göç kategorizasyonlarını doğurmaktadır. Göçler amacına, gerçekleştiriliş tarzına, göçmenlerin yapısına ve daha pek çok etkene göre sınıflandırılmaktadır. Kırdan kente göçü başlatan Sanayi Devrimi göç çalışmalarında

önemli bir yere sahiptir. Sanayileşme ile tetiklenen kentleşme ve kente göç, sanayinin tüm ihtiyacını karşılayamaması ve kolonizasyon ile uluslararası göç dönemi başlamıştır. Tüm bu gelişmelerle göç literatüründe ilk tartışmalar kır-kent göç tipine odaklanmışken, uluslararası göç döneminin başlamasıyla iç-dış göç tartışılır olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte teknoloji ve İnternet'in 1950'lerde yaşanan iş gücü göçü farklı bir boyut kazanmış, daha iyi imkânlarla yaşamak isteyen nitelikli insanların göçü diğer bir deyişle beyin göçü ya da ekonomik göç ise gönüllü göçün örneği olarak nitelendirilebilir.

20.yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı, Doğu Blok'unun dağılması, Orta Doğu ülkelerinde yaşanan siyasi karışıklıklar göç tartışmalarında düzenli düzensiz göç kavramlarını öne çıkartmıştır. Düzenli düzensiz göç kavramları, karşımıza özellikle uluslararası göçlerde karşımıza çıkan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzenli göç, yasal yollarla vatandaş olunan ülke dışına yapılan giriş çıkışları, düzensiz göç ise yasa dışı yollarla vatandaş olunan ülke dışına yapılan giriş çıkışları kapsamaktadır (Adıgüzel, 2020: 4).

Zorunlu iskân politikaları, iç savaşlar sonucu ülkelerini kendi isteğiyle değil mecburen terk etmeleri, küreselleşen ekonomi ile yaygınlaşan insanların kendi ülkelerinden farklı ülkelerde çalışma imkânı bulması gibi yaygın örneklerde 'gönüllü ve zorunlu göç' kategorileri altında değerlendirilmektedir. Gönüllü ve zorunlu göç olarak sınıflandırabilen göçler, göçe katılan birey veya toplulukların isteyerek buldukları yeri terk etmelerine dayanmaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı, Suriye İç Savaşı, Arap Baharı ya da İran Devrimi'nde olduğu gibi doğduğu yerden savaş dolayısıyla ölüm tehlikesi, işkence görme ve cezalandırma korkusu gibi nedenler kitleleri zorunlu göçe mecbur bırakmıştır. İç ve dış karışıklıklar sebebiyle yaşanan göçlere, Afganistan, Irak, Libya ve Suriye'den yapılan zorunlu göçler en büyük örneklerdir. Öte yandan yoksulluk, makul işlerin bulunmaması gibi nedenlerle insanların doğdukları ülkeleri terk etmeleri 'ekonomik göç' olarak değerlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki insanların daha rahat yaşam arayışı içinde gelişmiş ülkelere göç etme yönünde küresel bir eğilim vardır. Genellikle gelişmekte olan ülkelere doğru olan ekonomik göçler dönemsel

olarak ya da kalıcı olabilmektedir. Seyahat seçeneklerinin çoğalmas ve hızlı bilgi akışı göçü kolaylaştırdığından, özellikle küreselleşmeyle birlikte 1990'lardan bu yana göç, dünya nüfusunu etkileyen önemli bir unsur haline gelmiştir (Adıgüzel, 2020: 15-20).

1.1.2. Küresel Göç Tarihçesi

Göç tarihinin geçmişine daha detaylı olarak bakıldığında Kavimler Göçü'ne kadar dayandığı görülmektedir. 350-800 yılları arasında gerçekleşen bu ilk büyük kitlesel göç olayında Çin devletinden kaçan Hunların Karadeniz'in kuzeyine doğru gitmesiyle orada yaşayan Cermen kavimleri Avrupa'yı istila etmişlerdir (Kınık'tan aktaran Deniz, 2014: 188). Avrupa devletlerinin kurulmasına zemin hazırlayan bu göçün ardından 16. yüzyıldan itibaren Amerika kıtasının keşfi ile deniz aşırı boyut kazanan küresel göç hareketinde kitleler, Avrupa kıtasından Amerika'ya göç etmiş ve yerleşmiştir (Deniz, 2014: 188).

Massey ve arkadaşları (1993), coğrafi keşifler, kolonyalizm, Sanayi Devrimi, dünya savaşlarının ardından Batılı devletlerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı gibi faktörleri göz önünde bulundurarak uluslararası göç tarihini 4 döneme ayırmıştır. 1500-1800 arası dönemi Ticari Dönem, Sanayi devrimin yaşandığı süreci de kapsayan 1800-1925 arasındaki dönemi Sanayi Dönemi, 1925-1960 yılları arasında Sınırlı Göç Dönemi ve II. Dünya Savaşı sonrası (1960 ve sonrası) dönemi Sanayi Sonrası Göç Dönemi olarak açıklamışlardır.

Coğrafi ve siyasi gelişmelere paralel olarak 1500'lü yıllardan itibaren yaklaşık 300 yıl süren köle ticareti ve kolonizasyonun etkisiyle yönlenen göç hareketleri Avrupa ve Amerika kıtasını şekillendirmiştir. Bu süreçte milyonlarca insan Avrupa ve Amerika kıtasına getirilmiştir. İngiltere, Portekiz, Hollanda, Fransa, İspanya gibi Avrupa ülkelerinin yönlendirdiği küresel göç hareketinde ana amaç kıtalara yayılmak ve milyonlarca göçmeni Amerika, Afrika, Avustralya kıtalarında bulunan kolonilerine yerleştirerek köleleştirmek olmuştur (Mutluer, 2003: 11). Bu süreçte Amerika, Afrika, Asya ve Okyanusya'nın geniş bir bölümüne yerleşen Avrupalılar'ın tam sayısı bilinmese de dünyanın büyük bir bölümünde Avrupa kolonileri kurmaya yetecek sayıda dır.

Köle ticaretinin yasaklanmasıyla birlikte ücretli işgücü olarak Asya, Afrika ve Karayipler'den insanlar getirilmeye devam etmiş, büyük bölümü yaşadıkları ülkelerde yerleşik duruma geçmiştir (Yardım, 2017:102). Köle ticaretinin ardından sömürgecilik hareketlerinde akınlar göçü şekillendirmiştir. 1840 yılında yaşanan Sanayi Devrimi başladığı ülke olan İngiltere'de önce kısa mesafeli göçlere, ardından uzak ülkelerdeki İngiliz kolonilerinden sanayi kentlerine gelen 1 milyondan fazla kişinin göçüne tanık olmuştur (Rauhat, 2010: 109). Sömürgecikle birlikte kapitalizmin gelişimine zemin hazırlayan “Merkantilist dönem” olarak da isimlendirilen bu 300 yıllık dönemin sonunda zenginleşen Batı Avrupa'da Sanayi Devrimi yaşanmıştır (Castles ve Miller, 2008: 77). Avrupalı tüccarlar 300 yıl süren küresel ve köklü değişikliklere neden olan bu küresel göç dalgası boyunca emperyalist ülkelerde 1600'lü ve 1700'lü yıllarda Güney Amerika ve Karayip Adaları'na Kuzey Afrika'dan köle olarak getirdikleri insanları götürmüşlerdir. Köleliğin kaldırıldığı 1800'lü yıllarda ise İngilizler, Güney Asya'dan uzun süreli sözleşmelerle Doğu Afrika, Guyana, Jamaika, Surinam ve Trinidad'a göçmen taşımışlardır. Endonezya, Malezya, Tayland ve Hindin'i kapsayan Güney Asya cenahında ise Avrupalıların Çinli istihdam ettikleri görülmektedir (Adıgüzel, 2020:100).

Merkantilist dönemin ardından zengin ve fakir ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği 1800'lü yılların başından beri yükselişe geçmiştir. 1815-1914 yılları arasında en az 82 milyon insan, gönüllü ya da zorunlu olarak ülkelerinden ayrılmıştır. Yıllık olarak ise, bu sayı bir milyon insanda 660 kişiye tekabül ederken, 1945 ile 1980 arasında ise bu oran bir milyonda 225 kişidir (Amsden, 2001 akt. Faist, 2019: 45). 1800'lü yılların başından I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan göç hareketlerinden daha yoğun bir göç hareketi dikkat çekmektedir. Avrupa'da göç oranları dünyadaki ivme ile benzer şekilde ilerlemiştir. 19.yüzyıldaki Atlantik sistemi ve 20.yüzyılın sonundaki doğu-batı göç hareketleri gibi önemli göç dalgalarıyla Avrupa, dünyadaki en yoğun göç sistemlerinin bir parçası olmuştur.

1880 ve 1914 yılları arasında Avrupa'da göç düzenlemeleri göçmenlere 20.yüzyılın sonlarına nispeten daha çok tolerans tanımıştır. 1800'lü yıllarda ülkelerin

sınır ötesi göçmenlerde dikkat ettiği temel unsur potansiyel yoksulluk yardımı almalarıydı. Örneğin Almanya 1871 yılında göçmenlerin kendi ülkelerinden fakirlik yardımı aldığını garanti eden belgeleri teyit ederek göçmen alma yoluna gitmişti (Faist, 2019: 47). Bu dönemde sınır ötesi göç hareketlerinde 2 önemli göç dalgası yaşanmıştır. Kuzey ve Güney Amerika'ya 1845 ile 1945 yılları arasındaki dönemde toplamda 55 ila 58 milyon Avrupalı göç etmiştir. İkinci göç dalgası ise Çin ve Hindistan'dan Asya'nın diğer bölümlerine ve Doğu ve Güney Afrika'ya göçünü kapsamaktadır. Bu zaman diliminde 19 milyon insan Çin'den, yaklaşık 29 milyon insan da Hindistan'dan göç etmiştir. İkinci göç dalgasında göç eden milyonlar sözleşmeleri bitince ülkelere geri dönmüşlerdir (Osterhammel, 2019, akt. Faist, 2019: 47).

Ruslar, İtalyanlar, İspanyollar, İskandinav halkları ve İrlandalılar'ın başı çektiği 55 milyon Avrupalı 1820 ve 1924 yılları arasında deniz aşırı yolculuklarla Avrupa kıtasının dışına kendi kolonilerine göç etmiştir (Topçuoğlu, 2012: 503). Göç eden Avrupalılar'ın 34 milyonu Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) yerleşirken; bu göçün 9 milyona ulaşan kısmı sadece 1901 ve 1910 yılları arasında gerçekleşmiştir (Immigration Commission, 1910: 5). Bu hareket milenyumun en büyük son göçü olarak nitelendirilmektedir. Bu süreçte 18 milyon kişi İngiliz adalarından Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Karayip Adaları'na göç etmiştir (Adıgüzel, 2020:100). Avrupalı göçmenler Kanada'nın dışında, ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya giderek burada yeni devletler kurmuşlardır (Adıgüzel, 2020: 100). Asya Pasifik'teki ülkelere de Çinliler yerleşmiştir (Yardım, 2017: 102).

1820-1920 yılları arasında ABD'deki göçmenlerin yüzde 88'i Avrupa'dan, yüzde 3'ü Asya'dan, yüzde 8'i Amerika'dan gelmiştir (Massey, 1999: 34). Avrupa'dan yaşanan bu büyük göç dalgası I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sekteye uğramıştır. Yükselen milliyetçilik akımının da etkisiyle homojen yapıya kavuşmak isteyen ulus devletler farklı etnik grupları göçe zorlamıştır. 1920'lerin başında göç, yeniden canlansa da başta ABD olmak üzere birçok göç alan ülke göçü yasaklayıcı kanunlar çıkartmıştır (Massey, 1999: 35). I. Dünya Savaşı'nın ardından imparatorlukların çözülmesiyle farklı etnik kökenleri barındıran onlarca ulus devlet ortaya çıkmıştır. 1929 yılında dünya büyük buhranıyla uluslararası göç hareketleri

durma noktasına gelirken, 1930'lu yıllarda az sayıda geri dönen göçmenin dışında önemli bir göç hareketi yaşanmamıştır. Bu yıllarda sınır ötesi göçmenlerden ziyade iç göçmenler ülkelerde göç kontrolünün ana öznesi olmuştur. Avrupalı ve Kuzey Amerikalı refah devletleri yerli işçilerini yabancı işçilerle rekabet karşı koruma niyetiyle göç kanunlarını sıkılaştırmışlardır (Faist, 2019: 48).

Farklı etnik ve dini kökenden olanların göçe zorlandığı, sınırları korumanın önem kazandığı 2. Dünya Savaşı'na kadarki bu dönemde bir diğer göç hareketi Osmanlı'nın Balkanlarda toprak kaybetmesi sonucu yaşanmıştır. Bu süreçte Balkanlardaki Türk ve Müslümanlar dışında, Yunan, Polonyalı, Macar, Bulgar, Sırp ve Yahudiler gibi farklı milletlerden de sığınmacılar Anadolu'ya gelmiştir. Rusya'da Bolşevik İhtilali'nde, iç savaştan kaçan Beyaz Ruslar ve Hitler Almanyası'ndan kaçan Yahudiler kitlesel göçün önemli örnekleridir (Adıgüzel, 2020: 101).

1940'lı yıllarda ekonomik büyüme ve gelişmelerin yönlendirdiği değil II. Dünya Savaşı tarafından kontrol edilen uluslararası göç hareketleri büyük ölçüde mültecilerin ve savaş nedeniyle yerinden edilmiş kişilerin göç hareketlerinden oluşmaktadır. Sömürgeciliğin sona ermesiyle II. Dünya Savaşı'nın ardından Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde etnik ve dini kökenli pek çok güçsüz devlet ortaya çıkmıştır (Yamanlar, 2020: 557). Dekolonizasyon sürecinde Fransa Cezayir'de, Portekiz Angola'da, İngiltere Zimbabve'deki sömürgecilik hareketlerine son vermiştir. 1947 yılında Pakistan Hindistan'dan ayrılmıştır. Bu parçalanma ile 14 milyon Hindu ve Müslüman, sığınmacı konumuna geçmiştir. Orta Doğu'da ise yüzbinlerce Arap Filistin topraklarından sürülmüş, bu topraklarda İsrail devletinin kurulması 250 bin Yahudi'nin buraya göç etmesiyle sonuçlanmıştır. Çin'de kurulan komünist yönetimden kaçan milliyetçi lider ve ordu mensupları da Tayvan'da ayrı bir devlet kurmuştur (Adıgüzel, 2016: 98).

Ekonomik temelli olan bu geri dönüş göçleri aynı zamanda bazı bölgelerde Avrupalılar ve sömürge ülkelerin yurttaşları arasında yaşanan siyasal gerginlikler ve çatışmalar nedeniyle de gerçekleşmiştir. 1960'lı yıllarda geleneksel göç ülkelerine ek olarak özellikle Almanya, Fransa, Belçika, İsviçre, İsveç ve Hollanda başta olmak

üzere Batı Avrupa'daki ülkeler göç almaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında, göç veren durumdan göç alan konuma geçen Avrupa'nın göç tarihçesine bakıldığında, ilk aşamada büyük ölçekli şirketlerin yatırımlarını ve üretimlerini çok gelişmiş ülkelerde yoğunlaştırdığı görülmektedir (Castles ve Kosack, 1973). Kısmen AB Marshall Yardım Programıyla da desteklenen bu strateji, yüksek ekonomik büyümenin yanı sıra düşük vasıflı işgücü açığına sebep olurken; demografik değişiklikler ve artan eğitim seviyesi de Avrupa'da yerli, düşük vasıflı işgücünün azalmasına katkıda bulunmuştur (Castles, de Haas ve Miller, 2014). II. Dünya Savaşı'ndan sonra doğan bu işçi açığını kapatmayı ve sanayisini kalkındırmayı hedefleyen Almanya, Fransa gibi gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri savaş sonrası ortaya çıkan emek açığını karşılamak için ilk etapta İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi Güney Avrupa'dan ülkelerle anlaşmalar yaparak geçici işçi istihdamını çözüm olarak görmüşlerdir (Adıgüzel, 2020: 65). Sonuç olarak, yüzbinlerce göçmen işçi, Akdeniz bölgesindeki daha az gelişmiş ülkelere, endüstri merkezi olan Batı Almanya'yı da kapsayan Batı Avrupa, Kuzey İtalya, İsviçre, Avusturya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Birleşik Krallık (İngiltere), Danimarka ve İsveç'e işçi olarak göç etmiştir. Bunun yanı sıra İrlanda'dan Birleşik Krallık'a ve Finlandiya'dan İsveç'e de işçi göçleri yaşanmıştır. Fransa ise Senegal ve Mali'den ve Birleşik Krallık da Karayipler'deki eski kolonilerden işçi almaya başlamıştır (de Haas, 2018: 7).

Göçmenlerin yüzde 85'i 1925'ten önce Avrupa'dan gelirken, 1960'tan sonra Avrupa, Afrika, Asya ve Latin Amerika'dan göçler çarpıcı biçimde artmıştır; bu da göçmenlerin giderek daha küçük bir bölümünün dünya göç akışına katkıda bulunmasına neden olmuştur. Hedef ülkelerin sayısı ve çeşitliliği de aynı şekilde artmıştır. Geleneksel göç ülkelerine ek olarak, Batı Avrupa'daki -özellikle Almanya, Fransa, Belçika, İsviçre, İsveç ve Hollanda- emek göçüyle göç akışlarının merkezi haline gelmiştir. 1970'lerin sonlarında uzun süredir göçmen gönderen Güney Avrupa ülkeleri bile Orta Doğu ve Afrika'dan göçmen almış ve 1973'te petrol fiyatlarının ani artışından sonra Körfez bölgesindeki birkaç az gelişmiş ama sermaye zengini ülke de kitlesel emek göçüne sponsor olmaya başlamıştır (Massey, 1999: 35).

Avrupa'ya yönelik misafir işçi göçü akımları, 1960'larda Soğuk Savaşla birlikte 1973'te başlayan petrol krizine kadar sürmüştür. Enerjiye bağımlı olan Avrupa'da petrol kriziyle sanayide üretim yavaşlamış ve işsizlik oranları artmıştır (Yamanlar, 2020: 566). Göç kabul eden ülkelerde ekonomik kriz sebebiyle ülkelerde işsizliğin artmasıyla göçmen işçiler yerli halk tarafından tehlike olarak algılanarak rakip görülmeye başlamıştır. 1973 yılından sonra hem yabancı hem de kolonyal işçi alımına Batı Avrupa'da büyük oranda son verilirken, 1990 sonrası dönemde yeni kuşak geçici yabancı işçi programları geliştirilmiştir (Castles ve Miller, 2008: 110). Avrupa'ya göç yine de hem aile birleşimi hem de yasadışı yani düzensiz göç şeklinde devam etmiştir. 1980'li yıllarda muhafazakâr hükümetlerin uyguladığı geri dönüş teşvik yasaları da planlanan aksine göçü durdurmaya yetmemiştir. Göçmenlerin büyük çoğunluğu buldukları ülkelere ayrılmayıp aile birleşimi haklarından yararlanarak eşlerini ve çocuklarını da yanlarına getirmeyi tercih etmiştir. Geçicilikten kalıcılığa uzanan bu süreçte artık göç edilen ülkeler ikinci bir memleket haline dönüşmüştür (Toksöz, 2006: 31). Sonuç olarak Batı Avrupa ülkeleri kendilerini sıfır göç alan ülkeler ilan etseler de 2. ve 3.kuşak göçmenler 80'lerin sonuna doğru Batı Avrupa toplumlarında gözle görülür sosyal tabakalar haline gelmişlerdir.

Kapitalist küreselleşmenin ikinci döneminin temellerinin atıldığı II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD başta olmak üzere büyük küresel güçler küresel ticareti ve yatırımı desteklemiş, BM, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi küresel kurumlar kurulmuştur. Savaş sonrası Avrupa ve Japonya ekonomilerini yeniden ayağa kaldırmak için uğraştığından küreselleşme dalgasının seyri yavaş ilerlemiş, 1970'lerde teknolojinin bilgi tabanlı bir ekonomi yaratmak için gelişmesi değişime ivme kazandırmıştır. Çin'de 1979 yılında yapılan ekonomik reformlar ve Sovyet Rusya'nın da dağılması kapitalist küresel ekonominin oluşmasına ön ayak olmuştur (Donato ve Massey'den akt. Yamanlar, 2020: 574). Büyük şirketler üçüncü dünya ülkelerinden emek transferi yapmak yerine çevre ülkelerden ucuz işgücüne yönelmişlerdir. Diğer taraftan 1980'lerin ortalarından itibaren dışa yatırım yapmayan Avrupalı şirketler için yasadışı işgücü göçü önem kazanmıştır (Castles ve Miller, 2008: 123-124).

19.yüzyılın son yirmi yılı ile 20.yüzyılın ilk yirmi yılı arasında gerçekleşen sanayileşme sürecindeki büyük göç dalgası sırasında bile, bir yıl içinde dünya çapında en fazla birkaç milyon insan daimî ikamet ettiği ülkeyi değiştirmiştir (Castles ve Miller, 2014 akt. Pries, 1999:2). 1980'li yıllara gelindiğinde ise BM Nüfus Dairesi'nin (United Nations Population Division) tahminlerine göre, dünyada 100 milyondan fazla insan doğduğu ülkenin ya da vatandaşı olduğu ülkenin dışında yaşamaktaydı. Bu 100 milyon göçmenin 36 milyonu Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da; 20 milyonun üstü ABD ve Kanada'da; 10 milyonu Sahra Altı Afrika'da; 6 milyonu Latin Amerika ve Karayipler'de; 4 milyonu da Okyanusya'da bulunuyordu. Bu rakam 1980'lerin ortasındaki 12-13 milyon geçici ve kalıcı göçmenleri de içermektedir ve sonrasında şüphesiz daha da artmıştı (Stanton'tan akt. Pries, 1999: 2). Aynı yıllarda uluslararası göç Asya'da, sadece Japonya'ya değil, Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Malezya ve Tayland gibi yeni sanayileşmiş ülkelere de yayılmıştır (Massey, 1999: 35).

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, SSCB'nin ve komünist Varşova Paktı'nın geri kalanının çöküşünün, 1990'ların başında Almanya'nın yeniden birleşmesinin habercisiydi. Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ani etkisi, Batı Avrupa'ya sığınan sığınmacıların geçici göçlerini hızlandırmak olmuştur. 1990'lı yıllarda Kuzey ve Batı Avrupa'da Güney Avrupalı göçmenlerin sayısı azalırken, SSCB'den kaçmak isteyen Doğu Avrupa ülkesi vatandaşları ise Batı Avrupa'ya göç etmişlerdir (Yamanlar, 2020: 68). Bu, 2008 küresel ekonomik krizine kadar süren Avrupa göç sistemlerinin II. Dünya Savaşı sonrası evriminin üçüncü aşamasının başlangıcıydı (de Haas, 2018: 9). Öte yandan 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez'deki karışıklık BM kararıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır. 1991 Körfez Krizi nedeniyle 4 milyon kişi mülteci durumuna düşmüştür.

2000'li yıllara gelindiğinde Batı Afrika'dan gelen göçmen hareketi Kanarya Adaları üzerinden, Batı Akdeniz üzerinden gelen göç hareketi İspanya üzerinden gerçekleşirken, 2010 yılından itibaren Merkez Akdeniz göç rotası hareketi İtalya üzerinden gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra AB'ye göç, Doğu Akdeniz'e Yunanistan'a kaymıştır (Pries, 2018: 25). 2008 ekonomik krizi, Avrupa dışı göç akımları üzerinde 1973 Petrol Krizi'ne benzer bir etki göstermiştir. Avrupa'ya göçte

bir miktar düşüş olmuş; ancak geri dönüş oranı, özellikle Avrupalı olmayan göçmenler arasında beklenenden daha düşük olmuştur. Serbest dolaşım hakkına sahip Avrupa içi göçmenlerde kendi ülkelerine geri dönüş oranı daha yüksekti. Bu, serbest dolaşım göçün iş döngülerine daha güçlü tepki verdiğini, buna karşın daha sıkı göçmenlik kısıtlamalarıyla karşı karşıya kalan göçmenlerin ekonomik fırsatlardaki düşüşe rağmen 'kalmayı' tercih edebileceğini göstermektedir (de Haas, 2018:1).

2010 yılı sonunda başlayan Arap Baharı 2011’de etkisini daha da arttırarak Kuzey Afrika ve Orta Doğu’daki birçok ülkeye de yayılmıştır (Balcı ve Göcen, 2019: 21). Arap Baharı, ifade özgürlüğünün bastırılması, insan hakları ihlalleri, yanlış ekonomi yönetimi, yolsuzluk ve siyasi muhaliflerin ortadan kaldırılması gibi gerekçelerden ilham almıştır ve bir dizi protesto, ayaklanma ve silahlı isyan için kullanılmıştır (Murphy, 2012). Suriye İç Savaşı’na, pek çok ülkede iç çatışmalara, darbe yoluyla siyasi otoritelerin değişmesine sebep olan Arap Baharı’nda milyonlarca insan can ve mal güvenliği endişesiyle yakınındaki ülkelere göç etmiştir (Balcı ve Göcen, 2018:2). Bu göç dalgalarından ilki, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’dan 2011-2015 yılları arasında gerçekleşmiştir. Suriye İç Savaşı’ndan kaçanların çoğunluğunu oluşturan Suriyeliler daha çok Türkiye’de kalmış, Avrupa’ya geçiş için buradan hareket etmişlerdir. 2015 yılında göçün yönü yasadışı bir botun batmasının ardından İtalya’dan Yunanistan’a kaymıştır (Balcı ve Göcen, 2019: 21). Göç yolunun ağırlığı Yunanistan’a kaysa da Avrupa’ya yasadışı geçişte 3 temel rota kullanılmıştır: İlk rotanın hedefi Libya, Tunus ve Mısır gibi Kuzey Afrika ülkelerinden İtalya ve Yunanistan’a ulaşmaktır. İkinci rotada Fas ve Cezayir’den İspanya veya Fransa’ya ulaşmak hedeflenmiştir. Son rotada ise Suriyelilerin de sıklıkla tercih ettiği güzergâh olan Yunanistan’a Türkiye üzerinden deniz yoluyla geçiş, Yunanistan’ın ardından da Avrupa içine yayılmanın mümkün olduğu rotadır (Demir ve Soyupek, 2015 akt. Balcı ve Göcen, 2019: 22).

BM'ye göre 2011 Mart ve 2015 Mart tarihleri arasında Suriye İç Savaşı'nda 220 bin kişi hayatını kaybetmiştir. 23 milyon olan Suriye nüfusunun yaklaşık yarısı bir yıl sonra göçmen konumuna geçmiştir. 4 milyona yakın Suriyeli Türkiye, Lübnan ve Ürdün'e gitmek zorunda kalmıştır (Pries, 2018: 26). Ülke içinde yerinden edilenlerin sayısının da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) yazılı açıklamasında en az 7,6 milyon olduğu ifade edilmiştir (Aldamen, 2020: 31).

2015 yılında Türkiye, Lübnan ve Ürdün'deki mülteci kamplarında yaşayan Suriyeli ve Iraklı mülteciler genel olarak Yunanistan, Macaristan ve Bulgaristan'da kalmak istememişlerdir. Bunun sonucunda, İspanya ve İtalya rotasından sonra Balkan rotası son 20 yılın en büyük üçüncü göçmen ve mülteci hareketine tanık olmuştur. Sığınma prosedürü nedeniyle Avrupa Birliği (AB) ülkelerine geçmek isteyen mültecilerin ve göçmenler en çok Almanya, Avusturya ve İsviçre'ye yönelmiştir (Pries, 2018: 28). Türkiye ve AB arasında 2016'da yapılan anlaşmayla Yunanistan'ın üzerinde olan göç yükü azalmaya başlamıştır. 2015 yılında savaş gibi nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalan toplam mülteci sayısı 60 milyonu aşarak 2.Dünya Savaşı'ndan sonra en yüksek rakama ulaşmıştır. Bu ülkeler arasında Global Barış İndeksi'ne göre Afganistan, Irak, Suriye ve Somali en yüksek zorunlu göç oranına sahip ülkeler arasında yer almaktadır (Faist, 2000a: 5).

Avrupa'da yaşanan mülteci krizinin ardından ikinci bir zorunlu göç dalgası Ukrayna'dan Avrupa'ya 2022 yılında yaşanmıştır. Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya saldırmasıyla başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle, 10 Mayıs 2022 tarihli BM rakamlarına göre 5,981,358 Ukrayna vatandaşı ülkesinden göç etmiştir. Ukrayna'nın nüfusunun 2020 yılında 44,1 milyon olduğu göz önünde bulundurulduğunda Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte Ukrayna nüfusunun yaklaşık yüzde 13'ünün ülkesinden göç ettiği ortaya çıkmaktadır. Polonya'da 3 milyon 251 bin 955, Romanya'da 889 bin 674, Rusya'da 772 bin 121, Macaristan'da 577 bin 820, Moldova'da 458 bin 242, Slovakya'da 406 bin 833 ve Belarus'ta 27 bin 108 Ukraynalı göçmen bulunmaktadır (UN, 2022). Göç eden yaklaşık 6 milyon Ukraynalı'nın 1,5 milyonu ülkesine geri dönerken, 2,4 milyon kişinin Ukrayna'ya komşu ülkelere geçtiği

ve 2,2 milyonun geçici sığınma, yaklaşık 27 binin de mülteci statüsü talep ettiği bilinmektedir. AB, savaştan kaçan Ukraynalılar'a 27 üye ülkesinde üç yıla kadar kalma ve çalışma hakkı vermiştir. Bununla birlikte, Ukraynalı göçmenler Schengen Bölgesi'nde yer alan Polonya, Macaristan ve Slovakya'dan herhangi birine geçtiklerinde bu 3 ülkede serbest dolaşım hakkına sahiptir. Çek Cumhuriyeti de 10 Mayıs itibariyle Ukraynalı mültecilere 337 bin 151 acil vize vermiştir (BBC, 2022).

1.1.3. Göç Kuramları

Modern toplumun ortaya çıkışıyla birlikte işgücü piyasalarının ihtiyaçları uluslararası toplumun coğrafi hareketliliğini arttı, doğduğu ülke dışında bir ülkeye göç edenlerin sayısı giderek yükselmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa ülkeleri ortaya çıkan işgücü açığı sorununu çözebilmek için ilk başlarda Güney Avrupa ülkeleriyle geçici işçi sözleşmeleri yapmıştır (Chin, 2007: 33). Göç olgusu özellikle işçi göçlerinin artmasıyla sosyoloji ve siyaset biliminin araştırma konuları arasında önemli bir yer edinmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle 1980'lerden itibaren sermayenin ve işgücünün de hareketliliği artmış, savaşların etkisiyle mülteci ve sığınmacıların kitlesel göçleri de uluslararası göç hacminin büyümesine neden olmuştur. Küreselleşme ve göç arasındaki ilişki, sosyal bilimlerin başta sosyoloji olmak üzere çeşitli disiplinlerinde önemini ve güncelliğini korumaktadır.

Göç tanımları, kategorilerinde olduğu gibi, kuramsal olarak göç tartışmalarında da ortak bir görüş bulunmamaktadır. 1840 yılında İngiltere'de gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin ardından ada ülkesinde başlayan iç göçlerle birlikte 1800'lü yıllardan başlayarak uluslararası göç hareketlerinin nedenleriyle ilgili çok sayıda kuram geliştirilmiştir. Sosyoloji, ekonomi, antropoloji, coğrafya gibi farklı bilim dalları ve disiplinlerin ilgi alanına giren göç olgusu, farklı disiplinlerce farklı araştırma sorularına odaklanarak ele alınmıştır. Göç ve kalkınma konusundaki bilimsel tartışmalar, 1950'ler ve 1960'lardaki kalkınmacı iyimserlikten, 1970'ler ve 1980'lerdeki yapısalıcı ve neo-Marksist karamsarlığa ve şüpheciliğe, emek göçünün yeni ekonomisinden etkilenen yeni detaylı yaklaşımlara ve 1990'lardan itibaren göç çalışmalarında ulusötesi göç kuramlarına bir sarkaç gibi ileri geri sallanma eğiliminde olmuştur. Göç ve kalkınma konusundaki bilimsel tartışmalardaki bu tür söylemsel

değişimler, öncelikle sosyal teorideki daha genel paradigma değişimlerinin bir parçası olarak görülmelidir. 1990'larda işlevselci teorilerden, melez ve yapısalcı yaklaşımlara geçiş söz konusu olmuştur. 2000 yılından itibaren özellikle politik tartışmalarda, göç ve gelişme alanında yapılan ampirik çalışmaların patlamasıyla ani ve gözle görülür iyimser bir değişim söz konusu olmuştur. Göç çalışmalarındaki bu iyimserlik, göçmenlerin sağladığı para akışlarının sıfırdan bir ekonomik gelişme olarak yeniden keşfedilmesi ve ulusötesi göçmenlerin ana ülkelerindeki gelişmelerle birlikte ulusötesi entegrasyonun sağlanması sayesinde yaşanmıştır (de Haas, 2007: 4).

Farklı alanların farklı araştırma sorularına odaklanması 19.yüzyılda ortaya çıkan nüfus ve göç kuramları 20.yüzyılda boyunca tarihsel olaylarla şekillenerek farklı kuramsal bakış açıları kazanmıştır. Birbirinden ayrı yönelimlerle ayrı ayrı gelişen göç kuramlarını sosyal bilimlerin her alanı göç olgusunu bireysel ilgiye göre farklı düzeylerde, farklı araçlarla inceleyebilmektedir. Bu durum de Haas'ın (2008: 120) belirttiği gibi göç olgusunun mahiyeti, nedenleri ve sonuçları konusunda geniş bir ihtilafa yol açmaktadır. Göçün disiplinler arası bir konu olması sebebiyle tek bir tanımlı olması mümkün olmadığından farklı tanımlar ortaya çıkmaktadır (Sinha ve Atallah, 1987: 23).

1980'lerin başına kadar mikro ve makro olarak ayrılan neo-klasik ekonomi kuramı ile tarihsel yapısalcı (neo-Marksist, bağımlılık, dünya sistemleri) olarak iki farklı kutuba ayrılan göç tartışmaları post-modernizmle birlikte yön değiştirmiştir. Post-modernizmle göç teorisyenleri arasındaki kutuplaşma azalırken artan iş birliği göze çarpmaktadır (İnan, 2012: 10). Çeşitli sınıflama yöntemleri geliştiren teorisyenlerden Olejarova (2007: 9-10) göçün süresi üzerinden kalıcı, yarı kalıcı ve geçici göç kavramları üzerinde dururken; Kriger (2004: 85) ise, göç kuramlarını ekonomik ve ekonomik temelli olmayan kuramlar olarak sınıflandırmaktadır. Hammar ve arkadaşları (1997) ile Thomas Faist'e (2000a) göre göç kuramı mikro, mezo (orta) ve makro seviye olarak sınıflandırılabilir.

Tablo 1.1: Analiz Seviyesine Göre Tanımlanmış Göç Kuramları

Mikro Seviye Analiz	Mezo Seviye Analiz	Makro Seviye Analiz
Göçün Nedeni: Bireysel kararlar/ İstekler/beklentiler	Göçün Sebebi/Göçün Sürmesi: Topluluklar/Sosyal Ağlar	Göçün Nedeni/Göçün Devamlılığı: Makro düzeydeki fırsat yapıları
<i>Temel Kuramlar:</i> - Lee'nin itme-çekme kuramı - Neoklasik mikro göç kuramı - Davranışsal modeller - Sosyal sistemler kuramı	<i>Temel Kuramlar:</i> - Sosyal sermaye kuramı - Kurumsal kuram - Network (İlişkiler ağı) kuramı - Birikimli nedensellik - İşgücü göçünün yeni ekonomisi (NELM)	<i>Temel Kuramlar:</i> - Neoklasik makro göç kuramı - Göç sistemleri kuramı - Dual işgücü piyasası kuramı - Dünya sistemleri kuramı - Hareketlilik geçiş hipotezi

Kaynak: Faist, 2000a ve Hagen-Zanker, 2008'den araştırmacı tarafından Türkçe'ye çevrilerek alınmıştır.

Bu tabloya göre, bireysel göç kararları mikro seviye göçte yoğunlaşırken, makro düzey göç kuramı toplu göç eğilimlerine göçü tetikleyen itici ve çekici etkenler olarak işlev gören yapısal ve nesnel koşullara odaklanmaktadır (Yamanlar, 2020: 555). Ekonomik sebeplere dayanan göç durumunda göç veren ülkedeki işsizlik oranının yüksek olması ve milli gelirin düşük olması gibi etkenler itici faktörleri, göç edilecek ülkedeki göç mevzuatı ve işgücü piyasasının durumu çekici faktörleri oluşturmaktadır (Boswell, 2002). Orta düzey göç kuramı ise hem hane halkı hem de toplum düzeyinde göçün nedenlerine ve sürekliliğine odaklanmaktadır (Hagen-Zenker, 2008: 5).

Göç kuramlarını, erken dönem, çağdaş göç kuramı ve ulus ötesi göç kuramı olarak sınıflandırmak; Türkiye'den Almanya'ya göç eden ilk kuşağı ve orada doğan, büyüyen kuşakları göç olgusu ve yaşanan dönüşümler çerçevesinde anlamaya yardımcı olacak, bütünlüğü sağlayacaktır.

1.1.3.1. Erken Dönem Göç Kuramları

Erken dönem göç kuramı, çağdaş göç kuramı ortaya çıkana kadar nüfus ve göç hareketleriyle ilgili yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Daha çok göç ve göçmenlik tanımları, unsurları ve sebeplerine yoğunlaşan erken dönem göç kuramı, kısa mesafe göçü ve Sanayi Devrimi sonrası yaşanan kır-kent göçü tartışmalarına odaklanmıştır (İnan, 2012: 11). Uluslararası göçü açıklayan çağdaş göç kuramının daha iyi anlaşılabilmesi için göç alanının temelini oluşturan temel göç kuramının ele alınması önem teşkil etmektedir.

Erken dönem göç teorisyenlerinden E.G. Ravenstein çalışmaları sonucunda kendi ifadesiyle göç kanunlarını William Farr'ın göçün hiçbir kesin kanuna bağlı olmaksızın yürüdüğü görüşünü yanlışlamak için oluşturmuştur (Lee, 1966: 47).

1840 Sanayi Devrimi'nin ardından değişen bireysel ve toplumsal koşullar sonucu ulaşım imkânlarının da sayesinde milyonlarca insan fabrikalarda iş bulmak için kırsaldan kente göç etmeye başlamıştır. Göçün genel geçer kurallarını bulmak için Ravenstein çalışmasını 1871 ve 1881 yıllarındaki İngiliz nüfus sayım istatistiklerine dayandırmıştır (Çağlayan, 2006: 68). Ravenstein'in 1885 ve 1889 tarihli Göç Kanunları (The Laws of Migration) başlıklı iki makalesinde söz ettiği 7 kanun şu şekilde özetlenebilir (Ravenstein, 1885: 42-43):

1. Göç ve uzaklık: Daha fazla göçmeni içine alabilecek sanayileşmiş sanayi ve ticaret merkezlerine doğru gerçekleşen kısa mesafeli göçler göçmenler tarafından sıklıkla gerçekleştirilmektedir.
2. Göç ve adımları: Sanayileşme ile büyüyen kentlerde yaşanan hızlı ekonomik büyüme, kent çevresinde yaşayanları gelişen kentlere çekmektedir. Kentlere yakın bölgelerden gelen göçmenlerle kentler kalabalıklaşırken ve boşalan kırsal bölgelere de daha uzak bölgelerden gelen göçmenlerin doldurmasıyla göç basamak basamak tüm ülkeye yayılacaktır.
3. Yayılma ve emme süreci: Göçte birbirini destekler şekilde yürüyen yayılma ve emme süreçlerinde amaç ortaktır. Göçmenlerin daha iyi bir yaşam için kentte gelişen ekonomik ve ticari faaliyetten pay alma isteği yayılma sürecini de

desteklemektedir. Sanayileşmeyle kentlerde doğan işgücü de göçle karşılandığından göç hareketleri kentsel sanayi merkezlerince emilmektedir.

4. Göç zincirleri: Ravenstein, göç alan yerlerin göç vermesini göç dalgasının tetikleyici etki göstererek yeni göç hareketi yaratması olarak açıklamaktadır.
5. Doğrudan göç: İlk dört göç kanunundan bağımsız şekilde basamaklı ve zincirleme olmayan başka bir tür göçü anlatan Ravenstein, uzun mesafeli göçlerde göçmenlerin direkt ticaret ve sanayi merkezlerine yerleşmeyi tercih ettiğini belirtmektedir.
6. Kırsal kent yerleşimcileri farkı: Kırsal alanlarda yaşayanların kentsel alanlarda yaşayanlardan göç eğilimleri daha yüksektir.
7. Cinsiyet farkı: Kısa mesafelerde kadınların göç etme eğilimi erkeklerden daha yüksektir. Erkekler uzun mesafeli ve yurt dışı göçlere kadınlardan daha eğilimlidir (Ravenstein'dan aktaran Çağlayan, 2006: 71).

Ravenstein'dan sonra hareketlilik ve mesafe arasındaki ilişkiyi açıklayan sayısız çalışmayı yeterli bulmayan S.A. Stouffer, nüfus hareketliliğinin sadece mesafeler açısından değil fırsatlar açısından değerlendirerek 'Kesişen Fırsatlar Kuramını' 1940 yılında 'Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafeye İlişkin Bir Kuram' isimli makalesinde ortaya koymuştur. Mesafe kavramı üzerinde duran Stouffer (1940) belirli bir mesafeye gidenlerin sayısının oradaki fırsatların sayısı arttıkça arttığını, kesişen fırsatların sayısı arttıkça azaldığını matematiksel sembollerle açıklamıştır (Özcan, 2017:13).

Bir diğer önemli erken göç teorisyenlerinden Everest Lee 1966 yılında yayınladığı Bir Göç Kuramı (A Theory of Migration) makalesinde, Ravenstein'in iki makalesini Stephan Bourne'nun eleştirisine atıfta bulunarak yorumlamaktadır. Lee makalesinde Bourne'nun çarpıcı ve mantıklı bulduğu Ravenstein makalelerinde 'Göç Kanunları'ndan bahsetse de göçü olması gerektiği gibi kategorilendirmediği eleştirisine katılmaktadır (Lee, 1966: 47). Stouffer'in 'Kesişen Fırsatlar Kuramını' geliştirerek 'İtme Çekme Kuramını' ilk kez formüle eden Lee, göç kararı ve göç sürecini yaşanan yerle ilgili etkenler, göç edilecek yerle ilgili etkenler, göç etmeyi engelleyen faktörler ve bireysel etkenler olarak 4 başlık altında açıklamaktadır (Lee,

1966: 49-50). Lee, bireylerin çıkış noktasında kalmasını sağlayan etkenleri pozitif (+), bireyleri göç etmeye yönlendiren etkenleri negatif (-), bireylerin göç kararında olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkiye sahip olmayan etkenleri de nötr (o) olarak nitelendirmiştir. Herkes aynı faktörden farklı şekilde etkilenebilmektedir. Lee'nin hipotezi göç ile uzaklık arasında değil, göç ile fırsatlar arasında direkt bir bağ olduğuna dayanmaktadır (Özcan, 2017a: 191). Diğer taraftan göçü anlaşılması zor ve karmaşık bir olgu olarak gören Lee'ye göre, göçü sadece bu üç faktörle açıklamak yetersiz kalmakta, göçün belirleyenleri olarak göçü engelleyebilecek mikro ve makro faktörleri de ele almak gerekmektedir (Çağlayan, 2006: 74).

İşgal, fetih, sömürgeleştirme ve göç şeklinde sınıflandırdığı hareketliliği iki boyutta inceleyen H.P.Fairchild, tüm insanların itici bir güç olmadıkça “doğaları gereği” durmaya meylettğini belirtmektedir (Özcan, 2017a: 193). Fairchild'in yüksek kültür ve düşük kültür ayırımına dayanan etnosantrik bakış açısı, göç kuramcısı William Petersen tarafından eleştirilmiştir. İtme çekme faktörlerinin altındaki nedenleri araştıran Petersen, tarihsel döngünün öneminden söz ederek göçleri sınıflandırmak için incelenmesi gerektiğini belirtmiştir (Çağlayan, 2006: 75). Sosyo-ekonomik sınıfları ve bireysel farklılıkları da gözeterek beş göç türü ortaya koymuştur (Petersen, 1970: 55-65):

İlkel göç (Primitive migration): Doğa kaynaklı ortaya çıkan toplu göçler bu kategoridedir. Göçebe topluluk halinde yaşayan toplulukların doğal zorluklarla baş edebilmek için yaptıkları göçler de bu kapsamda yer almaktadır (Çağlayan, 2006: 75; Özcan, 2017b: 65).

Zorunlu (forced) ve yönetilmiş (Impelled) göç: İlkel göçteki doğa olaylarıyla baş etme amacından farklı olarak zorunlu ve yönetilmiş göçte sosyal durumun yarattığı baskı ayırt edici bir özelliktir. Petersen, devlet ya da eşdeğer bir kurumun baskısıyla yapılan göçü zorunlu göç olarak tanımlamaktadır. Yönetilmiş göçler de göç etme konusunda karar yetkisi göçmenlerdedir (Çağlayan, 2006: 76; Özcan, 2017a: 194).

Serbest Göç (Free migration): Herhangi bir zorlayıcı ve itici güç olmaksızın göçmenlerin kendi iradesiyle gerçekleştirdikleri göçlerdir.

Kitlesel Göç (Mass migration): Teknolojinin de ilerlemesiyle dünyadaki ulaşım yolları ve imkânları gelişmiş göç, kolektif bir olgu ve kitlesel bir hareket haline almıştır. Petersen'in göçün üçüncü basamağı olarak tanımladığı kitlesel göç, serbest göçmenlerin kurdukları göçmen ağlarıyla yeni göçmenleri tetiklenmesiyle bireysel olmaktan çıkarak büyük kitlelerde yayılmasıyla ortaya çıkmıştır (Petersen, 1958: 259-263).

1.1.3.2. Çağdaş Göç Kuramları

Çok yönlü analiz seviyeleri sunan çağdaş göç kuramları temelde göç kökenleri, göç akımlarının yönü ve sürekliliği, göçmen emeğinin kullanımı, göçmenleri sosyo-kültürel adaptasyonuna odaklanmaktadır (Portes, 1999, akt. Özcan, 2017a: 194-195). En eski ve en çok bilinen göç kuramlarından Neoklasik kuram, bireylerin ve hane halkı gibi toplulukların ekonomik faydalarını maksimize etmek ve gidecekleri ülkeyle ilgili yeterli bilgiye sahip olduktan sonra ekonomik açıdan mantıklı kararlar vererek göç ettikleri varsayımına dayanmaktadır (Pries, 1999: 21). Bu tanımlamadan anlaşıldığı üzere neoklasik kuram, göç olgusuna hem makro hem de mikro açıdan yaklaşmaktadır.

W. Arthur Lewis (1952), genel kırsal-kent göçünü açıklamak için sonrasında Michael P. Todaro (1969) ve George Borjas (1989) başta olmak üzere ve diğerleri ulusötesi göç akımlarını açıklamak için neoklasik kuram geleneğini kullanmışlardır (Pries, 1999: 21). Neoklasik ekonominin makro yaklaşımına göre, göç emek konusundaki arz ve talep alanında ortaya çıkan coğrafi farklılığa dayanmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 53). Lewis (1954), Todaro (1969) ve Harris ve Todaro (1970) tarafından ortaya konulan ve temel teşkil eden çalışmalarda emek fazlasına sahip düşük ücretle işçi istihdam eden ülkelere sınırlı bir emek piyasasına sahip yüksek ücretli ülkelere doğru göç yaşandığı öngörülmektedir (Özcan, 2017: 195). Neoklasik Kuram'a göre, bu göç hareketinin sonucunda işgücü-yoğun ülkelere işgücü piyasası

küçülmekte ve ücretler düşmekte, sermaye-yoğun ülkelerde ücretler düşmekte, böylelikle piyasada denge oluşmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 53).

Sjaastad, Borjas ve Todaro'nun geliştirdiği Neoklasik Kuram'ın mikroekonomik modelinde ise bireyler maliyet/kar hesabı yaparak daha yüksek kazanç sağlamayı umdukları yere göç etme kararı vermektedirler. Bu kararı verirken göz önünde bulundurulmuş maliyet hesabının içinde yolculuk ve taşınma masrafı, yeni bir dil öğrenme ve yeni bir kültüre uyum sağlama sıkıntıları gibi faktörler yer almaktadır (Abadan-Unat, 2017: 54).

Esnek emek arzına sahip ancak üretkenliğin ve emeğin karşılığının düşük olduğu yerlerde, işçiler daha iyi kazanabildikleri bir ülkeye göç etme eğilimindedir (Massey vd, 1993). Bu eğilimin bir sonucu olarak, işçi dövizini, işçi gönderen ülkelerin dışı göçü teşvik etmesi için güçlü bir teşvik haline gelmiştir. Ek olarak, göç, üretimi teşvik ederek emek alan ülkenin ekonomisine katkıda bulunur ve işçi dövizlerini alan ülke ideal olarak gelir eşitsizliğini ve ücret farklılıklarını azaltabilmektedir (Prakash, 2009).

NELM, neoklasik ekonomi kuramının varsayımları ve çıkarımlarını eleştirmek amacıyla Stark tarafından geliştirilmiştir. Yeni ekonomi kuramı, bireysel bağımsızlık yerine göçmen ailelere ve hane halkına odaklanmaktadır. Göç sadece bireysel olarak gelir yükseltmek için değil aynı zamanda emek piyasasındaki başarısızlıklara ve pazardaki krizlere karşı bir risk yönetim stratejisi geliştiren ailelerin ve hane halkının ortak kararıdır (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 22-23). Az gelişmiş ülkelerde hane halkının bireyleri ekonomik krizler karşısında yerel ekonomide iş bulmak, aynı ülkenin başka bir kesiminde çalışmak ya da yurt dışında çalışmak gibi farklı çözümler geliştirmektedir (Abadan-Unat, 2017: 56). Daha önceki çalışmalarda göç kararında sadece hane halkının göç kararındaki etkisine değinilmişti. İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Kuramıyla birlikte göç kararı hane halkının stratejik bir kararı olarak ilk kez görülmüştür. Öte yandan neoklasik kuramın aksine göç yalnızca iki ülke ya da bölge arasındaki kazanç uçurumları nedeniyle değil, mevcut yaşanan yerdeki güvensizlik, göreceli yoksulluk, risk azaltma/paylaşma ve gelir kaynaklarını

farklılaştırma gibi etkenlerle de alınan bir karardır (Toksöz, 2006:20). Göç eden bireylerin yolladıkları dövizler, göçmen havaleleri anayurtta kalan hane halkının ekonomisini dengelemektedir. Göçün Yeni Ekonomisi Kuramı, göç kararı ile göç sonuçlarını, göç eden bireylerin hane halkına gönderdikleri gelirleri üzerinden açıkça ilişkilendirmektedir (Taylor ve Fletcher, 2001, akt. Özcan, 2017a: 202).

‘Neoklasik İnsan Sermayesi Kuramı’ ve ‘Göçün Yeni Ekonomisi Kuramı’, uluslararası göçün kökenleri ve doğası hakkında farklı sonuçlara yol açsa da her ikisi de göçün bireysel kararlara dayalı olduğu üzerinde durmaktadır. İkili Emek Piyasası kuramı ise göçün bireysel kararlardan çok modern endüstriyel toplumların içsel emek taleplerinden kaynaklandığını öne sürmektedir (Massey, 1999: 37). ‘İkili İşgücü Piyasası Kuramı’nın en güçlü savunucularından Piore (1979), uluslararası göçü, gelişmiş ülkelerinin ekonomik yapısı gereği olan sürekli ihtiyaç duyulan göçmen işgücü talebiyle açıklamaktadır. Piore'ye göre, göçün nedeni göç veren ülkelerdeki kazancın düşük olması veya iş bulmadaki zorluklar gibi itici faktörler değil ancak göç alan ülkelerdeki göçmen işçiler için kronik ve kaçınılmaz bir ihtiyaç olan çekici faktörlerdir (Massey vd, 1993: 440-41). Düşük ücretler, belirsiz koşullar gibi nedenlerle yerli işçilerin çalışmak istemediği mesleki hiyerarşinin en alt kademesindeki işlerde göçmenler çalışmaktadır.

Avrupa ve ABD’de savaş sonrası ortaya çıkan göç eğilimlerini açıkladığı için önemli olan bu kuram sadece piyasanın talep yönüne odaklanması, göç kararını derin şekilde analiz etmemesi sebebiyle eleştirilmektedir (Özcan, 2017a: 199).

Samin Amin, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank gibi düşünürler tarafından ortaya konan ‘Merkez Çevre Kuramı’na göre dünya birbirine ekonomik olarak bağımlı merkez ve çevre ülkelerden oluşmaktadır. Modern dünyada kapitalizm ve ulus devlet temelli tezahür eden merkez çevre kuramı günümüzde çokça tartışılmaktadır. Pek çok düşünür gerek kolonyal dönem, imparatorluk dönemi olsun hepsinin aynı sistemin dünyadaki farklı görüntüleri olduğunu ve bu görüntüler farklı olsa da dünyada uygarlıklar üstü tek bir ‘dünya sistemi’ olduğunu belirtmektedir (Çağlayan, 2006: 79). Wallerstein ‘dünya sistemi’ yaklaşımına karşı çıkararak var olan

olguyu ‘dünya sistemleri’ kavramıyla açıklamaktadır. Kapitalizmin ekonomiyi ve ona bağlı unsurları belirlediğini söyleyen Wallerstein, ülkeleri bağımlılık seviyelerine göre kategorize etmektedir (Wallerstein, 2000: 134). Hammadde ithal edip sanayi ürünü ihraç eden gelişmiş sanayiye sahip kapitalist ülkeleri merkez olarak tanımlamaktadır. Hammadde ihraç eden ve sanayi ürünü ithal eden ülkeleri de çevre ve daha az bağımlı yarı çevre ülkeler olarak tanımlamaktadır (Massey, 1999: 40).

Wallerstein'in (1974) bu sınıflandırmasından yola çıkarak çeşitli sosyologlar, uluslararası göçün kökenlerini, belirli ulusal ekonomiler içinde emek piyasasının ikili yapısına değil, dünya piyasasının 16. yüzyıldan bu yana gelişen ve genişleyen yapısına bağlamışlardır (Abadan-Unat, 2017: 61). Merkez kapitalist ülkeler ucuz hammadde aldıkları çevre ülkelerden gelen ucuz işgücü ile bu hammaddeleri işleyerek maliyeti düşürmektedir. Kapitalist ülkeler bu düşük maliyetli ürünleri kendi ülkelerinde kullanır ya da diğer ülkelere ihraç ederek kapitalist sisteme geri dönüş sağlarken, çevre ülkeler de bu ilişki ile kapitalist gelişimlerini tamamlama ve ekonomik refahlarını yükseltmeye çalışırlar (Çağlayan, 2006: 80). Abadan-Unat da göç hareketinin çevreden merkeze doğru aktığını belirtmektedir. ‘Dünya Sistemleri Kuramı’nın en dikkat çeken varsayımlarından biri uluslararası göçün ülkeler arasındaki ücret ve istihdam koşullarından çok az etkilendiği, göçü asıl etkileyen unsurun küresel ekonominin yapısı ve dinamikleri olduğudur.

Mabogunje (1970) tarafından geliştirilen ‘Göç Sistemleri Kuramı’ kolonyal hareketlerin ana özelliklerine açıklamalar getirmektedir (Castles, de Haas, Miller’den aktaran Yamanlar, 2020: 558). Mabogunje’nin Afrika’daki kırsal kentsel göç üzerine yoğunlaşan analizi uluslararası göç üzerine genişletilmiştir (de Haas, 2010). Göç hareketlerinin çoğunlukla tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlantıları olan ülkeler arasındaki mikro ve makro yapıların etkileşimi sonucu gerçekleştiğini savunan göç sistemleri kuramına göre hedef ve kaynak ülke arasındaki mesafe göçte belirleyici unsur değildir (Yamanlar, 2020: 558). Makro yapılar uluslararası ilişkiler, uluslararası piyasaları şekillendiren kurumsal faktörleri, mikro yapılar ise göçmenlerin inanç, davranış ve kendi aralarındaki etkileşimi, göç edeceği ülkenin kültürüne ve diline

yakınlığını, göç ve yerleşim sorunlarıyla baş edebilmek için geliştirdikleri gayri resmi iletişim kanalları ile sosyal ağları içermektedir (Adıgüzel, 2020: 32; İnce, 2019: 2600).

Faist'e göre 'Dünya Sistemleri Kuramı' ile 'Ağ Kuramı' arasında bir geçiş kuramı olan 'Göç Sistemleri Kuramı' 3 ana özelliğe sahiptir (Faist'ten aktaran Güllüpmar, 2013: 112). Süreçlere odaklanan 'Göç Sistemleri Kuramı'na göre, göçün bir kez başlaması sürekli kendini yenileyecek bir süreci başlatmaktadır. İki ya da daha çok ulus-devlet arasındaki bağlar ve bağlantılar uluslararası göçü desteklerken, 'geriye göç'lerin yaşanması da zaman içinde mümkündür. 'Toplumsal Ağ Kuramı'nın üzerinde duran göç sistemleri kuramcılarına göre, göç eden bireyler, göçmen kabul şartları, ailelerinin yanlarına gidip gelmesi gibi sorunlarla baş etmek için çeşitli stratejiler üretirler. Bu noktada ulus aşırı/ötesi toplumsal ağlar devreye girmektedir. Bireyleri, devletleri, kurumları birleştiren ilişkileri kapsayan ağlar burada göçmenler için oldukça önemlidir. Göçün uluslararası boyutuna odaklanan Faist, uluslararası göçün yarattığı yeni ulus ötesi sosyal alanlardan bahsetmektedir.

1990'lı yıllarda göç olgusunu açıklamak için öne çıkan bir diğer kavram 'ağ'dır. Massey ve arkadaşları, ağı göçmenlerin aileleri, arkadaşları ve ülkelerinde kalan yakınları ile karşılıklı ilişkiler bütünü olarak tanımlarlar (Massey vd., 1999). Ekonomik ve tarihsel bağlardan çok, göçün sosyal zeminini de hazırlayan sosyal ağlara odaklanan ilişkiler ağı kuramı, göçmenlerin göç ettikleri ülke ile terk ettikleri ülke arasındaki sosyal ağların varlığına ve bu sosyal ağların süregiden karşılıklı göçler üzerindeki etkisini açıklar (Çağlayan, 2006: 85). Sosyal sermaye kavramıyla bağlantılı ve modern bir kavram olan göçmen ağını Arango (2000), bir küme olarak tanımlar. Bu ağ kümesi, göçmenleri akrabaları, arkadaşları veya göç edilecek yerle ilgili bilgi aktaran, finansal destek sağlayan, iş bulmayı kolaylaştıran, konaklama konusunda yardımcı olan kişilerle bağlayan bir dizi kişilerarası bağdan oluşur (Wickramasinghe, Wimalaratana, 2016: 24). Göç bir kez başladığında, göç eden kişinin etrafındaki insanları da etkisi altına alır. Wilpert'e göre, öncü olarak göç eden göçmenler, gittikleri ülkede bir altyapı oluşturarak bu bağlantı ile çevresindeki bireylere göçme olanağı sağlarlar (Yalçın, 2004: 50). Zaman içinde kurulan ağın içeriği ekonomik, siyasal gibi farklı boyutlara evrilir ve daha karmaşık bir hale gelir, bu nedenle kurama göre asıl

üzerinde durulması gereken konu hem ağın içeriği hem de kurulmuş olmasıdır (Çağlayan, 2006: 86). Özetle, göçmen ağının varlığı, sonraki göçmenlerin yeni ülkeye uyum sağlamasını kolaylaştıran, yardımlaşma mekanizmaları sayesinde potansiyel göçmenleri göç için olumlu etkileyen bir yapıya sahiptir. Diğer taraftan göçmen ağlarının, göçmenlerin kendilerini içinde buldukları toplumdaki izole etme, kendi grubunun içine kapanma gibi çeşitli olumsuz etkileri de bulunabilir. Göçmen ağlarının Türkiye örneklerinde hemşerilik ve akrabalık unsurları önemli bir belirleyici olurken, kurulan gettolar izolasyonun birer örneği olarak da yorumlanabilmektedir.

Göçmenler arasındaki ilişki ağları (network) sosyal bağlar ve sosyal sermaye kavramlarının pratikteki karşılığı olarak değerlendirilebilir. Thomas Faist'in öne sürdüğü sosyal sermaye kuramı, rasyonel bireysel göç kararı modelleri ile yapısal makro göç modellerini birleştirmektedir (Özcan, 2017a: 240). Sosyal sermaye konseptinin kökleri Toqueville, Marx, Durkheim ve Weber'in 19.yüzyıl klasik sosyal bilimlerine dayanmaktadır (Woolcock 2003). Portes (1998) kapsamlı bir genel bakış sunar: sosyal sermaye aktörlerin sosyal hayata üyelik sayesinde çıkarları güvence altına alma yeteneği anlamına gelir. Sosyal sermaye ile ilgili ilk çağdaş sistematik analizi yapan Bourdieu'ya göre sosyal sermaye bir kaynaktır ve bir gruba ait olma duygusuna dayanmaktadır. Göç kararı alınmasında aile bireyleri, mahalleler, topluluklar ve resmî kurumlardaki sosyal ilişkiler ve sosyal sermayenin göçmenlerin uyum sürecinde yardımcı niteliklere sahip olduğunu belirten Faist, sosyal sermayeyi hem kaynaklık etme hem de bütünleştirme işlevi olan bir tür araç olarak tanımlar. Sosyal Sermaye Kuramı tarafından ortaya konan ağlar fikri ulusötesi sosyal ağlar kuramı içerisinde genellenmiştir (Faist, 2000a). Sosyal ve sembolik bağların altında yatan çıkarlar, tutkular ve fikirlerin, ulus devletlerin sınırlarını onlarca yıldır aştığını belirten Faist, göçmen ve göçmen ağlarının uluslararası göçün sürekliliğine yardım ettiği vurgulamaktadır (Faist, 2000a: 195).

Uluslararası göç başladıktan sonra, sınırlı sayıda göçmene vize veren sermaye zengini ülkelerle bu ülkelere göç etmek isteyenler arasında doğan dengesizliği çözmek için özel ve gönüllü kurumlar devreye girmektedir. Ortaya çıkan kurumlardan biri karaborsalardır. Sığınmacı olarak ülkelerini terk eden bireylerden yüksek fiyatlar talep

eden bu karaborsa piyasası, sömürü ve mağduriyete elverişli koşullar yarattığı için gelişmiş ülkelerde hakları uygulamak, belgesiz göçmenlere yönelik muameleyi iyileştirmek için gönüllü insani yardım kuruluşları ortaya çıkmaktadır (Massey, 1993: 450-451). İnsan haklarını savunan bu kurumlar, göçmenlere ücretsiz olarak hukuki danışmanlık ve destek vermektedir (Prothero, 1990, akt. Abadan-Unat: 2017: 66). Guilomoto ve Sanron (2011) tarafından geliştirilen ‘Kurumsal Kurama’ göre oluşan göçmen ağları kendini kurumsallaşma yoluyla devam ettirmektedir. Bu kuram, göçmen adaylara yasal ya da yasadışı yollardan aracı olarak hedef ülkeye girmelerini sağlayan kurum, örgüt ya da girişimcilerle ilgili mikro düzey modelden farklı varsayımlarda bulunmaktadır. Kuramsal kurama göre, uluslar-ötesi göçmen sayısı arttıkça uluslararası göç akımı daha da kurumsallaşacaktır. Hükümetlerin bu göç akımlarını denetlemesini engelleyen kurumsallaşma sürecinde devletlerin sıkı denetim politikaları karaborsa fiyatlarını arttırırken, insan haklarını savunan kurumların direnişiyle karşılaşmaktadır (Massey vd., 1993: 451).

Ağların büyümesine ve göçmenleri destekleyen kurumların gelişmesine ek olarak, uluslararası göç, Myrdal'ın (1957) ‘kümülatif nedensellik’ (Massey, 1990) olarak tanımladığı bir süreçle, zaman içinde yeni göç atılımlarını giderek daha olası hale getiren başka şekillerde de varlığını sürdürür. Nedensellik ise, her göç atılımının, onu izleyen göç kararının verileceği toplumsal çerçeveyi değiştirmesi anlamında birikerek ilerler (Massey, 1993: 47). Uluslararası göçe kendine özgü kümülatif bir toplumsal süreç olarak bakan ve uluslararası göçü inceleyen son kuram olan ‘Kümülatif Nedenselliğe’ göre, göçü etkileyen en önemli faktörlerden biri göçmen ağlarıdır. Bir kez başlayan göç arttıkça, gelecekte göçün artması daha da olası hale gelir. Bu kurama göre, göç göçmen ağlarının doyunlaşması ve istihdam açığının kapanmasının ardından düşüşe geçecektir.

‘Göç Sistemleri Yaklaşımı’ını geliştiren Jennissen, neden-sonuç ilişkilerini ekonomik, sosyal, politik ve bağlantılar etmenleriyle kuramsal bir çerçeve içinde ele alarak neden-sonuç zincirleri yaklaşımını geliştirmiştir (Şenol-Sert, 2018: 43). Bu etmenlerin dayandığı kuramsal çerçeveler arasında neoklasik ekonomik kuram, ikili

işgücü piyasası kuramı, işgücü göçünün yeni ekonomisi, göreceli yoksunluk kuramı, ağ kuramı ve kurumsal kuramlar yer almaktadır (Jennissen, 2007: 412).

1.1.3.3. Ulusötesi Göç Çalışmaları

Uluslararası göçün çeşitlerinde ve koşullarında yaşanan niteliksel değişimler göçmenlerin sosyal entegrasyon ve kimlik oluşumu deneyimlerinde uzun vadeli sonuçlara neden olurken aynı zamanda göç alan ülkelerle göç veren ülkelerin devlet politikalarını ve sosyal bilimlerdeki göç çalışmalarını da etkilemiştir (Pries, 1999: 3). Birkaç nesil boyunca araştırmacılar, evlerini, yakınlarını ve ülkelerini geride bırakan göçmenleri göç ettikleri topluma uyum sağlamak için köklerinden koparılmış ya da kopmuş sancılı entegrasyon süreci yaşayan kişiler olarak ele almıştır (Glick-Schiller vd., 1995). Göç de köken ülkeden ayrılıp yeni ülkeye uyum sağlama süreci olarak görülmüş (Markley, 2011), köken ülkeyle bağ koparılmadıkça göçmenin yeni topluma uyum sağlayamayacağı varsayılmıştır.

1920-1930'lardan 1980'lerin sonuna kadar göçmenlerin göç ettikleri ülkeye uyumuna ya da göçmenlerin dışlanmasına odaklanan göç çalışmaları (Vertovec, 2001, akt. Özgür, 2018: 4) 1990'lı yıllarda Amerika'daki antropolojik tartışmaların ulusötesi bağları analizinden etkilenmiştir. Orta ve Güney Amerikalı göçmenlerin analizleriyle ABD'deki ulusötesi göç deneyimlerine yer veren literatür, zamanla ulusötesi sosyal, ekonomik ve politik pratiklere yönelmiştir (Özgür, 2018: 5).

Ulus devletlerin kuruluşundan bu yana uluslararası göç olgusunun geçişine bakıldığında, göçmenlerin anavatanlarıyla sürekli bir bağ ve ilişki içinde oldukları görülmektedir. Göçmenlerin anavatanlarında bıraktığı aileleri ve yakınlarıyla olan iletişimi, döviz gönderimi (remittances) gibi bağları, göç ettikleri ülkeye gitmeseler dahi sürdürmektedirler. Köken ülkenin ziyaretleri veya kesin dönüşleriyle köken ülkeyle bağlar devam ederken, göç ettikleri ülkede çifte vatandaşlık tartışmaları, yerel oy kullanma hakkı gibi politik bağlarla ilişkileri devam etmektedir. Birden çok ulusla kurulan bu bağlar, teknoloji ve internetin gelişmesiyle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Göçmenler, teknolojik gelişmelerle birlikte anavatanlarıyla olan ilişkilerini uluslararası boyutta daha güçlü bir şekilde sürdürebilir hale gelmiştir.

Televizyon ve özellikle internet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte göçmenler, anavatanlarıyla ilgili politik, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmelerden anlık olarak haberdar olabilmektedirler. Bu iletişim araçları, göçmenlerin anavatanlarıyla olan bağlarını güçlendirirken, ücretsiz kameralı görüşme gibi imkanlar da kişisel ilişkileri ve bağları karşılıklı olarak güçlü tutmaktadır (Özkul, 2018: 487).

Göçmenlerin küreselleşme ile birlikte gelişen iletişim teknolojileriyle yaşadığı bu dönüşümü ve çoklu bağları açıklamak için yeni kavramlar da geliştirilmiştir. Ulusötesi yaklaşım, göçmenlerin günümüzdeki bağlantı biçimlerinin, geçmişte var olan bağlantı biçimlerinden daha farklı ve daha yoğun olduğunu anlamaya ve açıklamaya odaklanır (Portes vd., 1999). Bu yaklaşım, uluslararası emek göçünün tetiklediği kişilerin, malların, bilginin ve sembollerin artan yoğunlukta ve kapsamda dolaştığı bir süreci açıklar ve bu bağlamda yeni bir analitik perspektif sunar (Çağlar, 2001: 607).

Türkçe'ye 'ulusötesi' veya 'ulusaşırı' olarak çevrilen 'transnationalism' kavramı, kelimesi 1960'lı yıllarda birçok ülkede faaliyet gösteren kurumsal yapıları tanımlamak için öncelikle ekonomi öğrencileri tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra Webster's Third New International Sözlüğü gibi standart İngiliz sözlüklerinde, ulusal sınırların genişlemesi veya aşılması anlamında kullanılan "ulusötesi" sıfatı daha çok kullanılır hale gelmiştir (Glick-Schiller vd., 1999: 76). Sosyal bilimlerde ve kültürel çalışmalarda son yıllarda giderek daha fazla kullanılan bu kavram, Alman ve Anglo-Sakson akademisinde gelişmiştir (Özkul, 2018: 483). Kapitalin yeniden yapılanması sürecinde, objelerin, nesnelere üretimi ve yayılmasının yanı sıra insanların dağılımı da ulusal sınırların giderek daha az önemli hale gelmesiyle ilişkilendirilmiştir (Glick-Schiller vd., 1999: 76).

1990'lı yıllardan itibaren hız kazanan ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerle ilgili açıklamalar yapmak için bazı sosyologlar 'küreselleşme', 'küreyelleşme', kapsayıcı toplumlar (container societies) ve ulusötesicilik gibi 'kavramları kullanarak, ulusal kapsayıcı toplumları aşan değişim eğilimlerini açıklamaya çalışmıştır (Schiller, Bash, & Blanc-Szanton, 1992). Alman sosyolog

Ludger Pries, ulusal kapsayıcı toplum kavramının 21. yüzyıldaki toplumları açıklamak için yetersiz olduğunu düşünmektedir; ancak tamamen uygunsuz bulmamaktadır. Bu nedenle, 'küreselleşme', 'küreyelleşme' ve 'ulusötesicilik' gibi kavramları kullanarak, ulusal kapsayıcı toplumları aşan değişim eğilimlerini açıklamaya çalışmıştır. Küreyelleşme terimi, küresel sorunlar ve gelişmeler ile belirli yerel ve bölgesel sosyal koşullar arasındaki artan karşılıklı bağımlılığı tanımlar. Bu kavram, mültecilerin son hareketlerini anlamak için ulusötesicilik kavramı kadar önemlidir. 'Ulusötesicilik' terimi, ulus devlet sınırlarını aşan sosyal ilişkilerin, ağların ve sosyal alanların artışını ifade eder (Pries, 2018: 5). Bu kavramlar, uluslararası göç ve insan hareketleri gibi fenomenleri açıklamada önemli bir rol oynamıştır ve küresel toplumların karmaşıklığını anlamak için daha geniş bir perspektif sunarlar. Ulusötesi süreçler, ulus devletin çöküşü ve esnek sermaye birikimi, iletişim ve kontrolün kilit noktaları olarak hizmet eden dünya şehirlerinin büyümesi ile kendini iyice gösteren küreselleşme olgusunun önemli bir tezahürü olmuştur (Schiller vd., 1999:76). Serbest ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırarak mal, hizmet, sermaye ve bilgi akışının engelsizce sınırları aşmasına yol açan küreselleşme, dünya çapında ekonomik bütünleşmenin yanı sıra sosyal yaşamın tüm yönlerinde yine dünya çapında birbirine bağlılığın genişletilmesi, hızlandırılması olarak da tanımlanmaktadır (Held vd., 2000: 15, akt. Özgür, 2018: 8).

Küreselleşmeyle ortaya çıkan teknolojik ilerlemelerin insanların kapasitelerini ve göç etme isteklerini arttırdığı gözlemlenmiştir (de Haas, 2009). Seyahat ve iletişim maliyetlerinin düşmesinin yanı sıra teknolojik gelişmeler sayesinde köken ülkedeki yakınlar döviz havaleleri de kolaylaşmıştır. Seyahati kolaylaştıran tüm bu gelişmeler göçmen ağlarını ve ulusötesi bağları, aile ve yakınlarla kurulan iletişimi, bağı sağlamlaştırmıştır (Faist, 2000a). Soğuk Savaş'ın ardından yapılan Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılmasından sonra serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirmeler, Washington Uzlaşısı'nın etkisiyle kuralsızlaşmayla yayılan küreselleşme eğilimi, ideolojik değişimlerle de desteklenmiştir (Özgür, 2018: 9).

Ulus devletlerin sınırlarını esneten veya sınırları aşan ilişkilerin, her türlü değiş-tokuşun geliştiği küreselleşme döneminde, ulaşım, teknoloji ve iletişim ağlarının

da desteğiyle bireylerin birbiriyle ulusötesi iletişimi kolaylaşmış ve yoğunlaşmıştır. Bu durum, sosyal gruplar arasında ulusaşırı ağlar kurulmasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla sosyal gruplar arasındaki bu gelişmiş ulusaşırı bağlantılar, küreselleşmenin kilit bir tezahürü olarak görülebilmektedir (Vertovec, 2009).

Söz konusu 20. ve 21.yüzyılda değişen dünya dinamikleri ve göç olduğunda karşımıza çıkan ve birbirine benzer görünen diaspora, küreselleşme ve ulusötecilik çalışmaları arasındaki farkı Derya Özkul (2018: 484) şu şekilde özetlemektedir:

“Küreselleşme alanındaki çalışmalar genel olarak ekonomik süreçlere odaklanırken diaspora çalışmaları tarihsel bir yaklaşımla kimlik konusuna odaklanır. Ulusötecilik çalışmalarında ise odaklanılan konu göçmenlerin göç ettikleri ülkeler ile anavatanları arasındaki bağlardır. Ulusötesi çalışmaları göçmenlerin kimlik ve aidiyetlerini tek bir yere ve topluma sabit gören diaspora çalışmalarından ayıran en önemli varsayım/sav, göçmenlerin bağlı oldukları yerlerin değişken ve aidiyetlerinin akışkan olmasıdır.”

Coğrafi algılamalar değişirken aidiyet açısından ulus devletler hukuki düzenlemelerle coğrafi alanlarını sıkı sıkıya korumayı hedeflerken, 20.yüzyılda göçmenlerin hem göç ettikleri hem de geldikleri ülkeyle etkileşim halinde olmaları göç çalışmalarını etkilemiş ve ulusötesi literatür oluşmaya başlamıştır (Özkul, 2019: 483-484).

Ulusötesi göç, göçmenlerin geldikleri ve yerleştikleri toplumları birbirine bağlayan eşzamanlı çok yönlü sosyal ilişkiler kurması ve sürdürmesi sürecidir. Yeni bir göç sürecini tanımlarken, ulusötesi göç araştırmacıları, günümüz göçmenlerinin mutlak inşa ettikleri süregiden ve sürekli yolların, birden fazla toplumda aynı anda yerleşikliklerini yeniden inşa ettiklerini vurgulamaktadır (Schiller vd., 1999:73). Sınır ötesi iletişim, fikir ve kaynak akışlarıyla devam eden bir göç olayı olarak anlaşılan ulusötesi göç, genel olarak insanların farklı ulusal ülkeler arasında kalıcı olarak göç ettikleri değil karmaşık ulusötesi (aile ve örgütsel) sosyal ağların (network) kaynak ve bilgi alişverişiyle yer değiştirdiği ve yaşam stratejilerinin ulusötesi olarak geliştirildiği anlamına gelmektedir (Pries, 2020: 251).

Ulusötesi göç araştırmaları 1990'lardan beri önemli bir etki kazanmıştır. Küreselleşme sürecinin başladığı 1990'larda yapılan çalışmalarda, göçmenlerin hem yerleştikleri ülkeyle hem de köken ülkeleriyle bağlarının etkin şekilde sürebileceği, bu

durumun göç edilen ülkeye uyumları konusunda probleme neden olmayacağı iddia edilmiştir (Schiller ve Blanc-Szanton, 1992; Faist, 2000b). Özellikle Nina Glick Schiller ve arkadaşları tarafından öne çıkarılan ulusötecilik ve ulusötesi göçmenler hakkındaki tartışma, uluslararası göç üzerine araştırmalara önemli yenilikçi bir katkı olarak görülebilir. Bu yenilikçi bakış açısına göre, ulusötesi göçmenler tarafından göç ettikleri bölgelerde geliştirilen topluluklar yalnızca kendi menşei toplulukların bir uzantısı olarak kalmaz, dolayısıyla ulusötesi alanlarda da var olurlar. Yeni ulusötesi sosyal alanlarda yeni gruplar oluştururlar (Pries, 1999: 26). Ulusötesi göçmen hem köken ülkesiyle hem de göç ettiği ülkeyle bağlantılı ne asimile olan ne de kendi kültüründe kalan bir yapı göstermektedir (Pries, 2001). Vatan bağı olmadan aidiyet ve kimlik meselesinin değerlendirilmesi gereken ulusötesi göçmenleri vatansız ve köklerinden koparılmış olarak düşünmek yanlış olacaktır (Faist, 2010, akt. Ünver, 2015:171). Toprakla ifade edilen, ulus devlet anlayışının ötesine geçen yeni ulusötesi bir ulus devlet varlığını işaret etmektedir (Ünver, 2015: 171).

Ulusötesi göç yazınına, yeni bir kuram değil ancak bir perspektif olabileceği yönünde eleştiriler yapılmıştır. ‘Ulusötesi Göç Kuramı’na yapılan bir diğer eleştiri ise bu alanda yapılan çalışmaların ulusötesi etkinliklerde aktif göçmenler arasında yapıldığına dairdir. Sosyolog Alejandro Portes ve arkadaşları zaman içinde bu durumun azalacağını savunurken, yaptıkları araştırma belirli etnisite ve uluslarda bile (Dominik, El Salvador, Meksika) ulusötesi etkinliklere katılım oranının yüzde 10-15 arasında kaldığı sonucuna varmıştır (Portes, Guarnizo ve Haller, 2002, akt. Özkul, 2018: 491).

Göçmen ağları yaklaşımı, uluslararası göç çalışmalarına orta düzeyde bir analitik çerçeve sağlayan ulusötesi sosyal alanlar kuramı içinde (Pries, 1999; Faist, 2000) genelleştirilmiştir. Kuram, bireyler ve gruplar arasında göçle ilgili çeşitli sınır ötesi bağlantıların varlığını kabul eder. Faist’in (2000a: 199) tanımına göre, “ulusötesi sosyal alanlar, sosyal ve sembolik bağların kombinasyonlarından, bu bağların içeriklerinden, ağların ve kurumların içindeki pozisyonlardan, farklı uluslarda bulunabilen organizasyonel ağlardan oluşur. Bu alanlar, statik dinamik süreçleri” ifade etmektedir.

Ağlar yaklaşımından ayrı olarak, sunulan yaklaşım "insanların veya grupların, bağlar içinde hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olan kaynaklar" olarak görülen sosyal sermaye kavramına, ekonomik sermayeye, insan sermayesine (eğitim belgeleri, beceriler ve bilgi birikimi gibi) dayanır. Bu şekilde oluşturulan ulusötesi sosyal alanlar göçmenlerin köken ve göç ettikleri ülkeleri arasında köprü olarak görülebilir. (Faist, 2000a: 195-241).

Uygun koşullar altında, ulusötesi sosyal alanlar verimli bir şekilde yeniden üretilir. Ulusötesi bağların yeniden üretilmesi için elverişli koşullar şunları içerir: (1) Uydu veya kablo TV, anlık kitle iletişimi, uzak mesafeyle telefon ve faks aracılığıyla sağlanan kişisel iletişim, uygun fiyatlı kısa vadeli uzun mesafeli seyahatler, (2) Ayrımcılık karşıtı veya tam tersi liberal devlet politikaları (3) Göçmen ülkelerde kültürel ayrımcılık ve göçmenlerin sosyo-ekonomik dışlanması ve (4) Yurt dışında yaşayan göçmenlere banka havaleleri için uygulanan devlet politikalarının değiştirilmesi, göçmenlere yatırım ve siyasi destek (Faist, 2006: 3).

Ulusötesi sosyal oluşumların kültürel, politik ve ekonomik boyutları bulunmaktadır. Örneğin, senkretist kültürel uygulamalar, müzik tarzları, dil yayılımı ve kimlik karışımı gibi kültürel öğeler ulusötesi göç süreçleriyle ilişkilendirilir. Bu süreçler, melez kimliklerin oluşmasına neden olabilir, örneğin Alman-Türk veya Fransız-Cezayir gibi. Bu melez kimlikler, göçmen bireylerin ve grupların benlik algısını etkileyebilir ve karma kültürel pratiklerin gelişimine katkıda bulunabilir. Göçmenlerin ulusötesi pratikleri, ekonomik fırsatlar açısından farklılık gösterebilir; çünkü her göçmen aynı ekonomik koşullara sahip değildir (Smith, 2005). Ayrıca, sınıfsal farklılıklar ve yerleşim durumu, göçmenlerin ulusötesi davranışlarını da etkileyebilir. Örneğin, daha iyi ekonomik fırsatlara sahip olan göçmenler, ulusötesi sosyal alanlarda daha aktif olabilirler.

Ulusötesi üyelik, göçmenlerin kendi ülkelerinde aktifliklerini sürdürebilmelerine olanak tanırken, bu üyeliğin sürekliliği de sosyal ilişkilerin güçlü olmasına ve kurumsallaşmasına bağlıdır (Levitt, 2001). Bu nedenle, göçmenler

arasındaki ulusötesi bağlar, farklı faktörlerin etkisi altında gelişebilmekte ve değişebilmektedir.

Tablo 1.2: Ulusötesilikte Toplumsal Alan Türleri

Ulusötesi sosyal alan çeşitleri	Bağlardaki başlıca kaynaklar	Temel özellikler	Tipik örnekler
<i>Ulusötesi akrabalık bağları</i>	Karşılıklılık; taraflardan birinin diğerinden temin ettiği şeylere karşılık vermesi gerekir	Toplumsal eşitlik normunun desteklenmesi; küçük gruplardaki fertler üzerinde kontrol uygulanması	Hane halkının veya aile fertlerinin göç alan ülkeden göç veren ülkeye yaptıkları para havaleleri
Ulusötesi devreler	Değiş-tokuş tarafların karşılıklı beklenti ve yükümlülükleri; etkin faaliyetlerin sonuçları	İçerideki kişi olmanın getirdiği avantajların kullanılması; dil, emsal ağlardaki güçlü ve zayıf bağlar	Ticaret
<i>Ulusötesi topluluklar</i>	Dayanışma, paylaşılan fikirler, inançlar, değerlendirmeler ve semboller; kolektif kimliğin çeşitli şekillerinde ifade edilir	Kolektif simgelerin (soyut) sembolik bağlarda harekete geçirilmesi; din, milliyet, etnisite	Diasporalar

Kaynak: Faist, 2000a

Göçmenlerin gittikleri ülkelerde kurdukları dernekler entegrasyonlarında önemli roller oynamıştır. Göçmenler bu dernekler aracılığıyla anavatanlarına para gönderimi sağlarken, burada paylaşılan sadece ekonomik sermaye değil, politik ve sosyo-kültürel paylaşımlar sonucu oluşan fiziksel sermaye aktarımıdır. Bu tür dernekler göçmenlerin anavatanlarının çeşitli yerlerinde okullar, hastaneler ve yeni dernekler kurmalarına, anavatanlarına yatırım yapmalarına önayak olmaktadır (Özkul,

2018: 488). Türkiye özelinde göçmenlerin gönderdikleri dövizler, dış ticaret açığını kapatmada önemli bir yere sahip olmuştur.

Ulusötesicilik araştırmaları, göçmen örgütlenmenin orta düzeydeki yapılarına (örneğin camiler ve kültürel dernekler) odaklanarak bu alanla ilgilenmiştir. Bu tür göçmen grupları uzun bir süre boyunca sorun olarak ele alınmıştır. Ancak 1990'lı yıllarla birlikte farklı kökenlere sahip göçmen kurumlarını karşılaştırmalı bir yaklaşımla inceleyen ampirik çalışmaların artmasıyla bu olumsuz algı değişmiş ve göçmen derneklerinin göç edilen ülkeye entegrasyon süreçlerindeki rolüne odaklanılmıştır (Pries, 2020: 252). Daha sonra, bu çalışmalar ulusötesicilik araştırmalarıyla kavramsal olarak genişletilmiştir. Örneğin, göçmenlerin ulusötesi örgütlerinin köken ülkeleri ile göç ettikleri bölgeler arasındaki ilişkilerini incelemişlerdir (Pries ve Sezgin, 2010). Bu tür çalışmalar, göçmen topluluklarının ulusal sınırları aşan bağlantıları ve etkileşimleri üzerine daha derinlemesine bir anlayış geliştirmeye katkıda bulunmuştur. Bijak (2006: 6-7) ulusötesi göç kuramını şu sözlerle eleştirmektedir:

“Ulusötesi sosyal alanlar kuramı, göç, geri dönüş göçü, göç süreçlerinin sürdürülmesi ve göç akımlarının ‘doğunluk’ noktası gibi zincirleme fenomenleri açıklamak için yeterli olsa da nispeten yeni olan bu kuram hala göç tahminleri yapmak için pratik değildir.”

1.3.3.4. Göç Kuramlarının Yorumu

Klasik göç çalışmaları uzun süre “İnsanlar neden göç eder?”, “Göç ettikleri ülkelerde hangi sorunlarla karşılaşmaktadırlar?” gibi sorulara odaklanmıştır. Bu nedenle, sınırlar arasındaki göç hareketlerinin sosyal, ekonomik, kültürel, politik koşulları, biçimleri ve sonuçları odaklanılan birincil sorunlardır (Pries, 1999: 21-22).

Göç kuramının temelini oluşturan Ravensburg'un Sanayi Devrimi sonrası İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinden yaptığı çıkarımlarla oluşturduğu 7 göç yasanın ardından neredeyse 200 yıl geçerken, bu süreçte yaşanan gelişmeler öne çıkan küreselleşme olgusu ile göçe artık daha küresel çapta bakmak gerekliliğini doğurmuştur.

'Neo-Klasik Kuram', 'Dünya Sistemleri Kuramı', 'Davranışsal Yaklaşım' gibi göçü zaman ve mekanla sınırlı ülke değişim süreci olarak değerlendiren klasik göç araştırmalarının ardından 1980'li yıllarda göç kuramındaki hipotezlerle önemli değişiklikler yaşandı. Göç araştırmalarındaki yönlendirici sorular "İnsanlar neden göç eder?" den, "Göç veren ve alan ülkelerde göç nelere sebep olmaktadır? "Göç dalgalarını sürdüren ve onlara yeni, benzersiz nitelik kazandıran etkenler nelerdir?", "Uluslararası göç ağları içinde ve aracılığıyla yeni hangi ulusötesi sosyal gerçeklikler ortaya çıkmaktadır?" sorularına evrilmiştir (Pries, 1999:24).

Uluslararası göçler üzerine tek ve tutarlı bir kuram bulunmamaktadır. Bu 200 yıllık sürede uluslararası göçün neden başladığını açıklamak için çeşitli kuramsal modeller önerilmiştir ve her biri nihayetinde aynı şeyi açıklamaya çalışsa da kökten farklı kavramlar, varsayımlar ve referans çerçeveleri kullanırlar.

Massey ve arkadaşları (1993:432) 'Neo-Klasik Ekonomi Kuramı'nı göç hareketi gelir maksimizasyonu için bireysel bir karar olarak yorumlarken, 'Yeni Göç Ekonomisi Kuramı' ise tersine, yalnızca işgücü piyasalarına değil farklı piyasalardaki koşullara da odaklandığını belirtmektedir. Yeni göç ekonomisi kuramına göre göç mevcut ekonomik sorunlarla uğraşmak için bir hane kararıdır. İkili işgücü piyasası kuramı ve dünya sistemleri kuramı ise makro düzeydeki daha güçlü faktörlere odaklanmaktadır.

Bijak'ın da birleştirici kategorisinde sınıflandırdığı yeni göç geçişi kavramı ile Massey, çeşitli disiplinler tarafından ortaya konmuş uluslararası göç kuramını göçün ekonomik, politik, sosyolojik ve psikolojik belirleyicilerini birleştirmeye çalışmıştır. Zelinsky'nin kavramsallaştırmasına benzer bir yol izleyen Massey, tıpkı Zelinsky gibi sanayileşmiş ülkelerdeki uluslararası göçü sosyo-ekonomik kalkınma ve entegrasyon sürecinin bir sonucu olarak görürken 1 noktada farklılaşmaktadır: Göçmenlerin göç ettikleri ülkedeki kalış uzunluğu ve bu sürenin etkileri (Şenol-Sert, 2018: 43).

Özellikle Orta Doğu'da yaşanan savaşlar ve 1990'lı yıllarda ivme kazanan küreselleşme ile birlikte Castles ve Miller'in (2008) de belirttiği gibi göç artık yeni formlarda ortaya çıkmaktadır. Castles ve Miller (2008: 8) günümüzde göçün

küreselleşmesi, hızlanması, farklılaşması, kadınsallaşması ve siyasallaşması eğilimlerinin çağdaş göçlerin karakteristiğini oluşturmada gittikçe önem kazandığını vurgulamaktadır. Özetle; küreselleşen göç olgusu hızlanmış, çeşitlenmiş, kadın nüfusunu daha da kapsamış ve siyasallaşmıştır. Küreselleşen ekonomi kapsamında kapitalizm çevre ülkelerdeki sosyal ve ekonomik yapıları bozarak ve insanları ekonomik sıkıntılarla baş etmek zorunda bırakmıştır. Bütün bu koşullar insanları göçe zorlamıştır.

Ortaya konulan göç kuramlarını göz önünde bulundurarak 1961 yılında Türkiye'den Almanya'ya misafir işçi konumunda giden işçiler dünya sistemi göç kuramının temel ilkelerinden biri olan bu sosyal ve ekonomik yapıların bozularak göçe zorlanması örneklerinden biridir demek yanlış olmaz. Başlangıçta dünya sistemi kuramıyla ele alınabilecek Almanya'ya Türk işçi göçü 62.yılında 4.kuşağa ulaşırken bu kuşakların ekonomik gelişmeler ve teknolojiyle olan ilişkilerini göz önüne alarak bu kuşaklar 'Ulusötesi Göç Kuramı' kapsamında da ele alınmalıdır. Böylelikle göçmen profilinin değişen çehresi ile Türk göçmenlerin Almanya'ya sosyal entegrasyonun boyutu geleneksel medya ve yeni medya üzerinden daha iyi anlaşabilecektir.

1.2.ALMANYA TÜRKİYE İŞÇİ GÖÇÜNÜN TARİHÇESİ

20.yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı ve Soğuk Savaş'ın ardından komünizmin çöküşü, neo-liberalizmin yaygınlaşması ve küreselleşmeyle birlikte kapital emeğe karşı üstün konum kazanmıştır. Yeniden yapılanan kapitalizmde devletler sosyal refah devletini özelleştirmelerle tasfiye etmeye yönelmişlerdir (Abadan-Unat, 2017: 73-74). Adale göçünün yerini beyin göçü almaya başlamış ve göçmen kabul eden ülkeler artık daha seçici hale gelmişlerdir. Batı Avrupa'nın gelişmiş ekonomilerinden Almanya'da benzer şekilde 2010 yılında çıkarttığı nitelikli göç yasası buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Almanya'nın geçmişine bakıldığında kamu kurumlarının 1990'lı yıllara kadar inkâr ettiği görülmektedir. Bunun aksine Almanya geleneksel bir göç ülkesidir. Alman Reich'ında, Weimar Cumhuriyeti'nde ve Federal Almanya Cumhuriyeti'nde her zaman göçmenler olmuştur. Ancak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Federal Almanya'ya

işçi göçüyle başlayan dalga, tarihindeki en büyük göç hareketi olmuştur (Mediendienst, 2023).

Almanya kendi tanımlamalarına göre II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir göç ülkesi değildir. 20.yüzyılın geri kalanında da kendini göç ülkesi olarak tanımlamayan ve de görmeyen Almanya ancak 21.yüzyılın başından sonra yapılan tartışmalar sonucunda giderek çokkültürlü bir göç ülkesi algısı kazanmıştır (Pries, 2018: 2-3). Göç ülkesi tanımının reddedilmesinde 1950'lerde Güney Akdeniz ülkelerinden gelen ve 1961 yılından itibaren de Türkiye'den gelen misafir işçilerin geri döneceğinin planlanmasının şüphesiz payı bulunmaktadır.

Araştırmanın da konusu olan Türkiye'den Almanya'ya giden işçilerin ilk göçleri Kasier Almanyası'ndaki Türk çıraklara kadar dayanmaktadır; ancak 2021 yılında 60 yılını dolduran Türkiye'den Almanya'ya kitlesel/düzenli göç süreci de Türklerin misafir işçi statüsünde gitmesiyle başlamıştır. 30 Ekim 1961 tarihinde imzalanan protokolden önce 1950'li yıllarda da bireysel göçler ve aracılarla yapılan göç, 1961 misafir işçi anlaşmasıyla kitlesel bir harekete dönüşmüş, misafir olarak giden işçilerin sözleşmelerinin iki ülke tarafından da devam ettirilmesiyle geçici olarak planlanan misafir işçi göçü 10 yıl sonra uluslararası göçe evrilmiştir. Bu başlık altında Türkiye'den Almanya'ya yaşanan işçi göçünün detaylarına değinilecektir.

Yabancı işgücünden yararlanma geleneğine sahip olan Almanya'da 19. yüzyılın ikinci yarısında gecikmeyle de olsa sanayileşmeye başlayan ülkede artan nüfusa karşın Avrupa'nın yoksul ülkelerinden işgücü alımı yapılmıştır. İlk olarak Almanya'nın önemli maden ocaklarının bulunduğu Kuzey Ren Vestfalya'da yer alan Ruhr Bölgesi'nde Polonyalı işçiler maden ocaklarında istihdam edilmiştir (Herbert,1986, akt. Ünver, 2015: 80). Ruhr Polonyalıları, kökenlerini hatırlasa da Alman toplumunda asimile olmuş, Polonyalı kimlikleri kalmamıştır.

Geç sanayileşmenin bedelini sömürgecilikte ödeyen Almanya'nın Afrika ve Asya'da sömürgecilik deneyimi olsa da Fransa, İngiltere, Hollanda, İspanya ve Portekiz gibi sermayedarlarının sömürgelerinden işçi devşirememiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra doğan işgücü açığını kendi iç kaynaklarından gideremeyen ve

geçmişten de ‘zorunlu işçi’ (Zwangsarbeiter), ‘yabancı işçi’ (Fremdarbeiter) gibi kavramlara alışkın olan Almanya, Güney İtalya ve Sicilya’dan ilk kez 1955 yılında işçi alımı gerçekleştirmiştir (Ünver, 2012: 187). 1950’lerde henüz Türkiye’den misafir işçi getirme düşüncesi söz konusu değildir ve bu yıllarda yaşanan misafir işçi alımlarından sonra Almanya’da yaşayan her 5 aileden birinin göç hikayesi bulunmaktadır. 1960’larda ve 70’lerde Almanya’da yaşanan ekonomik mucizede göçmen işçilerin payı büyüktür. Alman Sendikalar Birliği ve Alman kurumlarının özellikle de Federal İçişleri Bakanlığı’nın itirazlarına rağmen iş çevrelerinin baskın çıkmasıyla İtalyan işçilerle başlayan süreç 1960’lı yıllar boyunca farklı ülkelerden işçi alımlarıyla devam etmiştir (Ünver, 2012: 188).

Tablo 1.3: Türkiye ile Batı Avrupa Ülkeleri ve Avustralya Arasındaki İşçi Alımı ve Sosyal Güvenlik Anlaşmaları

Ülke	İşçi Mübadele Anlaşması	Sosyal Güvenlik Anlaşması, Tarih ve Yer
Avustralya	05.10.1967, Canberra	
Avusturya	15.05.1964, Viyana	12.10.1966, Viyana
Belçika	16.07.1964, Brüksel	04.07.1966, Brüksel
Danimarka		13.11.1977, Ankara
Fransa	08.04.1965, Ankara	20.01.1972, Paris
Almanya	30.10.1961, Bon (20.05.1964 tarihli protokolle tekrar gözden geçirilerek anlaşmaya varıldı, Bonn)	30.04.1964, Bonn
Hollanda	19.08.1964, Lahey	05.04.1966, Ankara
İsveç	10.03.1967, Stockholm	30.06.1978, Stockholm
İsviçre	01.05.1969, Ankara	
İngiltere	09.09.1959	

Kaynak: (Jamin, 1999: 146)

Türkiye cenahında ise 1955 yılından itibaren Avrupa'ya yönelik Türk dış göçü temelde 5 aşamadan geçmiştir. 1950'li yıllarda bireysel girişimler ve özel aracılarla yürüyen dış göç, 1960'lı yıllarda yerini devletlerarası ikili anlaşmalarla düzenlenen işgücü ihracatına yerini bırakmıştır. Petrol kriziyle başlayan 1970'li yıllarda ise yabancı işçi alımının durdurulması, yasadışı göçmenlere yasal bir statü kazandırılması, aile birleşimi ile Türk göçmen nüfusunun artması ile şekillenmiştir. Aile birleşimi sonucunda Avrupa'ya giden göçmen çocuklarının eğitim sorunları, gettolaşma, göçmenlerin dernekleşme faaliyetleri ve göçmenleri anavatanlarına dönüşe özendiren yasalar ise 1980'li yıllarda dış göçte öne çıkan başlıklar olmuştur. 1990'lı yıllarda ise yabancılar yasası, yabancı düşmanlığı, dinsel derneklerin yaygınlık kazanması, siyasi hakların istenmesi söz konusu olmuştur (Abadan-Unat, 2017: 81). Yeni yaşam kurmak amacıyla göç etme geleneği olmayan Türk toplumundan göç eden Türk işgücü, çoğunlukla vasıfsız ve kırsal kökenlidir. Hristiyan kültürün hâkim olduğu göç edilen ülkelerin, muhafazakâr ve Müslüman olan işçilerin isteklerini karşılamada anlayışsız ve dışlayıcı davranmaları, Türklerde o dönemde sendikacılık geleneğinin zayıf olması gibi etkenler Türk dış göçünde öne çıkmıştır (Abadan-Unat, 2017: 81).

Avrupa'ya işçi ithalini başlatan ikili anlaşmalardan önce Türkiye'den giden işçiler ilk olarak mesleki bilgilerini arttırmak için staj kapsamında Almanya'ya çağrılmışlardır. Kiel Üniversitesi'nden Prof. Dr. Bade'nin önerisiyle Alman Dışişleri Bakanlığı'nda kabul edilen projeye kabul edilen 12 kişilik ilk stajyer kafilesi 1 Nisan 1957'de Almanya'da Çalışma Bakanlığı tarafından çeşitli kurumlara yerleştirilmişlerdir (Statistisches Bundesamt, 1995: 65). Bu ilk stajyer kafilesinin ardından iki yüz kişinin daha Almanya'ya gitmesine karar verilmişti (Abadan-Unat, 2017: 83). İki ülke arasındaki bu iş birliğinin ardından merkezi Hamburg'ta bulunan Alman Sanatkârlar Genel Merkezi, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu'nun ortak çalışmasıyla çeşitli alanlarda çalışan sanatkarların mübadelesinin hızlandırılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte 1959 yılında Dr. Selahattin Sözeri'nin başkanlığını yaptığı Türk Alman Ekonomik İlişkiler Araştırma Enstitüsü Hamburg'taki Esnaf Odası'nın katkılarıyla kurulmuştur. Hamburg ve Bremen'deki tersanelere kaynakçı, elektrikçi gibi vasıflı elemanlar bulunması için aracılık yaparak ücret talep eden

Enstitü, Türkiye'den işçileri ismen talep etmekte ve işveren tarafından seyahat masrafları karşılanmaktaydı. Özel aracıyla işçi mübadelesi girişimi ise 1,5 yılın sonunda devlet tarafından işçileri herhangi bir işyerine yerleştirme yetkisi Federal İşçi Bulma ve İşsizlik Sigortası Kurumu (BAAV) da olduğu için son vermiştir (Abadan-Unat, 2017: 84).

Cumhuriyet'in kuruluşundan II. Dünya Savaşı sonrasına kadar, Türkiye'den yurt dışına göç hareketleri sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir (Ünver, 2012: 191). 1960 yılının başlangıcında Türkiye ve Batı Almanya arasındaki işçi mübadelesi bakanlıklar arası bir komisyona devredilmiş ancak 27 Mayıs 1960 darbesi ile sekteye uğramıştır. Darbenin ardından 1961 Anayasası'nın kabulü ile Türk vatandaşları ülkeden serbestçe çıkma ve girme özgürlüğünü diğer ülkelere göre çok geç elde etmişlerdir (Abadan-Unat, 2017: 82). Seyahat etme hakkının Türkiye'deki işsiz kesimler için yeni imkânlar sağlamasıyla Türk vatandaşlarının bireysel anlamda başlayan yurt dışına göçleri, resmi anlaşmalarla önemli ölçekte hız kazanmıştır (Perşembe, 2005: 63). Türkiye'de yürürlüğe giren ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da (1962-1967) nüfus artışını durdurabilecek önlemlerle birlikte artan işgücü ihracatı hedef olarak yer almıştı. İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan bu hedefle birlikte bireysel girişimler devletin denetimine tabi hale gelmiştir (Abadan-Unat, 2017: 85). Türkiye'de kişi başına milli gelirin düşüklüğü, gelir dağılımındaki bozukluklar, tarımda kullanılan toprakların dengesiz dağılımı ve istihdam sorunları (Kaygusuz, 1995: 95) gibi faktörler, ülkeyi işgücü ihracatına yönlendiren sebepler arasında sayılabilir. Ayrıca, 1948'de başlayan Marshall yardımlarıyla birlikte dış borç birikintisinin artması da (Başak, 1977: 66) bu süreci etkileyen diğer bir neden olarak öne çıkmaktadır.

Thomas Faist (2000a), Türkler'in Almanya göç sürecini 5 döneme ayırmaktadır. İlk dönemde, 1961'de giden işçilerin çoğunluğunu bekar erkekler oluşturuyordu. Ayrıca bu dönemde bazı evli erkekler de eşlerini ve çocuklarını ülkelerinde bırakarak Almanya'ya gitmişlerdir. İkinci aşamada, en az iki yıl süreli iş sözleşmesi olan bazı işçiler, aile birleşimi programı çerçevesinde aile bireylerini Almanya'ya getirmeye başlamışlardır ve bu durum istatistiklere yansımıştır. 1966-1973 arasında ise kadın işçilere öncelik tanındığından bu dönemde daha çok bekar

kadın işçiler Almanya'ya göç etmiştir. Bu dönemde, turist vizesiyle eşlerinin yanına giden kocalar da iş bulma ve oturma izni umuduyla Almanya'ya gitmişlerdir. 1973 yılında işçi alımının durdurulması, aile birleşimini ve evlilik yoluyla göçü teşvik etmiş, kadın işçilere yeni iş imkânları sunmuştur. 1980 yılında yaşanan 57 bin 913 Türk sığınmacı talebinin azaldığı görülmüş; ancak 1980'lerin ortalarında Türkiye'de Kürt sorununun ve sıcak çatışmaların artmasıyla Kürtlerin sığınmacı talepleri önemli ölçüde artmıştır. 1985 ile 1996 yılları arasında Türkiye'den Almanya'ya sığınma talebinde bulunan insan sayısı her yıl artmıştır (Faist, 2000a: 83-85).

1961 yılında Sovyetler Birliği'nin inşa ettiği Berlin Duvarı, Doğu Almanya'dan işçi alımını engellemesi nedeniyle Almanya'nın Türkiye'den işçi almaya yaklaşmasına neden olmuştur (Ünver, 2015: 190-191). Türkiye ve Almanya arasındaki düzensiz işgücü mübadelesi, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren resmi ve düzenli bir şekilde başlamış ve 1959 yılında ilk kez Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü'nün Almanya'nın Nürnberg kenti ziyareti sırasında Alman Federal İş ve İşsizlik Sigortası Kurumu Başkanı ile görüşmesiyle resmi olarak belirginleşmiştir. Bu görüşmede, Almanya'nın Türk işçisi alma planları ve ikili işgücü sözleşmesi ilk kez resmi olarak gündeme gelmiştir (İş ve İşçi Bulma Kurumu Yayını, 1966). Alman Sendikalar Birliği ve Alman İçişleri Bakanlığı itirazlarına rağmen, 15 Temmuz 1961'de İstanbul'da Tophane'de Alman İrtibat Bürosu işçi seçimine başlamıştır. 30 Ekim 1961'de nota teatisi yoluyla imzalanan "Türk İşçilerinin Almanya'ya Gönderilmesine Dair Anlaşma" ise 1 Eylül 1961 tarihinden itibaren yürürlükte olmuştur. Türkiye'den giden ilk misafir işçiler (Gastarbeiter), bekar ve genç erkeklerden oluşuyordu. 1961'den işçi alımının resmi olarak sona erdiği 1973 Kasım ayına kadar Türkiye'den toplam 2,6 milyon kişi Almanya'da çalışmak için başvuruda bulunmuş, 867 bini kabul edilmiştir (Ünver, 2012: 192). Sağlık muayeneleri yapılan ve ulaşım masrafları işveren tarafından karşılanan 100 binlerce Türk işçi önce trenler ardından özel uçak seferleriyle Almanya'ya göç etmiştir (Abadan-Unat, 2017:86). 1960'ta Türkiye'den Almanya'ya 2 bin 700, 1961'de ise 27 bin 500 kişi gitmiştir (Zafer, 1957, akt. Abadan-Unat: 2017: 86). 2021 yılı rakamlarına göre Almanya'da sayıları yaklaşık 4 milyona ulaşan Türk göçmenlerin Almanya öyküsü Kasım 1961 tarihinde Sirkeci Garı'ndan Münih'e yapılan uzun tren yolculuğuyla başlamıştır. Heim'lara (yurt) veya barakalara

yerleştirilen Türk işçilerin serbest zaman aktivitelerini düzenlemesi ve bilgi sunması için Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin bir yan kuruluşu kabul edilen Arbeiterwohlfahrt (İşçiler Sosyal Yardım Teşkilatı) görevlendirilmiştir. Bu faaliyetler kapsamında Türk işçilerin arasındaki dayanışmayı artırmak için Türk-Danış örgütünü kurmuşlardır. Alman radyo televizyon örgütü de Türk işçileri haberleri takip edebilmesi için günlük Türkçe programlar yapmaya başlamıştır (Abadan-Unat, 2017: 87).

Göç edilen ülkedeki işgücü açığının kısa sürede kapanmaması ile birlikte geçici işçi göçü on yıl daha devam etmiştir. Dönüşümlülük ilkesine dayanan o dönemdeki işçi anlaşmalarında işçinin bir yıllığına yurt dışına gitmesi ve bu sürenin sonunda ülkesine geri dönmesi ilkesi yer almaktadır. Ancak karşılıklı ihtiyacın devam etmesi ile göçmenlerin ikamet süreleri uzadıkça misafir işçi konumundan çıkarak bu ülkeye yerleşmeye başlamışlardır. Castles ve Miller'e göre (2008: 100), Almanya misafir işçileri istihdam edilebilecek ve işverenler istediğinde tekrar kovulabilecek geçici emek birimleri olarak tahayyül etmiştir.

1966/67 yıllarında özellikle Alman otomobil sektöründe ortaya çıkan ekonomik krizde işsiz kalan 70 bin Türk işçinin küçük bir kısmı Türkiye'ye dönerken 1968'de krizin etkilerinin ortadan kalkmasıyla giden işçilerin hemen hepsi Almanya'daki eski işlerine geri dönmüştür. Almanya'da işsiz kalan Türk işçilerin çoğunluğu ülkelerine dönmek yerine Hollanda, Belçika, Danimarka gibi diğer Avrupa ülkelerinde iş bulmaya çalışmış ya da bu ülkelerdeki yakınlarının yanlarında bir süre barınmışlardır (Abadan-Unat, 1971: 59). Sendikal hakların işsizlik sigortasını kapsadığını kavrayan Türk işçileri bu krizden sonra hızla sendikalaşırken, Avrupa sendikaları da Türk işçiler için özel birimler kurmuştur (Abadan-Unat, 2017: 88).

Misafir işçilerin kalıcılaştığının anlaşıldığı 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi yabancı işgücüne uygulanan politikalarda tartışmalar ve değişikliklere sebep olmuştur. Federal Almanya'da işsizliğin arttığı kriz dönemlerinde genelde 70'li yıllarda nüfusu giderek artan yabancı işçiler neden olarak görülmüştür. 1973 yılının Ekim ayında Arap-İsrail Savaşı'nın ertesinde petrol üreticisi Arap ülkelerinin petrol üretimini azaltıp fiyatları yükseltmesiyle başlayan küresel ekonomik kriz Avrupa'da

yaygınlaşan işsizliğe sebep olmuştur. Bu süreç Almanya da dahil olmak üzere işgücü ihraç eden Anwerbestop (yabancı işçi alımını durdurma) kararıyla sonuçlanmıştır (Korkmaz, 2021: 41). İşçi alımının durdurulmasından Avrupa Birliği (Avrupa Ekonomik Topluluğu) üyesi ülkelerin işçileri etkilenmemişlerdir. Bu uygulama somut olarak Türkiye, Yugoslavya, İspanya, Yunanistan, Portekiz, Fas ve Tunuslu işçilerin Almanya'ya gelmesine engel çıkarmıştır (Ünver, 2015: 85). 1960'lı yıllarda iki ülke açısından da karşılıklı fayda esasına dayanan işgücü alışverişi işçi alımının durdurulması kararından sonra tek taraflı faydaya dönüşmüştür. Para akışı ile dış ticaret açığını kapatma ve göçmen işçilerin ülkelere döndüklerinde paylaşacakları beceriler gibi faydaları gözetilen Türkiye'ye karşılık Almanya ucuz işgücüne kavuşacaktı (Faist, 2000a: 85). 1971 yılında Almanya'dan Türkiye'ye gönderilen işçi döviz transferleri toplam ithalat miktarını da geçerek 471 milyon dolara ulaşmıştır (Kudat, akt. Faist, 2000a: 86). Dış ticaret açığını işçi dövizleriyle kapatma konusunda 1960-1970 yılları arasında muvaffak olan Türkiye'nin, geri dönen işçilerin kazandıkları becerileri kendi ekonomik gelişmesi için kullanmadığı ampirik çalışmalarla ortaya konmuştur (Bulutay, 1995: 37-9).

İşçi alımı durdurulsa da aile birleşimi hakkının getirilmesi ve Türkler'in çocuk sahibi olmaları Almanya'daki Türk nüfusunun önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu sürecin sonucunda, 1. ve 2.kuşaktan sonraki Türk göçmenler Almanya'da hayat deneyimi kazanmış, sosyalleşme sürecini Almanya'da tamamlamış, sosyal yaşam alanlarını Almanya'da belirlemiş ve geleceğe yönelik planlarını bu ülke üzerine kurmuşlardır. Türk göçmen sayısı, 1961 yılında Almanya sınırları içinde 6 bin 800 iken, bu sayı 1971 yılında 652 bine, 1981 yılında 1 milyon 546 bine yükselmiş ve 1991 yılında ise 1 milyon 780 bine ulaşmıştır (Aksoy, 2010: 8).

Sol hareketin yükselişte olduğu bu yıllarda sosyal demokrat ağırlıklı koalisyon hükümetinin ve sendikaların, işçilerin kalkınmada aldıkları payı arttırmak için hareketsiz kalması sonucunda işçiler korsan grevlere başlamışlardır. Ford işçilerinin 1973 yılında yaptığı eylem bu eylemler arasında öne çıkan eylemlerden biriydi. Köln'deki Ford fabrikasında çalışan Türk işçileri, dört hafta olan yıllık izin süresinin altı haftaya çıkarılması ve herkesin saat ücretine bir Mark zam yapılması talebiyle korsan grev düzenlemişlerdir (Ünver, 2015: 84). Bu Ford grevinde, Türk işçilerinin

öncüsü olan Baha Targün, daha sonra Almanya'dan sınır dışı edilmiştir. Bu olay, Almanya'da yabancıların sayısının azaltılması konusunda kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır (Ünver, 2015: 84). 1975 yılında sadece 640 işçiye çalışma izni veren Almanya'da Türk işçi sayısı yine de hem aile birleşimi hem evlilik yoluyla göçle artmaya devam etmiştir (Arendt'ten aktaran Abadan-Unat, 2018: 89). İşçi alma kararının durdurulması 1970'lerde giden kadın işçilerle evlenen erkek sayısında artışın yanı sıra illegal işçi sayısında da artışa neden olmuştur. 1970'lerin başında çalışma izni alamayan birçok göçmenin turist vizesiyle ülkeden çıkararak sonradan resmi yazışmayla çalışma izni alabildiği sonradan ortaya çıkmıştır (İİBK, 1971).

Batı Avrupa ülkeleri, yerli işçilerin ücretlerinin düşmesine neden olan yasadışı işçileri korumak ve turist vizesiyle Avrupa'ya giren ancak çalışma izni olmadığı için hakları korunmayan "turist" işçilere yardımcı olmak amacıyla af yasalarına başvurmuşlardır. Belçika'da 1966 ve 1974'te, Federal Almanya'nın Hessen ve Kuzey Ren Vestfalya eyaletlerinde 1972'de, Fransa'da 1973'te, Hollanda'da ise 1975 yılında yasadışı işçilere yönelik af yasaları kabul edilmiştir. Bu af yasaları kapsamında illegal işçileri ülkelere döndükten sonra kendilerine posta yoluyla çalışma ve oturma izni verileceğinin garantisi verilmiştir (Abadan-Unat, 2017: 91).

1970'li yıllarda aile birleşimi, göçmenlerin davranışlarında baskın gelirken Almanya'da bu eğilime çocuk paralarını ve eşlere verilecek çalışma izinleri düzenleyerek destek vermiştir. 1 Ocak 1975 tarihinden sonra anavatandaki işçi çocuklarına yapılan yardım ile Almanya'da ailesiyle yaşayan çocuklara verilen yardım tüm çocuklar için yerli-yabancı ayrımı yapılmaksızın ayda 50-120 Alman markı olmuştur. Türkiye'de kalan çocuklar için ise ailedeki çocuk sayısına da bağlı olarak 10-70 Alman markı ödenmekteydi. Bu tarihe kadar ailelerin yüzde 46'sını yanına getirmiş olan Türk işçiler, çocuk parasındaki bu artışla birlikte ailelerini yanlarına getirme ve yeni çocuk sahibi olma eğilimi göstermişlerdir. Almanya'da yaşayan çocuk sayısında 1974-1980 yılları arasında yüzde 129,8 artış görülmüştür (Penninx ve van Velzen, 1975: 193). Artan çocuk nüfusuyla birlikte Türk işçi çocuklarının eğitim sorunu ortaya çıkmıştır. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin iktidarı boyunca, ikinci göçmen kuşağının eğitim sorunlarını çözmek ve toplumla bütünleşmesini sağlamak için bir dizi önlemleri hayata geçirmiştir. Bu çabalar sonuçlanmadan iktidara geçen

Hristiyan Demokrat Parti'nin göçmen işçileri geri gönderme söylemleri ve kamuoyunda yabancılara özellikle de Almanya'daki en yüksek göçmen nüfusa sahip olan Türkler'e yönelik olumsuz algı ve tutumlar yasalara yansımıştır. Helmut Kohl hükümeti 28 Kasım 1983'te 'yabancıların dönüşünü özendirme" (Zimmermann) yasasını yürürlüğe koymuştur. Ülkesine dönen işçilere, 1984 yılında sunulan özendirme kapsamında her bir işçi için 10 bin 500 ve her çocuk için bin 500 Alman markı ödenmiştir. Bu teşvikten toplam 250 bin Türk işçisi faydalanarak anayurda dönmüştür. Ancak, dönen işçilerin sadece 253'ü İş ve İşçi Bulma Kurumu'na (İŞKUR) iş başvurusunda bulunmuş, diğerleri büyük oranda gayrimenkul satın almış veya kendi iş yerlerini açmışlardır. Türkiye'ye dönmeyen 1. kuşağın çocuklarının dil ve eğitim sorunları nedeniyle üniversiteye gitme oranları düşük olmuş, bu nedenle çoğunlukla mesleki eğitim ve zanaat alanlarına yönelmişlerdir. Eğitim hayatında çok başarılı olamayan 1980'li yıllarda Almanya'da 2.kuşağa erişen Türkler bu yıllarda kendi işlerini kurmaya başlamışlardır. 1983-1992 yılları arasında kendi işinin sahibi olan Türkler'in sayısı 3 katına (10 binden 35 bin) ulaşmıştır. Seyahat acentesi, market, restoran işletmeciliği ve zanaatkarlık Türkler'in tercih ettikleri iş alanları olmuştur. (Faist, 1999:48). Bu Türk işletmelerinin yüzde 65'inin aile işletmesi olduğu bilinmektedir (Türk Araştırmaları Enstitüsü, 1989: 77-78). Bu süreçte yazılım geliştirme, tekstil üretimi gibi alanlarda Alman firmalarla yarışır hale gelen Türk göçmenler, Türkiye'deki ağlarını kullanarak ulusötesi pazara açılma fırsatı bulmuşlardır (Faist, 1999: 49).

Göçmen kabul etme politikasının katılaşmasıyla birlikte aslında bir kısmı çalışmak için Almanya'ya gitmek isteyen Türk göçmenler, siyasi iltica talebinden yararlanmak istemişlerdir. Sığınma hakkı talep edenlerin sayısı 1976 yılında 809 iken, 1980 yılında Türkiye'de yaşanan 12 Eylül darbesi ile birlikte 57.913'e ulaşmıştır. Alman hükümeti önlem olarak Haziran 1980'den sonra iltica hakkı talep edenleri özel kamplara yerleştirerek ne çalışma hakkı ne de sosyal güvence tanımıştır. Yine bu dönemde İngiltere ve İtalya hariç Avrupa ülkeleri Türk vatandaşlara vize zorunluluğu koyduğundan Türk göçmen işçilere yapılmak istenen aile ziyaretlerinde yaşanan sorunlar gerilime sebep olmuştur (Abadan-Unat, 2017:97). Tüm bu çabalara rağmen, 1980-1995 yılları arasında sığınma talebi olarak bakıldığında Türkiye'den sığınma

talebinde bulunanların yüzde 50'sinin Almanya'yı tercih ettiği görülmektedir. Bunda mevcut göçmen ağlarının etkisinin dışında ülkelerin politikalarının da etkisi olmuştur (Faist, 2000a: 93).

Batı Avrupa'daki Türkler'in artık kalıcı olarak yaşamaya başladığının kanıksanmasıyla 'gastarbeiter' (konuk işçi) terimi yerine 'Auslaendischer Arbeitsnehmer' (yabancı iş alan) veya "einwanderer" (göçmen) terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Ardından sürekli yaşamaya başlayan göçmenler için ise 'Auslaendische Mitbürger' (yabancı yurttaşlar) terimi kullanılmıştır (Abadan Unat, 2006: 82).

1990'lı yıllarda Yabancılar Yasası ekseninde kimlik tartışmaları yaşanmış, 80'li yıllarda artan yabancı düşmanlığı Türklere ve diğer göçmen gruplara yönelik ırkçı saldırılara sebep olmuştur (Şahin-Kütük, 2015: 630). 1990'lı yıllar, Almanya'da Türklere yönelik ırkçı saldırıların arttığı bir dönemdir. Bu dönemde aşırı sağcı grupların etkinliği ve yabancı düşmanlığı yaygınlaşmıştır. Türkler ve diğer göçmen topluluklar, ırkçı saldırılara maruz kalmış ve güvenlikleri tehdit altına girmiştir. Özellikle 1992-1993 yıllarında, Almanya'da çeşitli kentlerde gerçekleşen Solingen, Mölln ve Hoyerswerda gibi korkunç olaylar, ırkçı saldırıların doruk noktası sayılmaktadır. Bu saldırılarda, göçmen kökenli kişiler ve aileleri hedef alınmış ve çoğunlukla yangınlarla düzenlenen saldırılarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Bu ırkçı saldırılar, toplumdaki gerilimi artırmış ve göçmen topluluklar arasında korku ve endişe yaratmıştır. Ayrıca, göçmenlerin Alman toplumuna entegrasyon sürecine zarar vermiş ve uyum çabalarını olumsuz etkilemiştir. Irkçılığın ve aşırı sağcı şiddetin yükselişi, Almanya'nın göçmenlerin entegrasyonu konusundaki zorluklarını ve sosyal sorunlarını da ortaya çıkarmıştır.

Bu sorunların çözülmesi ve artık kalıcı hale geldiği kabul edilen göçmenlerin topluma uyumu tartışmaları ve bunların yasalara yansması ise 2000'li yıllarda olmuştur. 2000'li yıllar, Almanya'da göç politikalarında önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Ülkedeki göçmen nüfusun entegrasyonunu güçlendirmek ve uyumu artırmak amacıyla yeni göç yasaları ve uyum çabaları başlamıştır. Bu dönemde Alman hükümeti, uzun süreli ve kalıcı göçmenlerin entegrasyonunu kolaylaştırmak ve toplum içinde daha etkin bir rol oynamalarını sağlamak için çeşitli politikalar ve yasal

düzenlemeler getirmiştir. Bu yeni yasalar, göçmenlere daha fazla sosyal hak ve fırsat tanımış ve Almanya'nın kültürel çeşitliliğini zenginleştirmeyi hedeflemiştir. Uyum çabaları kapsamında, Almanca öğretimi ve dil eğitimine daha fazla önem verilmiş, göçmenlerin Alman toplumuna daha iyi adapte olmaları için destek programları oluşturulmuştur. Eğitim, iş ve sosyal hizmetler alanlarında göçmenlere daha fazla fırsat sunulmuş ve ayrımcılığın önlenmesi için çalışmalar yapılmıştır. Aynı zamanda, Alman toplumunda çeşitli etnik grupların ve kültürlerin bir arada yaşayabilmesi için çeşitli entegrasyon projeleri ve etkinlikler düzenlenmiştir. Göçmenlerin kendi kültürlerini korurken, Alman toplumuna da aktif bir şekilde katılmaları teşvik edilmiştir.

1 Ocak 2000'deki bir düzenlemeyle, göçmenlerin vatandaşlık başvurularını etkileyen bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik, "soy bağı" ilkesine "doğum yeri" ilkesinin eklenmesini içermektedir. Bu düzenlemeden önce Almanya'da doğanlar için doğum yeri, vatandaşlık için yeterli görülüyordu. Ancak bu düzenleme ile, belirli koşulları yerine getiren göçmenlere Alman vatandaşlığına başvurma hakkı tanınmıştır. Bu yeni düzenlemeye göre, en az sekiz yıldan beri yasal olarak Almanya'da ikamet eden ve en az son iki yıldır süresiz oturma iznine sahip olan göçmenlerin Almanya'da doğan çocukları Alman vatandaşı kabul edilmektedir. Bu koşullar altında doğan çocuklar, aynı zamanda yabancı bir ülkenin vatandaşı olan bir ebeveynleri varsa, 18 ila 23 yaşları arasında Almanya'nın vatandaşlık ilkeleri çerçevesinde bir vatandaşlık tercihi yapmak zorundadırlar. Diğer ülkenin vatandaşlığını sürdürmek isteyenler veya 23 yaşına kadar herhangi bir tercih yapmayanlar Alman vatandaşlığını kaybederler. Eylül 2008'de yapılan bir düzenleme ile, vatandaşlık başvuruları için başvuran kişilerin "vatandaşlık testine" tabi olmaları kararlaştırılmıştır. Bu testte tarih, demokratik toplumda yaşam ve birey ve toplum alanlarında sorular bulunmaktadır. Ayrıca göçmenlerin topluma uyum sağlamaları için Almanca dilini öğrenmeleri gerekmektedir ve bu amaçla belirli bir saat Almanca kursu almak gerekmektedir. 2014 yılında yapılan bir değişiklikle, belirli bir yaşa gelen bireylerin iki vatandaşlıktan birini seçme zorunluluğu (opsiyon mecburiyeti) kaldırılmıştır. Bu değişiklik sayesinde en az sekiz yıl Almanya'da yaşayan, en az altı yıl Almanya'da okula giden ve meslek eğitimini Almanya'da tamamlayan göçmen anne-babanın çocukları çifte

vatandaşlıklarını sürdürebilmektedirler. 2019 yılı Almanya Göç Raporu'na göre, Almanya'da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yüzde 27,1'i Almanya'da doğmuştur. 18 yaşından küçük olan Türkiye kökenli göçmenlerin çocuklarının ise yüzde 63,9'u Almanya'da doğmuştur. Bu nedenle, Almanya doğumlu olan göçmenlerin çocukları bile çifte vatandaşlık seçeneğiyle karşı karşıya kalmaktadır.

1 Mart 2020'de yürürlüğe giren Nitelikli İşgücü Göç Yasası, üçüncü ülke vatandaşı nitelikli işgücünün Almanya'da çalışmasını hedeflemektedir. Bu yasa aslında yeni bir yasa değil, İkamet ve İstihdam Yönetmeliği'nde yapılan yeni düzenlemeleri içermektedir. Yasa, "meslek eğitimi almış nitelikli işgücü" ve "akademik eğitim almış nitelikli işgücü" olmak üzere iki tür nitelikli işgücünü tanımlamaktadır. Bu yasa genellikle bilişim, sağlık, fen bilimleri ve mühendislik gibi alanlarda çalışacak nitelikli işgücü için vize ve başvurularda kolaylık sağlamaktadır. Ancak belirli bir derecede Almanca bilme veya belirli bir gelire sahip olma gibi koşullar da aranmaktadır. Fakat sektörlere göre farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, işverenlerin Almanca bilme gereksinimi olmadığı durumlarda esneklik sağlanabilmektedir. Bu yeni yasa, Türkiye'den Almanya'ya yönelik göçün önümüzdeki yıllarda artarak devam edeceğine dair bir işaret olarak görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'den Almanya'ya nitelikli işgücü göçü ile ilgili bu önemli değişikliğe dikkat çekmek önemlidir.

Özetle, 1960'lı yıllarda Almanya ve Türkiye arasındaki göç hareketi, işgücü ihtiyacını karşılama amacıyla başlamış ve zaman içinde aile birleşimi, siyasi ve hukuki boyutlar kazanmıştır. Göçmenlerin vatandaşlık talepleri ve hukuki düzenlemeler bu hareketin siyasi ve hukuki boyutunu sürdürmüştür. Günümüzde ise Türkiye'deki siyasi krizler, ekonomik endişeler ve Almanya'daki nitelikli işgücü talepleri nedeniyle "yeni dalga" göçmenler nitelikli işgücü olarak Almanya'ya gitmektedir.

Bu bölümde, Türkiye'den Almanya'ya yönelik göç hareketlerinin zaman içindeki dönemselleri ve dönüşümü ele alınmıştır. Başlangıçta işgücü ihtiyacını karşılama amacıyla başlayan göç hareketi, zamanla aile birleşimi ve daha sonra siyasi ve hukuki boyutlara dönüştü. Göçmenlerin vatandaşlık talepleri ve hukuki düzenlemeler, göçün siyasi ve hukuki boyutunu sürdürdü. Günümüzde ise

Türkiye'deki siyasi krizler ve ekonomik endişeler, Almanya'daki nitelikli işgücü ihtiyacıyla birleşerek "yeni dalga" göçmenlerin nitelikli işgücü olarak Almanya'ya gitmesine neden olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ve ENTEGRASYON TARTIŞMALARI EKSENİNDE TÜRK GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. KÜLTÜR KAVRAMI VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK TARTIŞMALARI

Bu bölümde göçmen kimliğinin oluşumunun yanı sıra farklı düşünürler tarafından çokkültürcülüğün teoride ne anlama geldiği ve uygulamada çokkültürcülük bağlamında devletlerin farklı gruplara nasıl yanıt verdiği incelenecektir.

2.1.1. Kimlik ve “Göçmen Kimliği’nin” Oluşumu

Latince "idem" kökünden türeyen kimlik terimi, aynılığı ve sürekliliği ifade ederken, Türkçe'de ise "kim" soru kökünden türemiştir. Bu terim, zorunlu bir aidiyeti, aynı olma durumunu ve tek olmayı ifade eder (Aydoğdu, 2004: 117). Aydoğdu, kimlik tanımının çok boyutluluğuna ve çeşitliliğine rağmen, tanımların genellikle "özne" olma vurgusuyla birleştiğini belirtir. Bu vurgu, kavramın tanımlanması, analizi ve sorgulanmasını daha anlaşılır hale getirir.

Kimlik, sosyal bilimlerde geçmişten günümüze kadar önemli bir konu olarak ele alınmış, ancak kapsamlı bir teorik çerçeve oluşturmak zorluğunu yaşamıştır. Bu alanın disiplinler arası bir özelliği taşıması ve giderek daha karmaşık hale gelmesi, kimlik sorunsalını daha da önemli bir hale getirmiştir. Bu nedenle, kimlik sorunu özellikle sosyoloji disiplini olmak üzere sosyal bilimlerin dikkatle üzerinde durması gereken bir alandır. Batı düşüncesinde doğrudan kimlik üzerine yapılmış kapsamlı çalışmalar olmamakla birlikte, sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji alanlarında birçok teori öne sürülmüştür. Özellikle sosyolojik çalışmalarda bireyin toplumla ilişkisi merkeze alınarak değerlendirmeler yapılmıştır (Anık, 2012: 23).

Emile Durkheim, kimlik ve toplum arasındaki ilişkiyi ele alarak bu konuda önemli katkılarda bulunmuştur. Durkheim'a göre birey, toplumdan doğar ve toplumun bir ürünüdür. Bu nedenle kimlik, toplumla olan ilişkinin bir sonucu olarak şekillenir.

Bununla birlikte bireyin toplumla ilişkisi temel bir sorundur. Bireyler ile toplum arasındaki uyumsuzluklar ve çatışmalar, toplumsal bütünlüğün korunması ve toplumun düzenli bir şekilde işlenmesini gerektirir. Durkheim, iki farklı türde dayanışma kavramını ortaya koymuştur: mekanik dayanışma ve organik dayanışma. Mekanik dayanışma, geleneksel toplumlarda baskındır ve bireyler benzer değerlere ve normlara sahiptir. Organik dayanışma ise modern kentlerde daha belirgindir ve farklılaşmış uzmanlaşmış bireylerin bir araya gelmesini gerektirir. Durkheim'a göre, modern toplumlarda farklılaşmanın artması, bireylere daha fazla özgürlük sağlar. Ancak bu özgürlük, toplumun baskısından kaynaklanan çatışmaları da beraberinde getirebilir.

Sonuç olarak, kimlik kavramı sosyal bilimlerde çok çeşitli teorik yaklaşımlarla ele alınmış bir konudur. Bu yaklaşımlar, bireyin toplumla olan ilişkisini, toplumsal baskıları ve farklılaşmanın etkilerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Emile Durkheim'ın mekanik ve organik dayanışma kavramları da bu bağlamda önemlidir ve kimlik ile toplum arasındaki ilişkiyi anlamamıza katkı sağlamaktadır.

Farklı disiplinlerin kendi bakış açılarıyla kimlik kavramını ele alması, kimlik alanındaki literatürün hızla gelişmesine katkı sağlamıştır. Ancak bu çok boyutlu kavramın karmaşıklığı, kimlikle ilgili çalışmaları da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, kimlik sorununun hangi boyutunun ele alınacağına karar vermek ve bu bağlamda sınırlamalar yapmak önemlidir. Kimlik ve toplumsal kimlik kavramlarıyla ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Bu çalışmada kimlik göçmen kimliği bağlamında ele alınarak melez kimlik ve Anthony Giddens'in 'yapılaşma kuramı' üzerinden incelenmiştir.

Göç çalışmalarında yöntemsel ulusçuluğun sorgulanmasının bir sonucu olarak diaspora kavramının göç ve göçmen kimliğiyle ilgili dönüşümü ve ulusötesi bağlamda değerlendirilmeye başlanmıştır. Diaspora artık bir yerden başka bir yere göç eden insanlar ve çocuklarından oluşan ulusötesi toplulukları ifade etmektedir. Bu tanım, göçmenlerin ve göçmen kökenlilerin hem geldikleri ülke hem de buldukları ülkelerde kurdukları ulusötesi ağları vurgular. Diaspora içinde yaşayan kişilerin ulusötesi bağları, sadece birinci kuşağın geldiği ülkelerle sınırlı değildir. Aynı

zamanda sonraki kuşaklar için de devam eden bir süreçtir. Bu kuşaklar, aileleri ve ailelerinin sürdürdüğü kültürel uygulamalar, medya ve geldikleri ülkelere yapılan ziyaretler gibi faktörler aracılığıyla hem köken ülkeleri hem de buldukları ülkelere güçlü bağlar kurarlar. Diaspora kavramı, göçmenlerin çoklu kimliklerini ve ulusötesi bağlarını anlamak için önemli bir araçtır ve göç çalışmalarında giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Bu kavram, göçmenlerin karmaşık kimliklerini ve kültürel bağlarını anlamamıza yardımcı olur.

Diaspora kavramının yanı sıra göçmenlerin kimlik oluşumu ve toplumsal yapıları üzerine yapılan çalışmalarda ‘melez’, ‘creolised’, ‘hyphenated,’ ve ‘diasporik’ kimlikler gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Bu kavramlar, çoklu kültürel etkileşim sonucu oluşan kimlikleri tanımlar. “Ayrılmış” kimlikler, çeşitli tarihler ve kültürler arasında etkileşim ve diyalogun bir ürünü olarak görülmektedir (Clifford, 1994: 319). Özellikle antropoloji alanında 1980’lerin ortalarından itibaren ‘kültür’, homojenleşmiş ve sınırları belli, ‘kimlik’ ise birbirinden ayrılmış olduğu varsayılan kültürlere dair durağan, sabit yapı tanımlamaları eleştirilmektedir. Küreselleşme, göçler ve teknolojinin gelişmesiyle ulusal sınırları geçirgenleşmiştir. Tüm bunların bir sonucu olarak, bireyler kendini birden fazla ulusal bağlılıkla tanımlamakta, akışkan kültürel kimlikleri ile "melez" kimlikler sergileyebilmektedir. Avrupa toplumlarında yaşayan göçmenlerin kimliklerini tanımlamak için kullanılan terimlerden biri ‘hyphenate’ (tire ile birleşen) terimidir. Örneğin Alman-Türkler, Britanyalı-Pakistanlılar, Fransız-Cezayirli. Melezleşme veya kreolleşme tartışmaları, günümüzde Avrupalı göçmenler ve azınlık kimlikleri üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Bu melez kimlik oluşumunda göçmen kavramının göç hareketini gerçekleştiren ilk kişi ile sınırlı kalmadığı ve vatandaşlık hakları sebebiyle”göçmenliğin genetik bir durum gibi bir sonraki kuşağa da aktarılabilirdiği göz önünde bulundurulmalıdır (Korkmaz, 2019: 155). Melezlik, farklı kültürel kimliklerin bir araya gelerek yeni bir form oluşturduğu bir süreci ifade etmektedir (Subaşı, 2005). Bu süreci şekillendiren faktörler arasında küreselleşme, uluslararası göçler ve modern iletişim araçları yer almaktadır. Bu etkenler, kimliklerin giderek daha karmaşık ve melez hale gelmesine neden olmuştur (Güney, 2012; Perşembe, 2005). Melezlik, zaman içinde olgunlaşan bir süreçtir. İlk olarak, bir birey kendi ailesinin ve çevresinin etkisi altında doğduğu kimliği

keşfetmeye başlamaktadır. Ancak farklı kültürlere maruz kaldıkça, bu kimlik üzerine düşünmeye başlamaktadır. Ailesinden gelen kimliğin bazı yönlerini kabul ederken, diğer yönlerini reddedebilir ve bunun yerine yeni kimlik öğeleri inşa edebilmektedir (Perşembe, 2005). Bu süreçte, birey ve aile arasında farklı kültürel unsurları benimseme ve reddetme konusunda çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Melez kimlik, göçmenlerin kendi köklerinden tamamen vazgeçemedikleri ve aynı zamanda bu kökleri tam anlamıyla koruyamadıkları bir sonucu yansıtmaktadır (Özmen, 2012). Özellikle Türk göçmenler için, bu iki kültürü bir arada sentezlemek mümkün ve doğaldır. Ayrıca, bu iki kültürü geliştirme ve koruma, bireylere psikolojik anlamda bir özgüven ve rahatlık sağlamaktadır (Akıncı, 2014).

Anthony Giddens'in 'Yapılaşma Kuramı' veya 'Yapısal Teori' olarak da bilinen yaklaşımı, kimlik oluşumu ve kimliklerin toplumsal bağlamlar içinde nasıl şekillendiği konusunda önemli bir perspektif sunar. Bu çalışma, göçmenlerin ve ardıl kuşakların kimliklerini inceleyerek, bireylerin bu kimlik oluşum sürecine katılımını ele alan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu bağlamda, Anthony Giddens'in 'Yapılaşma Kuramı' kimlik kavramını açıklamak için kullanılmaktadır. Yapılaşma Kuramı, bir kişinin kimliğinin kişi ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşim ve ilişkilerle şekillendiğini vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, bu yaklaşım, geleneksel, kültürel ve ulusal kimlik tanımlamalarının ötesine geçmeyi ve daha esnek bir kimlik oluşumunu mümkün kılmaktadır. Giddens, kimlik oluşumunu toplumsal yapı ile bireyin deneyimleri arasındaki ilişki olarak açıklar. Bu çerçevede, Giddens'in 'Yapılaşma Kuramı' üzerinden bir kimlik tanımlaması şu şekilde yapılabilir: Kimlik, bireylerin toplumsal yapıyla etkileşim halinde oldukları bir süreçtir. Toplumsal yapı, kültürel, ekonomik ve politik faktörlerden etkilenen birçok kurum ve normdan oluşmaktadır. Bu yapı, bireylerin hayatlarını düzenlerken onlara rehberlik etmektedir. Kimlik, bireylerin bu toplumsal yapı içindeki rolleri ve ilişkileri ile şekillenmektedir. Bireyler, toplumsal yapı içinde belirli bir statüye, cinsiyete, etnik kökene veya diğer kimlik özelliklerine sahip olabilirler. Bu kimlik özellikleri, toplumsal yapı içindeki yerlerini ve ilişkilerini etkilemektedir. Kimlik, aynı zamanda bireylerin kendi deneyimleri, duygusal bağları ve yaşam tarzları tarafından da şekillenmektedir. Bireyler, toplumsal yapı içindeki rol ve ilişkileri, kendi benlik algıları ve deneyimleri

ile özdeşleştirirler. Bu, bireylerin kimliklerini şekillendiren içsel bir süreçtir. Giddens'a göre, kimlikler sürekli olarak yeniden oluşturulmakta ve güncellenmektedir. Bireyler, yaşam süreçleri boyunca farklı deneyimler edinirler ve kimliklerini bu deneyimlere göre yeniden tanımlamaktadırlar. Bu nedenle, kimlikler sabit değil, değişken ve dinamiktir. Anthony Giddens'ın kimlik teorisi, 'birey', 'kurumlar' ve 'sosyal ilişkiler' arasındaki etkileşimi vurgulayan bir yaklaşımı temsil eder. Bu bağlamda, 'birey' kavramı, kimlik oluşturma sürecinin aktif bir katılımcısı olarak kabul edilirken, 'kurumlar' ve 'sosyal ilişkiler' bu süreçte önemli rol oynayan diğer iki bileşendir. Burada ele alınan 'birey', agency (fail) olarak düşünülebilir (Giddens, 1984). Agency kavramı, bireylerin isteklerini gerçekleştirmek amacıyla eyleme geçme kapasitelerinin ve aynı zamanda onların konumları üzerine düşünmek amacını içermektedir (Bakewell, 2015: 201).

'Kurumlar', toplumsal yaşamın yapı taşlarıdır ve kültürel normlar, değerler ve kuralların şekillendirildiği yerlerdir. Bu kurumlar, aile, eğitim sistemi, din, medya, hükümet gibi yapıları içermektedir. Giddens, bu kurumların bireylerin kimlik oluşturma sürecinde büyük bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Bu kurumlar, kişilere kimliklerini anlamaları ve kabul etmeleri için çeşitli rehberlik ve çerçeveler sunmaktadırlar.

Sosyal ilişkiler, bireylerin diğer insanlarla etkileşimde bulunduğu, ilişki kurduğu ve toplumsal bağlar oluşturduğu alanları ifade etmektedir. Burada hem göç alan hem göç veren ülke ile birçok farklı grupta kurulan aile, arkadaşlık, akrabalık gibi ilişkiler ele alınmaktadır. Giddens'a göre, sosyal ilişkiler bireylerin kimliklerini anlamalarına, inşa etmelerine ve ifade etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu ilişkiler, bireylerin kendilerini diğerleriyle karşılaştırarak kimliklerini tanımlamalarına olanak sağlamaktadır.

Giddens'ın yaklaşımı, kimliğin karmaşık bir yapı olduğunu ve bireylerin bu karmaşıklığı kendi iradeleriyle, kurumlarla ve sosyal ilişkilerle bir araya getirdiğini vurgulamaktadır. Kimlik oluşturma süreci, bu üç bileşen arasındaki sürekli etkileşim ve diyalektik bir ilişki içinde gerçekleşmektedir.

Sonuç olarak, kimlik kavramı, kurumlar, sosyal ilişkiler ve bireylerin karşılıklı etkileşimiyle şekillenen karmaşık bir olgudur. Bu çalışma, geleneksel ve sınırlı kimlik tanımlarından uzaklaşarak 'göçmen kimliği'ni ele almaya odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, Anthony Giddens'in yapılaşma kuramını temel alırken, kimlik tanımlarının sabitliğinden uzaklaşma amacını taşımaktadır.

Tireli kimliklerin kullanımında, kimliği somutlaştırmaktan kaçınılmalıdır; çünkü bu tür tanımlamalar da bir noktada kimliği dar bir çerçeveye hapsetme riski taşımaktadır. Göçmenlerin pratiklerinin ve kimliklerinin esnemesini sorgulamak amacıyla, sorgulanmamış ve verili kabul edilen 'mekânın belirleyiciliğindeki kültürel farklar' fikrine meydan okuyan daha karmaşık ve melezleşmiş kültürel şekillenmelere odaklanan araştırma çerçeveleri geliştirilmelidir. Bu şekilde, kimlik sınırlarının esnek olduğu alanları inceleyen çalışmalar mümkün olacaktır.

Kaya tarafından yürütülen araştırmada, Almanya, Fransa, Belçika ve Hollanda'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenler ile onların çocukları ve kuşakları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Söz konusu çalışmada öne çıkan bulgular şunlardır: 1. ve 2. kuşak göçmenler, ekonomik sorunlara daha fazla ilgi gösterirken ve Türkiye'ye aidiyet duygusunu daha yoğun bir şekilde hissederken, üçüncü ve dördüncü kuşak göçmenler daha "kozmpolit yurttaşlık" eğilimleri sergilemişlerdir. Bu son kuşaklarda kültürel çeşitliliğe daha fazla vurgu yapılmıştır. Ayrıca, aidiyet duyguları çalışmada sosyal sınıf açısından da ayrıca ele alınmıştır. "Kozmpolit yurttaşlık" terimi, kültürel ve mekânsal çeşitliliği vurgulayan bir kavramdır ve bireylerin çok kültürlü bir dünyada kendilerini ifade etme ve yerel-global bağlantıları dengeleme kapasitesini yansıtır. Bu terim, çalışmanın ana temasına uygun bir şekilde, bireylerin kimlik oluşturma sürecinde "birey, kurumlar ve sosyal ilişkiler" arasındaki etkileşimi yansıtan bir kavramdır.

2.1.2. Kültür ve Çokkültürlülük Tanımları

Kültür, günlük yaşamla ve olağan rutinlerle yakın ilişki içinde olan şemsiye bir kavramdır (Gün, 2021: 23). Farklı bakış açıları içinde ve her biri bir başka yöne odaklanarak, kültür için farklı dönemlerde çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Etimolojik

kökeni Latince Colere fiilinden türeyen ‘cultura’ olan kültür terimi, ekip ürün almak, üretmek anlamına gelmektedir (Risager, 2012). Bu tanımda ekinlerin ve hayvanların yetiştirilmesi, insan elinin müdahalesi ve ehlileştirilmesi (cultivation), yerleşik hayata geçişin bir simgesidir (Grisvold, 1994:7). Benzer şekilde, kültür de genellikle insanoğlunun doğal olanı üzerine eklediği unsurlardan oluşur (Aydın, 2013:54). Türkçe’de ‘kültür’ teriminin karşılığı olarak önerilen ‘ekin’ terimi, ‘işlemek, yetiştirmek, onarmak’ anlamına gelen ‘colere’ fiilinden gelmektedir (Oğuz, 2011:125).

Kültür kavramı Milattan Önce (M.Ö.) I. yüzyıldan 19.yüzyıla kadar öğrenme ve görgü ile ilişkilendirilerek insan aklının bireysel olarak geliştirilmesine uygulanmıştır. 18.yüzyılın sonlarına doğru Aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle insan aklının geliştirilmesi topluma uygulandığında tekil anlamından çıkararak; kültür, çoğul anlamdan toplumun uygarlaşması anlamında kullanılmıştır. Uygarlık kelimesinin ortaya çıkışı ile birlikte başlayan terminolojik farklılaşma dillere yansımıştır. Alman dilinde kültür kelimesi, İngiliz ve Fransız dillerinde uygarlık kelimesi kullanılmıştır. Ürün kültürü, hayvan kültürü ve insan zihninin kültürü anlamlarında kullanılan kültür terimi Williams’ın yorumuyla Almanya ve İngiltere’de XVIII. yüzyıl sonlarında belli bir halkın genel hayat tarzını belirleyen bir ruhani yapılanış anlamı kazanmıştır (Williams, 1981/1993: 8). Kültür, toplumların geçirmiş olduğu değişim süreçleri ile birlikte kültür farklı anlamlar kazanmıştır. Her toplum için kültür, farklı bir olgu, durum, düşünce, fikir, ideoloji vb. anlamına gelebilir. Bu nedenle kültürün tek bir tanımını yapmak mümkün değildir. Kültür kavramının farklı tanımlarını açıklayan Raymond Williams, kültürü üç evreye ayırmıştır: İlk evrede kültür, zihinsel, manevi ve estetik gelişim sürecini ifade etmektedir. İkinci olarak, kültür, bireyin, toplulukların veya toplumun yaşam tarzını kapsayan bir anlamda kullanılmaktadır. Son olarak, kültür, düşünsel ve sanatsal etkinliklerin ürünlerini ifade etmektedir (Williams, 1976/2005: 110).

Kramsch (1998: 10) kültürü kısaca “ortak bir sosyal alanı, tarihi ve ortak tahayyülleri paylaşan bir söylem topluluğuna üyelik olarak tanımlar. Nermi Uygur (1984) kültürü tanımlarken “İnsanın nasıl bir yaşama üslubu, ne tür bir var olma

programı, ne tür bir eylem kalıbı benimsediği kültürdür hep” demektedir. Kültür, aynı zamanda insan hayatının düzenleyicisi bir değerdir. Temeli binlerce yıl önce atılan kültür, toplumlarda ayrılıklar yaşandığında çözüm sağlayan bir unsurdur (Braudel, 1991: 149). Geçmiş kuşaklardan aktarılan kültürü yaşayarak öğrenen ve ileri kuşaklara saklayarak aktaran insan, varlığını kültürle sürdürmüş ve hayatta kalmıştır (Güvenç, 2004: 912). Medyanın kültür ve toplumda yaşanan değişimle ilişkisini medyatikleşme teorisini baz alarak inceleyen Hepp’e göre ise, öncelikle kültür gündelik hayattaki anlam üretimiyle ilgilidir (Hepp, 2015: 32). Hall’e dayanarak Hepp, kültürü, “gündelik hayatta anlam üretmemizi sağlayan farklı sınıflandırma sistemleri ve söylemsel oluşumların toplamı” olarak tanımlamıştır.

Değişime maruz kalan kültür, yavaş ya da hızlı, fark etmeksizin süreklilik arz eder ve bununla birlikte sürekli diğer kültürlerden de etkilenecek değişime de açıktır (Akto, 2018: 11). Kültürlerin birbiriyle karşılaşmasını sağlayan en önemli olgulardan biri de göçtür. Farklı kültürlerin birbiriyle karşılaşmasını sağlayan bir süreç olan göç, kültürel etkileşimi, yayılmayı ve çatışmayı tetiklemektedir. Göç eden bireyler, kendi kültürel miraslarını korurken ya da asimile olurken, yeni kültürel deneyimlerle etkileşime girerek entegre de olabilmektedir. Bu etkileşim ve kültürel alışveriş, çokkültürlü toplumların oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Göç hareketleri, 20. yüzyılın ortalarından itibaren sayısı üç katına çıkan ulus devletlerde farklı kültürlerin bir arada yaşadığı modern çokkültürlü toplumlar oluşturmaya devam etmektedir. Tarihi çok eskiye dayanan çokkültürlü yönetim modelleriyle ilgili tartışmalar 20. yüzyıl fenomeni olarak görülse de bu durum daha önceki toplumlar için de büyük ölçüde geçerlidir (Topçu ve Menek, 2019: 107). Çokkültürlü yönetim modelinin ilk örneğini ortaya koyan Antik dünyadaki Ahameniş (Pers) İmparatorluğu döneminden sonra Hindistan’dan Akdeniz’e pek çok uygarlık, farklı kültürleri ve toplumları tek bir çatı altında toplayarak çokkültürlü yönetim modelleri sergilemiştir. Akdeniz havzasının hemen hemen tamamını kontrol altına alan çeşitli toplulukları barındırmış Roma yönetim tarzı ve Osmanlı çokkültürlü sistemi de buna örnek teşkil etmektedir.

Çağdaş çokkültürlülüğün neden ve nasıl gündeme geldiğini anlamak için ulus devletlerin tarihine bakmak önem arz etmektedir. Fransız İhtilali’nin ardından

yükselen milliyetçi akımlar ve ulusçuluk düşüncesiyle farklı grupları barındıran imparatorluklar parçalanmaya başlamış, toplumsal ve siyasal hayat ulusçuluk çerçevesinde gelişmiş ve ulus devletler kurulmuştur (Wimmer ve Feinstein, 2010). Ulus devletler, aynı topraklarda yaşayan farklı kültürlerin asimilasyon sürecine tabi tutularak, birlik ve bütünlüğünün sağlanabileceği inancına dayanan tek-kültürcü politikalarla yöneltilmekteydi. Milliyetçiliği esas alarak alt kültürleri bir üst kültür yani ulusal kültür altında birleştirmeyi hedefleyen ulus devlet düşüncesini Guibernau (1997) şu sözlerle açıklamaktadır:

“Sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek, ortak kültür, simgeler, değerler yaratarak, gelenekler ile köken mitlerini canlandırarak birleştirmeyi amaçlayan bir tür devletin oluşumuyla tanımlanan modern bir olgu.”

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan sanayileşme ve sanayileşmenin Batı Avrupa'da doğurduğu göçmen işçi ihtiyacı, ulaşım ve telekomünikasyon teknolojilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan küreselleşme süreci gibi önemli etkenlerle farklı kültürler ulus devletlerin çatısı altında bir araya gelmiştir. Ulus devletlerde farklı etnik kimliklerden bireyleri bir arada tutan, bu bireylerin toplumla ve devlet arasında önemli bir bağı temsil eden ulusal kimliktir. Toplumsal bütünleşmede adeta bir tutkal görevi görebilen ulusal kimlik, aynı zamanda etnik çatışma ve ayrılıkçı hareketlerin de temel nedeni olabilmektedir. Ulusal kimlik, seçilebilir ve değiştirilebilir bir unsurdur; ancak etnik kimlik daha derin bir düzeyde, insanın ailesinden gelen davranışları yansıtan daha özel bir olguyu ifade etmektedir. Devletler, varsa ulus üzerine inşa ettikleri kimliklerini kullanırken, yoksa devleti pekiştirmek için bir ulus icat etmektedirler. Devletin belirlediği kimlikle ulusal ve etnik kimliklerin örtüşmesi, istikrara katkıda bulunmaktadır. Genellikle devletin vatandaşları için uygun gördüğü kimliğin, ülke halkının kimliğini en doğru şekilde temsil ettiği düşünülmektedir (Shaffer, 2008: 13). Şiddet kullanım hakkını meşru kılan merkezi idarenin olduğu ulus devletlerde tepeden uygulanan politikalarla kendi uluslarını yaratmışlardır. Bu süreç beraberinde farklılıkların yok sayılması, şiddetle tek tipleştirilmenin dayatılması gibi uygulamaları getirmiştir (Anderson, 2004). Milliyetçilik düşüncesini tetikleyerek savaşlar, göçlerin yaşanması, milliyetçiliğin kontrol altına alınamaması ve tüm bu gibi sorunların çözümünde yetersiz kalan ulus devletlerde küreselleşme ile ekonomik, sosyal, kültürel ulusüstü kurumların, ağların ortaya çıkması gibi faktörler ulus devlet

düşüncesini aşındırmaktadır (Topçu, 2019: 112). Sosyal bilim alanında çözümlenmelerin bırakıldığı ve türdeş bir ulus devlet anlayışının yerini çokkültürlü ve farklı etnik grupların bir arada yaşadığı ulus devlet anlayışının aldığı görülmektedir (Akyiğit, 2020: 87).

Terry Eagleton'ın "Tekil kültürel özdeşliklerinde güvende olan ulus devletler, kolonyal özneler yarattılar ve bunların torunları göçmen olarak ulus devletlere katıldılar" sözleriyle açıkladığı çatırdayan ulus devletlerde, ekonomik ve kültürel küreselleşme hem ulusal sınırları hem de ulusal kimlikleri silme ya da melezleştirme eğilimindedir. Sosyokültürel çeşitliliğin artmasıyla da farklı kültürlerin, halkların ulusal topluluklar içinde bile sesini daha güçlü duyulur hale gelmiştir (Akto, 2018: 44). Terry Eagleton ulus devletin çöküşü ve çokkültürlülükle ilgili şunları söylemektedir:

"Ulus devletin temelini oluşturan kültür, şimdi onun mahvının habercisidir. Kültürün korumaya aldığı ulusal birlik, kültür tarafından parçalanmaktadır. Romantik milliyetçilerin zamanında çok sayıda ulus devlete son derece iyi bir biçimde hizmet eden kültürel ve siyasal birlik miti ve elbette çok sayıdaki antikolonyal hareket, çokkültürlülüğün ortaya çıkışından sonra kolay kolay ayakta kalmaz. Hiç şüphesiz, çokkültürlülük bir anlamda, yalnızca aynı tarihin gelecek zamandaki ironik tekrarıdır. Tekil kültürel özdeşliklerinde güvende olan ulus devletler, kolonyal özneler yarattılar ve bunların torunları göçmen olarak ulus devletlere katıldılar" (Eagleton, 2011:17).

1970'lere kadar, özellikle ilk olarak Kanada'da kabul görmesi ve ifade edilmesine rağmen, çokkültürcülük (multi-culturalism) ve çokkültürcü (multi-culturalist) terimleri sosyal bilim alanında yer bulmamış; ancak 1990'lardan itibaren yaygınlık kazanmıştır. Çokkültürcülük ve çokkültürcü kavramları, Kanada'nın yanı sıra Avustralya, ABD ve Avrupa gibi birçok ulus devletin toplumsal ve siyasal yapısını etkileyecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Aynı şekilde kültürel çoğulculuk (cultural pluralism), çoğul kültürcülük (pluriculturalism) ve kültürlerarasıcılık (interculturalism) gibi kavramlar da çokkültürcülükle birlikte benzer ölçüde kullanılmaya başlamış ve yaygınlaşmıştır (Wieviorka'dan akt Akyiğit, 2020: 87). Toplumlardaki kültürel çeşitlilik kültürlerarası iletişimi zorunlu kılmaktadır. Çokkültürlülük kültürler arasındaki ilişki, etkileşimi tasvir eden kültürlerarasılığın bir sonucudur (Akto, 2018:11). Çokkültürlülük, 1980'lerle birlikte modern topluma ve ulus devlet modeline getirilen eleştiriler ile artan küreselleşme eğilimleri sonucu

yaygınlık kazanmış bir sosyo-kültürel olgudur (Çelik, 2018: 319). Toplumların yaşadığı uluslararası göçler, savaşlar gibi önemli dönüm noktaları ulus devletlerdeki kültürel homojenliğin değişimine yol açarken politik anlamda da yeni çözümlere ihtiyaç duyulmuştur. Çokkültürcülük yaklaşımı bir ideal ya da siyasi program/proje niteliğindedir (Doytcheva, 2016; Say, 2013). Parekh, 'Rethinking Multiculturalism' adlı eserinde çokkültürcülüğü devletin bütün işlevlerinin yeniden tasarlanmasına zemin oluşturacak bir felsefe olarak ele almaktadır. Çokkültürcülük, farklı kültürel grupların bir arada yaşadığı toplumların, her bir kültürel grup için eşit haklara, saygıya ve tanınmaya dayanan bir toplumsal düzeni teşvik etmektedir. Parekh, çokkültürcülüğün birlikte yaşama prensibine dayandığını ve kültürel çeşitlilikten güç alarak toplumsal birlikteliği desteklediğini vurgulamaktadır. Bu anlamda, çokkültürcülük çeşitliliği kabul eden, kültürel hakları ve kimlikleri önemseyen bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Ancak Parekh, çokkültürcülüğün tek bir tam teşekküllü siyasi öğretisi olarak tanımlanamayacağını ve her toplumun kendi koşullarına ve ihtiyaçlarına göre uyarlanması gerektiğini de belirtmektedir (Modood, 2014). Çağdaş çokkültürlülük kavramının resmi örneklerini temsil eden Avustralya, Kanada dışında önemli sayıda göçmen alan Batı Avrupa ülkeleri de kendilerine özgü çokkültürcü politikalar geliştirmiştir. Özetle, devlet politikalarına sirayet eden çokkültürcülük toplumdaki farklı kültürlerin de gözetilmesine ve hatta Kanada ve Avustralya ülkelerinde olduğu gibi farklı kültürlerin korunması ve geliştirilmesi için farklı önlemlerin alınmasını, ayrımcılığın yasal olarak engellenmesini ve farklı uygulamalara gidilmesini kapsamıştır.

Buraya kadar çokkültürlülük ve çokkültürcülük kavramlarını genel anlamıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bundan sonra bu kavramların kelime anlamı üzerinden devam edilecektir. 'Multiculturalism' kelimesi Kanada'da New York Herald Tribune Books'ta (1941) ilk kez yer almasına rağmen 1989'a kadar Oxford English Dictionary'de yer almamıştır (İnan, 2012: 56). Çokkültürlülük akımına ilk kez dahil olan Avrupalı göçmenleri barındıran Kanada'da da çokkültürlülük kelimesinin ilk kez kullanılması tesadüf ya da şaşırtıcı olmamıştır. Bryson'un belirttiği gibi çokkültürlülüğün ele alınışı çoğunlukla kavramın tanımlanmasını içermez ve muğlaktır; çünkü anlamı çok açık değildir. En genel tanımıyla çokkültürlülük, değişik

kültürlerin birlikte varlık bulmalarını ifade ederken siyasal bir nitelemeye işaret etmektedir (Bryson'dan akt. Say, 2017: 31).

Türkçe'de, 'çokkültürlülük' ve 'çokkültürcülük' kavramları farklı anlamlara sahiptir. 'Çokkültürlülük', etnik ve kültürel farklılıkları tanımlarken kullanılırken "çokkültürcülük" ise çokkültürlü toplumu ve farklılıkları olumlu ve istenilen bir şekilde gören ideolojik ve normatif bir tavır ifade etmektedir. İlk kullanımda kavram betimlenen şeyi anlatırken, ikinci kullanımda normatif anlamda 'olması gereken'i vurgulamaktadır. Çokkültürcülük kavramı, Kanada'nın 1971 yılında Quebec'ten gelen taleplere yanıt olarak ortaya çıkan bir politikayı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu politikanın temelinde, yurttaşların eşitliği ve kültürel çeşitliliğin kabul edilmesi yatar. Günümüzde çokkültürcülüğün temel değerleri üç ilkeyle özetlenmektedir. İlk ilke, kültürel çeşitliliğin tanınmasıdır. Bu ilke, çokkültürcülüğün önde gelen teorisyenlerinden biri olan Charles Taylor tarafından 'Tanınma Politikası' olarak adlandırılmıştır. Taylor (2010), tüm insan kültürlerinin topluma canlılık kattığını ve her birinin tüm insanlığa önemli şeyler söyleyebileceğini vurgulamaktadır. İkinci ilke, toplumsal eşitliktir. Kültürel ve etnik anlamda eşit muamele yanında, grupların sosyal ve ekonomik olarak da eşit bir konuma sahip olması önemlidir. Eşitlik ve tanınma kavramları, sadece hukuksal anlamda değil, aynı zamanda toplumsal bir içeriği de taşımaktadır. Üçüncü ve son ilke ise toplumsal bütünleşmedir. Çokkültürcü politikaların amacı, farklı kültürler arasında birlik ve uyumun sağlanmasıdır. Bu şekilde, çokkültürcülük kavramı, kültürel çeşitliliği tanıma, toplumsal eşitlik ve toplumsal bütünleşme ilkelerine dayanan bir ideolojik ve normatif bir tavır olarak anlaşılabilir (Aslan, 2018: 23)

Türkçe yazında çokkültürlülük ve çokkültürcülük olarak kullanılan 'multiculturalism' terimi için Yalçın (2002: 46), çokkültürcülüğün daha yaygın olarak kullanıldığını ancak çokkültürcülüğün birebir 'multiculturalism'in karşılığı olamayacağını, 'çoklukültürelizm' gibi bir tercümenin daha doğru olabileceğini belirtmektedir. Bu tez çalışmasında 'çokkültürcülük' terimi, çokkültürlü toplumların kültürel çeşitlilik eksenli oluşturdukları politikalar için, 'çokkültürlülük' terimi ise

kültürel çeşitliliği yüksek olan toplumların politik olandan çok olgusal olarak kültürel yönlerine için kullanılmıştır.

Son yıllarda sosyal bilimlerde sıklıkla tartışılan çokkültürlülük kavramıyla ilgili söylemler 1960'lı yıllarda Amerika'da ortaya çıkan insan hakları hareketleriyle ilişkilendirilmiştir. Yüzyıllardır süregelen yabancıların yerli toplumda asimile edilmesine yönelik politikaların çökmesiyle birlikte özellikle Batı'da çözüm arayışı bağlamında sıklıkla tartışılan bir konu olmuştur (Yalçın, 2002: 46).

Çokkültürcülük, toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin yani kolektif kimliklerin kamu alanına siyasi araçlar kullanılarak yansıtılmasını esas alan bir değerler ve uygulamalar bütünüdür. Çokkültürcülük tartışmaları kendini resmen göç ülkesi olarak tanımlayan ve tek kültür politikasına dayanan ulus devlet oluşum sürecini takip etmeyen Kanada ve Avustralya'da ortaya çıkmıştır (İnan, 2012: 49). Bu durumda iki ülkede ulus devlet oluşum süreçleri dışında gelişen faktörler etkili olmuştur. Kanada ve Avustralya'nın kolonileştirilmesi ve yerli halkların varlığı, çeşitliliğin ve kültürel farklılıkların birbirleriyle etkileşimine yol açmıştır. Kanada'nın kuruluşunda İngiliz ve Fransız etnik gruplarının yanı sıra yerli halklar da önemli bir varlık göstermektedir. Bu çeşitlilik, Kanada'nın çok kültürlü bir yapıya sahip olmasına ve çok kültürlülük politikalarının gelişmesine zemin hazırlamıştır. 1971 yılında kabul edilen 'Resmi Çok Kültürlülük Politikası', çeşitli etnik grupların kendi kültürlerini özgürce yaşamalarına ve ifade etmelerine imkân tanımak amacıyla oluşturulmuştur. Avustralya'nın kolonileştirilmesi sürecinde, Avrupa kökenli yerleşimciler ve yerli halklar arasında kültürel etkileşimler ve çatışmalar yaşanmıştır. Avustralya'nın federal bir yapıya sahip olması ve eyaletler arasındaki farklılıklar, çok kültürlülük tartışmalarını da etkilemiştir. Avustralya da 1970'lerde çok kültürlülüğü resmi bir politika olarak benimsemiş ve göçmenlerin kendi kültürlerini ifade etme ve koruma hakkını tanımıştır. Her iki ülkede de çok kültürlülük politikaları, göçmenlerin ve yerli halkların kültürel çeşitliliklerini koruma ve ifade etme haklarını vurgulamaktadır. Bu politikaların oluşumunda, yerli halkların haklarına ve kültürel farklılıklara saygı gösterme anlayışı önemli bir rol oynamıştır.

Bu politikalara ulaşana kadar ABD, Kanada ve Avustralya üçlüsü 1970'lere kadar kendilerinin toplumsal bütünleşme ile asimilasyon arasındaki çok geçirgen yapı nedeniyle toplumsal bütünleşme modeli olduğunu iddia ettikleri tipik asimilasyon modelleri uygulamışlardır (Vatandaş, 2001:103-104).

Bu noktadan sonra okkültürcülük uygulamalarını teorik olarak daha iyi çözümleyebilmek için çokkültürlülüğe uzanan yoldaki teoriler özetlenmeye çalışılmıştır. Asimilasyon ile ilgili Anglo-uygunluk (Anglo-conformity) ve Eritme Potası (Melting Pot) teorileri ortaya atılmıştır. İngilizliğe uyumluluk teorisi pek çok farklı ülkeden gelen göçmenlerin şekillendirdiği ve kurduğu bir yapılanma olan ABD'ye gelen yabancı grupların, İngiliz dili, politik sistemi ve toplumsal değerleri konularında eğitilmesi temeline dayanmaktadır (Crispino, 1980: 4). İngilizliğe uyumluluk teorisi, göçmenlerin İngiliz kültürüne tamamen adapte edilmesi amacını gütmektedir (Gordon, 1964:104). İlk olarak ABD'de ortaya çıkan I. Dünya Savaşı'nın ve yüzde yüz Amerikalı hareketinin başlamasıyla artan asimilasyon politikaları daha sonra Kanada ve Avustralya'da uygulanmıştır (Crispino, 1980: 4).

Eritme Potası yaklaşımında ülkedeki tüm kültürel farklılıklarının, geleneklerin eritilmesi kültürel karışma (cultural blend) yoluyla olacaktır. Anglo-uyum modeli altında uygulanan tipik asimilasyon modelinde ise asimilasyonda baskın/resmi gelenek lehine eritme söz konusudur. Eritme Potası teorisiyle İtalyanlar'ın, Yahudiler'in, ekoslovakyalılar'ın ve Polonyalıların Amerikan potasında erimesi ve Amerikanlaşması beklenirken (Crispino, 1980: 5), sonucunda içinde tüm kültürlerin eridiği Amerikan potasının yerine Protestan, Katolik ve Yahudi potalarının ortaya çıktığı görülmüştür (Gordon, 1964: 130). Özetle; hiçbir kültür kaybolmamış, ortaya yeni bir karışım çıkmış ancak bu karışımda her unsur kendi öz kültürüyle var olarak bu karışıma yeni bir tat katmıştır (Vatandaş: 2001: 105). Bu karışımda hangi kültürün daha fazla görünür olacağı önem taşımaktadır. Çokkültürcülük teorilerine göre farklı kültürlerin çeşitliliğinin oluşturacağı uyum mozaik, ebru gibi analogiler üzerinden tartışılmaktadır.

Anglo-uyum ve eritme potası öncül teorilerini daha ayrıntılı açıklamalar üreten yeni teoriler takip etmiştir: Irk İlişkileri Döngüsü, Asimilasyon Süreci ve Asimilasyon Yüzleri.

Amerika bütün göçmenler için yabancılar ülkesidir ve farklı etnik kökenlere sahip yapısıyla dünyadaki ilk ve en önemli örnekler arasındadır. Robert Ezra Park öncülüğünde çalışmalar yürüten Şikago Okulu, Amerikan toplumunun göçmenlerin katılımıyla nasıl ulusal birlik oluşturabileceğine odaklanmıştır. Park ve arkadaşları, kent'in iş bölümü, para, ulaşım, iletişim ve sosyal hareketlilik gibi unsurların değişen doğası üzerine önemli gözlemler yaparak kentsel alanda uyum konusunu bilimsel olarak inceleyen ilk kuramı ortaya koymuşlardır. Park'ın 'Irk İlişkileri Döngüsü' adlı teorisi, kentsel alana yeni gelen bireylerin ve grupların uyum süreçlerinde dört farklı aşamadan geçtiklerini belirtir (Kaya, 2000b: 12):

“Karşılaşma ve İlişki Kurma: Farklı etnik gruplar, kentsel alanda bir araya gelir ve birbirleriyle etkileşimde bulunmaya başlarlar. Bu aşamada gruplar arasında barışçıl ilişkilerin kurulması hedeflenir.

Sınırlı Kaynaklar Üzerinde Rekabet: Gruplar, sınırlı kaynaklar, iş fırsatları, konut gibi unsurlar için rekabete girerler. Bu rekabet, gruplar arasında gerginlik ve çatışmalara neden olabilir.

Devletin Yeni Gelenleri Barışçıl Şekilde Kamusal Alana Dahil Etmesi: Devlet, yeni gelen bireyleri ve grupları kamusal alana entegre etmek için çeşitli politikalar ve destekler sunar. Bu aşamada devletin rolü, uyum sürecini kolaylaştırmak ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktır.

İsteğe Bağlı veya Zorunlu Asimilasyon/Uyum: Son aşamada, bireyler ve gruplar, isteğe bağlı veya zorunlu olarak asimilasyon veya uyum sürecine girerler. Bu süreçte, farklı etnik gruplar birbirlerine entegre olur ve ortak bir toplumsal kimlik oluştururlar.”

Yaptıkları çalışmalar sonucu Park ve arkadaşları asimilasyonu, *“kişilerin ve grupların, diğerlerinin hatıralarını, duygu ve düşüncelerini, tutumlarını edindikleri, onlarla yaygın bir kültürel hayatta birleşerek tecrübelerini ve tarihlerini paylaştıkları bir nüfuz etme, yayılma ve nihayet benzeşme süreci”* olarak tanımlanmıştır (Fitregeralde, 2014: 124). Park ve arkadaşları, eritme potasının bir başarısızlık olduğunu, azınlık grup üyelerini, kendi köken kültürlerinden vazgeçmeye zorlamadan kolektif yaşama katmanının demokratik yolunun asimilasyon olduğunu savunmuşlardır. Göçmen grupların sosyal uyum sürecini ve etnik ilişkilerin dönüşümünü açıklamaya yönelik bir yaklaşım sunan bu kuram çıktığı yıllarda -1920'ler- etnisitenin bir olgu olduğunu ve değer taşıdığını öne sürse de (Schnapper, 2005: 273) Chicago Okulu sosyologlarının çözümlemesine uygun olarak etnik gruplar bir evre oluşturmamakta, asimilasyon sürecini kolaylaştıran bir araç olarak karşımıza çıkmamaktadırlar (Şan ve Haşlak, 2012).

Eritme Potası teorisinin savunucularından olduğundan asimilasyon kavramını kullanan Milton M. Gordon (1947), etno-kültürel açıdan farklı olan göçmen grupların çocukları üzerinde bilimsel nitelikli çalışmalarını gerçekleştirmiştir. İngiliz uyum modeli kapsamındaki önemli yaklaşımlardan bir diğeri olan Asimilasyon Süreci'nin teorisini Gordon (1964: 71) teorisini tabloyla (Tablo 2.1) açıklamıştır. Uyum ve Amerikan Hayatı: Irk, Din ve Ulusal Kökenin Etkileri başlıklı ünlü çalışmasında Gordon (1964: 71) asimilasyon sürecinin yedi farklı tarafına dikkat çekmektedir. Teorisini Amerika'daki çalışmalara dayandıran teorisyen, benzer sanayileşme sürecinden geçmiş, farklı kültürel grupların bir arada bulunduğu diğer ülkelerde de uygulanabileceğini iddia etmiştir (akt. Schnapper, 2005: 300-301). Gordon'a göre siyahiler Amerikan kültürüne katılıyorlardı; ancak asimilasyon evrelerinden hemen hiçbirini yaşamamışlardı. Dolayısıyla bu çalışma pratikle teoriğin çatışmasının ortaya koyulmasına, asimilasyonun tek yönlü ve doğrusal bir süreç olduğunu iddia eden tekdüze paradigmanın tartışılmasına zemin yaratmıştır.

Tablo 2.1: Gordon'un Asimilasyon Kuramı

Süreç ya da şart	Asimilasyon tipi veya aşaması	Özel kavram
Yerli toplumun kültürel öğelerine doğru değişim	Kültürel veya davranışsal asimilasyon	Kültürleşme (Acculturation)
Birinci grup bazında, geniş çaplı yerli toplumun kliklerine, klüplerine ve kurumlarına giriş	Yapısal asimilasyon	----
Geniş çaplı karışık evlenmeler	Geniş çaplı karışık evlenmeler Evlilikle asimilasyon Karışım (Amalgamation)	Karışım (Amalgamation)
Yerli topluma dayalı birliktelik anlayışının geliştirilmesi	Tanımlamaya dayalı asimilasyon	----
Önyargıların kaybolması	Kabullenilmiş hal asimilasyonu	----
Ayrımcılığın yok olması	Kabullenilmiş davranış asimilasyonu	----
Güç ve değer çatışmalarının yok olması	Yurttaşlık asimilasyonu	----

Kaynak: Gordon M. M. (1964, 3-93)

Amerika'da asimilasyon politikaları genellikle farklı kültürlerden gelen siyah ırk, yani zenci topluluğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, Afrika'dan köle ticaretiyle getirilen siyah tenli insanlar, değiştirilen yasal statülerine rağmen hiçbir zaman Amerikalı olarak kabul edilmemiştir. Bu konuda Abraham Lincoln, gelişmeleri şu şekilde ifade etmektedir: *"Bana öyle geliyor ki asimilasyon konusundaki ilerlememiz oldukça hızlıdır. Millet olarak, tüm insanların eşit yaratıldığını beyan ederek başladık. Şimdi pratikte ise zenciler hariç bütün insanların eşit olduğunu söylüyoruz."* (Gordon, 1964: 3-93).

Asimilasyonun Yüzleri, Ron Taft tarafından geliştirilen bir teoridir ve ilk kez ABD dışında, Avustralya'da asimilasyonla ilgili olarak ilk kez ortaya konmuştur. Bu teori, göçmenlerin asimilasyon sürecini anlamak için Taft'ın davranışlardaki değişikliklerden, toplumun normlarına uyum sağlama sürecine kadar uzanan bir dizi psikolojik faktörü içeren 'yeniden sosyalleşme' veya 'resosyalizasyon' kavramını kullanmıştır (Taft, 1965: 4).

Kente gelen bireylerin etnik kimliklerinden belirli ölçülerde uzaklaşarak hâkim kültüre dahil olacağını savunan Eritme Potası yaklaşımı uzun soluklu olamamıştır. Eritme Potası yaklaşımı, kente göç eden bireylerin zamanla etnik kimliklerinden uzaklaşarak hâkim kültürün içinde tamamen asimile olacaklarını öngörmekteydi. Göç eden bireyler, kendi etnik, kültürel ve dini kimliklerine tutunma eğilimi gösterdiler. Bu durum, çok kültürcü ulus devlet modellerine yönelik bir geçiş sürecini tetiklemiştir (Kaya, 2000: 13). 1950'li yıllara kadar uygulanmaya devam eden asimilasyonist yaklaşımların ardından bu yaklaşımlara bir eleştiri olarak 1960'ların ortalarında türdeş ulusal-devletten çok kültürcü ulus devlet modellerine çokkültürcülük yaklaşımına geçildiği görülmektedir (Golberg ve Gutierrez'den akt. Yalçın, 2002:52). Asimilasyon teorilerinin ilk ortaya çıktığı dönemlerde, bu politikaların işe yaramadığını savunan bilim adamları tarafından çokkültürcülük teorilerine geçişi sağlayan kültürel çoğulculukla ilgili açıklamalar yapılmışlardır. Kültürel çoğulculuk fikrinin temel

dayanağı ve amacı farklılıkların ülkeyi bir kaosa götürmeyeceği, farklı grupların uyum içerisinde diğerleriyle çatışmadan yaşayacağı bir ülke yaratmaktır.

2.1.3. Çokkültürlülük Kuramları

I. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine artan işçi göçleri toplumların çokkültürlü yapıya kavuşmalarıyla sonuçlanmıştır. Küreselleşme sürecinin boy göstermesiyle de birlikte, mallara, hizmetlere ve bilgiye erişimin kolaylaşması uluslararası göç akışını hızlandırmıştır (Report, 2005). Bireyler, yasal hakları ve güvenlik gibi kendi ülkelerinde elde edemedikleri yasal hakları ve ekonomik düzeyi elde etmek için demokrasi ve ekonomi anlamında daha gelişmiş ülkelere göç etmişlerdir. Bu sebeple, küreselleşmeyle farklı bir boyut kazanan uluslararası göç sadece ekonomik açıdan bakmak onun yarattığı siyasal ve sosyal sonuçları göz ardı etmek olacaktır. Küreselleşme ile ulus devletlerin sınırları topraksal sınırları aşarken, bu gelişme farklı kimliklere ve kültürlere sahip halkların bir arada yaşamasına neden olmuştur. Yaşanan bu dönüşüm kimlik ve göçmenlik tartışmalarını gündeme taşıırken aynı zamanda çokkültürlülük de tartışılan bir olgu haline gelmiştir. Çokkültürlülük bir arada yaşamak durumunda kalan farklı kültürleri barındıran toplumlarda ve devletlerde azınlık kültürü yok ederek, baskın kültürü ayakta tutmaya çalışan asimilasyon politikalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Çokkültürlülük modeli kısmen Erime Potasıyla örtüşse de yeni kültürlerin özünü koruduğu toplumsal uyum ve istikrar modelleri arasında yeni bir modeldir. Mozaik veya son zamanlarda literatüre giren 'salata kasesi' kavramı (salad bowl) hiçbir olgunun diğerini eriterek ya da eriyerek değil kendi özgünlüğünü koruyarak, aralarındaki bazı ortak unsurların da katkısıyla yeni bir karışım yaratması anlamına gelmektedir. Farklı kültürel öğelere saygı duyularak çatışma olmaksızın bir toplumda yaşayabilmenin arayışı anlamına gelen çokkültürcülüğü savunan ve karşı çıkan iki kesim ortaya çıkmıştır. Hem Batı da hem de Batı dışı dünyada çokkültürcü politikalara karşı çıkan kesimlerin muhafazakâr ve sol görüşlü olduğu görülmüştür. Sol görüşlüler kültürlere saygı üzerinden uygulanan politikalarla farklı bir ayrıştırmaya gidildiğinden, muhafazakâr kesimse

farklı kùltùrlere hak tanınmanın toplumdaki mevcut yapıyı bozacağından çokkùltùrcù politikalara karşı çıkmaktadırlar.

Kuramsal anlamda da çokkùltùrlùlùk modern devletlerin yasal bütünlüğü çerçevesinde kùltürel farklılıkları yeniden yorumlayan yaklaşımlar olarak gelişmiştir (Say, 2017: 32). Çokkùltùrlùlùğü “*bir sosyal grupta özel kùltürlerin, sosyal haklılık ve hoşgörü düşüncesi içinde bir halkı kabul etmeye dahil olma mecburiyetlerini savunan, siyasi ve felsefi öğretilerin tamamı*” olarak tanımlayan Journet’e göre çokkùltùrlùlùk tartışmalarının iki kutbu liberaller ile cemaatçilerdir (Journet, 2019: 358):

“Allan Bloom, Bnenjamin Barber, Dinesh D’Souza gibi liberaller için kùltürel farklılıkların, özel etki alanı ile sınırlandırılmış olması, medeniliğin ortak değerlerine ulaşmanın vurgulanması gerekir. Bir azınlığa has hiçbir kural, bu ortak değerlerin üzerine konamaz. Michael Sandel, Alasdair McIntyre, Amitai Etzioni gibilere göre ise özgür ferdiyetçi anlayışın başarısızlığı tespit edilmelidir: Bu, ferdi meydana çıkaran bir kùltüre aidiyettir. Aile, kavim ve dini grup gibi kùltürel içerikli topluluklar, o halde haklarını iyi bilmelidirler ve tüm toplum, kùltürlerarası diyalog ve farklılıkları tanıma üzerine kurulmuştur. Çokkùltùrlùlùğün en etkin düşünürleri her halükârda, iki uçtan, cemaatçilere yakın olsalar da orta bir yer işgal etmektedirler. Charles Taylor, Michael Walzer ve Will Kymlicka’ya göre çokkùltùrlùlùk, ‘modernliğin huzursuzluğuna’ ve ‘liberalizmin yetersizliğine’ bir cevaptır.”

Richard Sennett ve Charles Taylor’ın temsilcisi olduğu cemaatçi/toplulukçu (komüniteryen) yaklaşıma göre, insanların toplumsal nitelikteki hakları liberal çokkùltùrcùlerin savunduğu gibi bireysel iyi olma durumundan değil toplumdan gelmektedir. Liberal çokkùltùrcù yaklaşımı bireyi çevresi ve toplumsal bağlardan soyutlamakla suçlarken, kùltürel tanınma konusunda da herkesi kendi kùltürel kimliğinin geliştirebilmesi için uygun koşulların yaratılmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir (Akyiğit, 2017: 96). Bu uygun koşullar içerisinde bireyin kimliğinin tanınması konusunda toplulukçu çokkùltùrcùler farklı detaylara dikkat çekmişlerdir. Taylor’un ‘tanınma’ kavramının üzerinde özellikle durmasının sebebi bireyin en tanımlayıcı ögesi olarak görmesi ve kùltürel kimliğin oluşum sürecinde başat rol oynadığını savunmasıdır. Her bireyin kendini tanınması konusunda öznel yolları olduğunu belirten Taylor, tanınmanın birinci koşulunun ancak demokratik toplumlarda gerçekleşebilecek hiyerarşik sistem çözümlemesi olduğunu iddia etmiştir. Bireysel kimlik yani kişisel tanınma diğer bireylerle etkileşim içinde gerçekleşmektedir ve ‘eşit tanınma’ çeşitli mücadeleleri ve sorunları içermektedir (Taylor, 1996: 36-38).

Taylor'un 'Tanınma Politikası' isimli makalesinde kamusal alana iki farklı açıdan yaklaşmıştır.

Bir diğer toplulukçu düşünür Michael Walzer, Taylor'ın iki çeşit liberalizmden söz ettiğini belirtmektedir. İlk liberal yaklaşım olan "tarafsız nötr devlet" anlayışında, devlet bireylerin sadece fiziksel güvenliği, kişisel hakları ve refahıyla ilgilenmektedir. Taylor'ın benimsediği ikinci liberal devlet anlayışında ise devlet belli bir ulusun yükselmesini devamlılığı konusunda taraf olsa da farklı etnik, kültürel, dini vb. bağları olan vatandaşlarında temel haklarının korunmasına dayanmaktadır.

Charles Taylor ise cemaatçi bir bakış açısı ile çokkültürlülük sorunsalının 'tanınma politikası' çözüme ulaşacağını iddia etmektedir (Doytcheva, 2009: 58). Tanınma politikası olmadan çokkültürlü yaşamın mümkün olamayacağını ifade eden Taylor, tanınma politikasını açıklamak için iki politikadan yararlanır. İlki tüm insanların eşit saygıyı hak ettiğini savunan evrenselci politikadır, ikincisi ise farklılıklar politikasıdır. Farklılıklar politikasında bireylerin ya da grupların kimliklerini farklılaştıran özelliklerin ne olduğunun belirlenmesi istenmektedir (Taylor, 2018: 63). Taylor'ın çokkültürlü yaşama ilişkin düşüncesi bireyseliği ön plana koyan liberal görüş ve toplumsal bağlarla yaşanması gerekliliğini vurgulayan komüniteryan görüşe dayanmaktadır (Ağlan-Gürses, 2021: 5).

Bu yaklaşımın bir diğer temsilcilerinden Rainer Baubök (1996: 119) ise 'tanınmanın karşılıklı' kavramıyla hem siyasal sistemde hem de toplumsal yapı da kültürel tanınmanın karşılıklı kabulüne vurgu yapmaktadır.

Toplulukçu çokkültürcülerin eleştirdiği bir önemli nokta Batı merkezli evrensel kimlik anlayışı yani Batı merkezli gelişen beyazların üstünlüğüne yönelik yaklaşım diğer kültürleri alçaltıcı görmesidir. Taylor, tanınmanın gerçekleşmesi için öncelikle bu yaklaşımın aşılmasıyla farklı kültürlerin değerli olduklarının da kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Her bir kültürün değerli olduğunun toplumdaki kabulünün yalnızca politik hakların verilerek olamayacağını söyleyen toplulukçu çokkültürcülere göre liberal demokrasinin üzerine dayandığı evrensellik, değer

yansızlığı ve laiklik gibi idealler ikiyüzlülüktür. Yurttaş topluluğunun bütününe dikkate almada yetersiz kalan bu yaklaşımın sonucu olarak yurttaşın hayatını özel ve kamusal olarak ikiye ayırır, ahlaki ve dinsel sorunlar karşısındaki ilgisizliğini de sözde yansızlık olarak açıklamaktadır.

Bireyin hakları çevresinde temellenen liberal çokkültürcü yaklaşımlar devletin bu süreçteki konumlanması ve politik hakların kapsamı konusunda farklı eğilimlere sahiptir (Akyiğit, 2017: 100). Bu eğilimleri temelde modern ve klasik liberal çokkültürcü yaklaşımlar olarak ayırmak mümkündür. Modern liberal çokkültürcü yaklaşımında bir toplumdaki azınlık gruptaki bireyler hak ve özgürlüklerini istedikleri şekilde hayata geçirememesi durumunun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Örneğin devletin tek bir resmi dilinin olduğu ülkelerde azınlık grupların kendi dillerini kamusal alanda kullanmalarına yönelik uygulamalar geliştirilmelidir (Kymlicka, 2015: 109).

Kanadalı filozof ve siyaset bilimci Will Kymlicka, 1983'te yayımladığı çalışmasıyla modern liberal çokkültürlülük teorisinin önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kymlicka'ya göre, etno-kültürel çatışmaların mutlak bir çözümünün peşinde koşmak idealist bir yaklaşımdır ve pratikte neredeyse imkansızdır. Bu nedenle, etno-kültürel çeşitlilik kaynaklı çatışmaların çözümünden ziyade yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır (Kymlicka, 1998: 3). Kymlicka'nın bu görüşü, "her ulusun kendi devletine sahip olmalıdır" ilkesine dayanmaktadır ve farklı kültürleri barındıran toplumlarda çatışmaların zaman zaman kaçınılmaz olduğu fikrinden gelmektedir. 1980'lerin ortalarına kadar çokkültürlülük konusunda çalışan siyaset teorisyenlerinin sayısının sınırlı olduğunu belirtirken, 1990'lardan itibaren bu konunun daha fazla tartışılmaya başlandığını ifade etmektedir. Kymlicka, Batılı demokrasilerde çokkültürlülüğün beş farklı modelini tanımlamaktadır. İlk model, ulusal azınlıkları ve yerli halkları içeren ulusal azınlıkları kapsamaktadır. İkinci model, göçmen gruplarını ele almaktadır. Üçüncü model, sivil topluma katılmaktan kaçınan ve kendilerini izole eden etno-dinsel grupları içermektedir. Dördüncü modelde, kaçak göçmenlerin ve sınır dışı edilme tehdidi altındaki "metiklerin" durumu ele alınmaktadır. Son modelde ise köle ticareti yoluyla getirilen ve genellikle asimile edilmeyen Afro-Amerikalılar yer almaktadır (Kymlicka, 2006: 465-466). Kymlicka, etno-kültürel çeşitliliğin göçlerle

sürekli olarak artacağını vurgulamakta ve bu nedenle ulus devletlerin bu konuyu çözmek yerine demokratik bir şekilde yönetmeye odaklanmaları gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak, liberal bir çokkültürlülük teorisinin en önemli görevlerinden birinin etno-kültürel adaletin koşullarını anlamak ve iyileştirmek olduğuna dikkat çekmektedir (Kymlicka, 2006: 483-508).

Kimlik politikaları konusunda çokuluslu ve çoketnikli devletler şeklinde ayırım yapan Kymlicka; Yeni Zelanda, İsviçre, Belçika ve Kanada'yı çok-uluslu devletlere örnek göstermiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkışından önce farklı yönetimleri olan ulus, tek bir siyasi yönetimde birleşmiştir ve çokuluslu ülkelerde temel sorun ulusal azınlıklar bağlamında ele alınmaktadır. Göçler sonunda farklı etno-kültürel grupların, çeşitli kimliklerin yer aldığı toplumlar ise çok-etnikli tanımına girmektedir. ABD; Avustralya ve Almanya çok-etnikli devletlere örnektir. Çok-etnik kökenli insanların bir arada yaşadığı devletlerdeki temel sorun göçmenler, mülteciler, dini gruplar ve metiklerdir. İki tür devletteki temel sorun olarak görülen azınlıklar, göçmenler ve mültecilerin farklı istekleri ve davranışları olacaktır. Kymlicka'ya göre azınlık ulusun çoğunluk ulustan çok fazla farkı olmadığından kendi yönetim sistemlerini kurmak isteme eğiliminde olurken, gönüllü göçmenlerin ise daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için göç ettiklerinden dolayı yeni topluma uyum sağlamaya, kültürlerine entegre olmayı istemekte gönüllü olacaklarını savunmasına dayanır. Klasik liberallerle azınlıklara ve göçmenlere verilecek haklar konusunda çatışan Kymlicka, demokratik toplumlarda huzur içinde yaşanması için asimilasyonist ve baskıcı politikalardan vazgeçilerek göçmenler için adil ortam yaratılması gerektiğini belirtmektedir.

Kymlicka ulus devlet inşasının farklı gruplar için doğurduğu adaletsizliğin ise 'etno-kültürel adalet' olarak tanımladığı şartların yerine getirilmesi ile giderilebileceğini savunmuştur. 'Etno-kültürel adalet' şartları özetle ulus inşa sürecinin vatandaşlık hakkı sağlamak gibi haklarla kapsayıcı şekilde olması gerektiğini, azınlıkların geleneksel kültür ve dini değerleriyle kamusal alanda varlığına imkân tanınması gibi ilkelere dayanmaktadır.

Modern liberal çokkültürcü yaklaşıma sahip Kymlicka'ya eleştirel yaklaşanların arasında klasik liberal Chandran Kukathas gelmektedir. Grup haklarını bireysel haklara aktararak devlet müdahaleli bir özgürlüğün aksine tamamen bireysel haklara dayanan çokkültürcü bir yönetim anlayışını savunmaktadır (Akyiğit, 2017: 106). Politik tarafsızlık ilkesini benimseyen devletin temel görevi bireyin haklarını korumak olmalıdır. Devletin azınlıklar için atacağı herhangi bir adım bireysel hak ve özgürlük alanına müdahale etmesi, 'nötr-tarafsız' olması ilkesinin dışına çıkmasıdır. Devlet azınlıklara verilecek hak ve özgürlüklerin sınırları hukuki yollarla çizmelidir. Kamusal alanda hangi dil ne kadar kullanılabilir, hangi kültürel kıyafetler giyilebilecek gibi detaylar belirlenmelidir. Özetle ideal liberal çokkültürcü devlet, topluma dahil olmak isteyen farklılıklara karşı nötr kalarak onların inanç ve geleneklerini devam ettirmelerini sağlamalıdır. Bu anlayış liberalizmin özünde var olan bireysel hak anlayışı ve hoşgörü kendiliğinden topluma dâhil olma sürecini gerçekleştireceği düşüncesine dayanmaktadır.

Toplulukçu çokkültürcü yaklaşım ve liberal çokkültürcü yaklaşımın yanı sıra çokkültürcülüğe postkolonyal çerçevede bakan bir diğer yaklaşım bulunmaktadır. Postkolonyal düşüncenin, Edward Said'in 1978 yılında yayınlanan "Şarkiyatçılık" (Oryantalizm) adlı kitabıyla ortaya çıktığı iddia edilmektedir ve 20.yüzyılın ortalarında gerilemeye başlayan sömürgeciliğin mirasından ziyade, süregelen yeni sömürgecilik anlayışına karşı eleştirel bir duruş sergilemektedir (Kılıç, 2019: 43). Bu bağlamda çokkültürcü post-kolonyal düşünürler hem sömürgecilikten kurtulmuş ülkelerdeki sorunları ele alır hem de Batı'nın tüm dünyada hala devam eden kültürel hegemonyasına itiraz eder. Teorik itirazının temeli liberal felsefenin problemlerine dayanan postkolonyal çokkültürcü düşünürlerin her toplumun kendine özgü yapısını göz önünde bulundurdıkları için uygulamaya yönelik verdikleri öneriler oldukça kısıtlıdır (Kılıç, 2019: 43).

Bu üç yaklaşımın yanı sıra çokkültürcülük alanında diğer bir önemli isim farklı çokkültürcü görüşlerin varlığına dikkat çeken Peter McLaren'dir. Tutucu çokkültürcülük, farklı kültürel grupları toplumdan dışarıda tutmayı hedefleyen bir anlayıştır. Bu yaklaşım, farklı kültürel kimliklere sahip olan grupların ayrıştırılmasını

ve dışlanması savunmaktadır. Peter McLaren, bu tutucu yaklaşımı eleştirerek, farklı kültürlerin ve kimliklerin toplumda eşitlik ve adalet içinde yer alması gerektiğini vurgulamaktadır. Liberal çokkültürcülük ise çeşitli kültürel grupların ve etnik kökenlerin toplumda eşit ve hoşgörülü bir şekilde bir arada yaşamasını savunan bir yaklaşımdır. McLaren (1994) solcu liberal çokkültürcülüğü farklı kültürlerin ortaya çıkışını tarihsel ve güç çatışmalarından soyutlayarak ele almaktadır. Bu açıdan solcu liberal çokkültürcülüğü de reddeden teorisyen, eleştirel ve direngen çokkültürcülük yaklaşımını ortaya koymuştur. McLaren'in yaklaşımına göre kültürel çeşitliliği ve sosyal çatışmaları anlayarak, eşitlik ve farklılıkların kabul edildiği bir toplumun önemini vurgular. McLaren, çokkültürcülüğün bir amaç değil, politik ve toplumsal bir gerçeklik olduğunu ve bunun özgürlük ve adalet için mücadelede önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Kültürün, uyuma anlaşmaya dayalı görülmesini hatalı bulan teorisyen çokkültürlülüğün bir amaç değil; daha çok yargı ve politik sistem tarafından tanınması gereken bir olgu olduğuna dikkat çekmektedir (McLaren, 1994: 47-62).

Willet, çokkültürlülüğün teorileşmemesini devletlerdeki değişik perspektiflerin çokluğuna saygı gösterme amacına bağlamaktadır. Çokkültürlülüğün teorileşmesi ancak bu konuda yazan yazarların koalisyonu sonucunda oluşabilir ve bu da antoloji türüne daha uygundur. Bazıları da çokkültürcülük tartışmalarında kavram karmaşasından dolayı bütün yazarlar bir araya gelse de ortaya çıkacak sonucun teori olamayacağını savunmaktadır (İnan, 2018:56). Bu tür tartışmalar alanın ne kadar tartışmalı olduğunu göstermektedir (Willet, 2013: 13).

Tüm bu teorilerle temellenen modelleri Castles şu şekilde yorumlamış ve sınıflandırmıştır. Castles'e göre, modern devletler için üç farklı temel seçenek vardır. Bunlar, ayrımcı dışlayıcılık, asimilasyoncu ve çokkültürlü modellerdir (Castles ve Miller'den akt. Martikainen, ibid:249-252). Ayrımcı dışlama modeli, göçmenlerin toplumun belirli alanlarına (örneğin iş piyasası) girişine izin verirken, diğer alanlara (örneğin sosyal haklar, vatandaşlık) erişimlerinin sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Geleneksel misafir işçi alan ülkeler (örneğin Almanya ve Avusturya gibi), ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda göçmen iş gücüne ihtiyaç duyarken, göçmenlerin sosyal

haklara ve vatandaşlık statüsüne tam ve eşit erişimine izin vermemektedir. Almanya'da 1990'lara kadar uygulanan ayrımcı dışlama modelinde göç olgusu, ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda geçici bir durum olarak düşünüldüğünden göçmenlere siyasal haklar tanınması ya da topluma uyumları konusunda politikalar geliştirilmemiştir. Göçmenlerin istekleri ise ayrımcı modelin sunduğu olanaklar dahilinde karşılanmaya çalışılmıştır (Kaya, 2000: 143). Asimilasyonist model, göçmenlerin çoğunluk toplumuna uyum sağlaması ve benzerlik göstermesi beklenen tek taraflı entegrasyon yaklaşımı olarak tanımlanabilmektedir. Bu model, özellikle Fransa gibi çağdaş Batı toplumları tarafından benimsenmiştir; ancak günümüzde Batı'da bu yaklaşım genellikle terk edilmeye başlanmıştır. Bunun yerine çokkültürcü model daha fazla kabul görmüştür. Çokkültürcü model, kültürel çoğulculuğu önemseyen ve farklı kültürel grupların bir arada var olmasını teşvik eden bir yaklaşımdır. Bu modelde, göçmen gruplar kendi kültürel kimliklerini koruma hakkına sahiptir ve devlete sadakat beklentileri de vardır. Bugün, büyük ölçekte göç alan birçok ülke en azından bir dereceye kadar çokkültürcü yaklaşımı benimsemektedir (Martikainen, 2010: 272).

2.1.4. Çokkültürcü Politikalarla Ortaya Çıkan Çokkültürlülük Uygulamaları

Çokkültürcülük kavramı, ülkeden ülkeye farklı anlamlara gelebilir. Kanada'da, kavram genellikle göçmenlerin önyargı veya ayrımcılık korkusu olmadan etnik kimliklerini ifade etme hakkı olarak anlaşılmaktadır. Kanada'da çokkültürcülük politikası, farklı etnik grupların kültürel çeşitliliğinin tanınmasını ve teşvik edilmesini amaçlamaktadır. Avrupa'da, çokkültürcülük genellikle ulusal cemaatler arasında güç paylaşımı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, farklı etnik grupların temsilini ve katılımını teşvik eden politikalar izlenmektedir. Avrupa ülkelerinde çokkültürcülük politikaları, göçmen toplulukların entegrasyonunu kolaylaştırmayı ve toplumsal uyumu teşvik etmeyi hedeflemektedir. ABD'de ise çokkültürlülük sıklıkla farklı sosyal grupların taleplerini karşılamayı ve etnik, cinsel ve ırksal ayrımcılıkla ortaya çıkan grupların, baskın kültüre karşı temsil sorununu ele almayı ifade etmektedir. Baskın kültürü oluşturan Beyaz Anglo-Sakson Protestan (WASP) olarak adlandırılan toplumun egemen kültüre karşı çokkültürcülük politikaları çeşitli grupların eşitlik,

adalet ve çeşitliliğe dayalı taleplerini desteklemeyi amaçlamaktadır (Kymlicka, 1998: 48).

Çokkültürlülük politikalarının göçmenler ve azınlıklar için pozitif ayrımcılık politikaları gibi uygulamalarla ek ekonomik fırsatlar tanımaya, siyasi katılım ve temsil hakkına, farklı etnik kökenden kişilerin kurduğu organizasyonların ekonomik olarak desteklenmesine ve vatandaşlık hakkının elde edilmesi gibi politik, ekonomik, kültürel boyutları bulunmaktadır (Öztürk, 2012: 306).

Dünya genelinde ‘Gelişmiş Batılı Ülkeler’ kategorisinde değerlendirilen Avustralya, Kanada ve ABD, tarih boyunca yoğun göçlerin yaşandığı ülkeler olmaları sebebiyle, diğer ulus devletlerin tipik olarak sahip olduğu kültür, dil, din ve yaşam tarzı türdeşliğini tam anlamıyla gerçekleştirememişlerdir. Bu durum, bu ülkelerin toplumsal uyum ve istikrar politikalarını diğer ülkelere farklılaştırmıştır (Vatandaş, 2002: 15). Özellikle Avustralya, Kanada ve ABD gibi ülkeler, uzun yıllar boyunca çeşitli etnik, kültürel ve dini kökenlere sahip göçmenleri kabul etmişlerdir. Bu göç dalgaları, bu ülkelerin toplumlarını çok yönlü ve çeşitli kılmıştır. Bu ülkelerde, farklı kültürlerin bir arada yaşadığı ve çeşitliliğin kabul edildiği toplumlar oluşmuştur. Bu durum, bu ülkelerin politika yapıcılarını, toplumsal uyumu ve istikrarı sağlamak için özel politikalar geliştirmeye yöneltmiştir. Çeşitli göçmen gruplarına entegrasyon sağlamak, kültürel çeşitliliği kutlamak ve toplumun birlikte yaşama yeteneğini güçlendirmek için çeşitli politikalar ve programlar uygulanmıştır. Bu politikalar, farklı toplum gruplarının bir arada var olmasını teşvik etmek ve çeşitliliğin toplumsal zenginliği arttırmasına olanak tanımak amacını taşımaktadır. Bu ülkelerdeki politikalar, göçmenlere dil eğitimi, iş bulma fırsatları, eşitlik ve insan hakları gibi konularda destek sağlama üzerine odaklanmıştır. Aynı zamanda, kültürel etkileşimi ve anlayışı teşvik etmek için toplum projeleri, festivaller ve etkinlikler düzenlenmiştir. Bu şekilde, toplumlar arasında hoşgörü ve anlayışın gelişmesi hedeflenmiştir.

En başından beri çok etnikli bir yapı olarak tasarlanan Kanada, Avustralya ve ABD göçler yoluyla kurulmuş ülkeler olsa da 1960’lı ve 1970’li yıllara dek göçmenlerden ve çocuklarından asimile olmalarını beklemiştir. Buna karşın zaman

içerisinde sadece göçmenlere yönelik yasalar sadece Avrupa'dan gelen beyaz göçmenler değil tüm göçmenleri ve farklı kültürlerden bireyleri kapsayacak şekilde genişletilmiş ve bu da toplumda göçmenlerin kabul görülmesine ve kendilerini özgün kültürlerini koruyarak topluma uyum sağlamaları fikrinin yayılmasına imkân tanımıştır. Göçmenlerin kendi kültürünün bir nebze baskın kültürde asimile olması kaçınılmazdı; ancak politika olarak dayatılmamalıydı (Akto, 2018: 47). Farklı halkların ve toplumların barındığı ülkelerdeki mevcut çokkültürlü yapıların yönetiminde farklılıklar görülmüş, soykırım, tehcir, asimilasyon ve eritme potası gibi uygulamaların yarattığı olumsuzluklar çokkültürcülük politikalarına olan ihtiyacı zorunlu hale getirmiştir. Çokkültürlülük uygulamalarına yönelik Kanada ve Avustralya örneklerinde aslında ülke içindeki farklılıkların siyasi anlam ifade etmeyen yaşam tarzı içindeki gelenekler ve inançları baz alarak tanımlamaya çalışmışlardır. Kanada, Avustralya ve ABD'nin ardından II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomisini yeniden ayağa kaldırmak için işçi ithal eden Batı Avrupa ülkeleri de çokkültürlülük akımına dahil olmuşlardır (Modood, 2012: 15-16). ABD resmen çokkültürlü bir politika izlediğini açıklamasa da 1971'te Kanada ve 1974'te Avustralya resmi olarak kendini çokkültürlülük politikası benimsemiş göç ülkesi olarak tanımlamıştır (Say, 2017: 30). Politik yönelim olarak ortaya çıkan çokkültürlülük yoğunlaşan göç dalgaları sonucunda özellikle Batılı ülkelerde kültürel farklılıklara daha da vurgu yapar hale gelmiştir. 1970'lerden itibaren çokkültürlülük politikasını resmen benimseyen Kanada ve Avustralya 1970-1980 yılları arasında, adında çokkültürlülük geçen tüm kitapların basıldığı iki ülke olmuştur (Doytcheva, 2009: 15).

1970'lerden itibaren çokkültürlülük Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'daki farklı demokrasilerde tartışılırken Jupp ve Clyne'ne göre, bu kavram aslen liberal demokrasinin temelleri üzerine bir politik sistemi referans olarak almaktadır (Jupp ve Clyne, 2011). Politik tartışmaların yanı sıra akademik yazında da yerini alan çokkültürlülükle ilgili çalışmalarda zaman içinde farklı perspektiflerden yaklaşımlar geliştirilmiştir.

1960'a kadar Kanada'ya göç edenlerin yüzde 80-90'ını ABD ve Avrupa'dan gelenler oluştururken, sonraki yıllarda ise ülke daha çok Asya'dan göç almaya başlamıştır (Kılıç, 2021: 66). Böylelikle çok etnikli ve ırklı bir yapıya sahip olan Kanada'da Kanada modeli olarak adlandırılan çokkültürcülük modeli farklılıkların zenginlik yarattığı görüşünden beslenerek ayrımcılık ve dışlanmaya karşı bir duruşa dayanmaktadır. Çokkültürlülük politikalarının başlangıcı Kanada'da on eyaletten biri olan Fransız Kanadalılar'ın yaşadığı Quebec ile ülkede daha etkin olan dokuz eyalette yaşayan İngiliz Kanadalılar arasındaki tartışmalarla olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren Quebecli Fransız Kanadalılar'ın öne çıkmaya başlayan özerklik söylemlerine cevaben Kanada Federal Hükümeti 1969 yılında Fransızların işe alınmasını kolaylaştırmak amacıyla iki dillilik ilan edilmiştir. Bu adımın susturamadığı milliyetçilik seslerine karşın federal hükümet aynı statüde bireylerden oluşan yeni bir Kanadalı kimliğini oluşturmak için 1971'de çokkültürlülük politikasını resmen uygulamaya koyarak ülke bütünlüğünü korumayı hedeflemiştir (Say, 2013: 177-182). Bu politikalarla birlikte baskın İngiliz kültürü etkisini yitirmiş, çokkültürcülük Kanadalı yöneticiler tarafından milli bir sembol haline gelmiştir. 1982 yılında da Kanada Hükümeti ayrımcılığa karşı duruşun altını çizen 'Haklar ve Özgürlükler Sözleşmesi'ni imzalamıştır (Kılıç, 2021: 67). Çokkültürcü politikaların daha etkin şekilde hayata geçmesi ise 1991 yılında yürürlüğe giren Çokkültürcülük ve Vatandaşlık Yasası ile olmuştur. Çokkültürlülük yasasını dünyada parlamentosundan ilk kez çıkararak ülke olan Kanada'nın Çokkültürcülük Bakanlığı dünyadaki tek örnektir. Bakanlık'ın 1996 yılında hazırladığı rapora göre 3 ana hedefi şunlardı: Açık ve adil bir toplum düzeninin inşası için sosyal adaleti sağlamak; yurttaşların hepsinin aktivitelere katılımını teşvik etmek, kimlik ve kültür farklılıklarına saygılı ve duyarlı olarak herkesin Kanada'ya aitlik duygusunu beslemektir (Dewing ve Leman, 2006: 8-9). 2002 yılından beri 22 Haziran'ın 'Kanada Çokkültürlülük Günü' olarak kutlandığı ülkede 2005 yılında Irkçılığa Karşı Eylem Planı ile 5 yıl boyunca 56 milyon dolar harcanmıştır.

Pek çok ülkeye çokkültürcü politikalarıyla ilham kaynağı olan Kanada gibi bir başarılı örnek de Avustralya'dır. Avustralya, kendini göçmen ülkesi olarak tanımlayan ve nüfusunu artırmak amacıyla uluslararası göçü desteklemiştir. Bu doğrultuda hareket

ederken bilinen ilk yerli halk olan Aborjinleri dışlayarak homojen beyaz bir toplum oluşturma amacı taşımıştır. İngiltere, İtalya gibi ülkelerden gelen göçlere açık bir politika izlemiş ve Anglo-Saxon kültür öğelerinden meydana gelecek bir toplum hedeflemiştir. Beyaz Avustralya Politikası (BAP) [White Australia Policy] olarak bilinen bu yaklaşım 19.yüzyılın ortalarından itibaren fiilen, 1901-1958 tarihleri arasında da resmen uygulanmıştır (İnan, 38). Avustralya'da 1778'den beri hep bir ötekinin olduğunu belirten Jupp'a göre, 1910'larda Avustralya'da tek ırklı bir toplum oluşturma konusunda konsensusu vardı (Jupp, 2007: 12). 1943 yılı verilerine göre Avustralya nüfusu yüzde 100 beyaz ve yüzde 98 Britanyalı'dır (Tavan, 2005: 7-8).

Avustralya, göç politikalarında yaptığı değişiklik sonucunda 1945 yılıyla birlikte Büyük Britanya'dan ve İrlanda'dan gelen göçmenlerin yerleşim bölgesi olmaktan çıkarak İngilizce konuşmayan ülkelerden geniş kapsamlı göç almış ve nüfus iki katına çıkarken artık sadece İngilizce konuşan göçmenler değil farklı etnik kökene sahip göçmenlerin ülkesi haline gelmiştir. Ocak 1949'da yürürlüğe giren 1996'ya kadar yürürlükte kalan '1948 Milliyet ve Vatandaşlık Kanunu' ile birlikte 3,1 milyon deniz aşırı doğumlu kişi Avustralya vatandaşı olmuştur (Roach ve Alwis vd. 1999: 24). Bu süreçte Aborjinler'e uygulanan saf dışı bırakmalar yasaklamaların hafif versiyonun en büyük muhatabı Çinli Avusturyalılar olmuştur. Avustralya'da 1966 Güney Avustralya Sözleşmesi'ne kadar ırkçılık nedeniyle kısıtlamalara maruz kalan Çinliler başta olmak üzere, genel olarak Uzak Doğu'dan gelen göçmenler ayrımcılık yüzünden sorunlar yaşamıştır (Jupp, 1995: 208). Malezya ve Singapur'dan gelen öğrenciler 1951 yılına kadar kıtaya kabul edilmezken, II. Dünya Savaşı'nın ardından Japonlar sınır dışı edilmiştir.

1958 yılına kadar resmen uygulanan Beyaz Avustralya Politikası'ndan vazgeçilmesiyle birlikte çıkan Göç Yasası ile okuma-yazma testi uygulamasından vazgeçilmiştir. Özetle 1945'e II. Dünya Savaşı'na kadar ve sonrasında da Çinliler başta olmak üzere Uzak Doğu kökenli göçmenlere ayrımcılık uygulanan kıtada, 1958'de BAP'tan vazgeçilmesiyle göçmen politikaları da yumuşamıştır. Bu esnemedeki şüphesiz 1945'ten sonra Büyük Britanya ve İrlanda dışından göçmen almasının büyük etkisi olmuştur. Avustralya nüfusu 1943'teki İngiliz çoğunluklu yapısını yitirmiştir.

İkili anlaşmalarla göçmen alımında Avrupa'daki gibi misafir işçi olgusuna sıcak bakmayıp kalıcı olarak yerleşecek kişileri tercih etmiştir. Bu kalıcı göçmenlerin ilk başlarda asimilasyonuna odaklanan Avustralya'da bu politikalar yerini çokkültürcü politikalara sorunsuzca bırakmıştır (Manderson ve Inglis, 1984: 259). 'The People of Avustralia' (Avustralya Halkı) adlı kitapçıkta çokkültürlülük 4 temel prensiple açıklanmaktadır: Avustralya Devleti için kültürel çeşitliliğinin yararlı ve değerli oluşu; sunulan fırsatlardan eşit şekilde yararlanma hakkına sahip adil bir toplum yaratma; çokkültürlü milletin ekonomik, ticari ve yatırımından gelen faydalarını memnuniyetle karşılanması; ayrımcılığa karşı yasal koruma ve kamusal anlayışın teşvik edilmesidir (Australian Multicultural Advisory Council, 2010: 15). Tarihi ırkçılıklarla dolu olan Avustralya son 50 yıldır başarılı bir çokkültürlü toplum örneği olarak görülmektedir. Kıta ülkesi Çok-Kültür Danışma Konseyi'nin raporunda da vurgulandığı gibi çokkültürlü toplum yapısını sürdürecektir. Welch'in de belirttiği gibi bu yapının yasalarla korunması, yasaların göçmenlerin de ihtiyaç ve taleplerine göre yenilenmesi gerekliliği unutulmamalıdır (Welch, 2007: 160).

Kanada ve Avustralya örneğinde görülen çoğulcu çokkültürcülükte kültürel çeşitlilik yüceltilirken, bu farklı kültürlerin kaynaşması amaçlanmıştır (İnan, 2012: 76). Kanada ve Avustralya örnekleri çoğulcu (pluralist) çokkültürcülüğün başarılı örnekleridir. Irene Bloemraad (2006) tarafından Boston'daki ve Toronto'daki Vietnamlı göçmenlerin entegrasyonunu karşılaştıran çalışmada Toronto'daki göçmenlerin daha iyi entegre olması göçmen kökenli etnik gruplara karşı resmi birçok kültürlülük politikası uygulanmasının önemini ve etkisini ortaya koymuştur. Bununla birlikte 'Kanada istisnası'nı da gözetmek gerekir. Diğer ülkelerde görülen etnik çeşitliliğin güven ve sosyal kapital seviyelerini aşındırdığı sorunların düşük seviyede yaşandığı, Kanada'da göçmen gruplarının eğitim alanında etnik cezalandırmasının da düşük seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, ülkenin hoşgörülü ve kapsayıcı göç politikaları ve toplumsal uyumu destekleyen çeşitlilikle başa çıkma becerisine dayanmaktadır. Kanada, etnik farklılıkların zenginliğini benimseyerek toplumsal uyumu güçlendiren bir model olarak öne çıkmaktadır.

Robert Putnam'ın araştırması da göstermektedir ki ABD'de etnik ve ırksal çeşitlilik arttıkça güven ve sosyal sermaye azalırken Kanada'da genç kuşakta azalmanın olmadığı, onlar için çeşitliliğin çok kültürlülük normlarıyla normalleştiği görülmüştür (Kazemipur'dan akt. Öztürk, 2012: 310). Göç edilen ülkenin tarihsel arka planı, toplumsal kurumlarının çokkültürcü politikaları içselleştirmesi, göçmenlerin genel beceri seviyesi gibi pek çok etken bu politikalarındaki başarıyı etkilemektedir.

Buraya kadar anlatıldığı üzere, çokkültürcülük göçmen ülkeleri olan Avustralya ve Kanada'da ilk kez resmi devlet politikası olarak kabul edilirken, Avrupa devletleri çokkültürlü yapıyla II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan işçi göçüyle tanışmışlardır. Batı demokrasilerinde ise 1970'lerden 1990'ların ortalarına kadar etnokültürel çeşitlilik birçok çokkültürlülük politikası ve azınlık hakları vasıtasıyla tanınması eğilimi yükselişeydi. Hem devlet seviyesinde hem de uluslararası organizasyonlar seviyesinde desteklenen bu politikalar üniter ve homojen bir millet olmakla ilgili asimilasyona dayalı eski görüşleri reddediyordu (Öztürk, 2012: 301). Batı Avrupa ülkeleri bu yeni yapıya karşı farklı politikalar izlemiştir. Ülkeler farklı tarihsel ve toplumsal yapıya, siyasi kültüre sahip olduklarından çokkültürcülük politikaları ve uygulamaları ülkeden ülkeye farklılık gösterir ve yerel koşullar ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiştir. Araştırmanın evreni Almanya'da yaşayan 2. ve 3.kuşak Türk kökenli göçmenler olduğundan bir sonraki başlıkta Almanya'nın çokkültürlülük anlayışına ve çokkültürcü politikalara odaklanılmıştır.

2.1.4.1. Almanya'da Çokkültürlülük Uygulamaları

Bu başlık altında çalışmanın örneklemini Almanya'ya işçi göçüyle Türkiye'den giden göçmenlerin çocukları ve torunları olduğundan daha çok 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki çokkültürlülük politikalarının üzerinde durulmuştur. Çokkültürlülük uygulamalarını anlamak için göç ve uyum politikalarına bakmak kaçınılmazdır. Bu uygulamaları incelemeyi önce Türkiye'den yurt dışına göç alanında ilk akademik araştırmayı yapan ve bu alanda önemli bir referans noktası haline gelen Abadan Unat'ın 2006 yılında yayımlanan çalışmasında, Türk dış göçünü onar yıllık dönemlere

ayırır altı aşamalı tanımlaması süreçleri anlamak için yardımcı olacaktır (Abadan-Unat, 2006). Bu ayrıma 2010'ların sonrasında için yedinci bir aşama eklenmiştir. Bu dönemler, Almanya'nın göç politikalarındaki değişimleri ve göçmenlerin deneyimlediği süreçleri yansıtmaktadır. Almanya'nın göç uygulamalarını tarihsel arka planı da gözleterek yedi döneme ayırmak mümkündür:

1950'ler: Bu dönemde, Almanya işgücü talebini karşılamak için bireysel girişimler ve özel aracılar yoluyla göçe başvurmuştur. İşçi ihtiyacını karşılamak amacıyla "stajyer" adı altında çalışanlar Almanya'ya gelmiştir.

1960'lar: İlk Türk işçilerin geldiği dönemdir. Sınırlı sosyal haklar tanınmış olsa da göçmenler için önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir.

1970'ler: İşçilerin kalıcılaşmaya başladığı bir dönemdir. Aile birleşimi için düzenlemeler yapıldı ve çocuklara yardım paraları verilmeye başlanmıştır.

1980'ler: Bu dönemde, işçilerin artık kalıcı olduğu fark edildi ve geri dönüş teşvikleri uygulanmaya başlanmıştır. Ancak aynı zamanda ırkçı saldırılar ve göçmenlere yönelik tepkiler de artmıştır.

1990'lar: Yabancılar yasası ve yabancı düşmanlığı gibi konuların gündeme geldiği bir dönemdir. Göçmenlerin statüsü ve kimlik tartışmaları ön plana çıkmıştır.

2000-2010: Bu dönemde, göç yasalarının çıkarılması ve göçmen politikasında olumlu değişimlerin sinyallerinin verilmesi önemliydi. Entegrasyon ve uyum planları hayata geçirilmiştir.

2010- günümüz: Son dönemde, İslamofobi'nin artış gösterdiği, çokkültürlülük politikalarının eleştirildiği bir dönem yaşanmaktadır. Çokkültürlülük uygulamalarının etkinliği konusundaki söylemler dikkat çekmektedir.

Avrupa ölçeğinde bakıldığında, Almanya göçten önemli düzeyde etkilenen bir ülke konumundadır. 1989'daki birleşmeden bu yana, Almanya açık ara Avrupa'daki göçmenlerin tercih ettiği ülkedir. Eurostat istatistikleri, 1991 ile 2000 yılları arasında İngiltere'de 3,4 milyona karşılık Almanya'ya yaklaşık 10,5 milyon kişinin girdiğini göstermektedir. 1997-2007 yılları arasında siyasi sığınma talebi kabul edilen 3,5 milyon kişi bulunmaktadır. 1990'lardan bu yana Almanya, göçmen nüfusunda kültürel bir çeşitlilik yaşamıştır. Bu kültürel çeşitlilik içinde Türk

toplumu en büyük göçmen grubu olmaya devam ederken, dünyanın her yerinden gelen göçmenler çağdaş Alman toplumunda giderek daha fazla yer almaya başlamıştır. Almanya'da hukuki ilkelerde ifade edilen resmi söylem, toplumdaki göçmenlerin ve etnik çeşitliliğin varlığını kabul etmemiştir (Meier-Braun, 2002).

İmparatorluk döneminde birden fazla devletin yaşadığı çokkültürlü bir devlet olan Almanya'nın bu yapısı imparatorluk sonrası ulus devlet yönetim anlayışıyla kaybolmuştur (Kılıç, 2021: 60). II. Dünya Savaşı sırasında küçülen Almanya ekonomisi nedeniyle 1944 yılında, savaş esiri olarak hayatta kalan yaklaşık 7,8 milyon yabancı, kendi ülkelerine veya denizaşırı ülkelere göç etmiştir (Bade, 1992: 35). Almanya 'ekonomik mucizesini' gerçekleştirebilmek için önce Güney Avrupa ülkelerinden işçi açığını kapatmaya çalışsa da bu yeterli olmayınca 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye, İtalya, İspanya, Yunanistan ve diğer ülkelerden 'misafir işçi' almıştır. Farklı sosyokültürel değerlere sahip işçilerle birlikte Alman toplumu yeniden çokkültürlü bir yapıya sahip olmuşsa da bu yapıyı kabul etmemelerinin temel sebebi bu işçilerin 'misafir' görülmesidir. 1960-1965 yıllarında misafir işçilere yönelik kabul çokkültürcülük anlayışı değil sosyal hakların tanınmasıyla sınırlanmıştır.

1970'lerden itibaren Alman sanayisinin makineleşmesi işçi ihtiyacını azaltmış, sonuç olarak, Almanya nitelsiz işgücüne olan ihtiyaç azaldığından resmi söylemini de destekleyen bir uygulama ile aktif olarak 'misafir işçi' alımını durdurmuştur. Buna karşın 1973'ten sonra aile birleşimi yasasıyla birlikte ailelerini de getirerek Almanya'da kalıcı hale gelmeye başlamışlardır. Türk erkek göçmenler, eşlerini ve çocuklarını daha zengin Almanya ekonomisine yerleşmeye teşvik ederek aileleriyle kalmayı ve yeniden bir araya gelmeyi seçmişlerdir. Almanya'da işçilerin aile birleşimi ile yanlarına gelen aile üyesi sayısı 245 bin olarak kaydedilmiştir. Diğer Avrupa ülkelerinde ise toplamda 91 bin 488 kişi aile birleşimi yoluyla göç etmiştir (Gülsün, 1974: 51). İşçi alımlarının durdurulması ve aynı dönemde gerçekleşen aile birleşimleri, Batı ülkelerindeki göçmen sayısında beklenenden fazla bir artışa neden olmuştur. Bu durum, iş, konut, eğitim gibi çeşitli alanlarda yaşanan zorlukların daha da artmasına yol açmıştır. 1973 yılında başlayan Petrol Krizi ile birlikte ekonomik gerginlikler sosyal ve politik gündeme de yansımıştır.

Sosyal-liberal koalisyon hükümeti (SPD-FDP), o dönemde atadığı Yabancılar Danışmanı Heinz Kühn'ün 1979 yılında sunduğu ilk 'Yabancılar Raporu'nda farklı bir gerçeği ortaya koymuştur. Heinz Kühn'ün raporunda, Almanya'nın göç gerçeğini kabullenmesi, göçmen gençlerin uyumunu sağlayacak tedbirlerin geliştirilmesi ve Almanya'da doğan göçmen çocuklarına vatandaşlık hakkı tanınması gibi öneriler yer almıştır. Ancak, koalisyon hükümetinin bu önerileri uygulamaya geçirmek için yeterli zamanı olmamıştır. Göç ülkesi olduğu gerçeğini kabul etmeyen Almanya öncelikli olarak kalıcılaşan göçmenleri anavatanlarına geri göndermeye çalışmıştır. Muhafazakâr hükümet tarafı Almanya'da bulunan Türk işçilere yönelik radikal bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışma kapsamında, Türk işçilere ülkelerine dönmeleri karşılığında kişi başına belirli bir miktar ücret verme ve çocuklarının Türkiye'ye adaptasyonu için Alman öğretmenlerin gönderilmesi gibi teklifler sunulmuştur (Kaya, 1998: 24-47). Bu gerçekleşme de 1982 yılında iktidara gelen sosyal-muhafazakâr koalisyon hükümeti (CDU-CSU/FDP) geri dönüş yasasını yürürlüğe koyarak göçmenlerin kendi istekleriyle belirli bir miktar ücret karşılığı bir daha Almanya'ya dönmek üzere ülkelerine gitmelerini garanti altına almıştır. Hükümetin beklediği kadar miktarda bir geri dönüşün olmamasının ardından 1993 yılında Federal Hükümet yabancı işçi alımını bitirmek istemiş ve bu yönde adımlar atmıştır (Von der 'Gastarbeiter' -Anwerbung zum Zuwanderungsgesetz für politische Bildung, 2017).

Almanya'da uyum için somut adımlar atmamış bir hükümet, göçmenlerin sayısını azaltma niyetini açıklamıştır. Federal Parlamento'nun 1990 baharında onayını alan Yeni Yabancılar Yasası, oturma izni, aile birleşimi ve vatandaşlığa geçiş konularında bazı düzenlemeler getirmiş olsa da yasanın karmaşıklığı ve çelişkili düzenlemeleri eleştirilmiştir. Bu dönemde yabancılar dairelerine verilen takdir yetkisi genişletilerek, yabancıların sınır dışı edilmeleri kolaylaştırılmıştır. 1990'ların ortalarında ise kamuoyunda yükselen ve Almanya'nın bir göç ülkesi olduğu görüşünün kabul edilmesini isteyen tartışmalar yaşanmıştır. 1996'da yapılan küçük değişikliklerle vatandaşlığa geçiş ve aile birleşimi koşulları kolaylaştırılmış olsa da Kohl liderliğindeki sosyal-muhafazakâr hükümet göçmenlerin uyumunu destekleyen düzenlemelerden kaçınmayı başarmıştır. İstatistiklere bakıldığında,

Güney Avrupa ülkelerinden ilk işçi alımına başlanan 1954 yılı ile 1995 yılları arasında 22,7 milyon yabancı Almanya'ya yerleşirken 16,2 milyon göçmen ülkeyi terk etmiştir (Münz, Ulrich ve Seifert, 1997: 42-45).

Tüm bu hukuki ve siyasal gelişmeler ışığında göçmenlerin kalıcı olduğunun fark edilmesi, düşen doğum oranları ve oldukça büyük daimî ikamet havuzu ile karşı karşıya kalan Almanlar, göçmenleri topluma entegre etmek yerine 'multikulti' olarak adlandırdıkları bir yaklaşımla politikalarını şekillendirmişlerdir. Hükümet, etnik ve dini toplulukların Alman topluluklarıyla yan yana mutlu bir şekilde yaşaması için teşvik etse de bu politikalar nispeten yüzeysel olmuştur (Boyes, 2010).

Etnik Almanlar, özellikle Türk kökenliler gibi birçoğunun fakir ve eğitimsiz olduğunu ve Alman toplumuna tam olarak asimile olmadığını düşünerek göçmenleri devlet üzerinde bir yük olarak görmüşlerdir. Eski Şansölye Helmut Schmidt gibi bazı Almanlar da Türk Gastarbeiter'i Alman fabrikalarında çalışmaya davet etmenin bir hata olduğunu ifade etmiştir (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2004). Öte yandan, göçmenler Almanya'da vatandaşlık almanın zorlukları ve vatandaşlık sahibi olmama statüsünün beraberinde getirdiği fırsatların kısıtlılığı nedeniyle devlete karşı hayal kırıklığına kapılmışlardır. Bir arada yaşamayı teşvik eden Almanya, göçmenlere vatandaşlık yerine sadece ikamet ve çalışma izni vermiştir (Sargent ve Erikson 2014: 45). Bu politika kapsamında, göçmenler bazı seçimlerde oy kullanamadıkları gibi memur da olamamaktaydı (Häusler 2012, 41). Bu yapısal kısıtlamalar, merkez sağ ve merkez sol arasındaki politika ayrılığının sonucuydu. CDU (Christlich Demokratische Union Deutschlands/ Alman Hristiyan Demokratlar Birliği) gibi merkez sağ partiler vatandaşlığın bir ödül olduğuna inanırlarken, Sosyal Demokrat Parti (SPD), Yeşiller Partisi gibi merkez sol partiler vatandaşlık verilmesini Almanca'ya entegrasyon için bir ön koşul olarak görmüştür (Hafez, 2014: 81). Merkez sağ görüş hâkim olduğundan vatandaşlığa erişimi olmayan birçok göçmen, Almanya'da ikinci sınıf statüye sahipti. Tüm bu gerilimler sonucu, göçmenler genellikle paralel ekonomiler kurmuş, 'multiculti' yapının hedefi olan yan yana mutlu bir şekilde yaşamak yerine 'getto' olarak adlandırılan etnik ya da kültürel yerleşim bölgelerinde ayrı ayrı yaşamışlardır (Boyes, 2010).

Almanya'nın toplumdaki çokkültürlü yapıyı 1990'lı yıllara kadar ayrımcı modelle yönettiği görülmektedir. Ayrımcı 'utangaç nitelikte farklılık-içinde-bütünlük' modeli olarak nitelendirilen bu yönetim biçiminde, göçmenlerin ihtiyaçları ve topluma uyumu gibi konular genellikle göç politikalarında önemsizdir. Göç politikaları genellikle göçmen iş gücü ihtiyacını karşılamak ve ekonomik gelişmeyi desteklemek üzerine odaklanırken, göçmenlerin entegrasyonu ve topluma uyumu ikinci planda kalmaktadır. 1990'lı yılların sonuna kadar resmi olarak göçmen alımını kabul etmeyen bir ülke olan Almanya, bu nedenle göçmenlerin toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel uyum süreçleri için belirgin politikalar üretme konusunda isteksiz davranmıştır. Bu durumun birkaç etkisi vardır (Kaya, 2014: 25). Göçmenlerin topluma uyum sağlaması, resmi politika gündeminin dışında kalmıştır. Almanya'da uzun süre göçmenlerin entegrasyonu konusu, resmi politika ve toplumsal tartışmaların odağında yer almamıştır. Bu durum, göçmenlerin ihtiyaçları ve entegrasyon sürecine ilişkin politikaların belirsizliğine ve eksikliğine yol açmıştır. Göçmenlerin kendi kültürel değerlerini koruma ihtiyaçları ve bu değerlerle topluma katkı sağlama potansiyelleri göz ardı edilmiştir.

Geçici olarak istihdam etmeyi planladıkları göçmenlerin yerleşik düzene geçişleri nedeniyle önce göç ülkesi olduklarını kabul etmeyi reddeden bir tutum izleyen Almanya, sonrasında bunu kabullenmeye başlamıştır. İlk zamanlar sadece işçiler varken, daha sonra aile bireylerinin de katılmasıyla Alman nüfusunun yüzde 9'unu yabancılar oluşturmuştur. Bunların da yüzde 30'u Türkler'den oluşmaktadır (Genç, 2004: 94). Göçmenlerin geçici olduğu durumu geçerliliğini yitirince göçmenleri geri göndermeye çalışması sürecinde daha önce de bahsedildiği üzere çokkültürcü toplumu yönetmek için ayrımcı model hâkim olurken 2000'lerle birlikte çokkültürlülük ancak konuşulur ve tartışılır olmuştur.

Tüm bu hukuki gelişmeler ve entegrasyon politikaları ışığında Almanya'daki çokkültürlülük kavramı, halk pedagojisi bağlamında bir yeniden eğitim programı olarak tanımlanmaktadır. Bu program, tüm nüfusu, özellikle gençleri, partileri, bilimi ve medyayı yeni sorunları tanımaya alıştırmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, 1950'lerin ortalarından bu yana var olan ve yeni bir gerçeklik olarak kabul edilmesi

gereken bir 'çokkültürlülük' durumunu inkâr etmenin önlenmesini hedeflemektedir. Bu düşünceye göre, sürekli tekrarlanan "*Biz çokkültürlü bir toplumda yaşıyoruz*" telkinleri, eski ulusal birlik (homojenlik) anlayışının farklı ulusal, kültürel, dini ve dil kökenlerine sahip insanların eşit haklara sahip olarak bir arada yaşamasını normal olarak kabul etme bilincinin geliştirilmesini amaçlamaktadır (Radtke, 1991: 79-96, akt. Durugönül, 2012: 18-25).

Almanya ve çokkültürcülük üzerine çalışma yapan İmran Ayata (1999), Hollanda, Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerinde göçmen yasaları ve göçmenlere yönelik özel eğitim programları göçmen politikaları arasında yer alırken Almanya'nın bu konuda çok geç ve sınıfta kaldığını belirtirken bunun yapısal ırkçılık yapmadıkları anlamına da gelmediğini belirtmektedir. Ayata, Almanya'da geç kalınan çokkültürcülüğün yaşanan sıkıntılara bulunamayan çözüm olarak üçüncü seçenek olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

"Dışlama (rotasyon/geri dönüş) ile entegrasyon (yurttaşlığa alma) kutupları arasında salınan Almanya için çokkültürcülük; bir yanda ülke dışına sürme, dışlama ve gettolaştırmanın arzulanmayan sonuçlarından, diğer yanda yurttaşlık temelinde tam bir hukuksal entegrasyona ilişkin mutabakatın eksikliğinden çıkış yolu bulmayı sağlayacak bir üçüncü seçenektir."

Almanya'da çokkültürlülük tıpkı ABD'deki gibi ilk olarak ailelerini getiren işçilerin çocuklarının eğitimsel bir pedagoji sorunu olarak ele alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Almanya'da, 1980'lerde Avrupa ülkelerinin genel eğilimi doğrultusunda çokkültürlü yapının tespiti ve gelişiminin anlaşılması amacıyla "Çokkültürlülük İşleri Ofisi" (Office for Multicultural Affairs) tarafından 1989 yılında bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporun amacı, toplum ile göçmenler arasındaki entegrasyonun durumunu belirlemek ve bu doğrultuda elde edilen verileri yerel düzeyde pedagojik bir araç olarak kullanmaktır. Bazı eyalet okullarında ve üniversitelerde bu konuya yer verilerek müfredatlarda yer edinmiştir. Max Frisch'in ünlü sözü "*İşçi istemiştik, insanlar geldi*" Almanya'ya gelerek kalıcı olan ve insan olarak görülmediği düşünülen varlıkların çeşitlilik oluşturmasıyla sonuçlanmış ve bu durum politikaların oluşturulmasını gerektirmiştir. Almanya'da pedagojik sorunları gidermeye çalışırken bununla birlikte göçmenleri topluma entegre etmenin yolları aranmaktadır.

2000’li yıllara kadar Alman toplumunun sözde-homojenliğini korumaya odaklanan Alman göç politikası etnisite, Alman olmayanların kalıcı göçmenliğinin reddi, Avrupa Birliği’ne entegrasyon, iş piyasasının koşullarına göç önlemlerini ayarlama unsurlarına dayanmaktaydı (Bingöl, 2006: 53). 2000 yılında yeniden düzenlenen göç yasası entegrasyon noktasında da dönüm noktası olmuştur. 2000 yılında göçün kontrolü, sınırlandırılması ve göçmenlerin entegrasyonu ile ilgili öneriler hazırlamak üzere görevlendirilen Rita Süßmuth başkanlığında Bağımsız Göç Komisyonu kurulmuş ve Almanya’nın bir göç ülkesi olarak anlaşılmasına yol açan yeni bir göç politikasının temeli atılmıştır (Heckmann’dan akt. Alperen, 2019: 82). 2000 yılında Almanya, özellikle Avrupa Konseyi ve Avrupa Adalet Divanı’ndan gelen baskı ve daha yüksek bir göçmen nüfus açısından gelişen demografik gerçekler, Almanya’nın ‘eskimiş’ göçmenlik ve vatandaşlık yasalarının modernleştirilmesi gerekliliği göçmenlik ve vatandaşlık yasalarını elden geçirmiştir (Howard, 2008). Nüfusun önemli bir bölümünün oy kullanamaması nedeniyle demokratik meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalan SPD-Yeşiller koalisyonu, Almanya parlamentosu 2000 yılında vatandaşlığa kabul için gereken yıl sayısını on beşten sekiz yıla indiren ve yabancıların Almanya’da doğan çocuklarına Alman vatandaşı olmasına izin veren vatandaşlık yasasını çıkarmıştır (Özdemir, 2006: 223; Sargent ve Erikson 2014, 46). Vatandaşlık soy bağı ilkesine bağlılıktan çıkarılmış, Almanya’da doğan yabancılara artık vatandaşlık verilerek vatandaşlık toprak ilkesine bağlanmış, üçüncü ülke uyruklu reşit olmayan vatandaşlara 23 yaşına çifte vatandaşlık hakkı verilmiştir.

2001 yılında kurulan Göç Komisyonu, sunduğu raporda ekonomik ve demografik nedenlerle denetimli emek göçünün kaçınılmaz olduğunu ve yabancıların Almanya’ya giriş koşullarının bir an önce düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Raporda, göçmenlerin belirlenmesinde yaş, eğitim düzeyi ve Almanca dil bilgisi gibi faktörlerin dikkate alınması önerilmiştir. Ayrıca, gelecek göçmenlerin dil bilgilerini geliştirmek ve ülkenin sosyal ve hukuk sistemleri konusunda bilgilendirilmelerini sağlamak amacıyla devletin uyum programları geliştirmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu önerilerin yanı sıra, kamuoyunda da göç politikası konusunda artan baskılar bulunmaktadır. Büyük işletmelerin temsilcileri, sadece yüksek donanımlı uzmanların değil, kalifiye işçilere de ihtiyaç duyulduğunu ve yakın gelecekte

Almanya'nın bu konuda büyük sıkıntılar yaşayabileceğini ifade etmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin temsilcileri ise uzun süredir çalıştırdıkları Bosnalı sığınmacılara oturma izni verilmesini talep etmektedir. Ayrıca, iç göçün artması nedeniyle Doğu Almanya'nın kırsal kesimlerindeki yerel yönetim temsilcileri, bölge halkının daha fazla göç etmesi durumunda birçok işlevin yerine getirilemeyeceği endişelerini dile getirmektedir (Schneider, 2007).

Yeni göç yasası olarak da bilinen ve 2005 yılında yürürlüğe giren 'Göçün Yönlendirilmesi ve Sınırlandırması ve Avrupa Birliği Vatandaşlarını ve Yabancıların İkametlerinin ve Entegrasyonunun Düzenlenmesine İlişkin Kanun'u (Zuwanderungsgesetz) ile ilk kez göçmenlerin entegrasyonun sorumluluğu resmi olarak devlete verilirken, Federal Göçmen ve Mülteci Dairesi (BAMF) kurulmuştur. BAMF'in yabancılar ve mülteciler için entegrasyon kursları düzenleme, bu alanda bilimsel araştırmalar yapmak gibi sorumlulukları bulunmaktadır (Meier-Braun, 2006: 207). 2005'te ilk kez Alman Mikrozensus (küçük nüfus sayımı) istatistiğinde biraz kabaca olan 'göçmen kökenli insan' kavramı kullanılmıştır (Christian Henkes vd. 2011: 8). Ayrıca Almanya, AB standartlarına uyum sağlamak için AB Mavi Kartlı göçmen işçilerin daha serbest dolaşımına izin veren politikalar uygulamıştır. Bu resmi politikalara rağmen, entegrasyon sorumluluğu çoğunlukla göçmenlerin kendilerine düşmekteydi. Vatandaşlık Yasası ve Göç Yasası, Almanya'nın göçmenlik konusundaki resmi yaklaşımında bir değişikliğin sinyalini vermiştir. Bu değişim, dört büyük partinin artık isteksiz de olsa parti manifestolarında Almanya'nın bir göç ülkesi olduğunu belirtmelerinde görülebilir (Williams, 2014: 73). 2007 yılında gözden geçirilen yeni göç yasası ile federal devlet, uyum konusunu düzenlemiş ve Federal kurumlar bu önlemlerin uygulanmasından sorumlu tutulmuştur. Uyum planı adı verilen bir plan oluşturularak, yerel, bölgesel ve federal kurumlara yol gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu plan çerçevesinde gençlerin uyumunu destekleyen önlemler kabul edilmiş ve göçmenlerin karar süreçlerine katılımları öngörülmüştür. Uyum planı, tüm yönetim düzeyleri için ortak bir zemin oluşturmayı hedeflemektedir. Bu plan, göçmenlerin sahip oldukları potansiyelleri temel alarak bu potansiyellerin daha da geliştirilmesini önermektedir. Bu amaçla çeşitli önlemler sunulmuştur (Seifer, 2012):

1. Uyum kurslarının iyileştirilmesi ve göçmen çocuklarının erken çocukluk döneminden itibaren Almanca öğrenmelerinin desteklenmesi.
2. Göçmen kökenli gençlerin okul ve meslek hayatındaki fırsatlarının iyileştirilmesi, genç kız ve kadınların fırsat eşitliğinin sağlanması.
3. Yabancıların yoğun yaşadığı semtlerde uygulanacak projelerle uyumun yerinde desteklenmesi.
4. Göçmen kökenlilerin yanı sıra göçmenlerle çalışan personelin kültürlerarası yeteneklerinin artırılması.
5. Göçmenlerin kararlara katılarak toplumun çoğulcu yapısının korunması.
6. Kurumların kültürlerarası açılımının sağlanması.

Bu önlemler, göçmenlerin entegrasyon sürecini desteklemeyi amaçlamaktadır. Göçmenlerin dil becerilerini geliştirme, eğitim ve istihdam fırsatlarına erişim, toplumsal katılım ve kültürlerarası anlayış gibi alanlarda iyileşme sağlanması hedeflenmektedir. Böylelikle, göçmenlerin yetenekleri ve potansiyelleri daha iyi değerlendirilebilecek ve toplumun çeşitliliği zenginleştirilecektir.

Yeni göç yasasında 'entegrasyonun teşviki' adlı başlığın altında yer alan 2008 yılında uygulanmaya başlanan entegrasyon kurslarıyla ilgili Almanya'da ilk kez oturma izni almış olan, iş bulmak isteyen veya aile birleşimiyle gelenler için bu kursların zorunlu olduğu belirtilmiştir (AufenthG 43, 44, 44a, 45a). Federal devlet tarafından finanse edilen entegrasyon kursları yeni gelen göçmenlere Almanca dil kursları ve yurttaşlıkla ilgili oryantasyon kursları gibi alanlarda eğitim imkânı sağlanmıştır. Bu kurslar iki alanda faaliyet göstermektedir. Birincisi, 600 saatlik Almanca dil kurslarıdır. Bu kurslar, göçmenlerin Almanca dil becerilerini geliştirmelerini sağlamak amacıyla düzenlenmektedir. İkincisi ise yurttaşlıkla ilgili temel bilgileri kapsayan ve 100 saat süren oryantasyon kurslarıdır. Bu kurslar, göçmenlere Almanya'da yaşamaları için gerekli olan yasalar, kurallar ve toplumsal normlar hakkında bilgi vermektedir. Bu kurslara katılım, halihazırda Almanya'da yaşayan göçmen kökenlilere de açılmıştır ve bazı durumlarda katılım zorunlu hale getirilebilmektedir. İlk yılın uygulamasında, Almanya'da yaşayan göçmen kökenlilerin kurslara katılım oranı yaklaşık olarak yüzde 50 olmuştur. Özetle, 2007 yılında kabul

edilen göç yasası ile birlikte federal devlet, entegrasyon kurslarına katılımı teşvik etmiş ve ülke güvenliği ile ilgili önlemler almıştır. Bu adımların amacı, göçmenlerin entegrasyonunu desteklemek ve toplum içinde uyumlu bir şekilde yaşamalarını sağlamaktır. Bu kurslara katılım, ihtiyaç durumunda halihazırda Almanya'da yaşayan göçmen kökenlilere de açıktır. Ayrıca, bazı durumlarda idare tarafından bu kurslara katılım zorunlu hale getirilebilir. Aynı zamanda, Almanya'ya gelen birçok göçmenin Müslüman olması nedeniyle genellikle bir göç meselesi olarak görülen İslam'ı ilgilendiren davalarda yargı lehte karar vermeye başlamıştır. Baden-Württemberg'deki bir mahkemenin, Hristiyan rahibelerin kıyafet giymesine izin verildiği takdirde okullarda başörtüsü yasağının adaletsiz olduğuna karar vermesi gibi, mahkemeler defalarca din özgürlüğüne ilişkin olumlu yorumlar yapmıştır (Hafez, 2014: 44). Ev sahibi ülkelerdeki entegrasyon politikalarını 167 politika göstergesine dayalı olarak analiz eden Göçmen Entegrasyon Politikası Endeksi, Almanya'da sürekli bir iyileşme eğilimi bildirmiştir (Williams 2014, 74). Yasadaki bu olumlu eğilime rağmen, muhafazakâr politikacılar ve yargıçlar hala Leitkultur'a (yol gösterici kültür) vurgu yapmakta ve göçmenlerin bu kültüre bağlı kalması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle, muhafazakarların çoğu artık toplumdaki yabancıları kabul etmeye istekli, ancak bunu yalnızca Almanya'nın "geleneksel" kültürü çerçevesinde yapmışlardır (Hafez, 2014: 79).

Almanya'nın 2005 yılında ilk kadın şansölyesi olan 2021 yılına kadar görevde kalan Angela Merkel, başlangıçta göçün temeli olarak Yahudi-Hıristiyan değerlerini vurgulayan Almanya'nın Leitkultur (baskın Alman kültürü) konseptini onaylamış; ancak göreve geldikten sonra göçmenlerin ihtiyaçlarını ele almakla yeni gelenlerin Alman toplumuna başarılı bir şekilde entegrasyonunu sağlamak arasında bir denge bulmaya çalışarak göçe karşı ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. Merkel, Müslüman toplum liderleriyle diyalog kurmayı, göç ve entegrasyon konularını ele almayı amaçlayan Alman İslam Konferansı'nın 2006'da kurulmasında İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble'ı desteklemiştir. Merkel'in yaklaşımdaki bu değişiklik, Leitkultur'a (baskın Alman kültürü) yaptığı önceki vurgudan bir ayrılmaya ve İslam'ı Alman toplumunun bir parçası olarak gördüğüne işaret etmekteydi. Uyum kurslarını desteklemeye ve vatandaşlığa geçiş için bir gereklilik olarak dil yeterliliğini teşvik

etmeye istekli olması, Merkel'in uyum sürecini kolaylaştırmaya olan bağlılığını göstermektedir.

Merkel'in ılımlı tavrına karşın birçok Alman, ekonomik sorunlarla ilgili şikayetlerinin yanı sıra göç konusunda hükümetin yeterince etkili önlemler almadığını düşünmüştür. Bu durum, Angela Merkel'in şansölye olduğu dönemde Müslüman göçmenlere karşı olumsuz tutumların gelişmesi için verimli bir zemin yaratmıştır. Merkel'in liderliğindeki hükümet, göçmenleri Alman toplumuna entegrasyonunu teşvik etmeye çalışmıştır. 2015 yılında Almanya'nın Suriye ve diğer savaş bölgelerinden gelen mültecilere sınırsız kabul politikası izlemesi, tartışmalara ve eleştirilere yol açmıştır. Bu politika hem ekonomik hem de güvenlik endişeleri yaratmıştır. Ekonomik kaygılar, göç endişeleri ve siyasi güçsüzlük algısının birleşimi, birçok Almanın Müslüman göçmenlere karşı olumsuz tutumlar geliştirmesine neden olmuştur. İslam'ın ve yabancı kültürlerin Alman toplumuna entegrasyonu ile ilgili endişeler artmış ve aşırı sağcı gruplar bu endişeleri söylemlerine dahil etmiştir. Hükümetin bu endişeleri ele almakta yetersiz olduğu algısı, bazı insanları aşırı sağcı düşüncelere yönlendirmiştir. Göçmenler hakkında basmakalıp görüşlere sahip birçok Alman, göçmenlik konusunda kaygı duymaya devam etmiştir. Örneğin, bazı Almanlar göçmenleri görücü usulü evlilikler, namus cinayetleri, uyuşturucu ticareti, radikal İslamcılar ile ilişkilendirmiş ve bu konular hakkında abartılı endişeler dile getirmiştir. Devletin göçmenlere yaklaşımı ile altta yatan siyasi görüş arasındaki bu gerilim 2010 yılında gün yüzüne çıkmıştır. Çokkültürlülük politikaları uygulanmaya başlayalı kısa bir süre olmasına rağmen 16 Ekim 2010 tarihli CDU'nun gençlik kolu toplantısında konuşan Merkel, insanların yan yana mutlu bir şekilde yaşamalarını öngören çokkültürlülük kavramının işlemediğini, *"Göçmenlerin Almanca öğrenmek de dahil olmak üzere daha fazla entegre olması gerektiğini"* söylemiştir. Bu konuşmanın ardından hem Almanya'da hem de Avrupa genelinde bu kavram sorgulanmaya başlamıştır (Barker, 2017: 68). 2010 yılındaki bu konuşmanın ardından önce Hollanda ve ardından İngiltere'de çokkültürcü politikalara yönelik değişimler yaşanmıştır.

Almanya'da ise kamuoyunda göçmen sorunu hala tartışma konusu olmasına rağmen yasal adımlar devam etmiştir. Almanya'da Federal Hükümet tarafından 2016

yılında kabul edilen Meseberg Entegrasyon Bildirgesi, 2018 Ulusal Entegrasyon Eylem Planı ve 2019 ile 2021 yılları arasında kurulan Entegrasyon Yeteneği Çerçeve Koşullarına ilişkin Uzman Komisyonu gibi önemli adımlar, göçmenlerin entegrasyonu için atılan önemli adımlardan sadece birkaçıdır. Bu belgeler, göçmenlere destek, eğitim, sosyal entegrasyon ve iş fırsatları sunarken aynı zamanda onlardan sorumluluklarını da hatırlatmayı amaçlamaktadır.

Var olan göçmenlerin uyumu için yasal adımlar devam ederken 2020 yılında Almanya kendini nitelikli göç ülkesi olarak ilan etmiştir. Haziran 2019'da kabul edilen ve 1 Mart 2020'de yürürlüğe giren Fachkräfteeinwanderungsgesetz (Nitelikli Çalışan Göçü Yasası) ile kalifiye elemanların ülkeye girişi, diplomalarının tanınması ve iş bulmaları kolaylaştırılmıştır. Ayrıca, Almanya'da öğrenimini tamamlamış yabancı öğrencilere ve ülkelerine gönderilemeyen sığınmacılara iş bulup ülkede kalmaları için fırsatlar sunulmuştur. Ancak, Almanya'nın uyum konusunda tam anlamıyla başarılı olduğu söylenemez. Türkiyeli göçmen kökenliler, özellikle gençler, eğitim ve iş hayatında hala zorluklarla karşı karşıyadır. Göç Yasası ile uyum da desteklenmeye çalışılmış olsa da, alınan tedbirlerin mevcut ihtiyaçlara tam olarak cevap vermediği ve hedeflenen etkilerin orta veya uzun vadede gerçekleşebileceğini göstermektedir.

2.1.5. Çokkültürlülük Eleştirileri ve Kültürlerarasıcılık

Çokkültürlü toplumların varlığı tıpkı göç olgusu gibi insanlık tarihi kadar eskiyken, farklılıklara saygı duyan ve yok saymayan çokkültürcü politikaların resmen uygulanması 1971 yılında Kanada örneğinde olmuştur. Daha çok farklı etnisiteleri ve dinleri baz alarak tanımladığı çokkültürcülük yaklaşımı da zamanla Batılı devletlerde hâkim olurken, kültürel çeşitlilik konusunda farklı düzeylerde etki yapmıştır. Hem ulusal hem de yerel düzeyde bazı devletler tarafından benimsenen çokkültürcülük politikaları, aynı zamanda UNESCO gibi çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından da desteklenmiştir. Bu yaklaşım, demokratik yeni vatandaşlık modelleri geliştirmeyi ve insan hakları ideallerine dayalı olarak kültürel çeşitliliği önemsemeyi amaçlamaktadır (Kymlicka, 2010: 97-98; 2012: 8).

1990'lı yıllarda Batı dünyasında, çokkültürcülüğün öldüğüne dair tartışmalar özellikle göçmenlerle ilgili haberler üzerinden gazetelerde yaygınlaşmıştır. Bu dönemde, Hollanda gibi çokkültürcü anlayışı hükümet politikası olarak benimseyen ülkelerde bazı değişimler gözlenmiştir. Hollanda örneğinde, 1981 ve 1983 yıllarında etnik azınlıklarla ilgili politik düzenlemeler yapılmasının yanı sıra, 2000'li yılların başında 11 Eylül saldırıları ve Theo Van Gogh'un öldürülmesi gibi olaylar sonrasında politik alanda daha keskin bir dönüşüm yaşandığını söylemek mümkündür. Bu saldırılarla Avrupa'nın Müslüman azınlıklarla ilgili sorunların alevlenmeye başlamış radikal İslam endişesinin yükselişiyle çokkültürcülük tartışmaları da artık akademik camiada da görünür olmuştur. Hollanda'nın ardından 2005 yılında Londra'da yaşanan biri başarılı biri başarısız bombalamaların ardından Birleşik Krallık da çokkültürlülüğün çözülmeye başladığı bir diğer ülkedir. Bu terör olayları çokkültürcülüğün bütünleşme yerine ayrışmayı beslediği düşüncesini hâkim kılmıştır (Akto, 2018: 66).

Öte yandan Avrupa'daki örneklerden Hollanda'da çokkültürlülük politikalarının göçmenlerin entegre olması konusundaki başarısızlığının bu politikalara değil Kymlicka'ya göre Hollanda anomalisine bağlıdır. Her ülkede çokkültürlülük politikalarının başarısız olduğunu söylemek için yeterli nitelikte araştırma bulunmamaktadır. Bununla birlikte Bloemraad'in araştırmasında ortaya konan Vietnamlı göçmenlerin Kanada'da Vietnam'dakinden daha iyi entegre olması da tesadüf olmamakla birlikte her ülkede çokkültürlülük politikalarının işe yaradığını söylemek için de yetersiz kalmaktadır (Öztürk, 2012: 311).

Farklı kültürel öğelere saygı duyularak çatışma olmaksızın bir toplumda yaşayabilmenin arayışı anlamına gelen çokkültürcülüğü savunan ve karşı çıkan iki kesim ortaya çıkmıştır. Hem Batı da hem de Batı dışı dünyada çokkültürcü politikalara karşı çıkan kesimlerin muhafazakâr ve sol görüşlü olduğu görülmüştür. Sol görüşlüler kültürlere saygı üzerinden uygulanan politikalarla farklı bir ayrıştırmaya gidildiğinden, muhafazakâr kesimse farklı kültürlere hak tanınmanın toplumdaki mevcut yapıyı bozacağından dolayı karşı çıkmaktadırlar. Muhafazakâr kesim, son

yıllarda artan savaşlar ve göç dalgalarının etkisiyle, göçmenleri ve farklı kültürleri ulus devletin varlığı için bir tehdit olarak gören kesimler, çokkültürcülük yaklaşımını sıkça eleştirmektedir. Hem Batı'da hem de Batı dışı dünyadan milliyetçi ve/veya muhafazakâr kesimler, çokkültürlülük yaklaşımının ulus devletin otoritesini zayıflattığı, ulusal birliği bozduğu ve toplumu parçalara ayıran tehlikeli bir süreç olduğunu belirtmektedir. Batı toplumlarında göçmenlerin artan sayısı, sağ kanadın göçmenleri ülkelerini istila eden ve siyasi ve kültürel açıdan tehdit oluşturan yabancılar olarak görmesine yol açmıştır. Bu nedenle çokkültürlülük karşıtı yorumlar ortaya çıkmıştır.

Waeber (1993, aktaran Yalçın, 2002: 51) çokkültürlülüğün uygulandığı ülkelerde algılandığı kadar başarılı olamadığını, aksine ABD, Kanada ve Britanya'da farklılıkları derinleştirdiğini ve toplumsal bütünlüğü bozduğunu ifade etmiştir. Bu yazarlar daha da ileri giderek, Kanada'nın bir ülke olarak varlığının uzun sürmeyebileceğini ve ABD'deki dilsel birliğin yavaş yavaş ortadan kalktığını öne sürmüştür. Bu bağlamda, Stam ve Shohat (1994, akt. Yalçın, 2002: 51) muhafazakâr çevrelerden gelmektedir. Bu grubun en büyük korkusu, çok kültürlü politikaların azınlıkların koalisyonlar kurarak güç kazanması ve sonunda çoğunluk haline gelmesi ile sonuçlanmasıdır.

Marksist felsefecilerden Slavoj Zizek ise kapitalizme hizmet ettiğini çokkültürlülüğü 'çokuluslu şirketlerin kültürel mantığı' olarak tanımlamaktadır. Zizek'e göre çokkültürcülük söylemleri altında farklılıklara saygı, adillik ve tanınma gibi kavramlar kullanılarak ırkçılığın pozitif bir içeriğe dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Ona göre, çokkültürcülük aslında tersine çevrilmiş, içerisinde bir tür 'mesafeli ırkçılık' barındıran bir yaklaşımdır. Bu, açık bir ırkçılık olmayan ancak topluluklar ve cemaatler arasında bir sınır ve mesafe yaratılarak sınıfsal farklılıkları kültürel farklılıklarla birleştiren bir yöntemdir. Bu şekilde kapitalizm eleştirilere karşı bir savunma geliştirerek kendisini koruyabilmektedir ve kendi gelişimine katkı sağlayabilmektedir. Zizek, çokkültürcülük taraftarlarına soldan yapısal bir eleştiri getirmekte ve kültürel farklılıkların kapitalizmin gerçek temellerine karşı yetersiz bir direniş olduğunu savunmaktadır (Zizek, 2001: 165).

Çokkültürlülük konusunda sol geleneğe ait temel eleştirilerden bir diğeri, kültürel hakların tanınması sürecinde etnik azınlıkların sadece folklorik açıdan kabul edilmesine karşılık, bölüşüm ve paylaşım süreçlerinde aynı isteğin gösterilmemesidir. Bu yaklaşım, toplumsal eşitsizlik, dışlanma, ayrımcılık, ırkçılık ve diğeri sınıfsal farklılıkların kültürel farklılıklara indirgenmesine yol açmaktadır. Ayrıca, farklı kültürleri, bu kültürlere ait olmayan bireylerin gözünde daha da ‘ötekileştirdiği’ eleştirisi, çokkültürlülük konusunda dile getirilen başka bir yaklaşımdır (Kaya, 2000).

Son dönem Avrupa iktidarları Angela Merkel, Nikolas Sarkozy ve David Cameron, ırkçı politikacılar gibi davranarak çokkültürlülük politikalarının başarısızlığını ilan etmektedirler. Çokkültürcü anlayışı resmi devlet politikası olarak duyurmamasına karşın o dönemin Alman Şansölyesi Angela Merkel, koalisyon ortaklarından baskı altında olduğu bir dönemde Ekim 2010 yılındaki bir parti toplantısında Türkiye ve Arap ülkelerinden Almanya’ya gelen göçü durdurması konusunda çokkültürcü yaklaşımın tamamen başarısız olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunmuştur (The Guardian, 2010). Merkel’in şüphesiz göçmen karşıtı tepkilerden etkilenmesinin de payı bulunan bu açıklamanın ardından göçmen kökenlilerin, Alman toplumuna entegrasyon konusunda isteksiz olmakla itham edilmeleri, bu konudaki sorunun ele alınma biçimini Mehmet Anık'ın da belirttiği gibi popülizmden öteye götürmemektedir (Anık, 2021: 2797).

Çokkültürlülüğün son bulduğuna ya da etkisini yitirdiğine dair akademik tartışmalar 2000’li yıllarla artarken çokkültürlülüğün yerini neyin alacağına dair sorunun olası cevapları arasında kültürlerarasıcılık öne çıkmıştır. 2008 yılında gerçekleşen Avrupa Dışişleri Bakanları Konseyi’nin 118. bakanlar oturumunda yayınlanan Kültürlerarası Diyalog (Council of Europe, 2008:18-19) metni de bunun göstergelerinden biri olmuştur. Bu metne göre, toplumsal uyum ve entegrasyon için eşit haysiyet ve ortak değerler temelinde yürütülecek bir diyalog kritik öneme sahiptir (Anık, 2021: 2798). Kültürlerarasıcılık anlayışına göre ana toplumdan kopuk paralel toplumların ortaya çıkmasına engel olunarak toplumsal uyumun güçleneceği iddia edilmektedir. Kültürlerarası yaklaşımda öne çıkarılan bir husus olan Batılı ülkelerde

göçmen kökenlilerin belirli bölgelerde yoğunlaşması ve bu şekilde getto tarzında yapıların ortaya çıkması durumunu sadece çokkültürcülüğe bağlamak, bilimsel açıdan doğru bir analiz değildir. Çünkü çokkültürcülüğün resmi devlet politikası olarak benimsenmediği ve entegrasyon konusunda asimilasyona varacak derecede sert politikaların uygulandığı Batılı ülkelerde bile böyle yapıların varlığı göze çarpmaktadır (Yalçın, 2002: 65).

İlk kuşak göçmenlerin kültür şokunun etkisiyle içe kapanmacı bir tutum içine girmeleri, sosyolojik açıdan açıklanabilir bir durum olmasına rağmen, göç ettikleri Batılı ülkelerde kalıcı hale gelmelerinin ardından dahi bu tutumun kültürel ve sembolik sermaye olarak sonraki kuşaklara aktarılması eleştirilebilir bir durumdur. Bununla birlikte, Batılı ülkelerdeki göçmen kökenli vatandaşların, özellikle Müslümanların, etnik kökenleri ve dini inançları nedeniyle sık sık ayrımcı tutumlarla karşılaşmalarının, bu korkuların devam etmesine ve kültürel etkileşimi olumsuz etkilemesine yol açtığını belirtmek önemlidir (Anık, 2021). Uyum ve entegrasyon, çift taraflı bir konu olduğundan şüphesiz ülkelerin hem uyum politikaları hem de göç edilen toplumun Batılı olmayan kültürlere karşı kapalı tavra sahip olmaması da çok büyük önem taşımaktadır. Göçmenlerin gittikleri topluma uyumsuz olma eğilimleri eleştirilen bir konu iken, göç alan toplumun göçmenlere yönelik kapalı tavrının eşit düzeyde eleştirilmediği aşıkardır. Karşılıklı hoşgörü ve farklılıklara saygıyı olumsuz etkileyen bu durumun kökeninde Batılı aklın ve kültürel yaşam biçiminin de evrenselleştirilmesi ve bu yaklaşım biçimi üzerinden de Batılı olmayan yaşam tarzlarının yargılanarak mahkûm edilmesi bulunmaktadır.

Yukarıda sözü edilen teorik veriler ve geçmiş araştırmalar ışığında da her ülkenin aynı kıtada yer alsa hatta benzer politikaları uygulasa bile farklı sonuçlar alabileceğine dikkat çekilmiştir. Çokkültürlülük bir göçmen entegrasyon modeli olarak son 30 yılda akademik olarak oldukça tartışmalara konu olmuştur. Çok sayıda araştırma ve Batı Avrupa siyasi liderlerinin açıklamaları, çokkültürlülüğün bir göçmen entegrasyon modeli olarak gerilediğini ve yerine 'yeni bir entegrasyon anlayışı'na yönelildiğini göstermektedir. Bu anlayışı daha iyi anlayabilmek, bugünkü gelinen noktayı daha iyi

yorumlayabilmek için bir sonraki bölümde entegrasyona teorik yaklaşımlar irdelenmiştir.

2.2. ASİMİLASYONDAN ENTEGRASYONA GİDEN TEORİK SÜREÇ VE SOSYAL ENTEGRASYON YAKLAŞIMLARI

Göçmenlerin ana toplumla ilişkisi Batı Avrupa’da 20. yüzyılın ilk yarısına kadar asimilasyon çevresinde tartışılmıştır. Sosyal bir disiplin olarak göç ve entegrasyon çalışmaları kitlesel göç hareketlerinin en yoğun yaşandığı ülkelerden birisi olan ABD’de 1920’lerde Chicago Okulu ile başlamıştır (Miller ve Peguero, 2018: 35). ABD’de 19.yüzyılın ortalarından itibaren egemen olan beyaz Anglo-Sakson Protestan (WASP) grupları, diğer farklı grupların dil, kültür ve sosyal yapılarına tamamen uymalarını beklemişlerdir. Bu durumda asimilasyon tek yönlü bir süreç olarak anlaşılmıştır, yani göçmenler ve onların soyundan gelenler kendi kültürlerinden vazgeçerek göç ettikleri topluma tam bir uyum sağlamaları olağan olması gereken süreç olarak kabul görmüştür.

Chicago Okulu’nun öne çıkan ırklar ilişkisi döngüsü teorisinin 4 aşaması bulunmaktadır: temas, çatışma, barınma ve asimilasyon. ‘Asimilasyon’ anahtar kelimedir: Bütün bu modeller, göçmenlerin “asimilasyonuyla” sonuçlanan bir süreci kavramsallaştırır. Erken dönem göç teorisi ve araştırmalarının yazarlarının asimilasyon olarak adlandırdığı şeye, günümüzün yazarları büyük olasılıkla ‘başarılı entegrasyon’ diyeceklerdir. Bir önceki bölümde bahsedilen çokkültürlülük teorilerine ulaşmadan önce eritme potası teorisini savunan Chicago Okulu temsilcilerinden Park (1950) ve Burgess entegrasyonu asimilasyonla ilişkili olarak açıklamıştır. Ayrıca asimilasyon, insanların başkalarının anılarını, duygularını ve tutumlarını edinmeleri, deneyimlerini ve tarihlerini paylaşmaları ve daha sonra onlarla ortak bir kültürel yaşamda bütünleşmeleri süreci olarak kabul edilmiştir. Chicago Okulu akademisyenleri, asimilasyonu ve entegrasyonu kaçınılmaz, durdurulamaz ve doğal bir süreç olarak değerlendirmişlerdir. Asimilasyon döngüsünü tema, rekabet, uyum ve nihayetinde asimilasyonla ifade eden Park, farklı kültürlere ve tarihlere sahip birçok

grubun Chicago'nun merkezine yerleşmeleri sonucunda, bir sonraki kuşağın ana akım orta sınıf Amerikan yaşamına dahil olduklarını belirtmiştir. (Park ve Burgess, 1921: 735).

Taft ise asimilasyon teorilerini Avustralya'daki etnik gruplar arası çalışmalara dayanarak geliştirmiştir. Göçmenlerin yeni kültüre asimilasyon sürecinde katılım, inançlar, referans grupları, rol beklentileri ve rol davranışları oldukça önemlidir. Bu bağlamda, yedi aşama şeklinde sıralanan asimilasyon süreci şu adımlardan oluşmaktadır: Kültürel öğrenme (yerli toplum hakkında bilgi edinme ve dil öğrenme), yerli topluma karşı olumlu tutumlar geliştirme, köken grubuna karşı artan olumsuz tutumlar, barınma, yerli toplum tarafından sosyal kabul, kimlik oluşturma (alıcı toplumun tamamen bir parçası haline gelme) ve kaynaşan sosyal normlar (alıcı toplumun yeni ve eski üyeleri arasında uyum sağlama). İlerleyen yıllarda Taft, kültürel uyum, ulusal ve etnik kimlik, kültürel yeterlilik ve rol kültürleşmesi olarak asimilasyonun 4 boyutunu eklemiştir (Taft, 1977).

ABD'de asimilasyonla ilgili iki görüş vardır. Birinci yaklaşım, Amerikan toplumunu bir bütün olarak değil, farklı sosyal sınıflardan oluşan parçalanmış bir toplum olarak kabul eder. Bu noktada Chicago Okulu'nun 'eritme potası teorisine' karşı, Alejandro Portes ve Min Zhou (1993) göçmenlerin farklı kültürlere asimile olduklarını ifade ederek 'bölünmüş asimilasyon' kavramını ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşım, göçmenlerin tek bir eritme potasına değil, alt sınıfa, orta sınıfa ya da farklı bir sosyal sınıfa uyumlanarak asimile olduklarını iddia eder (Portes ve Zhou, 1993; Zhou, 1997). İkinci görüşe göre ise, asimilasyon doğrusal, nesiller arası ilerleyen ve ABD'ye başarılı bir şekilde dahil olmanın gerekliliklerinden biri olarak görmüştür. Bu görüş, dahil olma sürecinde sosyal aktörlerin işlevine ve bağlamsal faktörlerin etkisine vurgu yapmaktadır (Levitt, 2003). Bu bakış açısına göre, asimilasyon, çoklu doğrusal olmayan yollarda etkileşimli bir yolculuktur (Alba ve Nee, 1997; Gans, 1992). Göçmenlerin ulusötesi katılımlarıyla asimilasyon arasındaki ilişki, göçmenlerin katıldığı faaliyet türlerine bağlı olarak şekillenmiştir (Levitt, 2003).

Avrupa özelinde ise asimilasyon biraz daha farklı bir anlama sahiptir. Avrupa toplumlarında milliyetçiliğin gelişmesi ve radikalleşmesiyle birlikte 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılda bir kavram olarak asimilasyon ve ulusal azınlıklara yönelik asimilasyon politikaları, kültürel olarak homojen bir ulus yaratma girişimi anlamına geliyordu. Bu süreçte asimilasyon etnosantrizm, kültürel baskı ve genellikle azınlıkları uymaya zorlamak için şiddet araçlarının kullanılması ile ilişkilendirilmiştir. Naziler'in Yahudi'lere uyguladığı asimilasyon bir zamanlar ulaşılmaması gereken bir hedefti; ancak Nazi suçlarıyla asimilasyon başarısız olduğunda asimilasyon kelimesi yasaklı hale gelmiştir. Bir yandan aşırı milliyetçilik, faşizm ve azınlıkların bastırılması hatta sınır dışı edilmesine tepki olarak diğer yandan insan haklarının artan önemi ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıkların kültürel gururu ile asimilasyon bir tabu, yasaklı kelime ve kullanılmaması gereken kavram haline gelmiştir (Heckmann, 2015: 11). Bu tabu zaman içinde değişirken, asimilasyonun kavramsal olarak kullanımında da artık söz konusu olmuştur. Yeni vatandaşlık ve göç yasasının babası olarak bilinen Alman İçişleri Bakanı Otto Schily 2003 yılında "En iyi entegrasyon yöntemi asimilasyondur" demişti. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere asimilasyon ilk kullanıldığı anlamından yeni bir içeriğe sahiptir. ABD özelinde bakıldığında tek ve homojen bir Anglosakson sosyo-kültürel yapıya sahip olamayacağı anlaşılmıştır. Göçmenlerin Amerikan toplumunu etkilediği kadar göçmenler de Amerikan toplumundan etkilemiştir. Buradan çıkan sonuç asimilasyonun tek taraflı olması gerektiği ve iki ya da daha fazla grup arasındaki sosyal mesafeyi azaltan bir süreç olabileceğidir (Alba, 1999: 6).

Zaman ilerledikçe, asimilasyon konusundaki tartışmalar büyümüş ve klasik asimilasyon teorisine ek varsayımlar geliştirilmiştir. Michael Gordon'ın varsayımları da bu ek gelişmelere örnektir. Amerika'ya yeni gelenlerin asimilasyonunu inceleyerek, asimilasyonu yedi aşamaya ayırmıştır: Kültürel veya davranışsal asimilasyon (akültürasyon) ilk adımdır; ardından yapısal, evlilik (karma evlilik), kimlik, tutum kabulü, davranış kabulü ve vatandaşlık asimilasyonu gelir. Gordon'a göre asimilasyon, kültürel ve yapısal olarak ayrıştırılabilir. Kültürleşme asimilasyonu, göçmen bireyin ev sahibi toplumun dilini, davranışlarını ve inançlarını benimseme sürecini ifade eder. Yapısal asimilasyon ise azınlık durumundaki göçmen grubunun çekirdek toplumun sosyal kurumlarına entegre olduğu ve ev sahibi nüfusla eşit koşullarda yaşadığı bir

sürecidir. Gordon'a göre, yapısal asimilasyon olmasa bile kültürleşme asimilasyonu gerçekleşebilir ve asimilasyonun herhangi bir türü gerçekleşmese bile kültürleşme her zaman gerçekleşebilmektedir. Ayrıca, Gordon'un araştırmalarında, kültürleşme entegrasyonunun tam olarak sağlanmasına rağmen birçok grubun ev sahibi ülkenin dilini, davranışlarını ve inanç biçimlerini benimsese bile dışlandığını ve ev sahibi kişiler tarafından toplumsal yapıyı bozdukları iddia edildiği gözlemlenmiştir (Gordon, 1964: 77).

Douglas Massey'nin mekânsal asimilasyon modeli çalışması, klasik asimilasyon teorisine sonradan yapılan bir diğer önemli katkıdır. Massey'e göre, göçmenler ilk olarak ucuz şehirleri, iş bulabilecekleri kentleri ve düşük vasıflı işlerin bol olduğu bölgeleri tercih etmektedirler. Ayrıca göçmenler, nerede yaşayacakları konusunda rastgele bir karar vermek yerine, önceden orada bulunan arkadaşları, aileleri veya akrabaları varsa onları takip ederek zincir göçü eğilimi gösterirler. Bu zincir göçü etkisi zamanla göçmenlerin belirli şehirlerde yoğunlaşmasına ve mevcut toplumsal, kültürel ve sosyolojik yapıların bozulmasına neden olmaktadır. Bu durum yerli kişilerin yerini kaybetmelerine ve dışarıdan gelenlerin işgalci olarak algılanmaya başlanmasına yol açmaktadır, yerel kişiler arasında göçmenlere karşı anti-duygular oluşabilmektedir (Massey, 1985: 318). Benzer şekilde yapılan diğer araştırmalar da göstermiştir ki, göçmenler genellikle yeni geldikleri ortama uyum sağlamak için tanıdık sosyal ve kültürel ortamlarda kendilerini daha güvende hissetmektedirler. Sonuç olarak, bu model asimilasyon konusunda tek yönlü ve düz bir çizgide gerçekleşen göçmen entegrasyonunu anlatmaktadır (Miller ve Peguero, 2018: 35).

Asimilasyon, birleşmenin son aşamasıdır (Barkan, 2005) veya bazı diğer akademisyenlere göre, Gordon'un da sözünü ettiği kültürleşmenin* en aşırı biçimidir (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2011: 11). Başarılı bir asimilasyon, azınlık grubunun tanınabilir bir varlık olarak ortadan kaybolması anlamına gelmektedir (Shibutani ve Kwan, 2005). Asimilasyon, dilin, geleneklerin, değerlerin, teamüllerin ve davranışların veya hatta temel hayati çıkarların içine alınması anlamına gelir. Grubun

*'Kültürleşme' kavramı kültürel zenginleşme, kültürel uyum ve kültürel etkileşim olarak ifade edilebilir.

geleneksel kültürel uygulamalarının tamamen terk edilmesi olası olmasa da genel olarak asimilasyon, bir grup bireyin toplumun diğer üyelerinden sosyal olarak ayırt edilemez hale gelmesine yol açar.

Tam asimilasyonun her zaman mümkün olmadığı anlaşılmasıyla birlikte, 1950'lerden itibaren göçmenlerin entegrasyonuna yönelik teoriler ortaya atılmıştır. Akademik literatüre bakıldığında da aynı sırayla yani önce asimilasyon sonra entegrasyon teorileriyle ilerleyen çalışmalar en son yerini çokkültürlülüğe dair teorik çalışmalara bırakmıştır. 1990'lardan itibaren Batı Avrupa ülkelerindeki göçmenlere yönelik uygulanan entegrasyon politikaları bu alandaki çalışmaların hem akademik olarak hem de politik olarak gündemde kalmasına zemin hazırlamıştır (Ceceli Köse, 2012: 18). Çokkültürlülük tartışmaları 2000'lerde yerini çokkültürcülük politikalarının başarısızlığı tartışmalarına ve çokkültürlü toplum modellerinin muadillerinin neler olabileceğine bırakmıştır.

Çokkültürcülük yaklaşımının bir enstrümanı olan entegrasyon, toplumda farklı kültürlerin bir arada olmasını savunan çokkültürlülük yaklaşımı ile göçmenlerin kendi kültürü, dili ve geleneklerine olan yakınlığının yok edilerek homojen bir toplum oluşturma arzusunda olan asimilasyon yaklaşımı arasında yer alıyor demek yanlış olmayacaktır. Entegrasyon yaklaşımında göçmenler kendi kültürlerinden tam olarak kopmazken mevcut topluma da uyum sağlamaktadır.

Entegrasyon kavramının literatürdeki gelişimini özetledikten sonra bir sonraki bölümde entegrasyonun tanımlarına ve bu çalışmada hangi teorik açıdan ele alındığına yer verilmiştir.

2.2.1. Entegrasyon Tanımları ve Kuramsal Çerçeve

Anavatanı terk etmenin ve yeni bir ülkede yeni bir hayat kurmanın karmaşık bir süreci olarak göç, toplum, ev sahibi toplum, kültür ve gelenek ile günlük etkileşimi ilgilendirmektedir. Bu tezde entegrasyon olarak adlandırılan bu etkileşim, çalışmanın

çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu başlık altında entegrasyon, kökeni, gelişimi ve tanımları tartışılacaktır. Entegrasyon çok uzun süre göç bağlamında ele alınmıştır. Bu süreçte farklı yorumlar ve tanımlar ortaya çıkmıştır. Entegrasyon ile ilgili en etkili bilimsel tartışmalara bu başlık altında yer verildikten sonra entegrasyonu medya kullanımını ile ilişkilendirme bağlamında bu çalışmadaki ele alış modeli de açıklanacaktır.

Etimolojik kökeni Latince ‘integer’ kelimesinden türemiş olan entegrasyon kelimesi “el değmemiş, bütün, tam” anlamına gelmektedir. ‘Integrare’ kökü ise kusursuz hale getirme, iyileştirme, tamamlama anlamındadır (Hillman, 2007: 383). Latince kökeninden hareketle Almanca’da ‘bir bütünü tekrardan oluşturma ya da inşa etme’ olarak tanımlanan entegrasyon kelimesinin (Duden’den aktaran Alperen, 2019: 80) Türkçe’de uyum ve bütünleşme anlamlarına sahiptir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğü’nde ‘entegrasyon’ kelimesi, göçmenleri hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul eden süreç olarak ifade eder. Entegrasyon hem göçmenlerin kendisi hem de ev sahibi devlet, kurumlar ve toplumlar entegrasyondan sorumludur ibaresiyle entegrasyonun çift taraflılığına vurgu yapılmıştır (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013).

Sosyolojide bütünleşme kavramı, toplumu meydana getiren unsurlar, sistemler arasındaki ahenkli işleyiş anlamındadır (Yıldırım, 2020: 163). Comte’un çalışmalarından günümüze kadar bütünleşme çeşitli perspektiflerle ele alınmıştır (Şahin, 2008: 229). Durkheim’in sosyal uyum, uyumsuzluk konusundaki görüşleri entegrasyon çalışmalarına temel teşkil ederken, Weber ise entegrasyonu dahil etme ve dışlama açısından ele almıştır.

Göç olgusunun sosyal sonuçları sosyal değişim ve toplumsal entegrasyonu gündeme getirmektedir. Göç edenler kadar göç alanlar da sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Farklı yaşantılara ve farklı dini ve kültürel değerlere sahip kişilerin bir arada yaşamaya başlamaları zorlukları da beraberinde getirmektedir. Etkileşim her iki taraf için de değişimi zorunlu kılmaktadır. Göç sonrası süreçte uyum ve bütünleşmeyi ifade eden ‘entegrasyon’ kavramı genel anlamda yerli ve göçmen

toplulukların karşılıklı yasal, ekonomik, sosyal ve kültürel bakımlardan değişimlerini içeren ve farklı boyutlardan oluşan bir süreçtir.

‘Entegrasyon’ terimi, bu çalışmada göçmenlerin yeni bir toplumdaki kültürleşme/birleşme sürecine atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Terim, Almanya’da ulusal entegrasyon planları ismi örneğinde olduğu gibi kamuya açık bir şekilde kullanıldığı için seçilmiştir ve İsviçre, İngiltere gibi diğer Avrupa ülkelerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır (Favel, 1998). Ancak İsviçre’de, kitle iletişim araçlarında entegrasyon kavramı genellikle siyasal entegrasyonla sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Almanya’da ise bu terim daha çok kültürel entegrasyon, entegrasyon kursları ve dil öğrenimiyle sınırlı bir anlam taşırken, bu çalışmada entegrasyonun sosyal boyutunu da içerecek şekilde ele alınmıştır. Entegrasyon, sadece yeni toplumla olumlu bir bütünleşmeyi değil, aynı zamanda göçmen gettoları veya iki toplumun marjinalleşmesi gibi olumsuz durumları da içermektedir (Chun, 2015: 27). Bu çalışmada entegrasyon göçmenin mevcut kültürel kimlik ve geleneklerini hala koruyabilirken göç edilen toplumla bireysel ya da grup olarak girdiği olumlu etkileşim anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda ele alındığında entegrasyon asimilasyondan farklı olarak göçmen kendi dilini ya da geleneklerini terk etmez, yaşamaya devam eder. Kültürel çoğulculuk ve bir melez kimlik söz konusudur. D’Haenens ve Peeters’in (2005) tanımında belirttiği gibi entegrasyon, kişinin kendi kültürel kimliğini kaybetmesini değil, daha derin bir diğer kültüre katılmasıdır (D’Haenens ve Peeters, 2005: 227).

Günümüzdeki entegrasyon çalışmalarını etkileyen asıl görüşler sosyal sistemin üzerinde duran Amerikalı sosyolog Talcott Parsons’a aittir (Şahin, 2010: 106). Her toplumun birbirinden çok farklı alt sistemlerden oluştuğunu ve bu alt sistemlerin hepsinin karşılıklı ilişki içindeki bağımsız ve kendine yeten sistemler olduğunu ileri sürmektedir (Parsons, 1966: 6). İşlevselciliğe farklı bir bakış açısı getiren sosyolog alt kurumların işlevlerine yerine getirmesi bireylerin toplumsal olarak güdülenmesine neden olmalıdır. Bunun başarıya ulaşması için ise Parsons’ın işlevsel gereklilik adını verdiği dört unsur bulunmaktadır (Yıldırım, 2020: 162):

Tablo 2.2: Parsons'un İşlevsellik Kuramının Unsurları

ADAPTASYON/ UYUM (ADAPTATION) Sistemin değişen çevreye uyum sağlama	HEDEFE ULAŞMA (GOAL ATTEINTMENT) Sistemin amaca ulaşma ve amaç belirleme yeteneği
BÜTÜNLEŞME (INTEGRATION) Sistemin parçalarını bir araya getirme yeteneği	GİZİL GÜÇ (LATENT PATTERN MAINTANENCE) Sistemin yaşamda kalabilme hakkı ve kabulü

Kaynak: (Parsons, 1966: 6)

Uyum ve çatışma üzerine odaklanan sonraki çalışmalar entegrasyona tek boyutlu bir yaklaşım getirdiğinden sosyal uyum ve değişim konusunu daha iyi anlamak için farklı bakış açılarına gerek duyulmuştur (Şahin, 2010: 106). Sosyolog David Lockdown tarafından 1964 yılında sosyal dönüşümünün daha iyi anlaşılabilmesi için makro ve mikro bakış açısını birleştirerek ilk kez sistem ve sosyal entegrasyon arasında ayrımı yapmıştır (Archer, 1996: 679). Parsons'tan yola çıkarak sosyal sistemin bir eylemler sistemi olduğunu ve bireylerin etkileşimleriyle kurulduğunu belirten Lockwood (1964) sistem entegrasyonunda toplumsal sistemin parçaları arasındaki düzene ya da çatışmaya, sosyal entegrasyonda ise bu ilişkilerin aktörlerine odaklanmıştır (Kuş, 2019: 111). Sistem entegrasyonu, ev sahibi toplumun göçmen gruplarını gerilim yaşamadan topluma kabul etme sürecidir. Sistem entegrasyonu kurum ve kuruluşlar, devlet aracılığıyla, hukuk sistemiyle, piyasalar, kurumsal aktörler veya para aracılığıyla toplumsal sistemlere entegrasyondur (Heckmann, 2005: 7). Bu süreçte, göçmen gruplar sosyal, ekonomik ve politik sistemlere entegre olur ve toplumun işleyişine katkıda bulunurlar.

Sosyal entegrasyon ise kültürleşme, sosyal-ekonomik-politik konum, etkileşim ve kimlik boyutları arasındaki etkileşime bağlıdır. Sosyal entegrasyon, yeni bireylerin bireyler arasında ortak ilişkilerin kurulabilmesi, bir bütün olarak sosyal sisteme karşı tutumların geliştirilebilmesi için bireylerin bir sisteme dahil edilmesidir (Heckmann, 2005: 7). Örneğin vergi ödeyen, yasalara uyum sağlayan göçmenler böylelikle sisteme entegre olurken göç ettikleri ülkenin resmi dilini öğrenerek yerel halkla iletişim içinde olup kültürel anlamda uyumlanarak sosyal entegrasyon sağlamış olmaktadır.

Göçmenlerin sosyal entegrasyonunun gerçekleşmesi için bazı hakları almalarının yanı sıra gerekli dil becerilerine sahip olmaları, eğitim ve işgücü piyasasında varlık göstermeleri, siyasal katılım göstermeleri gibi unsurlar önem teşkil etmektedir (Alperen, 2019: 80-81). Özetle; sistem entegrasyonu, öncelikle koordinasyon sağlayan kurumların ve mekanizmaların anonim işleyişiyken, sosyal entegrasyon, bireylerin ve grupların bilinçli ve motive edilmiş etkileşimi ifade eder.

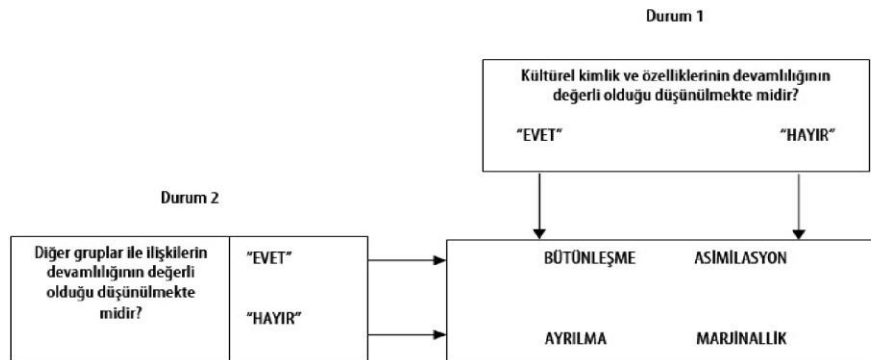
2.2.1.1. Berry'nin Kültürleşme Teorisi ve Esser'in Sosyal Entegrasyon Yaklaşımı

Bu çalışmada, teorik olarak sosyal entegrasyonu dört boyutla ele alan Hartmut Esser ve kültürleşme kuramının teorisyeni John Berry'nin entegrasyon yaklaşımı esas alınmıştır. Bu başlıkta iki teori açıklandıktan sonra çalışmada sosyal entegrasyonla medya kullanımının nasıl ilişkilendirildiğine yer verilmiştir.

Esser'in sosyal entegrasyonun dört boyutundan biri olarak ele aldığı kültürleşme çalışmalarına bakıldığında iki temel kültürleşme yaklaşımından söz etmek mümkündür: Tek boyutlu ve iki boyutlu kültürleşme yaklaşımları. Gordon tarafından geliştirilen ve asimilasyon başlığı altında yukarıda değerlendirilen tek boyutlu kültürleşme modeli tek ulus, tek dil, tek kültür ve tek din görüşünü savunmaktadır. Gordon'un tek boyutlu kültürleşme modelinde uzun süre etkileşim sonucunda çeşitli etkenler süreyi değiştirirse de azınlık grup baskın grubun kültürü tarafından asimile olacaktır. Buna karşın Berry, göç nedeniyle bir araya gelen farklı toplumların karşılıklı etkileşiminin kaçınılmaz olduğunu savunarak çift boyutlu kültürleşme modelini ortaya atmıştır. Kültürleşmenin en yaygın nedenlerinden biri göçlerdir. Kültürleşme süreci ile birlikte göçmen gruplar, fiziksel, biyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel birçok yönden değişime uğramaktadır. Kanadalı göçmenlerin kültürleşme tutumlarını incelerken göçmenlerin kendi kültürlerini devam ettirmeyi ne kadar istediği kültürel devamlılık, azınlık toplumun ana akım toplumla ne derece yakınlık kurmak istediği ise iki kültürel grubun kaynaşması/kaynaşmaması olarak ele alınmıştır (Berry, 1997: 6). Berry, kültürleşmeyi, iki veya daha fazla kültürel grup ve bireysel üyeleri arasındaki temasın bir sonucu olarak gerçekleşen kültürel ve psikolojik değişimin ikili süreci

olarak tanımlanmaktadır (Berry, 2005: 699). Bu iki boyutlu sosyopsikolojik modelde azınlık grup öz kültürünü sürdürürken yeni kültürlerle de etkileşim içindedir. Böylece birey kendi öz kültürünü sürdürürken yeni kültüre de uyum sağlayabilmektedir (Berry vd., 2006). Pratikte kültürleşme bir topluluğun diğerinin kültürünü daha çok etkilemesi sonucu doğurmaktadır (Berry, 1997).

Azınlık grup ve ana akım topluluk arasındaki ilişki ve yönelimler gözetilerek bu sorulara verilen yanıtlar ışığında Berry'ye göre, göçmenler dört farklı kültürleşme stratejisi benimseyebilirler: asimilasyon, entegrasyon, ayrışma (separation) ve marjinalleşme. Kişinin önceki kimliğinin yerine, yeni ev sahibi toplumun kimliğini ikame etmesi asimilasyon olarak tanımlanmaktadır. Burada bireyler baskın kültüre tamamen dâhil olurlar. Bunun tam tersi durumda ise baskın olmayan grubun üyesi olan bireyler kendi orijinal kültürlerine değer verip bunu korumaya çalışırlarsa ve diğer kültürlerle etkileşime geçmekten kaçınırlarsa 'ayrılıkçılık' stratejisi benimsenmiş olur. Entegrasyon ise kendi etnik kimliğini sürdürmekle beraber, eş zamanlı olarak hâkim kültürün bakış açılarını kazanma kapasitesini gösterir. Entegrasyonda belli bir ölçüde de olsa kültürel bütünlük sağlanmıştır. Marjinalleşme ise birinin kültürel geçmişini yitirmesini, fakat aynı zamanda hâkim kültüre girmeyi de reddetmeyi ifade eder (Martikainen, 2010: 266).

Şekil 2.1: Saygın ve Hasta Berry'den (1994) uyarlamışlardır.

Berry'ye göre farklı kültürlerin aynı ülke içinde ya da toplumda karşılaşması sonucunda karşılıklı etkileşim söz konusudur. Berry'nin kültürleşme olarak tanımladığı bu etkileşimin 4 sonucu olabilir ve entegrasyon da bunlardan biridir. Esser

ise konuyu sosyal entegrasyon çatısı ile açıklamıştır. Esser'in sosyal entegrasyonun boyutlarından biri olarak ele aldığı Berry'nin iki yönlü etkileşimden yola çıktığı kültürleşme stratejileri şüphesiz ki göç eden topluluğun göç ettiği yere uyum sağlamak istemesiyle ilgili olduğu kadar göç ettiği ülkedeki vatandaşların tutumuna, uygulanan entegrasyon politikalarıyla da ilgilidir. Entegrasyonun gerçekleşebilmesi için Berry, ev sahibi toplumda çeşitli özelliklerin olması gerektiğini belirtmiştir. Karşılıklı uzlaşma gerektiren entegrasyonun ön koşulları şunlardır: kültürel farklılıklardan oluşan toplum anlayışı (çok kültürlülük ideolojisi), minimum düzeyde ön yargı (minimum düzeyde ırkçılık, ayrımcılık ve kendi grubunun diğer gruplardan daha üstün olduğu inancı), kültürel gruplar arası karşılıklı pozitif tutumlar (gruplar arası kin ve düşmanlığın bulunmaması) ve son olarak da farklı gruplardan oluşan büyük toplum anlayışına bağlılık (Berry, 1991: 10). Çeşitlilik, tüm çeşitli etnokültürel gruplar da dahil olmak üzere toplumun bir bütün olarak kabul edilen bir özelliği olduğunda, entegrasyon "çokkültürlülük" olarak adlandırılır (Berry, 2005: 707). Ezcümle göçmenlerin göç ettikleri topluma entegrasyonlarını sağlayan bu önkoşulların oluşması çokkültürcü politikaların uygulanmasıyla büyük ölçüde ilintilidir. Ev sahiplerinin misafirperverlik seviyesi, iki kültür arasındaki benzerlikler de göçmenlerin kültürleşme seviyesini etkilemektedir demek yanlış olmaz. Ulusal politika ve programlar baskın toplumun ve kültürün göçmenlere yaklaşımını da etkileyerek ve göçmenleri de maddi, manevi destekleyerek onların kültürleşme sürecini olumlu yönde etkilemektedir.

Berry'nin kültürleşme modelinde entegrasyon belirli bir stratejiyi tanımlarken, sosyolojide entegrasyon tekil parçaların bir bütün olarak uyumunu tanımlar. Toplum için entegrasyon, vatandaşlar arasındaki (çatışmalı veya düzenli) ilişkiler ve bunların devletle olan ilişkileri anlamına gelir (Esser, 2001). Alman sosyolog Hartmut Esser (2001), bireyin toplumla bütünleşme derecesinden bahsederken sosyal entegrasyona işaret eder. Özellikle Almanya'da yaşayan göçmenler üzerine araştırmalar yürüten Hartmut Esser (1980) Lockwood'un sosyal entegrasyon ve sistem entegrasyonu ayrımını benimsemiştir. Birbirinden bağımsız olan bu entegrasyon biçiminin ayrı ayrı araştırabileceğini savunmuştur (Esser, 2001). Lockwood'un 'sosyal entegrasyon' terimi, aktörler arasındaki ilişkilere odaklanırken, sistem entegrasyonu "taraf

arasındaki düzenli veya çatışmacı ilişkilere" atıfta bulunur. Sosyal entegrasyon, bireyleri bir sistem içine dahil etme sürecidir, onlar arasında ortak bir ilişki kurma ve sistem hakkındaki tutumlarını geliştirme sürecidir (Heckmann, 2005: 7). Öte yandan, toplumsal entegrasyon sistemi, göçmenleri kabul eden ülkelerde sistem entegrasyonun bir önkoşulu olarak, bireysel göçmenlerin ve etnik grupların göçmen olmayan bireylerle sosyal ilişkiler kurmalarını ve politik katılım gibi araçlarla topluma dahil olmalarını içerir (Hans, 2016: 26).

Almanya'da gerçekleştirilen bu araştırmadaki Türk göçmenlerin 2. ve 3.kuşakları, Alman toplumuna sistemsel olarak entegre edilmiş olarak kabul edilmiştir; çünkü çoğu Almanya'da doğmuş veya çok genç yaşta Almanya'ya gelmişlerdir ve çoğu Alman vatandaşdır. Bu nedenle çalışmada Lockdown'un ayrımını yaptığı sistem entegrasyonu yerine ev sahibi toplumun kültürel bağlamını, dil öğrenimini ve ev sahibi toplumun kültürel normlarını ve değerlerini kabul etmeyi içeren sosyal entegrasyona odaklanılmıştır.

Berry'e göre, aynı ülke veya toplum içinde farklı kültürlerin karşılaşmasının bir sonucu olarak karşılıklı etkileşim vardır. Entegrasyon, kendi orijinal kültürünü korurken yeni kültürün değerlerini ve uygulamalarını da benimseme sürecini içerir. Berry'nin kültürleşme olarak tanımladığı bu etkileşim, 4 sonuca sahip olabilir ve entegrasyon bunlardan biridir. Öte yandan, Esser, konuyu sosyal entegrasyon çerçevesinde açıklamıştır. Esser'e göre, sosyal entegrasyon, bir toplumun bireylerinin, sosyal ilişkilerin ve toplumun sosyal yapılarının içine ne derece gömüldüğünü tanımlar. Esser, sosyal entegrasyonun dört boyutunu tanımlar: kültürleşme, etkileşim, kimlik kazanma ve yerleştirme. Bu boyutlar Şekil 1'de gösterilmiştir. Sosyal entegrasyon, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkilerin doğasına atıfta bulunur (Esser, 2001).

Tablo 2.3. Esser'in Sosyal Entegrasyonun Boyutları

Kültürleşme	Etkileşim	Kimliklendirme	Yerleşme
Bilgi	Sosyal ilişkiler	Değerler ve normlar	Haklar
Dil yeterliliği	İletişim	Aidiyet duygusu	Konum
İnsan sermayesi	Ağlar		Ekonomik sermaye
	Sosyal sermaye		

Kaynak: (Esser, 2001)

Kültürleşme boyutu, kültürel uygulamaları ve dil becerilerini ifade eder. Etkileşim, günlük yaşamda sosyal bağlantıların kurulması ve sürdürülmesini içerir. Kimlik kazanma, birey ile toplum arasındaki duygusal bağı ifade eder ve bir kişinin subjektif bir aidiyet hissini temsil eder. Yerleştirme, bu bağlamda, bir kişinin toplumsal statüsü ve vatandaşlık veya ekonomik durum gibi ilişkilendirilen ayrıcalıklarıyla ilgilidir. Etnik ve kültürel çeşitlilik arttıkça, bireyler arasındaki ilişkiler daha karmaşık hale gelir ve sosyal entegrasyon bir zorluk haline gelir (Esser, 2001).

Esser (2009) bir çalışmasında Berry'in akkültürasyon stratejilerini kendi sosyal entegrasyon boyutları yaklaşımına uygulamış ve Alman Sosyo-Ekonomik Paneli'nden (GSOEP) (Esser, 2009) alınan verileri kullanarak bu entegre modeli ampirik olarak test etmiştir. Kavramsal karışıklığı önlemek için Esser, Berry'nin kültürleşme stratejisi sonucu olan "entegrasyon" kavramı "çoklu kabul/dahil etme" olarak yeniden adlandırmıştır. Bununla birlikte Esser ve Berry kültürleşme terimini kullanırlar. Berry, kültürleşme yönünde dört strateji tanımlayarak yeni bir kültürle başa çıkmayı ele almıştır. Bu bağlamda, kültürleşme kavramı, kültürel bilgi ve dil becerilerine atıfta bulunan dört sosyal entegrasyon boyutundan birini açıklamaktadır.

Esser, göç süreci sonucunda sosyalleşememeye maruz kalan göçmenleri ev sahibi toplumun yeni kültürel ve sosyal sisteminde kendilerini yeniden yapılandırır, yeniden toplumlaşma sürecine girdiklerini savunur. Topluma kazandırma teorisiyle bu

süreci açıklayan Esser, entegrasyon sürecini kültürleşme, entegrasyon ve asimilasyon olarak 3'e ayırır. Kültürleşme aşamasında kişiler veya gruplar, dil sistemi, sosyal kurallar, araçlar, davranışlar, kültürel yönelimler ve değerler gibi alt öğeleri üstlenirler (Esser, 1980: 20) Çoğu durumda, göçmenler ve yerliler arasındaki sürekli temas, belirli bir zaman sonra kültürleşme olarak adlandırılan kültürel alışkanlıklara yol açmaktadır. Kültürleşmenin entegrasyon şeklinde gerçekleşebilmesi için, göçmen etnik kültürünü koruyup devam ettirirken aynı zamanda göç ettiği ülkenin toplumunun kültürünü de benimsemelidir (Yaprak, 2021: 67). Göçmenin kültürleşme ile başlayan süreci zorunlu olmasa da asimilasyon ve entegrasyon aşamalarıyla devam eder.

Asimilasyon kavramına da odaklanan Esser'in bakış açısına göre, asimilasyon eylemler, yönelimler ve değerlendirmeler seviyesinde -göçmenlerin ve yerlilerin-benzerliği anlamına gelir. Esser sosyal entegrasyonun özel bir örneği olarak gördüğü asimilasyonu "kötü" anlamda değil birkaç kuşak boyunca etnik grupların "uyumlaştırılması" anlamında kullanmaktadır. Asimilasyon kavramı, entegrasyon ile bağlantılı ve genellikle her iki terim de aynı anlamda kullanılmaktadır. Ev sahibi toplumun kültürünü benimseme durumu arttıkça etnik kültürün devam etme düzeyi azalmakta ve böylelikle sonraki kuşaklarda entegrasyondan çok asimilasyona doğru ilerleyeceğini savunmaktadır (Şahin, 2010: 108). Bu nedenle Esser'e göre, ev sahibi topluma sosyal entegrasyon ancak asimilasyon şeklinde mümkün olabilir (Esser, 2001: 21).

Çalışmalarının merkezine göçmenlerin farklı eylemlerini koyan Esser (2000, 272-275) dört sosyal bütünleşme boyutunu birbirinden ayırır: kültürleşme, etkileşim, özdeşleşme ve yerleştirme. Bu 4 boyut arasındaki etkileşimle birlikte entegrasyon oluşmaktadır. Bu boyutlar, kuşaklar ilerledikçe daha çok asimilasyona yaklaşacaktır.

Tablo 2.4: Esser'in Sosyal Entegrasyon Kuramının Boyutları

Entegrasyon süreci	İçerik	Tanımlama
Kültürleşme	Dil edinimi, dil kullanımı, gündelik yaşam becerisi	Kültürel (bilişsel) asimilasyon
Sosyoekonomik-politik konum	Toplumsal bağlamda hak ve tutumların üstlenilmesi	Yapısal asimilasyon
Etkileşim	Doğrudan sosyal temas ve ilişki içine girmek	Toplumsal asimilasyon
Özdeşleme	Göç edilen toplumla özdeşleşme (içten bağlılık)	Duygusal (özdeşlemeci) asimilasyon

Kaynak: Esser (2004: 46)

Kültürleşme, toplumda başarılı bir şekilde etkileşimde bulunmak için gerekli olan bilgi, kültürel standartlar ve yeterliliklerin birey tarafından edinilmesidir. Kültürel bilgi ve dil yeterliliklerini içeren kültürleşme etkileşim için gereklidir ve bir toplumda sosyalizasyon sürecinin bir parçasıdır. Göç edilen toplumla iletişime geçebilmek ve etkileşim için Esser'e göre dil bilgisi ve kullanımı oldukça önemlidir. Dil öğrenimi ve kullanımıyla başlayan kültürleşme bireyin toplumsal kuralları öğrenmesi ve uymasıyla devam eder. Çoğunlukla Almanya özelinde araştırma yapan Esser'e göre Almanca'yı iyi bildiği için eğitim ve iş yaşamında başarılı olan, sosyal yaşamını Almanlar ile paylaşan ve Alman kültürünü benimseyen bireyler topluma entegre olabilecektir (Gülmüş, 2012). Yerleştirme, bir bireyin eğitim sisteminde, ekonomik sistemde, iş hayatında, bir vatandaş olarak toplumda ilgili konumları edinmesi ve işgal etmesi anlamına gelir. Buradaki yerleştirme, bir toplumdaki konum ve bununla kazanılan haklar, vatandaşlık veya ekonomik bir konum olabilir (Esser, 2001: 16-18). Yerleştirme, belirli pozisyonlara ait belirli hakların kazanılması ve sosyal ilişkiler kurma ve kültürel, sosyal ve ekonomik sermaye kazanma fırsatı ile ilintilidir. Kültürleşme sosyo-ekonomik politik konum için bir önkoşuldur. Etkileşim aktörlerin karşılıklı yönelimleri ve ilişki ve ağların oluşumu ile karakterize olan bir sosyal eylem durumudur. Etkileşim, günlük yaşamda sosyal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi anlamına gelir. Etkileşim üzerinden sosyal entegrasyona aşk evlilikleri, arkadaşlıklar, ana gruplara dahil olmalar ve üyelik gösterilebilir. Sosyal entegrasyonun bir boyutu

olarak özdeşleşme ise bir aktörün kendisini kolektif yapının bir parçası olarak görmesi sonucu sosyal sistemle özdeşleşmesini gösterir. Özdeşleşme bir gruba ya da bir topluluğa karşı biz hissetmekle sonuçlanan bilişsel ve duygusal özelliklere sahiptir. Özdeşleşme, aktör ile toplum arasındaki duygusal ilişkiyi, öznel bir aidiyet duygusunu kapsar. Bu boyutlar, sosyal entegrasyon durumlarını değerlendirmek için bireylere veya gruplara uygulanabilir. Esser'in sosyal entegrasyon boyutları, medya kullanımının entegrasyon üzerindeki etkisini analiz etmek için medya kullanımı ve göçmenler bağlamına da uygulanmıştır (Brendler vd, 2013).

Esser daha sonra dilin neden bu kadar önemli bir yere sahip olduğunu açıklamıştır; çünkü dil, bir yandan kültürel-sosyal entegrasyonun bir parçasıdır; öte yandan göçmenlerin ev sahibi topluma yapısal olarak entegre olması için de özellikle önemlidir (Esser, 2006: 8). Dil, göçmenlerin kültürel değerleri ve sosyal normları benimsemesine yardımcı olurken aynı zamanda ev sahibi toplumun yapısına dahil olmaları için gereklidir. Dilin iyi bir şekilde öğrenilmesi, iletişimi kolaylaştırır, topluma uyumu artırır ve göçmenlerin sosyal, kültürel ve ekonomik olarak daha iyi entegre olmalarını sağlar.

Tablo 2.5: Sosyal Entegrasyon Türleri ve Dil Yeterliliği

		Anayurttaki Etnik Gruba Entegrasyon	
		Evet	Hayır
Göç edilen ülkeye entegrasyon	Evet	Çoklu dahil etme/ iki dilde yetkinlik	Asimilasyon/ tek dilli asimilasyon
	Hayır	Ayrışma/ dilde bölünme	Marjinalleşme/kısıtlı ikidillilik

Kaynak: Esser'in kendi tablosundan Türkçeleştirilmiştir (Esser, 2006: 8).

Esser'in teorisine dayanarak, kültürlerarası entegrasyon, asimilasyon ve ayrımcılık arasındaki orta yol olarak geliştirilmiştir. Kültürlerarası bütünleşme

kavramı, azınlıkların belirli bir kültürel farklılığı sürdürme konusundaki eşit hakları ile çoğunluğun kısmi kültürleşme ve uyum talepleri arasında uygun bir denge ararken, asimile edici entegrasyon azınlıkların çoğunluk kültürüne uyum sağlamasını amaçlamıştır (Geissler ve Weber-Menges, 2009). Esser'ın sosyal entegrasyonun bir boyutu olarak kabul ettiği akültürasyon stratejileri ve Berry'nin iki yönlü etkileşimden sapma yaklaşımı, şüphesiz göç ettikleri ülkenin vatandaşlarının tutumlarıyla, uygulanan entegrasyon politikalarıyla ve göç eden topluluğun göç ettikleri topluma uyum sağlama isteğiyle ilgilidir. Ayrıca, göçmenin, göç ettikleri toplumla kültürel benzerlikleri ve kişisel uyum yeteneği de bu entegrasyon sürecini etkiler.

Bu çalışmada, özellikle Almanya'daki göçmenlerin entegrasyonu konusunda araştırmalar yapan Esser'in 'sosyal entegrasyon teorisi temel alınmakta, ancak sosyal entegrasyonun gerçekleşme şekli konusunda Esser'e eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşılmaktadır. Esser, göçmenlerin kendini kültürünü de koruyarak göç ettiği yeni toplumdaki değerlerle yeniden toplumsallaşması için bilinçli olarak asimilasyon terimini kullansa da bu çalışmada, Esser'den farklı olarak özellikle 2000'li yıllarda araştırmalarda ortaya çıkan melez ya da tireli kimlikleri göz önünde bulundurulmuştur. Esser'in öncüsü Berry'nin entegrasyon yaklaşımından hareket edilerek bu süreç asimilasyon değil entegrasyon olarak düşünülmüştür. Entegrasyon, kendi kültürel mirasıyla ve egemen ana kültürle etkileşimde bulunma yoluyla sağlanan en faydalı kültürel uyum stratejisidir (Berry, 1997)."Bu, asimilasyondan farklıdır çünkü entegrasyonda kişi dili veya geleneklerini terk etmez ve kültürel bir çoğulculuk ve karma kimlik sürdürür, bu da çift veya çoklu yaşamlara izin verir. Bu çalışmada, her zaman olumlu bir sonuç vermeyen çift yönlü bir süreç olarak kabul edilen entegrasyon, göçmenin ve ev sahibi toplumunun olumlu adımlar ve değişikliklerle entegrasyon yolunda ilerlemesine olanak tanır (Mittalstadt, 2020: 38).

Esser'ın sosyal entegrasyon teorisi, teorik çerçeve olarak ele alınmış ve derinlemesine görüşmelerin soruları, dil yeterlilikleri, sosyal ilişkiler, değerler ve normlar dahil olmak üzere bu boyutlara bağlı olarak oluşturulmuştur. Bu kavramsal çerçevede, sosyal entegrasyonun dört boyutundan yalnızca üçü- yani akültürasyon, etkileşim ve kimlik kazanma- bilinçli bir şekilde dikkate alınırken yerleştirme boyutu

dışarıda bırakılmıştır. Bu boyutun dışarıda bırakılma nedeni, çevrimiçi bağlam içindeki pratiklik ve ilgili olma durumudur. Yerleştirme boyutu, iş gücü içindeki ekonomik durumu ve vatandaşlıkla elde edilen sivil hakları içerir, bu da onu dikey bir boyut yapar. Buna karşılık, kültürleşme, etkileşim ve kimlik kazanma yatay boyutlar olarak görülür. Yerleştirme boyutunu, dikey özellikleriyle çevrimiçi bağlama uyarlamak, sadece kavramsal bir zorluk değil, aynı zamanda bu çalışmanın kapsamını aşan pratik bir zorluk da sunar. Bu nedenle, çerçeve sadece sosyal entegrasyonun üç yatay boyutunu içerir.

Buna ek olarak, göçmenlerin vatanlarıyla yakın ilişkilerinin entegrasyonlarını olumsuz etkileyip etkilemediğini anlamak için "Türkiye ile yakın ilişkilere sahip olmanın Almanya'ya entegrasyonu olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz?" sorusu özellikle eklenmiştir. Ulusötesi göçmen ağlarının teknolojinin gelişmesiyle Türkiye'deki sosyal çevreleriyle görüntülü konuşma, uçakla daha sık ülke ziyaretleri gerçekleştirme gibi imkanlarla zenginleşmesine bağlı olarak, Türk göçmenlerin ulusötesi göçmen toplulukları ile Almanya'da mevcut kökenleriyle bağımlı sürdürürken göç ettiği ülkede de entegre olmuş şekilde yaşayabilme ihtimali de göz önünde bulundurulmuştur.

2.2.2. Türkler'in Almanya'da Sosyal Entegrasyonunu Etkileyen Faktörler

Günümüzde 4.kuşak Türkiye kökenli göçmenlerin Almanya'da yaşadığını göz önünde bulundurursak olası kuşak çatışmalarının yanı sıra farklı ülkede doğmak, farklı dilde eğitim almak gibi farklılıklar kuşaklar arası sorunları daha da şekillendirmektedir. Bu 4 kuşağının kimliğinin inşasında etki eden sosyopsikolojik faktörlerin etkilerinin ardıl kuşaklarda farklı olduğuna dair Esser'in sosyal entegrasyon teorisinin de ışığında bu başlık altında 3.kuşak Türkiye kökenli göçmenlerin yaşadıkları kimlik inşası sürecine kültürel ve sosyal kimliğin yapı yaşları olan unsurlar göz önünde bulundurulurken eğitim, dil, aile değerleri, sosyal hayat, toplumsal yapı boyutlarıyla başlıklandırılmıştır. Çalışmanın ana konusu olan bir diğer önemli sosyalizasyon aracı olan medyaya 3.bölümde yer verilmiştir.

Berry'nin de belirttiği gibi göçmenin entegre olmak istemesi, bununla birlikte devletin entegrasyon politikaları, göçmenlerin kültürü ile gittikleri ülkenin kültürel benzerlikleri, ailesel yapıları da sosyal entegrasyon noktasında önem taşımaktadır. Bu bakış açısı doğrultusunda Almanya'daki Türkiyeli göçmenlerin ve Alman toplumunun kültürel değerleri göz önünde bulundurularak sosyal entegrasyonları etkileyen faktörler 5 başlık altında toplanmıştır.

2.2.2. Dil Sorunu ve Anadilde Eğitim Tartışması

Kültürün ve pek tabii kimliğin en önemli araçlarından biri dildir. Federal Almanya'nın resmi dili olan Almanca'yı öğrenmekte kuşaklar farklı sorunlar yaşamıştır. İşçi olarak gelen ve kısa süre sonra gideceğini düşünen Türk işçiler sosyo-kültürel olarak farklı oldukları Alman toplumuna uyum sağlamak için çaba harcamamışlardır. Aynı şekilde Alman hükümetleri de bu süreçte geçici olarak baktığı Türk işçileri "heim"lara (yurtlara) ailelerin gelmeleriyle birlikte de 70'li yıllarda gettolara yerleştirmiştir. İlk kuşak göçmenlerin Almanca bilmemeleri çok sorun olmamıştır. İlk kuşağın temel eğilimi çalışmak, tasarruf ederek kendi ülkelerinde yatırım yapmak olmuştur. Başta din farkı, ilk kuşağın Almanca'yı öğrenmemesi, çeşitli entegrasyon kurslarına maruz kalmaması bu kuşağın Alman kültürü ile olan temasını kısıtlamıştır. İlerleyen yıllarda ortaya konan entegrasyon politikalarında Almanya, Türkler'in entegrasyon süreci için Almanca öğrenimine büyük önem vermiştir. Büyük çoğunluğu geri dönmeyen, ailelerini aile birleşimiyle Almanya'ya taşıyan birinci kuşağın çocuklarının bir kısmı Almanya'da doğmuştur. Eğitim ve dil sorunu özellikle 2.kuşak görüşmecilerin üzerinde durduğu bir konu olduğundan Türkiye kökenli göçmenlerin ve ardıl kuşakların Alman eğitim sisteminde ne kadar ilerleyebildiğini sorgulamak önemlidir. Zira eğitim ve dil entegrasyonunun önemli saç ayakları arasındadır. Kültürel sermayenin en ölçülebilir göstergelerinden biri eğitimidir.

Almanya'da eğitim sisteminin işleyişinden eyaletler sorumludur. Eyaletler arası eğitim koordinasyonunu sağlayan kuruluş ise 'Kultusminister Konferenz' (Alman Devleti Kültür ve Eğitim Bakanları Daimî Konferansı)'dır (İli, 2020). Okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim (1. ve 2. kademe olmak üzere) ve yükseköğretim olmak üzere 4 seviyeden oluşan Alman eğitim sisteminde ilk ve ortaöğretim zorunludur. İlk

ve ortaöğretim seviyelerinde öğrenim zorluğu çeken öğrenciler, 'sonderschule' isimli özel eğitim veren okullara yönlendirilmektedir (Uçar, 2010). Türkiye kökenli göçmenlerin ardıl kuşakları ile yapılan görüşmelerde 2.kuşağın öğrenme zorluğu yaşadığı gerekçesiyle özel eğitim okulları olan 'sonderschule'ye yönlendirildikleri öğrenilmiştir. Literatürde 2kurumsal ırkçılık' olarak karşımıza çıkan bu durum eğitim hayatına olumsuz başlayan Türkiye kökenli göçmenlerin geri dönüşü düşünmeye yöneltmiş hatta bu çocukların bir kısmı Türkiye'ye akrabalarının yanına gönderilmişlerdir (Davran, 2019). Günümüze gelindiğinde ise eğitim sistemine uyum sağlamakta zorlukların devam ettiği istatistiklere hala yansımaktadır.

Okul öncesi eğitim, bu araştırmanın alan çalışması gerçekleştirilirken görüşmeciler tarafından 'kindergarten' (anaokulu) adı altında sıklıkla kullanılmıştır. 3.kuşağın 2.kuşaktan daha fazla katıldığı anaokulları aile birleşimiyle Türkiye'den Almanya'ya gelen ya da Almanya'da doğan 2.kuşağın Almanca ile resmi olarak tanıştıkları ilk yer olmuştur. 2020 yılı DESTATIS verileri incelendiğinde, göçmen kökenli özellikle 3-6 yaş arası çocukların en az yüzde 70 ve üzerinde bir oranla eyaletlerde; Almanya genelinde ise yüzde 81 oranında okulöncesi eğitime katıldıkları görülmektedir

Görüşmecilerin paylaşımlarına göre buradaki temel sorun çocukların Almanca'yı öğrenmekte yaşadığı güçluktur. 2019'un yüksek öğrenim verileri göçmen kökenli kişilerin yüzde 46,3'ünün yüksek öğrenime sahip olmadığı görülmektedir. Yüzde 30,6'sının "çıraklık ve meslek eğitimi" ile yüksek öğrenim kademeleri içerisinde en büyük paya sahip olduğu söylenebilir. Yüksek öğrenim becerilerine sahip olmayan göçmen kökenli kişiler, göçmen olmayan kişilerin yaklaşık 2,5 katıdır. Bu da göçmen kökenli çocukların ilkokulda başlayan sorunlarının ve kurumsal ırkçılığın devamının bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

Alman eğitim sistemi içinde yer alan Türkiye kökenli öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha düşük eğitim verilen okullara devam ettiği farklı araştırma sonuçlarına da yansımıştır (Yıldız ve Çakır, 2016). Günümüzde Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli göçmen ve ardıl kuşaklarının eğitim sistemindeki başarısızlıkları "Almanca bilgilerinin yetersizliği" ne bağlanmaktadır (Çakır, 2001).

İki dillilik kavramının öncüsü sayılan Weinrich “İki dilin alternatif şekilde kullanım pratiğine iki dillilik ve bunu uygulayan kişiye de iki dilli” olarak tanımlamaktadır. Günümüzde ise günlük yaşamında iki dili de kullanan bireyler iki dilli kabul edilmektedir. İki dilli olma süreciyle ilgili önemli teorik yaklaşımlardan biri eğitimbilimci Cummins’in diller arası aktarım ilkesidir. Birinci dilinde okuryazarlık becerisi edinmiş olan çocuk bu becerileri dilsel aktarım ilkesi sayesinde ikinci dilde iletişim kurarken de kullanabilmektedir (Cummins’ten aktaran Yılmaz, 1643). Cummins’in dillerarası aktarım ilkesi dikkate alındığında bir Türk göçmen çocuk anadili olan Türkçe’yi iyi öğrenirse ikinci dili yani Almanca’yı da iyi öğrenebilir sonucu çıkmaktadır. Bu noktada da anadillerinin yani Türkçe dilbilgisi ve doğru kullanımının önemi ön plana çıkmaktadır. 60 yıllık süreçte ilk giden işçiler Almanya’da ilk kuşak olarak ele alındığında 2.kuşaktan sonra iki dilli olarak tanımlanan ve eğitim-öğretimlerini ikinci dilde sürdüren Almanca bilgisi kuşaklar ilerledikçe gelişirken, Türkler ana dilleri olan Türkçe dilbilgisinde sorun yaşamaktadır (Özbal, 2021:140). Türkiye kökenli 3.kuşak göçmenler üzerine 2004 yılında yapılan bir araştırma iletişim ortamlarında da babalarından ve dedelerinden daha yüksek oranda Almanca konuştuklarını ortaya koymaktadır (Adıgüzel, 2016: 240). Almanlarla çok daha fazla ilişki içinde olan 3.kuşak Almanca’yı Türkçe’den daha iyi konuşmaktadır.

Almanya’da kalma süresi arttıkça Almanca bilgisi seviyesi artan Türkçe bilgi seviyesi azalan Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarının Türkçe ve Türk kültürü ile bağının sürdürülebilmesi için yurt dışında devletlerarası anlaşmalar ile Türkiye’den öğretmenler görevlendirerek Türkçe öğretimini teşvik etmeye çalışmıştır (Adıgüzel, 2011: 233). Dil eğitimi ve özellikle de ana dili eğitimi hem dilin hem de dil ile birlikte kültürel değerlerin aktarımında büyük bir öneme sahiptir (Özerol, 2016: 55). Türkçe ve Türk Kültürü derslerinin öğretmenleri Türkçe dil kaybını önlemenin yanı sıra kültürün devamlılığı konusunda çaba sarf etmişlerdir (Yıldız ve Çakır, 2016: 28). Seçmeli ders olarak bazı eyaletlerde verilen Türkçe ve Türk Kültürü dersleri not değeri taşımamaktadır. Yıllar içinde bu derslere azalan ilgiyi yükseltmek için Damanakis zorunlu hale getirilmesinin yararlılığını savunmaktadır (Damanakis, 1983).

Öğretmenlerin sadece kısıtlı bir zaman için gönderilmeleri, iki dilli eğitimde öğretmen yeterliliklerinin eksik olması gibi sorunların dışında Almanya'daki Türkçe eğitimde en temel sorunlardan biri materyal eksikliğidir (Yıldız ve Çakır, 2016: 32). Damanakis, Almanya'ya gönderilen eğitim materyallerinin Almanya'nın değil o ülkenin gerçekliğini yansıttığını ve Almanya'daki öğrencilerin ihtiyaçlarına yönelik yeterince malzeme bulunmadığını belirtmiştir. Almanya'da görev yapan öğretmenlerle yapılan bir çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) AB ve Yurt Dışı İlişkiler Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan Özel İhtisas Komisyonu tarafından geliştirilen eğitim materyallerinin Alman eğitim sistemi yapısına uygun ve Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programı ölçütlerine göre hazırlanması gerekliliği belirtilmiştir (2016:32).

Ana dil dersi uygulamasının eyaletlerin inisiyatifine bırakılması ülke genelinde farklı uygulamalara sebep olmaktadır. Örneğin Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti "Sekundarstufe I" olarak nitelendirilen okullarda başlatılan "köken dili" dersi mahalleden atanan öğretmenler tarafından haftada 5 saat olarak verilmekte ve not ortalamasına etki etmektedir (Yıldız ve Çakır, 2016:31). Bazı eyaletlerde konsolosluklar tarafından bazılarında ise Alman Eğitim İdaresi tarafından sunulan Türkçe ve Türk Kültürü dersi bir süre sonra bazı eyaletlerde kaldırılmıştır (Yıldız ve Thomas, 2016: 292). İki farklı eyalette gerçekleştirdiğimiz çalışmada 2. ve 3.kuşak görüşmecilerden aldığımız yanıtlar da bu farklı uygulamaları doğrular niteliktedir.

Farklı kökenlerden gelen öğrencilerin eğitim hayatında yaşayacağı zorlukları önlemek için de eğitim düzeyi ve yaşına bakılmaksızın Bayern, Hessen, Niedersachsen, Kuzey Ren Vestfalya (KRV), Rheinland-Pfalz gibi eyaletlerde Almanca bilgisi yetersiz olan öğrenciler Almanca, Matematik ve Hayat Bilgisi derslerinde özel sınıflarda daha yoğunlaştırılmış bir şekilde, 12 kişilik sınıflarda haftada 14 saat olmak üzere özel eğitim görmektedirler. Maksimum 2 yıl süren bu özel sınıflarda gerekli ilerlemeyi kaydeden öğrenci normal sınıfa geçiş yapabilmektedir. Ortaöğretim düzeyinde sadece Kuzey Ren Vestfalya, Hamburg ve Bremen Eyaletleri'nde yalnızca ana dili Türkçe olmayan öğrencilerinde katılabileceği

Türkçenin üçüncü yabancı dil olarak sunulduğu okullar bulunmaktadır (Schroeder ve Küppers'ten aktaran Yıldız ve Thomas, 2016: 291).

Daha geriye anaokulu eğitimine bakılacak olursa; bazı eyaletlerde anaokullarında iki dilli eğitim verilirken çoğunlukla bu çocuklara submersiyon modelinde eğitim verilmektedir. Bu modelden dolayı çocukların çoğu, ilkokulu güçlükle bitirip ondan sonra da en düşük meslekî okullara gitmektedirler.

Altyapı sorununa çözüm olarak Almanya'da Türkçe eğitimi verecek öğretmenlerin "Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretmeni" olarak üniversitelerin eğitim fakültelerinde özel olarak yetiştirilmesi önerilmektedir. Almanya'da Türkçe eğitimde bir diğer önemli sorun olan eğitim materyallerinin yetersizliğinden dolayı bazı eyaletlerde bu dersin tamamen Almanya tarafından verilmek istenmesi söz konusudur. Almanya'daki eğitim durumunu gözeten ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayan eğitim materyalleri geliştirilmeli ve derslere olan ilginin artırılması için çokdillilik ve anadilin önemi konusunda bilinçlendirme çalışmaları düzenlenmelidir (Schroeder ve Küppers'ten aktaran Yıldız ve Thomas, 2016: 292). İlköğretim seviyesinde sunulan Türkçe eğitim, ortaöğretimde de devam etmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

2.2.2.2. Almanya'daki Türk Dernekleri

Devletin çeşitli hizmetleri etkin ve verimli bir şekilde sunmasının mümkün olmadığı ve özel sektörün de kâr elde etme imkânı görmediğinden faaliyette bulunmadığı alanlarda hizmetler sunan Sivil Toplum Kuruluşları (STK) toplumun bazı ihtiyaçlarını karşılamaya çalışarak bir nevi sosyal demokrasinin görevini yerine getirir. Sosyolog Ayhan Kaya 21. yüzyılda gelişmiş kapitalist ve sosyal devletler olan Batı Avrupa ülkelerinde sosyal devlet anlayışının çöktüğünü bunun yerine göçmenlerin kendi sorunlarını kendilerinin çözmesi için devlet tarafından dernek kurmaya bu denli desteklendiğini belirtmektedir. Göçmenler göç ettikleri ev sahibi ülkelerinde çok sayıda ve farklı işlevlere sahip dernekler kurmaktadır. Almanya'da kalıcılığı 70'li yıllarda belli olan Türkler de hem Almanya'nın desteğiyle hem de kendi sosyalizasyon çabalarıyla kısa sürede çok sayıda dernek kurmuşlardır.

Kalıcılığın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve göçün gerçekleştiği ilk yıllarda daha çok ev sahibi ülkenin desteği ile kurulan dernekler, 1970'li yıllarla birlikte hem sayısal olarak artmış hem de farklı amaçlar ekseninde çeşitlenmiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) verilerine göre 1973 yılında Türkler 108'i Almanya'da olmak üzere Batı Avrupa Ülkelerinde toplam 158 dernek kurmuşlardır (Gülsün, 1974: 59). Haklarını savunan, kendini temsil eden dernekler altında organize olmayı hedefleyen yurt dışındaki işçilerin dernekleşme faaliyetleri onların bu ülkelerdeki kalıcılığının en belirgin göstergelerinden biridir.

Literatürde hükümet dışı örgütler ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olarak da isimlendirilen STK'lar bu çalışmada Almanya'da "Verein" (dernek) olarak kullanılmış, dernekler ele alınmıştır. Almanya'da Türkler'in kurduğu dernek sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte binlerce olduğu tahmin edilmektedir (Atılğan, 1999: 3).

Dernekler ve göçmenlerin entegrasyonu ilişkisi 2000'li yıllardan sonra yapılan araştırmaların odak noktası olmuş, İslami örgütlerle ilgili çalışmalarda önemli ölçüde bir artış yaşanmıştır. Bu artış Alman akademisindeki göçmen organizasyonlarıyla ilgili 20 yıl süren akademik sessizliği telafi etmese de son yıllarda Türk derneklerle ilgili çeşitli kategorisel tanımlamalar yapan çalışmalar ön plana çıkmıştır (Sezgin, 2008: 81). Belirli çatı derneklerle sınırlandırılan bu çalışmalara dayanarak bu başlık altında Almanya'daki Türk derneklerinin temel kategorilerine ve yapılarına Köln/Wesseling Federal Meclisi Uyumdan Sorumlu Başkan İsmail Çelik'in de görüşleriyle desteklenerek yer verilmiştir. Bunun yanı sıra DİTİB'in Bremen'deki göçmen nüfusunun büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapan Gröpelingen mahallesindeki örgütlenmesinde çocukların din eğitimine, Bremen Alevi Derneği'nde ve Herne Alevi Derneği'ndeki etkinliklere bir gün ayrılarak katılımcı gözlemci olarak katılmıştır. Çatı Türk dernekleri göçmenlerin hayatında önemli kültürel aktarım, paylaşım alanları olarak entegrasyonlarında yer almaktadır. Bu dernekler, hem mevcut ülkedeki sorunların dayanışma sağlanarak çözülmesine çalışırken hem de düzenledikleri etkinlikler ve diğer fiziksel mekân buluşmalarıyla kültürel aktarımı sağlamaktadırlar. Üye sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte yapılan görüşmeler ışığında da

görülmüştür ki dernekler Almanya'daki Türk kimliklerini tanımlamaları için göçmenlerin bir kısmı için oldukça önemlidir.

Abadan-Unat'a göre (2002), ilk cami derneklerin temelleri Almanya'ya giden birinci kuşağın yaşadıkları heim'larda namaz kılmak için ayrı bir oda talep etmeleriyle ortaya çıkan "arka avlu camileri" (Hinterhofmoscheen)'de atılmıştır. Ardından toplu olarak kılınan bayram ve Cuma namazlarını kılacak yer sıkıntısı cami, mescit ve dini hizmetler için kurulan derneklerin kurulmasını hızlandırmıştır (Adıgüzel, 2011: 17). Sosyal ve kültürel amaçlı dernekler ise ilk yıllarda heim'lardaki çay sohbetlerinde şekillenirken zaman içinde kurulan dernekler çeşitlenerek Türkiye'deki politik eğilimlerden etkilenmiştir. 1960'lı yıllarda politik eğilimli işçi dernekleriyle başlayan sivil toplum örgütlenmeleri 1970'lerde aile birleşimiyle değişen Türk nüfus yapısı ve artık kalıcı olma fikriyle birlikte değişime uğramıştır. 1962 yılında Avrupa'daki sosyalizm dalgasının da etkisiyle Köln ve çevresinde Türk İşçileri Derneği kurulmuştur (Karagöz, 2007: 24). 1965 yılında ise Berlin Kreuzberg'te Almanya'daki ilk futbol takımı olan Türkspor kurulmuştur (Milliyet, 1999).

Türk göçmenlerin artık kalıcılığının kesinleşmesiyle birlikte 70'li yıllarda ideolojik arka planını çoğunlukla Türkiye'den alan hemşeri dernekleri, siyasi ve dini amaçlı yapılanmaların sayısında gözle görülür bir artış olmuştur. İlk etapta dini konular üzerine faaliyet gösteren dernekler ortaya çıkmıştır ve zaman içinde çeşitlenerek sayısı artmıştır. Kamuoyunda Süleymancılar olarak bilinen Süleyman Efendi tarikatının müritleri Türk Birliği (Turkische Union) adı altında 1967 yılında teşkilatlanmaya başlayan bu dini grup 1973 yılında Köln'de İslam Kültür Merkezi çatı örgütünü kurmuşlardır (Piest'ten aktaran Adıgüzel, 2000: 63). Avrupa Türkiyeli Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF) ve Almanya Türkiyeli İşçiler Federasyonu (ATİF) ise 1976 yılında kurulmuştur. Bir yıl sonra da Avrupa'da yaşayan Türk sosyal demokratların üst örgütü olarak HDF kurulmuştur. Ülkücü görüşün hâkim olduğu göçmenler ise 1978 yılında Avrupa Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu'nu (Türk Federasyon) Frankfurt'ta kurmuştur. Bu yapılanmadan ayrılan Musa Serdar Çelebi öncülüğündeki ülkücü grup Nieder-Olm/Mainz şehrinde 1987'de Avrupa Türk-İslam Birliği'ni (ATİB) kurmuştur.

1970'lerde kurulan derneklerin yapısına bakıldığında Türkiye'deki bağlantılarını kullanarak Almanya'da Türkiye'deki referans ve siyasi görüşler doğrultusunda Almanya'da bir şubelerini açmışlardır demek yanlış olmaz. Kalıcılık fikrinden önce kısır kalan Türk göçmenlerin dernekleşmesini hızlandırması açısından pozitif etkisi olan bu durum Almanya'daki sorunlarını çözmeleri konusunda ise negatif etkilere ya da engele neden olacaktır (Adıgüzel, 2011: 53). Almanya'da kurulan federasyon veya çatı örgüt olarak ifade edilen birçok yapı kurumsallaşmasını bu dönemde tamamlamıştır (Ögelman, 2003). Bu Türk derneklerinin bir kısmı sadece yöresi ve eyalet seviyesinde bir kısmı da tüm eyaletlerde federal düzeyde hizmetlerine devam etmektedir (Dartan, 2012).

Geçmişten bugüne gelen en büyük Türk-Sünni yapılanma olan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği dini, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleri gerçekleştirmek ve Almanya genelindeki kendisine bağlı derneklerin bu tür faaliyetlerini koordine etmek amacıyla, 05.07.1984 tarihinde 135 dernekle kuruluşu gerçekleşen ve bu gün 960 bağlı derneğe ulaşan, Alman dernekler yasalarına göre kuruluşunu tamamlamış, yapılan kamuoyu yoklamaları ve istatistiklerine göre, Almanya'daki Müslümanlar'ın %70'nin teveccühünü kazanmış alanındaki en büyük sivil toplum örgütüdür. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Almanya'ya sadece Ramazan aylarında din görevlisi gönderilirken, 1984 yılında 230 cami derneği bir araya gelerek DİTİB'in kurulmasının ardından 6 aylık geçici sürelerle Almanya'ya din görevlisi gönderilmesi uygulaması başlatılmıştır (Altıntaş, 2008: 123).

Tablo 2.6: Almanya'da Yaşayan Müslümanlara ait Dernekler

Federasyon Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Üye Sayısı (Tahmini)	Kültür Merkezleri/ İbadethaneler/ Kur'an Kursları
Diyanet Türk İslam Birliği (DİTİB)	1984	Köln	110.000-150.000	895

Almanya Müslümanları Merkez Konseyi (ZMD)	1994	Eschweiler	12.000-20.000	400
İslam Toplumu Millî Görüş (IGMG)	1995	Kerpen	87.000	323
İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ)	1973	Köln	21.000-100.000	300
Bosnalı Müslümanlar İslam Birliği	1994		30.000	65

Kaynak: İlgili kuruluşların web sitelerinden elde edilmiş rakamlar

DİTİB'den sonra Almanya'daki en önemli Türk-Sünni dernek olan Millî Görüş'ün kökeni Türkiye'deki Refah Partisi'ne dayanmaktadır. Almanya'da Millî Görüş hareketinin yayılmasında Türkiye'de 90'lı yıllardaki yükselişinin etkisi yadsınamazken resmi olarak Millî Görüş'ün Almanya'daki serüveni 1985 yılında başlamıştır. Avrupa Millî Görüş Teşkilatları olarak 3 örgütün birleşmesiyle 1985 yılında örgütlenen dernek ardından 1995 yılında Millî Görüş İslam Birliği adı altında kadın, erkek, üniversite gibi çeşitli 2,060 kurumu bir araya getirmiş bir çatı bir kuruluş olarak hayatına devam etmektedir. Avrupa'daki 4 milyon Müslümana dini ve sosyal hizmetler verdiğini belirten dernek kendini İslam adı altında gerçekleştirilen terör eylemlerinden uzak konumlandırmak amacıyla daha çok entegrasyon sorununun çözümüne yönelik faaliyetler gerçekleştirmiştir. Avrupa'daki okullarda İslam dini eğitimi için mücadele etmek birincil gündemleri olmuştur. (Bugün kısa adı IGMD'dir). DİTİB; IGMD ve ATİB'in dışında Berlin İslam Federasyonu (IF) ve İslam Kültür Merkezleri (VIKZ) Sünni dernekler arasında öne çıkmaktadır. Berlin İslam Federasyonu 1980 yılında Almanya'da okullarda İslamiyet'in normal eğitim müfredatı

kapsamında din dersi olarak okutmaya talip olduğu başvurusunun” reddedilmesi üzerine 20 yıl süren hukuki süreci kazanarak Berlin’deki okullarda İslam dini dersi okutulması yasalaşmıştır.

1980’li yıllarda ise Alevi kökenli Türkiyeli göçmenler Türkiye Yurtseverler Birliği altında örgütlenmeye başlamış ancak bu örgütlenme uzun ömürlü olamayarak 1988 yılında dağılmıştır. Türkiye’de Fermani Altın liderliğinde örgütlenen Alevi kesim ise Mönchengladbach’ta Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu (ABAF) altında cami derneklerinin birleşmesiyle federasyonlaşmıştır.

Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) ise 1991 yılında 7 Alevi derneğinin birleşmesiyle kurulmuştur. Avrupa’da dernek sayısının artmasıyla Almanya özelinde Almanya Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABF) Anadolu kökenli olan ve Almanya’da yaşayan Alevileri temsil eden tek resmi kurum haline gelirken 700 bine yakın üyesi bulunmaktadır (Alevi Federasyonu, 2023). Tarihçesinin ayrıntılarına girmeden Alevilik, Alevi örgütlerinin kurumsallaşması Türkiye’de ancak 1980’li yılların ortalarından beri mümkün olmuştur. İlk halka açık görünüşü Türkiye’deki Alevi aydınları, 1990 yılında “Alevi Beyanamesi” yayınladılar (Öz, 1996). Türkiye’de din dersinin kaldırılması talebinde bulunan Alevi topluluğunun Almanya’da Alevilikle ilgili dini derslerin ilgili kişilerce verilmesi gerektiği yönünde bir talepleri söz konusudur. Berlin’de Alevilik dini eğitimi 2002 yılında ilk kez kabul edilmiştir (Amelina ve Faist, 2008: 101). Basın açıklamaları yapmak, çeşitli eylemler düzenlemek, Almanya İslam Konferansı’nın bir parçası olmak gibi faaliyetlerle AABF politik stratejilerini göstermektedir.

Politik görüşleriyle öne çıkan derneklere bakıldığında ise sol görüşün hâkim olduğu Demokratik İşçi Dernekleri (DIDF) öne çıkmaktadır. 1980 yılında birçok işçi derneğinin bir araya gelmesiyle kurulan DIDF, kendisini bir işçi örgütü olarak tanımlar. DIDF, sermaye ve hükümetlerin işçi ve emekçi haklarına yönelik tüm saldırılarına karşı mücadele eder ve tüm uluslardan işçi ve emekçilerin birliğini ve ortak mücadelesini güçlendirmeye çalışmaktadır. Entegrasyon Zirveleri’ne davet edilmeyen dernek, devlet otoritelerine yönelik olarak talep, önerileri ve eleştirilerini

şu şekilde açıklamıştır: göçmenler için dil kurslarının desteklenmesi önerisi, 'zorla evlendirme' ve 'namus cinayeti' başlıklarının sürekli ele alarak göçmenlerin toplum tarafından damgalanmasına yönelik eleştiri, okullarda ana dilde eğitim, din eğitimi dersinin 'dinler tarihi dersi' ile değiştirilmesi talebi (Faist, 103). Din-politik tartışmalarda yer almayan DIDF işsizlik gibi siyasi sorunların tartışmasında, düşük gelir seviyesine sahip göçmenlerin eğitimi, sağlık sorunları ve sosyal koruma sorunlarına eğilmektedir. Bu nedenle derneğin Almanya'da bu konularla ilgili doğrudan WASG (Seçim Alternatifi) ve 'Die Linke/PDS' sol partiler ve işçi sendikaları şaşırtıcı değildir.

Yaklaşık 200 farklı meslek ve uzmanlık alanından insanı bir araya Almanya Türk Toplumunu (TGD), 1995 yılında Almanya'daki Türkiye kökenli bireylerin ortak mesele ve çıkarlarını savunmak amacıyla farklı kurumların çatı örgütü olarak Hamburg'da kurulmuştur. TGD web sitesinde amacını "içinde çeşitliliğin hem yaşandığı hem de yasal ve toplumsal kurallar, politika ve medya ile görünür bir şekilde temsil edildiği canlı bir göç toplumu" olarak açıklamaktadır. Çeşitli politik çalışmaları bulunan TGD'nin amaçlarından biri de Almanya'daki yabancılar politikasının eşitlik politikasıyla değiştirilmesidir. Dernek 2006'daki Entegrasyon Zirvesi'nden yayınladığı bildiri de bunu açıkça belirtmiştir. Almanya'da yaşayan Türkler ve diğer göçmenlerin eşit haklara sahip olmalarını ve eşit uygulama görmelerini sağlamak için çalışan bir hak ve çıkar örgütü olarak Almanya Türk Toplumunu (TGD), aşağıdaki amaçları benimsemektedir:

- Türk ve yabancı düşmanlığına, ırkçılığa ve ayrımcılığın her türüsüne karşı mücadele etmek: TGD, ırkçılık ve ayrımcılığın her türüsüne karşı kararlı bir şekilde mücadele eder ve Türk ve diğer göçmen kökenli bireylerin eşit haklara sahip olmasını savunur.
- Kültürel kimliklerin korunması ve uyum içinde yaşama: TGD, kültürel azınlıkların kendi kültürel kimliklerini geliştirerek korumalarını teşvik eder ve Alman toplumuyla uyum içinde yaşamalarını destekler. Kültürel çeşitlilik ve toplumsal uyumun bir arada gerçekleşmesini hedefler.
- Sosyal birlik ve dayanışmanın sağlanması: TGD, Almanya'da sosyal birliğin ve dayanışmanın eşitlik temelinde gerçekleşmesine katkıda bulunmayı

amaçlar. Göçmen kökenli bireylerin sosyal haklara erişimini ve toplumsal entegrasyonunu destekler.

- Almanya'yı yeni vatan olarak benimsemek ve eşit haklara sahip bir toplumun oluşumunu sağlamak: TGD, Almanya'da sürekli olarak yaşayan Alman kökenli olmayanların da yeni vatanı olarak görülmesini teşvik eder. Bu bağlamda, Alman politikasının göçmen toplumu eşit haklara sahip, ayrılmaz bir kesim olarak benimsemesini ve desteklemesini sağlamayı amaçlar.
- Almanya Türk Toplumunu (TGD), bu amaçları doğrultusunda çalışmalar yürüterek, Türk ve diğer göçmen kökenli bireylerin haklarını savunur, toplumsal eşitliği teşvik eder ve toplumsal uyumu güçlendirir.

Dernekler, Almanya'da Türkler'in kültürel devamlılığının ve sosyalizasyonun yanı sıra haklarının da savunucusu olma görevini üstlenmiştir. Almanya'daki sorunlarını Türkiye'yi referans alarak çözmeye çalışan Türk göçmenler 1990'ların ortalarından itibaren yaşadıkları toplumda çözüm aramaya başlamışlardır. Almanya'da 1990'ların ilk yarısında Türk göçmen derneklerinde hakların temsiline odaklanma artmıştır (Sezgin 2007; Sohler 2004). Daha 1970'lerde ve 1980'lerde, bir merkez sol örgüt olan HDF (Sosyal Demokrat Halk Dernekleri Federasyonu) ve bir merkez sağ örgüt olan TC gibi bazı kuruluşlar, Türk göçmenler için daha iyi çalışma koşulları ve daha fazla hak talep ederken, hak talebinde (claim-making) bulunan Almanya'da Türk göçmen derneklerinin büyük çoğunluğu 1990 ile 1995 yılları arasında kurulmuştur. Bu kuruluşlar, Alman göç politikalarına ve "sosyal dışlanma", işgücü piyasasında ayrımcılık ve yüksek öğrenimde Türk göçmenlerin "yetersiz temsili" gibi sorunlara tepki olarak kurulmuştur (Sohler 2004). Alevilerin çatı örgütü olan AABF ve bir Kürt örgütü olan KOMKAR'ın bu dönemde kurulması, "(iki)ulusal, etnik veya dini kimliklere dayalı çıkar örgütlerinin" ortaya çıkışını yansıtır. Buna ek olarak, federal düzeyde ana akım bir kuruluş olan TGD'nin kurulması, hak talep etmenin federal düzeyde Türk örgütlenmesinin de hedefi haline geldiğini göstermektedir. (Sezgin, 2008, 84-85) Benzer şekilde, Zeynep Sezgin'in 2004 ve 2006 yılları arasında yaklaşık 2 yıl boyunca yürüttüğü çalışmada görüştüğü ve incelediği Türk göçmen derneklerinin yarısı hak talep etmenin ana amaçlarından biri olduğunu belirtmiş, dernek tüzüğünde göçmenlerin çıkarlarını temsil etmeyi amaçladıklarına da yer vermiştir (Sezgin, 2008).

DİTİB ve AABF artık üyelerine sosyal danışmanlık ve yardım hizmetleri sunarken kültürel faaliyetler de düzenlemektedir. Bu kuruluşlar okuma yazma kursları, Türkçe sanat ve müzik programları, okul yetkilileri ve işveren sendikaları ile buluşmalar ile halka açık toplantılar düzenlemektedir. Başlangıçta dini konularda hizmet etmek için kurulan beş Türk göçmen derneklerinden (IGMG, IF ve AABF) üçü, faaliyetlerini Alman devletinden hak talebinde bulunacak şekilde genişletmiştir (Sezgin, 2008: 83). Bu dernekler, Almanya'daki Türk göçmenlerin yaşamlarını iyileştirmek için kamusal söylem oluşturmaktadırlar. Eyalet ya da bölgesel seviyede hizmet veren bu göçmen derneklerinin talepleri genelde şu başlıklara odaklanmaktadır (Sezgin, 2008: 85):

- İslam veya Aleviliğin Almanya'daki diğer kabul edilen dinlerle eşit seviyede tanınması, Alevilik/İslam'ın Alman okullarında öğretilmesi gibi din ile ilgili konular,
- Kürtçe radyo ve televizyon yayınlarına izin verilmesi gibi sosyo-kültürel haklar,
- anadilde eğitim ve sonderschule ile ilgili eğitim konuları,
- ayrımcılık karşıtı yasanın hazırlanması gibi yasal konular,
- göçmenler için oy hakkı gibi siyasi konular,
- Türkiye'nin AB adaylığına destek gibi vatanla ilgili konular veya Aleviliğin Türkiye'de ayrı bir din olarak tanınması.

Örneğin, Almanya'da aralarında 13 Türk göçmen derneğinin de bulunduğu göçmen dernekleri 8 Şubat 2006'da ortak bir basın açıklamasıyla, Baden-Württemberg'de planlanan bir "sadakət testi"ne (Gesinnungstest; GT) karşı bir miting başlatmıştır. GT'nin soru formunun Alman anayasasındaki "eşitlik ilkesine" aykırı olduğunu, "İslam'a karşı önyargıları yeniden ürettiğini" ve "özel alana, herkesin vicdan ve fikir özgürlüğüne büyük ölçüde müdahale ettiğini" ileri sürmüşlerdir.

Politik ve dini yapılanmaların yanı sıra Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli velilerin ve çocuklarının okulda yaşadığı sorunlarda destek olmak amacıyla 1995 yılında Almanya Türk Veli Dernekleri Federasyonu (FÖTED) kurulmuştur. FÖTED'in ana amacı Almanya'daki Türkiye kökenli velilerin çocuklarının anaokulundan yüksek

öğrenime kadar yaşadıkları sorunları tespit edip ilgili siyasi yetkililere iletmektir (FöTED, 2023).

Türkiye’deki farklı dini cemaatlere göre ibadet yerlerinde yaşanan ayrışmayı N5-3 kodlu görüşmeci şu sözlerle dile getirmektedir:

“Tek bir göçmen mahallesinde yaşıyoruz ancak herkesin camisi farklı. Farklı cemaat mensupları farklı cemaatin camisine asla gitmez ama biz Aleviler olarak cemevinde ibadetlerimizi yapabildiğimiz için gayet mutluyuz”.

Bu sözler dernek arasında politik farklılıklardan kaynaklı iş birliği olmadığını göstermektedir. Yani bu derneklerdeki farklılaşmalar Türk milliyetçiliği üzerinden değil etnik köken (Kürt dernekleri), din, mezhep (Alevi Dernekleri) gibi unsurlar üzerinden olduğunu göstermektedir. Bir diğer önemli nokta ise derneklerin Türk göçmenler için ne ifade ettiğidir. Özellikle araştırmalar 3.kuşağın kendini dindar olarak adlandırdığı gösterirken araştırmada görüşülen 3.kuşak gençler ve çevresinde özellikle DİTİB üyelerinin çokluğu göze çarpmaktadır.

Sosyalizasyon ve kabul görmek açısından her etkinliğe katılmasa dahi 3.kuşak mahallelerindeki “cami derneklerine” WhatsApp grubundan iletişime geçmektedir. Sayısından çok bu başlık altında vurgulanması gereken nokta bu derneklerin hemen hepsinin Türkiye bağlantılı olması ve Türkiye’de yer alan görüşlerin Almanya’daki devamı olmasıdır. Bu derneklere üye insan sayısı net olarak bilinmemekle birlikte aslında derneklerin bir kısmının Türkiye’de yasaklanan aşırı dinci ya da aşırı solcu görüşlerin devamlılığını sürdürdüğünü de söylemek gerekir.

Görüldüğü gibi dernekler Türk azınlığın Almanya’daki sorunlarında öne çıkan ve çözümlerinde önemli katkıları olabilecek kuruluşlardır. Buna karşın Almanya’da kurulan Türk dernekleri Türkiye’deki siyasi ve dini yapılanmaların birer yansıması görüntüsünde olduğundan mevcut sorunlara karşı birlik oluşturmaktan çok kendi aralarında ayrımcılık eğilimi sergilediklerini söylemek yanlış olmaz. İsmail Çelik’in de belirttiği gibi Türk göçmenlerin taleplerinin Alman otoriteler tarafından anlaşılabilmesi için ortak bir ses ya da bazı konularda fikir birliği oluşturmanın gerekliliği ön plana çıkmaktadır (SWP Berlin, 2019).

2.2.2.3. Almanya'daki Türk Aile Yapısı ve Melez Kimlikler

Bu başlık altında hem Almanya'daki Türk aile yapısına hem de çalışmanın evrenini oluşturan Almanya'da yaşayan farklı kuşaktan Türk göçmenlerin kimlik özelliklerine ve aile yapılarına yer verilmiştir.

1970 öncesindeki dönemde, geçici olarak görülen Almanya'daki Türk işçilerin ailelerini getirmelerine izin verilmemişti. Almanya'da çalışacakları fabrikaların yanında, Türkiye kökenli işçiler zor koşulların egemen olduğu, sağlıksız ve kalabalık heimlere (yatakhane-baraka) yerleştirilmiştir. Bu politika, Türkiye kökenli işçilerin yaşadıkları yerlere sıkıştırılmalarına ve diğer topluluklardan izole edilmelerine neden olmuştur. Sağlıksız ve kalabalık baraka tipi konutlarda yaşamak, işçilerin yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemiş ve sosyal izolasyonun artmasına yol açmıştır. Bu durum, Türkiye kökenli işçilerin Alman toplumundan ve diğer topluluklardan kopmalarına ve kendi aralarında toplumdan izole bir şekilde yaşamalarına yol açmıştır. Bu dönemde, işçiler genellikle tasarruf yapmaya yönelik bir eğilim sergilemiş ve aile birleşimi sonrasında bir dairede iki, üç hatta daha fazla ailenin bir arada yaşadığı koşullara yerleşmişlerdir (Ekin, 1970: 89; Abadan Unat, 2006: 60). Sosyoloji Sözlüğü'nde getto, "dezavantajlı konumda olan bir grup insanın bir kent içinde toplandığı bölge" olarak tanımlanmıştır (Marshall, 1998: 268). Gettoyu ayrımcılık eksenine oturtarak açıklayan Fransız sosyolog J.D. Wacquant'a göre getto, "tekil bir kültürel kimlik taşıyan, ileri düzeyde kurumsal özelliklere sahip, devlet tarafından bilinen veya hoşgörülen ırksal veya etnik ayrımcılığa dayalı homojen bir toplumsal-mekânsal oluşumdur" (Wacquant, 2003: 54). Öte yandan etnik koloniler olarak da görülen gettolar, bir yandan göçmen ve azınlık durumlarından kaynaklanan ihtiyaçlara çözüm oluştururken, diğer yandan memleketlerindeki toplumsal ilişkileri taşımak ve sürdürmelerinin de bir yoludur (Tılıç, 1996: 566). Özetle, gettoya gelen göçmen daha az stres yaşar ve kültürel dönüşüme az ihtiyaç duyar.

Gettolaşma sürecinde öne çıkan faktörlerinden biri, 1960'ların başında Batı Avrupa'ya ilk göç edenlerin ekonomik güçsüzlükleri nedeniyle düzenli kira ödemekte zorlanmaları ve özel konut bölgelerinin dışında kalmalarıdır. Bunun sonucunda

göçmen işçilere terkedilmiş bölgelerdeki konutların kiralanmaktan başka yol kalmamıştır. Zamanla, ekonomik durumlarının iyileşmesiyle bu bölgelerdeki konutları satın alabilmişlerdir. Ardından gelen göçmenler ise kendi kültürel kodlarına uygun insanların bu bölgelerde yaşaması ve bilinmeyen bir toplumla yaşanabilecek sorunlardan kaçınma düşüncesiyle bu bölgelere yerleşmişlerdir. Ayrıca, bu bölgelerde ev sahibi olanlar da yine kendileri gibi göçmenler olmuştur. Göçmen nüfusunun kendi dilleri ve kültürleriyle yoğunlaşması, yerli nüfusun bu bölgeleri terk etme eğilimini hızlandırmıştır. Türk gettoları, işçilerin sınırlı imkanlarla yaşadığı ve genellikle Türk kültürünün ve geleneklerinin hâkim olduğu yerleşim alanlarıdır. Bu bölgelerde, Türkçe yaygın olarak konuşulur ve Türk restoranları, marketleri, dini merkezler ve diğer sosyal ve kültürel hizmetler bulunabilir. Ayrıca, Türkçe medya ve Türk kültürüne ait etkinlikler de bu bölgelerde yoğunlaşmıştır (Tosun, 2006: 26). Berlin'deki Kreuzberg, Türkler için bir referans noktası olmuş ve içe kapanmanın ve dışa kapalı olmanın somut bir göstergesi haline gelmiştir. Kreuzberg'de yaşayan Türk göçmenler, kendi sosyal, kültürel ve geleneksel değerleriyle diasporik bir mekân oluşturmuşlardır. Kreuzberg, Türk göçmenler için geçmişle geleceğin bir arada algılandığı, anavatanla diaspora arasında birleştiği kentsel bir alan görünümündedir. Kırcaathaneler, camiler, pazar yerleri, döner kebab büfeleri, Türk bankaları ve insanların giyim tarzları, Kreuzberg'in 'Küçük İstanbul' tanımını güçlendiren önemli unsurlardır (Kaya, 2000: 80). Kreuzberg en bilinen Türk gettosu olmakla birlikte Bremen'deki Gröpelingen, Köln Mülheim'da yer alan Keupstrasse Caddesi gibi bu örnekler hemen her eyalette farklı azınlıkların da zamanla eklenildiği göçmen gettoları bulunmaktadır. İlk kuşağın aile birleşiminden sonra ailesiyle yerleştiği gettolar zaman içinde farklı etnik gruplarla da karışarak heterojen bir yapıya sahip olmuştur.

Göçmenlerde kimlik oluşumunda ve topluma aidiyet hissiyatının oluşmasında kuşakların çok büyük etkisi vardır. Bu nedenle Almanya'daki Türkiyeli göçmenlerin kuşaklar bazında bahsetmeden önce, bireydeki ve göçmenlerdeki kimlik oluşumuna dair bir parantez açmakta fayda var. Yaşadığı sürece kimlik arayışında olan birey, yaşadığı topluma, gruba aidiyet geliştirmede mutlaka bir kimlik kullanır (Yalçın, 2004: 79). Bireyin "Ben kimim?" sorusuyla başlayan ve çevresindekilerle etkileşime girerek

toplumsallaşması sonucu sosyal kimliği oluşur. Toplumsallaşma bir diğer adıyla sosyalizasyon Fichter'e (1990) göre nesnel ve öznel olmak üzere iki çeşittir. Nesnel sosyalizasyon bireyin içine doğduğu nesiller arası aktarılan normlarken, öznel sosyalizasyon ise bireyin çevresindeki modellerden örnek alarak uyguladığı davranışlardır. Göçmenlerin kimlik oluşumunda ise çeşitli genel davranışlar söz konusudur. Başka bir ülkeye ya da bölgeye ilk göç eden kuşak genelde kendi gelenek ve göreneklerinde yaşamaya devam etme eğilimindedir; çünkü sosyalizasyon sürecinin büyük bir kısmını anavatanında tamamlamıştır. Ayrıca 1.kuşak göçmenler, göçün beraberinde getirdiği mekândan kopma duygusuyla birlikte, kendi asıl mekanlarına karşı duygusal bir bağ geliştirirler. Bu nedenle, göçmenler memleketleriyle olan ilişki ve iletişimlerini koparmak istemezler ve ortak kimlik oluşturan değerleri sık sık ifade ederler. İkinci kuşağı da bu kültürel kodlar doğrultusunda yetiştirmek isterler. Buna karşın, 2. kuşak ise yeni gelen mekânda (çoğunlukla kent) farklı kültürlerle etkileşime girer ve kendi ailesinden gelen kültürün bu toplumda işlevinin olmadığını fark ederek popüler kültürün izleriyle yeni kimlik inşa etmeye çalışır (Aşkın, 2015: 26).

Bugüne kadar yapılan çalışmalar göçmenlerin 1.kuşağının genellikle kendi kültürel değerleriyle hareket ettiğini ve çocuklarını da bu doğrultuda yetiştirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Almanya'daki Türk göçmenlerde de benzer durum söz konusudur. Birinci kuşak göçmen Türk işçilerin çoğunluğu, köy kökenli olup tarım kentlerinden sanayileşmiş Alman kentlerine gelerek büyük bir kültür şoku yaşamışlardır. Göç ettikleri ülkede, hatta geri oldukları düşünülen ülkelerinden bile daha düşük standartlarda bir yaşam sürdüren bu kesim, son derece modern, hareketli ve tamamen yeni bir ortamla karşılaşmışlardır. Antropologlar tarafından kültür şoku olarak adlandırılan bu durum, göçmenleri derinden etkilemiştir (Türkdoğan, 1984: 31). Bu kültür şokuna rağmen fedakârlık ve özveri, birinci kuşak göçmenlerin zorlu çalışma koşullarına uyum sağlamasını ve göç ettikleri ülkelere başarılı olmasını sağlamıştır. Çalışma hayatında disiplinli ve çalışkan bir tutum sergilemişlerdir. Göçteki amaçları birikim yapıp Türkiye'ye dönmek olan işçiler uzlaşmacı bir tutum sergilemişlerdir. Entegrasyon açısından bakıldığında ise hem eğitim seviyelerinin düşük olması hem de dil bariyeri Almanya'ya uyumlarını olumsuz etkilerken, entegrasyon konusundaki bir

diğer engel ise Türkiye'ye geri dönme hayali olmuştur. Türkler ve Almanlar arasındaki kültürel mesafenin uzaklığı, 1.kuşak göçmenlerin toplumla olan ilişkilerini sınırlamış ve sosyal bir izolasyona maruz kalmalarına yol açmıştır. Bu durum, mekânsal ayrışmanın temelini atmış ve göçmenlerin toplumla daha derin ve anlamlı ilişkiler kurmalarını engellemiştir. (Yılmaz ve Güllüoınar, 2019).

İnsanlar genellikle aidiyet duygusuyla birlikte topluma bağılılık hissederler ve bu bağ, onlara mutluluk ve güven sağlar (Güngör, 2005: 188). Göçmenlerin aidiyet ilişkisi açısından bakıldığında ise 1.kuşak göçmenlerin bir kısmının Türkiye'de yaptıkları işlerden daha niteliksiz işlerde çalışmaları, aidiyet duygularını olumsuz etkilemiştir (Chambers, 2005: 40). Göçün 2. ve daha sonraki kuşaklar üzerindeki aidiyet duygusunun etkileri incelendiğinde, genel olarak bu kişilerde "sıkışmışlık ve arada kalmışlık" hissinin olduğu, ancak kent kültürünün daha baskın olduğu durumların çoğunlukta olduğu görülür. Bu göçmenlerin kimlik yapısında her iki kültürün izlerine rastlanabilir. Ancak bireyler, öncelikle yaşadıkları mekanla kendilerini tanımlarlar. Kent yaşamının günlük rutinine daha çok katılan bu göçmenler, mekânın değerlerini benimserler ve kendi ebeveynlerinden farklı olarak modern bir birey görünümü kazanırlar (Aşkın, 2014: 30).

Almanya'da yaşayan Türkiyeliler bağlamında yer değıştiren kimlikleri inceleyen Ruth Mandel, Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünün başlangıcından itibaren Türkiyeli göçmenlerin geçici olarak Almanya'ya yerleşmeyi planladıkları ve Türkiye'ye geri dönmeyi umduklarını belirtmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de kalan ve Almanya'ya gelen Türkiyeliler arasında bir aidiyet ikilemi ortaya çıktığını öne sürmektedir. Mandel, gurbetçiyi sürgünde ya da diasporada anavatanından uzakta yaşayan kimse olarak tanımlanmaktadır (Mandel, 1990: 4). Gurbetçi Türkler tanımının yanı sıra Türkiye'de Avrupa'da yaşayan Türkler'i anlatmak için "*Almanyalı*" tanımlaması da ortaya çıkmıştır. Abadan Unat, Ali Gitmez'den alıntılıdığı "*Alamancı*" ifadesini kullanarak, 1979 yılında Türk toplumunda ortaya çıkan ve Türkiyeli işçileri tanımlayan bir ara-sınıfı ifade etmektedir. Bu terim, Türkiyeli işçilere yönelik uzun yıllar sürecek bir tek tipleştirilmenin başlangıcını göstermektedir (Gökalep Yılmaz, 2017). Göreceli zenginlikleri, aşırı tüketim alışkanlıkları ve elde ettikleri yeni

varlıklarla birlikte, bu ara-sınıfın yeni ve farklı bir değer sistemi gelişir. (Gitmez, 1979: 157'den aktaran Unat, 2006: 137).

Türkiye’de sosyolojinin önde gelen isimlerinden İbrahim Yasa, 1979 yılında yayınladığı “Dış Göçler ve Alamancı Aile” başlıklı çalışmasında Alamancı Aile kavramının somut tanımını yapmıştır (Yasa, 1979). Alamancı Aileler, Türkiye'den Avrupa ülkelerine işçi göçü ile giden ve burada bir süre çalışan, ardından geri dönen veya dönmeyen ailelerdir. Bu aileler, çoğunlukla ekonomik nedenlerle Avrupa ülkelerine göç eden ve orada çalışan işçilerin oluşturduğu bir toplumsal yapıyı ifade eder. Bu kavram, yörelere ve dönemlere göre farklılık göstermekle birlikte, genellikle kırsal özellikleri ağırlıklı bir kurumu tanımlamaktadır. Bu aile tipinde kırsal aileden ayıran birçok özellik bulunmaktadır. Örneğin, giyim tarzı, temizlik alışkanlıkları, yaşadıkları yeni konutlar ve içerisinde bulunan eşyalar, araç ve gereçler somut farklılıklar içermektedir. Kadınlar daha parlak renklere sahip giysiler tercih ederken erkekler daha çok takım elbise giymektedir. Genç kızlar çağdaş kıyafetler giyerken geleneksel takıları da takarak geleneksel ve modern tarzı bir arada taşımaktadırlar. Bu aile tipi geleneksel aileler gibi çocuğunu devlet memurluğu gibi işlerdense yeni birtakım uğraşlar yoluyla daha iyi ekonomik seviyelerde görmek eğilimindedir. Alamancı Aileler, başlangıçta kazançlarının büyük bir kısmını gösterişli nesnelere ve hediyelere yönlendirerek saygınlık göstergeleri olarak kullanmışlardır. Ancak daha sonraki dönemlerde daha akılcı yatırımlara yönelmişlerdir. Alamancı Ailesi'nde kısmi de olsa özgürlük kazanan kadınlara karşı erkeklerin katı tutumu biraz gevşemiştir.

Alamancı ailelerin çocukları ve eğitim meseleleri ilerleyen yıllarda önemli bir sorun haline gelmiştir. Türk göçmen işçilerinin birinci kuşak olarak adlandırılan ebeveynleri, aile birleşimi yoluyla yanlarına aldıkları veya Avrupa'da doğan çocuklarını kapsayan "2. kuşak" terimini kullanmaktadır. 2.kuşak, Türk göçmenlerin Avrupa'da doğmuş veya çocuklarını yanlarına getirmiş neslini ifade eder. Bu çocuklar, iki kültür arasında büyümüş olup hem Türkiye kökenli ailelerinin geleneksel değerleri hem de yaşadıkları Avrupa ülkesinin kültürel etkilerini deneyimlemişlerdir. Bu durum, çocukların kimlikleri ve eğitim meselelerinin karmaşıklığını ortaya çıkarmıştır. Göç ettikten sonra sosyal kimlik inşasına başlayan 2.kuşak bireyler, geleneksel ebeveyn

kültürü ile modern kent kültürü arasında etkileşim halindedirler, bu durum kimlik oluşumunu zorlu bir sürece dönüştürmektedir. İki kültürden de etkilenen bu gençler, tam anlamıyla herhangi bir kültüre ait olamayan yeni bir kuşak ya da geçiş kuşağı oluşturmaktadır. Kimileri için 2.kuşak, "iki kültür arasında" kalmış "sorunlu" bir gençlik olarak görülmektedir. Bazıları ise onları "kaybolmuş bir kuşak" olarak tanımlayarak, şimdiden gözden çıkarmışlardır. Bu bireyler, ebeveynlerinin Almanya'da çalışma hırslarının ve toplumdan uzak durma isteklerinin sonucu olarak, evde aile içi sorumluluklar üstlenmiş ve okulda dışlanmışlardır. Alman antropolog Schrader ise 2. kuşağı üç farklı kategoriye ayırmaktadır (Canatan, 1990: 40):

- Altı yaş ve üzerinde göç eden çocuklar, akültürasyon sürecini tamamladıkları için yeni ülkede kimlik değiştiremezler ve genellikle yerleşik toplum tarafından daima yabancı olarak görülürler.
- İki ila altı yaş arasında göç eden çocuklar, henüz asli kişiliklerini tam olarak oluşturmadıkları için Avrupa'ya geldiklerinde kendi ülkelerinin kültürü, göçmenlerin kültürü ve geldikleri ülkenin egemen kültürü gibi üç farklı kültürle karşılaşır. Bu çocuklar, bu üç kültürün bazı öğelerini benimseyerek asimilasyon eğiliminde olabilirler, ancak bu durum nadiren gerçekleşir.
- Sıfır ila iki yaş arasında göç eden çocuklar ise genellikle kendi göçmen kültürlerinin etkisi altında sosyalleşme sürecini geçirirler ve bu süre ilerledikçe asimile olma olasılıkları artar.

Türkiye'den çocukken gelen, eğitim düzeyi düşük olan ailede sınırlı miktarda Türkçe duyarak anadilini öğrenen, 'yavurlaşma' korkusuyla kuran kursuna gönderilen 2.kuşak Almanca'yı öğrenme de sorun yaşamıştır. Ailelerin bir kısmı, çocuklarının Türkiye'de eğitim almasını tercih ederken, diğer bir kısmı ise gittikleri ülkelerde çocuklarının eğitim alması için çaba sarf etmiştir. Ancak, çocukların eğitimi konusunda ne kadar uğraşsalar da büyük bir kısmı başarılı olamamıştır. Almanya'daki farklı eğitim sistemi, dil sorunları 2.kuşağın kimlik bocalamasına ve aidiyet hissiyatında da sorun yaşamasına neden olmuştur. Bu gençler, babalarıyla camide birlikte olmanın yanı sıra, sokakta, kahvede, derneklerde, spor kulüplerinde gibi farklı alanlarda yaşayan başka bir kültür içinde de hayatlarını sürdürmektedirler. Birinci kuşak dönüş hayalleri ile oyalanmakta neofeodal bir uyum biçimi olarak tüketim yolu

ile itibar kazanmaya çalışmakta, kolektif kimliğe sarılmıştır. 2.kuşak ise anne babaları kadar sağlam bir kültürel kimlik geliştirememiş, yabancılaşma nedeni ile vatansız kalmıştır (Kaya, 2000: 144).

Çokkültürcülüğün tartışıldığı 1990'lı yıllarda ve uyum politikalarını da kapsayan göç yasalarının çıkarıldığı 2000'lerde doğan 3.kuşak ise ilk 2 kuşaktan farklı özellikler göstermektedir. Almanya'daki Türk göçmenlerin kimlik oluşumunda öne çıkan bir başka etken ise etnisite (köken) olmuştur. Çokkültürlülüğün tartışılmaya başlamasıyla birlikte artık Türk göçmenler Türk, Kürt, Alevi, Sünni, Laz ve benzeri etnik kimliklerle gündeme gelmişlerdir. Aynı zamanda bir grup kimliği olan etnik kimlik belirli bir topluluğun üyelerinin kendilerini diğer topluluk üyelerinden farklılaştıran bir aidiyet duygusudur. Bu kimlikler etnik ve dinsel kökenli derneklerle* üretilerek 3.kuşak için ilgi çekici olmuştur. 3.kuşağın çocukluğuna denk gelen uydu yayıncılığının gelişmesi ve küreselleşme gibi etkenler de modern diasporik kimliğin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Gençler, kültürel kimliklerini oluştururken ailelerinden Türkiye'den getirilen temel norm ve değerleri koruyup sürdürmenin yanı sıra Alman kültürü ve küresel kültürün etkisi altında kalmaktadırlar. Gençler, kültürel kimliklerinde etnisite ve din gibi özel unsurlara önem verirken, aynı zamanda evrensel gençlik kültürlerinden de büyük ölçüde etkilenmektedirler. Etnik azınlığa ait gençler tarafından oluşturulan bu yeni kültürel kimlik, modern diasporik kimlik olarak adlandırılmaktadır (Kaya, 2000: 59). Bu kimlik, geleneksel ve modern olanı, kökleri ve evrensel olanı kendi kültürel kimliklerinde sentezlemiş olan 3.kuşak diasporik gençler tarafından benimsenmiştir. Bu üst kimlik, farklı kültürler arasındaki etkileşim ve diyaloglarla beslenmiş ve ulusal, dinsel ve etnik kimlikleri aşarak bir üst kimlik haline gelmiştir. Bu üst kimlik, 3.kuşak Türk gençlerinin dinsel kimliklerinde de etkisini göstermektedir. Özellikle dini inançlar, gençler için sembolik anlam kazanan bir kimlik referansına dönüşmektedir (Küçükcan, 2003: 58). Hem ailelerinden gelen etnik öğelerle hem de uydu aracılığı ile izlenen televizyon kanalları aracılığıyla genellikle yaz tatillerde gördükleri anavatanın zihinsel bir mekân olarak varlığını sürmesini sağlamıştır. Genellikle iki dilli yayın yapan göçmenlerin sorunlarına

* Türk dernekleri alt başlığında Almanya'daki Türk derneklerin yarattığı kutuplaşmalar ve Almanya'da yaşayan Türkler'in sorunları için bir araya gelememesi sorunundan detaylı şekilde bahsedilmiştir.

değinen ve etnik kaynaşmayı sağlayan yerel etnik medyanın da 3.kuşak üzerinde etkisi vardır (Tosun, 2006: 47).

Anavatandakilerin ürettiği savurgan ve köylü ile kentli arasında kalmış Almancı kimliği Almanya’da yaşayan Türkler’in çoğunu rahatsız etmekte Türkler üzerinde anavatanlarına karşı yabancılaşmayı da beraberinde getirmektedir. “Almanya’da yabancı Türkiye’de Almancıyız” diyerek arada kalmışlığını ifade eden Türk göçmenlerin 3.kuşağın melez kimlik olarak da adlandırılan diasporik modern kimliğinden kaynaklanan yaratıcı bir zenginliği de sahiptir (Tosun, 2006: 75).

Kuşaklar ilerledikçe ortaya çıkan kimlikler ve göç deneyimi farklılaşmaktadır. Kuşakların farklılaşan kimlikleri ve özellikleri kuşaklar arası çatışmaya da neden olmaktadır. Ağır şartlar altında çalışan ve ülkesine döneceğini hayal eden, kültür şoku yaşayan birinci kuşağa nazaran 2.ve 3.kuşak Almanya’ya karşı daha olumlu duygular beslemektedir. Ebeveynlerin Almanca dilini öğrenmedeki isteksizlikleri ve dili öğrenmek için çaba sarf etmemeleri Alman kültürüne ve değer yargılarına yabancı olmaları psikolojik rahatsızlık olan stagnasyon (dona kalma) ile sonuçlanmıştır. Bu dona kalma hali birinci kuşağın kültüründen ve dininden kopmaması adına çocuklarına yani 2.kuşağa baskı yapmasıyla ve “Türkiye’den genellikle görücü usulüyle eş bulmalarıyla sonuçlanmıştır. “İthal gelin ve damatlar” evlilik yoluyla 80’lerde ve 90’larda Almanya’ya göç etmişlerdir.

Altun’un (2005) da belirttiği gibi, artık klişeleşmiş Almancı, Almanyalı, gurbetçi Türk gibi tanımlamalardan farklılaşmaya başlayan Avrupa’da yaşayan Türkiyeliler uluslararası alanda, Avrupalı Türkler ya da Euro-Türkler olarak ele alınmaktadır. Avrupa’da yaşayan Türkleri Türk toplumunda yerleşmiş olan bu klişe tanımlamalardan uzaklaşarak bağımsız olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Gökalp Yılmaz, 2017: 1483).

2.2.2.4. Alman Toplumunun Türk Göçmenlere Bakışı ve Yabancı Düşmanlığı

Almanya'da göçmen işçilerin genellikle tercih edilmeyen ve en ağır işlerde çalıştırılması dış göçün temel özelliklerinden biri olarak bilinir. Özellikle Türk kökenli göçmen işçiler, genellikle yerli işçilerin istemediği işlerde istihdam edilmiştir. Bu işlerin temel özellikleri arasında zorlu çalışma koşulları, düşük ücret, yetersiz sosyal güvenlik ve düşük sosyal konum bulunmaktadır (Castless, 1973: 112). Türk göçmen işçiler, genellikle ekonomik nedenlerle ve daha iyi bir yaşam umuduyla Almanya'ya göç etmişlerdir; ancak istedikleri gibi nitelikli ve daha iyi ücretli iş imkanlarına ulaşmak zor olmuştur. Bu nedenle, genellikle yerli işçilerin reddettiği, zorlu ve düşük ücretli işlerde istihdam edilmek zorunda kalmışlardır. Maden işletmeleri, zorlu ve sağlıksız iş alanlarının başında gelmektedir. Zorlu çalışma koşullarının yanı sıra 1970 öncesindeki dönemde, geçici olarak görülen ve ailelerini getirmelerine izin verilmeyen Almanya'daki Türk işçiler, Alman işverenler tarafından çalışacakları fabrikaların yanında, zor koşulların egemen olduğu, sağlıksız ve kalabalık olan heim'lere (yatakhane-baraka) yerleştirilmişlerdir. Toplumdan izolasyonu beraberinde getiren bu dönemde işçiler genellikle tasarruf yapmaya yönelik bir eğilim sergilemiş ve aile birleşimi sonrasında bir dairede iki, üç hatta daha fazla ailenin bir arada yaşadığı evlere yerleşmişlerdir (Ekin, 1970: 89; Abadan-Unat, 2006: 60).

Türk göçmenlerin Avrupa'da kalıcılaşması, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunlar hem çalışma hayatında hem de sosyal hayatta Türklerin karşılaştığı zorlukları artırmış, Almanya'daki Türkler'in içe kapanmasına ve özellikle kendi etnik gruplarıyla ilişkiler kurmaya yönelmelerine yol açmıştır. Bu süreçler sonucunda, Türklerin yoğun olarak yer aldığı getto mahalleler oluşmuştur. Gettolar, göçmen grupların yoğun olarak yaşadığı, genellikle ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerdir. Bu bölgelerde, belirli etnik gruplar arasında dil, gelenek ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik bir dayanışma ve kimlik oluşabilir. Gettoların oluşmasında ekonomik zorunluluklar, dil bariyerleri, etnik kimlik ve toplumsal aidiyet gibi faktörler etkili olmaktadır. Çokkültürlülüğe, kimliklerini yeniden üretebilmelerine katkı sağlamaları gettoların olumlu yönü iken,

göçmenlerin hâkim topluma entegrasyon süreçlerini zorlaştırması, davranış biçimlerini öğrenme ve içselleştirmelerini engellemesi de gettolara yönelik temel eleştirilerdir. Ayrıca, bu tür mekânsal etnik yoğunlaşmaların, o bölgede yaşayanların etiketlenmesine ve hatta şiddet gibi tepkilere yol açabileceği ifade edilmektedir (Erman, 2002: 2). Nitekim Türk gettoları, eğitim sürecini etkilemiş ve çocukların genellikle Türk ağırlıklı okullara gitmesine neden olmuştur. Bu da özellikle 2.kuşağın eğitimde dil nedeniyle sorun yaşamasına dolayısıyla entegrasyon sorunu yaşamasına yol açmıştır (Suğanlı, 2003). Özellikle Türk göçmen işçilerin çocuklarının anaokullarına devam etmeleri, Alman çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutumları ve Alman hükümetlerinin engelleyici veya umursamaz tavırları nedeniyle imkânsız hale gelmiştir. Türk göçmen çocuklarının yüzde 95'i, 0-6 yaş arasında okul öncesi kurumlara devam edememiştir. Bunda gettoların merkeze uzak olması, Türkçe öğretmen bulunmaması, ailelerin mali yükümlülükleri karşılayamaması gibi nedenler bulunmaktadır. Alınacak önlemlerle Türk çocukların bu okullara devamı sağlanarak Almancalarının gelişmesi sağlanabilirdi.

Ayrıca getto yaşamı, Türklerin yaşam kalitelerini ve yaşam standartlarını aşağıya çekmiş ve ayrımcılığa maruz kalma süreçlerinin uzamasına neden olmuştur. Sosyal ve mekânsal ayrışma, genellikle birlikte ele alınan kavramlardır. Andersen (2004:14) tarafından sosyal ayrışma şu şekilde tanımlanmaktadır: "*Sosyal ayrışma, gruplar arasında artan sosyal ve kültürel farklılıklara yol açan, etnik ya da sosyal olarak farklı grupların mekânsal olarak ayrışmasıdır*".

Mekânsal ayrışma, dışlama ve genel ayrımcılık politikalarının temel bir sonucu haline gelmiştir. Özellikle sıkıntı yaratan göçmen işçiler ve onların görünüşleri (yüz, kılık kıyafet vb.) mekânsal ayrıma tabi tutulmuştur. Bu durum, belirli bir tür insanın yoğunlaşabileceği veya belirli türden insanların bulunamayacağı ortak kentsel yerleşim alanlarının diğer türlerden ayrılmaya başladığını göstermektedir. Türk gettoları, zaman içinde değişim göstermiş ve günümüzde daha heterojen bir yapıya sahip olmuştur. Geleneksel olarak Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgeler, farklı etnik grupların da yerleşimine açılmıştır. Bu, getto mahallelerinin daha çeşitli ve çok kültürlü bir karakter kazanmasına yol açmıştır. Kreuzberg gibi bölgelerde, farklı

kültürlerin etkileşim içinde olduğu ve çok çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı bir sosyal dokuya sahip olma eğilimi görülmektedir (Tosun, 2017: 27). Batı Avrupa'da yaşayan Türk toplumu 1980'li yıllarda kendi kültürlerine ve alışkanlıklarına uygun ürün ve hizmetlerin bulunabileceği işletmeler arayışına girmiştir. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, özellikle gıda, giyim ve ev eşyaları gibi ürünlerin satışını yapacak etnik marketler açılmış, Türk işletmelerin sayısında ciddi sayıda artış yaşanmıştır. Türk marketleri özellikle gettolarda dikkat çekmektedir.

Almanya'da kalıcılaşma ve gettolaşmanın öne çıktığı 80'li yıllara göçmenlere yönelik ırkçı saldırılar başlamıştır. Sosyal demokratların güçlü olduğu Hamburg'ta, 1985 yılında bir Türk genci ırkçı bir grup olan "dazlaklar" tarafından sokak ortasında linç edilerek öldürülmüştür. Bu olay, Türklere yönelik ırkçı saldırıların acı bir örneğidir. 1989 yılında ise Berlin eyalet seçimlerinde Türk düşmanlığıyla bilinen milliyetçi 'Republikaner' adlı örgüt, yüzde 7,5 oy alarak barajın üzerine çıkmıştır. Nazi ideolojisine dayalı olan bu örgüt, anayasada yasaklandığı için kapatılmıştır. Ancak, bu durum Türk karşıtı ve ırkçı bir örgütün barajı aşmasıyla, halkın içindeki yabancı düşmanlığının göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Turan, 1999: 67-68). Türklere yönelik saldırılar ve ayrımcılık, Almanya'da yaşayan Türk toplumunu derinden etkilemiştir. Bu saldırılar, insanların hayatını kaybetmesine ve birçok kişinin yaşam kalitesinin düşmesine neden olmuştur. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla beraber, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Ancak bu birleşme, ekonomik açıdan etkileri olmuş ve bu da özellikle Doğu Almanya'dan gelen işçiler ve diğer yabancı işçilerin yaşadığı zorlukları artırmıştır. Bu durum, zaten mevcut olan dışlama eğilimini daha da artırmıştır.

Göçmenler genellikle "öteki" olarak algılanır ve bu durum, ön yargılarla karşı karşıya kalmalarının önemli bir nedenidir. Öteki kavramı, bir toplumun çoğunluğu dışında kalan, farklı kültür, dil, etnik köken veya dini inançlara sahip olan insanları tanımlamak için kullanılır. Bu algılanma, göçmenlere karşı ayrımcılık, dışlama ve stereotipler gibi olumsuz davranışlara yol açabilir (Tosun, 2017: 36). Yüzyıllar öncesine dayanan önyargılar aktarımla günümüze kadar ulaşmıştır.

1982’de dikkat çeken bir gelişme olmuştur. Almanya'nın Heidelberg şehrinde 12 profesör tarafından yapılan bir bildiri, Türk göçmen işçilere karşı toplumsal mücadele için iş birliği çağrısı yapmıştır. Bildiri, Alman ulusunun yabancıların varlığı nedeniyle dil, kültür ve milliyetin yabancılaşmasını endişeyle gözlemlediğini belirtmiştir. Yasağa rağmen kayıtlı yabancı sayısının 1980 yılından itibaren 309 bin kadar arttığı, bunların 194 binin Türkler olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda, Alman halkının doğum oranının yabancıların doğum oranının yarısına dahi ulaşamadığı ve birçok Alman'ın kendi ülkelerinde yabancı gibi hissettiği vurgulanmıştır. Bildiri, Alman ulusunun yabancılaşma endişesini ve kültürel korumayı vurgulayarak, ulusun geleceğini ve çocukların eğitimini ön plana çıkarmıştır.

1980’li yıllarda ivme kazanan yabancı düşmanlığı klasik biyolojik ırkçılıktan farklılık gösteren yeni ırkçılık temelinde şekillenmiştir. Yeni ırkçılık insanların belirli bir coğrafi bölgede yaşayan topluluklar olarak farklı kültürel özelliklere sahip olduklarını öne sürer. Bu, biyolojik ırkçılıktan farklı olarak, ırklar arasındaki genetik farklılıklar üzerine odaklanmak yerine kültürel farklılıklara vurgu yapar. Fransız düşünür Etienne Balibar'a göre, yeni ırkçılık, eski sömürgecilik dönemlerinde sömürge ülkelerden metropollere yönelen insan göçlerini tersine çevirme ve insanları tek bir politik sistem altında birleştirme çabasıdır. Bu şekilde, yeni ırkçılık post-sömürge dönemde ortaya çıkar ve özellikle eski sömürge ve metropollerde yoğunlaşır (Taş, 1999: 51-52). Yeni ırkçılık, farklı kültürlerle yönelik saldırılarla yabancı düşmanlığını gerçekleştirmiştir. Bu ırkçılık şekli, ötekileştirme ve aşağılama gibi yöntemlerle farklı toplumları hedef alır. Yabancıların kültürel alışkanlıklarını aşağılama, onları tehdit olarak gösterme veya değerlerini inkâr etme gibi taktikleri kullanır. Bu şekilde, yeni ırkçılık toplumdaki farklı kültürlerin marjinalleştirilmesine ve dışlanmasına yol açar (Tosun, 2017: 47).

Almanya'da 1990'ların başında, Doğu Almanya'dan ve diğer sosyalist ülkelerden gelen göçmenlere karşı olumsuz bir tutum ve davranış görülmüştür. Bu olumsuz tutum, farklı kültürel kökenlere sahip olan Türk ve Asya kökenli göçmenlere karşı daha da sert bir şekilde ortaya çıkmıştır. Göçmenleri bir güvenlik sorunu olarak gören sağ popülistler, göçü ekonomik sorunlarla ilişkilendirerek yabancı düşmanlığı ve

ırkçılığın yükselmesine katkıda bulunmuşlardır (Yıldırım, 2017). Göçmenleri, ülkelerine ekonomik yük olarak göstererek, işsizlik ve diğer ekonomik zorlukların nedeni olarak lanse etmişlerdir. Bu şekilde, göçmenlere karşı olumsuz algıların oluşmasına ve toplumda ayrımcı tutumların yaygınlaşmasına yol açmışlardır. Sağ popülist söylem, toplumdaki kutuplaşmayı artırarak, göçmenlere karşı hoşgörüsüzlüğü körüklemiştir. 1991 yılında Hoyerswerda'ya yerleştirilen Asya kökenli sığınmacıların yaşadığı yurdu 5 gün boyunca taşlamalar ve ateşe verme olaylarına maruz kalması, yetkililerin tepki göstermeyip sığınmacıları başka bir yere nakletmeleri, şiddet olaylarının artmasına neden olmuştur. Türklere yönelik ırkçı saldırılar ve ayrımcılık, 1990'ların Almanya'sında ciddi bir sorun olmuştur. Hoyerswerda, Mölln ve Solingen gibi ırkçı saldırılarda, Türklerin hayatını kaybetmiştir. 2008 yılında bir Türk ailenin kaldığı evi ateşe veren Almanya'daki ırkçı grup 'Ausländer Raus!' (Yabancılar Dışarı) şeklinde sloganlar atarak uzaklaşmışlardır (İHA, 2008). Buna ek olarak, Alman hükümetinin bu tür olayları kınamak yerine, sığınmacılara geniş haklar tanıyan Anayasa'nın 116. maddesinin iptal edilmesini meşrulaştırmak için kullanması, göçmenlere karşı olumsuz bir mesaj göndermiştir. (Abadan Unat, 2006: 79-80). Türklerin Avrupa'ya entegrasyonunu zorlaştıran bu olumsuz ve ayrımcı tutumlar, göçmenlerin toplumda eşit haklara ve fırsatlara erişimini kısıtlamış ve onları dezavantajlı bir konuma getirmiştir. Bu da göçmenlerin toplum içinde tam anlamıyla yer almasını ve katılımcı bir şekilde topluma katkı sağlamasını güçleştirmiştir.

Almanya'da entegrasyon politikaları başlangıçta sadece sistem entegrasyonunu öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Bu yaklaşıma göre, göçmenlerin yasalara uymaları, vergilerini ödemeleri ve bir işleri olmaları durumunda sisteme entegre oldukları kabul edilmiştir. Bu bağlamda, dil bilme, kültürü benimseme ve yaşam tarzını benimseme gibi sosyal entegrasyonun gerekliliği önemsenmemiştir (Esser, 2000). Ancak, sosyal entegrasyonu sağlamaya yönelik yatırımlar yapılmaması, göçmen işçilerin karşılaştığı önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Bu durum, eğitim, sosyal uyumsuzluk, işsizlik ve yabancı düşmanlığı gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu etkenlerin dışında Türkler ile Avrupalılar'ın farklı dinsel inançlara sahip olması da Türklerin Avrupa'ya uyum sürecini zorlaştırmıştır. 11 Eylül saldırıları, Irak Savaşı, Madrid ve Londra'daki terör saldırıları gibi olaylarla 2000'li yıllarda yükselen liberal İslamafobi Müslümanların daha fazla gözetlenmesine yol açan önlemler alınmıştır (Hafez 2014, 68). Hollandalı film yapımcısı Theo Van Gogh'un İslam'ı eleştiren bir film yapması ve öldürülmesi ise İslamofobi ve misilleme korkularını daha da artırmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin potansiyel AB üyeliği müzakereleri de Türk göçünün artabileceği endişelerini gündeme getirmiştir. Medya kuruluşları da genellikle göçmenlere, özellikle gençlere atfedilen ve olumsuz klişeleri güçlendiren şiddet olaylarına odaklanmıştır. Almanya'daki aşırı sağcı gruplar, radikal İslam'a dair kaygıları olan ancak açıkça ırkçı olmayan bireylerin korku ve endişelerinden yararlanmıştır. Göç karşıtı söylemin bu yönde değişmesi, daha aşırı bir söyleme yol açmıştır. Bu gelişmeler, göçmen kökenli Alman-Müslümanlarla ilgili endişeleri derinleştirmiş ve bir ortamda korku ve şüphe oluşmasına katkıda bulunmuştur. Radikal İslam korkusu, ulusal kimlik krizleri ve ekonomik istikrarsızlık endişeleriyle birleşmiştir. Göç ve küreselleşme sayesinde artan kültürel etkileşim, belirli bir etnik kökene dayanan Alman ulusal kimliği kavramına meydan okumuştur. Göçmenlerin kalıcı yerleşimi, Almanya'nın sadece etnik Alman kökenlilere ait olduğu düşüncesini sarsmış ve birçok Alman arasında kimlikleri konusunda rahatsızlık duygusu yaratmıştır. 2001-2010 yılları arasındaki ekonomik durgunluk ve hükümetin de göçmen sorununa karşı ılımlı veya sessiz tavrı İslam'ın ve yabancı kültürlerin Alman toplumuna entegrasyonu ile toplumda endişeyi artırmıştır. Bu faktörlerin birleşimi kaygıları körüklemiş ve Almanya'da göç ve algılanan radikal İslam tehdidinde ilişkin yaygın korku ve endişeye katkıda bulunmuştur.

Angela Merkel'in 2010 yılındaki konuşmasının ardından Almanya'nın Müslüman göçmenlere yönelik tavrı ağırlıklı olarak olumsuzdu. Nüfusun önemli bir kısmı, Almanya'da yabancıların varlığına karşı olumsuz görüşlere sahipti. Ankete katılan Almanların yarısından fazlası ülkede fazla sayıda yabancı olduğuna inanırken, yaklaşık yüzde 20'si ülkede Müslümanlar yaşamadan Almanya'nın daha iyi durumda olacağına inanıyordu (Hafez 2014: 115). Bir Alman düşünce kuruluşu olan Friedrich Ebert Vakfı'nın yürüttüğü bir araştırma, Almanların yüzde 30'unun göçmenleri

öncelikle Almanya'ya sosyal fayda sağlamak için geldiklerini ve onları ekonomi ve toplum üzerinde bir yük olarak gördüklerini ortaya koymuştur (BBC Europe, 2010). Bu bulgular, o dönemde Almanya'daki Müslüman göçmenleri çevreleyen olumsuz algıların ve klişelerin yaygınlığını vurgulamaktadır. Bu tür tutumlar, göçün ekonomi ve toplum üzerindeki etkisine ilişkin endişelerden etkilenmiş ve konu hakkında kamuoyunun kutuplaşmasına katkıda bulunmuştur.

2011 yılında Türklere yönelik gerçekleşen Alman kamuoyunda "dönerci cinayetleri" olarak bilinen ardışık saldırılarda 9 göçmen Türk işçisi hayatını kaybetmiştir. Bu saldırıları gerçekleştiren neo-Nazi terör örgütünün (NSU), devlet kurumlarıyla derin ilişkiler içinde olduğu gerçeği, Alman kamuoyu tarafından kabul edilince tüm göçmenleri endişelendirmiştir. Daha sonra, ırkçı ve İslamofobik söylemlerle siyasi bir yapılanmaya dönüşen PEGIDA (Patriotische Europäer Gegen Islamisierung Des Abendlandes/ Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar) ve AfD (Alternative für Deutschland/Almanya İçin Alternatif Partisi) yaygınlaşması ve ülkede yapılan en son genel seçimlerde AfD'nin yaklaşık yüzde 11 oy oranıyla üçüncü parti haline gelmesi düşündürücü bir durum olmuştur (Karaalioglu ve Klimeniouk, 2017).

Pew Global Attitudes Project'e göre, Almanlar'ın yaklaşık yüzde 50'si Müslümanlar hakkında olumsuz görüşlere sahip. Bu, oranın yüzde 25 civarında olduğu İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne kıyasla daha yüksek bir orandır. Ek olarak, Almanların yüzde 58'i hükümetin İslam'ın uygulanmasına kısıtlamalar getirmesi gerektiğine inanmaktadır (Ansari ve Hafez, 2012: 9). Bu bakış açısı, Neutralitätsgebot olarak bilinen, devletin tüm dinlere tarafsız ve hoşgörülü davranmasını zorunlu kılan Almanya anayasasının güvence altına aldığı din özgürlüğü ilkesiyle çelişmektedir. Bazı akademisyenler bu fenomeni, İslam'ı Batı medeniyetinin ilerlemesine yönelik bir tehdit olarak gördükleri 'liberal İslamofobi' olarak tanımlamaktadır. Bu hareket içindeki bazı kişiler ırkçı inançlara sahip olsa da diğerlerinin Almanya'daki İslamcı terör ağları ve ülkede var olan namus cinayetleri gibi uygulamalar hakkında endişeleri bulunmaktadır. Alman hükümetinin bu endişeleri yeterince ele almadığına inanmaktadırlar. Bu tutum ve bakış açılarının tüm Alman nüfusunun görüşlerini

yansıtmadığını, ancak o dönemde kamuoyunun önemli bir bölümünü yansıttığını belirtmek önemlidir (Hafez , 2014: 101).

Göçmenler açısından bakıldığında ise Almanya'daki tüm Müslümanların yaklaşık yüzde 70'i ülkeyle güçlü bir bağ hissettiğini belirtmiştir ki bu da Alman toplumuyla bütünleşme arzusunu göstermektedir. Bununla birlikte, Müslümanların yaklaşık yüzde 30'unun Almanya ile güçlü bir bağ hissetmediğini de ortaya koymaktadır, bu da Müslüman toplum içindeki bazı bireylerin entegrasyon açısından zorluklarla karşılaştığının işaretidir. Müslüman göçmenler ayrıca Almanya'daki diğer göçmen gruplarına kıyasla daha yüksek düzeyde ayrımcılık yaşadıklarını belirtmişlerdir (Hafez 2014: 101). Ayrıca, 2007 ile 2008 yılları arasında Alman vatandaşlığı alabilmek için başvuran Müslüman göçmenlerin sayısında yüzde 16'lık bir düşüş yaşanması bazı kişilerin vatandaşlık aramadan Almanya'da kalmayı tercih ettiğini göstermektedir (Mühe ve Hieroymos, 2011: 85). Bu bulgular, Müslümanların önemli bir bölümünün ayrımcılığa maruz kaldığı ve Alman toplumuna tam entegrasyon önünde potansiyel olarak engellerle karşılaştığı Almanya'daki göçmen deneyiminin karmaşıklığını vurgulamaktadır.

Eğitim alanında da göçmenlerle Almanlar arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Etnik Almanlarla karşılaştırıldığında, Müslümanlar da dahil olmak üzere göçmenlerin daha yüksek bir yüzdesinin orta öğretim diploması yoktur. Göçmen kökenli çocukların da üniversiteye devam etme olasılıkları daha düşüktür ve genellikle mesleki niteliklerden yoksundurlar. Bu eğitim dezavantajı, göçmenler arasında daha yüksek işsizlik oranlarına dönüşmektedir ve etnik Almanlara kıyasla göçmenlerin daha büyük bir kısmı işsizdir. Bu sorunlar özellikle Müslüman göçmenler arasında belirgin ve daha yüksek Müslüman nüfusa sahip bölgelerde genellikle daha yüksek işsizlik seviyeleri görülür. Örneğin, Berlin'deki Neukölln gibi göçmen yoğunluğunun yüksek olduğu mahallelerde, Müslüman göçmenlerin önemli bir bölümü sosyal yardımlardan yararlanmaktadır. Göçmen grupları arasında, Türk Müslümanlar Almanya'ya en az entegre olmuş grup olarak görülmektedir. Müslüman göçmenlerin karşılaştığı eğitimsel ve ekonomik zorluklar, hem Almanya'nın entegrasyon politikalarındaki yapısal sınırlamalara hem de paralel toplumların ve etnik bölgelerin varlığına bağlanabilir. Bu faktörler, Müslüman göçmenlerin Alman toplumuna tam

entegrasyonunu engellemektedir. Müslüman göçmenlerin entegrasyonunu ve sosyal içermesini teşvik etmek için bu zorlukları ele almak ve eğitim ve istihdam için eşit fırsatlar yaratmak için çaba gösterilmelidir.

Genel Eşit Muamele Yasası'nın (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz-AGG) 2006 yılında yürürlüğe girmesiyle Almanya'da ayrımcılık yapmak yasal olarak engellenmiştir (AGG, 2016). Mültecilere ve ülkeye yeni göç etmiş kişilere yönelik kılavuz hazırlayan Almanya Federal Ayrımcılığı karşı Koruma Birimi ayrımcılığı “bir kişinin örneğin engeli veya etnik kökeninden dolayı bir başkasıyla kıyasla daha kötü muamele görmesi” olarak tanımlamaktadır. AGG ile göçmen, mülteci ve vatansızların haklarını korumayı amaçlamaktadır. Bu yasa, iş dünyası ve sivil toplum kuruluşları arasında olası ayrımcılıkları önlemek için de tasarlanmıştır. AGG'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte devlet, etnik köken, dini inanç, cinsiyet gibi unsurlarla mücadele etmek amacıyla ‘Ayrımcılıkla Mücadele Ofisi’ (Die Antidiskriminierungsstelle des Bundes-ADS) kurulmuştur. Ayrıca, CDU hükümeti, çıkardığı yasalarla İkamet Kanunu ve Göç Kanunu'nu birleştirerek, yabancıların Almanya'ya girişi, oturma hakkı, çalışma izni, aile birleşimi ve sınır dışı edilme gibi birçok konuda önemli düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler, göçmenlerin haklarını ve statülerini netleştirerek, entegrasyon süreçlerini kolaylaştırmayı ve yabancılarla ilgili prosedürleri daha etkili hale getirmeyi amaçlamaktadır. Buna karşın pratikte bakıldığında hem görüşmecilerin paylaşımlarından hem de yaklaşık 2 yıl süren göçmenlik döneminde araştırmacı kendi deneyimlerinden yer yer ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kaldığı gerçeğini göstermektedir.

Tüm bu kamuoyu tartışmaları sürerken gelinen son noktada devletin yaptığı araştırmalarda Almanya'nın işgücü sıkıntısı, ülkenin karşı karşıya olduğu önemli bir sorun olarak ön plana çıkmaktadır. Yaşlanan nüfus ve azalan doğum oranı, önümüzdeki 15 yıl içinde iş gücünde öngörülen 5 milyonluk bir düşüşle sonuçlanmıştır. Bu demografik değişim, şu anda doldurulmamış yaklaşık 400 bin pozisyonla vasıflı işçi sıkıntısı yaratmıştır (Elliot ve Kollwe, 2011). İşgücü kıtlığının Almanya'ya yılda yaklaşık 20 milyar dolara mal olduğu tahmin edilmektedir. Almanya'nın göçmenlik politikaları ve etnik Almanların sosyal ve profesyonel ağlardaki hakimiyeti, yetenekli göçmenleri çekmenin ve elde tutmanın önünde

engeller oluşturmaktadır. Bu engeller, ülkenin işgücü açığını etkili bir şekilde ele alma becerisini engellemektedir. İşgücü açığını ele almak, vasıflı işçileri Alman işgücüne çekmek için 2020 yılında Nitelikli İşgöçü Yasası'nı uygulamaya koyan Almanya'nın tüm tarihsel hatalarını ve olumlu adımlarını da göz önünde bulundurarak yeni entegrasyon planları ortaya koyması gerekmektedir. Ülke, Müslüman göçmenlerin entegrasyonunda zorluklarla karşı karşıya kalırken, onların beceri ve niteliklerinin tanınması çözümün bir parçası olabilir. Entegrasyon politikaları toplumda ayrımcılığı engellerken, halihazırda ülkeden olan ve yeni gelen göçmenlerin topluma uyumunu sağlamak için göçmenleri desteklemeli, önünü açmalıdır. İşgücü piyasasında çeşitliliği ve kapsayıcılığı teşvik etme, dil ve mesleki eğitim sağlama ve yabancı niteliklerin tanınmasını kolaylaştırma çabaları, mevcut işler ile vasıflı işgücü arasındaki uçurumu kapatmaya yardımcı olabilir. Bu tür girişimler ekonomik büyümeye katkıda bulunabilir ve işgücü açığının getirdiği yükü hafifletebilir.

2.2.2.5. Almanya'nın Göç Politikaları ve Entegrasyon Uygulamaları

Bu başlık altında Almanya'da göç, vatandaşlık ve entegrasyon politikalarında yaşanan gelişmelere çalışmanın örneklemini kapsayan şekilde yer verilecek, Suriyeli ve Ukraynalı mültecilere özel uygulanan politikalara yer verilmemiştir.

18.yüzyılın sonları ve 19.yüzyılın başından beri, Alman ulusal kimliği etnik terimlerle tanımlanmıştır. Wilhelm İmparatorluğu dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Üçüncü Reich ve Federal Almanya Cumhuriyeti boyunca bu dışlayıcı tavır devam etmiştir (Brubaker 1992). Tüm bu dönemler boyunca, vatandaşlık mevzuatı ve göçmenlik politikaları Alman soyunda gelmeyen göçmenleri etnik olarak tanımlanmış ulus devletten dışlamak amacına gözeterek göçmen iş gücüne olan vazgeçilmez ekonomik ihtiyacı dengelemeye çalışmıştır (Bauder, 2008:47).

1989'da sona eren Soğuk Savaş, 90'larda ivme kazanan küreselleşme gibi önemli gelişmeler Batı Avrupa ülkelerindeki göç, entegrasyon ve vatandaşlık politikalarını etkilemiştir. İşçi göçüne ihtiyaç duyan Almanya örneğinde çokkültürlülük tartışmaları çok geç başlamış ve diğer Batı Avrupa ülkelerine nazaran

göç politikalarına oldukça geç yansımıştır. Son dönem yaşanan vatandaşlık hakları, emeklilik sisteminden yararlanma gibi imkanlara bakıldığında Almanya'nın mültecilerin de etkisiyle çokkültürcülük modeline yaklaştığını görülmektedir.

Göç ülkesi olduğunu çok geç açıklayan ve bu yönde sosyal demokrat ve Yeşiller koalisyonuyla politikalarını bu yönde eviren Almanya'da 2022 yılı itibariyle yaklaşık 2 milyon (göçmen nüfusunun yüzde 13'ü) Türk göçmen bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın ardından emek göçüne ihtiyaç duyan ve bu sayede 'Alman mucizesini' gerçekleştiren Almanya Türkiye'den ilk işçi alımını 1961 yılında gerçekleştirmiştir. Göçmen yasaları ve göçmenlere yönelik özel eğitim programları konusunda geç kalmakla eleştirilen Almanya'nın bu tutumunun altında yatan en önemli sebep gelen işçilerin geçici olarak görülmesidir. II. Dünya Savaşı'nın ardından dışarıdan emek ithal eden Almanya Türkiye, İtalya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'den gelen işçileri rotasyon usulüne göre kabul etmiştir. Rotasyon usulü, işçilerin en az bir yılın sonunda yerlerinin değişmesi ve pasaportlarının en fazla üç yıl uzatılması gibi kararları içermiştir (Başkurt, 2009). İsveç dışında hemen her Batı Avrupa ülkesinde aile birleşimini engelleyici tedbirler uygulamaya konmuştur (Erder'den akt. Bingöl ve Özdemir, 2014:137). Böylelikle işçilerin kalıcılığının önlenmesi hedeflenirken her yıl anlaşmalar yenilenerek işçiler kalıcı hale gelmiştir (Adıgüzel, 2016). Beklenenin aksine kalıcı olan işçiler 1973 yılında Almanya'nın, petrol krizi ve ekonomik daralma nedeniyle işçi alımlarını durdurması üzerine aynı yıl çıkan aile birleşimi yasasından yararlanarak ailelerini de yanlarına getirmeye başlamışlardır. Bu göçler Almanlar tarafından "üretken/yavrulamalı göçler" olarak nitelendirmişlerdir (Bade ve Weiner'dan akt. Bingöl ve Özdemir: 36).

Bu süreçte Türkiye ile Batı Almanya arasından sosyal güvenlik anlaşmaları imzalanırken bu anlaşmalar hala günümüzde geçerliliğini koruyarak Türk işçilerin Almanya'da Türkiye'deki gibi sağlık haklarından yararlanmasını sağlamaktadır (SGK, 2021).

En başında birikim yapıp Türkiye'ye dönme amacı taşıyan işçiler, Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntılar ve belirsizlikten dolayı ailelerini yanlarına almak istemişlerdir (Adıgüzel, 2016). 1973 yılındaki işgücü alımının durdurulmasından

sonra da aile birleşimi uygulaması devam etmiştir. Petrol kriziyle birlikte bu süreçte yabancıların yüzde 46'sı, Türk işçilerin ise yüzde 15,5'i geri dönmüştür. 73'te çalışma izni verilen sayı 103.753 işçi iken, 75'te sadece 640 işçi olmuştur. Almanya başbakanı, Alman halkının bir saat daha fazla çalışması durumunda, ülkede yabancı işçilere olan ihtiyacın ortadan kalkacağını ifade etmiştir.

1973-74'te tüm Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türk işçi sayısı 711 bin 302 iken bu nüfus eş ve çocukların gelmesiyle 1 milyon 765 bin 788'e çıkmıştır (Abadan-Unat, 2002:47). 1975'te yürürlüğe giren "çocuk parası düzenlemesi" ile Almanya'da ve Almanya dışında yaşayan çocuklara ödenen çocuk parası tutarları değiştirilmiştir. Almanya dışında yaşayan çocuklara az para ödenmesi de Türk göçmenlerin aile birleşimiyle ailelerini Almanya'ya getirmesinde önemli bir etken olmuştur (Başkurt).

Türkiye'ye geri dönme planları emeklilik dönemine erteleyen Türk işçiler arasında çocuk parası miktarının artmasıyla doğurganlık oranı büyük ölçüde artmıştır (Abadan-Unat, 2002). Aile birleşimiyle Türkiye'den Almanya'ya gelen ya da Almanya'da doğan 2.kuşak için eğitimde bazı gereklilikleri söz konusu olmuştur. İlk geldiklerinde Almanya'da fabrikadan yaşadıkları Heim'lar (yurtlar) arasında hayatları geçen ve ülkesine geri döneceği düşünülen misafir işçiler 70'li yıllara gelindiğinde ailelerini de Almanya'ya taşıyarak kalıcılaşmıştır.

İlk gelen işçilerin geri döneceği düşündüğünden çok sınırlı ölçüde bazı eyaletlerde akşamları Almanca kursları verilirken bu durum işçileri zorlamıştır. Gündüz fabrikada çalıştıktan sonra geri kalan zamanda Almanca kursuna gitmek çok sürdürülebilir bir uygulama olmamıştır.

Almanya, 1970 yılına kadar ikili anlaşmalarla gelen işçileri geçici olarak kabul ettiği için, resmi bir yabancılar politikası belirlememişti (Gedik, 2010:30). Yabancılar politikası daha çok iş ve işgücü piyasası politikası olarak algılanıyordu. Kendini bu yıllarda göç ülkesi olarak konumlandırmayan ülkede Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinin ardından Doğu bloğu ülkelerindeki Alman kökenlilerin Almanya'ya yerleşmeye başlamışlardır. Bu durum, Alman kökenli yeni göçmenlerle yabancı

göçmenleri ayırt etmek için Einwanderer, Zuwanderer, Migranten, Immigrant, Inländer, Neue Bürger, Siedler, Aussiedler, Spätaussiedler gibi yeni terimler üretilmiştir (2010:50). Almanya'da yaşayan ancak Alman olmayanlar için resmi olarak Ausländische Mitbürger (yabancı eş-yurttaşlar) terimi kullanılırken halk arasında Gastarbeiter olarak ifade edilen Türk işçiler için resmi söylem “Ausländische Arbeitnehmer” idi.

İşçilerin ve ailelerinin kalıcı olduğunu anlayan Federal Alman Hükümeti, bu konuda 1978 yılında Çalışma Bakanlığı'na bağlı olan “Yabancı İşçiler ve Ailelerin Entegrasyonundan Sorumlu Yetkili” göreve getirmiştir (European Commission). Böylelikle entegrasyon kavramı yabancılar politikasına girmiştir. CDU'lu eski Başbakan Helmut Kohl'le göre entegrasyon, “toplum içinde yer almak, ama yurttaş olmamak”tır (Abadan- Unat 2002: 66).

Heinz Kühl, misafir işçi statüsünden göçmen statüsüne geçen Türk işçiler ve diğer yabancılar için aşağıdaki politikaların uygulanmasını tavsiye etmiştir (Akkaya, 2015: 13):

- İş göçü alımının dondurulmasının devam etmesi, ancak yasal yollarla gelen göçmenleri de kabul ederek Almanya'nın bir göç ülkesi olduğunu kabul etmek.
- Özellikle çocuklar ve gençlere özel ilgi göstererek, onların entegrasyonunu ve sosyal uyumlarını sağlamak.
- Yabancılar vatandaşlık konusunda seçim hakkı tanımak, böylece göçmenlerin daha katılımcı bir şekilde topluma dahil olmalarını teşvik etmek.
- Yabancılar yasasını yeniden düzenlemek ve hukuki konularda daha fazla güven sağlamak,
- Yerel seçim hakkı tanımak

Aynı yıl (1978) Yabancılar Yasası Yürürlüğe girmiştir. 80'li yıllarda ise kalıcılık, gelişen Türk altyapısı ile birlikte belirginleşmiştir. Türkiye'de 70'lerin sonunda başlayan karışık siyasi ortam ve 80 darbesiyle Almanya'ya iltica eden insan sayısında önemli artış olmuştur. 80'li yıllar Almanya'da göçmenlerin kalıcı hale geldiği ve ekonomik krizin derinleştiği bir dönemdi. İrkçi partilerin oylarını arttırmak

için yaptığı seçim propagandaları arasında göçmenlerin geri gönderilmesi de yer alıyordu (Toksöz, 2006:34-35).

1982 yılında Sosyal Demokrat parti iktidarından sonra Hristiyan Demokrat Birliği'nin (CDU) başa gelmesiyle birlikte Almanya'nın yabancılar politikası artık Yabancılar Sorunu olarak algılanmaya başlamıştır (Başkurt, 2012: 84). Hristiyan Demokrat Birlik partisinin lideri Helmut Kohl Başbakan olarak yaptığı ilk hükümet açıklamasında memleketlerine geri dönmek isteyen yabancıların dönüşlerinin kolaylaştırılması gerektiğini söylemişti. Bu açıklamadan bir yıl sonra Geriye Dönüşü Teşvik Yasası çıkartılsa da sonuç Alman hükümetinin beklediği gibi olmadı. Geri Dönüş Teşvik Yasası'nın kapsamı şu şekildeydi:

“31 Ekim 1983 ile 30 Haziran 1984 tarihleri arasında Türkiye'ye (Yasa sadece Türk işçileri değil, Yugoslav, İspanyol, Portekiz, Fas, Tunus ve Kore kökenli işçileri de kapsıyordu) dönen işçilere 10.500 DM ve çocuk başı 1.500 DM tutarında bir para yardımı yapılacaktır. Ayrıca çalıştıkları süre boyunca ödedikleri emeklilik kesintilerini iki yıl beklemeden geri alacaklardır (Die Gaste).”

Bu tarihler arasında 211 bin kişi geri dönmüştür, fakat 14 bin kişi yasadan yararlanarak 10 bin 500 Deutsche Mark (DM) almıştır.

İltica başvurularının arttığı 1991'de çıkan Yeni Yabancılar Yasası ve 1992 yılında çıkan "Sığınmacılar Yasası" kamuoyunun dikkatini yabancılar üzerine çekmiştir. 90'larda artan ırkçılık ve Mölln ve Solingen yangınları olarak bilinen ırkçı olaylar panik ve korkuya sebep olmuştur (Başkurt, 2012:84).

Etnik kimlik tartışmaları ekseninde göçmenlerin siyasi kimlik de kazanmaya başladığı 90'lı yıllarda yeni bir vatandaşlık yasası çıkartılmıştır (Öztürk, 77). 1 Ocak 1991'de yürürlüğe giren Yabancılar Yasası'nda kan bağı ilkesi hala vatandaşlık için temel alınırken genç kuşakların vatandaşlık almalarını kolaylaştırırken çifte vatandaşlığa izin vermemiştir. Devlete yük olmayacak bireyleri vatandaşlık hakkının kolaylaştırılması olarak da yorumlanmıştır. Örneğin 3 yıldan fazla kesintisiz sosyal yardım alan bireylerin sınır dışı edilme yetkilerinin eyaletlere verilmiştir. Aile birleşimi de zorlaştırıcı hükümler içeren yasaya göre eşinden boşanan ya da eşi vefat eden eşlerin kendilerine verilen geçici oturma süresi dolduktan sonra sınır dışı edilebilecektir. Her defasında vize alma gerekliliği, 6 aydan fazla Türkiye'de

kalınması halinde oturma izninin iptali gibi uygulamalarla Almanya'ya giriş ve yaşama konusunda sınırlamalar konulmuştur. Ailesinin kararı ile Türkiye'ye dönmüş Almanya'da en az 6 yıl eğitim almış 15-26 yaş arası gençlere de geçimlerini sağlayabilmeleri koşuluyla geri dönüş hakkı tanınmıştır (Aliens Act).

2000'li yıllara kadar Alman toplumunun sözde-homojenliğini korumaya odaklanan Alman göç politikası dört unsura dayanmaktadır (Bingöl, 2006: 53):

- Köken: Alman göç politikası, etnik köken üzerinden yapılandırılmıştır. Almanya, uzun süre Alman olmayanların kalıcı göçmenliğini reddetmiş ve etnik Almanları öncelikli olarak kabul etmiştir.
- Alman olmayanların kalıcı göçmenliğinin reddi: Almanya'nın göç politikası, geçici işçi kabulü üzerine odaklanmıştır. Özellikle 1960-1970'lerde Türkiye ve diğer ülkelerden gelen misafir işçilerin kalıcı olarak yerleşmeleri istenmemiş ve geri dönüşleri teşvik edilmiştir.
- Avrupa Birliği'ne entegrasyon: Alman göç politikası, Avrupa Birliği'ne entegrasyonu desteklemiştir. Özellikle AB üye ülkelerinden gelen göçmenlere daha kolay uyum sağlanması ve entegrasyonun teşvik edilmesi hedeflenmiştir.
- İş piyasasının koşullarına göç önlemlerini ayarlama: Alman göç politikası, iş piyasasının ihtiyaçlarına göre göç önlemlerini ayarlamayı amaçlamıştır. İş gücü ihtiyacının belirlenmesi ve göçmenlerin sadece belirli sektörlerde çalışmasına izin verilmesi gibi önlemler alınmıştır.

1978 yılında entegrasyonu yabancılar politikasında yer vermeye başlayan ve ilk kez bu alanda çalışma yapması için bir birim kuran Almanya'nın bir göç ülkesi olmadığı iddiası 2000'lerde yaşanan gelişmelerle birlikte adım adım değişmiştir. Türkiyeli göçmenlerden büyük destek gören Sosyal Demokrat-Yeşiller koalisyonu ile 1998 yılında kurulan Schöder hükümeti, uyum ve eşit haklar konusunda vaatlerde bulunmuştur.

1842'de Alman (Prusya) vatandaşlık hakkı soy/kan hakkına dayanırken, 1913'teki Alman İmparatorluğu'ndaki kanunda da vatandaşlık hakkı aynı şekilde kan

bağına dayanmaktaydı (Gedik, s.60). 2000 yılında çıkan vatandaşlık kanunu ile *ius soli* yani Almanya sınırları içinde doğan kişinin toprak hakkına sahiptir yani Inlander'dır görüşünü benimseyerek Almanya toprakları içinde doğan bireylere 23 yaşına kadar çifte vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Reşit (Vollgeschäftsfähig) yaş olan 23 yaşına geldiklerinde ise hangi ülkenin vatandaşı olacaklarına karar vermeleri gerekmektedir (Gedik, 2010: 60-61).

1994 ve 2005 yılları arasında Sosyal Demokrat ve Yeşiller koalisyonunun göç ve entegrasyon politikalarını demokratikleştirme yoluyla Almanya'yı ayrımcı bir ülkeden entegre edici bir ülkeye dönüştürmüştür (Kaya, 2016: 3). Almanya, göçmenlerin yeni kültürü kabul etmek konusunda cesaretlendirilmesi gerektiğine karar verdiğinden, 2005 yılında entegrasyon anlayışı değişime uğramıştır.

Almanya Uyum ve Entegrasyon Bakanlığı'nın resmî sitesinde, uyum süreci şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Uyum, uzun vadeli bir süreçtir ve amacı, Almanya'da sürekli ve yasal olarak yaşayan tüm insanları topluma entegre etmektir. Göçmenlerin, toplumun tüm alanlarına kapsamlı ve eşit haklara sahip bir şekilde katılımlarının sağlanması hedeflenmektedir. Bu amaçla, göçmenlere düşen sorumluluklar arasında Almanca öğrenmek, anayasa ve kanunları bilmek, bu kurallara saygı duymak ve uymak yer almaktadır.” BAMF- Bundesamt für Migration und Flüchtlinge - Sözlük)

Alman Meclisi'nin eski başkanı ve Göç Komisyon İdaresi Başkanı Prof. Dr. Rita Süßmuth Almanya'nın göç ve entegrasyon politikalarıyla ilgili öneriler hazırlarken 3 konuda eksiklik ve ihtiyaçların giderilmesi hususuna dikkat çekmiştir. Süßmuth, bunları göçmen dernekleri, hükümet ve politika yapıcılar arasında güven inşa ederek entegrasyon ve sosyal uyumu güçlendirmek, Almanya'da uzun süredir ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik çifte vatandaşlık, eğitim ve yerel oy hakkı politikalarının yenilenmesi, işgücü göçü planını önemli ölçüde modernleştirmeye yönelik kararlı adımların atılması olarak sıralamıştır (Süßmuth, 2009: 9).

2000 yılında göç yasasının yeniden düzenlenmesi, göçün kontrolü, sınırlandırılması ve göçmenlerin entegrasyonu ile ilgili öneriler hazırlamak üzere görevlendirilen Rita Süßmuth başkanlığında Bağımsız Göç Komisyonu kurulmuş ve Almanya'nın bir göç ülkesi olarak anlaşılmasına yol açan yeni bir göç politikasının temelini atmıştır (Heckmann'dan akt. Alperen, 2019: 82).

Süßmuth 2009 yılında yazdığı Göçün Geleceği adlı rapor niteliğindeki dokümanda 2000 yılından sonra göç ve entegrasyon alanında yapılan önemli yasal değişiklik ve gelişmeleri aşağıdaki tablodaki şekliyle özetlemiştir (Süßmuth, 2009: 2-3):

Tablo 2.7: 2000 Yılından Sonra Almanya'da Göç ile İlgili Yapılan Reformlar

Yapılan Reform ve Tarihi	Reformun Özeti
Vatandaşlık Yasası (Ocak 2000)	Doğuştan vatandaşlık hakkı veren 'ius soli' ilkesi getirilmiştir. Almanya'da yabancı ebeveynlerden ilk kez doğan çocuklar (bazı istisnalar dışında) vatandaşlık hakkını elde ederler. <ul style="list-style-type: none"> • Yabancılar, sekiz yıl yasal olarak ikamet ettikten sonra vatandaşlığa alınabilirler (önceki yasaya göre 15 yılda vatandaşlık alınabiliyordu). • Vatandaşlığa kabul için bir dil şartı getirildi. • Üçüncü ülke uyruklu reşit olmayanlar için sınırlı bir çifte vatandaşlık seçeneği getirilmiştir. 23 yaşına kadar geçici olarak çifte vatandaşlık alabilirler.
Yeşil Kart (Şubat 2000)	BT uzmanları için 20.000 geçici vize oluşturulmuştur. <ul style="list-style-type: none"> • Bu yönetmelik, 1973 tarihli 'yabancı işçi alımının durdurulması'na istisna teşkil etmektedir.
Göç Yasası (Ocak 2005)	İkamet Yasası, İltica Hakkı, İstihdam Yönetmeliği ve Uyum Kursu Yönetmeliğini etkileyen bir reform paketi kabul edildi. <ul style="list-style-type: none"> • Yetişkin göçmenler için federal olarak düzenlenen ve finanse edilen entegrasyon kursları oluşturulmuştur. Bunlar sadece zayıf Almanca dil becerilerine sahip yeni gelenler için zorunludur ve diğer yeni gelenler için gönüllüdür. • Vize kategorilerinin geçici ve kalıcı olarak iki çeşit düzenlenmiştir.

	<ul style="list-style-type: none"> • Oturma ve çalışma izinleri aynı anda ve tek bir devlet dairesi tarafından verilir. • En az 1 milyon € yatırım yapan ve on veya daha fazla kişiyi istihdam eden serbest meslek sahibi göçmenlere vize hakkı sağlanmıştır. • Uluslararası öğrencilere, eğitimlerini tamamladıktan sonra iş bulabilmeleri için öğrenci vizelerini bir yıla kadar uzatma fırsatı verilmektedir. • Yüksek vasıflı göçmenlerden yıllık kazancı en az 86 bin 400 € olan bir iş teklifi alanlar vize almaya hak kazanır. • Devlet dışı aktörler tarafından ve cinsiyete özgü nedenlerle yapılan zulüm, Almanya'da iltica gerekçesi haline gelmiştir.
Avrupa Birliği (AB) Direktiflerinin Aktarılmasına İlişkin Kanun, Ağustos 2007	<p>Sınırlı Almanca dil becerilerine sahip yetişkin Alman vatandaşları, federal olarak finanse edilen entegrasyon kurslarına katılabilir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sosyal güvenlikten yararlanan göçmenler için entegrasyon sözleşmeleri getirilmiştir. Bunlar entegrasyon kurslarına katılımlarını zorunlu kılmaktadır. • Vatandaşlık edinimi, Alman dili ve kültürü hakkında yeterli bilgi gösterilmesine bağlı hale gelir (Ocak 2009'da uygulamaya konulan tek tip bir sınav için yasal zemin hazırlanır). • Üçüncü ülke uyruklu eşler için Almanya'ya gelmeden önce dil testi uygulaması başlatılmıştır. • Almanya'da en az altı yıl yaşamış olan tolere edilmiş olarak adlandırılan kişiler geçici ikamet statüsü ve çalışma izni alırlar. • Serbest meslek sahibi göçmenler için düzenlemeler kolaylaştırılmıştır. 500.000 euroluk yatırım yapan ve 5 kişiye istihdam yaratan yatırımcılar vize alma hakkı elde etmiştir. • Yüksek vasıflı göçmenler için gelir şartı 64.800 Avro'ya düşürüldü. • AB Üye Devletleri vatandaşlarının Almanya'da yasal olarak ikamet etmeleri için artık vize almaları gerekmemektedir. • İnsan ticareti mağdurları için geçici oturma izni getirilmiştir.
İş Kanunu, Ekim 2007	<p>2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılan Doğu Avrupa ülkeleri A8 vatandaşları için Almanya'da belirli işlerde çalışma kısıtlamaları hafifletildi.</p> <p>Bu tür kişiler, Avrupa Birliği genelinde seyahat haklarına sahiptir, ancak belirli ülkelerde kısıtlı işgücü piyasalarıyla karşı karşıyadır.</p>
Vatandaşlık Yönetmeliği	<p>2007 yasal reformlarına dayalı olarak federal olarak düzenlenmiş ve tek tip vatandaşlık testleri uygulanmaktadır. Test soruları ve</p>

Temmuz 2008	hazırlık materyalleri yayınlanan; ilk testler Eylül 2008'de uygulanmaktadır.
Meseberg Kabine Kararı Temmuz 2008	Ocak 2009'dan bu yana, yeni AB Üye Devletleri'nden akademisyenler (yüksek öğrenim derecesine sahip kişiler) Almanya'daki işler için eşit fırsatlara sahiptir. “Ev işçisi tercihi” yönetmeliği (Vorrangprüfung) artık bu tür akademik çalışanlar için geçerli değildir. • Ocak 2009'dan bu yana, nitelikli bir Alman veya AB vatandaşı iş için başvurmadığı takdirde, üçüncü ülke ulusal akademisyenleri Almanya'da istihdam edilebilir (Vorrangprüfung)

Yeni göç yasası için taslak hazırlayarak hükümete sunan Bağımsız Göç Komisyonu Temmuz 2001'de yaşlı nüfusun artışı ve nitelikli işgücü ihtiyacı sebebiyle Almanya'nın göçe bağlı olduğu sonucuna varılmıştır. (Elsner, 2005: 45).

1 Ocak 2005'te ‘Göçün Yönlendirilmesi ve Sınırlandırması ve Avrupa Birliği Vatandaşlarını ve Yabancıların İkametlerinin ve Entegrasyonunun Düzenlenmesine İlişkin Kanun’ (Zuwanderungsgesetz) yürürlüğe girmiştir. Dört konuda düzenlemeler getiren yasa, Almanya'da belirli niteliklere sahip göçmen uzman ve kalifiye elemanlara ülkenin kapılarını tekrar açmıştır. Bu yasa, iç savaş ve cinsiyet ayrımı gibi sığınma nedenlerini kabul ederken, aynı zamanda ülkede yaşayan göçmenlerin uyumunu destekleyen somut düzenlemeler getirmiştir ve bu uygulamalar için federal kurumlara sorumluluk vermiştir. Yeni göç yasası olarak da bilinen bu kanunla ilk kez göçmenlerin entegrasyonun sorumluluğu resmi olarak devlete verilirken, Federal Göçmen ve Mülteci Dairesi (BAMF) kurulmuştur. Yabancılar ve mülteciler için entegrasyon kursları düzenleme, bu alanda bilimsel araştırmalar yapmak gibi sorumlulukları bulunmaktadır (Meier-Braun, 2006: 207). Yeni göç yasasının “entegrasyonun teşviki” adlı başlığın altında yer alan entegrasyon kurslarıyla ilgili Almanya'da ilk kez oturma izni almış olan, iş bulmak isteyen veya aile birleşimiyle gelenler için zorunlu olduğu belirtilmiştir (AufenthG 43, 44, 44a, 45a).

2005 yılında Alman Mikrozensus (küçük nüfus sayımı) istatistiğinde ilk kez kullanılan ‘göçmen kökenli insan’ kavramı, şu şekildedir:

“1949’den sonra bugünkü Almanya Federal Cumhuriyeti’ne göç eden herkes ve Almanya’da doğan her yabancı ayrıca Almanya’da Alman olarak doğup da ebeveynlerinin en az birisi Almanya’ya göç etmiş ya da yabancı olarak doğmuş olanlar” (Statistisches Bundesamt 2010: 6).

28 Ağustos 2007’de yürürlüğe giren yeni değişikliklerle yeni göç yasasıyla entegrasyon kursuna katılma yükümlülüğünü yerine getirmeyen göçmenlere sosyal yardımların kısıtlanması gibi finansal cezalar getirilmiştir. Aile birleşimi ile ilgili değişiklikler yapılmış, Alman vatandaşı biriyle evlenen Türk vatandaşları eşlerinin yanına gidebilmeleri için öncelikle Türkiye’de Almanca A1 Sertifikasını alarak temel seviyede Almanca bildiklerini ispat etmeleri gerekmektedir. Kanada, Avustralya veya ABD gibi Almanya’ya vizesiz girebilecek vatandaşların bu değişikliklerden muaf tutulması Türk vatandaşlarına ayrımcılık olarak algılanmış ve protesto edilmiştir. (Klimova’dan akt. Alperen, 2019: 83-84).

Angela Merkel başkanlığındaki hükümet 2007 ve 2012 yıllarında entegrasyon üzerine ulusal eylem planı düzenlemiştir. 2007 Ulusal Entegrasyon Planı eğitim, öğretim, istihdam ve kültürel entegrasyona odaklanırken, 2012 Ulusal Entegrasyon Eylem Planı entegrasyon politikasının sonuçlarını ölçülebilir olması için araçlar oluşturulmuştur. Süßmuth 16 eyalette geçerli olacak Danimarka modelini gözeterek örnek alan bir yasal çerçeve çıkarılmasını, Alman hükümetinin Avrupa Komisyonu ile göçle ilgili pilot projeler yürütmesini, hükümetin vatandaşlarını AB içi işçi göçüne kamuoyu tartışmasıyla dahil ederek önceden hazırlamasını, nitelikli işçi göçünün planlı, şeffaf bir nitelikte ekonomik durgunluk zamanlarında dahi istihdam sağlamak üzerine kurulu şekilde düzenlenmesi gibi önemli önerilerde bulunmuştur. Entegrasyon planları bu önerilerin göz önünde bulundurulmadan çıkartıldığına dair eleştiri almıştır (European Commission, 2022).

2008 yılında yapılan ek düzenleme ile Alman vatandaşlığı için başvuran kişilerin, “vatandaşlık testine” (Einbürgerungstest) tabi olmaları karara bağlanmıştır. Almanya’nın hukuk ve toplumsal düzeninin yanı sıra yaşam şartları hakkında bilgilere sahip olduğunuzu kanıtlamak için yapılan 33 soruluk testte 30 soru ‘Demokraside

yaşam', 'Tarih ve sorumluluk2 ve 'İnsan ve toplum' gibi alanlardan, 3 soru ise bulunduğunuz eyaletle ilgilidir (BAMF, 2022).

23 yaşına gelen bireylerin iki vatandaşlıktan birini seçme zorunluluğu 2014 yılında Alman Federal Meclisi'nin Vatandaşlık Kanununda yapmış olduğu değişiklik ile kaldırılmıştır (Pusch, 2015). En az sekiz yıl Almanya'da yaşamış, en az altı yıl Almanya'da okula gitmiş ve meslek eğitimini Almanya'da tamamlamış kişiler çifte vatandaşlıktan yararlanabilecektir.

Berlin eyaletinin eski Maliye Senatörü, Almanya Merkez Bankası yönetim kurulunun eski üyesi iktisatçı, yazar, eski politikacı ve Alman Sosyal Demokrat Partisi üyesi Thilo Sarrazin'in Müslüman göçmenleri ele aldığı, İslam'ın Almanya'nın gelişmesini engellediğini belirttiği ilki 2010 yılında ikincisi 2018 yılında çıkan "Deutschland schafft sich ab" isimli kitaplarının ardından Almanya'da göçmen toplumu tartışmaları yükselişe geçmiştir. Yine 2010 yılında Alman Başbakanı Christian Wulf Alman Birliği Günü'nde yaptığı konuşmada "İslam Almanya'nın bir parçası haline geldi" demiştir. Alman Şansölyesi Angela Merkel ise Ekim 2010'da Alman gençlik Birliği Günü'nde yaptığı konuşmada çokkültürlü toplumun çöküşünü ilan etmiştir. Bu konuşmanın ardından ve bu konuşmaya karşın 2015 yılında yaşanan Avrupa göçmen krizine kadar geçen 5 senede entegrasyon konusunda adım atabilmek için entegrasyon eylem planı hazırlanmıştır. 2015 yılında Suriyeli göçmenlerle ilgili pozitif açıklamalarıyla Suriyeli göçmenleri Almanya'ya gelme konusunda yüreklendirdiğine dair iddialar söz konusu olsa da Pries'in yaptığı çalışma bunun aksini ortaya koymaktadır. Mültecilere yönelik aşırı sağcı tavırları kabul edilemez olarak yorumlayan ve Alman halkına mültecilere karşı düzenlenen protesto gösterilerine katılmamaları çağrısında bulunan Merkel'in yönetimindeki Almanya bu dönemde AB28'de sınırlarını açık tutmayı tercih eden tek devlet olmuştur (BBC Türkçe, 2015). Bu dönemde, Almanya'nın mültecilere karşı hoşgörüsüzlük ve aşırı sağcı hareketlerle mücadele ederek, açık ve insani bir göç politikası izlemesi, ülkenin insan haklarına saygılı ve insancıl bir tutum sergilemesi açısından önemli bir adım olmuştur. Merkel, halkın tepkilerine rağmen bu tutumu uzun süre devam ettirmiştir (Mayer, 2017).

Çokkültürlü toplum isteği muhafazakarlığın doğasıyla çelişse de güçlü Alman ekonomisi için yüksek nitelikli göçmenlere ihtiyaç vardır. Medya bu noktada sadece göç tartışmaları kamuoyuna taşıyan değil aynı zamanda topluma rehberlik eden bir konumda yer almalıdır (Hepp vd., 2011: 7).

Federal kabine tarafından 2016 Mayıs ayında kabul edilen Meseberg Entegrasyon Bildirgesi yabancılara destek, eğitim, sosyal entegrasyon ve iş fırsatları sunarken onlara sorumluluklarını da hatırlatma prensibine dayanan bir yaklaşımla hükümetin yabancı politikasının çerçevesini oluşturmuştur.

2018 Ulusal Entegrasyon Eylem Planı aynı yıl federal hükümet, yerel otoriteler ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla gerçekleştirilen 10. Entegrasyon Zirvesi kapsamında genişletilmiştir. Göç ve entegrasyonun beş aşaması göç öncesi aşamayla birlikte entegrasyon ve uyum aşamalarına bölünmüştür. Ayrıca, 2019 ve 2021 yılları arasında, göç ve entegrasyon alanındaki çok çeşitli konuları ele almak için federal hükümet tarafından Entegrasyon Yeteneği Çerçeve Koşullarına ilişkin Uzman Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon, entegrasyon alanındaki dinamikleri netleştiren, entegrasyonun tüm toplum için bir fayda olarak anlaşılmasını savunan ve politika yapıcılarının ve diğerlerinin göçmen toplumu daha iyi şekillendirmek için birlikte nasıl çalışabilecekleri konusunda çok sayıda tavsiye içeren bir rapor hazırlamıştır.

Yasal olarak 2000 yılından sonra yaşanan hükümet değişiklikleriyle göç ülkesi olduğunu kabul etme yolunda ilerleyen Almanya 2020 yılında çıkardığı nitelikli göç yasasıyla kendini resmen nitelikli göç ülkesi ilan etmiştir. Niteliksiz işçi göçü sayesinde gerçekleşen Alman mucizesi şimdi yaş ortalaması artan ve ilerleyen yıllarda emekli kasasına yük olması beklenen nüfusun sorunlarının önüne geçebilmek için göçmenlerle gelen ve yeni doğan genç nüfusa hem işgücü olarak hem de nitelikli işçiye kazan-kazan ilişkisi içerisinde ihtiyaç duymaktadır. 2015 Avrupa göçmen krizi gibi ani krizlerle milyonlarca göçmenle karşı karşıya kalan Almanya 2021 yılında başlayan Ukrayna-Rusya Savaşı ile birlikte yeni bir göçmen kitlesi ile karşı karşıyadır. Araştırmamızın konusu olan Türkler Müslüman olduklarından pek çok göçmen kitleden farklılık göstermekle birlikte 60 yılı aşkın süredir Almanya'da en uzun süre

yaşayan ve nüfus olarak birinci sırada yer almaya devam etmektedir. Dolayısıyla farklı din ve kültüre sahip Türkler'in entegrasyonu konusu sadece politikalarla değil toplumsal önyargıların kırılmasını sağlayacak entegrasyon tartışmalarıyla yönlendirilmeye mahkumdur. Medya kullanımı ve entegrasyon ilişkisinden 3.bölümde detaylı şekilde bahsedilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYANIN SOSYAL ENTEGRASYONDAKİ ROLÜ ve ALMANYA'DAKİ TÜRKÇE MEDYA YAYINLARI

Bir önceki bölümde çalışmanın ana konusu olan sosyal entegrasyon kuramlarına ve çalışmanın bakış açısına detaylı şekilde yer verilmiştir. Bu bölümde ise medya kullanımı ile sosyal entegrasyon arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmanın bir diğer ana bacağı olan medyanın entegrasyondaki rolüne ve Türkler'e yönelik Almanya'da yer alan yayınlara yer verilerek araştırma bölümünden önce çalışmanın arka planı tamamen çizilmiş olacaktır.

3.1.KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ İŞLEVLERİ

Tarihte, insanlar önce avcı-toplayıcı kabilelerden yerleşik hayata geçerek tarım ve hayvancılığı geliştirmişlerdir. Bu süreçte ticaret de önem kazanmış ve feodal (derebeylik) devletler kurulmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte ise ulus devletlerin oluşumu hızlanmış ve endüstriyel gelişim yaşanmıştır. Son olarak, bilgi ve iletişim dönemi başlamış, teknoloji ve dijitalleşme ile dünya daha bağlantılı hale gelmiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde verilen bir mesajın, tüm dünya ile aynı zamanda paylaşılmasını sağlayarak mesafeyi de ortadan kaldıran kitle iletişim araçları 20. yüzyılın son çeyreğinde başlayan küreselleşme ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle dönüşüme uğramış, dijitalleşmiştir. Bu dönüşüm ve dijitalleşme yeni araçların ortaya çıkmasına var olan kitle iletişim araçlarının da dönüşmesine, dijitalleşmesine neden olmuştur. Geleneksel medyanın yanı sıra küreselleşme, uydu teknolojileri ve internetin gelişmesiyle ortaya çıkan karşılıklı etkileşime dayanan izleyicinin/kullanıcının pasif olmadığı yeni medyanın olanaklarıyla sınırların genişlemiş, iletişimin mekânsal ve zamansal bağımlılığı ortadan kalkmıştır. Yeni medyanın kullanım yoğunluğunun artmasıyla son yıllarda kültürlerarası ve ulusötesi iletişim kavramları daha da önem kazanmıştır.

Güliz Uluç (2003) küreselleşmenin iletişime olumlu etkilerini şöyle özetlemektedir:

“Dünya ölçeğinde yayılan iletişim sayesinde toplumlar birbirine yakınlaşmış ve kültürel alışveriş hızlanmıştır. Teknolojik gelişmelerle birlikte iletişim araçlarının çeşitliliği artmış, bireylerin seçme özgürlüğü gelmiştir. Çeşitlenen kitle iletişim araçları sayesinde bilgi sahibi olma daha kolaylaşmıştır. Bireyler pasif izleyici konumundan çıkmış, kitle iletişim ortamlarına aktif olarak katılır hale gelmişlerdir. Bireylerin eğitilmesinde, evlerinden çevrimiçi olarak çalışabilmesi gibi imkanları doğurmuştur. Kısaca, çeşitlenen iletişim araçları sayesinde bilgi alma, diğer kültüre ulaşma kolaylaşmış ve hızlanmıştır.”

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) yayılması, ulusötesi iletişimi daha uygun maliyetli ve yoğun hale getirmiştir. Göçmenler, bugün birçok farklı yöntemle anlık iletişim kurabilmektedir. İnternet, cep telefonları, sosyal medya ve diğer dijital iletişim araçları, göçmenlere aileleriyle, arkadaşlarıyla ve yakınlarıyla anında iletişim kurma imkânı sunmaktadır. Böylece, göçmenler kendi kültürlerini yaşatma ve yeni bir yerde yaşarken de bağlarını sürdürme şansına sahip olurlar.

Küreselleşmenin olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Kamu yayıncılığının geri planda kalması ve özel yayın organlarının gelişmesiyle içeriklerde kamu yararı ve toplumsal sorumluluk yerine reklam verenlerin çıkarını gözetir hale gelmesi, medyada tekelleşme ve teksesliliğin oluşması gibi sorunlar ortaya çıkmış, kitle iletişim araçlarının temel işlevleri sorgulanır hale gelmiştir. Bu noktada kitle iletişim araçlarının işlevlerine bakmak, bu araçların yaşadığı dönüşümü anlamak hangi amaca hizmet ettiğini kavramak açısından faydalı olacaktır. Bununla birlikte bu çalışmada medyanın sosyal entegrasyondaki rolüne bakıldığından kitle iletişim araçlarının toplumsallaştırma ve entegrasyon işlevini de incelemek önem taşımaktadır. İlk olarak geleneksel medya olarak adlandırılan gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları, bireyleri edilgen konumda tutarak duygu, düşünce ve eylemlerini yönlendirmede büyük etki sahibi olmuştur. Hızla kitlelerin ilgi odağı haline gelerek, bilgi aktarımının yanı sıra pek çok başka amaca da hizmet etmeye başlamıştır. 2000'lerin başında, yeni medya olarak adlandırılan dijital platformlar bu araçlar arasına katılmıştır. Yeni medya, internet ve dijital teknolojiler üzerinden, kitlelere daha etkileşimli ve kişiselleştirilmiş bir deneyim sunma imkânı sağlamıştır. Geleneksel ve yeni medyanın bir arada kullanımı, toplumda bilgi akışını hızlandırmış ve iletişim süreçlerini dönüştürmüştür. Kitle iletişim araçları artık sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda haberleşme, eğlence, eğitim ve sosyal etkileşim gibi çeşitli amaçlar için de kullanılmaktadır. 1980'lerden sonra medya olarak anılmaya başlanan kitle iletişim araçlarının yapısal ve işlevsel özellikleri nedeniyle toplum

üzerinde geniş etkileri söz konusudur. Dolayısıyla, adalet, sağlık, eğitim, aile ilişkileri vb. birçok alanda medya etkin bir rol üstlenmektedir (Gezgin, 2002). Bu çerçevede, McQuail (1994) medyanın işlevlerinin toplumsal ve bireysel olarak sınıflandırıldığına dikkat çekerken, MacBride ve arkadaşları ise ‘Birçok Ses Tek Bir Dünya’ isimli raporunda iletişim yayıncılık anlamında sadece haber ve mesajların alışverişi değil, fikirlerin, verilerin paylaşılması ve iletimini kapsayan bireysel ve kolektif bir aktivite olarak ele alınmış ve herhangi bir sosyal sitemde iletişimin ana işlevleri 8 başlık altında toplamıştır: Habercilik/bilgilendirme, toplumsallaştırma, motivasyon, tartışma-diyalog, eğitim, kültürel gelişme, eğlence ve entegrasyon (UNESCO, 1980: 11).

MacBride’ın raporuna göre, kitle iletişim araçlarının bilinen en temel işlevi, bilgi aktarma yani haber verme işlevi olarak tanımlanmıştır. Bu işlev, bilgi aktarımı olarak da değerlendirilebilir. Bilgilendirme kişisel, çevresel, ulusal ve uluslararası koşulların yanı sıra uygun kararlar alabilmeyi sağlayacak haberlerin, verilerin, resimlerin toplanması, saklanması, işlenmesi ve yayılmasını kapsamaktadır. Gazetelerin sayfalarında, radyoların ve televizyonların haber saatlerinde sundukları bilgiler, habercilik işlevinin bir göstergesidir. Kitle iletişim araçlarının ikinci işlevi ise insanların toplumsallaştırmasıdır. Bunu da ortak bilgi birikimi üzerinden sağlamaktadır. Kitle iletişim araçları, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun etkin üyeleri olarak faaliyet gösteren, sosyal uyum ve farkındalık içinde kamusal hayata aktif katılımını sağlayan ortak bir bilgi birikimini sağlamaktadır. Kitle iletişim araçları, toplumsallaştırma işlevi çerçevesinde toplumun hedeflerini belirleyerek önemli değerleri canlı tutar, yüceltir ve motivasyon sağlar. Bu değerler arasında bağımsızlık, özgürlük ve insan hakları gibi temel değerler bulunur. Motivasyon işlevi her toplumun hemen ve nihai hedeflerinin teşvik edilmesi ve kişisel tercihlerin, arzuların ve ortak hedeflere yönelik faaliyetlerin teşvik edilmesi; anlaşmaya varılan hedeflerin takip edilmesi için bireysel veya toplumsal faaliyetlerin desteklenmesini ifade etmektedir.

Eğitim işlevi de yine toplumsallaştırma işleviyle bağlantılıdır. Yeni üyelerin topluma kazandırılması ve onları toplumun kültürel değerleriyle eğitime amacını taşır. Kitle iletişim araçları, okulların tek bilgi kaynağı olma özelliğini azaltarak bu işlevi destekler. Zihinsel gelişimi teşvik etmek, karakterin şekillendirilmesi ve yaşamın her

aşamasında bilgi aktarımıyla yetenek ve kapasitelerin kazanılması gibi eğitimsel işlevlere sahiptir.

Tartışma-diyalog işlevi, kitle iletişim araçlarının kamu konularında anlaşmayı kolaylaştırmak veya farklı bakış açılarını netleştirmek için gerekli olan gerçekleri sağlaması ve değişimi teşvik etmesidir. Bu işlev, toplumda ortak ilgi ve kaygı duyulan tüm yerel, ulusal ve uluslararası konulara daha fazla halk ilgisi ve katılımını teşvik etmek için ilgili kanıtların sunulmasıyla gerçekleşir. Bu işlev, kamuoyu oluşturma sürecini yönlendirir ve toplumda güçlü kişilere karşı eleştiri rolünü üstlenir. Tartışma ve farklı görüşlerin ifade edilmesi, toplumun çıkarlarının gözetilmesi ve demokratik bir ortamın oluşturulması için önemlidir.

Kitle iletişim araçları, sanat eserlerini, edebi yapıtları, müziği, dansı, tiyatroyu ve diğer kültürel ifadeleri geniş kitlelere ulaştırarak toplumun kültürel değerlerini koruma ve yayma rolünü üstlenir. Televizyon, radyo, internet ve diğer iletişim araçları aracılığıyla sanatsal ve kültürel içeriklerin yayılması sağlanır. Bu sayede toplumun kültürel birikimi sürdürülür, yeni nesillere aktarılır ve kültürel gelişmeye katkıda bulunulur. Aynı zamanda eğlendirme işlevini de yerine getiren kitle iletişim araçları, insanları yorgun geldikleri zamanlarda rahatlatmak ve dinlendirmek için çeşitli yayınlar sunarlar. Kitle iletişim araçları, televizyonda spor, eğlence ve magazin gibi içerikler sunarken, radyolarda şiir ve yarışma gibi yayınlara da yer verilebilir. Bu çeşitlilik, kitlelere farklı ilgi alanlarını ve beklentilerini karşılama imkânı sağlar.

Toplumun farklı kesimleri arasında iletişim köprüleri kurulmasına ve kültürel çeşitliliğin anlaşılmasına katkı sağlar. Aynı zamanda kitle iletişim araçları, eğitim ve bilgi aktarımı konusunda da önemli bir rol oynar. Toplumun geniş kesimlerine ulaşarak bilgiye erişim imkânı sunar ve eğitim sürecine destek olur. Bu sayede insanların bilgi düzeylerinin artması ve bilinçlenmeleri sağlanır. Kitle iletişim araçlarının bütünleştirme (entegrasyon) işlevi, toplumsallaştırma, eğitim ve kültürel geliştirme işlevleriyle paralellik gösterir. Bu işlev sayesinde bireyler ve gruplar birbirlerini daha iyi tanıma fırsatı bulurken, kitle iletişim araçları farklı kültürler arasındaki çatışmaların hafifletilmesine yardımcı olur. Farklı grupların diğerlerinin yaşam koşullarını, bakış açılarını ve amaçlarına saygı duyup değer vermesi için ihtiyaç

duyduğu çeşitli mesajlara erişimini sağlama süreci de iletişim araçları sayesinde gerçekleşir.

Sonuç olarak, kitle iletişim araçları toplumun bir arada yaşamasını kolaylaştıran, bilgi ve kültür alışverişini sağlayan önemli bir araçtır. Bireylerin farklı kültürleri anlaması ve birbirleriyle daha iyi iletişim kurması için vazgeçilmez bir rol üstlenir.

3.1.1. Medyanın Entegrasyondaki Rolü

Franz Ronneberger'in, Almanya'da kitle iletişim araçlarının entegrasyon işlevi kavramını politik gündeme taşıyan ilk kişidir (bkz. Noelle-Neumann 1983). Ronneberger, 1957 yılında "Ruhr Bölgesi'nde Yönetim Olarak Entegrasyon Sorunu" başlıklı bir çalışma yayınlamış ve sonraki yıllarda modern medya araçlarının bir politik işlevi olarak entegrasyonu ele almıştır (Ronneberger 1964). Bu çalışmada, modern toplumların yüksek ve sürekli artan bir derecede farklılaştığı, bu nedenle anlaşılmazlık, alt kültürlerin oluşumu, toplumsal gerileme, politik katılımsızlık ve genel olarak ayrışma eğilimleri yaşadığı göz önüne alındığında kitle iletişim araçlarının entegrasyon faktörleri olarak giderek daha fazla önem kazandığı görüşünü dile getirmiştir (Ronneberger 1964: 180). Bu analizin ardından başlangıçta sosyolojik bir terim olan "entegrasyon" terimi, politik düzeyde de kabul görmüştür. Teorik bir entegrasyon kavramını benimseyen yaklaşımın tarihsel kökenleri, Almanya'nın 2.Dünya Savaşı sonrası medya sisteminin yeniden inşası deneyimlerinde yatar. Müttefiklerin basın ve radyo politikaları, Alman halkının demokratik yeniden eğitimi (Re-education) için açıkça eğitim görevini benimsemiştir. Ortak demokratik değerlerin ve normların iletilmesinde medya araçlarının belirleyici bir rol oynaması gerekmektedir (Koszyk 1999; Kutsch 1999). Medyanın entegrasyon işlevi, bu bakış açısında, güçlü devlet yönetim yapılarına sahip bir eğitim işlevi olarak görülür (Hummel 1996). Bu sayede medya, toplumun farklı bireyleri arasında iletişimi güçlendirir ve ortak bir bilincin oluşmasına destek olur.

Genel tabloya bakıldığında medya, haber verme, bilgilendirme ve toplumsallaştırma, entegrasyon işlevleriyle bireylerin topluma uyum sağlamasına ve kültürel değerlerin devamlılığının sağlanmasına katkıda bulunur. Medya, toplumun

farklı bireyleri arasında iletişimi güçlendirir ve ortak bir bilincin oluşmasına destek olur. Medyanın iletildiği metinler, toplumun yansımaları ile bireyin yaşamı arasında güçlü bir etkileşim ve bütünleşme oluşturur. Medya, farklı bireyler arasında iletişime katkıda bulunarak ortak bir konu veya referans noktası oluşturur. Ayrıca, kültürel faaliyetlerin sürdürülmesi ve kültürel kimliklerin aktarılması açısından da önemli bir araçtır. Medya, kültürel kimliklerin tarafsız bir şekilde yansıtılmasını sağlama görevini üstlenir ve kültürel çeşitliliği destekler. Kültürel kimliklerin medya tarafından temsil edilmesi, içeriklerle birlikte belirli semboller ve kodlar aracılığıyla gerçekleştirilir (Vlasis, 2004: 51). Bununla birlikte, medya, bu entegrasyon işlevlerinin yanı sıra azınlıkların ayrımcılığına katkıda bulunabilecek şekillerde ayrışmalarına da neden olabilir; örneğin, göçmen gruplarına yönelik olumsuz imajlar ve stereotipler oluşturarak (Cottle, 2000) veya göçmenlerin sadece kendi ülkelerinin medya içeriğine yönelmelerini teşvik ederek, yerleştikleri toplumdan medya yoluyla izole olmalarına katkıda bulunabilirler- bu durum "Medya Getto Tezi" olarak adlandırılır (Meier-Braun 2002).

Medyanın toplumsallaşmaya olan etkisi yaygın bir gerçektir ve her yaş grubundaki bireyler bu etkiye maruz kalır. Medya araçları, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde toplumsallaşmaya katkıda bulunabilir. Pozitif bir şekilde, medya insanların farklı kültürler ve perspektifler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayabilir ve toplum içindeki farklı gruplar arasındaki anlayışı artırabilir. Ancak medya, olumsuz bir şekilde, önyargıları pekiştirebilir, ayrımcılığı teşvik edebilir ve toplumsal normları bozabilir (Barrett, Braham, 1995: 96). Bu nedenle medyanın olumsuz etkileri de göz ardı edilmemelidir. Özellikle bilinçli bir medya tüketimi ve medya okur-yazarlığı, medyanın olumsuz etkilerini azaltmak ve daha bilinçli bir şekilde bilgiye yaklaşmak için önemlidir. Özetle; medya toplum ve birey arasındaki önemli bir köprüdür ve kültürel kimliklerin aktarılması, toplumsal normların iletilmesi ve farklılıkların anlaşılması açısından kritik bir rol oynar. Ancak medyanın etkileri karmaşıktır ve hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle medya tüketimine dikkat etmek ve medya içeriklerini eleştirel bir gözle değerlendirmek önemlidir.

Kitle iletişim araçları, günümüz toplumunda karmaşık ve çok yönlü bir rol oynamaktadır ve etnik azınlıkların entegrasyonu için de önemli olabilir; çünkü

göçmenlere hedef ülkeleri ve orada yaşayan insanları hakkında önemli bir bilgi kaynağı sunarlar. Kitle iletişim araçları bilgi ve toplumsal normların yayılmasını sağlarken azınlıklara bu sayede hedef ülkenin toplumsal yaşamına katılma fırsatı sunar. Ayrıca, bu araçlar kişiler arası iletişim için bir temel oluştururlar. Göçmenlerin entegrasyonu üzerinde medya kullanımının olumlu bir etkisi olduğu hipotezi bulunmaktadır. İki değişken arasındaki ilişki bazı çalışmalarda doğrulanmış olsa da genelleştirilemez. Örneğin, Peeters/D'Haenens (2002) gibi araştırmalar, entegrasyon ile farklı medya türlerinin kullanımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir, yani iyi entegre olmuş yabancılar, daha az entegre olan göçmenlere göre çoğunluk medyasını daha sık tüketmektedirler. Ancak bu durum televizyon kullanımı için geçerli değildir. Çoğunluk medyası kullanımı ile daha yüksek entegrasyon düzeyi arasında kesin bir neden-sonuç ilişkisi çalışmalarda net bir şekilde belirlenmemiştir. Ayrıca, daha az entegre göçmenlerin daha fazla uydu anteni sahibi oldukları ve ana dillerinde daha fazla televizyon içeriği tükettikleri sonucu da farklılaştırılmalıdır. Örneğin, İsviçre'de yapılan bir çalışma, özellikle İtalyan kökenli gençlerin, çoğunluk ülkesinin televizyon programlarını tercih etmeleri halinde daha iyi entegre olduklarını göstermiştir; ancak Türk gençlerinde böyle bir etki gözlenmemiştir (Bonfadelli/Bucher 2006). Her iki etnik grup için de ana dilde televizyon kullanımı ile entegrasyon seviyesi arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Özetle; göçmenlerin entegrasyonunda medyanın rolü çok yönlü ve önemlidir. Medya, halkın algısını şekillendirmede, kültürel anlayışı geliştirmede, bilgi sağlamada ve sosyal katılımı teşvik etmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Medyanın göçmenlerin entegrasyonuna katkıda bulunduğu bazı temel yollar şunlardır:

1. Bilgi ve Rehberlik: Medya, göçmenlere yeni evlerinde nasıl başarılı olabilecekleri konusunda kritik bilgiler sunar. Bu, yasal gereksinimler, iş fırsatları, eğitim, sağlık hizmetleri ve kültürel normlar gibi konuları içerir. Bu bilgilere erişim, göçmenlerin sorunsuz bir şekilde uyum sağlamaları için elzemdir.
2. Kültürel ve Dil Uyum: Yerel dilde medya içeriği, göçmenlere yerel dilde iletişim kurma yeteneklerini geliştirme fırsatı sunar. Bu, göçmenlerin yerel toplumla daha iyi iletişim kurmalarına yardımcı olur.

3. Kültürel Değişim ve Anlayış: Medya, göçmenlerin kendi kültürlerini ve deneyimlerini paylaşmalarına ve yerel halkın bu kültürel çeşitliliği anlamasına olanak tanır. Bu, kültürel anlayışın artmasına ve önyargıların azalmasına katkıda bulunur.
4. Topluluk Oluşturma: Medya, göçmenlerin benzer deneyimlere sahip insanlarla bağlantı kurmalarına ve destek ağı oluşturmalarına olanak tanır. Çevrimiçi platformlar ve sosyal medya, göçmenlerin kendi topluluklarını inşa etmelerini sağlar.
5. Temsil ve Kimlik: Göçmenler, medyada daha fazla temsil edildiklerinde ve kendi kimliklerini gördüklerinde, entegrasyonları daha olumlu bir şekilde etkilenebilir. Medyanın bu rolü, göçmenlerin aidiyet duygusu kazanmalarına ve kabul görmelerine yardımcı olabilir.
6. Eğitim ve Farkındalık: Medya, göçmenlerin eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilir ve toplumsal farkındalık yaratmak için kullanılabilir. Ayrıca, göçmenlerin yaşadığı zorluklara dikkat çekmek ve bu konuda farkındalık yaratmak için medya platformları sıklıkla kullanılır.
7. Politika Etkisi: Medya, göç politikalarının şekillenmesine ve göçmen haklarının savunulmasına katkıda bulunabilir. Medya, göçmenlerin yaşadığı sorunlara dikkat çekerek politika değişikliklerine yol açabilir.
8. Stereotipleri ve Önyargıları Meydan Okuma: Medya, göçmenlere yönelik yaygın olan stereotipleri ve önyargıları sorgulayabilir. Doğru ve dengeli bilgi sunarak, toplumun daha açık fikirli olmasına katkıda bulunabilir.

Entegrasyon, medyanın karmaşık ve sürekli bir sürecin parçasıdır. Medya, göçmenlerin yeni toplumlarına uyum sağlamalarını desteklemek ve entegrasyon süreçlerini kolaylaştırmak için güçlü bir araçtır. Ancak medyanın bu rolünü sorumlu bir şekilde yerine getirmesi ve göçmenleri olumsuz etkileyebilecek yanlış temsillerden kaçınması önemlidir. Medya, göçmenlerin entegrasyonunda olumlu bir rol oynayabilirken, sorumlu bir şekilde ele alınmazsa stereotipleri devam ettirebilir veya ayrımcılığa katkıda bulunabilir. Medya profesyonelleri ve kuruluşları, göçmen konularının adil, doğru ve kapsayıcı bir şekilde ele alınması için sorumluluk taşır ve başarılı bir entegrasyonlarını desteklemek amacıyla bu konuda çaba göstermelidirler.

3.2. GÖÇMENLERİN MEDYA KULLANIMI VE ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLER'İN MEDYA KULLANIMI İLE İLGİLİ ÖNCÜ ÇALIŞMALAR

İletişim bilimcileri, 1960'ların başından itibaren "Göçmenler ve Medya" araştırma alanına daha fazla ilgi göstermeye başlamış ve genellikle disiplinlerarası bir perspektiften çeşitli alanlara yönelmişlerdir. Örneğin medya içeriklerine odaklanan çalışmalarda, kitle iletişim araçlarının etnik azınlıkları nasıl tasvir ettikleri ve olumsuz stereotiplerle ilişkilendirdikleri konusunda, medyanın göçmenleri nasıl tasvir ettiği ile azınlıkların topluma entegrasyonu arasında bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Medya kuruluşlarında çalışan etnik azınlıklarla ilgili çalışmalar ise özellikle ABD ve Kanada'da gerçekleştirilmiştir. Başka bir araştırma alanı ise göçmenlere özel olarak üretilen medya ürünlerine, yani göçmenlere yönelik medya içeriğine odaklanmaktadır. Göçmenler tarafından kullanılan medya içerikleri entegrasyonlarına katkıda bulunabileceğinden göçmenlerin medya kullanımının incelenmesi son derece önemlidir. Medyanın toplumsal entegrasyon için ne kadar önemli olduğu daha önce de fark edilmiş olmasına rağmen, medya ve iletişim bilimi, son iki yüzyılda iletişim teknolojileri, internet, kablo ve uydu televizyonu gibi yeni iletişim teknolojilerinin medya sistemini nasıl değiştirdiğini ve iletişim ve kültürün yeni ulusötesi alanlarını nasıl yarattığını dikkate alarak bu konuya daha fazla odaklanmıştır. Göçmenler artık kendi ülkelerinden medya içeriklerini kullanma fırsatına sahiptir ve yerleştikleri ülkenin ulusal medya içerikleriyle sınırlı kalmak zorunda değildirler. Ancak bu alandaki araştırmaların hala yeterli olduğu söylenemez.

1990'ların sonlarına doğru medya kullanım alışkanlıkları ve medya etkileri ile ilgili araştırmalara olan ilgi artmasına rağmen, göçmenlerin medya tüketimine ilişkin çalışmalarda hala bir standart söz konusu değildir. Avrupa'da çoğu ülkede büyük medya araştırma bölümlerinde yabancılar henüz sistemli bir şekilde kaydedilmemektedir (Müller 2005b: 376-382). Medya araştırmaları, bir yandan bu tür araştırmaların getirdiği örneklem seçme sorunları ve maliyetlerden kaçınmaya çalışırken, diğer yandan bu nedenle izleyici sayılarının azalmasından endişe etmektedir. Bu nedenle, göçmenlerin medya kullanım alışkanlıklarının, genellikle

yerel toplumun medya tüketiminden farklı olmadığı şeklinde argümanlar öne sürülmektedir. Bunun sonucunda, etnik azınlıkların medya tüketimi üzerine küçük ölçekli çalışmalar, daha kapsamlı çalışmalardan daha yaygın hale gelmiştir. Birçok çalışma yöntemsel eksikliklere veya zorluklara sahiptir. Yüksek çeviri maliyetleri ve örneklem seçimi sorunları nedeniyle farklı göçmen gruplarının çeşitliliği genellikle birkaç büyük ve önemli etnik grupla sınırlı tutulmaktadır. Ayrıca, çoğu çalışmada daha iyi entegre olmuş göçmenlerin daha yüksek sosyal statüye sahip olduğu, sosyal olarak dezavantajlı olanların ise daha az temsil edildiği varsayılabilir. Bu özellikle küçük örneklemelere dayalı nitel çalışmalarda yaygındır. Ayrıca, örneklem seçimi konusundaki yaklaşım hakkında çok az veya hiç bilgi verilmemesi de eleştirilmelidir. Bazı çalışmalar sadece sosyal entegrasyon göstergeleri üzerinden entegrasyonu ölçerken, diğerleri yapısal, kültürel ve kimlik bazlı entegrasyonun unsurlarını da içerir.

Göçmen gruplar genellikle homojen gruplar olarak ele alınır ve genelleştirilir; ancak bir grup içinde (örneğin, İsviçre'deki Kuzey İtalyanlarına karşı Orta İtalyanlar ve Güney İtalyanları gibi) önemli farklılıklar olabilir, aynı ülkeden farklı ülkelere göç eden insanlar arasında (örneğin, İsviçre'deki İtalyanlar ile Güney Amerika'daki İtalyanlar) veya farklı etnik grupların göçmenleri arasında (örneğin, İsviçre'deki İtalyanlar ile Türkler arasında) farklar bulunmaktadır. Göçün zamanı ve süresi de önemli belirleyicilerdir. Göçmenlerin medya tüketimi, yerel toplumun medya tüketimiyle karşılaştırılmaz veya farklı popülasyonların sosyodemografik yapıları arasındaki farkları kontrol etmeden karşılaştırılır. Bu bir sorundur çünkü yabancıların eğitim ve sosyoekonomik statüsü genellikle bir ülkenin ortalama nüfusuna göre daha düşüktür. Ayrıca, eğitim düzeyi -dil becerileri ile bağlantılı olarak- medya kullanımını (çoğunluk medyası vs. azınlık medyası ve televizyon vs. yazılı/internet medyası) güçlü bir şekilde etkiler. Ayrıca, erişim fırsatı da her göçmen için aynı değildir. Örneğin, Almanya ve İsviçre'deki birçok Türk, azınlık radyo programlarına erişemeyebilir. Ayrıca, ana vatanlarından gelen basılı ürünler, tüm göçmen grupları için eşit derecede erişilebilir değildir.

Avrupa genelinde görülen bazı sonuçların yorumlanmasında dikkatli olunmalıdır. Örneğin, medya tercihleri konusundaki kültürel farkların Avrupa'da var olduğu unutulmamalıdır. İsviçre, Almanya veya İskandinav ülkelerinde okuma daha

uzun bir geçmişe sahiptir ve televizyon süreleri genellikle daha kısadır- bu tamamen görsel kültürün daha güçlü olduğu Güney Avrupa ülkelerinin aksine bir durumdur. Sonuç olarak, örneğin, tüm incelenen Avrupa ülkelerinde Türk göçmen grubunun televizyonun önde gelen medya olduğu sonucunun, ilgili bağlamda görülmeli ve gözden geçirilmelidir.

Avrupa'daki göçmenlerin medya kullanımıyla ilgili araştırmalar, şu ana eksiklikleri göstermektedir:

1. Göçmenlerin medya kullanımı ile entegrasyon arasındaki nedensellik veya etki yönü henüz yeterince araştırılmamıştır.
2. Tüm nüfusun medya kullanımını inceleyen çalışmalarda kültüre özgü etkenlere yeterince vurgu yapılmamakta ve genellikle sosyodemografik faktörlere odaklanılmaktadır, oysa göçmenlerin medya kullanımı ile ilgili çalışmalarda genellikle bu faktörler göz ardı edilmektedir.
3. Ev dışında (okul, toplum merkezleri, dernekler vb.) medya tüketimi, özellikle göçmen grupları için önemli olanlar dahil olmak üzere, genellikle toplanmamaktadır.
4. Kullanımın nicel boyutları genellikle kapsamlı bir şekilde araştırılırken, kullanımın nitel yönleri (değerlendirmeler, anlam atamaları vb.) daha ayrıntılı ve sistematik bir şekilde araştırılmalıdır. Ayrıca, çoğunluk medya raporlarının etnik azınlıklar üzerindeki etkileri ve yeni kültürlerine yönelik algılarına yeterince dikkat edilmemektedir.

Almanya'da yaşayan Türklerin medya kullanımına dair 1970'lerden 2000'li yıllara kadar oldukça sınırlı sayıda yapılan araştırmaların amacı, o dönemde Alman kanallarında göçmenlere yönelik yapılan yayınların ne kadar dinlendiğini ve izlendiğini araştırmaktı (Becker, 1998). Ancak özellikle 1990'ların sonundan itibaren Almanya'da göç ve medya konusuyla ilgili yapılan araştırmaların sayısının ve çeşitliliğinin arttığı gözlemlenmiştir (Bozdağ, 2015: 149). Almanya'daki çalışmaların çoğu homo-etnik gruplara ve Almanya'daki en büyük göçmen grubu olan Türkler'e yöneliktir. Etnik farklılıkları veya etnik gruplar arası farkları ele alan çalışmalar nadirdir. Araştırmalarda genellikle birden fazla yöntem bir arada kullanılmaktadır,

örneğin mülakatlar, serbest ağ haritaları, medya günlükleri, yer işareti eklemelerinin materyal belgelenmesi ve İnternet kullanım yerleri (Hepp, 2008), derinlemesine mülakatlar ve katılım gözlemi (Madianou, 2005), site ziyaretleri ve gözlem (Christensen, 2012) ve odak grupları (Georgiou, 2013) gibi.

Türk göçmenlerin örneklemine oluşturduğu çalışmalarda uzun bir süre boyunca çoğu televizyon, radyo, gazete, dergi gibi farklı kitle iletişim araçlarının karşılaştırılmasına odaklanılmıştı (Adoni vd, 2006; Elias ve Lemish, 2008; Shuang ve Louw, 2007; Trebbe, 2007). Bu çalışmalar arasında televizyonun göçmenler tarafından en sık kullanılan kitle iletişim aracı olduğu (Anker vd., 1995) ve göçmenlerin yeni toplumdaki yaşamında önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır (D'Haenens & Peeters, 2005; Elias ve Lemiş, 2008; Hafez, 2002; Ruhrmann vd., 2007; Weiss ve Trebbe, 2001). Bunun temel sebebi uydu yayıncılığının ortaya çıkmasıyla göçmenlerin anavatanlarındaki televizyon programlarını sıklıkla izlemeleriydi (Hargreaves ve Mahdjoub, 1997). Bu dönemde entegrasyon tartışmalarında önemli bir yer taşıyan medya kullanımının uydu yayıncılığıyla göçmenlerin kendi dillerinde televizyon kanallarını izlemeye başlayarak Almanca kanalları artık izlemeyeceği varsayımı hâkim olmuştu. Buna karşın yapılan araştırmalar Türk göçmenlerin her iki dilde de medya araçlarını kullandığını ortaya koymuştur (Weiss ve Trebbe, 2001, 2007; Erk, 2007; Erk ve Neuwöhner, 2011).

3.2.1. 2000 Öncesi İlk Araştırmalar

Ulusal çapta ilk araştırma 1981 yılında Birinci Ulusal Yayın Ağı (Arbeitsgemeinschaft der Rundfunkanstalten Deutschlands, ARD) ve İkinci Ulusal Televizyon Ağı (Zweites Deutsches Fernsehen, ZDF) adına gerçekleştirilmiştir. Aralarında Yunanistan, İtalya, Yugoslavya, İspanya ve Türkiye kökenli göçmenlerin bulunduğu 3 bin katılımcıyla kitle iletişim araçlarına erişimleri, günlük medya kullanım rutinleri ve işlevleri, amaçları ve medya kullanımının doyumlarıyla yüz yüze mülakatlar yapılmıştır (Eckhardt, 200; Darkow ve Eckhardt, 1982; Darkow, Eckhardt ve Maletzke, 198; Eckhardt, 198).

WDR (Westdeutscher Rundfunk) adına 1990 yılında (Eckhardt, 1990) ve 1995 (Eckhardt, 1996) Almanya'nın en fazla Türk nüfusuna sahip ve de en büyük eyaleti olan Kuzey Ren-Vestfalya (NRW) eyaletinde aralarında Türkiye'den göçmenlerin de bulunduğu çeşitli ülkelerden katılımcılarla iki çalışma gerçekleştirilmiştir (Trebbe, 2007: 172). WDR, Almanya'da göçmenlere yönelik özel programlar başlatan ve bu programların kullanımı ve kabulüne ilgi duyan ilk kamusal hizmet ağı ağıdır. Göçmenlerin medya kullanım alışkanlıklarını inceleme geleneği Kuzey Ren-Vestfalya'daki göçmen radyo servisi 'Funkhaus Europa'nın 2002 ve 2004 yıllarında iki yüz yüze anketiyle devam etmiştir (Windgasse, 2006).

3.2.2. 2000 Sonrası Öne Çıkan Araştırmalar

Göçmenlerin medya kullanımı ve entegrasyon ilişkisi alandaki çalışmalar 2000'li yıllarda artmıştır. Medya kullanımı ve Türk ve İslam azınlıklarının entegrasyonu Almanya'da sıkça ele alınan bir araştırma konusudur.

Medya kullanımı ve entegrasyon çalışmaları alanında uzun yıllar geleneksel kitle iletişim araçları baskındır. İnternetin sosyal ağ ve iletişim kurma işlevi Web 2.0'ın en önemli özelliği haline gelmiş ve göçmenlerin günlük yaşamının bir parçası olarak çalışılmıştır. En son araştırmalarda, giderek daha fazla bilim insanı iletişim işlevini vurgularken İnternetin doğrudan iletişim için yeni bir yol olduğu, çevrimiçi iletişimin göçmenlerin çevrimiçi ve çevrimdışı yaşamında bir işlevi olduğu iddia edilmiştir (Georgiou, 2006). Yapılan çeşitli araştırmalarda İnternet kullanımının göçmenlerin yaşamında önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Kissau ve Hunger, 2008b; Trebbe, 2007, 2009) ve daha sonra diğer çalışmalarda analiz edilmiştir (D'Haenens ve Peeters, 2005; Trebbe vd., 2010). İki çalışmada araştırmacılar göçmenler için İnternetin bilgiye erişim için bir numaralı platform haline geldiğini, dolayısıyla İnternet kullanımının televizyon kullanımını geçtiğini belirtmişlerdir (Bonfadelli ve Signer, 2008; Trebbe, 2007). Ancak, bu farklı araştırmalarda İnternet kullanımının tanımı kitle iletişim araçları kadar net olmamakla birlikte çeşitli çevrimiçi etkinlikler, sörf, sohbet odası kullanımı, video oyunları, müzik indirme ve daha fazlasını kapsayan şekilde çok geniş şekilde yer verilmiştir. Ek olarak, bazı bilim insanları göçmenlerin İnternet'in arama

yapmak için kullandığını ancak göçmenlerin entegrasyonu ile açık ve net bir ilişki içinde olmadığını iddia etmektedir (Bonfadelli, 2010).

Son araştırmalar, geleneksel topluluklara veya toplumlara entegrasyonun, sosyal bağlantılarla sıkı bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir (Grieve, Indian, Witteveen, Tolan ve Marrington, 2013: 604). Günümüzün sosyal medya platformları, bu çok sosyal bağlantıların geliştirilmesi için olanaklar sunmaktadır. Bazı yenilikçi çalışmalar dijital medya ve kişisel yaşam üzerine odaklanırken diğer çalışmalar cep telefonu ve dijital medya (Hepp et al., 2011b) ile sosyal medya ve kişisel iletişim araçları üzerine araştırmalar gerçekleştirmiştir (Komito ve Bates, 2009; Komito, 2011). Dijital medyanın rolünü vurgulamak için, araştırmacılar aile, arkadaşlar ve diğer ağlar gibi var olan kültürel parçaların ayrımını belirginleştirmiştir (Hepp ve arkadaşları, 2011b).

Daha fazla incelenmesi gereken bir konu, etnik azınlıkların entegrasyon sürecinde sosyal medyanın potansiyel rolüdür. Birçok çalışma, sosyal medyanın akültürasyon üzerindeki etkisine dalmış, entegrasyonla sıkı bir şekilde ilişkilendirilen kültürel değişimin ölçüsü olan bir kavramdır (Cabassa, 2003: 128). Bir yandan, sosyal medya, toplum içinde farklı etnik kökenlere sahip bireyleri bir araya getirerek kültürel farklılıkları aşabilir ve entegrasyon üzerinde olumlu etkileri teşvik edebilir (Park, Song ve Lee, 2014: 143). Öte yandan, sosyal medya, etnik azınlıklardan gelen bireylerin "ana" ülkelerinden gelen insanlarla bağlantı kurmaları ve "ana" dillerinde konuşmaları için kullanabileceği şekilde iç grup bağlılığını da pekiştirebilir, bu da daha geniş topluma entegrasyonları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir (Peeters ve d'Haenens, 2005: 202). Çalışmalar, sosyal medyanın yeni bir kültüre uyum sağlamayı kolaylaştırabileceğini göstermiştir, çünkü hem ana ülkedeki hem de yeni ev sahibi ülkedeki insanlarla etkileşim ve iletişim kurma olanağı sağlar (Sawyer ve Chen, 2012, s. 164; Park ve ark., 2014: 142). Medya ve göçmenler bağlamında, Esser'in sosyal entegrasyon boyutları, medya kullanımının entegrasyon üzerindeki etkisini analiz etmek için kullanılmıştır (Brendler vd., 2013). Sosyal medyanın, ergen göçmenler arasındaki iç ve dış etnik ilişkiler açısından yüksek bir bütünleştirici rol oynadığı keşfedilmiştir (Brendler vd., 2013).

Medya kullanımı ve entegrasyonu alanında hâkim araştırma yöntemi, niceliksel yöntemdir. Anket, en yaygın uygulanan niceliksel yöntemdir (Anker vd., 1995; Bonfadelli, 2009, 2010; Jeffres, 2000; Komito ve Bates, 2011; Piga, 2008; Ruhrmann vd., 2007; Shuang ve Louw, 2007; Trebbe, 2007; Weiss ve Trebbe, 2001). Anket çalışması yapmanın farklı yolları vardır, örneğin posta yoluyla anket (Anker vd., 1995), telefon anketi (Trebbe, 2007), çevrimiçi anket (Kissau ve Hunger, 2008a; Piga, 2008; Ruhrmann vd., 2007) ve yüz yüze anket (Jeffres, 2000; Komito ve Bates, 2011). Anketlerin farklı şekillerde yapılması mevcut teknik kaynaklara, araştırma finansmanına ve araştırma projesi personeline büyük ölçüde bağlıdır. Bazı durumlarda, nitel yöntemler nicel çalışmalara ek olarak kullanılmıştır; örneğin odak gruplarıyla yapılan çalışmalarda (Bonfadelli ve Signer, 2008). Diğer niceliksel araştırma yöntemleri de uygulanmıştır. Mülakat, ikinci tercih edilen araştırma yöntemidir; örneğin yarı yapılandırılmış, derinlemesine mülakat (Elias ve Lemish, 2008), yüz yüze mülakat (D'Haenens ve Peeters, 2005; Weiss ve Trebbe, 2001), katılımlı gözlem ve kapsamlı mülakatlar (Hwang ve He, 1999). Bazı çalışmalarda içerik analizi ve web site bağlantı yapısı analizi birlikte bir anketle birlikte uygulanmıştır (Kissau ve Hunger, 2008b).

Niteliksel yöntem ise başka bir araştırma yaklaşımıdır. Bilim insanları, beşerî bilimlerden teorik perspektifler uygulayarak medya kullanımının kimlik dönüşüm sürecindeki anlamını açıklamaya çalıştılar. Kültürel çalışmalar alanında bir bilim insanı olan Hepp, yıllardır Almanya'daki göç sorununu kalitatif yöntemler kullanarak araştırmaktadır. Diğer bilim insanları, Ruhrman ve Hafez gibi, medya kullanımı ve entegrasyon çalışmalarına katkı sağlamışlardır ancak şu anda bu alanda güncellemeleri azdır.

Özetle, etnik azınlıkların entegrasyon bağlamında medya kullanımının incelenmesi, nispeten genç ve gelişmekte olan bir alandır. Almanya'da son yirmi yılda ilgi görmüş olsa da hala birçok araştırma boşluğu bulunmaktadır (Piga, 2007: 210). Bu artan ilgi, etnik azınlıkların günlük yaşamlarında medyanın giderek artan önemine ve entegrasyonları üzerindeki potansiyel etkisine dayanmaktadır (Worbs, 2010: 10; Piga, 2007). Araştırmalar, medya tüketimi ile etnik azınlıkların entegrasyonu arasında bir

bağlantı olduğunu göstermektedir. Bazı çalışmalar, bir bireyin entegrasyon düzeyinin medya tercihlerini ve seçimlerini etkileyebileceğini, yani medya tüketiminin entegrasyon durumuyla ilişkilendirilebileceğini öne sürmektedir (Weiss ve Trebbe, 2001; Trebbe, 2007). Öte yandan, Peeters ve d'Haenens (2005) ile Brendler ve ark. (2013) gibi diğer çalışmalar, farklı bir ilişki önermektedir: medya kullanımı bir bireyin entegrasyon durumunu etkileyebilir. Ancak, sosyal medyanın entegrasyonu etkilediği görünse de etki yönü hakkında herhangi bir sonuç çıkarılabilmesi için veriler hala sınırlıdır (Shuter, 2011: 228).

Medya kullanımı ve entegrasyon üzerine yapılan ampirik araştırmaların sonuçları tartışıldığında, medya kullanımının entegrasyon düzeyleri üzerindeki etkileri hakkında dört farklı görüş bulunmaktadır. Bazıları, güçlü bir ilişki olduğunu öne sürerken, bazıları ise karışık bir ilişki olduğunu ve başka bazı endişelerin de olduğunu iddia etmektedir. Bazıları ise zayıf bir ilişki olduğunu sonuçlandırmış ve bazıları da genel anlamda medya kullanımı ile entegrasyon arasında bir ilişki olmadığını, ancak etnik medyanın önemine dikkat çektiğini belirtmiştir. Anketler ve görüşmeler en yaygın olarak uygulanan araştırma yöntemleridir ve çoğu çalışma tek bir zaman noktasında yapılan bir araştırmaya dayanmaktadır. Sonuç olarak, medya kullanımı ile entegrasyon arasındaki ilişkiyi göstermek için sınırlı kanıtlar bulunmaktadır. Ayrıca, farklı medya türlerinin kullanımının (örneğin, yazılı medya, televizyon, radyo, internet ve sosyal medya) ve farklı medya içeriklerinin tüketiminin (örneğin, haber, bilgi ve eğlence programları) farklı etkileri olup olmadığı konuları çalışmalarda yeterince ele alınmamıştır.

Tablo 3.1: 2000'lerde Almanya'daki göçmenlerle ilgili yapılan medya kullanımı merkezli araştırmalar

Araştırma Tarihi ve Kurumu	Araştırma Konusu	Yöntem ve Örneklem	Sonuç
2001 (Weiß, Trebbe)	Entegrasyon türü ve medya kullanımı	Yöntem: Niceliksel yüz yüze görüşmeler. Sayı: 1761	Yaş entegrasyon sürecinde en önemli etkenler arasındadır. Çalışma hayatına katılım ve daha iyi eğitim seviyesine

		Örneklem: 14 yaş üzeri Almanya'da yaşayan Türk kökenli göçmenler.	sahip insanlar daha iyi entegre olabilmektedir. Televizyon ise en yaygın kullanılan medya aracıdır.
2006 (Weiß, Trebbe)	Entegrasyon türü ve medya kullanımı	Yöntem: Telefon anketi. Örneklem: 14 ila 49 yaş arası Türk kökenli yetişkinlerle Sayı: 503 entegrasyon türlerini belirlemişlerdir	Medya kullanım alışkanlığı bireyin topluma entegrasyonunun bir sonucu olabilir ancak entegrasyon kültürleşme stratejisi olarak ele alınmalıdır.
2002 (Hafez)	Medya kullanımı, dil, göçle ilgili medya içerikleri	Yöntem: 2001-2002 yıllarında niteliksel görüşme.	Medya kullanımı ve entegrasyon arasındaki bağlantıdan 6 grup kullanıcı türü çıkmıştır: kültürel sürgün (culturalexile), politik sürgün (political exile), diaspora, ikikültürlü, geçişli kültür (trans-culture) ve asimile kullanıcılar.
Türk Araştırmaları Merkezi (2004/2010)	Medya kullanımı	Yöntem: Telefon aracılığıyla niceliksel görüşme. Örneklem: Kuzey Ren Vestfalya'da yaşayan 1000 Türk kökenli göçmen.	Türk göçmen kökenli insanların yüzde 94'ünün hem Türk hem de Alman medyasını kullandığı ortaya çıktı. Ankete katılanların yalnızca yüzde 3,5'i bilgilerini yalnızca Türk medyasından ve yalnızca yüzde 2'si yalnızca Alman medyasından almaktadır.

2006 (Westdeutsecher Rundfunk)	Genç Türk göçmenler, medya kullanımı	Örneklem: Kuzey Ren Vestfalya'da yaşayan 14-21 yaş arası Türk kökenli göçmenler.	
2006, 2007, 2008 (Data4U)	Türk hanelerinde medya kullanımı	Yöntem: Almanca ve Türkçe dillerinde telefon anketi. Örneklem: 14 yaşından büyük Türk kökenli göçmenler Sayı: 462 (2006), Sayı: 1271 (2007), Sayı: 7063 (2008)	Data 4U, 1995'ten bu yana Almanya'daki Türk kökenli göçmenlerin mevcut televizyon kullanımları hakkında 60 binden fazla telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Çalışmaların (2002) açık ve ilgili sonucu, Türklerin ağırlıklı olarak Türk kanallarını seçtikleri ve Alman televizyonunun onlar için yalnızca ikincil bir rol oynadığıdır. İyi derecede Almanca bilen Türk göçmen kökenli gençler bile (yüzde 66) Alman televizyon kanallarından çok Türk televizyon kanallarını tüketme eğilimindedirler (cf. Schulte 2002, s. 10).
2007, 2011 (ARD/ZDF- Medya Komisyonu)	Göçmenlerin medya kullanım sıklığı, Medya kullanım alışkanlığı, genç göçmenler	Yöntem: Telefon anketi Örneklem: Türkiye, İtalya, Yunanistan, Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ ve Bosna- Hersek'ten gelen göçmenler ile Rusya'dan	Almanca medya kullanımı ile entegrasyon arasında zayıf bir bağ vardır. Almanca medyayı takip etme oranı, göçmenin Almanca bilgisiyle yakından ilişkilidir. Yaşça büyük göçmenler

		sonradan gelen 14 yaş üstü göçmenler. Sayı: 3010 (2007), Sayı: 3302 (2011)	etnik medyayı daha çok takip etmektedir. Göçmenlerin yüzde 40'ı düzenli olarak günlük gazeteleri okuyor (etnik gazetelerden çok Almanca). Türk göçmen kökenli insanlar gazeteleri genellikle az tüketirken, tükettiklerinde ise Türkçe gazeteleri tercih etmektedirler. 2007 yılından 2011 yılına kadar Türk göçmenlerin Alman medya kullanımında bir artış gözlemleniyor. 2011 yılındaki sonuçlara göre Almanya'daki Türk kökenli göçmenlerin %48'i hem Türk hem Alman televizyonlarını, %13'ü sadece Alman televizyonlarını, %28'i de sadece Türkiye televizyonlarını izlemektedir, geri kalanlar ise düzenli televizyon izlemediklerini belirtiyorlar.
--	--	--	---

Kissau (2008)	İnternet kullanımı ve kimlik	Yöntem: Niceliksel içerik analizi, Website bağlantısının yapısal analizi ve anket. Örneklem: Sovyet Rusya ve Türkiye kökenli Almanya'da yaşayan göçmenler, Sayı: 226	Rus göçmenler ulusötesi çevrimiçi toplum, Türk göçmenler olarak etnik çevrimiçi toplum, Kürt göçmenler sanal diaspora özelliği göstermişlerdir.
Hepp (2008, 2009, 2011)	Kültürel kimlik, diaspora ve iletişimsel ağ	Niteliksel ağ analizi, görüşmeler ve medya günlükleri	3 çeşit kimlik tipolojisi ortaya çıkmıştır: Orijinal, etnik ve dünya merkezli kültürel kimlikler
Trebbe, Heft, Weiss (2008)	Medya kullanımı ve entegrasyon	KRW'da yaşayan 12-29 yaş arasında Türk ve Sovyet Rusya kökenli gençler. Sayı: 303 (Rus) ve 302 (Türk)	
Trebbe (2009)	Entegrasyon, demografi ve medya kullanımı	Yöntem: Niceliksel telefon anketi (2006) Örneklem: Almanya'da yaşayan genç Türkler Sayı: 503	İnternet bilgiye erişimde birinci sırada yer almaktadır.

2010 yılından sonra öne çıkan çalışmaları ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

"Medya Kullanımı ve Göçmen Toplumu (Mediennutzung in der Einwanderungsgesellschaft, 2010): Bu araştırma, farklı kökenlere sahip göçmenlerin Almanya'da yaşarken medya kullanım alışkanlıklarını incelemiştir. Araştırma, Türk,

İtalyan ve Rus göçmenleri de içeren birçok farklı göçmen grubunu kapsamaktadır. Çalışmanın lideri, "medya entegrasyonu" kavramının teorisyeni Rainer Geissler'dir. İtalya ve Türkiye kökenli göçmenlerin yaklaşık üçte ikisi, etnik medyanın Almanya'da köken ülkelerinin dilini ve kültürünü korumalarına ve İtalya ve Türkiye özlemleriyle başa çıkmalarına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bu ifadeler, kültürel melezliğin ve ana akım medyanın yapısal nedenlerle bıraktığı iletişim boşluğunun bir göstergesidir; bu boşluk etnik medya tarafından doldurulur. Buna karşın araştırma, etnik medyanın iletişim boşluğunu nasıl somut olarak doldurduğunu açıklayamamıştır.

"Medya Aracılığıyla Entegrasyon mu? Almanya'daki Göçmenlerin Medya Kullanımı ve Medya Donanımları" ("Integration durch Medien? Die Medienausstattung und -nutzung von Migranten in Deutschland, 2012): Bu araştırma, Almanya'daki göçmenlerin medya ekipmanlarına ve medya kullanımına odaklanmıştır Türk göçmenlerinin medya tüketimi hakkında önemli veriler sunmuştur.

"Almanya'da Türk Göçmenlerinin Medya Kullanımı" (Mediennutzung türkischer Migranten in Deutschland, 2014): Bu çalışma, Türk göçmenlerin Alman medyasını nasıl kullandığını ve aynı zamanda Türkiye medyasına nasıl erişim sağladığını incelemiştir. Bu, medya kullanımının kültürel bağlamını anlamak için önemli bir kaynak olmuştur.

Ulusötesi Televizyon ve Kamusal Alan: Almanya ve Hollanda'da Türk Televizyonunun Karşılaştırmalı Analizi, 2015 (Transnational Television and the Public Sphere: A Comparative Analysis of Turkish Television in Germany and the Netherlands): Bu çalışma, Almanya'daki Türk topluluğunun televizyon izleme alışkanlıklarını ve bu alışkanlıkların toplumsal etkilerini incelemiştir.

"Kültürlerarası Dostluklarda Medya Kullanımı ve Medya Etkileri, 2017 ("Mediennutzung und Medienwirkungen in interkulturellen Freundschaften"): Bu araştırma, Almanya'da yaşayan farklı kültürel kökenlere sahip bireylerin medya kullanımını ve medyanın bu gruplar arasındaki ilişkilere etkisini ele almıştır.

"Dijital Çağda Türk Kökenli Medya Kullanımı, 2018" (Türkeistämmige Mediennutzung im digitalen Zeitalter": Bu çalışma, dijital çağda Almanya'da yaşayan Türk kökenli bireylerin medya kullanım alışkanlıklarını ve dijital medyanın etkilerini ele almaktadır.

"Entegrasyon ve Medya- Almanya'da Göçmenlerin Medya Kullanımının İncelenmesi, 2020 ("Integration und Medien – Eine Untersuchung zur Mediennutzung von Migranten in Deutschland": Bu araştırma, Almanya'da yaşayan göçmenlerin medya kullanımını ve entegrasyon süreçleri ile ilişkisini incelemiştir.

Genel olarak 2000'lerde gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, göçmenlerin medya kullanımına odaklanan çalışmaların yanı sıra entegrasyonu da ana çalışmaya dahil eden çalışmalarda (bkz. tablo 3.1) medya kullanıcı tipleri ve entegrasyon tipleri oluşturulmuştur:

Entegrasyon Tipleri (Trebbe und Weiß 2007): Joachim Trebbe ve Hans Jürgen Weiß ayrıca 2001 (Göfak çalışması olarak) ve 2007'de Almanya'da yaşayan 14 ila 49 yaş arası Türk kökenli yetişkinler için temsili anketler düzenlemişlerdir. Medya kullanımı, entegrasyon ve kimlik, gündem ve politikaya ilgi olmak üzere dört bölümden oluşan ankette, entegrasyon ve kimlik değişkenleri entegrasyon tiplerini belirlemek için kullanılmıştır (Trebbe, 2007:176). Buna karşın Hafez gibi medya kullanıcı tiplerini değil, entegrasyon tiplerini belirlemişlerdir ve bu tipolojiye dayanmışlardır (A'dan F'ye kadar) (Weiß/Trebbe 2001; Trebbe/Weiß 2007; Trebbe 2009). Weiss ve Trebbe (2001: 5), Almanya'daki bir Türk topluluğunu araştırırken entegrasyon ve medya kullanımı modelini formüle etmişlerdir. Bu çalışmalarda tipoloji oluşturma için şu entegrasyon kriterleri dikkate alınmıştır: incelenen grupların uyruğu (veya vatandaşlık isteği) ve kalış süresi, Almanca dilinde yetkinlik, Almanlarla kişisel temaslar, Alman toplumunda güncel toplumsal ve siyasi konulara ilgi, Alman kurumlarına güven (Trebbe/Weiß 2006: 35). Bu model, makro, mezo (orta) ve mikro düzeylerinde üç entegrasyon seviyesini içerir. A, B ve C tipolojileri, Alman toplumuna nispeten yakın olan, Türk ve Alman medyasını tüketen veya özellikle Alman medyasını tüketen bireyleri içerir. Bu üç tipoloji genellikle yüksek eğitilmiş, genç,

çalışan bireylerden oluşur. Almanca dilinde yetersizliklerine rağmen, D tipi, Almanya'daki siyasi sisteme ilgilidir. Ayrıca, bu kullanıcı tipi Alman kurumlarına güvenir. D tipolojisi, A, B ve C tipolojileriyle benzerlik gösterse de daha az entegre olmuş kabul edilir. Bu, dil becerileri ve medya kullanım davranışları ile ilişkilendirilmiştir. İncelenen grupların yüzde 20'sini oluşturan geri kalan entegrasyon tipolojileri (E ve F), Alman toplumundan önemli ölçüde farklıdır. E ve F tipolojileri Almanca dilinde çok zayıf becerilere sahiptir ve Alman politik ve sosyal sistemi hakkında minimal ilgi gösterirler. Genellikle yaşlı ve dindar olan bu bireyle düşük eğitim düzeyine sahiptirler. Bunlar genellikle Türk medyasını tüketir ve bazen Alman medyasını da dahil ederler. Özellikle F tipi, dindar, yaşlı erkeklerden oluşur ve haftada dört günden az medya kullanırlar (Weiß/Trebbe 2001: 42-43).

Medya Kullanıcı Tiplerinin Özellikleri (Hafez 2002): Türk göçmen gruplarının karmaşıklığı nedeniyle, aralarında farklı motivasyonlar ve ilgi alanlarına sahip farklı medya kullanıcıları bulunmaktadır, bu nedenle belirli medya ve medya formatları tüketirler. Alman hükümetinin Basın ve Bilgi Ofisi tarafından görevlendirilen bir çalışma olan ve Hamburg'da yaşayan Türk göçmenleriyle yapılan 93 mülakattan oluşan Kai Hafez tarafından 2001 yılında başlatılan ve 2002 yılında tamamlanan nitel bir çalışma, altı Türk medya kullanıcı tipi oluşturmuştur: kültürel sürgün, politik sürgün, diaspora, iki-kültürlü, trans-kültürel ve asimilasyon kullanıcıları. "Kültürel sürgün," Türk medyasına tamamen güvenen ancak Almanya'daki politik ve ekonomik sistemlere Türkiye'dekilere göre daha fazla güven duyan bireyleri ifade eder. "Politik sürgün" Almanya'ya karşı olumsuz algılara sahip olan ve genellikle milli duygularla motive olan bireyleri tanımlar. "Diaspora kullanıcıları," Türk medyasıyla tamamen etkileşimde bulunurken Alman toplumuna iyi entegre olan bireyleri tanımlar. "İki-kültürlü kullanıcılar" medya tüketimlerini Alman ve Türk kaynakları arasında dengeleyenleri ifade eder. "Asimilasyon tipleri" sadece Alman medyasına güvenen bireylerdir. Son olarak, "trans-kültürel sürgün kullanıcıları," özellikle Alman-Türk medya içeriği tüketirler.

Ayrıca, 2002 yılında Hafez'in yaptığı çalışma önemli bulgular ortaya koymuştur. İlk olarak, Türk göçmenlerinin Türkiye'den uydu aracılığıyla gelen

eğlence televizyon programlarını yaygın olarak kullandıkları, güçlü siyasi yönelimlere sahip televizyon kanallarının ise o kadar popüler olmadığı belirlenmiştir. İkincisi, Türk medya kullanıcılarının, Türk medyasının objektiflik eksikliği, profesyonellik eksikliği ve güçlü milliyetçilik içermesi nedeniyle oldukça eleştirel oldukları tespit edilmiştir. Üçüncü olarak, medya kullanımının yönlendirmesi yaşa bağlı olarak değişmektedir. Genç nesiller genellikle ebeveynlerine göre daha fazla Alman medyası tüketmiştir. Birçok genç, eğlence programları için çoğunlukla Alman medyasına güvenerek Türk medyasını kullanmayı bırakmıştır. Bu nedenle hem ev ülkeleri hem de ev sahibi toplumlarıyla ilgili bir "siyasi bilgi boşluğu" içinde bulmuşlardır. Dördüncü olarak, Almanca öğrenmenin uzun sürmesi durumunda, göçmenlerin Türkçe medya kullanma eğilimi artmaktadır. Genç göçmenler genellikle ebeveynlerinden daha iyi Almanca konuşup okumaktadır; çünkü iki dilli büyümüşlerdir. Ancak Türkçe yetenekleri genellikle konuşma seviyesinde kalır. Birçok genç insan artık Türk siyasi haberlerini anlamakta zorluk çekmekte, detayları kavrayamamaktadır. Beşinci olarak, Alman-Türk televizyon kanalları, farklı medya tüketim modellerine sahip göçmenler tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Ayrıca, Türk medyasındaki Almanya'nın genel portresinin aşırı derecede olumlu olduğu, Alman medyasındaki Türkiye'nin ise genellikle tam tersi olduğu belirtilmiştir. Türk göçmenlere göre, Alman medyası, Almanya'da yaygın olan yabancı düşmanlığından kısmen sorumludur.

Medya Kullanıcı Tipolojileri (Hepp/Bozdağ/Suna 2011): Hepp, medya araştırmaları alanında önemli bir Alman bilim insanı olarak, kültürel çalışmalar yaklaşımını benimsemektedir (Hepp vd, 2009; Hepp, Bozdağ ve Suna, 2011a; Hepp ve Düvel, 2009; Hepp, 2008). Hepp ve meslektaşları (Hepp vd., 2009), medya kullanımı ve entegrasyon araştırmalarındaki deneysel bakış açılarını sorgulayarak önemli soruları gündeme getirmişlerdir. İlk olarak, göçü ev ülkeden ev sahibi ülkeye doğru lineer bir süreç olarak görmek yerine, göçün çok çeşitli bir deneyim olduğunu ve göçmenlerin genellikle birden fazla kimlik ve kültürel bağlantı ile yaşadığını savunurlar. Aynı zamanda "geleneksel" kitle medyası (televizyon, film, gazete, radyo vb.) ve "yeni" dijital medya (çevrimiçi medya, sosyal medya, akıllı telefonlar vb.) ile ilgili sorular sorarak dijital medyaya da çalışmalarda yer vermişlerdir. Bu bakış açısı, göçmenlerin artık sadece tek bir "ana ülke" kimliğine sahip olmadıkları, aksine

"yerinden kopma" ile karakterize edilen bir kültürel kimlik taşıdığı fikrine uygun düşer. Araştırmaları, medya tüketimi sürecinde göçmenlerin iletişim ağları aracılığıyla kültürel kimliklerinin nasıl evrildiğini sorgular. Medya kazanımını, medya kullanıcıları ve medya içeriği arasında etkileşimde bulunan aktif bir süreç olarak görürler. Kalitatif ağ analizi yöntemlerini içeren, kalitatif görüşmeler, el çizimi ağ haritaları, medya günlükleri, yer işareti bağlantılarının materyal dokümantasyonu ve internet kullanımını konularının takip edilmesi gibi kalitatif ağ analizi yöntemlerini kullanarak, Hepp (2008) diaspora içinde dijital medya kullanımının "bağlantı uygulamaları" üzerine bilgi sahibi olmayı amaçladı. Özellikle Almanya'da yaşayan Fas, Rus ve Türk etnik gruplarına odaklanmıştır.

Hepp (Hepp vd., 2011b: 244), iletişimsel ağın yapılandırmasının karşılık gelen kültürel bağlılıkla uyumlu olduğu üç farklı kimlik tipolojisini içeren bir model önermiştir. Köken merkezli, iki kültürlü ve geçiş (trans) kültürlü kimlikleri içeren bu modelde, kültürel kimlik ile iletişimsel bağlılık ilişkilidir. Kökenlerinden daha geniş bir dünya görüşüne doğru hareket ettikçe kimlik genişlerken iletişimsel bağlılık çeşitlenir. Bu kavram, entegrasyonun geleneksel anlayışına meydan okur ve entegrasyonun önceden tanımlanmış bir hedef olmadığını, aksine göçmenlerin medya tüketimi aracılığıyla kolaylaştırılan iletişim ağlarında içsel bir potansiyel olduğunu önerir. Bu çalışma, çeşitli uluslardan göçmenleri içerdiği için önemlidir ve farklı araştırma yöntemlerini birleştirerek medya kullanımını kapsayan geniş bir perspektif sunar. Ayrıca, çalışmanın kapsamına dijital medyayı dahil etmesi, yürütüldüğü yıl dikkate alındığında yenilikçi bir yaklaşım olarak kabul edilebilir.

3.3. TÜRK GÖÇMENLERİN ALMANYA'DA TAKİP ETTİĞİ MEDYA ORTAMLARI

3.3.1. Almanya'daki Türklerin Takip Ettiği Türkçe Medya

Türk işçilerin kalıcılaştığının anlaşıldığı 1970'li yıllarla birlikte nüfus olarak sayılarının artması kültürel, dini ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliğini doğurmuş, bir önceki bölümde bahsedildiği gibi Türkler'in kültürel dini eğitimle ilgili sorunlarını çözmeye yönelik pek çok Türk derneği kurulmuştur. Bununla birlikte Türk kökenli

göçmenlerin sahip olduğu işletme sayısı da görünür şekilde artmıştır. Tüm bu gelişmeler Almanya'da Türkçe medyanın da yayılmasına neden olmuştur. Birinci kuşağın Almanca bilgisinin yetersizliği nedeniyle zaten Almanca medyaya mesafeli olduğu bilinmekteydi. Almanya'da Türkiye menşeli Türkçe gazeteleri, bir dönem Almanya'nın Türkçe hazırladığı kısa süreli radyo yayınları takip etmiş, Türkler'in kalıcılığıyla Türkçe dilinde etnik medyanın kendi hazırladığı yayınlar ortaya çıkmıştır. Uydu yayıncılığının 90'lı yıllarda yaygınlaşmasıyla Türkiye'de yaşayanlara yönelik yayın yapan "ana ülke televizyonları" artık Almanya'da da izlenmeye başlanmıştır. Bu dönüm noktasının ardından 2000'lerde İnternet'in yaygınlaşması göçmenlerin medya kullanım alışkanlıkları için bir diğer dönüm noktası olmuştur. Hem kişilerarası iletişimi hem de göçmenlerin medya kullanım alışkanlıklarını dönüştüren ve ona eklenen İnternet, göçmenlerin yaşamında önemli yere sahip olmuş, alan araştırmalarında da yerini almıştır.

3.3.1.1. Almanya'da Yayın Yapan Türkiye Kökenli Türk Medyasının Kısa Tarihi

Almanya'ya geldikleri ilk yıllarda Türk göçmenler Türkiye'ye dair haberleri daha çok tatilden dönen Türklerden, Türkiye'den gelen mektuplardan veya düzensiz bir şekilde Türkiye'den gelenlerin getirdikleri gazetelerin elden ele gezmesi ile almışlardır. Almanya'daki Türk medyasının gelişimini inceleyen Türkiye'de bulunan Federal Alman Büyükelçiliği'nin "Türkiye'deki Medya" başlıklı çalışmasına göre Almanya'da Türkçe medyanın doğma sebebi hızla artan Türk nüfusudur. Türkiye ile benzer şekilde kitlelere radyo yayınlarından sonra ilk ulaşan kitle iletişim aracı gazete olmuştur. TRT'nin televizyon yayınına başlamadan önce Almanya'daki Türk göçmenlerin ilk yıllarda tek haber kaynakları kısa dalgadan yayın yapan TRT'nin "Türkiye'nin Sesi Radyosu" olmuştur.

Türk işçi nüfusunun artışıyla birlikte Almanya'da ilk Türkçe gazete dağıtma girişi, 1960'ların sonunda Akşam gazetesiyle yapılmıştı (Tokgöz, 1985: 144). Ancak Akşam'ın Almanca yayını kısa bir süre sonra yayından kaldırılmıştır. Almanya'da yayımlanan ilk Türkçe günlük gazete olan Akşam gazetesi, 3 Şubat 1969

tarikhinde basılmıştır. Ardından, 16 Nisan 1969 tarihinde Hürriyet gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Bunu sırayla 1972 Milliyet gazetesi, 1973 Millî Gazete, 1987 Türkiye gazetesi, 1995 Evrensel gazetesi, 1995 Özgür Politika, 2001 Posta gazetesi, Tercüman gazetesi, Sabah gazetesi, Cumhuriyet-Hafta, Günaydın gazetesi ve Star gazetesi izlemiştir. Birkaç yıl sonra Tercüman, Hürriyet ve Milliyet Alman medya pazarında kendilerine yer edinmeye çalışmıştır (Tokgöz, 1985: 144-145). Ayrıca Cumhuriyet, Ekim 1990'dan itibaren Almanya'da haftalık bir gazete çıkarmaya başlamıştır (Şen/Goldberg 1994: 119). Almanya'daki tek Türkçe ekonomi gazetesi Dünya'ydı. Dünya gazetesi 1992'den itibaren haftalık olarak yayınlanmıştır (Halm, 2006: 80).

Bu dönemde Münih'te basılan Akşam gazetesi hariç Türkiye'de hazırlanan içeriklerin matrisleri uçakla Almanya'ya gönderilerek oradaki matbaalarda basılmaktaydı. Hürriyet gazetesi, başlangıçta Münih'te ve daha sonra Frankfurt'ta bulunan bürolarda hazırlanmıştır. Bu nedenle Almanya'da basılıp dağıtımı yapılan Türkçe gazeteler hâlen Türkiye'de hazırlandığından ithal medya olarak da adlandırılmaktadır (Baş, 2014: 85). Gazetenin Almanya'daki baskısı, büyük ölçüde Türkiye'deki içeriği ile benzerlik göstermekle birlikte bazı gazeteler içeriksel anlamda ekler çıkartmışlardır (Köksal, 2009). Hürriyet gazetesi 1971 yılında Avrupa sayfaları uygulamasına geçerek yeni içeriklerle Almanya'da yaşayan Türklerin farklı yaşam koşullarına yönelik ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır. Gazetenin tasarımında görsel olarak belirgin bir şekilde yer alan bu uygulama hala Hürriyet ve Sabah gazeteleri tarafından farklı tarzlarda sürdürülmektedir. Hürriyet ve Tercüman gazeteleri Kuzey Ren Vestfalya'da ve Berlin'de, Milliyet gazetesi ise Berlin'de haftalık ek çıkarmaktadırlar. Günümüzde artık sözü edilen Türkçe gazeteler Frankfurt'ta basılmaktadır. Editoryal ofisleri de yine Frankfurt'ta bulunan Türkçe gazetelerin Bonn, Hamburg, Münih ve Köln gibi şehirlerde 130'a yakın yerel muhabiri bulunmaktadır (Türkiye Araştırma Merkezi, 1991: 22-23).

1990'lı yıllardaki tirajlara bakıldığında farklı bilgiler bulunsa da gazetelerden alınan bilgiler ışığında 290 bin Türkçe gazetenin Avrupa'da satılmak üzere basıldığı ve bunun 205 binin Almanya'da dağıtımına çıkarıldığı belirtilmektedir. Bu 205 bin

kopyanın 105 biniyle en yüksek dağıtım miktarına sahip olan gazete Hürriyet en yüksek tirajlı Türk günlük gazetesiydi. Ardından, 22 bin-26 bin arasında değişen yaklaşık benzer dağıtım rakamlarıyla Türkiye, Milliyet, Tercüman ve Günaydın gazeteleri gelmekteydi. Bu bağlamda, dağıtım açısından ikinci sırada yer alan Türkiye gazetesinin hem Türkiye'de hem de Federal Almanya'da nispeten yeni olduğu dikkat çekicidir. Almanya'da sadece 1988 yılından bu yana yayınlanmaktadır ve dolayısıyla piyasada şaşırtıcı bir hızla kendini yerleşirmiştir. Millî Gazete ise farklı bir durumu temsil etmektedir. Sadece abonelere teslim edilen katı bir İslami gazetedir; ancak tirajı düşmüştür ve sadece 4.500 kopyaya ulaşmıştır (Türkiye Araştırmaları Merkezi, 1991: 23).

2000'li yıllara gelindiğinde Milliyet, Fanatik, Sabah, Cumhuriyet ve Dünya gazeteleri Almanya'daki yayın hayatına son vermiştir. Almanya'da satılan Türkçe gazete sayısı 2008 yılına gelindiğinde 16 iken, tirajı düşse de 50 bin tirajla Avrupa'da en çok satılan gazete hala Hürriyet'tir. Sabah ve Cumhuriyet Hafta gazeteleri yayın hayatına 2006 yılında tekrar başlamıştır. Bu gazeteler, Almanya'ya geçici çalışma amacıyla giden ve çoğunlukla Almanca bilmeyen Türk misafir işçiler için anavatanlarıyla iletişim kurmalarını sağlayan tek köprü görevini üstlenmiştir. Gazeteler, Türk misafir işçilerin Almanya'daki yaşamlarıyla ilgili güncel konulara da yer vermiştir. İşçilerin karşılaştığı zorluklar, iş bulma süreçleri, çalışma koşulları, yerleşim yerleri, sağlık, eğitim ve diğer sosyal konular gibi konular gazetelerde ele alınmıştır. Bu sayede işçiler ve aileleri, Almanya'daki yaşamlarını kolaylaştırmak, bilgi edinmek ve topluma uyum sağlamak konusunda destek almışlardır.

Türkiye'den Avrupa'ya gelen Türkçe gazetelerin bütününe bakıldığında Avrupa'da yaşayan Türklere yönelik olarak ilerleyen yıllarda Avrupa'ya giden gazetelere Avrupa sayfalarının eklenmesiyle benzer şekilde, 1990'lı yıllarda benzer şekilde özel televizyonlar Avrupa kanalları açarak Avrupa'daki Türk göçmenlere yönelik özel yayınlar yapmaya başlamışlardır. Televizyon kullanımının yaygınlaşması ve uydu yayıncılığı ile televizyon izlemek göçmenlerin hayatında önemli bir yer edinmiştir (Weiss ve Trebbe, 2002; Weiss, 2001). Teknolojik gelişmelerin bir sonucu

olarak (kablo ve uydu televizyonu) 1990'ların başından itibaren televizyon artık Almanya'da Türk gazetelerinin yanı sıra önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir.

1990 yılına kadar Almanya'da genellikle iktidardaki hükümetin politikalarına göre şekillenen program içerikleriyle Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) yayın yapmaktaydı. 1990 yılının ortalarında, TRT kendisi de TRT-International kanalını Berlin kablo sisteminde yayınlama lisansı almıştır. Anayasa Mahkemesi kararında etnik ve kültürel azınlıkların kendi dillerinde televizyon yayınlarına erişim hakkını vurgulamıştır; ancak kablo yayını olarak sadece TRT-int televizyonuna izin verilmiştir (Ergi, t.y.: 27). TRT-INT, Türkçe konuşan göçmen nüfusa sahip Almanya'nın çoğu bölgesinde mevcuttu. Türkiye'de de izlenebilmesine rağmen, Türkiye'deki Türk 'diasporası' için özel olarak oluşturulmuş bir kanaldı ve göçmen nüfusunu memlekete daha yakın bağlamayı hedeflemekteydi (Zentrum für Türkeistudien, 1997: 46-7). Kamu yayıncılığı tekelinin bir sonraki yıl çökmesiyle Türkiye'de ortaya çıkan özel kanalların (Şahin ve Aksoy, 1993) bu politik amacı paylaşmadığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte, uydu aracılığıyla kısa sürede Batı Avrupa'daki göçmenlere de ulaşılabilir hale gelmiştir. Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde 1995 yılında yine göçmen gruplarıyla yapılan bir WDR anketi, Türk katılımcıların yüzde 95'inin en az bir Türk kanalını izleyebildiği sonucuna ulaşmıştır (Eckhardt, 1996: 457). Uydu teknolojisi, Almanya'daki Türk göçmenlerinin büyük Türk şehirlerinin sakinlerinin izlediği çoğu kanalı erişmesini sağlamıştır.

Sadece göçmenlere yönelik olarak yayın yapan TRT-int (Uluslararası TRT) kablolu yayın aracılığıyla 1991 yılından itibaren izlenebilir hale gelmiştir. TRT-int kanalında haber ve bilgi odaklı programların payı, özel kanallara kıyasla oldukça fazladır, eğlence programları ise genellikle Türk yapımı ile sınırlıdır. TRT-int, yurt dışında özellikle Almanya'da geniş bir personel kadrosuna sahiptir ve yayınlarının bir kısmı Almanya'da ve Almanya için üretilmektedir; ancak bu kanalın temel amacı Türk göçmenlerin Türkiye ile olan bağlarını güçlendirmek ve sürdürmektir. Dijital yayına geçişle birlikte TRT int'in izlenmesi daha kolay ve kaliteli hale gelmiştir.

1990 yılından sonra Almanya'da kendi bürolarına sahip bir dizi özel televizyon kanalı kurulmuştur. Türkiye'den yayın yapan 50 televizyon kanalı Almanya'daki izleyicilere çanak anten üzerinden ulaşmaktadır. Ayrıca kablolu dijital yayın yapan Kanal D, ATV, Show TV, TGRT, Kanal 7, Jetix Play, Sinematürk ve Lig TV gibi kanallar da Almanya'daki Türk seyircilere ulaşmaya başlamıştır. Büyük yayıncıların yanı sıra çok sayıda küçük kanal (Düğün TV, Emlak TV), Türkiye'de bir dini grup olan Aleviler için Cem TV gibi kanallar artık kablo veya özellikle dijital uydu sistemleri aracılığıyla izlenebilir olmuştur (Şentürk, 105). Bu kanallar Türk izleyicilere genel eğlence, haber, spor ve çocuk programları gibi çeşitli içerikler sunmaktadır.

Bunlarla birlikte büyük Türk televizyon kanalları^{†*} ilerleyen zamanlarda Avrupa versiyonlarıyla Türk televizyon kanalları büyük bir başarı elde etmiş ve Avrupa'ya özgü içerik üretmeseler de 20 milyon Euroluk reklam pastasının büyük bir kısmı neredeyse bütünü almaktadır (Genel, 2017: 68-74).

3.3.1.2. Almanya'nın Türklere Yönelik Türkçe Medya Yayınları

ARD (Almanya Radyo ve Televizyon Kurumları Kamusal İş birliği) sayısı hızla artan ve Almanca bilgisi yeterli olmayan göçmen işçilerin ana dillerinde yayın dinleme/izleme gereksinimi karşılamak için Almanya'da yaygın deyimle 'misafir işçiler' için yayınlar yapmaya başlamıştır. Bu yayınların temel işlevi, "Alman diline hâkim olmayan yabancı yurttaşlara Almanya'daki varlıklarıyla ilgili görev ve haklarını, özellikle çalışma yaşamlarını aktarmaktır" (ARD, 1991).

Özelleştirmenin ve uydu teknolojilerinin ortaya çıkışının öncesinde, Almanya'daki göçmenler için yabancı dilde yayınlar genellikle kamusal hizmet yayıncılığı tarafından sağlanmaktaydı. İlk olarak yabancılar için Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti'nin devlet radyo ve televizyon kurumu olan WDR (West Deutscher Rundfunk) üzerinden Yunanca ve İspanyolca yayınlar 1962 yılında başlatılırken ve Köln'deki

[†] 2023 Temmuz ayı itibarıyla Avrupa'ya özel versiyonu bulunan Türk televizyon kanalları: TGRT Euro, Halk TV Euro, Show Türk, Kanal Avrupa, ATV Avrupa, Kanal 7 Avrupa, TV8 İnt, Euro Star, NTV Avrupa, Euro D.

Türk programı ise 1964 yılında yayına geçmiştir. Aynı yıl, kamusal hizmet yayıncılığı kuruluşlarının bir toplantısında en büyük yabancı uyruklu gruplar için programlamayı genişletme ve belirli bölgesel kuruluşların ürettiği programları diğer bölgelere de yayınlama kararı alınmıştır (Kosnick, 2000: 321). WDR, Almanya'daki Türk göçmenlere yönelik ilk yayın olarak 1 Kasım 1964 tarihinden itibaren her gün 40 dakika Türkçe ve diğer dillerde yayın yapmaya başlamıştır. Bu yayınlar, Türk göçmenlerin Almanya'daki haberlere, kültürel içeriklere ve diğer bilgilere erişimini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Türk göçmenler arasında Köln Radyosu olarak da bilinen bu yayınlarda, 1965 yılında 'misafir işçi' ifadesi yerine 'yabancı işçiler' olarak adlandırılmasına karar verilmiştir. Bu kararlar, Türk göçmenlerin Almanya'daki konumları vurgulanmış ve daha uygun bir isim bulunmuştur. Bu yayınlar, Türk toplumunun Almanya'da iletişim kurma, haberlere ulaşma ve kendi kültürlerini yaşama imkanlarını artırmış ve toplumsal entegrasyona katkı sağlamıştır. Almanya'daki Türk toplumunun radyo aracılığıyla ana dilleri olan Türkçeyi duyabilmeleri ve haberleri takip edebilmeleri önemli bir adım olmuştur.

Köln Radyosu, hemen hemen tüm Almanya'da dinlenebilen bir radyo istasyonuydu. Türkçe yayınlar, Türk gazetelerinin günlük özetini, Türkiye'den haberleri, dünya haberlerini, röportajları ve Türk müziğini içermekteydi. Köln Radyosu'nun programları arasında 'Türkiye'de Bugün', 'Almanya ve Dünyada Bugün', 'Söyleşiler', 'Din ve Ahlak', 'Türk Danışma Sorularınızı Cevaplıyor', 'Çocuk', 'Gençlik', 'Müzik2 ve 'Duyurular' gibi bölümler yer almaktaydı.

1981-1990 yılları arasında, Almanya'daki Türk nüfusunun yarısından fazlasının bu yayınları takip ettiği tespit edilmiştir. Ancak son yıllarda WDR'nin sürekli ekonomik kısıtlamalara gitmesi nedeniyle, farklı dillerdeki yayınlarını tek bir frekansta (Funkhaus Europa) toplamaya başlamıştır. WDR 2016'nın sonlarına doğru Funkhaus Europa'nın kapatılmasıyla COSMO radyo kanalını üzerinden Türkçe yayına devam etmiştir (DW Türkçe, 2016). Bu değişikliklerle birlikte, tasarruf amacıyla Türkçe yayın saatinin 8 saatten 2.5 saate indirilmesi Almanya'daki göçmenler arasında büyük tepki toplasa da WDR yönetimi kararını değiştirmemiştir. Yayın yaptığı bölgede eski adıyla Köln radyosu Türkler tarafından hala ilgiyle dinlenmektedir (Akkaya, 2006: 70).

Yine 1960'lı yıllarda Radio Budapest, Türkler ve Yunanlar için programlar yayınlamıştır. Soğuk Savaş böylece işçi göçmenler için kamusal hizmet programlarının hazırlanmasında başka bir motivasyon sağlamıştır; çünkü Batı Alman yayıncılığı, yurt dışındaki 'propaganda' ile rekabet etmek zorundaydı (Kosnick, 2000: 321). Bölgesel yayıncılık kuruluşları BR, WDR ve HR tarafından üretilen ARD'nin yabancı dillerdeki programları, göçmen nüfus arasında büyük bir ilgi görmüştür. Yabancı dil programları, yayıncıların sevinçle belirttiği gibi, "normal" Alman programlarının hayal bile edemeyeceği bir izlenme oranına ulaşmıştı. WDR yetkilisi, yayıncılık tarihinde eşsiz bir gerçekliğin, Türkler ve Yunanlar arasındaki dinleyici sayısının, Federal İstihdam Ajansı tarafından ilgili ülkelerden yapılan resmi işçi göçmen sayılarıyla neredeyse eşitlenebileceğini iddia etti (Rotter, 1969: 100). UNESCO tarafından göçmen işçiler ve kitle iletişimi üzerine yapılan bir çalışma, 1975 yılına kadar Federal Cumhuriyet'teki yabancı işçilerin yüzde 75'ten fazlasının hala düzenli olarak ARD programlarını dinlediğini, bunların yaklaşık yarısının günlük olarak dinlediğini belirtmiştir (Rissom et al., 1977: 29). Yapımcılar, dinleyici tepkisini anlamak için yalnızca istatistiklere dayanmak zorunda değillerdi; masaları dinleyicilerden gelen mektuplarla dolup taşıyordu. Örneğin, 1974 yılında WDR'de İtalyan programı aylık olarak yaklaşık 1500 mektup alırken, Türk editörlerine binin üzerinde mektup ulaşmıştı. Birçok izleyici, iş, sağlık ve konut konularında somut tavsiyeler istemekteydi.

Berlin Eyaleti'nin devlet radyo ve televizyon kurumu olan SFB (Sender Freies Berlin) 1972 yılında Berlin'deki Türklere yönelik haftanın beş günü yarım saatlik Türkçe radyo yayını başlatılmıştır. Bu Türkçe yayın, haber ağırlıklı olarak yapılmaktadır. Bugün bu Türkçe yayın haftanın beş günü bir saat olarak devam etmektedir. Günümüzde ise bu Türkçe yayın haftanın beş günü bir saat olarak devam etmektedir. Diğer Almanya eyaletlerinde ise bazen 30 saatlik veya 1 saatlik Türkçe yayınlar yapılmaktadır; ancak bu yayınlar içerik olarak yetersiz kalmakta ve amatör bir ruhla yapıldığı için geniş bir dinleyici kitlesi bulamamaktadır.

Yine SBF'nin 1994 yılında yayın hayatına soktuğu bir radyo kanalı olan Radio Multikulti 18 farklı dilde yayın yapmaktaydı. Gündüzleri genel halk için dünya müziği

ağırlıklı bir yayın yaparken akşamları Türkçe, Kürtçe, Arnavutça, Vietnamca vb. programlar yayınlanmaktaydı. 24 saat kesintisiz yayın yapan MultiKulti, farklı göçmen gruplarına hizmet etme ve Alman çoğunluk nüfusu arasında anlayışı artırma amacını taşımaktaydı (Busch, 1994; SFB 4- MultiKulti, 1995). Bu radyo kanalı, metropolde yaşayan ve özellikle Bündnis 90/Yeşiller partisi tarafından yayılan bir çevre arasında popülerdi. Radio Multikulti kendini uluslararası, uluslararası anlayışı ve hoşgörüyü teşvik eden, açık fikirli olarak tanımlamaktaydı. ARD tarafından sağlanan yabancı dil programlarının yanı sıra SFB'de 1974'ten beri üretilen Türk programı gibi yerel kamu hizmeti programlarını da içermektedir (Nehls ve Wohlgenannt, 1980). Diğer diller için ise yeni editoryal gruplar oluşturulmuştur. ARD programlarından farklı olarak, göçmenlere öncelikle Berlinliler olarak hitap edilerek, vatandaşlık durumundan bağımsız olarak ait oldukları yerel bir topluluğun üyeleri olarak kabul edilmektedir. Göçmenlere yönelik yayınları birleştirme çabaları geniş çapta başarılı olarak kabul edilmiştir. 1993 yılında bir "model deneyi" olarak başlatılan istasyon, 1997 yılında kalıcı finansman garantisi almıştır. Olumlu izleyici tepkilerinin yanı sıra, istasyon kültürlerarası yayıncılığa benzersiz ve yenilikçi bir yaklaşımıyla övgü kazanmış ve ulusal ve uluslararası düzeyde birçok ödül almıştır. Anglo-Amerikan müziği dışındaki dünya müziği türleri, öğleden sonra ve akşamları yayınlanan farklı dillerdeki programlar ve şehirdeki "çok kültürlü" yaşama dair raporlar içeren Almanca programlar, "bütünleştirici" yayıncılık fikrinin pratikte uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Radio Multikulti, mali krizler ve meşruiyet sorunlarında 'iyi insanların' desteğini alarak yayın hayatına devam etmişse de kapanmıştır (Janzen, 2009: 64).

Bu yayıncılık örneklerinin yanı sıra Almanya'da Türkçe programlar yayınlayan birkaç Alman istasyonu da bulunmaktadır. Örneğin Ulm'de bulunan bağımsız radyo istasyonu Radio Free FM ve Münih'teki Radio Lora Türkçe programlar yayınlamaktadır.

Kamusal hizmet yayıncıları tarafından üretilen televizyon programlarında ise göçmenlerin anavatanlarının etkisi daha fazla görülmekteydi. Yabancı dildeki radyo programları, Federal Cumhuriyet'teki yaşama odaklandığından program ithalatına

dayanmazken, ARD ve ZDF'nin haftalık televizyon yayınları köken ülkelerdeki televizyon yapımcılarıyla çok daha yakın iş birliği yapmıştır. WDR tarafından 1965 yılından bu yana Köln'de üretilen ARD programı “Ihre Heimat- Unsere Heimat” (Sizin Vatanınız Bizim Vatanımız), başlangıçta köken ülkelerden haberleri içeren bir bilgi programı olarak başlamıştır. İlk başta haftanın her günü farklı bir göçmen grubuna yönelik on dakikalık programlar sunulmuştur. Görsel materyal genellikle ilgili ülkelerin devlet yayıncılık kuruluşlarından elde edilmekteydi. Bu nedenle, mevcut siyasi konuların eleştirel değerlendirmeleri yerine resmi pozisyonları yansıtmaya eğilimliydi. Dahası, yurt dışından materyale olan bağımlılık, eleştiri yapmayı zor veya hatta imkânsız hale getirebilecek bir bağımlılık yaratmaktadır (Kosnick, 2000: 325). Sizin Vatanınız Bizim Vatanımız programı Kuzey Ren Vestfalya, Baden Württemberg, Hessen ve Saarland eyaletlerinde ve ayrıca Fransa'nın Alsas bölgesiyle, Belçika'nın doğu kesimlerinde ve İsviçre'nin kuzey şeridinde alışlagelmiş klasik antenlerle kusursuz izlenebilmiştir.

Resim 3.1: WDR'nin Hazırladığı Göçmen İşçilere Yönelik İlk Türkçe Televizyon Programı

Kaynak: Germanhistory-intersections.org

ZDF'nin Nachbarn in Europa (Avrupa'da Komşular) programı durumunda, yabancı devletlere olan bağımlılık daha da belirgin hale gelmiştir: 1966 yılından beri

İtalyanca, İspanyolca olarak 45 dakikalık programlar sunan ve daha sonra "Sırp-Hırvatça", Türkçe ve Yunanca ekleyen bu programlar tamamen köken ülkelerde üretilmiştir. ZDF, 1975 yılında konuk ülkede kalışa yönelik "oriente edici yardım" sunmayı amaçlayan yaklaşık 10 dakikalık kendi bilgi segmentini eklemeye başlamıştır. Malzemenin büyük bir kısmı hala yurt dışından gelmektedir ve devlet perspektiflerini yansıtmaya eğilimlidir. Türk programı Türkiye Mektubu, Türk devlet yayıncılık kuruluşu TRT tarafından sağlanan, analistler Açıklan ve Weisser (1980: 98) tarafından "gerçek insanların durumunu yansıtmaktan ziyade bir turizm dergisini andıran" bir program olarak nitelendirilmiştir ve hatta yapımcılar da benzer sonuçlara varmışlardır (Röll, 1985: 114; bkz. Aktan, 1981). Ancak içerikler açık bir şekilde siyasi de olabiliyordu. Buna karşı çıkan ZDF editörleri ZDF programının yapısını değiştirmek, programa Almanca konuşan bir sunucu eklemek ve Federal Cumhuriyet içinde azınlık konularını ele alan daha çok yerel üretimleri dahil etmek için iki yıl uğraşmışlardır. Bu değişiklikler, sadece yabancı ülkelere gelen siyasi etkiden kaçınmak için değil, aynı zamanda göç koşullarının değişmesine yanıt olarak yapılmıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde kamuoyunda artık yalnız işçiler olarak görülmeyen göçmen işçiler Alman toplumuna etkisi olan kişiler olarak yansıtılmaktaydı. Aynı yıllarda "oryantasyon (uyum) yardımı" sağlama amacı biraz eskimiş görüldüğü için, kamusal hizmet yayıncıları programlarını yeni gerçeklere uyarlamaya çalıştılar. 1981 yılında göçmenler için Alman yayıncılık ortamını değerlendiren bir kamusal hizmet araştırma enstitüsü tarafından yaptırılan bir çalışma, yayıncılığın "nasıl kavramsallaştırılırsa kavramsallaştırılsın" entegrasyon hedeflerini gerçekleştirmede önemli bir rol oynadığı sonucuna varmıştır (Huth, 1981: 66). Oryantasyon yardımı, göçmenleri Federal Cumhuriyet'te kalıcı bir yaşam için hazırlamayı amaçlayan "entegrasyon yardımı" haline geliyordu. Göçmenlere belirli türde bilgi sağlama artık yabancı bir iş gücünü düzenlemekten çok, Alman toplumunun dokusunu etkileyen bir meseleydi. Göçmenleri 'entegre etme' misyonu, Almanya'da yaşamla ilgili konulara daha fazla vurgu yapmayı önerirken, göçmen izleyici arasında yapılan anketler, onların daha çok köken ülkeden haberlere ilgi duyduklarını göstermiştir (Darkow vd., 1985; Eckhardt, 1987; Huth, 1981). Bu, göçmen beklentileri ile kamusal hizmet alanındaki

siyasi hedefler arasında potansiyel bir 'ayrışma' işareti olmasına rağmen, bu durum 1980'lerin başında resmi hükümet stratejisi geri dönüş göçünü teşvik etmeye yönelik olduğunda çok fazla sorun olmamıştır. WDR'deki radyo programları direktörü Walter Stelzle 1980 yılında, yabancı dil programlarının 'çifte misyonunun' hala geçerli olduğunu belirtti. ARD programları 'ulusal azınlıklar için bir aile programı' haline gelirken, aynı zamanda 'ana vatan' konularına ilişkin daha fazla haber talebine de yanıt verdikleri ifade edildi: 'Dönüş hareketinin ruhuyla, tüm bu konular Alman tarafı için de önemli bir ilgi alanıdır. Bu nedenle, bu konular son zamanlarda programlarda daha fazla ilgi görmektedir' (Stelzle, 1980: 64).

Giderek daha iyi bir Almanca bilgisine sahip olan göçmenler, Alman kitle iletişim araçlarını daha fazla kullanıyorlardı, ancak farklı bir vurguyla da olsa ana dil yayınlarına olan talep hala yüksekti. Oryantasyon (orientation) yardımı daha az önemli hale gelmiş ve vatan ülkesinden bilgiye yoğun bir talep vardı. Farklı işçi göçmen grupları arasında Türkler özel bir konumda olduğu belirlendi: Kamusal hizmet programlarına en güçlü bağlılık gösteren, sosyo-kültürel açıdan en izole olan ve en az "entegre olmaya istekli" olarak kabul edilen grup (Darkow vd., 1985: 54).

Artan "yabancılara karşı düşmanlık" politik iklimi dikkate alındığında, yayıncılar, kamusal hizmet programlamasının entegrasyon misyonunun etnik farklılık hakkında insanlara öğretme çabalarında Alman izleyiciyi göz ardı edemeyeceğini savundular. Televizyon alanında, Nachbarn (Komşular) dergisinin yabancı yapımları dublaj veya altyazıyla sunmaya başlamasıyla, böylece yayınlar Alman izleyiciye de ulaşabildi. Yabancı yönelik hazırlanan programlar artık göçmenlere sadece anavatanlarından haber vermek ya da Almanya'da yaşamla ilgili bilgiler vermek için değil çokkültürlü topluma uyumu artırmak olmuştur.

1980'li yıllarda yayıncılık alanında öne çıkan bir başka önemli gelişme ise videolar olmuştur. Almanya'nın Türkçe dilde az yayın yapmakla eleştirilmesinin de etkisiyle video teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, büyük bir Türk video pazarı zaten 1980'lerin başında ortaya çıkmıştı ve kamu hizmeti yayıncılığının sunmadığı filmler ve eğlence sağlamıştı (Klitzke, 1980, 1981). Türkçe video filmleri izleyebilmek amacıyla kısa sürede büyük miktarda video cihazı satın alan Türk kökenli göçmenlerin

yüzde 75'inin evlerinde bir video cihazı bulunurken, bu oranın Almanlar arasında yüzde 44 olduğu tespit edilmiştir (Türkiye Araştırmalar Merkezi, 1991). Türkler kendi dillerinde yapılan yayınlara büyük ilgi göstermiş ve video film tüketiminde birinci sırada yer almıştır. Uydu ve kablo yayınlarının yaygınlaşmasıyla 1988 yılından sonra gerilemeye başlayan Türkçe video filmlerin sayısının 6000 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Doğan, 1994: 56).

1990'lı yıllarda kablolu teknolojinin gelişi ve ardından Berlin'de özel bir Türkçe kanalının yayın hayatına başlaması, Türk nüfusunun medya alışkanlıklarını kökten değiştirdi. Roters'in araştırması, Türk evlerinin büyük çoğunluğunun kablo erişimine sahip olduğunu veya sahip olmaya çalıştığını gösterdi ve bunun temel nedeninin Türkçe televizyonun bulunabilirliği olduğunu belirtti (Roters, 1991: 76). Kablo aboneliği olan evlerde, yeni Türk televizyon kanalı TD-1, herhangi bir özel ya da Alman kamu kanalından daha fazla izleniyordu ve kamu hizmeti yayıncıları tarafından sunulan yabancı dil programlarının izlenme oranı önemli ölçüde azaldı (Roters, 1991: 100). Bu gelecek için işaret eden bir durumdu.

ZDF'de yayınlanan Nachbarn programı, 1992 yılında kendi Almanca yapımlarını artırmaya başlamış ve 1995 yılında program ithalatını tamamen durdurmuştur. Bu zamana kadar programlar yarım saatlik olmuş ve genellikle Almanya'daki göçmen yaşamıyla ilgili belirli bir konuya odaklanmıştır (Jordanova-Duda, 1997). Programın adı 1998 yılında BlackRedMulticoloured (Schwarzrotbunt) olarak adlandırıldı. Bu yeni isimle Alman bayrağının üçüncü rengini dönüştürerek çok etnikli ve çok kültürlü Almanya'yı temsil etmek istenmiştir. Program bir süre sonra düşen izlenme oranı nedeniyle yayından kaldırılırken, diğer programlarla karşılaştırıldığında nispeten yüksek izlenirlik oranı programın yayından kaldırılmasının haksızlık olduğunu göstermektedir (Ergi, t.y.: 38). ARD'de yayınlanan Ihre Heimat, Unsere Heimat programı ise Heimat yani ev kelimesi fazla eski, nostaljik görüldüğünden 1993 yılında dönüştürülerek Babylon adını aldı. "Objektif", tarafsız ve "dengeli" yayıncılık anlayışından ayrılan Babylon, Alman toplumunda güçsüz olan göçmenler için açıkça taraf olmayı istemişti. Her iki program için de cazip olmayan yayın saatleri ve Babylon'un sınırlı bölgesel dağıtımı, ARD ve ZDF'deki "çok kültürlü"

televizyon lobisinin kamu yayıncılığı kuruluşları içinde karşılaştığı muhalefeti işaret etmektedir (Kosnick, 2000: 334).

Özetlemek gerekirse; Almanya'da, yabancılara yönelik radyo ve televizyonlarda yeterli yayın bulunmamasıyla eleştirilmektedir. Almanya'da yaşayan Türkler ilk geldikleri yıllarda Türkiye'den haberleri daha çok, memleketten tatile gidip gelen Türkler'den veya mektuplardan ve düzensiz bir şekilde getirilen Türk gazetelerinden alıyorlardı. Yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda da Köln radyosunun birinci ve 2.kuşak arasında bilinip dinlenildiği görülmüştür. Almanya'daki Türkler 1980'li yıllarda Türkçe yayınların eksikliği nedeniyle büyük oranda video kaset izlemeye yönelerek Türkiye'den getirilen içerikleri izlemeye başlamıştır. 1990'larla birlikte Almanya ve Türkiye'den gelen özel televizyon kanallarıyla bu ihtiyaçlar giderek giderilmeye başlanmıştır. Almanya'da yaşayan Türkler, artık Türkiye'den yayın yapan kanallar ve özel televizyon kanalları aracılığıyla Türkçe içeriklere daha kolay ulaşmaya başlamıştır. 2000'li yıllarda İnternetin gelişmesiyle kitle iletişimi anlamında ve kişisel iletişimde göçmenler arasında da uydu yayıncılığında sonra ikinci dönüm noktası yaşanmıştır.

3.3.1.2.1. Almanya'da Türkçe Yayın Yapan Etnik Medya Kuruluşları

Almanya'da etnik medya kuruluşlarının sayısı uydu yayıncılığının yaygınlaşmasıyla 1990'lı yıllarda yüzde 40 artmıştır. Günümüzde 2500'ün üzerinde yabancı dilde yayın yapan medya kuruluşunun yanı sıra yurt dışından 400'den fazla televizyon programı Almanya'da şifresiz olarak izlenebilmektedir (Şentürk, 2012: 57).

Almanya'da kurulan stüdyolarda yayın yapan çeşitli yerel Türk televizyonları ortaya çıkmıştır. Almanya'da Türkler'in en yoğun yaşadığı şehirlerden biri olan Berlin'de Türk yayıncıların hem radyo hem de televizyonculuk alanlarında girişimleri olmuştur.

Radyo Metropol FM, Almanya'da ilk kez sadece Alman-Türkler için 24 saat boyunca FM üzerinden yayın yapan bir format geliştirmiştir. Türkçe ve Almanca'ya hâkim 27 çalışanıyla yayın hayatına başlayan Metropol FM kısa sürede Türk

göçmenler arasında oldukça popüler olmuştur. Saatte 22 bin dinleyiciye ulaşan Radyo Metropol'ün Berlin'deki Türkler arasında yaklaşık olarak 170 bin ve yaklaşık 130 bin düzenli dinleyicisi bulunmaktadır. Münih'te bulunan bir kamuoyu araştırma enstitüsü olan Infratest'in Haziran 2002'de yayımladığı bir çalışma, bu yeni programın başarısını Türkçe diline, Türk müziğine ve bölgesel odaklanmaya bağlı olarak doğruladı. Büyük başarının sonucunda, Radyo Metropol 2001 yılından bu yana Rhine-Neckar bölgesinde yaşayan Türkler için Ludwigshafen'de ve 2003 yılından itibaren de Münih bölgesinde, yaklaşık 50 bin Türk'ün yaşadığı bölgelerde de yayın yapmaktadır. 90'larda gelişen uydu yayıncılığı ile Türkiye'den gelen radyo programları ayrıca Almanya'da da dinlenebilir hale gelmiştir.

Metropol FM, eğlence radyosu formatında olan bir radyo istasyonudur ve yüzde 75 Türkçe müzik ile yüzde 25 sözlü müzikten oluşan Adult Contemporary Hit Radio formatını benimsemektedir. Her sabah saat 06:00'dan akşam saat 18:00'e kadar Türkçe canlı yayın yapılan radyo istasyonunda, her saat başında haberler verilmektedir. Moderasyon, redaksiyon, pazarlama, prodüksiyon ve organizasyon bölümlerinde toplamda 25'ten fazla kadrolu personel çalışmaktadır. Yayın yaptığı bölgelerde yüzde 94 oranında tanınan ve Türklerin yüzde 72'si tarafından dinleyici olarak tercih edilen Metropol FM, Almanya'da hızla yayın alanını genişleten ve tek gelir kaynağı reklamlar olan bir radyo istasyonudur. Metropol FM, uydu ve internet üzerinden de yayın yapmaktadır (Kara, 2005).

Ludwigshafen'de 17 Eylül 1984 tarihinde yayın hayatına başlayan Avrupa Türk Televizyonu (ATT), Avrupa'nın ilk Türkçe özel televizyonu olmuştur. Bunun ardından Türk televizyonlarını 1985 yılında Berlin'de yayın hayatına başlayan TD1 (Türkisch-Deutsches Fernsehen in Berlin) Berlin Türk-Alman Televizyonu da izlenmiştir. Dönemin Başbakanı Turgut Özal, ATT'nin ilk yayınında 17 dakikalık bir demeç vermiştir (Yücel, 2015: 250). ATT daha sonra Berlin'de yayınlarına devam etmiş ve bir süre boyunca TD1'in yayınlarının içinde iki saatlik bir süreyle yer almıştır.

Türk işçilerinin yoğun olarak yaşadığı Batı Berlin'de Atalay Özçakır tarafından kurulan TD-1 uydu yayıncılığı başlayana kadar çoğulcu liberal bir yayın kuruluşu olarak görülmüştür. Bu kanal Berlin'de en çok seyredilen (yüzde 37) kanallar arasında yer almaktaydı (Halm ve Sauer, 21). TD-1'in yayın akışında başlangıçta TRT-1'den naklen yayınların yanı sıra kendi hazırladığı programlara da yer vermiştir (Heinemann ve Kamçılı, 2000: 120). Doğrudan Almanya'da yaşayan Türkler'in sorunlarını ele alan programlar hazırlanan kanalda, programların bazı kısımları Almanca da yayınlanmaktaydı. İlk aşamada yayın alanı Berlin ile sınırlı kalan TD-1 kanalı 2004 yılında sonra Kuzey Ren Vestfalya'da da izlenebilmekteydi. Türkçe'nin korunmasına önemli katkılarda bulunan kanal hem Türkçe ve Almanca yapmıştır. Türksat uydusu üzerinden de yayın yapan kanalın 2007 yılında mali yetersizlikler nedeniyle yayın hayatı sona ermiştir (Külahçı, 2014).

TD-1'in yanı sıra 1990'lı yıllarda yaklaşık 100 bin Türk'ün yaşadığı Berlin'den kablo üzerinden belirli saatlerde BTT (Berlin Türkiyem Televizyonu), AYPa-TV (Ali Yıldırım Haber Ajansı TV) ve TFD (Almanya Türk Televizyonu) Türkçe yayın yapmaktaydı. BTT, 1986 yılında Ata Tilmaç ve eşi tarafından kurulan bir aile televizyonu olarak ortaya çıkmıştır. Telefon bağlantılı canlı programların da yapıldığı BTT, bebek yarışmalarıyla ün kazanmıştır. BTT'nin 1992 yılında kapanmasının ardından kanalın frekansından AYPa-TV yayına başlamıştır. Alman gazeteci Claudia Dantschke ile birlikte sadece iki kişiden oluşan ekibiyle Guinness Rekorlar Kitabı Redaksiyonu, AYPa-TV'yi 1998 yılı Ekim ayında Dünyanın En Küçük Televizyonu olarak tanımlamıştır. 2007 yılında kapanan AYPa-TV'nin bu rekoru hala kıramamıştır. Almanya Türk Televizyonu (Türkisches Fernsehen in Deutschland-TFD), 1989 yılında Avrupa Millî Görüş Teşkilatı tarafından Berlin'de kurulmuştur. Çoğunlukla dini içerikli yayınlar yapan TFD, günlük bir saatlik yayınlarını 2000'li yılların sonuna kadar sürdürmüştür (Kam, 2016).

Türk medyasının Berlin dışında önemli bir gelişim gösterdiği bölge, Türk nüfusunun yoğun olduğu Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti olmuştur. Bu eyalette, günümüzde hala geleneksel yayınlarını sürdüren tek Türk televizyonu olan Kanal

Avrupa Televizyonu bulunmaktadır. 2005 yılında Duisburg kentinden Alman yayın lisansı ile yayın hayatına başlayan Kanal Avrupa, Türksat üzerinden yayın yapmaktadır ve Avrupalı Türkleri ve onlarla ilgili tüm konuları ekrana taşımaktadır. Kanal Avrupa, canlı yayınlar, kuşak programları, tartışma ve bilgilendirme programlarıyla Avrupalı Türkleri ekran başında buluşturarak her görüşten Avrupalı Türklerin kendilerine yer bulabileceği bir platform sunmaktadır. Kanal, yurt dışında yaşayan Türklerin "Almanca, gurbetçi, yabancı" gibi kavramlarla değil, Avrupalı Türkler olarak tanımlanmasını amaçlamaktadır. Bu şekilde, Türk toplumunun kendi kimliğini ve kültürünü koruma ve yaşatma çabasına katkıda bulunmaktadır. (Kanalavrupa, 2023).

Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti'nde Alevi yurttaşlara yönelik yayınlar yapan televizyon kanalları da bulunmaktadır. Bu kanalların büyük bir kısmı İngiltere'den yayın lisansı almış ve Köln'de kurulan şirketler aracılığıyla uydu üzerinden yayın yapmıştır. Zaman içinde bazı kanallar, yayın merkezlerini ve stüdyolarını Türkiye'ye taşımış olsa da Köln'de de stüdyoları bulunmaktadır. Alevi televizyonları ve kuruluş tarihleri şunlardır: TV Avrupa (2004), Düzgün TV (2004), Su TV (2006), Dem TV (2007), Kanal 12 (2008), TV 10 (2011), Barış TV (2011). Bu kanalların günümüzde yayın hayatları sona ermiştir (Elmacıoğlu, 2016: 86-154). Alevilere yönelik yayın yapan iki televizyon kanalı hala aktif olarak yayın hayatına devam etmektedir. 2006 yılında Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu üyeleri tarafından kurulan Yol TV, çok ortaklı bir şirket olarak Almanya'nın Köln kentinde yayına başlamıştır. Yol TV, Avrupa ve Türkiye'deki Alevi topluluğuna yönelik çeşitli programlar sunmaktadır (Elmacıoğlu, 2016: 86). Diğer bir Köln merkezli Alevi televizyonu ise 2018 yılında yayın hayatına başlayan Can TV'dir (Pirha, 2018).

3.3.2. Almanya'da Medya

Bu başlık altında Almanya'daki en büyük medya gruplarına, en çok okunan ve öne çıkan gazete ve dergilere, öne çıkan televizyon ve radyo yayıncılığı kuruluşlarına yer verilmiştir.

Almanya, Çin, Hindistan, Japonya ve ABD'nin ardından dünyanın en büyük beşinci gazete pazarına sahiptir. Federal Gazete Yayıncıları Birliği'nin verilerine göre,

Almanca konuşulan ülkelerdeki basılı ve dijital gazetelerin günlük tirajı nüfusun dörtte üçüne ulaşmaktadır. Almanya'da gazeteler, yaygın bir şekilde okunmakta ve geniş bir kitleye ulaşmaktadır. Bu da Alman basın sektörünün gücünü ve etkisini göstermektedir. Abonelik yöntemi ile okura ulaşma hala ilk sırada yer almaktadır. 1980'den sonra büyük basın holdingleri küçük yerel ve bölgesel gazeteleri satın almıştır. Ayrıca, kadın dergilerinin ve program dergilerinin hızlı bir şekilde artması ve günlük basının, tabloid gazeteler hariç, sürekli olarak gerilemesi Alman basın piyasasında öne çıkan unsurlardır. Çoğu Alman gazete ve dergi başlığı şu basın holdinglerinin mülkiyetindedir: Axel Springer Verlag AG, Verlagsgruppe WAZ, Verlagsgruppe Süddeutscher Verlag/Friedmann Erben, Verlag M. DuMont Schauberg, Verlagsgruppe Stuttgarter Zeitung vb.

Axel Springer AG, Almanya'nın en büyük gazete yayıncısı ve medya şirketlerinden biridir. 1946 yılında Hamburg'da kurulmuştur. Axel Springer AG, Alman medya pazarında köklü ve güçlü bir kuruluş olarak bilinmektedir. Özellikle çevrimiçi iş alanında gerçekleştirdiği birçok satın alma ve satış ile Springer, Alman medya grupları arasında en dinamik olanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Axel Springer AG, 30'dan fazla ülkede 150'den fazla gazete ve dergiye sahiptir ve Avrupa'nın en büyük basım şirketlerinden biridir. 10 binden fazla çalışanı bulunan Axel Springer AG'nin bünyesinde yer alan gazeteler arasında Bild Zeitung ve Die Welt gibi tanınmış yayınlar bulunmaktadır. Axel Springer AG, Almanya'da ve uluslararası alanda güçlü bir medya varlığına sahiptir.

Bertelsmann AG, 1835 yılında Gütersloh, Almanya'da kurulmuştur. Bundeszentrale für politische Bildung (BpB) tarafından 2011 verilerine göre, Bertelsmann AG Almanya'nın en büyük şirketi olarak kabul edilmektedir. Bertelsmann AG'nin en önemli iştiraki, RTL Grubu'dur. Bertelsmann AG, RTL Group Verwaltungs-Holding'in yüzde 91,6 hissesine sahiptir ve bu grup bünyesinde RTL, RTL 2, Super RTL, Vox, n-tv gibi 42 televizyon kanalı bulunmaktadır. Ayrıca, şirket 10 ülkede radyo istasyonlarına, 40 ülkede de yapım şirketlerine ise sahiptir (Bundeszentrale für politische Bildung, 2012).

Burda Medya Holding, 1926 yılında kurulan ve Almanya'nın en büyük medya gruplarından biri olan bir şirkettir. Almanya, Orta ve Doğu Avrupa, Rusya gibi geniş bir pazarda faaliyet gösteren medya holdingi, Kendi verilerine göre, Almanya ve 19 farklı ülkede 600'den fazla medya ürünü yayınlamaktadır. Hubert Burda Media'nın tanınmış dijital ve medya markaları arasında Focus, Bunte, Cliq, Chips gibi isimler yer almaktadır.

Essen merkezli Funke Medya Grubu, Almanya'nın en büyük yayıncılarından biridir. Gazete ve dergi yayıncılığına odaklanan grubun önemli yayınları arasında Almanya'nın en büyük yerel gazetesi Westdeutsche Allgemeine Zeitung (WAZ), Neue Ruhr Zeitung (NRZ), Hamburger Abendblatt, Berliner Morgenpost yer almaktadır.

2023 yılı itibariyle 178'i paralı satış esasına dayanan 309 gazete bulunmaktadır. Bunlara ek olarak toplumun geneline hitap eden 1.626 dergi ve günümüzde sayıları yaklaşık 5.600'i bulan ve giderek artan, uzmanlara yönelik çeşitli süreli yayınlar da yer almaktadır. Almanya'da günlük ve haftalık gazetelerin toplam satış tirajı 2023 yılının ilk çeyreğinde yaklaşık olarak 13,6 milyondur. Günlük gazetelerin satış tirajı yaklaşık olarak 11,1 milyon iken, haftalık gazetelerin satış tirajı 1,6 milyonun üzerindeydi (Deutschland.de, 2023).

Almanya'da gazeteler genellikle ulusal, bölgesel (regional), yerel ve tabloid olarak sınıflandırılır. Bu çeşitlilik, gazete okuma oranlarının Türkiye ve diğer dünya ülkelerine kıyasla oldukça yüksek olduğu Almanya'da büyük bir gazete çeşitliliğine yol açmaktadır. Avrupa'nın ilk günlük gazetesinin basıldığı ülkede bugün en çok okunan ulusal çapta yayın yapan tabloid gazete Bild'dir. Toplamda 26 farklı yerel baskısı ile günlük tirajı 4,5 milyona ulaşmaktadır. Bild Zeitung, Axel Springer SE şirketi tarafından yayımlanan bir gazetedir. Avrupa'nın en büyük, dünyanın ise üçüncü büyük tirajlı gazetesidir. "Bild-Zeitung" Türkçe'de "resimli gazete" anlamına gelmektedir. Gazetenin sloganı ise "unabhängig, überparteilich" olarak bilinir, bu da "bağımsız ve tarafsız" anlamına gelir (de.statista, 2023).

Ulusal gazeteler, ülke genelinde dağıtım yapan ve genellikle geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden gazetelerdir. Bu gazeteler genellikle genel haberler, siyaset,

ekonomi, kültür, spor ve dünya haberleri gibi çeşitli konularda kapsamlı içerik sunarlar. Bild, Süddeutsche Zeitung, Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) ve Die Welt gibi ulusal gazeteler, Almanya'da geniş bir okuyucu kitlesi tarafından tercih edilmektedir.

Bölgesel gazeteler (regional gazeteler), belirli bir bölgeye odaklanan ve bu bölgedeki haberleri, etkinlikleri ve konuları kapsayan gazetelerdir. Almanya'da her bölgenin kendi bölgesel gazeteleri bulunmaktadır. Bu gazeteler, yerel haberlerin yanı sıra bölgesel politika, ekonomi, kültür ve spor konularına da yer verirler. 2021 yılında yerel ve bölgesel abonelik gazetelerinin ortalama satışı 9,5 milyon kopyaydı. Funke Mediengruppe'nin Kuzey Ren-Vestfalya için olan bölgesel gazeteleri (Westdeutsche Allgemeine Zeitung (WAZ); Neue Ruhr/Neue Rhein Zeitung (NRZ); Westfalenpost (WP); Westfälische Rundschau (WR); 2021 yılının ikinci çeyreğinde Almanya'da en yüksek tiraja sahip bölgesel günlük gazetelerdi ve toplamda yaklaşık 419.800 tiraja ulaşmışlardır. Onları, Düsseldorf'tan Rheinische Post izlemiştir. 2019 yılında en yüksek erişime sahip olan günlük gazeteler de Funke'nin bölgesel gazeteleri öncülük etmiştir, ancak Münchner Merkur ve Kölner-Stadt-Anzeiger/Kölnische Rundschau kombinasyonu da sıralamada yer almıştır (de.statista, 2022).

Bölgesel gazeteler daha çok eyalet çapında haberlere yer verirken, yerel gazeteler, daha küçük bir alanda yayın yapan ve genellikle belirli bir şehir veya kasabaya odaklanan gazetelerdir. Bu gazeteler, yerel haberleri, etkinlikleri, yerel spor takımlarını ve yerel kültürel olayları kapsar. Yerel gazeteler, yayımlandıkları şehir bazında günlük yaşamlarını etkileyen -çöp toplama saatleri, okullar ve kreşlerle ilgili haberler gibi bilgileri içerdiğinden bölgede yaşayan insanlar arasında büyük bir etki ve ilgi uyandırır. Almanya'da çeşitli bölgelerde yayınlanan birçok yerel gazete bulunmaktadır. Aachener Zeitung Aachen ve çevresinde, Augsburg Allgemeine Augsburg ve bölgesinde, Badische Zeitung Freiburg ve Baden bölgesinde, Der Tagesspiegel Berlin'de, Hamburger Morgenpost - Hamburg'da, Kölnische Rundschau Köln ve çevresinde, Lübecker Nachrichten Lübeck ve çevresinde, Münchner Merkur - Münih ve Bavyera bölgesinde yayınlanan yerel gazetelerden bazılarıdır. Yerel gazete aboneliğinin en yüksek olduğu şehir 5 abonelikle Berlin'dir. Düsseldorf ve

Hamburg'ta da 3 gazete aboneliği, Türkler'in yoğun yaşadığı Dortmund, Duisburg, Moers, Siegen ve Wiesbaden'de 2 gazete aboneliği görülmektedir.

Almanya'da yüzlerce ulusal ve bölgesel gazete bulunmasının yanı sıra, gazetelerin dijital platformlarda da güçlü bir varlığı vardır. Birçok gazete, online yayıncılık ve dijital abonelik modelleriyle okuyucularına evrimii içerik sunmaktadır. Bu da gazete okuma deneyimini çeşitlendirerek, okuyuculara daha geniş bir haber ve bilgi kaynağı sağlamaktadır.

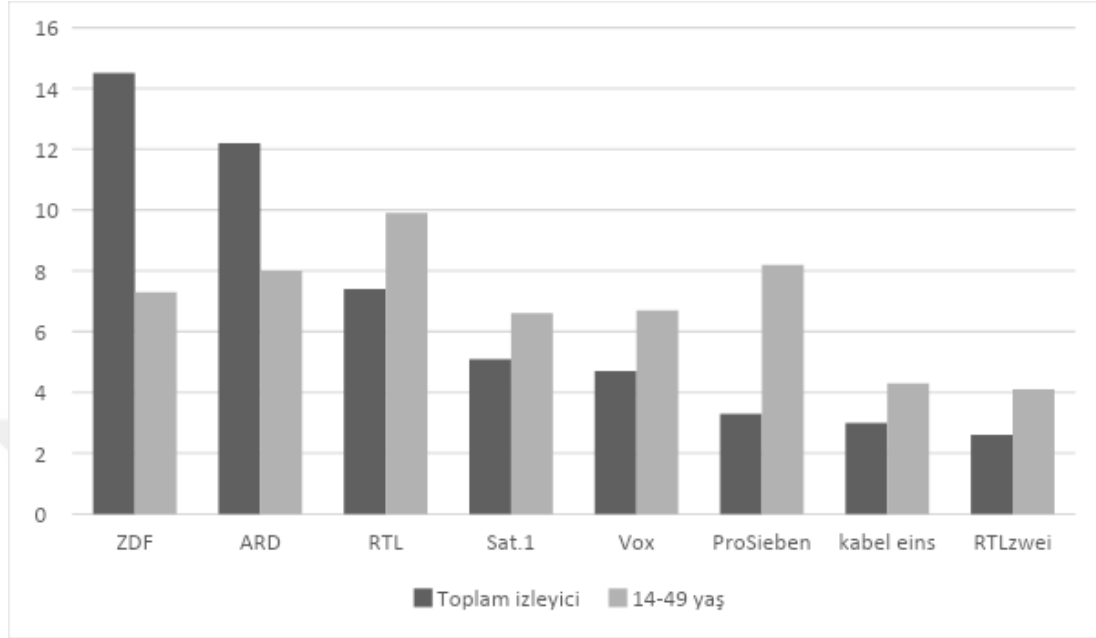
Almanya'da günlük ve haftalık gazetelerin toplam okunma eğilimine bakıldığında, 1995 ile 2021 yılları arasında günlük ve pazar gazetelerinin toplam tirajı yüzde 50'den fazla azalmıştır. Bu dönemde gazetelerin tirajı yaklaşık 30,2 milyondan 13,5 milyona düşmüştür. 2022 yılında Almanya'da günlük gazetelerin erişim oranı yüzde 50,1 olarak kaydedilmiştir. 2022 yılında Almanya'da dördüncü çeyrekte haftalık gazetelerin kopya başına satış tirajı yaklaşık 1,67 milyon kopyadır. Bu rakam, 1975 yılına göre sadece hafif bir düşüşü temsil etmektedir (1,8 milyon). Ancak, 1995 yılında yaklaşık 2,2 milyon kopya ile en yüksek değer kaydedilmiştir. O zamandan beri, trend genellikle düşüş eğilimindedir, ancak Corona yılı 2020'de satış tirajında bir artış yaşanmıştır. Almanya'da haftalık gazeteler, farklı gazete kategorileri arasında en düşük erişime sahiptir (yüzde 2,3). Alman haftalıkları arasında en yüksek erişime sahip olanı ise Zeit dergisidir (yüzde 11,8) (LAE- Leseranalyse Entscheidungstrger in Wirtschaft und Verwaltung e.V. verilerine göre).

Almanya'da kamu yayıncılığı, kuruluşundan bu yana önemli bir rol oynamıştır. Ülkenin kamu yayıncılığı sistemi, hanehalkları tarafından ödenen lisans ücretleriyle finanse edilmektedir. İki ana kamu yayıncısı ARD (Almanya Federal Cumhuriyeti Kamu Yayın Kuruluşları İş birliği) ve ZDF (İkinci Alman Televizyonu), televizyon ve radyo programları sunmaktadır. ARD (Arbeitsgemeinschaft der ffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten Deutschlands) adıyla bilinen 9 Ekim 1950 tarihinde kurulmuş olan kamu yayıncılığı kurumu, Almanya'nın kamu hukukuna bağlı radyo ve televizyon kuruluşlarının iş birliği topluluğudur. Resmi adı "Deutsches Fernsehen" olan ve genellikle "Erste" (Birinci) olarak anılan ARD tüm Almanya'dan izlenebilmektedir. Almanya'nın ikinci kamu televizyonu olan ZDF (Zweites

Deutsches Fernsehen), 1991 yılında, on bir eyalet ve çeşitli kurumlar arasında imzalanan anlaşmalar sonucu kurulmuştur. ZDF, Federal Almanya'nın yetkisi altında bağımsız, kâr amacı gütmeyen bir şirket olarak yönetilen ve Almanya'nın ikinci ulusal kamu televizyon yayıncısıdır. 1963 yılından 1990'lara kadar karasal yayın ile yayın yapmış, 1993'ten itibaren ise uydu üzerinden yayın yapmaya başlamıştır. ZDF, ARD ile birlikte Almanya'nın kamu yayıncılığı sisteminin önemli bir parçasını oluşturur. Bunların dışında da bazı kent ve eyaletlerde yer alan kamusal televizyonlar da bulunmaktadır (Giritli İnceoğlu, 2000: 279). Kamu yayıncılığı, yayınlarında tarafsızlık, çeşitlilik, kalite ve halka hizmet ilkelerine odaklanır. Bu yayınlar, haberler, eğlence, kültür, spor ve eğitim gibi çeşitli konuları kapsar. Kamu yayıncılığı, Almanya'da geniş bir izleyici kitlesi tarafından tercih edilmektedir.

Özel televizyon kanalları ise büyük ölçüde medya şirketlerinin katıldığı bir firmalar grubu tarafından yönetilmekte ve finansmanlarını sadece reklam gelirlerinden sağlamaktadırlar (Giritli İnceoğlu, 2000: 279). Almanya'da ilk özel radyo ve televizyon kanalları, 1984 yılında "SAT 1" ile yayına başlamıştır. SAT.1, 1 Ocak 1984 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Bu, Almanya'da kamu yayıncılığına alternatif bir özel televizyon kanalının kurulması anlamına gelmiştir. Kanal, genel eğlence, dizi, film, talk show ve reality programları gibi çeşitli içerikleri yayınlamıştır. SAT.1, Almanya'da geniş bir izleyici kitlesi tarafından tercih edilen ve yaygın olarak bilinen bir televizyon kanalıdır. Daha sonra "RTL Plus" adlı kanal da yayına katılmıştır. Özel yayıncılığın en tanınmış örneği RTL Group'dur. RTL, birçok popüler televizyon kanalı ve programıyla Almanya'da geniş bir izleyici kitlesine sahiptir. Bunları takiben "Pro 7" ve "Tele 5" gibi kanallar da yayın hayatına başlamıştır. Tele 5, klasik ve kültür filmlerin yanı sıra dizi, animasyon ve belgesel programları yayınlayan bir kanaldır. VOX ve kabel eins ise belgeseller, eğlence programları, reality show'lar ve dizi yayınlarına odaklanan bir kanal olarak öne çıkmaktadır. RTL Zwei, Almanya'da genç izleyici kitlesine yönelik özel bir televizyon kanalı olarak popülerlik kazanmıştır.

Grafik 3.1: Ocak 2019'da TV'lerin İzlenme Oranları (de.statista.com, 2019).

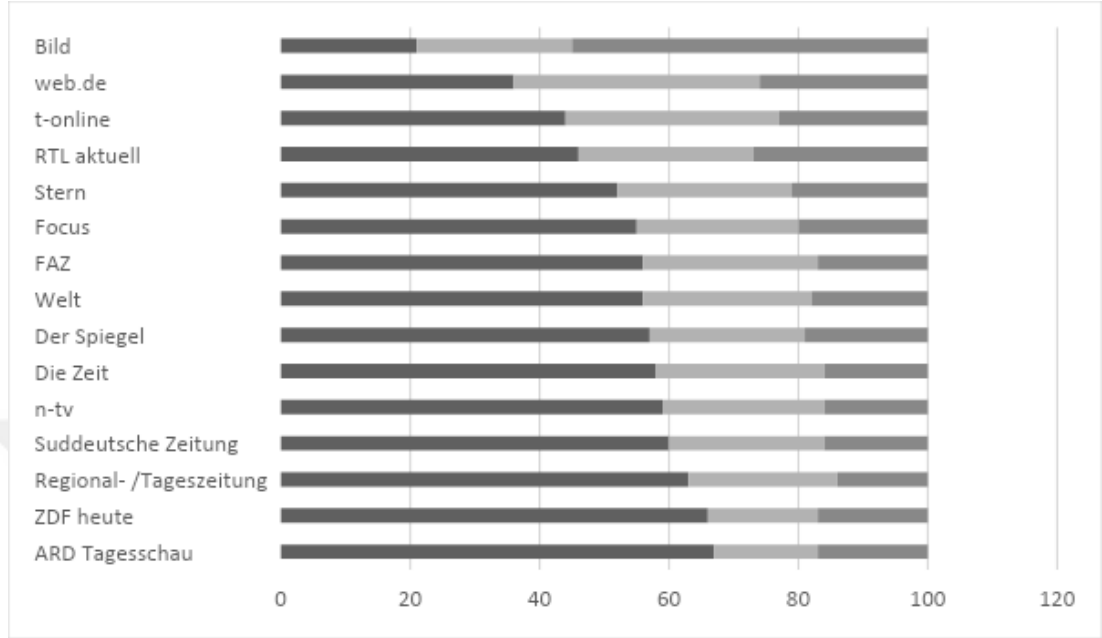
Almanya'da basılı iletişim araçları arasında en büyük gelişme, dergi alanında görülmektedir. Piyasaya sürülen dergi sayısı 20 binin üzerindedir ve toplam tirajları 117 milyonu aşan 600'den fazla dergi bulunmaktadır. Almanya, gazetelerde olduğu gibi dergi yayıncılığında da binlerce seçeneğe sahip bir ülkedir. Bu dergiler, haber, magazin, tıp, sağlık, politika, spor, ev, reklam, otomotiv gibi birçok farklı alanda yayımlanmaktadır. Özellikle "Spiegel", "Focus" ve "Stern" gibi önemli dergiler geniş halk kitleleri tarafından yoğun ilgi görmektedir. "Spiegel", Hamburg'da 1947 yılında kurulan haftalık bir haber dergisidir ve Avrupa'nın en yüksek tirajlı haftalık dergisidir. Sol liberal bir yapıya sahip olup, soruşturmacı gazetecilik etiğine olan saygısıyla bilinmektedir. "Focus", Münih'te 1993 yılında kurulan ve haftalık yayınlanan bir haber dergisidir. Spiegel'e rakip olarak kurulmuş ve daha kısa metinler, grafikler ve fotoğraflar gibi unsurlarıyla kolayca tüketilebilir bir yapıya sahiptir. Muhafazakar bir yayın politikasına sahip olup, "Burda - Verlag" tarafından basılmaktadır. "Stern", Hamburg'da 1948 yılında kurulan ve 3 haftada bir yayınlanan bir dergidir (Yoloğlu, t.y.: 105). Röportajlar, biyografiler ve kullanışlı bilgiler sunma konusunda güçlü bir gazetecilik anlayışına sahiptir ve daha fazla fotoğraf ve fotoğraf galerisi kullanarak dikkat çeker. "Gruner + Jahr" tarafından yayımlanmaktadır. Bu dergiler, Almanya'da geniş bir okuyucu kitlesi tarafından takip edildiğinden, basılı iletişim araçları içinde

önemli bir yer tutmaktadır. Her biri farklı bir perspektif ve içerik sunarak zenginlik ve çeşitlilik sağlamaktadır.

2021 yılında yaklaşık 37,5 milyon Alman haftada birkaç kez gazete okumaktadır. 309 gazeteden 178'i ücretsiz dağıtılan gazetelerdir. Günlük gazetelerin toplam satışı ise 13,6 milyon kopyadır. İnternetin yükselişiyle birlikte gazetelerin çevrimiçi sunumu büyük ölçüde artmıştır. 2003 yılında 631 çevrimiçi gazete bulunurken, 2019 yılına gelindiğinde bu sayı 67 artmıştır. Almanya'daki 14-29 yaş arası gençler bilgi kaynağı olarak öncelikle günlük gazetelerin web siteleri, uygulamaları veya e-gazetelerini kullanmaktadır. Genel olarak medya kullanımına bakıldığında 2023 yılının ilk çeyreğinde televizyon günlük 195 dakika ile birinci, radyo 91 dakika ile ikinci, İnternet 83 dakika ile üçüncü, gazete ise 34 dakika ile dördüncü sırada yer almaktadır (Hasebrink, 2017).

Haber kaynağı olarak bakıldığında ise ARD televizyon kanalında yayınlanan Tagesschau Almanya'da en güvenilir haber kaynağıdır: Reuters'ın bir araştırmasına göre, Ocak ve Şubat 2022'de ARD haber formatı, Alman medyası arasında incelenenler arasında en yüksek güven seviyesini elde etmiş ve yüzde 67'lik bir oranla (6 ile 10 ölçeği) birinci sıraya yerleşmiştir. ZDF'nin Heute haber programı ve bölgesel yerel günlük gazeteler grubu sırasıyla yüzde 66 ve yüzde 63 ile onu takip etmiştir.

Grafik 3.2: Almanya'daki haber alma kaynaklarının sıralaması (2021)

Kaynak: destatista.com, 2023.

3.3.3. Almanya'da Türkler'in Dijital Medya ve Sosyal Medya Kullanımı

Türk göçmenlerinin sosyal medya tercihleri kişisel ve yaşa bağlı olarak değişebilir. Ayrıca, farklı platformlar farklı amaçlar için kullanılabilir. Kimi kişiler aileleriyle iletişim kurmak ve haberleri takip etmek için WhatsApp ve Facebook'u tercih ederken, diğerleri görsel içerik paylaşımı için Instagram veya video izlemek için YouTube'u kullanabilirler. Bu nedenle, Almanya'daki Türkler arasında en çok kullanılan sosyal medya platformu geniş bir yelpazede değişebilir. Göçmenlerin medya kullanımı açısından bakıldığında ise yeni iletişim teknolojilerinden İnternet'in sağladığı olanaklar, İnternet'teki etnik laflama odaları, etnik web siteleri, online etnik gazeteler ile arama motorları sayılabilir.

3.3.3.1. Türkçe Dijital Medya ve Sosyal Medya Ortamları

Türk göçmenlerin bilgisayar ve İnternet kullanımına dair veri bulunsa da hangi haber sitelerini takip ettiklerine dair özel çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Türk göçmenlerin medya kullanım alışkanlıklarını kavramak için 2000'li yıllardan beri

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla geleneksel medya kullanma rutinine eklenen dijital medya ve sosyal ağları da bu tür çalışmalara katmak büyük önem taşımaktadır.

Sosyal medya ve kullanıcı tarafından oluşturulan içerik, sanal topluluklar arasında bilgi, fikir ve ilgi paylaşımı amacıyla tasarlanmış etkileşimli teknolojileri tanımlamaktadır. Metin gönderileri, resimler, videolar, yorumlar ve ağ platformları gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkan sosyal medya, 2023 yılında dünya genelinde neredeyse yüzde 60 oranında yaygınlaşmıştır. Kuzey ve Batı Avrupa, en yüksek penetrasyon oranına sahip bölgeler olmuştur, ardından Güney Avrupa ve Kuzey Amerika gelmektedir.

Etnik haber sitelerine bakıldığında, 1997 yılında kurulan ve kadrolu 20 elemanı bulunan "vaybee.de," magazin ve sohbet odalarıyla Avrupa'da en çok ilgi gören Türk web sitesidir. Bu site, yaklaşık 150 bin üyeye sahiptir. Almanya'da Türk gençleri tarafından ilgi gören diğer Türk web sitesi ise "Türkdünya.de" sitesidir (Kara, 2005). Diğer öne çıkan Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin kurdukları haber siteleri ise şöyledir:

- Artı49, Almanya'da Türkçe yayın yapan bir haber sitesidir. Güncel haberlerden kültür-sanat, spor ve ekonomi gibi çeşitli konulara kadar içerik sunar.
- Avrupa Postası, Almanya merkezli bir Türkçe haber sitesidir ve Avrupa'daki Türk toplumuyla yönelik güncel haberleri takip etmek için tercih edilir.
- Almanya Bülteni, Almanya'da Türkçe haber kaynakları arasında yer alır ve geniş bir konu yelpazesinde içerik sunar.
- Avrupa Gazete, Avrupa'daki Türkler için haber, yorum ve analizleri barındıran bir haber platformudur.
- T24 Avrupa, Türkçe yayın yapan T24 haber sitesinin Avrupa baskısıdır ve Almanya'daki Türk toplumuyla yönelik haberleri sunar.

YouTube, video içeriklerin paylaşıldığı bir platformdur ve Almanya'daki Türk göçmenleri arasında video izleme ve içerik oluşturma amacıyla kullanılır. YouTube'ta takip edilen isimler arasında Oktan Dikmen öne çıkmaktadır. TikTok: Özellikle genç Türk göçmenleri arasında popüler olan TikTok, kısa video içeriklerinin paylaşıldığı bir platformdur.

Snapchat: Genç nesil arasında popüler olan Snapchat, anlık fotoğraf ve video paylaşımı için kullanılır.

WhatsApp: WhatsApp, kişisel iletişim için sıkça kullanılır ve Almanya'daki Türkler arasında oldukça popülerdir. Aile içi ve arkadaş grupları, haberlerin paylaşımı ve iletişim için sıklıkla kullanılır.

Instagram: Instagram, görsel içeriklerin paylaşıldığı bir platform olduğu için Türkler arasında popülerdir. Hem kişisel hem de kültürel içeriklerin paylaşımı için kullanılır.

3.3.3.2. Almanca Dijital Medya ve Sosyal Medya Ortamları

Türk göçmenlerinin Almanya'da kullandığı Almanca dijital medya ortamları çeşitli olabilir ve bu ortamlar, göçmenlerin tercihlerine, yaşlarına ve ilgi alanlarına bağlı olarak farklılık gösterebilir. İşte Türk göçmenlerin sıkça kullandığı Almanca dijital medya ortamlarından bazıları:

Sosyal Medya Platformları: Türk göçmenleri, Almanca konuşulan ülkede yaşasalar bile Facebook, Instagram, Twitter ve YouTube gibi popüler sosyal medya platformlarını kullanabilirler. Bu platformlar hem iletişim kurmak hem de Almanca içerik tüketmek için kullanılır. Facebook, Almanya'daki Türkler arasında yaygın olarak kullanılan bir platformdur. Aile ve arkadaşlarla iletişim kurmanın yanı sıra, topluluk grupları ve sayfaları aracılığıyla Türk göçmenleri benzer ilgi alanlarında bir araya getirir.

Haber Siteleri: Türk göçmenleri, Almanca haber sitelerini takip ederek Almanya'daki güncel olaylar hakkında bilgi edinebilirler. Örneğin, Spiegel Online, Bild, ve Die Zeit gibi haber siteleri Almanca haberlere erişim sağlar.

Almanca Bloglar: Almanca yazılmış bloglar, Türk göçmenlerinin ilgi alanlarına göre çeşitli konularda bilgi edinmelerini sağlar. Moda, yemek tarifleri, seyahat, kültür ve daha birçok konuda bloglar bulunmaktadır.

Dijital Yayın Platformları: Türk göçmenleri, Almanca dijital yayın platformlarına abone olarak televizyon dizileri, filmler, belgeseller ve diğer içerikleri

izleyebilirler. Bu platformlara örnek olarak Netflix, Amazon Prime Video ve YouTube Premium sayılabilir.

Eğitim ve Öğrenme Platformları: Almanca öğrenen veya dil becerilerini geliştirmek isteyen Türk göçmenleri, Duolingo, Babbel ve Rosetta Stone gibi dil öğrenme uygulamalarını veya platformlarını kullanabilirler.

Almanca Müzik ve Podcastler: Türk göçmenleri, Almanca müziği ve podcastleri dinleyerek dil becerilerini geliştirebilirler. Almanca şarkıcıların ve podcasterların eserlerine erişim sağlayan platformlar kullanılabilir.

İş ve Kariyer Siteleri: Almanya'da çalışan Türk göçmenleri, iş arama ve kariyer geliştirme için Almanca iş ilanları ve profesyonel ağlar için kullanabilirler. LinkedIn gibi platformlar, iş fırsatlarına erişim sağlar.

Türk göçmenleri, bu dijital medya ortamlarını kullanarak hem Almanca dilini geliştirebilirler hem de Almanya'daki yaşam hakkında daha fazla bilgi edinebilirler. Bu platformlar, iletişim, eğitim, eğlence ve bilgi paylaşımı için önemli araçlar sunar.

3.3.4. Dijital ve Sosyal Medyanın Sosyal Entegrasyonda Rolü

Dijital ve sosyal medya, günümüzde toplumların iletişim ve etkileşim biçimlerini kökten değiştiren önemli araçlardır. Dijital ve sosyal medyanın sosyal entegrasyonda rolü, 2000'lerden beri süregelen bir tartışma konusu olmuş ve birçok çalışma bu konuya katkı sağlamıştır. Bu çalışmalar, göçmenlerin kendi etnik grupları içindeki sosyal ağlarını ve dijital iletişim araçlarını inceleyerek sosyal entegrasyonun arttığını göstermiştir. Ancak aynı zamanda, göçmenlerin kendi grupları arasında kalmalarının, zaman zaman Alman toplumuyla daha etkin bir şekilde kaynaşmalarına engel olabileceği konusu da ele alınmıştır. Dijital medya ve sosyal medya platformları, göçmenlerin kendi etnik gruplarından uzaklaşmalarını zorlaştırabilir çünkü bu platformlar, kullanıcıların kendi dil ve kültürlerine daha fazla erişim sağlar. Bu, göçmenlerin kendi topluluklarına daha fazla bağlılık geliştirmelerine neden olabilir. Ayrıca, bu platformlar, benzer kültürel arka plana sahip kişilerle iletişim kurmayı kolaylaştırır ve bu da entegrasyon sürecini yavaşlatabilir. Ancak diğer yandan, dijital

ve sosyal medya, göçmenlere Alman toplumuyla daha iyi iletişim kurma ve entegre olma fırsatları da sunar. Özellikle Almanca öğrenme, iş fırsatları arama, yerel etkinlikleri takip etme ve topluluklarla bağlantı kurma konularında yardımcı olabilir. Ayrıca, sosyal medya üzerinden Alman toplumuyla etkileşime geçmek, farklı kültürel deneyimleri paylaşmak ve daha fazla entegrasyonu teşvik edebilir. Dijital ve sosyal medyanın Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonundaki rolünü inceleyen bazı önemli noktalar:

Bağlantı Kurma ve İletişim: Dijital ve sosyal medya, Türk göçmenlerin hem kendi aralarında hem de buldukları toplumla iletişim kurmalarını sağlar. Aileleri ve arkadaşlarıyla iletişim kurmak, Türkiye'deki gelişmeleri takip etmek ve Türk kültürünü sürdürmek için bu platformlar sıklıkla kullanılır.

Kültürel Bağların Sürdürülmesi: Dijital ve sosyal medya, göçmenlerin kendi kültürlerini ve kimliklerini sürdürmelerine yardımcı olabilir. Örneğin, Türk müziği, yemekleri ve gelenekleri gibi kültürel unsurlar dijital medya aracılığıyla paylaşılabilir.

Toplumsal Bilinçlenme: Dijital medya, Türk göçmenlerin buldukları ülkede yaşanan sosyal ve siyasi gelişmeleri takip etmelerine olanak tanır. Bu, toplumsal bilinçlerini artırabilir ve siyasi katılımlarını teşvik edebilir.

Dil Becerileri: Sosyal medya platformları, Türk göçmenlerin hem ana dillerini hem de buldukları ülkenin dilini kullanmalarını sağlar. Bu, dil becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir ve iş veya eğitim gibi alanlarda entegrasyonlarını kolaylaştırabilir.

Toplumsal Katılım: Dijital medya aracılığıyla Türk göçmenleri, kendi topluluklarının ve buldukları toplumun meselelerine katılmaya teşvik edebilir. Sosyal medya aktivizmi, toplumsal değişim için bir araç olabilir.

İş ve Eğitim İmkanları: Sosyal medya, iş arayışları ve eğitim fırsatları için önemli bir kaynak olabilir. İş ilanları, eğitim programları ve profesyonel ağlar, dijital medya aracılığıyla erişilebilir.

Sonuç olarak, dijital ve sosyal medyanın rolü karmaşık bir konudur. Bu platformlar, göçmenler için hem entegrasyonu teşvik edebilir hem de kendi topluluklarına bağlılığı artırabilir. Bu platformların bilinçli bir şekilde kullanılması hem kişisel hem de toplumsal fayda sağlayabilir ve entegrasyonu kolaylaştırabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

Günümüzde dünya genelinde mevcut olan 281 milyon göçmenin üçte ikisinin işçi göçmeni olduğu bilinmektedir (IOM, 2022). İstihdam, Türkiye’den Almanya’ya 1961 yılından itibaren başlayan ve Almanya’nın işgücü açığını karşılamak üzere yapılan bir anlaşmaya dayanan göçün de temel dinamiğini oluşturmuştur. Bu dönemde Almanya başka ülkelere de göçmen almışsa da günümüzde Almanya’da 4 milyona yakın Türkiye kökenli göçmen bulunmaktadır ve Türkler en kalabalık azınlık nüfusunu oluşturmaktadırlar (Çakır, 2012: 32). Diğer göçmen ve azınlık gruplar gibi Türk göçmenlerle ilgili olarak da en önemli gündemden bir entegrasyon süreci olmuştur. Farklı özelliklere sahip dört Türk göçmen kuşağı, entegrasyon açısından da birbirlerinden ayrılmış, entegrasyon konusunda motivasyonları, kullandıkları araçlar ve direnç noktaları farklılaşmıştır. Bu çalışmanın konusu, Almanya’ya göç etmiş olan Türklerin yaşadıkları sosyal entegrasyon sürecinde medyanın rolünü tartışmaktır. Bu bağlamda gerçekleştirilen ve TÜBİTAK tarafından desteklenen araştırma kapsamında Almanya’da yaşayan 2. ve 3. kuşak göçmenlerden örnekleme göre seçilen 36 kişiye vatandaşlık durumları, eğitim durumları, arkadaşlık ve dostluk biçimleri, aile ilişkileri, medya kullanımları ve Almanya’ya entegrasyonlarıyla ilgili sorular sorularak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki ana hedef görüşmecilerin medya kullanımlarıyla Almanya’ya entegrasyonları arasındaki bağın ortaya çıkarılmasıdır.

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

1960’lı yıllardan itibaren ikili işgücü anlaşmalarıyla Almanya, İsviçre gibi Avrupa ülkelerine göç veren Türkiye için son 60 yıllık göç tarihine bakıldığında hem sayısal olarak hem de nitelik olarak geline nokta Almanya büyük önem taşımaktadır. 1970’li yıllarda aile birleşimi gibi fırsatlarla ailelerini de Almanya’ya götürme imkânı bulan Almanya’da ilk kuşağı oluşturan Türk işçilerle başlayan süreçte, 2020 yılı itibariyle resmi olarak nitelikli işgücü göçü ülkesi haline gelen Almanya

ekonomisi için 3 milyon nüfusa sahip en büyük azınlık olan Türklerin rolü büyüktür (Adıgüzel, 2016). Avrupa ülkeleri 1973 yılındaki petrol krizi sonrasında ‘Geri Dönüş Teşvikleri’ ile göç hareketlerini tersine destekleyerek yavaşlatmaya çalışsa da göçmenler arasındaki ağlar ile göç hareketi şekil değiştirerek devam etmiştir (Karakaşoğlu, 2007).

Almanya’da özellikle 1970’lerden bugüne Türkiyeli göçmenlerle ilgili en çok tartışılan konulardan biri olan entegrasyon konusu 1980’lerde çift taraflı toplumsal uyum tartışmalarına evrilmiştir (Borkert ve Boswick, 2007). Söz konusu çok kültürlü yapılanmada göç eden etnik kimlikler arasında sayısal olarak çoğunluğu oluşturan Türkler’in Almanya’ya entegrasyonu için yıllar içinde farklı politikalar uygulanmıştır. Medya kültürel entegrasyon tartışmalarının her zaman odağında yer almıştır. Tarihsel süreçte dönüşen medya teknolojileri ile birlikte göç ve göç sonrası tecrübeler de dönüşmektedir. Göç edilen ülkede doğup büyüye dahi ailesinin devam ettirdiği ve medya yoluyla da aktarılan kültürel pratiklerin yeni kuşaklarda yok olmadığı sayısız çalışmada ortaya konmuştur. Bununla birlikte ailelerin yerleştiği ve doğdukları ülkede büyüyen kuşaklar bu ülke ile de bağ kurmaktadır. Bu bağın kurulmasında toplumsallaştırma misyonu ile medyaya büyük önem atfedilmektedir. Göçmenler melez kimlikleriyle ilintili şekilde medya kullanımlarında da her iki ülkeden medya araçlarını tercih etmektedir (Çağlar, 2000; Alexander, 2010). Şüphesiz ki internetin gelişmesiyle birlikte yeni medya kullanımı da iletişime farklı bir boyut kazandırarak iletişim çalışmalarında yerini almıştır.

Bu çalışmanın konusu Almanya’ya göç etmiş olan Türklerin yaşadıkları entegrasyon sürecinde medyanın rolünü tartışmaktır. Araştırmanın ana amacı, (1) Almanya’da diasporada yaşayan Türkler’in sosyal entegrasyonu ile gündelik hayatları içinde medya kullanımı arasındaki ilişkinin (2) Almanya’da yaşayan ikinci ve 3.kuşakların geleneksel medya ve yeni medya kullanım alışkanlıklarının karşılaştırılmasıdır. Bu araştırma ile Almanya’da yaşayan 2. ve 3. kuşak Türkler’in medya kullanım alışkanlıklarını saptamak, entegrasyon sürecinde medyayı kullanma deneyimlerini ortaya koymak, etnik kimlik ve entegrasyon açısından göçmenlerin medyaya yükledikleri anlamı açığa çıkarmak hedeflenmiştir. Bununla birlikte, göçmen

Türklerin kullandıkları medya kanallarının ve içeriklerin Alman kültürüne entegre olmayı kolaylaştıracak şekilde mi yoksa etnik kökene dayalı dışa kapalı bir grup olarak sosyalleşmeyi sağlayacak ve bu şekilde entegrasyonu zorlaştıracak bir şekilde mi kullanıldığı da anlaşılmaya çalışılacaktır. 2.kuşaktan kastedilen Almanya'ya göç eden ilk Türk işçilerin çocuklarıdır. 3.kuşak da 2.kuşağın çocukları yani 1.kuşağın torunlarıdır.

Bu noktada araştırmanın alt amaçları:

- a. Eğitim seviyesi, dil bilgisi düzeyi gibi farklı sosyo-demografik özelliklere sahip kişilerle görüşülerek sosyo-ekonomik olarak farklı kesimlerin medya kullanımının karşılaştırılması, medyanın göçmenlerin sosyal entegrasyonu açısından önemini tespiti,
- b. Alman ve Türk medyasının sosyal entegrasyon üzerindeki etkisi,
- c. Alman ve Türk medyasının hem Türkiye hem de Almanya ile ilgili düşünce ve algılarına etkisi,
- d. Bireylerin medya kullanımlarını etkileyen dil sorunu, eğitim gibi sorunların tespiti,
- e. Almanya'daki 2. ve 3. kuşaklar arasındaki medya kullanımının önemini, aidiyet-kimlik ilişkisinin değişiminin irdelenmesi,
- f. Medyada ilgilerini çeken konuların tespiti,
- h. Bireylerin entegrasyon seviyesinin 'geriye göç' kararına etkisi.

Bu alt amaçlarla araştırma yürütülürken her bir özel amaç noktasında,

- a. Kimlik oluşumunda ve yaşanan ülkeye aidiyetin oluşmasında yasal düzenlemelerin, siyasi söylemlerin ve uygulamaların etkisi,
- b. Türkiye, Almanya ve Avrupa Birliği'nin göç, vatandaşlık ve diğer haklara yönelik yasal düzenlemeleri, politika ve uygulamalarının entegrasyona olan etkisi,
- c. Türkiye'nin Almanya'daki ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerle olan aidiyet, hafıza ve mekânsal bağının daha fazla nasıl geliştirebileceği, göz önünde bulundurulmuştur.

4.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma sorusu “Almanya’da yaşayan 2. ve 3.kuşak Türk kökenli göçmenlerin medya kullanımını ile sosyal entegrasyonları arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?” olduğundan sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan nitel araştırma yöntemi ve teknikleri kullanılmıştır. Creswell (1998) nitel araştırmayı, sosyal yaşamı ve insanla ilgili problemleri kendine özgü metotlarla sorgulayarak, anlamlandırma süreci olarak ifade etmektedir. Nitel araştırmanın temel amacı, bir konuyu derinlemesine anlamaktır. Araştırmacılar, gerçek dünyada meydana gelen olayları ve ilişkileri anlamak için katılımcılarla etkileşime girer, onları gözlemler, görüşmeler yapar ve belgeleri analiz ederler. Bu süreçte, katılımcıların kendi deneyimlerini ve düşüncelerini ifade etmelerine olanak tanınır. Nitel araştırma, niceliksel verilere odaklanan diğer araştırma yöntemlerinden farklıdır. Nitel araştırma, katılımcıların gerçek yaşam deneyimlerini, duygularını ve sosyal ilişkilerini anlamaya yönelik bir yaklaşım benimser. Bu nedenle, nitel araştırma, bir fenomenin veya olayın sosyal ve kültürel bağlamlarını anlamak için uygun bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41).

Çalışmanın teorik bölümlerinde araştırma için bir arka plan oluşturulmaya çalışılmış; bu amaçla göç teorilerinin ve önemli göç süreçlerinin yanı sıra Almanya’dan Türkiye’ye göçün tarihçesi ve yasal uygulamalara değinilmiştir. Göç literatüründe önemli bir kavram olan ulusötesi göç ve göçmen kavramına özellikle detaylı yer verilerek göçmenlerin melez kimliklerinin kavramsal olarak anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun için ilgili literatürün detaylı taraması yapılmıştır. Entegrasyon oldukça farklı ve geniş tanımlara sahip bir kavram olduğundan Looekdown’un sosyal entegrasyon ve sistem entegrasyonu ayırımından yola çıkarak mevcut evrenin yani Almanya’daki 2. ve 3.kuşak Türk kökenli göçmenlerin sisteme entegre olduğunu varsayımından yola çıkarak sosyal entegrasyon kavramına odaklanılmıştır.

Bu çalışmada, özellikle Almanya’daki göçmenlerin entegrasyonu konusunda araştırmalar yapan Esser’in ‘sistem entegrasyonu’ ve ‘sosyal entegrasyon’ ayrımı temel alınmakta, ancak sosyal entegrasyonun gerçekleşme şekli konusunda Esser’e

eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşılmaktadır. Esser (2000)'e göre, sosyal entegrasyon sağlanması için göçmenin etnik kimliğini koruması ve devam ettirmesinin yanı sıra, yeni toplumun kimliğini benimseme düzeyinin de artması gerekmektedir ve bu ikinci, üçüncü ve sonraki kuşaklarda daha fazla olacaktır. Ancak yeni toplumun kimliğinin benimsenmesi, etnik kimliğin korunmasını zorunlu kılmadığı için burada sosyal entegrasyon, çoklu entegrasyondan çok asimilasyon şeklinde görülmektedir.

Esser her ne kadar yeni toplumun kimliğinin benimsenmesini asimilasyon olarak nitelendirmişse de Esser'den farklı olarak özellikle 2000'li yıllarda araştırmalarda ortaya çıkan melez kimlikler göz önünde bulundurulduğunda, bu sürecin etnik kimliğin de korunduğu asimilasyon şeklinde değil entegrasyon şeklinde de olabileceğini düşünülmektedir. Bu araştırma ile 2. ve 3. kuşak Türk göçmenlerin medya kullanımlarının Esser'in sosyal entegrasyon teorisinin 4 boyutundan 3'ü olan etkileşim, kültürleşme ve kimlikle ilişkisinin incelenmesi hedeflenmiştir. Böylelikle 2 farklı Türk kökenli göçmen kuşağın medya kullanımları ile sosyal entegrasyon arasındaki ilişki ortaya çıkarılacaktır.

Bu tez çalışmasında, medya kullanım alışkanlıkları ve sosyal entegrasyon durumunun derinlemesine incelenmesi amacıyla yarı-yapılandırılmış mülakatlar ve katılımcı gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Ek-1'de, yarı-yapılandırılmış mülakatlarda kullanılan temel sorular ve bu soruları destekleyen diğer sorular sunulmaktadır. Her görüşme öncesinde, katılımcılara görüşmenin amacı hakkında bilgi verilmiş ve görüşmeye katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Katılımcının onayı alındıktan sonra görüşmeler başlatılmıştır. Görüşmeler sırasında, ses kaydı alınmıştır.

Araştırmacı Bremen Üniversitesi'nin davetlisi olarak misafir araştırma görevlisi statüsünde TÜBİTAK'tan aldığı altı aylık bursla Almanya'da Bremen Eyaletinde ve Kuzey Ren Vestfalya'da Köln kenti ağırlıklı olarak araştırmasını gerçekleştirmiştir. Medya ve göç, göçmenlerin aracılaştırılması gibi alanlarda uzun yıllara dayanan araştırma deneyimine sahip Bremen Üniversitesi'nden Prof. Dr. Andreas Hepp'in rehberliğinde Medya, İletişim ve Bilgi Araştırma Merkezi (ZeMKI) bünyesinde bu çalışmanın yürütülmesi, deneyim açısından önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca kurum göç için hedef ülkede bulunduğu için önemlidir. Bölgenin

Almanya'nın Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelerinden birinde yer alması ve Hamburg, Köln gibi Türklerin yoğun olarak yaşadığı diğer şehirlere yakınlığı çalışmanın yürütülmesinde kolaylık yaratmıştır. İlgili kurum dijital medya, göç, küreselleşme ve medyalaşma konularında multidisipliner çalışmalar yürütmektedir.

4.2.1. Araştırma Modeli

Çalışmanın Almanya'da yaşayan 2. ve 3.kuşak Türk göçmenlerle ilgili olmasından dolayı sahada yani Almanya'da gerçekleştirilmesi açısından alan araştırması modeli tercih edilmiştir. Alan araştırması, gözlem ve doğrudan etkileşim yoluyla daha ayrıntılı ve gerçekçi veriler elde etmeyi amaçlar. Alan araştırması sürecinde niteliksel tekniklerden yararlanmayı hedefleyen bu çalışmada niteliksel olarak, önceden hazırlanmış açık uçlu sorularla yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır. TÜBİTAK'tan alınan 6 aylık burs araştırmacıya Bremen eyaletinde kalma imkânı sağlamış, araştırmacı derinlemesine mülakatlarının çoğunluğunu yüz yüze yapma fırsatı bulmuştur. Bununla birlikte katılımcı gözlem tekniği de uygulanmıştır. Araştırmacı 6 ay boyunca 3 kuşağı da barındıran Türk-Alman bir aile ile birlikte yaşamıştır. Ailenin sosyal yaşamlarını ve gündelik hayatlarında medyanın yerini de yakından tanıklık etme fırsatının yanı sıra derneklerle kurduğu iletişim sayesinde dernek etkinliklerine, deprem yardım etkinliklerine, mahalledeki Türk-Alman iki ailenin 3. kuşak çocuklarının doğum günü etkinliklerinde de katılımcı gözlemci olarak yer almıştır. Bunların yanı sıra alan araştırması boyunca gençlerin ve ebeveynlerinin gittikleri camiler, kurumlar, belediye, gençlik merkezleri, kafeler de ziyaret edilmiştir. Onlarla kurulan yakın ilişkiler sayesinde bu çalışma için gerekli olabilecek tüm verileri 'içerden' yani birinci elden doğrudan sağlama fırsatı elde edilmiştir. Araştırmacının saha notlarına Ek-2'de yer verilmiştir

4.2.2. Evren ve Örneklem

Almanya'nın nüfusu, önceki yıl sadece yüzde 0,1 oranında (+82.000 kişi) küçük bir artışın ardından 2022'de yüzde 1,3 (+1.122.000 kişi) artmıştır. Federal İstatistik Ofisi (Destatis) verilerine göre, 2022 yılının sonunda Almanya'nın nüfusu 84,4 milyon kişiydi. Bu gelişme, özellikle Ukrayna'dan gelen mülteci hareketleri nedeniyle net göçün büyük ölçüde artmasına (2021: 329 bin) bağlıdır (Destatis, 2023).

Yabancı kökenli nüfusa bakıldığında Türklerin yaklaşık 1,5 milyon ile hala birinci sırada görülmektedir. Çalışmada Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonu kültürleşme bağlamında Türk nüfusunun yoğun olduğu Kuzey Ren Vestfalya, Bremen ve Berlin eyaletleri evreninde incelenmektedir. Berlin'den daha çok kişiye ulaşılabilirdi ancak gerek araştırmanın maddi destek miktarı gerekse de araştırma için belirlenen sürenin kısıtlı olması gibi gerekçelerden dolayı çalışmanın evreni Berlin'den 4 kişiyle video görüşme olarak sınırlandırılmıştır. Geriye kalan 32 kişi ile yüz yüze görüşülmüş, 6 aylığına TÜBİTAK yurt dışı doktora sırası bursiyeri olarak Bremen Üniversite'si ZEMKI'de ziyaretçi araştırmacı olarak bulunduğu Kuzey Ren Vestfalya eyaletine yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerini yapmak için iki ziyaret gerçekleştirmiştir.

Almanya'da sanayisi ile öne çıkan Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti (KRV), Köln, Düsseldorf, Dortmund, Bochum, Duisburg, Essen, Bonn, Aachen, Bielefeld, Wuppertal gibi önemli şehirleri barındırmasının yanı sıra Ford, Bayer, Siemens ve RAG gibi büyük şirketler aracılığıyla Alman ekonomisine büyük katkı sağlar. KRV, Türk göçmenleri için bir merkez haline gelmiştir. Bugün, KRV'de yaşayan 2.kuşağın yüzde 75'i Almanya doğumluyken 3.kuşağın tamamı Almanya'da doğmuştur. Günümüz Federal Almanya'sında yaşayan Türklerin üçte biri KRV'de (yüzde 32,6) yaşamaktadır. Türk göçmenlerinin NRW'deki toplumsal etkisi büyüktür. NRW'deki Türkler, kültürel etkinlikler, dernekler ve topluluklar aracılığıyla kendi kültürlerini korumaya ve yaşatmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca KRV'deki Türk iş insanları ve girişimciler, eyaletteki ekonomik yaşama da önemli katkılar sağlamaktadır. Suriye iç savaşıyla birlikte KRV'ye yaşanan Suriye kökenli göçmen dalgasının ardından Türklerden sonra KRV'de Suriyeli göçmenler ikinci sıraya yerleşmişlerdir. Üçüncü sırada bulunan Polonya kökenli göçmenlerin yerini 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ardından Ukrayna kökenli göçmenler almıştır.

Bremen eyaleti ise çelik, yün tekstili, el sanatları ve gıda üretimi, tütün ve puro üretimi ve gemi inşası dahil olmak üzere bir dizi endüstride, özellikle savaş sonrası dönemde yeniden ticaret ve sanayi merkezi olarak yükselmiştir (Leohold, 1986; Power et al., 2010). Ancak 1970'lerin ortalarından bu yana Bremen, fabrikaların kapanması,

gemi inşaatçılarının iflasları ve siyasi tartışmalarla birlikte yüksek işsizlik, yoksulluk ve sosyal yoksunluk gibi ekonomik krizlerin etkisi sert olmuştur (Ireland, 2004:87). Bu nedenle, Hessen ve Baden-Württemberg gibi sanayi bölgelerinden sonra Bremen, önemli sayıda misafir işçi çekmiştir. Şehirdeki ana işverenler arasında AG Weser ve Bremer Vulkan adlı iki gemi inşaat şirketi, Bremer Woll-Kämmerei adlı bir yün tekstil şirketi, Klöckner çelik ve metal fabrikaları ve Bremen-Vegesacker Fischerei-Gesellschaft (Bremen Vegesack balıkçılık şirketi) gibi şirketler bulunmaktadır. Bu kronolojik olarak geciken işe alımın ve akademik çalışmaların genellikle Türk toplulukları ile tanınmış mahalleleri olan şehirlerde yoğunlaşmasının bir sonucu olarak, Bremen'deki Türk etnik azınlık nüfusu büyük ölçüde araştırılmamıştır. Ancak akademik ilgisizliğe rağmen, şehir, kökenlerinin büyük ölçüde misafir işçi yıllarına dayandığı sağlam ve büyük bir Türk topluluğuna ev sahipliği yapmaktadır. 1970'lerden bu yana Türkiye'den gelen aile üyeleri, şehrin yabancı doğumlularının 1968'de toplam nüfusun yüzde 2'sini oluşturduğu dönemden 1978'de yüzde 6'ya ve 1988'de neredeyse yüzde 10'a kadar arttığı bir topluluğa katılmışlardır (Ireland, 2004: 86). Türk topluluğu özelinde, 1966 yılında 1.673, 1976'da 16.535 ve 2009'da 36.406 kişiden oluşmaktaydı.

Bremen şehri üzerine odaklanmak için başka nedenler de bulunmaktadır. İlk olarak, Bremen'in yerel özerkliği uzun süredir göç politikalarının tasarlanması ve uygulanmasında etkin olmuştur; şehrin hükümeti, Türk nüfusunun entegrasyonunu teşvik etme konusundaki erken, sürekli ve ileri görüşlü çabalarıyla tanınır ve Almanya'nın diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında göçmenlerin durumu ve sağlanan imkanlar konusunda gurur duyar (Başkan Hans Koschnick ile yapılan mülakat, tarihsiz; Ireland, 2004: 90). İkinci olarak, Bremen'in tarihine ve uluslararası bir liman ve ticaret merkezi olarak konumuna dayalı olarak özel bir bölgesel kimliğe sahip olduğu iddia edilmiştir. Bu varsayılan kimlik, şehrin uluslararası bir liman ve dış ticaret merkezi olarak konumunun, siyasi, ekonomik ve sosyal farklılıklarının bir sonucudur (Buse, 1993: 528)

Berlin'deki Türklerin sayısı ve konumu, diğer Alman şehirlerine göre özel bir durumu yansıtmaktadır. 1991'den önce Doğu Almanya sınırları içinde izole bir konumda olan Batı Berlin, Federal Almanya tarafından sosyo-ekonomik avantajlarla

desteklenmiş ve ulaşım ile iletişim imkanları artırılarak bir ada durumundan çıkarılmıştır. Bu teşvikler kapsamında birçok fabrika ve iş yeri Berlin'de kurulmuş, çalışanlara daha yüksek ücretler ödenmiş, hayatın ucuz olduğu bir ortam oluşturulmuş ve işsizlik sorunu azalmıştır. Ayrıca, Berlin'de yaşayan Alman gençleri askerlikten muaf tutuldukları için şehir canlı ve kalabalık bir hale gelmiştir. Bu teşvikleri en iyi değerlendiren göçmen grubu ise Türkler olmuştur. Sosyal, kültürel ve ekonomik fırsatlar nedeniyle Türklerin en çok tercih ettiği şehir olan Berlin, bugün de Türk nüfusunun en yoğun olduğu şehirlerden biridir. Berlin'deki Türk nüfusu bugün 200 bine ulaşmıştır ve bu rakama Alman vatandaşı olan Türkler de dahildir. Berlin aynı zamanda başkent olması nedeniyle çok uluslu ve çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Destatista'nın 2022 verilerine göre Türkler'in yüzde 7,1'i Berlin eyaletinde yaşamaktadır.

Berlin'e gelen Türkler, azınlık psikolojisiyle bir arada yaşamayı tercih etmiş ve bazı Türk mahallelerini oluşturmuşlardır. Kreuzberg, Neuköln ve Wedding gibi semtler hala Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdir. Bu bölgeler, Türk kültürünün ve toplumsal dinamiklerinin incelendiği, özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinde önemli bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda Berlin, araştırmacılar ve gözlemciler için önemli bir çalışma alanı olarak tercih edilmektedir.

Türkiye'den Almanya'ya göç eden Türkler farklı kuşaklar üzerinden incelenmektedir. Almanya'daki Türk göçmenlerin kuşakları, Türkiye'den Almanya'ya göç etmiş Türk kökenli bireylerin çocukları ve torunlarını ifade etmektedir. 1961'de başlayan ikili işgücü anlaşmaları sonucunda Türkiye'den Almanya'ya göç sürecinde ilk ve ikinci kuşaktan sonraki nesil hayat deneyimini Almanya'da kazanmış, sosyalleşme sürecini Almanya'da gerçekleştirmiş, sosyal yaşam alanı olarak Almanya'yı belirlemiş ve geleceğe yönelik planlarını bu devlet üzerine kurmuştur (Gökçe, 2006). 2023 yılı itibariyle Almanya'da Türk kökenli 4.kuşak yaşamaktadır. Türk göçmenlerin kuşakları arasında kültürel ve sosyal farklılıklar bulunabilmektedir. Her kuşak, kendi deneyimleri ve kimlikleri üzerinden şekillenmektedir. Göçmenlerin kuşakları arasında dil becerileri, değerler, yaşam tarzları ve toplumsal entegrasyon

düzeyleri gibi konularda farklılıklar olabilmektedir. Ancak, her kuşak kendi geçmişi ve kökeniyle bağlantılı olarak Almanya'da bir Türk kültürel mirasını sürdürme veya entegrasyon sürecini deneyimleme potansiyeline sahiptir.

Kuşaklara detaylı olarak bakacak olursak; Almanya'ya gelen ilk kuşak, genellikle '1. kuşak' veya 'göçmen kuşağı' olarak adlandırılır. Bu bireyler genellikle çalışmak için Almanya'ya göç etmişlerdir. 1.kuşak, çoğunlukla Türk kültürü ve değerleriyle büyümüş ve Almanya'da yeni bir yaşam kurmuşlardır. Bu kuşak genellikle Türkçe konuşma ve Türk kültürünü sürdürme eğilimindedir. 2.kuşak, birinci kuşağın çocuklarıdır. Bu bireyler Almanya'da doğmuş ve büyümüşlerdir. 2.kuşak genellikle hem Türk hem de Alman kültürünü deneyimlemişlerdir. Alman eğitim sistemine entegre olmuş ve Almancayı ana dil gibi kullanabilmektedirler. Bu kuşak, Türk kökenlerini sürdürmeye ve Türk kültürünü korumaya devam edebilir, ancak aynı zamanda Almanya'nın kültürel ve toplumsal yapısına da adapte olmuşlardır. 3.kuşak ise 2.kuşağın çocuklarıdır.

Bu kuşak genellikle Almanya'da doğmuş ve büyümüş, Türk kültürünü daha az deneyimlemiş ve Alman kültürüne daha fazla entegre olmuş bireylerdir. Üçüncü kuşak, Türkçeyi bazı ölçülerde konuşabilmekle birlikte, genellikle Almancayı daha iyi bilmekte ve iletişimlerini daha çok Almanca üzerinden gerçekleştirmektedirler. 4. kuşak 2000 yılından sonra Almanya'da yetişmeye başlamıştır. Üçüncü ve dördüncü kuşağın en önemli özelliği Almanca bilgileri yeterli derecededir. Alman toplumuna uyum sağlamışlardır. Çok kültürlü yetişmişlerdir ve aynı zamanda iki dilli iletişime sahiptirler. 1. kuşağa göre 3. ve 4. kuşak çok daha eğitilmiş ve Almanya'daki sosyal ve iş yaşamının içinde yer almaktadırlar (Kaya, 2000: 137).

Örneklere ulaşma yöntemi olarak 'kartopu tekniği' kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi, ilk olarak araştırma evreni içinde ulaşılabilir olan ilk birimin (kişi ya da nesne) belirlenmesiyle başlamaktadır. Bu birimden elde edilen veriler temel alınarak, evreni temsil edebileceği düşünülen bir örneklem oluşturulur. Böylece, başlangıçta yalnızca tek bir birimden oluşan örneklem, kartopu gibi giderek büyütülerek genişletilmeye çalışılmaktadır (Ural, 2011: 46). Temel olarak, araştırmacı

önce mülakat yapmak istediği bir veya iki kişi belirlemiş ve bu kişilerle mülakat gerçekleştirmiştir. Ardından, bu kişilerden, aile üyeleri veya arkadaşları ile iletişim kurmak için iletişim bilgilerini talep etmiştir. Bu şekilde, kartopu tekniği, ağlar ve ilişkilerin izini sürmeyi mümkün kılmıştır (Barglowski, 2019). Bu çalışma bağlamında, üçüncü kuşak bir görüşmeci, ikinci kuşak görüşmeci olarak ebeveynleri ile iletişime geçilmesine imkân sağlanması bir örnek olarak verilebilir.

Çalışmada kuşak tanımına giren bireyler şu şekilde tanımlanabilir; aile göç hikayesi nazarında ebeveynlerinden en az bir tanesi 1961 Almanya-Türkiye işgücü sözleşmesi sonucunda göç hareketliliğine katılmış bireyler, “2. kuşak”; yine aile göç hikayesi nazarında ebeveynlerinden en az bir tanesi 1961 Almanya-Türkiye işgücü sözleşmesi sonucunda göç hareketliliğine katılmış bireylerin çocuklarının çocukları ise “3.kuşak” olarak tanımlanmaktadır. Burada görüşmecilerin farklı kuşaklara mensup olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmanın evrenini bu kuşak tanımlarını göz önünde bulundurduğunda Almanya’da yaşayan 2. ve 3.kuşak Türk göçmenler oluşturmaktadır.

3.kuşağı daha yakından bakacak olursak; genellikle 1984 yılından sonra Almanya’da yetişmeye başlayan 3.kuşak Türkleri 1.kuşağın torunları oluşturmaktadır. Bu kuşak, üzerinde sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik çalışmaların en çok yapıldığı kuşaktır. Çünkü Almanya’da doğmuş olan bu kuşağın hayatlarını geçirecekleri topluma entegrasyon sürecinde milli ve dini kimliklerinin ne olacağı veya nasıl olması gerektiği, bir sorun olarak her iki ülke yetkililerince tartışılmaktadır (Başkurt, 2009: 85). Bu araştırma gencin medeni durumuna ve eğitim durumuna bakılmaksızın sadece ebeveynlerinden birinin Almanya’ya işçi olarak Türkiye’den göç etmiş 1. kuşaktan bir ebeveyne sahip olması kriteri dikkate alınarak Kuzey Ren Vestfalya, Bremen ve Berlin Eyaletlerinde 2. ve 3.kuşak kategorisi ile gerçekleştirilmiştir.

4.2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın odaklarından biri olan sosyal entegrasyon kavramı ile ilgili herhangi bir ölçüm amacı güdülmeden tamamen göçmenlerin görüşlerine ve Almanya’da bir yıllık göçmenlik sürecindeki (Bochum-Bremen) katılımcı gözlemlere

dayanarak analizler yapılmıştır. Görüşmecilerin çalışmada kullanılan sosyal entegrasyonu, çalışmanın teorisiyle bağdaşan şekilde anlamaları ve sistem entegrasyonu ile karıştırmamaları için görüşmeler esnasında çeşitli örnekler verilmiştir. Ayrıca görüşmecilerin uyumdan ne anladığını bilmek için de entegrasyon temasının altında “Sizin için bir topluma uyum nedir?” sorusu da sorulmuştur. Alınan yanıtların pek çoğu dil öğrenme, iş bulma, en son da kültürel olarak kaynaşma şeklinde olmuştur. Bu çalışmanın nitel araştırma olması nedeniyle diğer öncü nicel çalışmalarda yapıldığı gibi entegrasyon seviyelerini çeşitli değişkenler koyarak ölçmek amacı ve imkânı yoktur.

4.2.4. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada nitel çalışmalarda en sık kullanılan veri toplama araçlarından biri olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği ve katılımcı gözlem tekniği uygulanmıştır.

Çalışmaya başlarken, Kuzey Ren Vestfalya, Bremen ve Berlin eyaletlerinden her iki kuşaktan (ikinci ve üçüncü) toplam kırk görüşme; ayrıca katılımcı gözlem tekniği ile derneklerin etkinliklerine katılınması planlanmıştır. Planlanan bu görüşmelerin büyük bir çoğunluğu ve ek olarak destekleyici görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın saha çalışması, Ekim 2022-Nisan 2023 aralığında yapılmıştır. Bu bağlamda toplam 36 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Ek-3 başlığında ‘Görüşmeci Listesi’ bazı kodlamalarla verilmiştir. Bu kodlamalar yapılırken, Berlin’de yaşayan kişiler ‘Ber’; Bremen’de yaşayan kişiler ‘B’, Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde yaşayan kişiler ‘N’ harfleri ile kodlanmıştır. Harflerin hemen yanındaki sayılar ise görüşme yapılan kişinin kaçınıcı kuşak olduğunu belirtmektedir. Devamında yer alan sayılar ise, görüşme sırasındır. Örneğin Ber3-2, Berlin’de yaşayan üçüncü kuşak ikinci görüşmeciye aittir. Görüşme tarihine göre kişiler sıralanmıştır. Görüşmelerin anonim kalabilmesi adına bu şekilde kodlar verilmiştir. Görüşmelerin görece çokluğu nedeniyle takma isim vermek yerine bu sistem tercih edilmiştir.

Araştırma sahası için toplamda Bremen, KRV ve Berlin'deki ikinci ve üçüncü kuşak 36 Türk göçmenle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının 2022'deki Erasmus deneyimi sırasında KRV'de gözlemlediği kadarıyla, Almanya'da yaşayan Türk göçmenleri için Türk derneklerinin çok önemli olduğunu fark etmiştir. Araştırma, Almanya'daki Türk kökenli göçmen topluluklarının etnik köken, din ve dünya görüşü açısından oldukça çeşitli olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, temsilci bir örnek elde etmek amacıyla farklı gruplardan bireylerle iletişim kurmaya ve NRW ve Bremen'deki farklı Türk derneklerine ulaşmaya çalışmıştır. Çınar, çeşitli türdeki Türk göçmenlerine ulaşmanın iyi bir yolunun Türk dernekleri ile iletişim kurmak olabileceğini düşünmüştür. Buna ek olarak, Bremen'de göçmenlerin çoğunlukla yaşadığı Gröpelingen'deki Türk zanaatkârlarıyla ön mülakatlar yapılmıştır. Tüm bu gözlemler, Almanya'da yaşayan Türklerin Almanya ve Türkiye ile olan bağlarını anlamasına katkı sağlamıştır. Cinsiyet dağılımında eşitlik ilkesi gözetilmiş, ancak erkek görüşmeciler görece daha ağırlıklı olmuştur. Toplamda 36 görüşmecinin 15'i kadın, 21'i erkektir. Aynı zamanda etnisite, sosyal statü ve meslek dağılımının da heterojen olmasına dikkat edilmiştir. Yani kartopu yöntemi kullanımı, eş zamanlı olarak birçok farklı grup üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bremen'de 7 kişi 2. kuşak, 9 kişi 3. kuşak olmak üzere toplam 16 görüşme gerçekleştirilmiştir. KRV'de aynı şekilde 7 kişi 2. kuşak, 9 kişi üçüncü kuşak olmak üzere yine 16 görüşme düzenlenmiştir. Sayıca en az görüşme yapılan yer uzaklığından dolayı 2 kişi 2.kuşak, 2 kişi 3.kuşak olmak üzere toplam 4 görüşme ile Berlin'dir. Böylelikle toplamda 36 Türk göçmen ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler 26 ila 45 dakika arasında sürmüştür. Araştırmanın başında hedeflenen görüşmeci sayılarına büyük ölçüde ulaşılmıştır. Görüşmelerin birbirini tekrar etmesi, belli bir deseni ya da anlatıyı takip etmesi araştırmanın doygunluğa ulaştığını göstermiştir ve veri toplama süreci sonlandırılmıştır (Saunders, 2018: 1901).

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme soruları yedi bölümden oluşmaktadır. Görüşmeciyle ilgili demografik verilerin alındığı ilk sorulardan sonra, vatandaşlık, sosyal yaşam, dil ve dini inançla ilgili bölümlerde görüşmecinin kültürel kimliği, Türk ve Alman kültürlerinin kendi kimlikleri üzerindeki etkisi irdelenmiştir.

Sosyal çevre ile ilgili sorular sorularak katılımcıların kimlik aidiyetlerinin kurdukları sosyal ve özel ilişkilere ne derece yansıdığı araştırılmıştır. Medya kullanımı ile ilgili sorular geleneksel medya kullanımı ve sosyal medya ile İnternet kullanımı olarak ikiye ayrılmıştır. Son bölümde ise entegrasyon ve kimlik başlığı altında toplanan sorularla görüşmecinin entegrasyona bakış açısı, Türkiye ve Almanya ile bağı, olumlu/olumsuz ilişkileri, her iki ülkede karşılaştığı zorluklar sorularak hangi kimlikle kendilerini tanımladıkları öğrenilmek istenmiştir. Mülakatlar sırasında katılımcılardan daha açık yanıtlar alabilmek adına kendilerine bazı ek sorular da yöneltilmiştir. Araştırmanın konusu direkt olarak Almanya'daki Almanca medyada yer alan Türk imajı olmadığı için bu konuya ayrıca yer verilmemiş olsa da derinlemesine mülakat sorularından biri olarak 'Alman mediasındaki Türk imajı' sorulmuştur.

Araştırmacı yüz yüze görüşme fırsatı bulamadığı görüşmecilerle video görüşmeler aracılığıyla mülakatlarını tamamlamıştır. Son aşamada yapılan mülakatların transkript işlemine başlanmıştır.

Araştırmacı, Bremen'deki 6 aylık süre zarfında ZeMKI'da geçirilen süre boyunca, araştırmacı, bir Türk-Alman ailesiyle yaşayarak hem günlük yaşamlarını hem de medya alışkanlıklarını gözlemlemiştir. Araştırmacı, Herne ve Bremen Alevi derneklerinin hafta sonu etkinliklerine katılarak dernek ortamında sosyalleşmelerine tanık olmuş ve yaşam alanındaki komşuların evlerinde ve bir kafede katıldığı, dört kuşaktan Türk-Alman ailelerin yer aldığı iki doğum günü etkinliğine katılımcı gözlemci olarak katılmıştır.

Özetlemek gerekirse, Almanya'daki Türklerin farklı dini inançlara ve görüşlere göre yapılandığı ve sosyalleştiği düşünüldüğünde, araştırmacının katılımcı gözlemlerine ek olarak, Almanya'da Türkiye'yi temsil eden gruplardan gelen Sunni, Alevi, Kürt kökenli vb. toplam 36 kişi ile iletişime geçilmiştir. Ayrıca, bir Türk-Alman ailesiyle 6 ay boyunca aynı evi paylaşmak, araştırmacıya doğrudan katılımcı gözlem yapma fırsatı vermiştir. Araştırmacı Türkiye'deki çok önemli bir olay olan deprem gibi bir durumda Türk göçmenlerin medyayı nasıl kullandıklarını, Türkiye ile ilişkilerinin nasıl şekillendiğine de tanıklık etmiştir.

Bu 6 aylık süre içinde, araştırmacı, çalışmanın örnekleme uymayan ve dolayısıyla çalışmada yer veremediği birçok kişiyle görüşme fırsatı bulmuştur. 6 ay boyunca Bremen'de yaşamak, araştırmacının Alman dilbilgisini geliştirmesine ve bu nedenle Alman literatürünü daha iyi araştırmasına olanak tanırken, doğrudan saha gözlemi de farklı geçmişlere sahip Türk göçmenlerinin gündelik hayat pratiklerini anlamasına yardımcı olmuştur.

4.2.5. Veri Analizi

Verilerdeki örüntüleri (temaları) belirleme, analiz etme ve raporlama için kullanılan bir yöntem olan tematik veri analizi, veri setini en küçük boyutlarda düzenlemeyi ve derinlemesine (zengin) betimlemeyi sağlamaktadır. Çalışmadaki yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla detaylı bir veri seti elde edildiğinden karmaşık veri setlerini daha anlamlı ve anlaşılır hale getirebilen tematik veri analizi yöntemi tercih edilmiştir. Tematik veri analizini uygulamak genellikle veri toplama, verileri hazırlama, veri düzenleme, temaların analizi ve raporlama adımlarından oluşmaktadır. İlk aşama olan verilerin toplanması için 36 kişiyle yüz yüze ve telefonla görüşmeler gerçekleştirilmiş, ikinci aşama olan ses kayıtlarının deşifre edilerek metinleştirilmesiyle de detaylı veri setleri elde edilmiştir. Hazırlanan veriler düzenlenerek kodlar belirlenmiştir. Sorulan sorulara alınan yanıtlar doğrultusunda uzun bir kod listesi oluşturulmuştur. Bu kod listesinin nasıl oluşturulduğuna dair örnek tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.1: Üzerinde kodlama yapılmış verilerden örnekler

Ham Veri	Kod	Kategori	Tema	Boyut
Özel okula gittikleri halde sorun yaşıyorlar. Alman çocuklar 17 yaşındaki kızımın sınıfındakiler Ceyda içki içmediği için dikkatlerini çekmiş ama biz çocuğumuza	Ayrımcılık	Almanya'da yaşanan sorunlar	Göçmenlerin yaşadığı sorunlar	Kimlik

<p>karışmıyoruz. Ailen mi engel oluyor ve başını ne zaman kapattıracağız gibi sorular sormuşlar. Bu yabancıların çok az olduğu Alman ağırlıklı bir özel okul. Türklerle arkadaş olmayın gibi şeyler duyuyoruz diğer okullardan.</p>				
<p>Evde çoğunlukla Türkçe konuşuyoruz ama çocuğum 13 yaşına gelene kadar Almanca konuştuk. Tek dili düzgün öğrenirse diğer dili de kolay öğrenir diye düşündük ve Türkçe'yi de şu an gayet güzel konuşuyor.</p>	<p>Dil kullanımı/yeterliliği</p>	<p>Çift dil kullanımı</p>	<p>Dil</p>	<p>Kültürleşme</p>
<p>Eskiden okurdum. Sabah Gazetesi, Almanca gazeteler. 10-15 yıl önce gazete okumayı bıraktım çünkü çok fazla yalan habere denk geldim. Tarafli haber yazılması hoşuma gitmiyor. Bremen Nachrichten, Weser Corrier gibi Alman yerel gazetelerinde farklı ırklar arası</p>	<p>Gazete okuma</p>	<p>Gazete</p>	<p>Geleneksel Medya</p>	<p>Medya kullanımı</p>

<p>olan kavgalar “Türkler ve Araplar kapıştı” diye haber yazılıyordu, ben de gazeteyi arayıp “ben bu olayı gördüm, böyle olmadı” dediğimde bile dikkate alıp tekzip yayınlamadılar. Ben de gazete okumayı bıraktım.</p>				
<p>Almanlarla çok sosyalleşemiyorum, içkili ortamlara girmeyi sevmediğimden. Sosyal çevrem yüzde 70 Türk diyebilirim. Ben tamamen Alman kültürünü benimsemiş, asimile olmuş, Türk kültürü kalmamış insanları da tasvip etmiyorum. Böyle çok fazla insan var. Alman devleti herkese bir özgürlük alanı sunuyor, bu nedenle Türklere camileri açtılar mesela.</p>	Türk arkadaşlar	Arkadaşlık	Sosyal çevre	Etkileşim

Türk arkadaşlar, ayrımcılık, iş bulamama, eğitimde ayrımcılık, gazete okuma bu kodlar bunlardan bazılarıdır. Bu kodlardan yola çıkarak kategoriler ve temalar belirlenmiş, temaların da sosyal entegrasyonun hangi boyutuna ait olduğu saptanmıştır. Kültürleşme, kimlik, sosyal etkileşim sosyal boyutlarının yanı sıra

medya kullanımı ve gündemden haberdar olma ile ilgili cevaplar medya kullanımı boyutu olarak işlenmiştir.

Kültürleşme boyutunun altında kökenlerine dair kültürel alışkanlıkları, Alman kültürüyle ilgili davranışlar, hibrid kültürel alışkanlıklar ile dil kullanımı, hangi dili ne zaman kullandıkları ve dil yetkinliklerine dair kodlar toplanmıştır. Etkileşim boyutunun altında ise, benzer kökene sahip insanlarla arkadaşlıklar ve ilişkiler ile Alman toplumundan arkadaşları ile ilişkilerine dair kodlar toplanmıştır. Kimlik boyutu ise göç ettikleri ülkeye ve köken ülkelerine aidiyet hissiyatından, kendi kimlik tanımlamalarına ve entegrasyonla ilgili olumlu, olumsuz deneyimleri kapsamaktadır. Ayrımcılık, ait hissetmeye dair kodlar kimlik boyutunun altında analiz edilmiştir. Medya kullanımı, sosyal entegrasyon, Almanya’da yaşanan sorunlar, kimlik ve aidiyet, Türkiye ile ilgili görüşler, Almanya ile ilgili görüşler ana temalar olarak belirlenmiştir.

4.2.6. Araştırmanın Önemi

Özellikle Almanya’daki entegrasyon tartışmalarında medyaya çok büyük önem atfedilmiştir (Bozdağ, 2015). Medyadaki yabancı algısı üzerine yapılan araştırmaların yanı sıra medya kullanım alışkanlığı ile ilgili araştırmalar 1970-2000 yılları arasında Türkiye kökenli göçmenlerin Alman medyasında yayınlanan göçmen programlarına ilgisine odaklanan sayılı çalışmadan ibarettir. Türkçe yayınların açılmasıyla Türklerin Alman medyasından dolayısıyla Almanya’ya entegrasyonunda sorunlar yaşanacağı öngörülmüştür. 2000’li yıllarda artan Türklerin ve diğer ülkelerden gelen göçmenlerin medya-entegrasyonu ile ilgili yapılan araştırmalarda karmaşık tercih ve kimliklerin ortaya çıktığını kendi dillerinde medya yayını izleyenlerin buldukları ülkeden kopmadıklarını ortaya koymuştur (Bozdağ, 2015). Uydu yayıncılığının geliştiği 1990’lı yılların sonlarından itibaren de Almanya’da göç ve medya konusunda yapılan araştırma sayısı çeşitlenerek artmıştır (Bozdağ, 2015). Alman kamu kanalları ARD ve ZDF’nin de yaptığı çalışmalar 2007 yılından 2011

yılına kadar Türk göçmenlerin Alman medya kullanımında artış olduğunu ortaya koymaktadır (Erk, 2007; Erk ve Neuwöhner, 2011).

Diğer taraftan, bu artışa rağmen yapılan farklı araştırmalar Alman gündemini uzun süre geniş şekilde meşgul eden entegrasyondan tartışmalarından Türklerin haberdar olma oranının düşük olduğunu göstermektedir. Berlin eyaletinin eski Maliye Senatörü, Almanya Merkez Bankası yönetim kurulunun eski üyesi iktisatçı, yazar, eski politikacı ve Alman Sosyal Demokrat Partisi üyesi Thilo Sarrazin'in Müslüman göçmenleri ele aldığı, İslam'ın Almanya'nın gelişmesini engellediğini belirttiği ilki 2010 yılında ikincisi 2018 yılında çıkan kitaplarının ardından başlayan tartışmalardan Almanya'da yaşayan ve çoğunluğu Müslüman olan Türklerin çoğunluğunun haberdar olmadığı Berlin'de bulunan Data 4U Pazar ve Medya Araştırma Merkezi'nin yaptığı araştırmada da görülmektedir (Dellal, 2019). Yabancı kökenlilere yönelik sosyal, siyasal ve kültürel araştırmalar yapan 'SEK-POL' adlı Türk-Alman girişiminin önerisiyle gerçekleştirilen 1.083 Türk göçmenle telefon görüşmeleri aracılığı ile yaptığı temsili örneklem ile yapılan araştırmaya göre, ankete katılanların yüzde 84'ü, kendilerinin Almanya'ya 'biraz iyi', 'iyi' ve 'çok iyi' entegre oldukları görüşünderken bu oran 14-29 yaş arasındaki genç Türklerde yüzde 90'nın üzerine çıkıyor. Almanya'da yaşayan Türklerin sadece üçte biri (yüzde 38) 'Sarrazin Tartışmasını' duyduklarını ya da medyadan takip ettiklerini ifade etmektedir. Türk erkeklerinin yarısı (yüzde 50) bu tartışmadan haberdarken, kadınların sadece yüzde 30'u Sarrazin'in tezlerini duyduklarını ve bunun dikkatlerini çektiklerini söylemektedir. Bu noktada bu araştırma Türkler'in bu tür konulara neden ilgisiz olduğunu da ortaya koymayı hedeflemektedir.

İlgili literatür incelendiğinde, genellikle tek kuşağı kapsayan ya da yeni medya üzerine yapılmış çalışmalar göze çarpmaktadır. Bu çalışma öncül çalışmalardan hem iki kuşağı dâhil ederek farklı kuşakların medya kullanımını karşılaştırmasıyla hem de geleneksel medya ile yeni medya kullanımını karşılaştırması bakımından ayrılmaktadır.

Araştırma farklı sosyoekonomik sınıflardan bireyler örnekleme alınarak eğitim, dil gibi özelliklerin medya kullanımına etkisini ortaya koyması, sosyal

entegrasyonun boyutlarını incelemesi ve güncel verileri göstermesi açısından da farklılaşmaktadır.

Medya-göç alanındaki öncül çalışmalardan olan 2008-2011 yılları arasında Bremen Üniversitesi'nden Prof. Andreas Hepp ve arkadaşlarının yaptığı çalışma önem arz etmektedir. Hepp ve arkadaşları yaptığı çalışma da göç edilen Almanya'da farklı kuşakların göç ettikleri ülkenin kültürel pratiklerini aktardığını, medya ve gelinen ülkeye yapılan ziyaretler yoluyla bu 2. ve ardıl kuşaklardaki çocuklar da ailelerinin geldikleri ülkeler ve oraların kültürleri ile bir ilişki kurduklarını göstermektedir (Hepp vd., 2011). Bu sürekli olarak devam eden çoklu kültürel etkileşim göçmen kimliklerinin melezleşmesinde ve tireli kimlikler veya melez kimlikler adı da verilen kimliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çağlar, 2000; Alexander, 2010). Göçmenler melez kimlikleriyle bağlantılı olarak, medya kullanımlarında da her iki ülkeden de medya araçlarını tercih etmektedirler. Yapılacak çalışma bu öncül çalışmadan şu noktalarda farklılaşmaktadır: Türkiye kökenlilere odaklanması, farklı kuşakların medya kullanımını ortaya koyması, geleneksel medya ve yeni medya kullanım alışkanlıklarını karşılaştırması ve farklı sosyoekonomik sınıflardan bireyleri örneklemine alarak eğitim, dil gibi özelliklerin medya kullanımına etkisini ortaya koyması, güncel verileri göstermesi.

Toplumsal değişme sürekli olduğu, teknolojik gelişmeler medyanın yapısını değiştirdiği ve entegrasyon süreci de ekonomik, toplumsal ve politik nedenlerle sürekli değişen, sabit olmayan bir yapı olduğu için bu konuda yapılacak yeni araştırmalar verilerin ve analizlerin güncel kalmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışma sosyal medya kullanımının giderek arttığı günümüzde hem (a) entegrasyon süreci açısından geleneksel medya ile sosyal medya arasında hem de (b) farklı kuşaklardan göçmenler arasında bu medya kanallarını kullanmaları bakımından ne gibi benzerlikler ve farklılıklar olduğunu ortaya koyacağı için önem taşımaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden katılımcı gözlem ve derinlemesine mülakat uygulanarak çalışmada elde edilecek verilerin analizinin yeni kültürel entegrasyon ve medya politikalarının belirlenmesinde yol gösterici olması hedeflenmektedir.

4.3. BULGULAR

4.3.1. Sosyo- Demografik Bulgular

Tez araştırması kapsamında, Bremen’de 7’si 2. kuşak, 9’u 3.kuşak olmak üzere toplam 16 görüşme gerçekleştirilmiştir. KRV’de ise 7 kişi 2. kuşak, 9 kişi 3. kuşak olmak üzere yine 16 görüşme düzenlenmiştir. Sayıca en az görüşme yapılan yer uzaklığından dolayı 2 kişi 2.kuşak, 2 kişi 3.kuşak olmak üzere toplam 4 görüşme ile Berlin’dir. Böylelikle toplamda 36 Türk göçmen ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların demografik dağılımları Tablo 4.2’de gösterilmiştir. Demografik dağılımlarda; görüşmecilerin cinsiyetlerine, yaşlarına/doğum yıllarına, doğum yerlerine, eğitim durumlarına, mesleklerine, medeni ve vatandaşlık durumlarına yer verilmiştir.

Metodoloji kısmında da belirtildiği üzere, *cinsiyet dağılımında* eşitlik ilkesi gözetilmiş; ancak erkek görüşmeciler görece daha ağırlıklı olmuştur. Toplamda 36 görüşmecinin 15’i kadın, 21’i erkektir.

Bremen’deki görüşmelerde cinsiyet dağılımında eşitliğe daha uyulmuşken, KRV’deki futbol takımıyla yapılan görüşme nedeniyle erkek görüşmeci sayısında biraz tutarsızlık olmuştur. Araştırmacı, araştırmanın son iki ayında katılımcı gözlem tekniği ile 2.kuşak kadınların bir araya geldiği etkinliklerde yer alarak bu dezavantajlı durumu telafi etmeyi amaçlamıştır. Araştırmacı, Bremen Alevi Derneği’nin cuma akşamları düzenlenen etkinliklerinde sunumlar öncesi yapılan yemek hazırlama ritüellerine katılım gösterilmiştir. 2.kuşak görüşmecilerin cinsiyet dağılımı 7 kadın ve 9 erkek şeklinde iken; 2. kuşak görüşmecilerin cinsiyet dağılımı, 5 kadın ve 5 erkek şeklinde olmuştur.

Görüşmecilerin medeni hal dağılımına bakıldığında ise 36'sından 22'si bekar, 14'ü evlidir. 14 kişiden sadece 2'si 3.kuşaktadır, geriye kalan 12 evli görüşmeci de 2. kuşaktadır. 12 evli görüşmecinin 9'u Türk kökenli kişilerle, geriye kalan 3'ü ise Letonyalı, Afgan ve Bosna kökenli kişilerle evlidir. Türkle evlenen 9 kişiden 5'i Türkiye'den akrabaları aracılığıyla görücü usulüyle evlenmişlerdir.

2.kuşak görüşmecilerin doğum tarihleri 1968-1990 yılları arasındayken; üçüncü kuşak görüşmecilerin doğum tarihleri 1986-2005 yılları arasındadır. Benzer yıllarda doğan 2 farklı kuşaktan görüşmeciler bulunmaktadır. 1989 yılında doğan 2.kuşak bir görüşmeci ve 3.kuşak bir görüşmecinin tarihsel olarak benzer toplumsal dönüşümlere şahit olunmuştur. Makro ve mikro dönüşümleri beraber izlemek açısından görüşmeci anlatılarının yanında onların doğum yılları da yer almaktadır.

Doğum yeri dağılımına göre, sayısı 20 olan 3.kuşak görüşmecilerin 8'i Bremen, 9'u Kuzey-Ren Vestfalya eyaletinde (Köln, Velbert, Herne, Hagen) ve 2'si de Berlin Eyaletinde olmak üzere hepsi Almanya'da doğmuştur. Berlin'de doğan 3.kuşak görüşmecilerden biri 12-18 yaşları arasında, diğeri de 7-15 yaşları arasında Türkiye'de yaşamıştır. Berlin'de doğan bu iki görüşmeci bu dönemlerin ardından Berlin'e dönmüş ve hala orada yaşamaktadır. Sayısı 16 olan 2. kuşak görüşmecilerin ise 6'sı Bremen, 2'si Berlin, 2'si Kuzey-Ren Vestfalya eyaletinde (Herne ve Köln) doğmuştur. İkinci kuşak görüşmecilerden geriye kalan 6 kişi ise Türkiye'de (Eskişehir, Bartın, Samsun, Sivas, Ardahan) doğmuştur.

Tablo 4.2: Görüşmecilere ait Demografik Veriler

Kod	Cinsiyet	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Meslek	Vatandaşlık
B2-1	Kadın	Bremen	Meslek	Acil Tıp Teknisyeni	Alman
B2-2	Erkek	Bremen	Meslek	Elektrik Teknisyeni	Çifte vatandaş
B2-3	Kadın	Bremen	Meslek	Kuaför	Çifte vatandaş
B2-4	Erkek	Bremen	Lise	Şirket sahibi	Çifte vatandaş
B2-5	Kadın	Sivas	Meslek	Temizlik işçisi-Emekli	Çifte vatandaş

B2-6	Erkek	Bremen	Meslek	Oto elektrik teknisyeni	Alman
B2-7	Kadın	Bremen	Lise	İşçi	Çifte vatandaş
B3-1	Erkek	Bremen	Yüksek Lisans	SAP danışmanı	Alman
B3-2	Erkek	Bremen	Üniversite	Gazete stajyeri	Alman
B3-3	ERKEK	Bremen	Üniversite öğrencisi	Üniversite öğrencisi	Alman
B3-4	KADIN	Bremen	Meslek öğrencisi	Meslek öğrencisi	Alman
B3-5	Kadın	Bremen	Meslek	Devlet memuru	Alman
B3-6	Kadın	Bremen	Meslek	Devlet memuru	Alman
B3-7	Kadın	Bremen	Meslek	Anaokulu yardımcısı	Çifte vatandaş
B3-8	Erkek	Bremen	Meslek terk	İşsiz	Alman
B3-9	Kadın	Bremen	Üniversite öğrencisi	Öğrenci	Alman
N2-1	Kadın	Ardahan	İlköğretim	Ev kadını	Alman
N2-2	Erkek	Bartın	Yüksek Lisans	Yerel Politikacı	Alman
N2-3	Erkek	Samsun	Meslek	Mağaza müdürü	Alman
N2-4	Erkek	Herne	Meslek	Kimya laboratuvarı	Çifte vatandaş
N2-5	Erkek	Samsun	Meslek	Mağaza müdürü	Çifte vatandaş
N2-6	Kadın	Köln	Yüksek Lisans	Öğretmen	Alman
N2-7	Erkek	Eskişehir	Meslek	CNC ustası	Türk
N3-1	Erkek	Köln	Meslek	Elektrik teknisyeni	Çifte vatandaş
N3-2	Kadın	Köln	Meslek	Eczacı kalfası	Çifte vatandaş
N3-3	Erkek	Köln	Meslek	Endüstriyel Tekniker	Türk
N3-4	Erkek	Velbert	Meslek	CNC ustası	Alman
N3-5	Erkek	Velbert	Meslek	Postane memuru	Türk

N3-6	Erkek	Velbert	Meslek	Torna ustası	Alman
N3-7	Erkek	Velbert	Lise terk	Şans oyunu makinesi satıcısı	Alman
N3-8	Kadın	Hagen	Üniversite öğrencisi	Öğrenci	Alman
N3-9	Erkek	Velbert	Lise mezunu	Öğrenci	Alman
Ber2-1	Kadın	Berlin	Üniversite	İş kadını	Alman
Ber2-2	Erkek	Berlin	Meslek	Serbest Meslek	Çifte vatandaş
Ber 3-1	Erkek	Berlin	Master öğrencisi	Tiyatroda Teknisyen	Alman
Ber3-2	Erkek	Berlin	Meslek terk	Taksi Şoförü ve Müzisyen	Alman

Almanya’da zorunlu eğitim Berlin ve Brandenburg eyaletlerinde ilkokul, 1. sınıftan 6. sınıfa kadar, geri kalan 14 eyalette ise 1. sınıftan 4.sınıfa kadar sürmektedir. İlkokuldan sonra gelen ortaöğretimde Hauptschule, Realschule, Gesamtschule, Sonderschule ve Gymnasium gibi okul türlerine öğrenciler ilkokuldaki başarılarına ve ilgi alanlarına göre yönlendirilmektedir. Berlin’de ise ortaöğretimin ilk kademesinde ‘Integrierte Sekundarschule’ ve ‘Gymnasium’ olmak üzere iki okul türü mevcuttur. 10.sınıfın ardından başarı seviyesi yüksek öğrenciler ‘Gymnasium’a yönlendirilirler. Bulunduğu eyalete göre ‘Gymnasium’daki öğrenciler 12. ya da 13. sınıfın sonunda üniversiteye gitmelerini sağlayan ‘Abitur’ isimli merkezi sınava girerler. Türk öğrencilerin okulda genellikle başarısızlıkları gerekçe gösterilerek ‘Gymnasium’ dışındaki daha düşük seviyeli liselere yönlendirildiği yapılan araştırmalara yansımıştır.

Görüşmecilerin eğitim durumları incelendiğinde, büyük ölçüde meslek eğitimine sahip oldukları görülmektedir. Genel eğitim durumuna göre 36 kişiden 19’u mesleki eğitim mezunu, 5 görüşmeci lisans veya yüksek lisans mezunu, 2 görüşmeci lise mezunu, 2’si ilköğretim veya ortaokul mezunu, 1’i lise öğrencisi, 2’si meslek eğitimi ‘terktir. İkinci kuşağın üçüncü kuşağa göre üniversite eğitimini daha az aldığı görülmektedir. 4 yıllık lisans eğitimi ve yüksek lisans eğitimi alanların biri hariç hepsi 3. kuşaktan görüşmecilerdir. 3.kuşaktan 3 görüşmeci de üniversite eğitimine devam

etmektedir. Bu da 35 görüşmecedan sadece 8 kişinin yüksek öğrenim aldığını veya alıyor olduğunu ortaya koymaktadır. 2. kuşaktan 16 görüşmecedan sadece 3'ü lisans ve lisansüstü diploma sahibidir.

4.3.2. Sosyal Entegrasyonun Boyutlarına Dair Betimsel Bulgular

Esser'in sosyal entegrasyon teorisinin 4 boyutundan kültürleşme, kimlik ve sosyal etkileşim boyutları alınan yanıtlara göre analiz edilerek betimsel bulgulara ulaşılmıştır.

4.3.2.1. Kültürleşme Boyutuna Dair Betimsel Bulgular

Kültürleşme boyutu göç edilen toplumla kültürel alışveriş, köken topluma dair kültürel alışkanlıklar ve kültürel davranışlar ile dil kullanımını içerdiğinden görüşmecilerin kültürel öğeler ve dil kullanımlarıyla ilgili verdiği yanıtlar bu kategori altında yer almaktadır.

Sosyal entegrasyon ve topluma uyumu etkileyen faktörler toplumsal, ailesel ve bireysel detayları barındırmaktadır. Almanya'da yaşayan Türk göçmenlere genel olarak bakıldığında aile yapısı ve dil 2. ve 3. kuşağın entegrasyonunda başat rol oynamaktadır.

Aile yapısının barındırdığı ve anavatanlarından uzakta olsalar orada yaşamasalar dahi çocuklarına aktardıkları kültürel öğeler arasında dilin yanı sıra din ve dini ritüeller de bulunmaktadır. Bu kültürel aktarımı anlayabilmek için din alt başlığı altında sorulan "Dini inancınız var mı?" sorusuna 36 kişiden sadece 2'si inançsız olduğu yanıtını vermiştir. Dindarlık seviyeleri (ibadetlerini yerine getirmek) de sorulan görüşmecilerin büyük bir kısmı tüm ibadetlerini yerine getirmese de çocuklarını Kur-an Kursu'na gönderdiğini belirtmiştir:

"Dindarım. Dualar, Kur-an okumak, haram yememek bunlara hep dikkat ederim. Çocuklarımı Kuran Kursu'na da gönderiyorum. Dini değerlerimize çok değer veriyoruz. Türkler 1923'ten sonra var olmadı. 2-3 bin yıllık bir tarihe sahibiz. İki oğlum var, sünnetlerinde mevlüt yaptık, Kur-an okuttuk." (N3-3, 1991 doğumlu)

Yine 3. kuşaktan fakat KRV'de değil Bremen'de doğmuş büyümüş olan B3-8

kodlu görüşmeci de (22 yaş) dindar olduğunu ve dini eğitimini Almanya'ya işçi olarak gelen ilk kuşak olan babaannesinden aldığını ifade etmiştir:

“Küçüklüğümde beri camiye giderim. Babaannem ve dedemle kaldığım zamanlarda dini ibadetlerimi yerine getirmeyi öğrendim ve hala bunları yerine getirmeye çalışıyorum. Kandillerde DİTİB’li gençler olarak camiye giderek namaz kılıyoruz. Ben 5 vakit olmasa da namaz görevini yerine getirmeye çalışıyorum.”

Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde doğmuş büyümüş olan 3.kuşak N3-2 kodlu görüşmeci de inançla ilgili sorulara şu şekilde yanıt vermiştir:

“Müslümanım. Çocukken Kur-an kursuna gönderdiler. Dindarım, başım örtülü ve namazımda niyazımdayım.”

“Dindarım ve her ibadetimi yerine getiriyorum” diyen N3-1 kodlu 22 yaşındaki görüşmeci yılbaşı, Noel gibi günleri kutlamadıklarını ancak Almanın geleneksel yılbaşı (Noel) marketlerine gidip gezdiklerini belirtmiştir.

Babasının çok dindar olduğunu ancak çocuklarını serbest bıraktığını belirten B2-2 kodlu görüşmeci kendisinin dindar olmadığını dini ritüellere eşî organize ettikçe katıldığını söylemiştir:

“Oğlum hafta sonları camiye gidiyor. Ben de bazen zorla Cuma namazına gidiyorum eski arkadaşlarla ama Orta Doğu’da gibi yaşadıkları için hoşuma gitmiyor. Oğluma Eskişehir’de sünnet düğünü yaptırıldı. Mevlüt gibi dini ritüelleri eşim organize ediyor, ben sadece katılıyorum.” (B2-2, 1976 doğumlu)

Özellikle 3.kuşakta genel olarak dine bir eğilim görülmekte ve bu da daha çok Türk göçmenler arasında “cami dernekleri” olarak adlandırılan DİTİB’e bağlı camilere gitme, sohbetlere ve etkinliklere katılma şeklinde gerçekleştirilmektedir. Örneğin kadınlar Bremen Eyaletinde her pazar sabahı toplanarak kahvaltı etkinliği düzenlemektedir. Çocuklara yönelik Kur-an Kursları da Almanya genelinde cumartesi günleri gerçekleştirilmektedir.

Öte yandan ailesi dindar olsa da DİTİB’e üye olmayan, camiye gitmeyen 3.kuşak görüşmeciler de bulunmaktadır. Yükseköğrenim alan Bremen’de doğup büyümüş olan şu anda yerel gazetede stajyerlik yapmakta olan B3-2 kodlu görüşmeci dinle olan ilişkisini şu şekilde açıklamıştır:

“Dindar olarak eğitime çalışıldım, camide Kur'an kurslarına gönderildim. Hiç bana göre değil.” (B3-2, 1993 doğumlu)

Ailesinin çok dindar olduğunu ve babasının Hacca gidip geldikten sonra çok baskı uyguladığını söyleyen 2.kuşaktan N2-1 kodlu kadın görüşmeci şunları paylaşmıştır:

“Babam dindarlaştıktan sonra önce ablam sonra ben başörtüsü takmaya başladık. 16-31 yaş arasında başörtülüydüm ve çok dindardım ama artık değilim. Kuzenimle evlendim, 2 çocuğum oldu ve yıllar sonra boşandık. 40 yaşının üzerinde olmama rağmen ailemden hala baskı hissediyorum” (N2-1, 1977 doğumlu)

Türklerin mezhebiyle ilgili olarak ibadet şekillerinin değiştiği ve dernek üyeliklerinin farklılaştığı görülmektedir. Türk ve Sünni olanlar farklı cemaatlerin camilerine giderken, Alevi kökenli Türkler ve Kürtler ise özellikle ibadet için buldukları şehirdeki Alevi derneklerini ve ona bağlı cem evlerini tercih etmektedir. 3.kuşak Alevi kökenli gençlerde de tıpkı DİTİB gençlik kolu örneğinde olduğu gibi derneklere bağlı gençlik kolları bulunmaktadır. Alevi derneği aracılığıyla görüşülen iki şehirdeki gençlik kollarından gençler dini ritüellerini öğrenmek için her hafta düzenlenen dernek toplantılarına katıldıklarını, hem de sosyalleştiklerini belirtmişlerdir.

2.kuşaktan N2-5 kodlu Herne Alevi Derneği'nin haftalık etkinliğinden önce bir araya gelinen Alevi kökenli görüşmeci dini ritüelleri ile ilgili şunları belirtmiştir:

“Alevilikte ibadetler farklı. Örneğin cemler yapıyoruz ve düzenli bir zorunluluğu yok. Bunları yapıyoruz, Muharrem orucunu tutuyorum. Erkek çocuklarımızın sünnet merasiminde de Alevi dedesi gelir ve deyişini okur.” (N2-5, 1971 doğumlu)

Alevi kökenli olan B2-5 kodlu 2.kuşak görüşmeci ise kendinin Aleviliğe dair her türlü bayramı ve özel günü kutladığını bununla birlikte çevresinde hep Türk Sünni arkadaşları, komşuları da olduğundan Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı'nı kutladığını eklemiştir.

Alman bir anne ve Türk işçi bir babaya sahip olan 2.kuşaktan B2-1 kodlu görüşmeci ise her iki dine ait ritüelleri yerine getirdiğini belirtmiştir:

“Ben hem Almanya'daki hem de Türkiye'deki bayramları kutluyorum. İlk eşim Türk'tü. Hala onun annesi ve babasını ziyaret ederim ve Türkiye'deki akrabalarımı bayramlarda ararım. Örneğin Cadılar Bayramı'nda da kızımın ritüelleri yerine getiriyoruz çünkü Almanya'da yaşıyoruz ve kızımın mahallede ve okulda Alman arkadaşları var. Onlarla birlikte kutlamak istiyor.” (B2-1, 1979 doğumlu)

Kendini dindar olarak nitelendirmeyen B2-2 kodlu görüşmeci eşi nedeniyle dini ritüellere katıldığını söylemiştir ve çocukluklarında bayramlarda apartmanları gezdiklerini ve Türk soyadı görünce zile basıp, ellerini öperek şeker topladıklarını paylaşmıştır.

Müslüman olduğunu belirten B2-6 kodlu görüşmeci Almanya’da sadece Türk bayramlarını kutlamanın bir çocuğun gözünden nasıl etki ettiği bir anıyla anlatmıştır:

“Ramazan, Kurban Bayramlarını kutlarız. Onun dışında Almanya’da yaşadığımızdan ve çocuğumuz olduğundan Alman kültürü de hayatımızda. Çocukluğumda Noel’i kutlamazdık ve Alman arkadaşlarım kutlardı. Noel Baba onlara hediye getirirdi ve biz hayal kırıklığına uğradık çünkü anne babamız Müslüman olduğundan bize Noel, Paskalya gibi Hristiyan bayramlarında hediye almazdı. Bu da biz Türk çocuklarında sevilmediğimiz hissi yaratırdı. O nedenle her iki tarafında bayramlarını kutlamaya çalışıyoruz.” (B2-6, 1975 doğumlu)

Aile yapısına ve dini yaşayış şekliyle de yakından ilgili olarak özel günleri, bayramları kutlama ritüelleri de farklılık göstermektedir. Kendisi dindar olmasa da özellikle 3.kuşak için dini bayramlar kültürel bir etkinliğe, aile buluşmasına dönüşmüş durumdadır. Yine din alt başlığı altında bulunan “Hangi özel günleri, bayramları ya da dini günleri kutlarsınız?” sorusuna dini inancı olmadığını belirten 3.kuşaktan üniversite öğrencisi N3-8 kodlu görüşmeci şöyle yanıt vermiştir:

“Sadece doğum günlerini kutlarım ancak Müslümanların kutladığı dini bayramları da ailem dolayısıyla kutluyorum. Benim için dini anlamından çok kültürel anlamı var. Alman arkadaşlarım olduğu için de Noel gibi günleri onlarla tatil olduğu için geçiriyorum.” (N3-8, 2000 doğumlu)

Dini inanç hakkındaki görüşleri özetlemek gerekirse; dini ritüellerde ailenin ve sosyal çevrenin etkisi ortaya çıkmaktadır. Görüşmecilerin kendi dindar olmasa da eşi ya da ebeveyn ve akrabaları dini bayramları kutladığından dini bayramlarda bayramlaşma gibi ritüelleri yerine getirdiği ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde sosyal çevresinde Alman ya da farklı milletten insan olan görüşmeciler o dinlere ait bayramları da kutlamaktadır.

Görüşmecilerin büyük çoğunluğunda kültürün bir parçası olan yemeği yansıtan alışverişler Alman ve Türk marketlerinden karışık olarak yapılmaktadır. Kendini Müslüman olarak tanımlayan görüşmecilerin hemen hepsi Türk marketinden helal kesim olduğu için et ürünlerini aldıklarını belirtmişlerdir. Dini inancı olmadığını belirten 3.kuşaktan N3-8 kodlu görüşmeci daha çok Alman marketinde alışveriş

yaptığını ama Türk marketinden de ekmek, pide, bulgur gibi Türk mutfağına özel şeyleri aldığını belirtmiştir.

Kültürleşmenin önemli bir diğer ayağı olan dil kullanımı konusunda genel olarak görüşmecilerin Almancasının Türkçesinden iyi olduğu, Türkçesi okuma, yazma ve konuşma anlamında iyi olan görüşmecilerin büyük kısmının 2. kuşak olduğu gözlemlenmiştir. Büyük çoğunluk anadilini Almanca olarak görürken 2. kuşağın büyük bir kısmı evde değil okulda Almanca öğrenmiştir. Türkçe seviyesi 2. kuşağa göre daha düşük olan 3.kuşak ise Almancayla evde yüzde yüz Almanca konuşulmasa da anne-babasından duyduğunu söylemiştir. 3.kuşaktan sadece 2 kişi Almanca nedeniyle okul hayatında sorun yaşamıştır. 2.kuşak görüşmecilerden biri (B2-5) oğlunun sorun yaşadığını ancak dilekçe yazarak daha iyi bir okula aldırılması için mücadele ettiğini belirtmiştir. *Ber 3-2* kodlu 3.kuşak görüşmeci ilkokulu Türkiye’de bitirdikten sonra Almanya’da eğitim hayatında Almanca nedeniyle hep sorun yaşadığını paylaşmıştır.

Sayısı 16 olan 2. kuşak görüşmecilerin 4’ü ilkokulu Türkiye’de bitirmiş, 4’ü de Almanya’da olmasına rağmen Türkçe eğitim almamıştır. 3.kuşaktan 20 görüşmeci den ise 5 kişi Türkçe eğitim almamıştır ancak Türkçe eğitim alan 15 kişinin 2.kuşağa göre daha uzun yıllar (2-10 sene) Türkçe eğitim aldığı ortaya çıkmıştır. Genelde haftada 2 saat görülen Türkçe dersinin dil bilgisini ve konuşmayı öğretme konusunda yeterli olmadığı yapılan görüşmelerde belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bir görüşmeci de (B3-5, 2001 doğumlu) aldığı Türkçe eğitimi bir yılın sonunda zorlandığı için bıraktığını ifade etmiştir.

Türkçe dersleri de alan 3.kuşağın büyük kısmı Türkçesinin yetersizliğinin farkında ve Türkçe’yi genelde Almanca bilmeyen anneanesi ve dedesiyle ve de Türkiye’ye gittiğinde konuşmaktadır. 3.kuşak 2.kuşağa göre daha uzun yıllar Türkçe eğitim alsa da pratik olarak genelde sadece Türkiye’ye gittiğinde ve anneannedesiyle konuştuğundan Türkçe konuşmalarının zayıf kaldığı görülmüştür. 2.kuşak Türkçe konuşmada sıkıntı yaşamazken, 3.kuşak konuşmada da sıkıntı yaşamaktadır. Bununla birlikte her iki kuşak da Türkçe yazma konusunda oldukça tecrübesiz ve eksik

olduğunu belirtmiştir.

Anadil konusunda da 13'ü Almanca'yı 18'i Türkçe'yi anadili olarak tanımlarken, 5 kişi de hem Türkçe hem Almancayı anadili olarak görmektedir. Burada da kimlik tanımlamasında olduğu gibi melez bir durum söz konusudur. Anadilini Türkçe olarak tanımlayan 18 kişiden 2'si anadilini Türkçe olarak görse de Almancasının daha iyi olduğunu belirtmiştir.

“Ben anadilimi Almanca olarak görüyorum” diyen B2-1 kodlu görüşmeci ilkokulu Türkiye’de bitirdikten sonra Almanya’ya geldiğini belirtmiştir:

“7 yaşında bir kelime bile Türkçe bilmezken babam beni annemden kaçırarak Kırıkkale’ye götürdü orada annesiz ve babasız büyüdüm. Türkçe’yi orada öğrendim. 12 yaşında tekrar Almanya’ya getirdi. Türkçemin de iyi olduğunu düşünüyorum. İki eşim de Türk olduklarından çocuklarıma da Türkçe öğretiyorum. Evde her iki dili de konuşuyoruz ama çocuklarımla Almancaları daha iyidir.”

“3 yaşında henüz Türkçe konuşamazken 6 ay hastaneye yattım ve orada öğrendim. Hastaneden çıktığımda Almanca konuşabiliyordum” diyen B2-5 kodlu görüşmeci ise anadilini hem Almanca hem de Türkçe olarak görmektedir. Yine aynı görüşmeci oğlunun Almanca nedeniyle eğitim hayatında sorun yaşadığını söylemiştir:

“Bir oğlum dil sebebiyle sorun yaşadı maalesef. Eşim Almanca bilmediğinden evde Türkçe konuşuluyordu. Türk olduğundan direkt ara sınıfa gönderilmek istendi. Abitur’unu yaparken seçtiği bölümlerde yer yok gerekçesiyle kabul edilmedi ben de Eğitim Bakanlığı’nu arayıp dilekçe yazdım. Küçük oğlum sonunda Abitur’unu yaptı ve üniversiteye gitti.” (B2-5, 1971 doğumlu)

Evde Türkçe konuşarak büyüyen B2-6 kodlu Bremen doğumlu görüşmeci Türkçe konuşurken yaşadığı sıkıntıyı şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ben Türkçemin yeterli olduğunu düşünüyorum ancak bazen Türkiye’deyken diyaloglarda hata yaptığımı anlamadığımı ve anlayamadığımı görüyorum. Biraz zaman geçirdikten sonra adapte oluyorum.”

Yine aynı görüşmeci çocuğunun iki dili de iyi öğrenmesi için kızını 13 yaşına gelene kadar evde Almanca konuştuklarını söylemiştir:

“Evde çoğunlukla Türkçe konuşuyoruz ama çocuğum 13 yaşına gelene kadar Almanca konuştuk. Tek dili düzgün öğrenirse diğer dili de kolay öğrenir diye düşündük ve Türkçe’yi de şu an gayet güzel konuşuyor.”

3.kuşaktan B3-2 kodlu Bremen doğumlu görüşmeci ise Türkçesinin özellikle de konuşma anlamında çok da yeterli olmadığını söylemiştir:

“Türkçem bence çok yeterli değil. Evde de az Türkçe konuştuğum ve düzenli Türkçe kitap okumadığım için maalesef iyi değil. Türkiye’den gelen birleriyle konuşmak zor geliyor.” (B3-2, 2022)

Ber 3-2 kodlu görüşmeci ise ilkokulu Türkiye’de bitirmiş ve Almanya’da hala Almanca sorunu yaşadığını bu nedenle eğitimini yarım bıraktığını paylaşmıştır:

“Türkçeyi Türkiye’de kaldığım 8 yılda öğrendim ve evde de Türkçe konuşuluyordu. Almanca’yı okulda öğrendim. Dilim çok iyi olmadığında Ausbildung yaparken de zorlandım, yarım bıraktım. Çevrem Türk olduğu için yüzde yüz iyi olmasa da iyi.”

2 yıl Türkçe eğitim alan B2-3 kodlu görüşmeci Türkçe eğitimin önemli olduğunu söylemiştir:

“5’inci sınıftan 7’nci sınıfa kadar Türkçe eğitim aldım ama daha çok evde öğrendim. Ama Türkçe derslerinde Türkiye’nin politik yapısı, şarkılar vs. öğretildiğinden çocuk olarak tatilde Türkiye’ye gittiğinizde yabancılik çekmiyorsunuz. O açıdan bence Türkçe eğitimler önemli.”

N2-2 kodlu görüşmeci aldığı Türkçe dersler sayesinde Türkçesi’nin geliştiğini hatta Almanya bilmeyen anne-babasına tercümanlık yaptıklarını dile getirmiştir:

“10 yıl haftada 2 saat Türkçe ders gördüm. Türkçem orada gelişti. Türk komşularımız ve dernekler sayesinde daha da gelişti. Türk-danış derneği. Ailemde de Türkçe konuşuluyordu. Anne-babamın Almanca bilmemesinden dolayı onlara çeviri yapıyorduk. İlk kuşaktan gelen sadece şehirli insanlar öğrendi. Benim annem babam ilkokulu bitirip işçi olarak gelmişler. Almanya da entegre etmek için çalışma yapmadı, çünkü nasılsa Almanya’nın durumu toparlanınca geri dönerler diye düşünmüşler.” (N2-2, 1979 kodlu)

“Almanca Türkçemden daha iyi, o nedenle Almanca’yı ana dilim olarak görüyorum” diyen N2-3 kodlu görüşmeci de 3 sene Türkçe eğitim almış.

B3-3 kodlu görüşmeci ise Türkçe eğitim almasını ailesinin istediğini belirtmiştir:

“Ailem eğitim almamı istedi. Birinci sınıftan 14 yaşına kadar Türkçe derslere girdim. Bence işe yaradı, çünkü benim konuşmada ve yazmada sorunum vardı. Türkçem çok yeterli değil, özellikle aksanımdan anlaşılıyor. Kitap okusam kelime dağarcığım daha iyi olurdu.” (B3-3, 2001 doğumlu)

B3-4 kodlu görüşmeci ise aldığı Türkçe eğitimin çok iyi olduğunu paylaşmıştır:

“4’üncü sınıfa kadar Türkçe dersi aldım, camide de gördüm. Sekizinci sınıftan sonra 13’üncü sınıfa kadar çok disiplinli bir öğretmenimiz vardı, ondan çok şey öğrendim.”

B3-5 kodlu görüşmeci ise aldığı bir senelik eğitimin ardından zorlandığı için dersleri bıraktığını ve evde hep Almanca konuştuğunu söylemiştir:

“Ben Türkçeyi daha çok Türkiye’de tatillerde öğrendim. Bence yeterli, Türkiye’de herkes beni anlıyor. Tatillerde Türkiye’de ve buradaki Türk arkadaşlarımla daha çok Almanca konuşsak da Türkçe de konuşuyoruz. Evde annem bizimle Almanca konuşuyordu, babam da Türkçe konuşuyordu ben ise Almanca yanıt veriyordum.” (B3-5, 2001 doğumlu)

Ana dilini hem Türkçe hem Almanca olarak yarı yarıya diye tanımlayan B3-9 kodlu görüşmeci Türkçe eğitim almadığını Türkçe’yi ailesinden öğrendiğini söylemiş ve çift dilliliği ile ilgili şunları eklemiştir:

“İki dille büyüdüğüm için ister istemez bazı kuralları diğer dile geçirebiliyorum. Bunu üniversitede dil eğitimi aldığım için fark ettim. Annem iki dili de paralel şekilde öğretti. Anneannem ve dedemle yüzde yüz Türkçe konuşuyoruz. Aslında çocukken Türkçe eğitim aldım sayılmaz; sadece üniversitede tesadüfen Türk bir hocamızın verdiği Türkçe derslere sadece iki kez katılmışım.” (B3-9, 2001 doğumlu)

“Önce ailem ve sonra çevremdeki insanlarla iletişim kurmada Türkçe’yi kullanıyorum. Bir de Türkiye için kullanıyorum, memlekete gittiğimiz zaman güzel bir Türkçem olsun istiyorum. Yani bazıları gibi yarım Türkçe konuşmak ve yazmak istemiyorum” diyen N2-4 kodlu görüşmeci Türkçe eğitimini şöyle açıklamıştır:

“Türkçeyi tabi önce aileden öğrendik. Bundan sonra birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar Türkçe dersi gördük. Ondan sonra bazı okullarda Türkçe dersi veriyorlar, bazıları vermiyordu. Benim gittiğim yerde de 4 sene daha Türkçe dersi aldım. Yani toplamda 8 sene ders almış oldum. Konuşmak için yeterli; ama yazmaya geldiğimiz zaman dört dörtlük yapamıyorum.” (N2-4, 1976 doğumlu)

N2-5 kodlu görüşmeci de Türkçeyi önce ailesinden öğrenmiş ve okulda 2 sene Türkçe dersi almış:

“Benim zamanımda ilkokulda 2 sene Türkçe öğretmenimiz vardı, günde 1 saat Türkçe ders yapardık. Gramerim yüzde yüz olmasa da yeterli.”

Sosyal hayatımda ve iş hayatımda da Türkçeyi kullanıyorum diyen N2-6 kodlu görüşmeci çocuğunu ise Almanca ile büyüttüğünü söylemiştir:

“Çocuğumu Almanca ile büyütüyorum çünkü Almanya’da Almanca çok önemli. Eşim Pakistan kökenli. Çocuğum babasından İngilizce, annesinden Almanca, anneannesinden de Türkçeden birkaç kelime öğreniyor.”

“Çift dilli büyüdüm” diyen N3-1 kodlu görüşmeci iki dilde de sorun yaşamadığını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Anaokulundan itibaren Almanca öğrendim ve zorluk yaşamadım. Evde Türkçe konuşurduk. Hafta sonları camideki Türkçe derslerine giderdim ve ilkokulda 2.sınıftan itibaren 4 sene boyunca Türkçe derslerine katıldım.” (N3-1, 2000 doğumlu)

Anadilini Türkçe olarak gören N3-2 kodlu görüşmeci Türkçe eğitimin ve Türkçeyi düzgün kullanmanın çok önemli olduğunu söylemiştir:

“İlkokul ikinci sınıftan 10’uncu sınıfa kadar Türkçe eğitim aldım. Türkçe belgem de var. Bence Türkçe eğitim çok önemli. Çok çok önemli çünkü maalesef burada büyüyen Türklerimizin Türkçesi o kadar bozuk oluyor ki, eğer anlaşılacak çok zor oluyor. Çünkü çevremde de insanlar var o kadar çok berbat Türkçe konuşuyorlar ki yani ben üzülüyorum onları gördükçe. Çünkü sonuçta bu bizim dilimiz.” (N3-2, 2000 doğumlu)

Aldığı Türkçe eğitimi de eleştiren N3-2 kodlu görüşmeci anadili olarak gördüğü Türkçe’yi milliyetçi olduğundan kendi öğrendiğini ve anaokuluna başladığında Almanca bilmediğinden sorun yaşadığını belirtmiştir:

“Türkçe okuma ve yazmayı da milliyetçi olduğum için kendi kendime öğrendim. Okulda haftada 2 saat eğitim aldık, öğretmenimiz çok verimli ders işlemezdi. Türkçeyi okuyorum, yazıyorum ama konuşmamda biraz sorun var. İki dille büyüdüler. Ben sorun yaşadım, anaokuluna başladığımda bir kelime Almanca bilmediğimden sorun yaşadım.”

Okulda 2 yıl Türkçe eğitim alan N3-5 kodlu görüşmeci “Kızım hep Türkçe konuştuk. Okula gittiğinde de Almanca’yı öğrendi. Şimdi Almanca ağırlıklı olmak üzere iki dili de konuşuyoruz” demiştir.

B2-2 kodlu görüşmeci de derste gördüğü bir olay yüzünden Türkçe dersine bir daha gitmediğini söylemiştir:

“Çok küçüktüm, bir kez ablalarım ile katıldım ve çocuğun birinin kulağını çektiğini gördüm, bir daha da gitmedim.” (B2-2, 1976 doğumlu)

“Evde de çok fazla Almanca konuşuyorum sadece babaannemle Türkçe konuşuyorum” diyen B3-7 kodlu görüşmeci de Türkçe eğitim almamış.

Ailesinde hep Türkçe ve Kürtçe konuşulduğundan ilkokula başladığında Almanca öğrenmekte zorluk yaşayan N2-1 kodlu görüşmeci yaşadığı zorluğun eğitim hayatına yansımaya şu sözlerle anlatmıştır:

“Annem ve babam Kürt. Çocukken daha çok Türkçe çok az Kürtçe konuşuluyordu, o nedenle Türkçeyi evde öğrendim. İlk başta zorlandım, Türk mahallesindeydim. 7’nci sınıfta kaldım. Almancayı daha iyi öğrenmem için sınıf tekrarı yaptım ve gerçekten daha iyi oldu. Alman yakın arkadaşlarım oldu ve dilim çok gelişti.”

Ber 2-1 kodlu görüşmeci de Türkçe eğitim verilen yerin uzak olduğundan gitmediğini ailesinde Türkçe’yi çok iyi şekilde öğrendiğini söylemiştir:

“Türkçe eğitim hiç almadım. Benim tanıdığım Türklerin yüzde 90’ını gitti ama bize uzaktı. Annemler kendileri öğretti. Annem sadece Türkçe konuşuyordu, babamın da Almancası iyi olduğu için her iki dilde de konuşuyordu.”

Türkçesinin bazen anlaşılmadığını söyleyen B2-6 kodlu görüşmeci şunları eklemiştir:

“Ben Türkçemin yeterli olduğunu düşünüyorum ancak bazen Türkiye’deyken diyaloglarda hata yaptığımı anlamadığımı ve anlaşılmadığımı görüyorum. Biraz zaman geçirdikten sonra adapte oluyorum.” (B2-6, 1975 doğumlu)

İlkokulda 4 yıl Türkçe eğitim alan ancak Türkçeyi kullanmadığı için konuşmakta zorluk çeken N3-8 kodlu görüşmeci Türkçeyi iyi konuşamamasının mahallede alay konusu olmasına neden olduğunu anlatmıştır:

“Annemin arkadaşları daha çok Türk’tü, benim okuldaki arkadaşlarım daha çok Almandı. Türkçeyi unuttuğum için mahalledeki Türk çocuklar benim Türkçemle dalga geçerlerdi. Türkçeyi sadece annemle Almancanın arasında çok az kullanıyorum. Almanların bizi anlamasını istemediğimizde. Anneannemle sadece Türkçe konuşuyoruz.”

Ber 3-1 kodlu görüşmeci ise Türkçe eğitim veren öğretmeniyle ilgili şu detayları paylaşmıştır:

“Okulda bir Türkçe öğretmenimiz vardı sonra onunla niyetinin başka olduğu ortaya çıktı. Çanakkale Savaşı aslında Atatürk sayesinde kazanılmadı gibi şeyler anlatmaya başladı. 56-60 Türk çocuktuk, Türkçe eğitim için o dersi alıyorduk ama hoca dini hikayeler çok anlatmaya başladı ondan sonra ama yine de bir Türkçe’ye maruz kalalım falan diye bir süre görmezden gelindi.” (Ber 3-1, 1996 doğumlu)

Aynı görüşmeci Türkçesinin Türkiye’de alay konusu olduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

“Türkçeyi gündelik hayatta kullanıyorum. Türkçem iyiydi ve buna çok güveniyordum. Türkiye’ye gidiyorken ama diksiyon diksiyonum çok kötüymüş galiba. Ben bunun farkında değildim. Hani insanların nasıl diyeyim, zorbalığına maruz kala kala anladım.” (Ber 3-1, 1996 doğumlu)

4.3.2.2. Etkileşim boyutu ile ilgili bulgular

Bu kategori, günlük yaşamda kurulan ve sürdürülen sosyal ilişkileri içermektedir. Sosyal medyada iletişim kurduğu kişiler de medya kullanımı kısmında sorulmuştur ve günlük hayatındaki yüz yüze iletişimde oldukları sosyal çevreye paralel bir eğilim göstermektedir. Bunun dışında evlilik de etkileşim boyutu altında değerlendirilmiştir. 36 kişiden 14’ü evlidir. Bu kişilerin 11’i Türk kökenli kişilerle, geriye kalan 3’ü ise Letonyalı, Afgan ve Bosna kökenli kişilerle evlidir. Türkle evlenen

11 kişiden 7'si Türkiye'den akrabaları aracılığıyla görücü usulüyle evlenmişlerdir. Düğünleri de Türk usullerine göre ya Türkiye'de salon düğünü şeklinde ya da Almanya'da Türk örf ve adetlerine göre yapılmıştır. Görüşmecilerden boşanmış olan bir kişi de eşinin Almanya doğumlu Türk olduğunu düğünlerinin hem Bremen'de hem de Bursa'da Türk düğünü şeklinde yapıldığını söylemiştir. Bu noktada yine evlilik yoluyla etkileşimin de Almanlarla az olduğu görülmektedir.

Tablo 4.3. Kimlik Tanımlaması-Sosyal Çevre- Ait Hissedilen Ülke ilişkisi

Kod	Kimlik Tanımlaması	Sosyal Çevre	Ait Hissettiği Ülke
B2-1	Alman-Türk	Türk ve Alman	Hem Almanya hem Türkiye
B2-2	Alman-Türk	Türk	Almanya
B2-3	Türk	Türk	Türkiye
B2-4	Önemli değil	Türk	önce Almanya sonra Türkiye
B2-5	Alman-Türk (Yüzde 50-50)	Türk	Almanya
B2-6	Türk	Türk ve Alman	Türkiye
B2-7	Alman-Türk	Türk	Almanya
B3-1	Türk	Alman ve Türk	Türkiye
B3-2	Alman-Türk	Alman ve karışık milletler	İkisine de aynı şekilde uzak
B3-3	Alman-Türk	Alman ve karışık milletler	İkisine de aynı şekilde uzak
B3-4	Türk	Türk	İkisine de aynı şekilde uzak
B3-5	Dünya vatandaşı	Rus kökenli Alman	Almanya
B3-6	Alman-Türk	Türk ve Kürt	Almanya
B3-7	Alman-Türk	Türk ve çok az Alman	Önce Türkiye sonra Almanya
B3-8	Türk	Türk ve çok az Alman	Önce Almanya sonra Türkiye
B3-9	Yüzde 60 Alman, yüzde 40 Türk	Türk ve çok az Alman	Yüzde 60 Almanya, yüzde 40 Türkiye
N2-1	Alman-Türk	Türk ve çok az Alman	İkisine de aynı şekilde uzak
N2-2	Dünya vatandaşı	Türk, Alman,	Almanya

		İtalyan karışık	
N2-3	Yüzde 80 Alman, yüzde 20 Türk	Türk	Türkiye
N2-4	Alman-Türk	Türk	Almanya
N2-5	Alman-Türk	Türk	Hem Almanya hem Türkiye
N2-6	Dünya vatandaşı	Türk ve Alman	Almanya
N2-7	Türkiyeli Alman	Türk	Almanya
N3-1	Türk ve dünya vatandaşı	Türk, Arap, Faslı ve Alman	Hem Almanya hem Türkiye
N3-2	Türk	Türk, Faslı, Suriyeli	Türkiye
N3-3	Türk	Türk, İtalyan	Türkiye
N3-4	Türk-Alman	Türk	Almanya
N3-5	Türk	Türk	Türkiye
N3-6	Türk	Türk	Türkiye
N3-7	Türk	Türk	Türkiye
N3-8	Dünya vatandaşı	Alman	Almanya
N3-9	Alman-Türk	Alman ve göçmen	Almanya
Ber2-1	Alman-Türk	Daha çok Türk, Alman, Ukraynalı	İkisine de aynı şekilde uzak
Ber2-2	Alman-Türk	Alman, Türk ve karışık milletler	Türkiye
Ber 3-1	Alman-Türk	Türk	Almanya
Ber3-2	Alman-Türk	Türk	Hem Türkiye hem Almanya

Dernek üyeliğinin de sosyal çevrenin bir parçası olduğu göz önünde bulundurulduğunda dernek üyeliği ile ilgili bilgiler de bu etkileşim başlığı altında yer almıştır. Dernek üyesi olan 19 kişiden sadece 1'i Almanların kurdukları derneğe (N2-2) geriye kalanların hepsi Almanya'da yaşayan Türklerin kurdukları dini derneklere (DİTİB, Alevi dernekleri) ve spor derneklerine üyedir. DİTİB üyesi 5 kişi aynı zamanda Velbert Türkgücü Spor Derneği'nin de üyesidir. Velbert Türkgücü Spor Derneği kurucularından N2-7 kodlu görüşmeci ise Herne Alevi Derneği'ne de üyedir. 19 dernek üyesinden 11'i Alevi derneklerine üyedir. Bu da yine dernek üyeliklerinin

Almanlarla etkileşimi sağlayacak şekilde değil, tek yönlü etnik kökenlere göre gerçekleştiğini göstermektedir.

Kendini Türk olarak tanımlayan ve Türkiye'ye ait hisseden 11 görüşmeciden 8'inin sosyal çevrelerine bakıldığında, 3'ünün Türklerle sosyalleştiği, geriye kalan 5 kişinin ise başta Türkler olmak üzere, farklı milletlerden göçmenlerle ve çok az Almanla sosyalleştiği görülmektedir. Dünya vatandaşım diyen 4 kişinin 3'ü sadece Almanya'ya, biri kendisini hem Türkiye hem Almanya'ya yakın hissetmektedir.

Görüşmecilerin sosyal çevrelerine bakıldığında, 2. ve 3. kuşak çok fark etmeksizin Almanya'da göçmen kökenli olduklarından Türklerin ve Kürtlerin dışında Arap, Faslı, Rus, Polonyalı gibi Almanya'da yaşayan farklı göçmen gruplarla da arkadaşlık kurdukları görülmüştür. Alman arkadaş sayısı daha çok okulda ve çalışırken yüksektir; ancak okul ya da iş hayatı sonlanınca görüşmeciler Alman arkadaşlarından uzaklaşıp daha çok mevcut Türk arkadaşlarına ve derneğe üyeyse derneğin sosyal çevresine dönmektedirler. *“Çalıştığım yerde Almanlar var, aramız gayet iyi ama yakın çevremde daha çok Türkler var”* diyen bu kesim hatırı sayılır ölçüdedir.

Türkiye'de bir süre yaşamış 3.kuşak daha çok Türkiye'den Almanya'ya eğitim için göç etmiş kişilerle, Almanya'da doğmuş büyümüş 2.kuşak ise iş hayatındayken Almanlarla ardından Türklerle, 3.kuşak ise çok az Türkle ve farklı milletten kişilerle arkadaşlık etmektedir. 3.kuşak hem iyi Almanca bilgisi hem de eğitim seviyesi nedeniyle Almanlarla daha çok iç içedir. 2.kuşak görüşmecilerin hemen hepsinin Türklerle evlendiği göz önünde bulundurulursa bu direkt olarak sosyal çevrelerini de etkilemektedir. Derneğe katılım ve dernek üyelikleri de sosyal çevreyi belirleyen önemli unsurlar arasındadır.

2.kuşak daha çok eğitim hayatında Almanlarla arkadaşlık edip iş hayatı bitince sosyal çevresinde genelde sadece Türkler ve farklı göçmen grupları kalmıştır. 3. kuşak da benzer şekilde bir eğilim göstermiş, okul hayatında Alman arkadaş edinemeyen görüşmecilerde bu durumun birincil sebebi alkol kullanmama ve kültürel uyumsuzluklar, karşılıklı önyargı ve gruplaşmalar yer almaktadır.

Kendini dindar olarak tanımlayan meslek öğrencisi N3-1 kodlu görüşmeci sosyal çevresinde Almanlar'ın neden olmadığını şöyle açıklamıştır:

“Almanlarla çok sosyalleşemiyorum, içkili ortamlara girmeyi sevmediğimden. Sosyal çevrem yüzde 70'i Türk diyebilirim. Ben tamamen Alman kültürünü benimsemiş, asimile olmuş, Türk kültürü kalmamış insanları da tasvip etmiyorum. Böyle çok fazla insan var. Alman devleti herkese bir özgürlük alanı sunuyor, bu nedenle Türklere camileri açtılar mesela.” (N3-1, 2000 doğumlu)

Çevresinde çok fazla Türk olmadığını ve ailesindekilerle dahi farklı bakış açısına sahip olduklarından görüşmediğini belirten N2-2 kodlu görüşmeci sosyal çevresinin şekillenme hikayesini şöyle özetlemiştir:

“İranlı, Türk, Alman karıştı. Abitur'da yani lisede çok Türk yoktu, çevrem hep Almandı. Okumaya meyilli Türk arkadaşım çok yoktu. Ausbildung yapıp fabrikaya girme arayışındaydılar. Eski arkadaşlarımla bulduğumda aynı vizyonda olmadığımızı gördüm. Lisede futbol antrenörü oldum, lisanslarımı aldım, harçlığımı çıkarıyordum. Üniversiteye devam ederken de kendim karşıladım. 2.kuşak Türkler gibi 10'uncu sınıftan sonra Ausbildung'a girseydim, bugün bu konumda olacağımı düşünmüyorum. Şu anda çevremde İtalyan, Alman, az sayıda Türk arkadaşlarım var.” (N2-2, 1979 doğumlu)

B3-5 kodlu görüşmeci ise farklı milletlerden olsa da Türk kültürüne yakın insanlardan oluşan bir sosyal çevreye sahip olduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

“Bir iki tane Alman arkadaşım var ama ruhu Türk. Rus kökenli Alman arkadaşım var mesela Kürtçe öğrenmiş. Türkçe müzik dinliyor. Beraber Türkü bara gidiyoruz. Bunun dışındaki arkadaşlarım Türk ve Kürt.” (B3-5, 2001 doğumlu)

Almanya doğumlu boşanmış bir Alman anne ve Türk babanın çocuğu olan B2-1 kodlu görüşmeci ise ilkokulu Türkiye'de bitirdiğinde Türkçeyi de çok iyi bildiğini ve sosyal çevresinin Türk, Alman, Faslı gibi farklı milletlerden insanlar olduğunu söylemiştir:

“Ben iki kültüre de yakın büyüdüm. Almanlarla da çok iyi anlaşıyorum, Türklere de. 2 yakın arkadaşım burada doğmuş, büyümüş Türk ama 2 tane de çok yakın Alman arkadaşım var. Hatta kızımın manevi annesi Alman. Onun dışında farklı milletlerden arkadaşlarım da var.” (B2-1, 1979 doğumlu)

N3-8 kodlu görüşmeci ise “Almanlar için yeterince Alman değildim, Türk gruplar için de fazla Almandım” diyerek sosyal çevresinin çocukluğundan beri daha çok Almanlardan oluştuğunu şu sözlerle anlatmıştır:

“Ben dil konusunda veya başka bir konuda sorun yaşamadım. Ben Türk çocuklarla çok iletişim kuramadım, Almancam da iyi olduğundan Almanlarla iletişim kurdum. Türkler kendi arasında birleşerek Almanlarla iletişime kendini kapatabiliyor, Almanlar da kendi aralarında gruplaştıklarından iki kesim de kaynaşmıyor. Buna tanık oldum ama ben iki gruba da

uymuyordum. Almanlar için yeterince Alman değildim, Türk gruplar için de fazla Almandım. Çok dindar bir ailem vardı ve kız çocuk olarak onlarla dışarı çıkamaması anlamıyorlardı. Tüm bunlara rağmen Almancam sayesinde Almanlarla yine de iletişimim iyiydi.” (N3-8, 2002 doğumlu)

4.3.2.3. Kimlik Boyutu ile İlgili Bulgular

Vatandaşlığın ifade ettiği şeyler, kimlik tanımlamaları ve aidiyet hissiyatı ile ilgili yanıtlar kimlik başlığı altında bir araya getirilmiştir. Ayrımcılık konusu sosyal entegrasyonun kimlik boyutu ile ilgili olsa da Almanya’daki en büyük sorun olarak görüldüğünden entegrasyonun önündeki engeller başlığı altında yer verilmiştir. Türkiye ile ilişkiler ve Türkiye’ye ait hissetmek konusunda yaşanan sorunlar da bu başlık altında bir alt başlık olarak ayrıca analiz edilmiştir.

Vatandaşlık durumlarının dağılımına bakıldığında ise 36 kişiden 3 kişinin sadece Türk vatandaşlığı, 11’inin çifte vatandaşlık ve 22’sinin sadece Alman vatandaşlığı sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum (görüşmelerin yapıldığı tarihe kadar) Almanya’da çifte vatandaşlığın 23 yaşından sonra mümkün olmaması ile açıklanabilir. Almanya’da yaşayıp Türkiye’de askerlik yapmak istemeyen erkek görüşmeciler bu nedenle de Alman vatandaşlığını tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Mavi kart uygulaması da Türk vatandaşlığına ihtiyaç duymadan Türkiye’ye rahatlıkla girmelerine imkân tanımaktadır.

3 Türk vatandaşıdan biri Türkiye’de doğmuş, 50 yıldır Almanya’da yaşamasına rağmen oturma izni ve çalışma izni sorunları yaşamadığı için Alman vatandaşlığına geçmediğini belirtmiştir. Aynı görüşmeci eğer Türkiye’deki ekonomik ve politik durum devam ederse Türk vatandaşlığından çıkarak Alman vatandaşlığına geçmek için başvuru yapacağını da eklemiştir (N2-7, 1963 doğumlu). 3.kuşaktan Türk kimliğine sahip bir görüşmeci de oy kullanabilmek için Türk vatandaşlığını bırakmadığını, Türk milletine mensup olmaktan gurur duyduğunu söylemiştir:

“Türk vatandaşiyim. Alman vatandaşı olmaya gerek duymadım. Oy kullanabilmek için Türk vatandaşı kaldım. Ben zaten iyi eğitim aldığımında bir sorun yaşamıyorum.” (N3-2, 2000 doğumlu)

Sadece Türk vatandaşlığına sahip 3 kişiden bir diğeri de “*Türk vatandaşiyım ve bu benim kimliğimi oluşturuyor*” diyerek Alman vatandaşlığına geçmek istememesinin nedenini şu şekilde anlatmıştır:

“Alman vatandaşlığına ihtiyaç duymuyorum. Başvursam da hayatımda değışecek tek şey burada oy kullanmak olacak. Politikayla ilgim olmadığı için bu da beni açıkçası çok etkilemiyor.” (B3-9, 2001 doğumlu)

Yurt dışında yaşayan Türk göçmenlerin, yaşamadıkları bir ülke olan Türkiye için sadece vatandaşlıkları var diye oy kullanma hakkına sahip olmaları oldukça tartışılan bir konudur. 2023 Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinde yurt dışından rekor oy kullanımlar olmuştur^{*}. vatandaşlığa sahip görüşmecilerin büyük bir kısmı yaşamadıkları bir ülke olan Türkiye için oy kullanmanın çok da adilane bir durum olmadığını belirtmişlerdir.

Çifte vatandaşlığa sahip olan Almanya’da doğmuş ve büyümüş olan görüşmeci B2-3 oy kullanmayla ilgili şunları söylemiştir:

“Türkiye’de politika çok yoğun yaşıyor. Hatta görüş farklılıkları yüzünden insanlar birbirine giriyor ama burada öyle değil. Hatta benim tanıdığım pek çok Alman oy bile kullanmıyor. Seçim zamanlarında da kimse kimseye hangi partiye oy verdiğini sormuyor, kime oy verdiğin özel bir bilgi çünkü. Ben de hayatımda hiç oy kullanmadım. Türkiye için oy vermiyorum çünkü Türkiye’de yaşamadığımdan oradaki durumu çok iyi bilmiyorum” (B2-3, 1990 doğumlu)

Almanya’da doğmuş olmasına rağmen Alman vatandaşı olma hakkını kullanmayan 3 kişinin bu yaklaşımı, Almanya’da rahatlıkla çalışma ve oturma izni almaları, bu konuda sorun yaşamamaları ile açıklanabilir. Bunun yanı sıra 1 Eylül 2008 yürürlüğe giren ve Alman vatandaşı olabilmenin kriterlerinden biri olan Vatandaşlık Sınavı da önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Anlatılar incelendiğinde, Alman vatandaşlığına sahip olan 33 görüşmeciye yöneltilen “Alman vatandaşlığı sizin için ne ifade ediyor?” sorusuna verilen cevaplarda benzer görüşlerin hâkim olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin büyük bir kısmı, Alman vatandaşlığına sahip olmanın Avrupa’da seyahat özgürlüğü, Almanya’da söz hakkı ve kabul görme anlamlarının yanı sıra Alman vatandaşlığına

* 14 Mayıs’ta yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçimi ilk turu için yurt dışı ve gümrüklerde kullanılan oy sayısı 1 milyon 839 bin 470, katılım oranı ise yüzde 53,8 olmuştu. İkinci tur için katılım oranı ise yüzde 55 olmuştur.

sahip olmanın Almanya’da bir Türk göçmen olarak ırkçılığa karşı bir koruma kalkanı görevi gördüğünü belirtmiştir.

Görüşmecilerden Almanya’da doğmuş ve büyümüş olan B2-2 ise çifte vatandaşlığa geçiş öyküsünü ve tercih etmek zorunda kalsa neden Alman vatandaşlığına geçeceğini şu sözlerle açıklamıştır:

“Askerlik için o gün Türk vatandaşlığından çıktım ve yasal boşluktan faydalanıp konsoloslukta yeniden Türk vatandaşlığına geçtim. Eğer iki vatandaşlıktan birini tercih etmem gerekseydi Alman vatandaşlığına tercih ederdim; çünkü Alman vatandaşlığı tüm dünyada daha güçlü. İkincisi burada oy kullanabilmek için önemli ben çünkü burada yaşıyorum. Türkiye’de yaşamıyorum. Bir de en büyük sorunum disko ya da barlara girerken Türk kimliğimden dolayı sorun yaşıyorum, asla giremiyorum.” (B2-2- 1976 doğumlu)

Daha milliyetçi bir yapıya sahip 3.kuşak bir görüşmeci ise seçmek zorunda kalsa Türk vatandaşlığını seçeceğini söylemiştir:

“Alman vatandaşlığı benim için hiçbir şey ifade etmiyor, sadece kâğıt olarak görüyorum. Türk vatandaşı olmak benim için gurur kaynağı. Seçmek zorunda kalırsam Türk vatandaşlığına seçerim.” (B3-4, 2001 doğumlu)

36 görüşmeciden sadece Türk vatandaşlığına sahip 3 kişiden biri olan N3-5 kodlu görüşmesi de benzer şekilde tüm ailesinin Alman vatandaşlığına geçtiğini ama kendisinin Türk vatandaşlığında kaldığını söylemiştir:

“Ben özellikle sadece Türk vatandaşlığında kalmak istedim. Ailedeki herkes Alman vatandaşlığı aldı ama ben almadım. Askere gitmek istediğimden Alman vatandaşı olmadım.” (N3-5, 1994 doğumlu)

Görüşmecilerin hemen hepsi Alman vatandaşı olmanın Almanya’ya iş ararken ya da resmi bir kurumda kolaylık sağladığı konusunda hemfikirdir. Bazı görüşmeciler de Alman vatandaşlığının hukuki kolaylıklar sağladığını bu nedenle Alman Vatandaşlığına geçtiklerini ifade etmişlerdir. B3-2 kodlu görüşmeci Alman vatandaşlığına sahip olmayı şu sözlerle açıklamıştır:

“Almanya’da yaşama kolaylığı diyebilirim. Köken olarak Türk olsam bile Alman kimliğimin olması iş ararken, resmi bir işimi yaparken çok işe yarıyor, tüm kapıları açıyor.” (B3-2, 1993 doğumlu)

Üniversite mezunu olan 2.kuşak N2-6 kodlu görüşmeci, eğer Alman vatandaşı olmasaydı devlet memuru olamayacağını belirtmiştir:

“Alman vatandaşlığı benim için çok şey ifade ediyor. Almanya vatandaşlığı bana müthiş fırsatlar verdi. Örneğin; Alman vatandaşı olmadan önce devlet memuru olarak

çalışamıyordum. Alman devlet dairesine gittiğinizde Alman vatandaşı olduğunuz için işleri çok rahat hallediliyor.” (N2-6, 1985 doğumlu)

Alman vatandaşlığının aidiyet hissiyatı yaratması konusunda ise N3-8 kodlu 3.kuşak görüşmecinin sözleri dikkat çekicidir:

“Ben Türk’ten çok Alman hissediyorum. Alman vatandaşı olmanın seyahat özgürlüğü gibi artıları da var ama benim için asıl anlamı buraya ait hissetmek.”(N3-8, 2002 doğumlu)

Alman vatandaşlığına geçmenin 1.kuşak tarafından kabul görme için bir kıstas olarak görüldüğünü belirten ama bunun Türk göçmenlere yapılan ayrımcılığın önüne geçmediğini dair görüşlerini 3.kuşak görüşmeci şu sözlerle ifade etmektedir:

“Eskiden Alman vatandaşlığının daha fazla avantajı vardı belki ama artık sadece seyahat özgürlüğü anlamına geliyor. Türkler Alman vatandaşı olurlarsa Almanların kendilerini daha hızlı kabul edeceklerini düşünüyorlardı ama öyle olmadı. Almanların düşüncesi aynı kaldı. Vatandaşlık olsa da yine de Türkleri dışlayanlar oluyor.” (N3-2, 2000 doğumlu)

Görüşmeciler tamamlandıktan sonra 2023 tarihinde Almanya’da çifte vatandaşlığın yolu açılmıştır. Bu nedenle 3. kuşağın hem görüşme esnasındaki yaşları itibariyle hem de mevcut yasa değişikliği tasarısının kabulü ile gelecekte vatandaşlık durumlarının değişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kimlik tanımlaması olarak bakıldığında kendini Alman-Türk (DeutschTürken), Türkiyeli Alman, ya da yüzde 80 Türk yüzde 20 Alman şeklinde tanımlayanların hepsi iki ülkenin kimliğini de belirli ölçülerde barındırdığından analiz edilirken Alman-Türk olarak kabul edilmiştir. “Kendinizi kimlik olarak nasıl tanımlarsınız?” sorusuna 36 görüşmeciden kendini Alman-Türk olarak tanımlayan 19 kişi bulunmaktadır. Görüşmecilerden hiçbiri kendini Alman olarak tanımlamamıştır. 4 kişi kendini dünya vatandaşı, 1 kişi ise hem Türk hem dünya vatandaşı olarak, 12 kişi ise Türk olarak kimlik tanımını yapmaktadır.

Tablo 4.4. Görüşmecilerin Türkiye-Almanya ile Kimlik-Aidiyet Bağı

Kod	Ait Hissettiği Ülke	Kimlik Tanımlaması
B2-1	Hem Almanya hem Türkiye	Alman-Türk
B2-2	Almanya	Alman-Türk
B2-3	Türkiye	Türk
B2-4	Önce Almanya sonra Türkiye	Önemli değil
B2-5	Almanya	Alman-Türk (Yüzde 50-50)
B2-6	Türkiye	Türk

B2-7	Almanya	Alman-Türk
B3-1	Türkiye	Türk
B3-2	İkisine de aynı şekilde uzak	Alman-Türk
B3-3	Önce Türkiye sonra Almanya	Alman-Türk
B3-4	İkisine de aynı şekilde uzak	Türk
B3-5	Almanya	Dünya vatandaşı
B3-6	Almanya	Alman-Türk
B3-7	Önce Türkiye sonra Almanya	Türk
B3-8	Önce Türkiye sonra Almanya	Türk
B3-9	Hem Almanya hem Türkiye	(Alman-Türk) Yüzde 60 Alman, yüzde 40 Türk
N2-1	İkisine de aynı şekilde uzak	Alman-Türk
N2-2	Almanya	Dünya vatandaşı
N2-3	Türkiye	(Alman-Türk) Yüzde 80 Alman, yüzde 20 Türk
N2-4	Almanya	Alman-Türk
N2-5	Hem Almanya hem Türkiye	Alman-Türk
N2-6	Almanya	Dünya vatandaşı
N2-7	Almanya	Türkiyeli Alman
N3-1	Hem Almanya hem Türkiye	Türk ve dünya vatandaşı
N3-2	Türkiye	Türk
N3-3	Türkiye	Türk
N3-4	Almanya	Türk-Alman
N3-5	Türkiye	Türk
N3-6	Türkiye	Türk
N3-7	Türkiye	Türk
N3-8	Almanya	Dünya vatandaşı
N3-9	Almanya	Alman-Türk
Ber2-1	İkisine de aynı şekilde uzak	Alman-Türk
Ber2-2	Türkiye	Alman-Türk
Ber 3-1	Almanya	Alman-Türk
Ber3-2	Hem Türkiye hem Almanya	Alman-Türk

Genel tablonun ardından detaylı olarak bakıldığında, kimliğini Alman-Türk olarak tanımlayan 19 görüşmecinin melez kimlikler ortaya koyduğu hem sosyal çevreleri hem de ait/yakın hissettikleri ülkeler ile ortaya çıkmaktadır. “Kendinizi ait/yakın hissettiğiniz ülke hangisidir?” sorusuna verilen “Hem Türkiye hem Almanya”, “Önce Türkiye Sonra Almanya”, “Önce Almanya Sonra Türkiye” yanıtları

iki ülkeye de farklı seviyelerde yakınlık olarak değerlendirildiğinde, 19 görüşmeciden 9 görüşmecinin her 2 ülkeyle de kimlik bağı olduğu söylenebilir. Kimliğini Alman-Türk olarak tanımlayan 18 görüşmeciden geriye kalan 5 kişi Almanya, 3 kişi ikisine de uzak, 1 kişi de Türkiye'ye ait hissettiğini belirtmiştir.

Kimlik ve aidiyetle ilgili sorulara alınan yanıtlar ışığında Almanya'da yaşayan 2. ve 3.kuşak Türk göçmenlerde melez kimliklerin ortaya çıktığı bu çalışmada da doğrulanmıştır. 36 görüşmeciden 11'i kendini sadece Türk olarak nitelerken, bu görüşmecilerin 8'i ait olduğu ülke olarak da sadece Türkiye yanıtını vermiştir. 4 kişi kendini dünya vatandaşı olarak görürken, 4 kişi de çeşitli sebeplerle her iki ülkeye de aynı şekilde uzak diğer bir deyişle "Ne Türkiye'ye ne Almanya'ya ait" görmektedir. Görüşmecilerin hiçbirinin kendini Alman olarak nitelendirmemesi dikkat çekerken, geriye kalan 19 görüşmeci[‡] kendini Alman-Türk (Deutsch-Türk) olarak tanımlamış, bunlardan 3'ü kimliklerindeki oranı da belirtmişlerdir.

Görüşmecilerin 11'inin kendini sadece Türk olarak tanımlaması ve hiçbirinin Alman olarak tanımlamaması aslında Almanya'da yaşayan Türkler için vatan kavramının artık yaşadığı toprakla da bağı olmadığını ortaya koymaktadır.

Genel olarak bakıldığında, görüşmecilerin büyük çoğunluğu Türk ve Alman kimliğini farklı seviyelerde kendi kimliğinde barındırırken, arada kalmışlık hissi yoğun basarak kendini çeşitli sebeplerle ne Türkiye'ye ne de Almanya'ya ait hissettiğini belirten görüşmeciler daha çok 3.kuşaktadır.

Ailesinden Türkçe dilini ve kültürünü alan gençler yaz tatillerinde Türkiye ile kurdukları bağı Almanya'daki Türk derneklerinde, Türk arkadaşlarıyla güçlendirmektedirler. Bu bağ genellikle din ve futbol ya da siyaset üzerinden olmaktadır. Derneklerin de siyasi duruşu ve bağı olduğu da yadsınamaz bir gerçekliktir.

Özellikle 2.kuşağın cinsiyet fark etmeksizin yaşadığı aile baskısı ve kültürel değerler nedeniyle arada kalmışlık yaşadığı gözlemlenmiştir. 3.kuşağa yani arada

[‡] Kendini Türkiyeli Alman, Türk kökenli Alman olarak ifade eden görüşmecilerin bu yanıtı için Alman-Türk kimlik tanımlaması yapılmıştır.

kalmışlık yaşayan 2.kuşağın çocuklarına da zaman zaman sirayet eden bu durum Türk aile yapısının baskın değerlerini ortaya koymaktadır. Öyle ki Almanya’da öğretmenlik yapan 2.kuşak N2-6 kodlu görüşmeci Almanya’ya işçi olarak gelen babasının annesinin Almanya’da mesleği olan ebeliği yapmasına izin vermediği için bir süreliğine çocuklarını da alarak Türkiye’ye döndüğünü yıllarca babasından uzak yaşadığını anlatmıştır. Yine aynı görüşmeci Almanya’daki Türklerin yaşayış ve kafa yapısı olarak Türkiye’den çok geride kaldığını, her yıl Türkiye’ye gittiklerinde insanların çok daha rahat giyindiğini, hareket ettiğini söylemiştir. Bu görüşü hem 2. kuşaktan hem de 3.kuşaktan pek çok kadın görüşmeci paylaşmaktadır.

3.kuşaktan üniversite öğrencisi B3-9 kodlu görüşmeci ise Türk olmayan biriyle evlenmek isterse başta anneannesi olmak üzere tüm ailesinin karşı çıkacağını belirtmiş ve kendini yüzde 60 Alman, yüzde 40 Türk olarak gördüğünü şu sözlerle açıklamıştır:

“Beni yetiştiren insanlar Türk bunu da yadsıyamam. 1-2 yıl öncesine kadar ben kendimi yüzde yüz Türk görüyordum ama ancak Almanya’da doğmuş ve de büyümüş, okula gitmiş, sosyalleşmiş bir insan yüzde yüz Türk olamaz. Son yıllarda ben yüzde 60 Alman, yüzde 40 Türküm diyorum çünkü yaşamadığım bir ülkeye yüzde 100 ait olmam mümkün değil” (B3-9, 2001 doğumlu)

“Aslında iki ülke de yabancı hissediyoruz. Ne tam Türk ne tam Almanım” diyen N2-1 kodlu 2 çocuk annesi görüşmeci kendini ait hissettiği ülke olarak Almanya yanıtını vermiştir:

“Kendimi Almanya’ya ait hissediyorum çünkü Türkiye’de yaşasaydım, daha da çok baskı görecektim ve bu konumda olamayacaktım.”

İki ülkeye de aynı seviyede uzak olduğunu belirten bir diğer B3-2 kodlu görüşmeci, *“Buraya da tam ait hissetmiyorum, Türkiye’de de ait hissedemiyorum orayı çok iyi bilmediğinden”* diyerek arada kalmışlık hissiyatını dile getirmiş kimliğini ise Türk kökenli Alman olarak tanımlamıştır.

Kendini sadece Türk olarak tanımlayan ve imkânı olsa Türkiye’de yaşamak istediğini, orada huzur bulduğunu belirten 22 yaşındaki B3-4 kodlu görüşmeci ise arada kalmışlığını *“Her ikisine aynı derecede yakın ve aynı derecede uzağım”* sözleriyle dile getirmiştir.

Almanya’da doğmuş büyümüş olan *Ber2-1* kodlu üniversite mezunu görüşmeci aidiyet hissiyatını ve kimlik tanımlamasını şu sözlerle açıklamıştır:

“Ben çifte vatandaşım ama ne Almanya’ya ne Türkiye’ye ait hissediyorum. Alman vatandaşlığı kullanmak beni daha çok mutlu etse de kendimi Alman olarak tanımlamam ama buradaki Türklere bakarak daha Almanım.” (Ber2-1, 1980 doğumlu)

Kendini sadece Türk olarak nitelendiren 11 kişiden biri olan *N3-3* kodlu görüşmeci şunları paylaşmıştır:

“Türk’üm. Bizim gibi yüce ve şerefli bir millet dünyanın hiçbir yerinde yok. Türk doğduğum için şükrediyorum.” (N3-3, 1991 doğumlu)

Nereli olduğumu soranlara *“Ben Türk’üm diyorum”* diyen *B2-3* kodlu kuaför görüşmeci iki ülkeye olan aidiyetini şöyle açıklamıştır:

“Türk kültürüne daha yakınım ama Almanya’da yaşamayı seviyorum Türkiye’de yaşayamam. Bankadan bir örnek vermek istiyorum. Almanya’da bankaya git seni insan gibi karşılayıp işlemi yapar ve gönderirler ama Türkiye’de yüzüne bakmıyor sonra hesabındaki para miktarını görünce hemen kahve mi içersiniz diye ihtimam gösteriyor. Bu ikiyüzlülüğü sevmiyorum.” (B2-3, 1990 doğumlu)

B3-8 kodlu Almanya doğumlu 22 yaşındaki görüşmeci de kendini Türk olarak tanımlarken Türk kültürüne olan yakınlığını şu sözlerle anlatmıştır:

“Çocukken Çanakkale’den işçi olarak Bremen’e gelmiş olan anneannem ve dedemle büyüdüm. Onlardan Türk kültürünü ve dini ritüellerimizi öğrendim. Annemle babam ayrılmış olsa da annemle birlikte ve de tek olarak onları bayramda mutlaka ziyaret ederim, düzenli olarak görürüm. Türk kimliğine dair pek çok şeyi onlardan öğrendim ve devam ettiriyorum, bu nedenle çok mutluyum. Kendimi Türk ve Müslüman olarak tanımlıyorum.” (B3-8, 2001 doğumlu)

Görüşmecilerden hiçbiri kimliğini Alman olarak görmese de sadece Almanya’ya ait hissettiğini belirten 12 görüşmeci bulunmaktadır. Bunların 4’ü kendini dünya vatandaşı olarak görmekte iken, geri kalanı da Alman-Türk olarak kimlik tanımlaması yapmaktadır.

Kendini Almanya’ya yakın hissettiğini belirten *B2-5* kodlu görüşmeci şunları belirtmiştir:

“Ne kadar burada doğmuş olsam da biz burada göçmeniz, kara kafalı olarak görülüyoruz. Ben sarışın olduğum için farklı milletlerden sanıyorlar, Türk’üm deyince şaşırıyorlar. Tüm bunlara karşın ben Almanya’da doğdum, büyüdüm buraya yakın hissediyorum.” (B2-5, 2001 doğumlu)

Kendini özellikle bir millet ya da toplum üzerinden tanımlamak istemeyen 4 görüşmeci de kimliği için dünya vatandaşı tanımlamasını uygun görmüştür. Anadili

seviyesinde Almanca bilen 4 görüşmeciden B3-5 kodlu kamu çalışanı kimliğini şöyle açıklamıştır:

“Kendimi Alman ya da Türk olarak nitelendiremem. Annem yarı Alman yarı Türk, babam Kürt. Ben kendimi insan olarak tanımlıyorum. Her kültürden bir şeyler aldım. Dünya vatandaşıyım.” (B3-5, 2001 doğumlu)

Kimlik tanımı olarak “Önce Türk, Sonra Avrupalı” olmak bana daha uygun diyen N3-1 kodlu 22 yaşındaki meslek öğrencisi aidiyet hissiyatının her iki ülkeye de olduğunu belirtmiştir:

“Kendime Alman diyemem çok soğuklar, çok benciller. Hem Türkiye’ye hem Almanya’ya ait hissediyorum. Burada ekonomik ve sosyal olarak Türkiye’den daha iyi yaşıyoruz ama oraya gittiğimizde de farklı bir mutluluk ve rahatlık hissediyorum. Almanya’ya da ait hissediyorum çünkü burada çevre edindim, arkadaşlarım hep burada. Buraya kendimi ait hissediyorum. Türkiye’de sadece akrabalarım var. Türkiye’de yaşayabilirim sorun yaşayacağımı düşünmüyorum.” (N3-1, 2000 doğumlu)

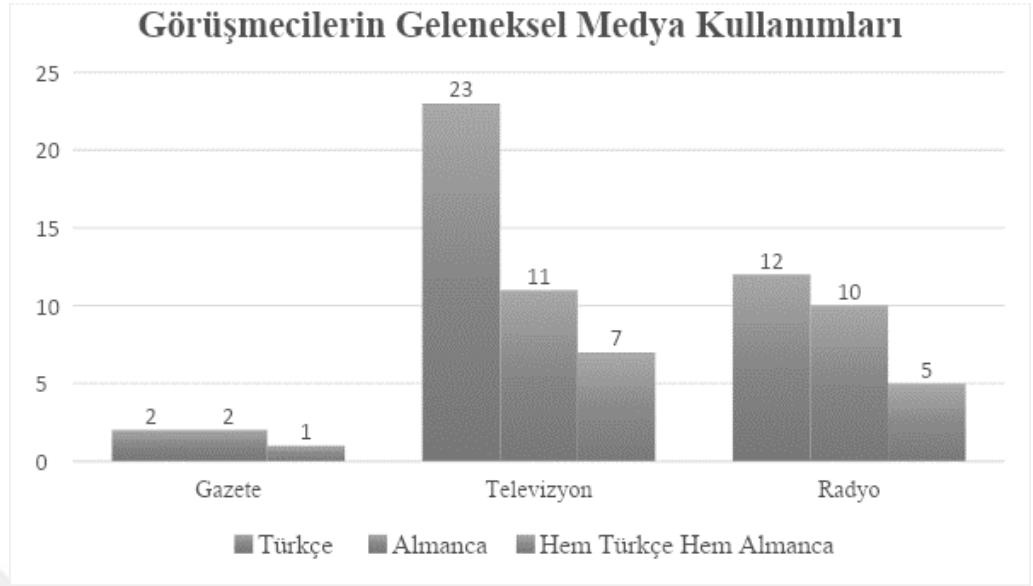
4.3.3. Medya Kullanımına Dair Betimsel Bulgular

4.3.3.1. Geleneksel Medya Kullanımı

Görüşmecilere, Türkiye ve Almanya gündemini takip edip etmediklerini, takip ediyorlarsa takip sıklığı ve hangi medya aracı ile takip ettikleri sorulmuştur. Sorular gazete, televizyon, radyo ve dergiyi kapsayan şekilde geleneksel medya, sosyal medya ve internet kullanımını kapsayan iki bölüm şeklinde ayrılmıştır.

Geleneksel ve sosyal medya ile internet göz önüne alındığında görüşmecilerin en çok kullandığı medya araçları televizyon ve internettir. Sosyal medya platformlarını ve interneti her gün kullanmayan görüşmeci yoktur. İnternet ve sosyal medya kullanım amaçları iş için kullanım dışında sırasıyla eğlence, arkadaşlarla iletişim, haber ve bilgi alma, alışveriş, borsa takibidir.

Kişilerin ülke gündeminden haberdar olmasında kimi zaman medya araçlarından önce dernek üyesi ise dernekten, ailesinden ve sosyal çevresinden direkt öğrenmesi bunun üzerine medyadan bu haberi araştırması veya sosyal medyada akraba ve arkadaşlarının paylaşımlarından haberdar olup ardından bu haberi araştırması sıklıkla söz konusudur.

Grafik 3.3. Görüşmecilerin Medya Kullanımları

Türkçe televizyon izleyen 23 kişiden 16'sı 3.kuşak ve 7'si 2. kuşaktır ancak bunu 3.kuşak, 2.kuşağa göre daha çok Türkçe televizyon izlemektedir şeklinde yorumlamak doğru olmaz. Görüşülen 3.kuşaktan ailesiyle yaşayanlarda Türkçe televizyon izlenmesinde aile etkisi hakimdir. En çok kullanılan geleneksel medya aracı olan televizyonu 3.kuşağın yarısı, anne-babası veya anneannesi-dedesi izlerken maruz kalmakta ya da yan kulakla dinlemektedir. Türkçe televizyonu bu şekilde izleyen kesim genelde ailesinin izlediği TRT, ATV, A Haber, Kanal D kanallarında haber ve Türk dizisi seyretmektedir. Kendi isteğiyle televizyon izleyen 3.kuşaktan 8 görüşmecinin 4'ü daha çok dizi ve spor haberleri izlemekte, haberleri denk gelirse izlediğini belirtmektedir. Kendi isteğiyle televizyon izleyen 3.kuşak ise Türk televizyonlarındaki haberlere yine ilgisizdir. Televizyon izleyen 3.kuşağın 4'ü 'denk gelirse' haber izlediğini belirtmiştir.

İzlenen kanallar başta TRT, ATV, A Haber olmakla birlikte Kanal D (3), Show TV (2), HaberTürk (1), TRT Deutsch (1) de izlenen Türkiye menşeli televizyon kanalları arasındadır. Televizyon izleyen kişiler arasında 2 görüşmeci muhalif olarak nitelendirilebilecek Tele1, Halk TV, Fox TV izlediğini belirtmiştir.

Türkçe'ye daha hâkim olan 2.kuşak da tıpkı 3.kuşak gibi ne Türkçe ne de Almanca gazete okumaya karşı ilgilidir. 36 görüşmeciden sadece B2-5 kodlu

Bremen’de yaşayan 2.kuşak kadın görüşmeci hem Türkçe hem Almanca gazete okuduğunu belirtmiştir. Yine Bremen’den 3.kuşak kadın görüşmeci Türkçe gazeteyi ayda bir ve yılda 1-2 kez Türkiye’ye gittiğinde okuduğunu belirtmiştir. B3-5 kodlu Bremen’de doğmuş büyümüş olan 3.kuşak bir diğer kadın görüşmeci de her sabah Almanca yerel gazeteyi gözden geçirdiğini söylemiştir. 2.kuşak erkek bir görüşmeci de eskiden basılı Türkçe gazete okuduğunu ama artık çevrimiçi gazete okuduğunu söylemiştir.

Gazeteden sonra en ilgisiz geleneksel medya aracı, dergidir. Görüşmecilerden biri eskiden Almanca kadın dergileri okuduğunu ancak sağlık sorunları sebebiyle bıraktığını, 3.kuşak üniversite öğrencisi erkek bir görüşmeci de eskiden Der Spiegel gibi Alman dergilerini alıp okuduğunu; ancak son yıllarda online olarak abone olduğunu belirtmiştir. Özetle; yazılı basın olarak bakıldığında Türk gazeteleri Almanya’da yıllardır basılmasına ve de pek çok yerel ve bölgesel Alman gazetesinin günlük dağıtımını sağlanmasına rağmen görüşmecilerin yazılı basın yayınlarına ilgisiz olduğu görülmüştür.

3.kuşağın özellikle Türkçe medyaya ilgisizliği Türkçe dilbilgisi yetersizliğinin de etkili olabileceği göz ardı edilemez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 3.kuşak görüşmecilerin çok azı Türkçe dilbilgisini yeterli olarak tanımlamaktadır.

Radyo, televizyondan sonra en çok tercih edilen geleneksel medya aracıdır. Metropol FM Türkçe radyo olarak öne çıkmaktadır.

4.3.3.2. Türkiye ve Almanya Gündemi Takip Durumu

Alınan yanıtlara göre takip edilen medya fark etmeksizin görüşmeciler ne Türk ne Alman gündemini takip edenler ya da çok az takip edenler hem Türkiye hem Almanya gündemini takip edenler; daha çok Almanya gündemini takip edenler daha çok Türkiye gündemini takip edenler olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalara dair görüşlere geçmeden önce medyayı, takip durumu ile kimlik tanımları arasındaki bağla ilişkisinden bahsedilecektir.

Görüşmeci Kodu	Kimlik Tanımlaması	Takip kategorisi	Takip dili
B2-1	Alman-Türk	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca ve çok az Türkçe
B2-2	Alman-Türk	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca
B2-3	Türk	İkisini de takip etmeyen	çok az Türkçe
B2-4	Önemli değil	İkisini de takip etmeyen/çok az	Almanca ve Türkçe
B2-5	Alman-Türk (Yüzde 50-50)	Türkiye ve Almanya	Almanca ve Türkçe
B2-6	Türk	İkisini de takip etmeyen/çok az	Türkçe
B2-7	Alman-Türk	Türkiye ve Almanya	Almanca ve Türkçe
B3-1	Türk	İkisini de takip etmeyen/çok az	Almanca ve Türkçe
B3-2	Alman-Türk	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca
B3-3	Alman-Türk (gazeteci)	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca ve İngilizce
B3-4	Türk	Daha çok Türkiye'yi takip eden	Türkçe
B3-5	Dünya vatandaşı	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca ve çok az Türkçe
B3-6	Alman-Türk	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca ve çok az Türkçe
B3-7	Alman-Türk	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca ve çok az Türkçe
B3-8	Türk	İkisini de takip etmeyen/çok az	Almanca ve çok az Türkçe

B3-9	Yüzde 60 Alman, yüzde 40 Türk	Daha çok Türkiye'yi takip eden	Almanca ve Türkçe
N2-1	Alman-Türk	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca
N2-2	Dünya vatandaşı	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca ve çok az Türkçe
N2-3	Yüzde 80 Alman, yüzde 20 Türk	Türkiye ve Almanya	Almanca ve Türkçe
N2-4	Alman-Türk	Daha çok Türkiye'yi takip eden	Almanca ve Türkçe
N2-5	Alman-Türk	Türkiye ve Almanya	Almanca ve Türkçe
N2-6	Dünya vatandaşı	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca ve Türkçe
N2-7	Alman-Türk (Türkiyeli Alman)	Daha çok Türkiye'yi takip eden	Almanca ve Türkçe
N3-1	Türk ve dünya vatandaşı	İkisi de pek takip etmeyen/çok az	Almanca ve Türkçe
N3-2	Türk	İkisi de pek takip etmeyen/çok az	Almanca ve Türkçe
N3-3	Türk	Daha çok Türkiye'yi takip eden	Türkçe
N3-4	Türk-Alman	İkisini de takip etmeyen/çok az	Türkçe
N3-5	Türk	Türkiye ve Almanya	Almanca ve çok az Türkçe
N3-6	Türk	İkisini de takip etmeyen/çok az	Almanca ve Türkçe
N3-7	Türk	Daha çok Türkiye'yi takip eden	Türkçe

N3-8	Dünya vatandaşı	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca
N3-9	Alman-Türk	İkisini de takip etmeyen/çok az	Almanca
Ber2-1	Alman-Türk	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca ve çok az Türkçe
Ber2-2	Alman-Türk	Daha çok Almanya'yı takip eden	Almanca ve çok az Türkçe
Ber 3-1	Alman-Türk	Türkiye ve Almanya	Almanca ve Türkçe
Ber3-2	Alman-Türk	Türkiye ve Almanya	Türkçe

Kimlik tanımlaması ile Türkiye ve Almanya gündemi takibi arasındaki ilişkiye bakıldığında, kendini Türk olarak tanımlayanların çoğunluğunun iki ülke gündemini de çok az takip ettiği ya da hiç takip etmediği görülmektedir. Sadece bir görüşmeci daha çok Türkiye'yi ve bir diğer görüşmeci de hem Türkiye'yi hem Almanya'yı takip ettiğini söylemiştir. Kendini Alman-Türk olarak tanımlayan ve çoğunluk olan 19 kişiden 15'i ise daha çok Almanya'yı ya da hem Türkiye hem Almanya'yı takip etmektedir. Geriye kalan 4 kişiden 1'i iki ülkeyi de çok az takip etmekte ya da hiç takip etmemekte, 3'ü de daha çok Türkiye gündemini takip etmektedir. Kendini dünya vatandaşı olarak tanımlayan 4 kişi ise daha çok Almanya gündemini takip ettiğini, her iki ülkenin gündemini de daha çok Alman kaynaklardan takip ettiklerini belirtmişlerdir.

Medyayı düzenli olarak takip etme alışkanlığı olmadığını belirten B2-1 kodlu görüşmeci *“Ben daha çok Türk dizilerini ve Alman belgesellerini izlemeyi seviyorum. Politikaya çok fazla ilgim yok. Bu nedenle gündemi pek fazla takip etmiyorum”* yanıtını vermiştir. Almanya ve Türkiye gündemini takibine dair şunları belirtmiştir:

“Bremen’de yaşadığım için buraya dair yerel haberleri ve buradaki yaşama dair düzenlemeleri takip ediyorum. Arkadaşlarım, yakınlarım bir haber iletğinde detayına bakıyor, Youtube’dan da araştırıyorum. Türkiye gündemini ise çok takip etmiyorum. Annem, yakınlarım bir şeyler paylaştıklarında görüp detayına bakıyorum.” (B2-1, 1979 doğumlu)

Almanya ve de Türkiye gündemini çok az takip ettiğini belirten B2-3 kodlu görüşmeci, haber sitelerinden çok Türkiye’de yaşayan akrabalarından Türkiye ile ilgili haber aldığını söylemiştir. Medyayı takip etmeme sebebini ve iki ülke arasındaki gündem farklılığını şu sözlerle açıklamıştır:

“Türkiye’de politika çok yoğun yaşanıyor. Hatta görüş farklılıkları yüzünden insanlar birbirine giriyor ama burada öyle değil. Hatta benim tanıdığım pek çok Alman oy bile kullanmıyor. Seçim zamanlarında da kimse kimseye hangi partiye oy verdiğini sormuyor, kime oy verdiğin özel bir bilgi çünkü. Ben de hayatımda hiç oy kullanmadım. Türkiye için oy vermiyorum çünkü Türkiye’de yaşamadığımdan oradaki durumu çok iyi bilmiyorum.” (B2-3, 1990 doğumlu)

İki ülkenin gündemini de pek takip etmediğini belirten B2-4 kodlu görüşmeci eskiden Das Bild gazetesi okuduğunu ancak şu an haber alma anlamında sadece arabadayken Almanca ve Türkçe radyoları dinlediğini söylemiştir:

"Düzenli olarak gazete okumam. Hiç okumadım. Çocukluğumda ara sıra evde Hürriyet okurdum. Radyo da dinlemem. Haberlere ulaşmak için interneti ve mobil uygulamaları kullanmayı tercih ederim. Takip ederim. Günde yaklaşık 1-2 saat Show TV ve Türk futbol kanallarını izliyorum. Çoğunlukla Türk kanallarında futbol, belgesel ve dizi izliyorum. Araba kullanırken radyoda Almanca Nachste Radyo ve Metropol FM dinliyorum.”

SAP danışmanlığı yapan Bremen doğumlu B3-1 kodlu görüşmeci de her iki ülkenin gündemini çok az takip ettiğini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Ailemle yaşadığımdan haftada 2-3 kez televizyon izlerken onlarla birlikte ATV ve A Haber izliyorum. Onun dışında özellikle takip ettiğim bir haber sitesi yok ancak sosyal medyadan ilgimi çeken bir konu olursa haberlere bakıyorum. Konu Türkiye ile ilgiliyse Türkçe, Almanya ile ilgiliyse Almanca haberleri okuyorum.” (B3-1, 1988 doğumlu)

“Önemli gelişmeler olduğunda daha çok Alman gündemine bakıyorum. Pandemi ve savaş gibi” diyen N3-1 kodlu görüşmeci şunları belirtmiştir:

“Her gün arabada Almanca radyo dinliyorum. Televizyonu ise her gün babaannemin yanında izliyorum. Biraz haber ve Türkçe dizi izliyorum. TRT, ATV izliyoruz.” (N3-1, 2000 doğumlu)

Türkiye gündemini çok az takip ettiğini, Almanya gündemini ise hiç takip etmediğini belirten N3-4 kodlu görüşmeci ne radyo dinlemekte ne de gazete okumaktadır:

“Almanca ya da Türkçe radyo dinlemiyorum. Televizyonu da haftada 2-3 kez izlerim. Genelde Kanal D, ATV’deki dizileri izlerim. Haber denk gelirse izlerim.” (N3-4, 1997 doğumlu)

Türk televizyon kanallarında haftada 2-3 kez dizi izlediğini belirten N3-6 kodlu görüşmeci *“TRT, A Haber, Star TV’de denk gelirse haber de izlerim. Türkiye*

gündeminde çok ilgimi çeken bir konu olursa takip ederim. Bunun dışında arabada Alman radyosu 1 Life'i dinlerim” demiştir.

“Eskiden Almanca kadın dergilerini okurdum ama hastalığım yüzünden konsantre olamıyorum” diyen Bremen doğumlu N2-5 kodlu kadın görüşmeci her iki ülkenin gündemleri hem geleneksel medyadan hem de internet haber sitelerinden iki dilli olarak takip etmektedir:

“Türkiye’de iken Türkçe, Almanya’dayken de buradaki bölgesel gazeteleri okuyorum. Televizyonu ise her gün düzenli izlerim. Dönem dönem Türkçe ya da Almanca. Türkiye’den haber için FOX ve Halk TV’yi izlerim. Almanya kanallarından da RTL, RTL2, Fox.” (N2-5, 1971 doğumlu)

Türkçe gazete olmadığını belirten B2-7 kodlu görüşmeci ise Bremen’in yerel gazetesini hemen her gün düzenli şekilde okuduğunu, Türkiye gündemini ise hemen her gün izlediği Halk TV ve Fox TV’nin haber ve tartışma programlarının yanı sıra haftada 2-3 kez ziyaret ettiği YouTube’ta takip ettiği gazetecilerin kanallarından ve bazı Türkçe haber sitelerinden Cumhuriyet.com.tr’yi takip ettiğini belirtmiştir.

N2-3 kodlu görüşmeci Almanya’da yaşadığı için Almanya gündemini de bilmeleri gerektiğini, aynı zamanda Türkiye gündemini de takip ettiğini belirtmiştir. Uydu yayıncılığıyla medya kullanım alışkanlıklarında yaşanan değişimi de şu sözle dile getirmiştir:

“30-40 sene önce medya daha farklıydı. 90’lı yıllarda uydu yayıncılığının başlamasıyla Türkiye adeta Almanya’ya geldi. Türk televizyonlarını izleyerek Türkiye’nin sorunları bizim de sorunumuz oldu. Türkiye’deki siyaset buraya geldi. Öncesinde sadece yılda bir kez Türkiye’ye izne gidiyorduk veya Türk gazetesini okuyorduk veya buradaki Köln radyosunu dinliyorduk. Bilgimiz bu kadardı ama uydu yayıncılığı çok önemli bir gelişme oldu.” (N2-3, 1969 doğumlu)

Yine N2-3 kodlu görüşmeci televizyondan artık genelde N-TV gibi Alman kanallarını izlediğini, Sözcü TV, Halk TV gibi Türkçe televizyon kanallarını ise daha çok internet üzerinden takip ettiğini belirtmiştir.

N2-5 kodlu görüşmeci, her iki ülkenin gündemini de hemen her gün takip etmektedir:

“Türk televizyon kanallarında haber, tartışma programları ve Güldür Güldür gibi eğlence programları izliyorum, haftanın hemen her günü. Radyo olarak ise WDR2, WDR5 haberleri siyasi ekonomik kanalı. Günde yarım saat arabada dinlerim.” (N2-5, 1971 doğumlu)

Türk kanallarından Star TV, Show TV ve ATV’de haberleri denk geldikçe izlediğini belirten N3-5 kodlu görüşmeci daha çok Alman televizyon kanalları izlemeyi tercih etmesini ise şu sözlerle açıklamıştır:

“Daha çok Alman kanallarını tercih ediyorum çünkü Türk haberlerinde hep aynı şeyler var. Alman kanalında sadece kısaca haberleri veriyorlar. Türkiye’de cinayetler, gereksiz politik haberler yer alıyor.” (N3-5, 1994 doğumlu)

YouTube’tan gazeteci takip ederek Türkiye’ye dair haberleri aldığını belirten Ber3-2 kodlu görüşmeci geleneksel medya araçlarını kullanmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Basılı gazete okumuyorum. Hiç okumadım. Çocukluğumda evde arada sırada alınan Hürriyet okunurdu. Radyo da dinlemiyorum. Habere ulaşmak için interneti, mobil uygulamaları tercih ediyorum. Her iki ülkenin gündemini takip ederim. Günde 1-2 saat Show TV ve Türk futbol kanallarını izliyorum. Türk kanallarında genelde futbol, belgesel ve dizi izlerim.” (Ber 3-2, 1988 doğumlu)

Geleneksel medya araçlarından Almanya menşeli Türkçe yayın yapan Metropol FM’in müzik kısmını ve Bremen’in yerel Alman radyolarını hem haber almak hem de müzik dinlemek için dinlediğini belirten B2-2 kodlu görüşmeci Almanya gündemini her gün televizyondan takip ettiğini söylemiş ve Türkiye’deki televizyon haberciliğini çok magazin ve uzun olmakla eleştirmiştir:

“Almanya’da hemen her medya kuruluşu hükümet penceresinden bakıyor ama Türkiye’de hükümet taraftarı ve karşıtı olmak üzere ikiye bölünmüş durumda. Akşam haberleri 10 dakika sürüyor ve ardından spor haberleriyle kısaca devam ediyor. Türkiye’de ise haberlerin içeriğini çok magazin ve süre olarak uzun buluyorum. Bu yüzden Almanya’daki haberleri izlemeyi seviyorum.” (B2-2, 1976 doğumlu)

“Babam televizyon izlerken ATV ve A habere maruz kalıyorum” diyen B3-2 kodlu görüşmeci, Türkiye gündemini ancak çok önemli bir olay olursa takip ettiğini işi gereği her gün zaten Almanya gündemini takip ettiğini belirtmektedir:

“Ben Alman haber sitelerini takip ediyorum ve Tagesschau izliyorum. Türkiye’nin dahil olduğu bir haber olursa mesela Ukrayna Savaşı gibi hemen Twitter’a bakıyorum ya da Google’da arıyorum. Türk haber sitelerini takip etmiyorum. Ya babamdan duyuyorum ya da Alman sitelerinde görüyorum.” (B3-2, 1993 doğumlu)

Yine Bremen’de doğmuş ve büyümüş olan gazete stajyeri B3-3 kodlu görüşmeci babası televizyon açınca TRT ve ATV’de genelde haber bülteni izlediklerini onun dışında kendinin Türkçe haber takip etmediğini belirtmiş ve

“Almanca ya da İngilizce haber okurum. Tagesschau.de’yi en çok takip ederim” yanıtını vermiştir.

“Türkiye gündemini nadiren takip ediyorum çünkü burada yaşadığım için o kadar ilgimi çekmiyor” diyen 25 yaşındaki büro görevlisi B3-5 kodlu görüşmeci Alman gündemini daha çok yerel gazetelerden takip ettiğini söylemiştir:

“Daha çok Alman sitelerine bakarım. Sabahları gözden geçiriyorum Türkiye ile ilgili kulağıma bir şey geldiğinde o zaman Türk haber sitelerine bakarım. Ayda 1-2 kez. Televizyonu ise kendim açıp da izlemem. Babamla otururken haftada bir Türk haberlerini izlerim. HaberTürk izliyor. Türk dizilerini internetten izlerim.” (B3-5, 2001 doğumlu)

“Medya araçlarından ülke gündemlerini takip etmek, haber okumak ilgimi çekmiyor, aklıma gelmiyor. Böyle bir alışkanlığım yok” diyen B3-7 kodlu görüşmeci Türk televizyonlarını babasıyla birlikte her hafta sıklıkla izlediği Star ve Kanal D izlediklerini belirtiyor ve ekliyor:

“Önemli bir olay olduğunda örneğin Corona zamanında Almanya’daki haberlere sıklıkla baktım. Almanya gündemini önemli bir olay olduğunda, haftada 2 kez falan girip internet haber sitelerinden okuyorum. Türkiye gündemini ise çok nadiren takip ediyorum. Onun dışında radyo olarak arabada Metropol FM ve Almanca Nachste Radyo dinliyorum.” (B3-7, 2001 doğumlu)

Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği eğitimi alan 25 yaşındaki B3-9 kodlu görüşmeci, geleneksel medyadan gazeteyi nadiren, televizyonu ise sıklıkla kullanıldığını söylemiştir:

“Gazeteyi düzenli okumam ama Türkiye’ye gittiğimde arada sırada Hürriyet ve Sabah alıp okurum. Almanya’da da Sabah gazetesini arada sırada yılda bir alırım. Televizyon kanallarından ise TRT Deutsch’u izliyorum çünkü Almanya’daki haberler hep bakış açısı olarak anlatım olarak Batı’yi esas alırken, TRT Deutsch Almanca haberler batı bakış açısına sahip olmadan her iki tarafı da yansıtarak verdiğiinden. Alman televizyon kanallarından da ARD, Das Erste’yi izliyorum.” (B3-9, 2001 doğumlu)

Gazete okumayı 20 yıl önce, Alman kanallarını izlemeyi de 10 yıl önce bırakan B2-1 kodlu görüşmeci daha çok Alman gündemini takip ettiğini şu sözlerle belirtmiştir:

“En son eve alınan Türkçe gazete Hürriyeti babam düzenli alırdı, 20 sene önce okudum. Das Bild de okurduk. Daha çok Almanya gündemini takip ediyorum. Özellikle gündem yoğunsa mesela korona zamanı ya da Ukrayna-Rus Savaşı başladığında daha çok haftada 3-4 kez takip ederim. Türkiye ile ilgili Alman medyasında bir haber gördüğümde genelde Türk medyasından teyit ediyorum. Yaklaşık haftada 1-2 kez.” (B2-1, 1979 doğumlu)

“İki gündemi de ağırlıklı olarak takip etmeye çalışıyorum. KRV ve tüm Almanya haberlerini takip ediyorum. Türkiye gündemi ise beni çok cezbetmiyor.

Alman gündemi ağır basıyor” diyen N2-2 kodlu görüşmeci Türkiye gündemini takip etmenin kendine bir etkisi olmadığını şu sözlerle açıklamıştır:

“365 günün 21 günü Türkiye’deyim. İspanya’ya tatile gittiğimde o kadar vakit geçiriyorum. Bu nedenle örneğin İspanya’daki hükümet de beni ilgilendirmez. Kendimi Türkiyeli Alman olarak hissediyorum ve benim yaşam merkezim burası. Türkiye’nin tek özelliği atalarım oradan geliyor, kültürüne ve diline hakimim ve tatile gidiyorum. Türkiye’de yaşamadığım için Türkiye gündemini takip etmememin bana hiçbir artısı ya da eksisi yok. Dünya gündemine genel olarak Alman medyasından bakarım. Haftada bir kez Türkçe medyaya bakarım.” (N2-2, 1979 doğumlu)

“Eskiden Türk kanallarını daha çok izliyordum, üyeliğimi iptal ettim” diyen N2-1 kodlu görüşmeci şunları belirtmiştir:

“Almanca yayınları daha çok izliyorum. WDR, belgesel ve politik tartışmaları izlerim. Çok nadiren Türk kanallarını izliyorum.” (N2-1, 1977 doğumlu)

“Hiç Türkçe haber okumuyorum. Türkiye ile ilgili haberleri de Alman medyasından okuyorum” diyen N3-8 kodlu geleneksel medya kullanmayan görüşmeci haftada 1-2 kez Das Erste, RTL ve Tageschau’yu online olarak izlediğini belirtmiştir.

Almanya gündemini Türkiye gündeminden daha çok takip ettiğini söyleyen Ber 2-2 kodlu görüşmeci geleneksel medya kullanımıyla ilgili şunları söylemiştir:

“Gazete okumuyorum. Haftada 2-3 kez TRT, ATV, Kanal D izlerim. Daha çok eğlence programlarını izliyorum ama haberi denk gelirse seyrediyorum. Alman kanallarında daha çok ZDF ve spor kanallarını izlerim. Radyo pek dinlemem. Dergi okumak gibi de bir alışkanlığım yok.” (Ber2-2, 1973 doğumlu)

“Türk kanallarında hem dizi hem haber ATV, Kanal D. Haftada 2-3 kez de ailemle Türk ana haberlerini izliyorum” diyen B3-9 kodlu 3.kuşak üniversite öğrencisi şu detayları paylaşmıştır:

“TRT Deutsch izlemeyi özellikle tercih ediyorum çünkü Almanya’daki haberler hep bakış açısı olarak anlatım olarak Batıyı esas alırken, TRT Deutsch Almanca haberler Batı bakış açısına sahip olmadan her iki tarafı da yansıtarak veriyor. Alman kanallarında da ARD, Das Erste’de Tagesschau’yu izliyorum” (B3-9, 2001 doğumlu)

Haberleri çevresinden ve sosyal medyadan öğrendiğini söyleyen B2-6 kodlu görüşmeci, ilgisini çeken haberler için özel bir arama programı kullandığını belirtmiş ve en çok bilim, sağlık, politika ile ilgili haberlerin ilgisini çektiğini eklemiştir.

Daha çok Türkiye gündemini Youtube'ta CNN Türk, HaberTürk, TV100'deki haber programlarından takip eden B2-6 kodlu görüşmeci Alman gündemini takip etmediği için bazı şeyleri geç öğrendiğini söylemiştir:

“Almanya gündemi takip etmediğim için bazı şeylere geç öğreniyorum ama eksisini hissetmiyorum çünkü örneğin eylemi sonradan öğrenmedim ama 100 kişi toplansa ne olur toplanmasa ne olur diye bakıyorum. Bundan 35 yıl önce Bremen’de otobüs bilet fiyatlarındaki artış için tüm Bremen sokaklara çıktık ve 3 gün sonra zam geri çekildi. Biz pazar günleri greve katıldık. Otoban inşaatının yapılmasını engelledik örneğin.” (B2-6, 1975 doğumlu)

Türkçe Sabah gazetesini ve yerel Almanca gazeteleri eskiden okuyan B2-6 kodlu görüşmeci Almanca gazete okumayı bırakmasının sebebinin ırkçı haberler olarak açıklamıştır:

“10-15 yıl önce gazete okumayı bıraktım; çünkü çok fazla yalan habere denk geldim. Taraflı haber yazılması hoşuma gitmiyor. Bremen Nachrichten, Weser Corrier gibi Alman yerel gazetelerinde farklı ırklar arası olan kavgalar Türkler ve xx ırkı kapıştı diye haber yazılıyordu, ben de gazeteyi arayıp ben bu olayı gördüm, böyle olmadı dediğimde bile dikkate alıp tezip yayınlamadılar.” (B

“Önceden Hürriyet alırdım ama yayın politikası yüzünden almayı bıraktım sonra Sözcü okumaya başladım ve internete geçtim” diyen N2-7 kodlu görüşmeci geleneksel medya araçlarından televizyon ve radyoyu iki dilli olarak kullanmaktadır:

“Türk televizyonlarından genelde Halk TV, Tele 1, KRT’yi her gün izlerim. Alman kanalları: ZDF ve spor kanallarını takip ederim. Alman radyolarını da dinlerim. Türkçe olarak ise Baba FM ve Seymen radyoyu her gün dinlerim.” (B2-6, 1975 doğumlu)

Almanya gündemini çok az takip ettiğini söyleyen N3-3 kodlu görüşmeci haftada 2-3 kez TRT’den haberleri izlediğini belirtmiştir.

4.3.3.3. İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı

Kullanım yoğunluğu geleneksel medya ile sosyal medya arasında farklılık göstermektedir. Kuşaklar açısından bakıldığında ikinci ve üçüncü kuşaklar sosyal medya kullanımı, sıklığı ve amacı konusunda benzerlikler paylaşmaktadır. Her iki kuşak da interneti ve sosyal medya platformlarını her gün kullanmaktadır. İnternet kullanımının en öne çıkan nedenleri arasında sosyal medya uygulamalarına erişim, WhatsApp mobil uygulaması üzerinden tanıdıklarla iletişim kurma, arama motorlarından bilgiye erişim, dizi ve video izleme, alışveriş yapmak ile haber almak olarak sıralanmaktadır.

Sosyal medyayı sıklıkla kullanan her iki kuşak da sosyal medya platformlarını öncelikle arkadaşlarıyla iletişim ve eğlence amaçlı kullanırken, Türkçeye daha hâkim olan ve Türkiye gündemine daha duyarlı olan 2. kuşağın önemli bir kısmı da YouTube'da Türkçe yayın yapan belirli isimleri/kanalları takip etmektedir.

Genel tablonun ardından haber ya da gündem takibi ile ilgili detaylar aşağıda tablolaştırılmıştır. Yukarıda paylaşıldığı üzere internet kullanımının birincil amacı iş dışında sosyal medya platformlarına girmek iken; sosyal medya platformlarının kullanmalarının sebepleri ise sırayla arkadaş takibi, eğlence, iletişim ve haber takibidir. Görüşmecilerin sadece 5'i sosyal medyadan haber takibi yapmaktadır. Sosyal medya platformları üzerinden haber takibi yapan görüşmecilerin genellikle sosyal medyadan haber başlıklarını görüp ardından İnternette bu habere tıkladığı ya da internette aratarak bilgiye eriştiği görülmektedir.

İnterneti işi dışında dizi izlemek ve sosyal medya uygulamalarına girmek için kullandığını söyleyen B2-4 kodlu görüşmeci her iki gündemini de çok takip etmektedir. İki ülke ile ilgili haberleri ayda 1-2 kez girdiği Almanca haber sitelerinden ve Türkçe haber siteleri dışında arabada dinlediği Türkçe ve Almanca radyo haberlerinden almaktadır.

Daha çok Türkiye gündemini takip eden B2-6 kodlu görüşmeci geleneksel medya araçlarından Türk televizyonlarını ve Alman-Türk radyosunu eğlence amaçlı kullanırken, Türkiye gündemini sosyal medya aracılığıyla gördüğü haberleri tıklayarak ya da arama programına yazıp aradığını habere bu şekilde ulaştığını belirtmiştir. Aynı görüşmeci YouTube'ta CNN Türk, HaberTürk, TV100'deki haber programlarını sonradan izlemektedir.

Daha çok Alman gündemini takip eden B3-2 kodlu görüşmeci Alman haber sitelerini ve sosyal medya platformlarından da Twitter haber takibi amaçlı kullandığını söylemiştir:

“Ben Alman haber sitelerini takip ediyorum. Tagesschau gibi. Türkiye'nin dahil olduğu bir haber olursa mesela Ukrayna Savaşı gibi hemen Twitter'a bakıyorum ya da Google'da arıyorum. Türk haber sitelerini takip etmiyorum. Türkiye ile ilgili haberleri ya babamdan duyuyorum ya da Alman sitelerinde görüyorum.” (B3-2, 1993 doğumlu)

Eskiden daha çok Türkçe haberleri okuyan ve artık daha çok Alman gündemini takip ettiğini belirten B3-3 kodlu görüşmeci de Türkiye gündemini çok nadir takip ettiğini Almanca ve İngilizce ağırlıklı haber okuduğunu belirtmiştir.

Daha çok Almanya gündemini takip eden ve babasıyla haftada bir kez HaberTürk kanalında Türkiye ile ilgili haberleri izlediğini belirten B3-5 kodlu görüşmeci şunları söylemiştir:

“Daha çok Alman sitelerine bakarım. Weser Courier. Türkiye ile ilgili kulağıma bir şey geldiğinde o zaman Türk haber sitelerine bakarım. Ayda 1-2 kez.” (B3-5, 2001 doğumlu)

Daha çok Türkiye gündemini takip ettiğini belirten üniversite öğrencisi B3-9 kodlu görüşmeci araştırma, gündem takibi veya eğlence amaçlı sosyal medya platformlarını kullandığını TRT, ARD gibi hem Türkçe hem Almanca kanalların hesaplarının yanı sıra gazetecileri direkt takip ettiğini belirtmiştir.

İnterneti özellikle Almanya’da yaşadığı için de Almanya gündemini takip ettiğini belirten yerel siyasetçi N2-2 kodlu görüşmeci sosyal medya platformlarından Instagram’ı sadece borsa ve kripto para takibi için kullandığını söylemiştir.

“İş hayatım için hem de kendimiz için takip etmek zorundayız. Sonuçta Almanya’da yaşıyoruz, buranın gündemini bilmemiz lazım” diyen N2-3 kodlu görüşmeci “Türkiye gündemini takip ediyor musunuz?” sorusuna şu sözlerle yanıt vermiştir:

“Evet. 30-40 sene önce medya daha farklıydı. 90’lı yıllarda uydu yayıncılığının başlamasıyla Türkiye adeta Almanya’ya geldi. Türk televizyonlarını izleyerek Türkiye’nin sorunlar bizim de sorunumuz oldu. Türkiye’deki siyaset buraya geldi. Öncesinde sadece yılda bir kez Türkiye’ye izne gidiyorduk veya Türk gazetesini okuyorduk, bilgimiz bu kadardı ama uydu yayıncılığı çok önemli bir gelişme oldu veya buradaki Köln radyosunu dinliyorduk.” (N2-3, 1969 doğumlu)

Geleneksel medyadan en çok televizyonu hem haber hem de dizi izlemek amaçlı kullanan N2-4 kodlu görüşmeci çevrimiçi gündem takibi ile ilgili şunları söylemiştir:

“Oktan Erdikmen’in haberlerini dinliyorum. Genelde onu hiç kaçamıyorum; çünkü bütün haberleri günlük anlatıyor bize. Facebook üzerinden gözüme takılan şeylere bakarım.” (N2-4, 1976 doğumlu)

N2-5 kodlu görüşmeci ise Almanca radyodan her gün haber takibinin dışında internette her iki ülkenin de gündemini takip ettiğini söylemiştir:

“İnternette bir sağ bir sol-liberal gazete okurum. Hürriyet ve Star örneğın. İki tane de Alman gazetesi okurum. Orta sol tandanslı Die Welt, daha sağ görüşlü Stern okuyorum. Haftada 5 gün mutlaka takip ederim. Türkiye gündem açısından çok hareketli ya uzaya çıkıyoruz ya savaşa giriyoruz. Almanya’da en fazla son 2 aydır Ukrayna’ya tank gönderilmesi konusu tartışılıyordu. En heyecan verici gündem bu örneğın çünkü demokrasi, hak hukuk oturmuş. Türkiye’de ise günlük değışiyor.” (N2-5, 1971 doğumlu)

Her iki gündemini takip eden N2-5 kodlu görüşmeci sosyal medya kullanımını ile ilgili şu detayları paylaşmıştır:

“Facebook haber ve çevremle iletişim, Twitter haber okumak için. Instagram ve TikTok. Her gün yarım saat en az zaman geçiririm. Haber programlarını YouTube’tan izliyorum. Örneğın ilber Ortaylı gibi daha nötr olan ve bilimsel doğruları konuşan eğitimli kişilerin olduğu programları izliyorum.” (N2-5, 1971 doğumlu)

Almanya gündemini İnternet haber sitelerinden her gün, Türkiye gündemini ise haftada 1-2 kez takip ettiğini belirten N2-6 kodlu görüşmeci sosyal medya kullanımını da şu sözlerle açıklamıştır:

“Üye olduğum derneklerden haber almak ve oraları yönetmek amacıyla Instagram ve Facebook kullanıyorum. Twitter’ı politik amaçla kullanıyorum.” (N2-6, 1985 doğumlu)

Daha çok Türkiye gündemini takip ettiğini belirten N2-7 kodlu görüşmeci İnternet üzerinden Türkçe haber sitelerini takip ettiğini belirtmiştir:

“Facebook üzerinden Almanca haberleri de takip ediyorum. Eskiden gazete alırdım ancak artık Sözcü TV ve HALK TV gibi muhalif kanalları internette çalışırken de takip ediyorum.”

Extra 3 ve Google News üzerinden haftada 2-3 kez Almanya ve dünya gündemini takip ettiğini söyleyen N3-8 kodlu görüşmeci interneti iletişim, bilgiye erişim, sosyalleşme ve haber almak için kullandığını sosyal medyada ise özellikle Pinterest üzerinden sanatsal aktiviteleri takip ettiğini belirtmiştir.

“Almanca ile ilgili gelişmeleri takip etmek benim için önemli; çünkü kendi işimi yapıyorum. Yeni çıkan yasaları, düzenlemeleri takip etmeliyim” diyen N3-7 kodlu görüşmeci internette daha çok Almanca haber sitelerini takip ettiğini söylemiştir:

“NTV ve Die Welt’in web sitesini hemen her gün takip ederim çünkü iş adamı olduğum için. Türkiye ile ilgili genelde kötü şeyler yazarlar. Facebook ve Instagram’dan ise daha çok arkadaşlarımı takip ediyorum, haber okumak amaçlı kullanmıyorum.”

Ber 2-1 kodlu görüşmeci ise daha çok Almanya gündemini takip ettiğini özellikle gündem yoğunsa daha sıklıkla haber takibi yaptığını belirtmiştir:

“Gündem yoğunsa mesela korona zamanı ya da Ukrayna-Rus savaşında daha çok takip etmişim. Haftada 3 kez. Türkiye gündemini ise nadiren. Türkiye ile ilgili Alman medyasında bir haber gördüğümde genelde Türk medyasından teyit ediyorum. Haftada bir kez gibi. NTV, CNN Türk’ün web sitesinden bakıyorum.” (Ber 2-1, 1980 doğumlu)

Ber2-2 kodlu görüşmeci de daha çok sosyal medyadan Türkiye ile ilgili haberlere baktığını, arabada Alman radyosu dinlediğini ve Türkçe televizyonu da haftada bir kez izlediğini belirtmiştir.

Ber3-1 kodlu görüşmeci de Almanya gündemini Bundle gibi mobil uygulamalardan ve YouTube’tan takip etmektedir:

“Türkiye’deki uygulamaları hep kuşkuyla takip ettim çünkü, beni manipüle edeceklerini düşündüm hep. Bir süredir sadece mobil uygulama kullanıyorum. Eskiden Alman internet gazetelerini takip ediyordum. Der Spiegel ve Tagesschau gibi. Türkiye’de YouTube’tan Cüneyt Özdemir’i, Nevşin Mengü’yü, Özlem Gürses’i, Almanya’dan da Oktay Dikmen, Nalan Sipar’ı takip ediyorum.” (Ber3-1, 1996 doğumlu)

“Günde 1-2 saat televizyon izlerim. Türk kanalları genelde futbol, belgesel ve diziler. Show TV ve Türk futbol kanalları” diyen Ber3-2 kodlu görüşmeci daha çok Berlin gündemini Instagram’daki hesaplardan takip ettiğini eklemiştir:

“Berlin gündemini ve genel bilgileri Instagram’daki sayfalardan takip ediyorum. Hem Almanca hem Türkçe paylaşıkları için daha kolay oluyor. Berlin etkinlikleri, Berlin gezgini ve berlinburada. Politik, ekonomik, güncel her şeyi bulabiliyorum. Türkçe haber sitelerinden de Ensonhaber, HaberTürk. Fotomaç, Fanatik, Mynet’e giriyorum.” (Ber3-2, 1988 doğumlu)

Geleneksel medya araçlarından sadece Almanya menşeli Türkçe radyoyu eğlence amaçlı dinleyen B2-3 kodlu görüşmeci, Almanya gündemini neredeyse hiç takip etmediğini belirtirken Türkiye gündemini de aynı şekilde takip etmediğini, Türkiye ile ilgili haberleri telefonla konuştuğu akrabalarından aldığını belirtmiştir. B2-3 kodlu görüşmecinin sosyal medyayı takip etme nedeni Türkiye’deki akrabalarının ne yaptığını takip etmek, görmek olduğunu eklemiştir.

Geleneksel medya araçlarını hem Türkiye hem de Almanya’dan haber almak için her gün aktif şekilde kullanan B2-5 kodlu görüşmeci sosyal medya kullanımı ile ilgili şunları söylemiştir:

“Facebook, Instagram ve TikTok kullanıyorum. Ailemi, akrabalarımı takip ediyorum. Türkiye’deki tanıdıklarımın haber alıyorum bu sayede. Köyümüzün, derneğimizin Facebook gruplarına üyeyim.” (B2-5, 1971 doğumlu)

Sosyal medyanın özellikle 2.kuşak için Türkiye'deki akrabalarından haberdar olmak sonrasında da onların paylaşımları aracılığıyla Türkiye gündeminden de haberdar olmalarına dolaylı yoldan katkıda bulunduğu söylenebilmektedir.

“Herhangi bir gündemi medya aracılığıyla neden takip etmiyorsunuz?” sorusuna B3-7 kodlu görüşmeci “İlgimi çekmiyor, aklıma gelmiyor. Böyle bir alışkanlığım yok. Türkiye gündemini çok nadir, Almanya gündemini ise önemli bir olay olduğunda daha sık takip ederim ama genelde haftada 2 kez Almanca internet sitelerine bakarım” yanıtını vermiştir.

İki ülkenin de gündemine ilgisiz olduğunu söyleyen N3-1 kodlu kendini dindar olarak tanımlayan görüşmeci sosyal medya platformlarında dini paylaşımlar yaptığını paylaşmıştır:

“Instagram’da arkadaşlarım dışında din hocalarını takip ediyorum. Almanlarla da tartışıyoruz. Hristiyanlığın ve Müslümanlığın ortak yönlerini. Dini paylaşımlar yapıyorum.” (N3-1, 2000 doğumlu)

“Genelde sosyal medyada görüp ilgilimi çekerse, gönderiye tıklar okurum. Özellikle bir haber sitesine girip haber takip etmem” diyen N3-2 kodlu görüşmecinin sosyal ağlarda iletişimde olduğu kişiler gerçek hayattaki sosyal çevresinde olduğu gibi Rus, Polonyalı, Türk, Iraklı göçmenlerden oluşmaktadır.

N3-3 kodlu görüşmeci Almanya’da sadece yaşadığını ve vergi verdiğini başka hiçbir bağı olmadığını bu yüzden daha çok Türkiye’yi takip ettiğini belirtmiştir:

“Türk internet sitelerini takip ediyorum. Halk TV, CNN Türk’e de karşıt görüşü bilmek için bakarım. Hemen hemen her gün. Bir de sadece Alman bölgesel gazetesinde haftada 1-2 kez spor haberlerine bakıyorum.” (N3-3, 1991 doğumlu)

Alman gündemini hiç takip etmeyen Türkiye gündeminde daha çok magazin haberlerini sosyal medya üzerinden okuyan N3-4 kodlu görüşmeci şunları söylemiştir:

“Facebook’ta daha çok Türkiye 3. sayfa haberlerini takip ediyorum. Onun dışında Türkiye’deki akrabalar, arkadaşların neler yaptığını bakıyorum Instagram ve TikTok’a da her gün eğlence amaçlı giriyorum.” (N3-4, 1997 doğumlu)

Her iki ülkenin gündemini takip eden görüşmecilerden N3-5 kodlu görüşmeci Alman ve Türk televizyon haberlerinin yanı sıra Facebook’ta daha çok Türkçe haberleri takip ettiğini belirtmiştir.

Türk televizyonları daha çok dizi izlemek için takip ettiğini haberleri denk gelirse izlediğini belirten N3-6 kodlu görüşmeci sosyal medya ve internet kullanımı ile ilgili şunları söylemiştir:

“Türkiye ve Almanya gündemini çok nadiren takip ediyorum. Hem Almanca hem de Türkçe haber sitelerine bakıyorum. TRT, A Haber, CNN Türk, Hürriyet ve spor haberlerine bir de Almanca Das Bild.” (N3-6, 1996 doğumlu)

36 görüşmeciden sadece ikisi sosyal medya tartışmalara katıldığını, biri eskiden katıldığını söylemiştir. Sosyal medyada tartışmalara katılmayan 34 görüşmeciden biri ise sosyal medya tartışmalarını tehlikeli bulduğundan bir diğeri ise sosyal medyada tartışmayı anlamsız bulduğundan, insanlara sosyal medya üzerinden bir düşünceyi anlatmanın bir yere varamayacağını düşündüğünden bu tartışmalara katılmadığını belirtmiştir.

Eskiden bu tartışmalara katılan B3-2 kodlu görüşmeci Almancılarla ilgili kötümelerle ilgili bir tartışmaya girdiğini söylemiştir:

“Eskiden katılıyordum. Twitter’da politik tartışmalara girdim ama bir yere varılmadığını gördüm ve bıraktım. Almancılarla ilgili genel politik eğitimlerine dair suçlamalar vardı, herkes öyle değil diyerek itiraz ettim ama bir faydası olmadı.”

B3-5 kodlu görüşmeci de yakın zamanda yaşadığı tartışmayı şu sözlerle anlatmıştır:

“TikTok’ta 2 ay önce katıldığımız eylemle ilgili bir video yükledim. Alevilik kültürü olarak Türkiye’de aşağılanmıştı. Çok olumsuz yorumlar geldi. Ben de sakin bir şekilde cevap verdim.” (B3-5, 2001 doğumlu)

Protesto/mitinge katılım olarak bakıldığında ise 36 kişiden 11 kişinin hayatı boyunca en az bir eyleme katıldığı ve seçtiği eylemlerin politik görüşü ve dini inancıyla ilgisi olduğu ama hemen hepsinin Türkiye ile ilgisi olduğu ortaya çıkmıştır. Solingen katliamı protestosuna katılan bir kişi dışında 3.kuşaktan Bremen doğumlu kendini Türk olarak tanımlayan B3-4 kodlu görüşmeci ise *“Bremen’de Türkiye için protesto olunca, Türk bayraklarını alıp hemen çarşıya gidiyoruz”* demiştir.

Alevi kökenli olup özellikle derneğe üye olan görüşmeciler Türkiye’de Alevilikle ilgili olumsuz bir tartışma gündeme geldiğinde ya da politik olarak karşıt oldukları bir politikacı Türkiye’den Almanya’ya ziyarete geldiğinde en çok Köln’de büyük protestolar gerçekleştirmektedir.

N2-3 kodlu görüşmeci “Köln’deki yürüyüşlere, Sivas katliamı olaylarının anmasına katıldık. Türklere karşı herhangi bir ırkçılık olduğunda bununla ilgili yürüyüşlere de katılıyorum” demiştir.

N2-5 kodlu görüşmeci ise “Türklerin Köln’de eylemleri çok oluyor ama Herne bu açıdan zayıf. Burada Alman kanalında yayınlanan dizide Alevilere ensest ilişki iddiasında bulunuldu, biz de Köln’de eylem yaptık” diyerek Almanya’da etnik kimlikleriyle ilgili eylemde bulduklarını paylaşmıştır.

Özetle gerek sosyal medyada gerek gündelik hayatlarında olsun görüşmecilerin katıldıkları eylemler ya da tartışmalar Türkiye ile Alıncılık, Alevilik, ırkçılık gibi konularda olmaktadır. Bu da göçmenlerin Türk kimliği ile olan bağına ortaya koymaktadır.

4.3.4. Türkiye ile Yaz Tatili ‘Urlaub*’ Bağı ve Türkiye’ye dair Olumlu-Olumsuz Görüşler

Evli olanların biri hariç eşleri Türkiye’den gelmiş olan görüşmecilerin hepsi yıllık izninin bir bölümünü Türkiye’de geçirdiğini belirtmiştir. Ailesi ve akrabalarını Türkiye’de bırakarak Almanya’ya gelin ya da damat olarak aile birleşimiyle gelen eşlerin Türkiye ile bağları oldukça kuvvetlidir.

Tablo 4.5. Görüşmecilerin Türkiye ile İlişkileri

Kod	Türkiye’ye gitme sıklığı	Tatillerde gidilen yer ve ülkeler	Türkiye ile ilgili olumlu düşünceler	Türkiye ile ilgili olumsuz düşünceler
B2-1	Yılda 1-2	Türkiye ve Hollanda	Havası ve yiyecekleri	Ekonomisi kötü
B2-2	Yılda 1-2	Türkiye (Bekarken Avrupa’ya da giderdim)	Havası	Ekonomisi kötü
B2-3	Yılda 3-4	Türkiye	Havası ve aile birliği	Ekonomisi kötü
B2-4	Yılda 3-4	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü

* Almanca’da yaz tatili.

B2-5	Yılda 1-2	Türkiye	Doğası ve aile birliği	Ekonomisi kötü, düşünce yapısı olarak geride
B2-6	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü, eğitim seviyesi düşük.
B2-7	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü, düşünce yapısı olarak geride
B3-1	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
B3-2	Yılda 1	Portekiz, İtalya, ailemle Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
B3-3	Yılda 1	Önceleri Türkiye, son yıllarda Uzak Doğu	Havası	Ekonomisi kötü
B3-4	Yılda 3-4	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
B3-5	Yılda 1	Türkiye	Yaşam enerjisi yüksek, hareketli	Ekonomisi kötü, insanlar gergin
B3-6	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü, muhafazakâr
B3-7	Yılda 2-3	Türkiye	Havası ve sıcak insanları	Ekonomisi kötü
B3-8	Yılda 1-2	Türkiye	Havası ve aile birliği	Ekonomisi kötü
B3-9	Yılda 1-2	Türkiye	Kozmopolit yapısı ve sıcak insanları	Ekonomisi kötü, sokaklar bakımsız
N2-1	5 yılda 1	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
N2-2	Yılda 1	İspanya ve Avrupa ülkeleri, Türkiye	Havası ve aile kültürü	Ekonomisi kötü
N2-3	Yılda 1-2	Hırvatistan ve Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü, etnik ayrımcılık
N2-4	Yılda 1-2	Türkiye	Toprağı, havası,	Ekonomisi ve politik durum kötü

			insanları, aile ilişkileri	
N2-5	Yılda 3	Genellikle Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü, insanlar bencil
N2-6	Yılda 1-2	İngiltere	Havası	Ekonomisi kötü
N2-7	Yılda 1-2	Türkiye ve Avrupa ülkeleri	Havası	Ekonomisi kötü
N3-1	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
N3-2	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü ama Almanya'da da kötüleşti
N3-3	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
N3-4	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
N3-5	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
N3-6	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
N3-7	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
N3-8	En son 15 yaşında (Kars)	Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri	Havası	Tutucu ve muhafazakâr
Ber2-1	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
Ber2-2	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
Ber 3-1	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü
Ber3-2	Yılda 1-2	Türkiye	Havası	Ekonomisi kötü

B2-2 kodlu erkek görüşmeci bekarken Avrupa'da tatil yaptığını ama evlendikten sonra Türkiye'ye gitmek istemese de sadece eşi istediği için yıllık izinlerinin bir kısmını Türkiye'de geçirmekte olduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

“Eskiden yılda bir kez olsun gidiyorduk ancak son 3 sene gitmeye ara vermiştik. Türkiye hiç bana göre değil. Almancı olduğumuzu anlayan Türkler hemen hallederiz abi, parası önemli değil gibi sözlerle bizi kandırmaya çalışıyor. Alacağımız şeyi ya da hizmeti daha pahalıya satmaya çalışıyorlar.” (B2-2, 1976 doğumlu)

Genel olarak görüşlere bakıldığında herkes Türkiye'nin sıcak havasını ve güzel doğasını olumlu görüş olarak belirtirken insanların sıcakkanlılığı ile ilgili olumlu görüş bildiren insan sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Burada da Almanya'da yaşayan Türklere, Türkiye'ye gittiklerinde bir kısmının hem akrabaları hem de toplum tarafından yapılan Almancı nitelmesi altında farklı davranılmasının

sebepe olduğu söylenebilmektedir. Bu durum Türkiye’de de yabancı hissetmeleri, Türkiye’ye olan aidiyetlerini kötü etkilediğini belirtmişlerdir.

N2-7 kodlu görüşmeci Almanya’dan gelen Türklerin Türkiye’de değerini yitirdiğini düşündüğünü şu sözlerle anlatmıştır:

“Bizim yaş grubu ikisini de gördü. Önceden Almancuların yaz izinlerinde gelmeleri beklenirdi. Türkiye’deki düğünler özel günler ona göre ayarlanırdı. Şimdi tam tersi oldu. Almancuların değeri kayboldu. Türkiye’de de burada Türkler değişime uğradı. Almancular Türkiye’dekileri ekonomik durumları nedeniyle eziyor. 1 euro 22 TL olduğu için bir ekonomik üstünlükleri var. Hava atmak için buradaki Türkler yaptıkları meslekleri de işçiliği de gizliyorlardı. Doktor, mühendis olduğunu söylüyordu. 3.kuşakla birlikte Türklerde eğitilmiş insan sayısı oldukça arttı. Hemen her kasabada Türk kökenli doktor, mühendis görmek mümkün.” (N2-7, 1963 doğumlu)

Öğretmenlik yapan N2-6 kodlu görüşmeci de Almanca nitelendirmesine doğduğundan beri maruz kaldığını anlatmıştır:

“Doğduğumdan beri bu söyleme maruz kalıyorum. Her iki ülkede de yaşadığım için felaket bir duygu hissettirdi. Hatta yerli malı haftasında hocalar bu Almanca deyip benden fazla isterlerdi. Bazıları şaka söylerdi, bazıları da ciddi söylerdi. Buraya geldiğimde de bunlar Türkiye’den geldi derlerdi.” (N2-6, 1985 doğumlu)

“Kendi ailemizden değil de başka kişilerden bu Almanca kelimesini duyduk” diyen N2-4 kodlu görüşmeci bunun kendinde yarattığı hissiyatı şu sözlerle anlatmıştır:

“Kendinizi bir yabancı gibi hissediyorsunuz. Almanca plakayla gidiyorsunuz, herkes sana başka gözle bakıyor. Her şey değişiyor, fiyat değişiyor senin için. Konuşmanızdan bile anlıyorlar Almanca olduğunuzu. Türkiye’de yaşayan kadar bilgili değilsin. Aydan gitmiş gibi!” (N2-4, 1976 doğumlu)

Türkiye’ye sıklıkla gittiğini belirten B2-4 kodlu görüşmeci de Türkiye’de karşılaştığı tavrı şöyle açıklamıştır:

“Bizi sevmiyorlar, kendilerinden daha farklı görüyorlar ve daha zengin olarak düşünüp kışkırtıyorlar. Bu arada daha sık gittiğim için iş amacıyla bu sene gerçek düşüncelerini daha iyi fark ettim.”

“Ben akrabalarımın bize yapmacık olduğunu düşünüyorum, bu nedenle de ziyaret etmek istemiyorum” diyen B2-2 kodlu görüşmeci ‘Almanca’ oldukları anlaşıldığı an Türkiye’de karşılaştığı tavrı şöyle anlatmıştır.

“Eskiden yılda bir kez de gidiyorduk ancak son 3 sene gitmeye ara vermiştik. Türkiye hiç bana göre değil. Almanca olduğumuzu anlayan Türkler hemen hallederiz abi, parası önemli değil gibi sözlerle bizi kandırmaya alacağımız şeyi ya da hizmeti daha pahalıya satmaya çalışıyorlar.” (B2-2, 1976 doğumlu)

Türkiye’yi çok sevdiğini Bremen’de doğup büyüdüğü ve Almanya’da mesleki eğitim aldığı halde Türkiye’de yaşamayı düşündüğünü belirten 22 yaşındaki B3-4 kodlu görüşmeci Almancı tavrına karşı verdiği tepkiyi şöyle özetlemiştir:

“Türkiye’de bir yere gittiğimizde bakışlarından, sözlerinden bizi farklı gördüklerini anlıyorum ve bu beni rahatsız ediyor. Böyle davrananlara ben sizden daha Türk’üm diyorum. Orada savaş çıkarsa onlar kaçmaya kalkar, biz ise mücadeleye için buradan oraya gideriz.” (B3-4, 2001 doğumlu)

İki ülkede de tam olarak kabul görmediğini belirten Almanya’da doğmuş büyümüş olan kuaförlük yapan B2-3 kodlu görüşmeci Almancı nitelendirmesi ile ilgili şunları belirtmiştir:

“Alman kimliğim var tabii ki de Türküm ama burada dışlanıyorum. Türkiye’de de Almancı görülerek dışlanıyorum. Biz hep Türkiye’ye hasretle hep böyle özlemle büyüdük. Çocukken teyzemi, halamı göreceğim diye heyecanla Türkiye’ye giderdim. Biz onları çok seviyoruz ama onlar bizi sevmiyor. Bizim burada çok güzel ve kolay bir hayat yaşadığımızı düşünüyorlar ancak öyle değil. Annem babam hep çok çalıştı ve bit pazarından giyindi, her şeyi ikinci el aldık. Bu tabir bence biraz da Almanya’dan Türkiye’ye giden Türklerin giyimi kuşamıyla kendini farklı göstermek istemesiyle alakalı. Ben bile İzmir’e gittiğimde Kemeraltı’nda değişik giyimlerinde Almanya’dan geldiklerini anlıyorum. Halbuki Almanya’da öyle giyinmiyorlar.” (B2-3, 1990 doğumlu)

Türkiye ile entegrasyon başlığı altında, Türkiye ile ilgili olumlu ve olumsuz görüşleri sorulan görüşmecilerin Türkiye ile ilgili yapılan olumsuz eleştirilerde ise en başta ekonominin kötü olması gelmektedir. 35 görüşmeci de ekonominin kötü olduğunu belirtirken bunların sadece 2’si tüm dünyada ekonominin kötüye gittiğini o nedenle Türkiye’nin de sorun yaşamasının normal olduğunu belirtmiştir.

B3-5 kodlu görüşmeci Türkiye ile ilgili olumsuz düşünceleri şöyle dile getirmiştir:

“Türkiye’de ekonomi çok kötü. Ayrıca insanlar politik konularda çok sert tepkiler veriyor ve herkes herkesin politik görüşünü açık açık konuşup, eleştiriyor. Çok agresifler. Bunu ilk defa Türkiye’de gördüm.” (B3-5, 2001 doğumlu)

“Daha konuşmaya başlamadan hareketlerinizden olsun kıyafetlerimiz eden olsun bakışlarımdan olsun hemen anlaşılıyor. Hiç rahat hissetmiyoruz” diyen N3-2 kodlu meslek öğrencisi Türkiye’deki ekonomik olumsuzlukların her yerde olduğunu hatta Türkiye’de iyileştirmeler yapıldığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Türkiye’nin ekonomisi kötü diyorlar; ancak enflasyonla birlikte asgari ücret de yükseldi. Bu olumlu bir gelişme. Almanya’da maaşlarda herhangi bir artış olmadı.” (N3-2, 2000 doğumlu)

N3-5 kodlu görüşmeci de Türkiye ile olumlu düşüncelerini “*Bence Türkiye’de her şey güzel. Türkiye’de toprağa bastığımda tüylerim diken diken oluyor*” sözleriyle anlatmıştır.

Ekonomisinin kötü olmasının yanı sıra bir de düşünsel gerilik ve etnik ayrımcılıktan ve de insanların bencilliğinden söz edilmiştir. Almanya’da doğmuş büyümüş olan N2-5 kodlu görüşmeci ekonominin yanı sıra Türkiye’deki insanların farklılığından söz etmiştir:

“Güneşi, havası çok güzel ama insanlarıyla tam uyşamıyoruz. Biz daha mütevazı kalıyoruz. Bencillik çok orada. Bir de biz havadan para kazanıyoruz gibi düşünüyorlar, siz rahatsızsınız yaklaşımındalar. Evet daha sakin ve huzurlu bir yaşantımız var ama biz de 8 saat çalışıyoruz.” (N2-5, 1971 doğumlu)

Almanca nitelendirmesine maruz kalmadığını belirten Çağrı, “*Memleket güzel; ama orada yaşayamam. Türkiye’dekiler daha açığöz bizden, ben uyum sağlayamam*” diyerek N2-5 kodlu görüşmecinin bencillik yaklaşımını desteklemiştir.

Alevi kökenli N2-3 kodlu görüşmeci ise etnik ayrımcılık konusunda Türkiye’de bir olumsuzluk yaşanmamasını şu sözlerle eleştirmiştir:

“Burada Aleviler olarak ayrımcılığa maruz kalmıyoruz. Örneğin kimse bana hangi mezheptensin ya da hangi partiye oy veriyorsun diye sormuyor. Bu modern ve demokratik sistemin Türkiye’de olmasını istiyoruz. Biz burada dernekte çocuklarımıza insan haklarını, kadın haklarını, demokrasiyi anlatıyoruz. Türkiye’ye gidiyoruz hala bu konuları tartışıyoruz.” (N2-3, 1969 doğumlu)

“*Türkiye daha iyi olacak diye düşünüyorum ancak algılar ve vizyon değişmeli*” diyen B2-6 kodlu görüşmeci Türkiye ile ilgili görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Bilgi seviyesi çok düşük. İnsanımız çok cahil kalmış. Pek çok kavganın gereksiz olduğunu düşünüyorum. Yaşanılan hayat olumsuz, sağlıklı beslenilmiyor. Fiyatlar çok yüksek.” (B2-6, 1975 doğumlu).

Türk kültürüyle büyüldüğünü belirten 22 yaşındaki Bremen doğumlu B3-9 kodlu üniversite öğrencisi Türkiye’yi aile nedeniyle ve yaz tatillerinden yakın gördüğünden 2018 yılından bu yana yaz stajını Türkiye’de gerçekleştirdiğini söylemiştir:

“Türkiye’ye yılda bir kez ailemle tatil amaçlı gidiyorduk. 2018’den beri yaz okulu ve staj için de gidiyorum. Türkiye’deki yaşamı deneyimlemek istedim. Ben Türkiye’yi hep tatil için gittiğimden hep güzel görüyordum; ama yaşım ilerledikçe hayaller ülkesi olmadığını fark

ettim. Türkiye hem modern hem muhafazakâr, ekonomik olarak zayıf. Şehircilik açısından çok iyi değil. Bunlar böyle olmamalı.” (B3-9, 2001 doğumlu)

Türkiye’yi kafası karışık bir adam olarak değerlendirdiğini belirten Türkiye’de çocukluğunda bir süre yaşayan N2-6 kodlu görüşmeci Türkiye’nin çocukluğundan bu yana yaşadığı dönüşümü şöyle anlatmıştır:

“Çocukluğumdaki Türkiye ile şimdiki arasında dağlar kadar fark var. 2013-2020 ile arasında çok şey değişmiş. Şok olmuştum, 7 sene sonra Türkiye’ye gidince. En basit giyim tarzı. Bacak bacak üstüne atamazsın, anne ve babanın yanında sigara içemezsin gibi birçok toplumsal baskı var. Giyim konusunda çok rahatlamışlar.” (N2-6, 1985 doğumlu)

Her sene Türkiye’ye tatil için gittiğini söyleyen B3-6 kodlu görüşmeci Türkiye ile ilgili hiçbir şey bilmiyormuşuz gibi davrandıklarından duyduğu rahatsızlığı dile getirerek *“Türkiye bence fazla muhafazakâr ve gerici. Tatil için iyi ama asla orada yaşayamam”* demiştir.

4.3.5. Sosyal Entegrasyonun Önündeki Engeller

Almanya’da ikinci kuşağın yaşadığı bir sorun diğerini de tetiklediği görülmektedir. Örneğin Almanca dilinde yetersizlik yaşayan 2.kuşak bir Türk göçmen dil sorunu yüzünden okul hayatında da başarısız olmuştur. Almanca’yı iyi konuşamaması aynı zamanda sosyal çevresinde Almanların olmamasına yol açtığı görülmektedir. İyi eğitim alamayan bir Türk göçmenin ne ekonomik anlamda ne de sosyal anlamda toplumda iyi bir seviyeye gelmesi çok mümkün olmamaktadır. Mavi yakalı işler yapan, özellikle 2.kuşak göçmenler Almanya’nın sosyal devlet yapısı sayesinde Türkiye’ye nispeten daha kolay şekilde ev, araba sahibi olabilmiş, sınıf atlayabilmişlerdir. Kuşaklar ilerledikçe dil bilgisinin artması ve eğitim seviyesinin de yükselmesi ile Almanya’daki yoğun sistematik bürokraside işlerini yapabilen Türklerin sosyal entegrasyonu konusu tartışma konusu olmaktadır. Bu bağlamda görüşmecilere, *“Almanya’da Türk göçmenlerin en çok zorlanılan şey nedir?”*, *“Siz Almanya’ya entegre oldunuz mu?”*, *“Türk göçmenler Almanya’ya entegre oldu mu?”*, *“Türkler ve Almanlar entegrasyon karşılıklı bir süreç olduğundan neyi eksik yaptılar?”* soruları yöneltilmiştir.

Tablo: 4.5. Türkler'in Almanya'ya Entegrasyon Durumu ve Temel Sorunlar

Kod	Türkler Almanya'ya entegre oldu mu?	Almanya bu konuda yeterli/ başarılı mı?	Temel sorun
B2-1	Kısmen	Evet	Gizli ırkçılık
B2-2	Evet	Evet	Gizli ırkçılık
B2-3	Evet	Evet	Gizli ırkçılık
B2-4	Hayır	Kısmen	Gizli ırkçılık
B2-5	Hayır	Kısmen	Gizli ırkçılık
B2-6	Hayır	Hayır	Gizli ırkçılık
B2-7	Hayır	Hayır	Dil bariyeri
B3-1	Evet	Kısmen	Gizli ırkçılık
B3-2	Hayır	Kısmen	Gizli ırkçılık
B3-3	Evet	Hayır	Gizli ırkçılık
B3-4	Evet	Hayır	Gizli ırkçılık
B3-5	Kısmen (yüzde 50)	Evet	Gizli ırkçılık
B3-6	Hayır	Evet	Gizli ırkçılık
B3-7	Hayır	Evet	Gizli ırkçılık
B3-8	Evet	Kısmen	Gizli ırkçılık
B3-9	Kısmen	Kısmen	Gizli ırkçılık
N2-1	Evet	Hayır	Kültürel ve dini farklılıklar
N2-2	Hayır	Kısmen	Gizli ırkçılık
N2-3	Hayır	Kısmen	Gizli ırkçılık-dil öğrenmem
N2-4	Kısmen	Evet	Gizli ırkçılık
N2-5	Kısmen (yüzde 50)	Evet	Dil bariyeri
N2-6	Evet	Kısmen	Kültürel farklılıklar
N2-7	Kısmen	Evet	Irkçılık/Yabancı düşmalığı
N3-1	Kısmen	Kısmen	Kültürel ve dini farklılıklar
N3-2	Kısmen	Evet	Gizli ırkçılık
N3-3	Evet	Hayır	Gizli ırkçılık
N3-4	Evet	Evet	Kültürel ve dini farklılıklar
N3-5	Kısmen (Yüzde 60)	Evet	Gizli ırkçılık
N3-6	Evet	Evet	Gizli ırkçılık

N3-7	Evet	Kısmen	Gizli ırkçılık
N3-8	Kısmen	Kısmen	Gizli ırkçılık
N3-9	Evet	Evet	Dil bariyeri
Ber2-1	Hayır	Evet	Gizli ırkçılık
Ber2-2	Kısmen	Evet	Gizli ırkçılık
Ber 3-1	Kısmen	Kısmen	Gizli ırkçılık
Ber3-2	Evet	Kısmen	Dil bariyeri ve ırkçılık

B3-2 kodlu görüşmeciye göre uyumda dil öğrenmek ilk adımı oluşturmakta, sonrasında çöp ayrıştırma alışkanlığından tutun da doktora randevu almak gibi günlük hayata alışmak gelmektedir.

B3-9 kodlu görüşmeci ise uyumun tanımını için daha çok kültürel uyuma işaret eden sözler söylemiştir:

“İnsanların günlük hayatı sana garip gelmediğinde uyum sağlamışsındır. Mesela Alman arkadaşımın evine gidip ayakkabımı çıkartmamak bana garip gelmiyorsa artık o topluma adapte olmuşumdur.” (B3-9, 2001 doğumlu)

Bir diğer 3.kuşak görüşmeci ise uyumu, *“Dilini bilmek, günlük hayata ayak uydurmak”* olarak tanımlamıştır (N3-2, 2000 doğumlu).

Kültüre tamamen adapte olmanın mümkün olmadığını belirten N3-1 kodlu görüşmeci uyumu şu sözlerle açıklamıştır:

“Bir milletin toplumun kurallarına uymak. Almanca bilmek burada çok önemli, günlük işlerini halledebilmek için. Kültüre tamamen adapte olmak zaten bence mümkün değil. O asimile olmak olur, ben bunu doğru bulmuyorum. Farklı kültürlerin yaşaması bir toplumda bence kültürel çeşitlilik katar.” (N3-1, 2000 doğumlu)

“Çöp ayırmasından tut, her kurala uyuyoruz. Biz Türk’üz Türk kalacağız” diyen N3-3 kodlu görüşmeci kendi uyum ve entegrasyon süreci ile ilgili şunları söylemiştir:

“Biz burada doğup büyüdüğümüz için Alman disiplini aldık ve bunu seviyor ve de ona saygı da duyuyoruz. Sosyal anlamda ise ben Türk kültürü ile büyüdüm, öyle de yaşıyorum. Almanların özel bir kültürü olduğunu düşünmüyorum.” (N3-3, 1991 doğumlu)

Her görüşmeci kendisinin Almanya’ya uyum sağladığını, entegre olduğunu belirtmiştir. *“Türkler Almanya’ya uyum sağlayabildi mi?”* sorusuna ise verilen

yanıtlar 'evet, hayır, kısmen' olarak değerlendirildiğinde ise 12 kişi kısmen, 13 kişi evet, 13 kişi hayır şeklinde yanıt vermiştir.

Türklerin Almanya'ya genel olarak uyum sağlayamamış olduğunu belirten görüşmeciler için temel sebepler Türklerin kültürel olarak geldikleri yıldaki bakış açısıyla Almanya'da hayatlarına devam etmeleri, kendi aralarında kutuplaşarak Alman toplumuyla kültürel ve sosyal etkileşime girmemeleri gösterilmiştir.

"Buradaki Türklerin çoğu geldiği köydeki gibi yaşamaya devam ediyor" diyen B2-4 kodlu görüşmeci sözlerini şöyle sürdürmüştür:

"Bu nedenle de genel olarak uyum sağlayamamış bir kesim söz konusu. Buradaki çocuk parası, işsizlik maaşı, kira desteği gibi sosyal hakları ellerinden alırsa hemen Türkiye'ye geri dönerler. Devlet yardımları Türkler tarafından çok suistimal edildi." (B2-4, 1984 doğumlu)

Ber 2-1 kodlu görüşmeci de Türklerin Almanya'da hala ataerkil düzende yaşadığını söylemiştir:

"Hayır. Hala ataerkil düzenle yaşıyor. Kız çocuk erkek çocuk ayrımı yapılıyor. İlk gelenler gettolara sıkıştırıldı evet ama bunu aşmak gerekirdi 60 yılda. Dışarı çıkarken kız çocuğuna kısıtlama uyguluyor. Ben örneğin evlenmedim ve çocuğum var, bunu duyan Türkler yutkunmak zorunda kalıyor." (Ber2-1 1980 doğumlu)

Wesseling Yerel Meclisi Uyum Komisyonu Başkanı İsmail Çelik'in Türkler'in Almanya'ya uyumu konusunda söyledikleri iki toplum açısından dikkat çekicidir:

"Şöyle düşünün, Suriyeli göçmenler gelmiş sizin kültürünüzü beğenmiyor, sürekli eleştiriyor, kötülüyor. Almanya'daki Türkler Almanlara bunu yaptı. 63 yıldan beri buradayız. 1949 antlaşmasından beri Almanlar 1945'te yaşadıkları her şeyi sineye çekme zorundalar. Peki insan psikolojisi bunu ne kadar kaldıracak? Almanya'da okulda bayrak yoktur, gençler milli marşı bilmez. Dolayısıyla gizli bir ırkçılık var. Almanlar da nazikçe bizi beğenmiyorsan dön dediğinde ırkçı olarak nitelendiriyorlar."

B2-5 kodlu görüşmeci ise Türkler'in hiçbir açıdan uyum sağlamadığı yanıtını vermiştir:

"Almanlar Türkiye'ye gitseydi ve Türkler'in yaptıklarını yapsaydı Türkler asla kabul etmezdi. Dini açıdan, giyim kuşam açısından özetle hiçbir açıdan uyum sağlanamadı." (B2-5, 1971 doğumlu)

B3-7 kodlu 3.kuşak görüşmeci de Türkler'in hiç uyum sağlamadığı görüşünü paylaşmaktadır:

“Burada hala kendi hayatlarını yaşıyorlar. Geride kaldıklarını görüyorum. Türklerin kendisi çaba harcamalı. Almanya'nın çok bir eksikliği olduğunu düşünmüyorum.” (B3-7, 2001 doğumlu)

“Türkler'in yüzde 60'ı Almanya'ya maalesef entegre olamadı hala, Türkiye'ye çok bağlılar” diyen N2-3 kodlu mağaza müdür görüşmeci 1970'li yıllarda gelen Türk işçilerin geri döneceği düşünüldüğünden Almanya'nın tıpkı Polonyalı işçilere yaptıkları gibi Türkleri belirli mahallelere yerleştirerek gettolaşmayı aslında Almanya başlattığını eklemiştir. Söзlerine *“Tüm suç Almanya'da olamaz”* diyerek devam eden görüşmeci şu detayları paylaşmıştır:

“Türkler de uyum sağlamak için pek çaba harcamadı, bütün hata Almanya'da olamaz. İlk kuşak zaten geri döneceğiz, bizim bu ülkeyle bir ilgimiz yok diyerek çaba harcamadı. Benim de mensubu olduğum ikinci nesil de arada kaldı. Son yıllara baktığımızda ise Türkler devletin sağladığı tüm desteklerden işsizlik maaşı vs. gibi imkanlardan yararlanıyorlar; ancak herhangi bir Almanın kendilerini eleştirdiklerinde hemen ırkçılıkla suçluyorlar. Buraya, sistemini ayak uydurmak istersen uydurabilirsin.”(N2-3, 1969 doğumlu)

B3-9 kodlu 3.kuşak görüşmeci ise Türkler arasındaki pozitif ayrımcılığa değinmiş ancak entegrasyon için göç edilen toplumun da kucaklayıcı olması gerektiğini paylaşmıştır:

“Türkler arasında pozitif ayrımcılık var. Yabancılar hep bir arada oturuyor, Almanlar hep bir arada oturuyor. Ahmet var, Hans var ve ben ister istemez Ahmet'le yakın hissedip hem Türkçe hem Almanca konuşuyorum. Bu iyi bir şey değil aslında. Almanya'da yaşayan herkes tüm farklılıklara saygı duymalı! Burası bir göç ülkesi. Gittiğin ülkeye de adapte olmasını o ülke de sana kucak açmalı.”

B3-6 kodlu görüşmeci ise Türkiye'deki sorunlarla çok iç içe olmanın uyum üzerinde yarattığı olumsuz etkiye değinmiştir:

“Almanya'da yaşamıyor gibi yaşayan Türkler var. Oradaki sorunlarla hoş iç içeler ve o yüzden buraya uyum sağlayamıyorlar.” (B3-6, 2001 doğumlu)

Türklerin Almanya'ya uyum sağlamadığını düşünen görüşmecilerin yanı sıra kuşaklar ilerledikçe uyumun arttığı görüşü de dikkat çekmektedir. Özellikle 3.kuşaktan görüşmeciler Almanya'da yaşayan kuşaklar ilerledikçe adaptasyonun arttığı fikrini paylaşmaktadır.

“Ben 3.kuşak olarak sorun yaşamadım, benim çocuğum daha da kolay adapte olacaktır” diyen B3-9 kodlu üniversite öğrencisi şöyle devam etmiştir:

“Örneğin dedem, anneannem çok az Almanca biliyor. Kuşak farklılıkları da görmezden gelmemek lazım. İlk gelen kuşak için ne Türklerin ne de Almanların entegrasyon gibi bir gündemi yoktu. 4 kuşaktır adaptasyon farklılık gösteriyor, bence kuşaklar ilerledikçe

adaptasyon attı. Burada doğan kuşaklar zaten 3 yaşında anaokuluna gittiği anda Almanya'ya adapte olmaya başlıyor, kurumda o kültürü öğrenmeye başlıyorsun. Ben 3.kuşak olarak sorun yaşamadım, benim çocuğum daha da kolay adapte olacaktır.”(B3-9, 2001 doğumlu)

N3-8 kodlu görüşmeci de kuşaklar ilerledikçe uyumun arttığını söylemiştir:

“1.kuşak ve özellikle kadınlar evde kalıp çalışmadıkları için sadece Türklerle Türkçe konuştular ve bu çevreden dışarı çıkamadıkları için çok entegre olamadılar. 2.kuşak ise Alman arkadaşları da vardı ve daha iyi entegre oldu ama ailelerinden dolayı diğer Türk ailelerle kontak halindeydiler. Eğitim almaları da engellendiğinden evden çok çıkamadılar. Hiçbir zaman kendilerini Almanya'nın tam bir parçası olarak göremediler. Tabii bunda Almanların da tutumunun etkisi var. Göçmenler toplumda yüzde 100 iyi karşılanmıyorlar. 3.kuşak ise burada doğdu, eğitim aldı. O nedenle tabii ki daha entegre oldu.” (N3-8, 2002 doğumlu)

Türklerin Almanya'ya yarı yarıya uyum sağladığını söyleyen B3-5 kodlu görüşmeci uyumun aile ile doğrudan ilgili olduğunu ileri sürmüştür:

“Türkler bence buraya yarı yarıya uyum sağladı. Anne baba iyi uyum sağlarsa bence çocuk da iyi uyum sağlıyor. Mesela benim dedem 70'lerde buraya geldi ve Almanca'yı çözdü, uyum sağladı ve kendini Alman olarak görüyor. Kuzenim 6 sene önce geldi ama Almanca öğrenmedi. Bazıları 50 senden beri burada ama mesela doktora bile tek başına gidemiyor.” (B3-5, 2001 doğumlu)

N2-7 kodlu görüşmeci ilk kuşağın adapte olamadığını belirterek “Ne Türk olarak kalabildik ne de Alman olabildik. Türk kahveleri çok fazlaydı. Bunun dışına çıkmadılar. Sonra kuşak değiştikçe uyum arttı” demiştir.

Türklerin kültürüne bağlı ve ısrarcı olduğundan uyum konusunda biraz zorlandığını söyleyen N3-1 kodlu meslek öğrencisi Türkler'in entegrasyonu ile ilgili şunları belirtmiştir:

“Buranın kurallarına uymadıklarını görüyoruz. Almanya'nın da kendine ait bir kültürü var. Bunun da değişmesi gerekmiyor, uyum sağlamalıyız ve bence farklı kültürlerin de yaşamasına izin verilmeli. Biz kültürüne bağlı bir millet olarak başkasının kültürüne adapte olmayı pek istemiyoruz” (N3-1, 2000 doğumlu)

“Türk göçmenler Almancayı öğrendi evet ama Almanların arasına gidelim karışalım gibi bir vizyona sahip değiller” diyen Çelik, Almanya'daki Türkler arasındaki fraksiyonların bir araya gelip mecliste kendi talep ve ihtiyaçlarını dile getirememelerinden bahsederek önemli bir politik temsil sorununa işaret etmiştir:

“Burada yaşayan Türklerin içinde de çok farklı ülkücü, Alevi-Bektaşiler, Kürtler, Millî Görüş gibi fraksiyonlar var. Kendi aralarında birlik olup Türkler ne istiyorum daha Alman toplumuna ve politikacılarına ifade edemiyorlar. Türkiye milliyetçisi Kürt kökenliyi kabul etmekte zorlanıyor. Türk kahvesine gidip her hafta maç izliyorum. Trabzonluyum, Giresunluyum diyor gururla, ben de mahsus Dersimliyim diyorum. Hemen bana ters ters

bakıyorlar. Türkler kendi aralarında ayrıştığı için Alman toplumuna taleplerini iletemiyorlar.”

Çelik, Almanya'nın Türkler'e olan önyargılı bakış açısını ise şu örnekle anlatmıştır:

“3 milletvekilinin parti üyesi olduğu için gönüllü danışmanlık yapıyorum. Alevilerin toplantısına farklı göçmen grupların toplantılarında mutlaka katılm ve kendi ülkelerinde üvey evlat muamelesi gören Alevileri kucaklayın diyorum. Geçen sene Ramazan bitiminde camide iftar düzenledik, tüm programı da Almanca yapacağız dedim. Kadın hoca geldi ve duayı Almanca okudu. Tüm CDU partili arkadaşlarımı, milletvekillerini çağırdım. Çok beğendiler. Bu dua İncil'deki gibi dediler. Bunca yıldır ayrıştırıcı noktada buluşuyorsunuz, ortak noktaları görmeniz farklı bakacaksınız dedim.”

Öğretmenlik yapan N2-6 kodlu görüşmeci Türklerin kendilerine verilen imkanlar dahilinde iyi uyum sağladıklarını belirtmiştir:

“Onlara verilen imkânlar çerçevesinde evet. 45-50'li yaşlarda bir öğretmen Alman arkadaşım Almanya'ya entegre olmuş, buranın kültürünü, dilini kullanan ona göre hareket eden bir toplum varsa o da Türkler demişti. Türkler kendi içerisinde kendi kültürlerini yaşayabilir ama farklı kültürü anlama anlamında önemli. Ve bunu Türk çocukları bunu yapıyor.”(N2-6, 1985 doğumlu)

“Uyum ve entegrasyon konusunda Almanya sizce başarılı mıdır?” sorusuna verilen yanıtlar Almanya'nın Türkler'in kalıcı olduğunun çok geç kabul etmesinin uyum konusundaki negatif yansımalarını ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte kısmen yanıtı ağır basarken, hayır yanıtını veren görüşmeciler Almanya'nın Türkleri uyum konusunda yalnız bıraktığını ya da diğer göçmenler geldikten sonra kabullenerek entegrasyon çalışmalarına uyum tartışmalarına başladıklarını belirtmişlerdir.

Almanya'da doğmuş ve büyümüş olan B2-6 kodlu görüşmeci Türklerin Almanya'ya uyum konusunda yalnız bırakıldıklarını belirtmiştir:

“Biz kendimiz uyum sağladık. Bizim zamanımızda uyum diye bir kelime yoktu. Örneğin ben 2.kuşağın, yabancı olan derslerde sorun yaşayan çocuklara ekstradan ders veriliyordu. Bu benim hoşuma gidiyordu. Bunu entegrasyon uygulaması saymıyorum. Diğer göçmenler için sonradan uyum konuları ortaya çıktı.” (B2-6, 1975 doğumlu)

Öğretmenlik yapan N2-6 kodlu görüşmeci kuşakların Almanya'ya entegrasyon sürecini şu şekilde özetlemiştir:

“Birincisi, entegrasyon her iki tarafta da oluyor. Ben bunu üniversitede öğrendim. Asimilasyon tek taraflı olur, entegrasyon çift taraflı olur. Babam 'bizleri buraya getirdiklerinde işimize yarayan şeyleri öğrettiler. İşimiz için gerekli olan kelimeleri bize öğrettiler ve sonra bizi madene soktular ve sekiz sene oradan hiç çıkmadık' diye anlatırdı.

Daha sonra Türkiye'deki okul diplomalarını göstererek gece okuluna gidiyor, kaynakçı olarak ülkeyi gezdi. Birinci kuşağa çok az imkân tanındı. İkinci kuşak, birinci kuşağın tercümanı olmuş. Birinci kuşak Alman dilini pek öğrenemedi evet ama aslında bence entegre olduklarını çocuklarıyla yani 2.kuşakla ispatladılar. Okuyanlar ve iyi yerlere gelen 2.kuşak bunun bence bir ispatı. 3.kuşak da daha çok üniversiteye gitti.” (N2-6, 1985 doğumlu)

Uyum konusunda Almanya'yı başarılı bulan N2-4 kodlu görüşmeci ise Almanların çabaladığını dile getirmiştir:

“Kursları var, dil kursları var, entegrasyon kursları var. Çabalıyorlar. Para olarak, imkân olarak. Bazı insanlar kaçmak için yol arıyor, kursa gitmemek için. Bir de para ödemiyorsun, devlet karşılıyor.” (N2-4, 1976 doğumlu)

Entegrasyon için dil öğrenmenin önemine dikkat çeken N2-5 kodlu görüşmeci Türkiye'de tanışıp evlendiği eşi Almanya'ya geldiğinde Almanya'nın organize ettiği dil kurslarının çok yardımcı olduğunu belirtmiştir:

“Entegrasyonun kilidi eğitim bence. Almanya'nın da sistemi belli. Eşim Türkiye'den geldiğinde hemen ücretsiz dil kursuna gitmesi için teşvik ettiler.” (N2-5, 1971 doğumlu)

N2-7 kodlu görüşmeci de Almanya'yı uyum konusunda başarılı bulmuştur:

“Almanya bence uyum ve entegrasyon konusunda çok başarılı. Türkiye'deki Suriyeli mültecilere bak ve Almanya'daki Suriyelilere bak. Kısa sürede Almanca öğrendiler.”

Türklerin yüzde 60'ının uyum sağladığını belirten N3-5 kodlu görüşmeci sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Türklerin tam olarak uyum sağlayamamaları geri kafalılıklarından kaynaklanıyor. Buraya dedem 1960'ta gelmiş, o zaman her şey daha zordu. Şimdi her şey daha kolay. Uyum sağlamak için çaba harcamak gerektiğini, imkanların sağlandığını düşünüyorum. Din özgürlüğü, dinimizi yaşamamız için cami desteği gibi kültürel tüm destekler var. Eşitlik ve insan hakları var.” (N3-5, 1994 doğumlu)

Diğer göçmen grupları arasında Türklerin zaman içinde daha çok kabul gördüğünü B2-5 kodlu görüşmeci şu sözlerle açıklamıştır:

“Almanya'ya Türklerden sonra çok farklı göçmen grupları da geldi ve artık Türklere alışıldı. Bizi diğer göçmen gruplara kıyasla öpüp başlarının üstüne koyuyorlar. Türk, Arap, Ukraynalı vs. ayrımını artık biliyorlar.” (B2-5, 1971 doğumlu)

Almanya uyum ve entegrasyon konusundaki eksikleri de sorulan görüşmecilerden Almanya'nın eksikleri olduğunu söyleyen görüşmeciler Almanya'nın Türkleri yine geç kabul etmesinden ve Türklerin paralel toplumda yaşamasından söz etmişlerdir.

“Farklı göçmen grupları gelmeden önce Türkleri çok yadırgıyorlardı” diyen B2-5 kodlu görüşmeci geç kabullenişten şöyle bahsetmiştir:

“Birinci nesil buraya geldiğinde okuma yazması olmayan işçi insanların buraya geleceğini biliyorlardı ancak geriye döneceklerini düşündüler. Bu kabullenme ve fark ediş geç olunca sorunlar çıktı. Biz artık burada misafir değiliz. 4 kuşaktır buradayız, geri dönemeyiz.” (B2-5, 1971 kodlu)

Almanya’yı uyum ve entegrasyon konusunda başarılı bulmayan B2-6 kodlu görüşmeci Türkler’in entegrasyon konusunda da pek çok konuda olduğu gibi yalnız bırakıldığını söylemiştir:

“Almanya son yıllarda Almanca öğrenmeyi zorunlu tutuyor o da kendi halkı rahat etsin diye. Bu uygulamayı göçmenleri düşünerek yaptığını düşünmüyorum. Öte yandan Türkiye’de burada Türkler için bir şey yapmıyor. Almanya Güney Afrika’daki kolonilerine buradaki şartları sağlıyor. Biz pek çok konuda yalnız bırakıldık.” (B2-6, 1975 doğumlu)

N3-8 kodlu görüşmeci “Almanya’da doğan insanlar burayı yüzde 100 evi olarak hissetmiyor” dese de bunun entegre olmaya engel olmadığını söylemiştir:

“Bu yaygın bir hissiyat ama buraya entegre olmanıza engel olmuyor. Ben Türk kültüründen onun zenginliklerinden koptuğumu da hissediyorum, bu da beni rahatsız ediyor.”

B3-2 kodlu görüşmeci Almanya’nın uyum ve entegrasyon konusunda eksiklerinin Türklerin paralel toplumda yaşamasına sebep olduğunu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Eksik bence kesin var. Öyle olmasaydı Türkler paralel toplumda yaşar gibi yaşayamazlardı. Bremen’de Gröpelingen bu paralel topluma Berlin’deki Kreuzberg kadar olmasa da iyi bir örnek teşkil ediyor. Gröpelingen Türklerin yoğun yaşadığı bir getto. Burada DİTİB üyeleri, farklı cemaate mensup gençler, nargile kafelerde giderek sadece Türklerle sosyalleşen Türk gençler var. Almanlarla hiç ilgisi olmayan 3.kuşak Türk göçmenleri bu mahallede görebilirsiniz. Aynı durum Almanlarda da geçerli. Onlar da sadece kendi aralarında sosyalleşen gruplar mevcut olduğundan bence bu ayrıştırma durumu karşılıklı.”

“Almanya’daki en önemli sorun ya da burada size en zor gelen şey nedir?” sorusuna yanıtlarda tablo 4.5’te de görüldüğü üzere gizli ırkçılık ağır basmaktadır. Bu soruya gizli ırkçılık ve azınlık hissiyatı yanıtını veren görüşmecilerden B2-3 kodlu Bremen doğumlu kişi Almanya’da tam olarak Almanlar gibi olmanın mümkün olmadığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Burası benim için yabancı bir ülke değil, burada doğdum büyüdüm ama eksi yönleri onlardan olamıyorsun, istediğin kadar para kazandın, istediğin kadar sen yabancısın kalacak, hiç değişmeyecek bu Amerika gibi değil. Amerika’da herkes Amerika bayrağının altında birleşiyor. Geçen birisi tuvalete o Adolf Hitler’in işareti, Nazi işareti falan proleter yapmışlar, bir tane vardiya var. Sade Türk bir tanesi var. Polonyalı ve Türk bir tanesi sade Alman benim

çalıştığım karışık her bunlar şikâyet etmişler müdüre. İnsanlar da var içinde. İnsanlara hissettiriyorlar da. Müdürün kim olduğunu araştırıyoruz; 'eğer bir daha olursa üstünüzü bile değiştirmeden, direkt işten atılırsınız' diyerek iyi bir tepki gösterdi. Arbeitsamt örneğinin mesleğini seçerken daha iş ilanlarında yabancı istemiyoruz uyarısı olduğundan 30 sene önce işlere başvuramıyorduk." (B2-3, 1990 doğumlu)

Yine 2.kuşak ve Almanya doğumlu B2-6 kodlu görüşmeci de ırkçılıkla ilgili dedesinin sözlerini paylaşmıştır:

"En önemli sorun burada gizli ırkçılık. Dedem 'Bir Alman'ı 10 yıl sırtında taşırsınız senden iyisi yoktur, sen bir gün beni taşı dediğinde senden kötüsü olmaz' derdi. Saat ücreti, yönetim pozisyonuna yükseltmeme gibi uygulamalar gizli ırkçılığın yansımalarıdır. "

"İşim gereği her bölgeyi geziyorum ve insanlar tanıyorum" diyen işletme sahibi B2-4 kodlu görüşmeci ise ırkçılığın bölgeden bölgeye değiştiğini belirtmiştir:

"İrkçilik bizim bulunduğumuz bölgede çok fazla yok ancak başka bölgelerde maalesef daha çok var. İş bulmak artık burada da eskiye zorlaştı ve bulunan işlerdeki maaşlar düşük, asgari ücret seviyesinde. Bu da insanları çalışmamaya devlet yardımı almaya itiyor." (B2-4, 1984 doğumlu)

Almanya'da göçmenlere yönelik en önemli sorunun gizli ırkçılık, göçmenlere olan yüksek seviyedeki önyargılar olduğunu söyleyen B3-2 kodlu görüşmeci şunları belirtmiştir:

"Daha önce entegrasyonla özdeşleştirilen futbolcu Mesut Özil'in Erdoğan'la fotoğraf çekilmesinden sonra tekrar göçmen tartışması alevlendi örneğinin. Ben hiçbir zaman ırkçılık yaşadığımı tam olarak hissetmedim ama 2.kuşağa mesela annem başörtülü diye farklı bir muamele gördü. Ben daha farklı olumlu bir muamele ile karşılaştım." (B3-2, 1993 doğumlu)

Uyum konusunda sosyal çevrenin önemli olduğundan bahseden 22 yaşındaki B3-3 kodlu üniversite öğrencisi görüşmeci Türkler'in Almanya'daki sisteme entegre olduğunu ancak Almanlarla ilgili eksiklikler olduğunu belirtmiştir:

"1.kuşak uyum konusunda çok eleştirildi. Gettolarda hapseden çok Türk var. Bazı Türkler kendini Almanlardan çok uzak tutuyor ve sadece Türk arkadaş ediniyor. Türkler sisteme entegre oldular ama Almanlar da Türklere tam alışamadı. Türkler geçici olarak geldi ve çok zaman geçti yine de tam kabullenilmedi. Ben zorluk yaşamadım ama en zor gelen şey insanların sizin buraya hep yabancı kalacağınızı hissettirmesi. Bununla çok sık karşılaşsam da insanın zoruna gidiyor. Almancam, Türkçem iyi, burada doğdum büyüdüm ama bazı insanlar için bunun önemi yok. Ben yabancıyım." (B3-3, 2001 doğumlu)

Türkler, Almancayı iyi konuşmuşlar ve de iş bulabilmiştir. Dolayısıyla ülkeye çok iyi adapte olduğunu belirten 22 yaşındaki B3-4 kodlu görüşmeci kendi yaşadığı yabancılık ve dışlanma hissi ile ilgili şunları paylaşmıştır:

“Almanların politikaları, bence yeterli değil. Burada çok neo-Nazi var. Şefim, yanımda neo-Nazi şarkısı söylüyor. Türk olduğum için de ırkçılığa maruz kalıyorum, Almanya ise bambaşka davranıyor. Bana kalsa, ben hemen Türkiye’ye giderdim ama ‘ailem Türkçen sorunlu’ deyip engel oluyorlar. Almanlarla yakınlık kuramıyorum, namaz kılmak için yanlarından ayrılınca tuhaf tuhaf bakıyorlar. Eskiden çok Alman arkadaşım vardı, onlar gibi davranmaya çalıştım ama yapamadım, ‘bu, ben değilim’ dedim. Namaz kılmaya yeni başladım. ‘Türkiye’ye gitsem, daha iyi hissederim’ diye düşünüyorum. Hayalim Türkiye’de polis olmaktı. Burada da polis olmayı denedim, dışlandığım için testlere girmedim ve polis olmadım.”

B3-5 kodlu görüşmeci de iş hayatında, ev ararken pek çok mecrada ırkçılığa maruz kaldığını söylemiştir:

“İş aradığında başörtülüysen, ismin Almanca olmadığı sürece ev bulmada da iş bulmada zorlanıyorsun. Erkek arkadaşım için yaklaşık 10 senedir iş başvurusunda bulundu, onu hiç seçmediler, hep Almanları tercih ettiler. Daha yeni iş bulabildi. Tabii bu hep böyle değil ama ciddi bir zorluk.” (B3-5, 2001 doğumlu)

Eğitim alanında yaşanan ‘ırkçılık’ görüşmecilerden alınan yanıtlara göre önemli bir seviyededir. “Siz ya da (varsa) çocuğunuz eğitim hayatında ırkçılık ya da başka bir sorunla karşılaştı mı?” sorusuna alınan yanıtlarda kişi kendi başına gelmesee dahi eğitim alanında çevresindekilere ya da kendi çocuğuna ırkçılık yapıldığına şahit olmuştur.

Alman eğitim sistemindeki eksikliklerin ve özellikle önceki kuşaklarda yaşanan ırkçılığın, Türkler’in iyi eğitim almasına ve sosyal statü olarak yükselmelerine engel olduğunu düşünen üniversite öğrencisi B3-9 kodlu görüşmeci şunları belirtmiştir:

“Okulda Alman öğretmenler varsa, Türk olarak kendini öğretmen olarak hayal etmen zorlaşıyor ama iyi örnekleri gördükçe sen de kendini aynı yerlerde hayal edebilir hale geliyorsun. Almanya’ya ilk gelen kuşak çalışmak için işçi olarak geldi, onların çocukları da kısmen okuyup genelde mesleki eğitime yönlendirildiler. Bence, Alman eğitim sisteminin bu konuda eksikleri var. Türk akademisyen nesil ve eğitimciler yetiştiği için gelecekte daha iyi olacaktır diye düşünüyorum. Çocuğunun hakkını okulda ayrımcılığa karşı savunamayan maalesef çok insan olmuş.” (B3-9, 2001 doğumlu)

B2-5 kodlu görüşmeci, oğlunun Türk olduğundan direkt ara sınıfa gönderilmek istendiğini, Abitur’daki istediği bölüme yer yok gerekçesiyle karşı çıkıldığını belirtmiştir. Bu sorunu Eğitim Bakanlığı’nı arayıp dilekçe yazarak çözmüştür.

Çocukları özel okula giden B2-2 kodlu görüşmeci çocuklarının dil konusunda değil ama çevrelerindeki çocuklardan kültürel ve dini farklılıklar sebebiyle ırkçılığa maruz kaldığını anlatmıştır:

“Özel okula gittikleri halde sorun yaşıyorlar. Alman çocuklar, 17 yaşındaki kızım Ceyda içki içmediği için dikkatlerini çekmiş ama biz çocuğumuza karışmıyoruz. ‘Ailen mi engel oluyor? Başını ne zaman kapatacaklar?’ gibi sorular sormuşlar. Bu yabancıların az olduğu, Alman ağırlıklı bir özel okul. Türklerle arkadaş olmayın gibi şeyler duyuyoruz diğer okullardan.” (B2-2, 1976 doğumlu)

“Türkler sisteme entegre oldular ama Almanlar da Türklere tam alışamadı. Türkler geçici olarak geldi ve çok zaman geçti yine de tam kabullenilmedi” diyen B3-3 kodlu görüşmeci hem dil hem de iş bulma sorununun eğitimden kaynaklandığını söylemiştir:

“Bazen dil sorunu, bazen de iş bulmak. Gençler okuldayken her şeyini vermiyorlar veya bir şey bulurum, sonra bakarım diyorlar. Ondan sonra buradaki realschule gibi daha düşük seviyedeki okullara gidip istediklerini yapamayınca da mutsuz oluyorlar. Ben küçüklüğümden beri, sonuna kadar her şey için çabaladım, sorun yaşamadım ve üniversiteye girdim.”

Bir dönem Türkiye’de kaldıktan sonra lise yıllarında Almanya’ya geri dönen Ber3-2 kodlu görüşmeci en çok dil bariyerinden ve ırkçı davranışlardan rahatsız olduğunu dile getirmiştir. *“Dilim çok iyi için Almanların bakışları beni rahatsız edebiliyor”* diyen görüşmeci Almanca öğrenmekte lise yıllarında zorluk yaşadığı için, liseyi tamamlayamadığını ve çalışma hayatına atıldığını da eklemiştir.

Eğitim hayatında yaşadığı ırkçılığı Ber 2-1 ise şu sözlerle anlatmıştır:

“Okul döneminde yabancı olarak hissettim; çünkü öğretmenler bana bunu çok hissettirdi. Çok az yabancı vardı, orada bir ırkçılık yaşadım. Üniversiteden sonra silkelendim ve Almanca iyiydi, hakkımı aramaya başladım ve kendimi bir daha ezdirmedim.” (Ber 2-1, 1980 doğumlu)

Çeşitli alanlarda yaşanan gizli ırkçılığın ardından en önemli sorun kültürel ve dini farklılıklar olarak görülmektedir.

N2-1 kodlu görüşmeci ise din farklılığından kaynaklı ayrımcılıktan söz etmiştir:

“Ben Almanların Türk göçmenlere yönelik adım attığını çok düşünmüyorum. Ne kadar uyum sağlarsan sağla dine takılıyorlar. Farklı dinden olmak ciddi bir sorun ve bence ayrımcılıkların temel sebebi.”

N2-6 kodlu görüşmeci ise kültürel farklılıklardan dolayı uyum sağlayamama sorununu şu örnekle açıklamıştır:

“Kültürel farklılıklardan dolayı uyum sağlayamam. En basit örnek şaka yapmak mesela. Bir şakayı Türk ya da aynı kültürden biri anlayıp gülerken Alman bir insan anlamıyor. Almanların geneli beraber dışarı çıktysanız ve aynı masaya oturduysanız farklı kültürden olduğunuzu hissettirmenizden pek hoşlanmıyorlar. Tabii ki hepsi böyle değil, içlerinde daha açık aydın

insanlar var. Bir Noel kutlamasına davetliyseniz kısır yapıp götürürseniz sizi yadırgarlar. O dili konuşuyorsunuz onların kültürüne uygun şekilde davranmanızı bekliyorlar. Asimilasyonla entegrasyon arasında çok ince bir çizgi var. Alman toplumu onu tutturamıyor.” (N2-6, 1985 doğumlu)

İşsizlik alanında sorun yaşanmadığını belirten N3-1 kodlu görüşmeci uyum konusunda kültürel farklılıkların zorluğa neden olduğunu söylemiştir:

“Ben işsizlik konusunda sorun yaşadığını düşünmüyorum. Her alanda Türklerle karşılaşabilirsiniz, işçi, doktor, akademisyen. İşin içine din girdiğinde, kültürel sorunlar yaşanıyor. İçki içmediğimde örneğin uyum sağlamadığımı düşünüyorlar.” (N3-1, 2000 doğumlu)

İrkçılığın yaşandığı bir diğer alanda iş bulma ve ev bulma konusunda yaşanmaktadır. N3-2 kodlu görüşmeci Almanya’da göçmen olarak karşılaşılan birincil sorunun ırkçılık olduğunu belirterek, *“İrkçilik tüm göçmenlerin yaşadığı sorun. Soyadınız tam Alman değilse ev bulmakta iş bulmakta zorlanabilirsiniz. Seneler geçtikçe ırkçılık gerilese de var”* demiştir.

Yanıtlardan anlaşıldığı üzere karşılıklı önyargılar gruplaşmalara yol açmış, iki kültürün tam anlamıyla kaynaşamamasına neden olmuştur. Bununla birlikte, dil öğrenmeme konusunda, Türklerin bazılarının geliştirdiği direnç dilin çok önemli olduğu Almanya’da entegrasyon konusunda büyük engel teşkil etmiştir.

“Türkler’in yüzde 60’ı maalesef buraya entegre olamadı, hala Türkiye’ye çok bağlılar” diyen N2-3 kodlu görüşmeci Türkler’in Almanca’yı geç öğrenmesinin entegrasyonu olumsuz etkilediğini belirtmiştir:

“Dil Almanya’da çok önemli örneğin Polonyalı işçiler hemen Almanca öğrenmeye çalışıyorlar ama Türklerde öyle bir çabayı görmüyorum. 2. kuşak olarak bir araya geldiğimizde Türkçe konuşuyoruz, 3.kuşak da Türkçe’yi az bildiğinden Türkçe Almanca karışık konuşuyor.” (N2-3, 1969 doğumlu)

B2-5 kodlu görüşmeci alevi kökenli olması nedeniyle, Sünni Türkler’in onlara ayrımcılık yaptığını belirtmiştir:

“Burada Türkler’in arasında mezhep ayrımcılığı var. ‘Siz ölülerinizi yıkıyor musunuz?’, ‘mum söndürme nedir?’ gibi garip sorulara hala maruz kalıyoruz. ‘Alevilerin yemeği yenmez’ vs. tavırları burada Türklerde görüyoruz.” (B2-5, 1971 doğumlu)

Yarı yapılandırılmış görüşme yapılan 36 kişiden sadece 2’si Almanya’da en zorlandığı şeyin Türkiye’den uzakta olması olarak yanıtlamıştır.

B2-5 kodlu görüşmeci “*Burada yıllarca yaşıyorsun ve cansız bedeninin bir tabutla Türkiye’ye gönderiliyor. En ağırı bu bence*” demiştir.

N3-2 kodlu 22 yaşındaki mesleki eğitim alan görüşmeci ise “*Sadece tatillerden tatile Türkiye’ye gelebilmemiz galiba üzüyor bizi. Buradaki gurbette olanları*” diyerek vatan hasretini birincil sorun olarak dile getirmiştir.

Almanya’da en çok karşılaşılan sorun 36 görüşmeciye göre gizli ırkçılıktır. Eğitim hayatında, ev ararken ya da iş başvurularında görülen bu gizli ırkçılığa görüşmeciler direkt kendileri maruz kalmasa da yakınlarının maruz kaldığını belirtmiştir. İkincil öne çıkan ve Almanlarla Türklerin uyum sağlamasının önüne geçen kültürel farklılıklar ve dini farklılıklardır. İki görüşmeci dil bariyerini kültürel farklılıklarla dile getirirken, hemen her görüşmeci Almanya’da Alıncayı iyi bilmenin öneminden söz etmiştir.

4.4.4. Medya Kullanımı ile Sosyal Entegrasyonun İlişkisi: Göçmen Tipolojileri

Araştırmanın teorik çerçevesini oluşturan Esser’in sosyal entegrasyon teorisinin 4 boyutundan 3’ü araştırmanın bir ayağını oluştururken diğer ayağını da göçmenlerin günlük medya kullanım pratikleri oluşturmaktadır. Medya kullanımı ve sosyal entegrasyon arasındaki ilişkiyi kurabilmek için, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle ve katılımcı gözlemlerden ortaya çıkan bulgular: Vatandaşlık, aidiyet ilişkisini kapsayan ‘kimlik’; sosyal çevre, dernek üyeliği, evlilik gibi detayları kapsayan ‘sosyal etkileşim’; kültürel alışkanlıkları ve dil kullanımı içeren ‘kültürleşme’ boyutlarına göre analiz edilmiştir. Sosyal entegrasyon ayağına bakıldığında Esser’in teorisine göre, kültürleşme ile başlayan entegrasyon sürecinin görüşmecilerde çok fazla görülmediği, kültürel ve dini farklılıkların Türkler’in Almanların kültürel alışkanlıklarını almasına, kültürel olarak benzeşmelerine büyük ölçüde engel olduğu söylenebilir. Dil kullanımı konusunda 2.kuşağın bilinçlendiği, çocuklarını yani 3.kuşağı iki dilli büyüterek küçük yaşta yaşadıkları topluma dil anlamında uyum sağlamalarına dikkat ettikleri ortaya çıkan sonuçlar arasındadır.

Sosyal entegrasyonun bir diğerk boyutu olan etkileşim boyutunda ise evlilik, sosyal çevre gibi detaylarla görüşmecilerin Almanlarla etkileşimi anlaşılmaya çalışılmıştır. 36 kişiden 14'ü evlidir ve 11'i Türk kökenli kişilerle, geriye kalan 3'ü ise Letonyalı, Afgan ve Bosna kökenli kişilerle evlidir. Türklerle evlenen 11 kişiden 7'si Türkiye'den akrabaları aracılığıyla görücü usulüyle evlenmişlerdir. Düğünleri de Türk usullerine göre ya Türkiye'de salon düğünü şeklinde ya da Almanya'da Türk örf ve adetlerine göre yapılmıştır. Yani evlilik yolu ile etkileşimleri söz konusu olmamıştır. Benzer şekilde görüşmecilerin sosyal çevrelerine bakıldığında, 2. ve 3. kuşak çok fark etmeksizin Almanya'da göçmen kökenli olduklarından Türkler'in ve Kürtler'in dışında Arap, Faslı, Rus, Polonyalı gibi Almanya'da yaşayan farklı göçmen gruplarla arkadaşlık kurdukları görülmüştür. Alman arkadaş sayısı daha çok okulda ve işyerlerindeyken yüksektir ancak okul ya da iş hayatı sonlanınca görüşmeciler Alman arkadaşlarından uzaklaşıp daha çok mevcut Türk arkadaşlarına ve derneğe üyeyse derneğin sosyal çevresine dönmektedirler. *“Çalıştığım yerde Almanlar var, aramız gayet iyi ama yakın çevremde daha çok Türkler var”* diyen bu kesim hatırı sayılır ölçüdedir.

Vatandaşlığın ifade ettiği şeyler, kimlik tanımlamaları ve aidiyet hissiyatı ile ilgili yanıtların analiz edildiği kimlik boyutu konusunda da özellikle 3.kuşağın melez bir kimlik taşıdığı, bazılarının iki ülkeye de ait hissetmediği yanıtları, 'transmigrant' (Faist, 2000) kavramıyla açıklanabilir. Vatan kavramı artık ulusötesi sosyal alanlarda yaşanmakta ve taze tutulmaktadır. Ardıl kuşaklar, Almanya'da Müslümanlığa ait bayramları kutlayarak, pazar günü dernek kahvaltıları, cem törenleri, derneklerin düzenledikleri konser etkinliklerinde Türk göçmenlerle buluşarak ve yılda 1-2 kez Türkiye'de tatil yaparak zihinlerindeki anavatan imgelemine canlı tutmaktadır.

Kimlik tanımlamalarında kişinin Türkiye, Almanya'ya aidiyet hissiyatının, sosyal çevresinin, dini ve kültürel yapısının etkili olduğu görülmüştür. Medya ve entegrasyon çalışmalarındaki ana 3 paradigmadan biri olan kültürel kimlik paradigmasından yola çıkarak çalışmasını gerçekleştiren Hepp'in araştırmasında kullandığı iletişimsel ağlar (communicative networking) kavramına benzer şekilde bir yaklaşımla hareket edilmiştir. Bu nedenle kişinin sadece sosyal entegrasyonun bir parçası olmakla kalmayıp, Türkiye'den haberdar olmasını ve Türkiye ile ilişkisini

sürdürmesini de sağlayan ‘sosyal çevre’ gibi unsurlar iletişim ağları adı altında tablollaştırılmıştır. Sosyal entegrasyon ile medya kullanımı üzerinden bir kullanıcı tipolojisi oluşturmak yerine göçmenlerin kendi kimlik tanımlamalarını, aidiyet hissiyatlarını, kimlik ve iletişimsel ağlar arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak medya kullanımlarına göre göçmen tipolojileri oluşturulmuştur. Görüşmecilerin Türkçe ve Almanca dilleri başta olmak üzere medya kullanım alışkanlıkları ile kimlik tanımlamaları ele alındığında 3 farklı gruptan bahsedilebilir: Türkiye’ye yönelenler, çoklu etnik kimliklere yönelenler ve dünyaya yönelenler.

Tablo 4.5: Göçmen Tipolojisi ve Medya Kullanımları Arasındaki İlişki

Göçmen tipolojisi	Kimlik	İletişimsel ağlar
Türkiye’ye yönelenler (Origin-oriented)	Türk	Türkiye kökenli ağ çevresi
Çoklu etnik kimliğe yönelenler (Ethno- oriented)	Alman-Türk (Deutschetürken)	İki kültürlü ağ çevresi
Dünyaya yönelenler (World-oriented)	Dünya vatandaşı	Ulusötesi ağ çevresi

Kaynak: Hepp ve arkadaşlarının çalışmasından uyarlanmıştır.

Kendini Türk olarak tanımlayan görüşmecilerden sadece biri daha çok Türkiye’yi, bir diğer görüşmeci de hem Türkiye’yi hem Almanya’yı takip ettiğini söylemiştir. Kendini Alman-Türk olarak tanımlayan ve çoğunluk olan 19 kişiden 15’i ise daha çok Almanya’yı ya da hem Türkiye hem Almanya’yı takip etmektedir. Geriye kalan 4 kişiden 1’i iki ülkeyi de çok az takip etmekte ya da hiç takip etmemekte, 3’ü de daha çok Türkiye gündemini takip etmektedir. Kendini dünya vatandaşı olarak tanımlayan 4 kişi ise daha çok Almanya gündemini takip ettiğini, her iki ülkenin

gündemini de daha çok Alman kaynaklardan takip ettiklerini belirtmişlerdir. Daha çok Türkiye gündemini takip eden 5 görüşmecinin 3'ünün kendini milliyetçi olarak tanımladığı diğer ikisinin de Türkiye ile bağlarının hem eşi dolayısıyla hem de medya takibi açısından kuvvetli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Almanya'ya göç etmelerinin üzerinden yıllar geçmiş olsa dahi, Türkiye kökenli göçmenler içinde kendilerini nasıl tanımladıkları sorulduğunda birincil olarak Türkiye'yi referans gösteren ve kendisini bir "Türk" olarak tanımlayanlar bulunmaktadır. Bu göçmenlerin sosyal çevresinde daha çok Türkler ve diğer etnik kökenden göçmenler bulunmaktadır. Türkiye'ye yönelen göçmen tipolojisi altında yer alan Türk göçmenler iki ülkenin gündemini de pek takip etmeyen ya da çok az takip eden, medyayı daha çok eğlence amaçlı kullanan, politikaya ilgisiz kesimdir. Sadece bir görüşmeci daha çok Türkiye'yi ve bir diğer görüşmeci de hem Türkiye'yi hem Almanya'yı takip ettiğini söylemiştir. Kendini Türk olarak tanımlayanların hiçbirinin 2. veya 3.kuşak fark etmeksizin Türkiye'de doğmamış olması dikkat çekicidir. Örneğin B3-8 kodlu Almanya doğumlu 22 yaşındaki görüşmeci de kendini Türk olarak tanımlarken Türk kültürüne olan yakınlığını şu sözlerle anlatmıştır:

"Çocukken Çanakkale'den işçi olarak Bremen'e gelmiş olan anneannem ve dedemle büyüdüm. Onlardan Türk kültürünü ve dini ritüellerimizi öğrendim. Annemle babam ayrılmış olsa da annemle birlikte ve de tek olarak onları bayramda mutlaka ziyaret ederim, düzenli olarak görürüm. Türk kimliğine dair pek çok şeyi onlardan öğrendim ve devam ettiriyorum, bu nedenle çok mutluyum. Kendimi Türk ve Müslüman olarak tanımlıyorum." (B3-8, 2001 doğumlu)

B2-3 kodlu görüşmeci Almanya ve de Türkiye gündemini çok az takip ettiğini haber sitelerinden çok Türkiye'de yaşayan akrabalarından Türkiye ile ilgili haber aldığını söylemiştir. Medyayı takip etmeme sebebini ve iki ülke arasındaki gündem farklılığını şu sözlerle açıklamıştır:

"Türkiye'de politika çok yoğun yaşıyor. Hatta görüş farklılıkları yüzünden insanlar birbirine giriyor ama burada öyle değil. Hatta benim tanıdığım pek çok Alman oy bile kullanmıyor. Seçim zamanlarında da kimse kimseye hangi partiye oy verdiğini sormuyor, kime oy verdiğin

özel bir bilgi çünkü. Ben de hayatımda hiç oy kullanmadım. Türkiye için oy vermiyorum çünkü Türkiye’de yaşamadığımdan oradaki durumu çok iyi bilmiyorum.” (B2-3, 1990 doğumlu)

Kimlik arayışı ve medya kullanımındaki bu Türkiye’ye yönelim Alman medyasının hiç kullanılmadığı anlamına gelmemektedir. Görüşme yapılan hemen herkes Türkiye ve Almanya medyasını farklı oranlarda takip etmekteydi ancak Türkiye’ye yönelenlerde Türk medyası daha ağır basmaktadır. SAP danışmanlığı yapan Bremen doğumlu B3-1 kodlu görüşmeci de her iki ülkenin gündemini çok az takip ettiğini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Ailemle yaşadığımdan haftada 2-3 kez televizyon izlerken onlarla birlikte ATV ve A Haber izliyorum. Onun dışında özellikle takip ettiğim bir haber sitesi yok ancak sosyal medyadan ilgimi çeken bir konu olursa haberlere bakıyorum. Konu Türkiye ile ilgiliyse Türkçe, Almanya ile ilgiliyse Almanca haberleri okuyorum.” (B3-1, 1988 doğumlu)

Çoklu etnik kimliklere yönelen göçmen tipolojisindeki göçmenler ise iki kültürlü ağa sahiptir. Her 2 ülkeden medyayı ya da daha çok Alman medyasını takip ederler. Alman-Türk olarak nitelendirildiğinden ‘etno-oriented’ yani çoklu kimliğe yönelenler adı verilmiştir.

Çevresinde Alman ve farklı etnik gruplardan insan olan bu grup, genelde emekli olunca Türkiye’de yaşamayı düşünmektedir. Kendini Alman-Türk olarak tanımlayan ve çoğunluk olan 19 kişiden 15’i ise daha çok Almanya’yı ya da hem Türkiye hem Almanya’yı takip etmektedir. Geriye kalan 4 kişiden 1’i iki ülkeyi de çok az takip etmekte ya da hiç takip etmemekte, 3’ü de daha çok Türkiye gündemini takip etmektedir.

Çevresinde Alman ve farklı etnik gruplardan insanlar olan bu grup, genelde emekli olunca Türkiye’de yaşamayı düşünmektedir. Örneğin Bremen’e çocuk yaşta aile birleşimi ile gelen ve hala Bremen’de yaşayan 52 yaşındaki emekli B2-5 kodlu görüşmeci kendini Alman-Türk olarak tanımlamaktadır ve her iki ülkenin gündemini de çift dilli olarak takip etmektedir:

“Türkiye’de iken Türkçe, Almanya’dayken de buradaki bölgesel gazeteleri okuyorum. Televizyonu ise her gün düzenli izlerim. Dönem dönem Türkçe ya da Almanca. Türkiye’den haber için FOX ve Halk TV’yi izlerim. Almanya kanallarından da RTL, RTL2, Fox.” 8B2-5, 1971 doğumlu)

Yine Bremen’de doğmuş ve büyümüş olan gazete stajyeri B3-3 kodlu görüşmeci babası televizyon açınca TRT ve ATV’de genelde haber bülteni

izlediklerini onun dışında kendinin Türkçe haber takip etmediğini belirtmiş ve *“Almanca ya da İngilizce haber okurum. Tagesschau.de’yi en çok takip ederim”* yanıtını vermiştir.

3.kuşaktan üniversite öğrencisi olan B3-9 kodlu görüşmeci, Türk olmayan biriyle evlenmek isterse başta anneannesi olmak üzere tüm ailesinin karşı çıkacağını belirtmiş ve kendini yüzde 60 Alman, yüzde 40 Türk olarak gördüğünü şu sözlerle açıklamıştır:

“Beni yetiştiren insanlar Türk bunu da yadsıyamam. 1-2 yıl öncesine kadar ben kendimi yüzde yüz Türk görüyordum ama ancak Almanya’da doğmuş ve de büyümüş, okula gitmiş, sosyalleşmiş bir insan yüzde yüz Türk olamaz. Son yıllarda ben yüzde 60 Alman, yüzde 40 Türk’üm diyorum çünkü yaşamadığım bir ülkeye yüzde 100 ait olmam mümkün değil.”(B3-9, 2001 doğumlu)

3.kuşağın arada kalmışlık hissini daha çok yaşadığı görüşmelerde ortaya çıkmıştır. İki ülkeye de aynı seviyede uzak olduğunu belirten bir diğer B3-2 kodlu görüşmeci, *“Buraya da tam ait hissetmiyorum, Türkiye’de de ait hissedemiyorum orayı çok iyi bilmediğinden”* diyerek arada kalmışlık hissiyatını dile getirmiş kimliğini ise Türk kökenli Alman olarak tanımlamıştır.

Dünyaya yönelen göçmen tipolojisi ise ulusötesi ağlara sahiptir. Çevresinde Alman ve farklı gruplardan insanlar olan ve İngilizce olarak dünya gündemini de takip eden kesimdir. İleride yaşamak istediği ülke de Almanya veya dünyada bir ülkedir.

Dünyaya yönelen göçmen tipolojisi ise ulusötesi ağlara sahiptir. Çevresinde Alman ve farklı gruplardan insanlar olan ve İngilizce olarak dünya gündemini de takip eden kesimdir. Kendini dünya vatandaşı olarak tanımlayan 4 kişi ise daha çok Almanya gündemini takip ettiğini, her iki ülkenin gündemini de daha çok Alman kaynaklardan takip ettiklerini belirtmişlerdir. İleride yaşamak istediği ülke de Almanya veya dünyada bir ülkedir. Anadili seviyesinde Almanca bilen 4 görüşmeciden B3-5 kodlu kamu çalışanı kimliğini şöyle açıklamıştır:

“Kendimi Alman ya da Türk olarak nitelendiremem. Annem yarı Alman yarı Türk, babam Kürt. Ben kendimi insan olarak tanımlıyorum. Her kültürden bir şeyler aldım. Dünya vatandaşıyım.” (B3,5, 2001 doğumlu)

Özetlemek gerekirse; sosyal çevre ve kültürel alışkanlıklar bağlamında Alman toplumuyla çok fazla kaynaşmamış olan görüşmecilerin hiçbirinin kendini Alman

olarak tanımlamaması, büyük çoğunluğunun Alman-Türk olarak tanımlaması ve medya kullanımlarında da çok az da olsa hemen hepsinin Almancanın yanında Türkçeyi kullanmaları Türkiye'nin ve köken kimliklerinin günlük yaşam pratiklerindeki etkisini göstermektedir. Buna karşın hem geleneksel medya hem de sosyal medya ile internetten Türkiye ve Almanya gündemine olan genel ilgisizlik politik ilgisizlik, yaşamadığı ülkeye olan ilgisizlik, dilbilgisi yetersizliği, Türkçe medyanın içeriğinin beğenilmemesi, Alman haberlerindeki Türk imajı gibi çeşitli nedenlerle açıklanabilmektedir.

SONUÇ

Sosyal entegrasyon hem çift taraflı hem de çok bireysel faktörlerden etkilenen bir yapıya sahiptir ve tıpkı bireyin şekillenmesi gibi ömür boyu sürebilmektedir. Türk işçilerin göç etmesinin ardından, ailesini de taşıdığı Avrupa ülkelerinden en çok da Almanya’da yaşayan Türkler’in Alman toplumuna entegrasyonu yıllardır tartışılmaktadır. Bu çalışmanın konusu Almanya’ya göç etmiş olan Türklerin yaşadıkları sosyal entegrasyon sürecinde medyanın rolünü tartışmaktır. Bu araştırmayla, Almanya’da yaşayan 2. ve 3.kuşak Türk göçmenlerin kendini tanımladığı göçmen kimliği de göz önünde bulundurarak, Alman medyasını ve Türk medyasını hangi amaçla ne kadar kullandığını tespit etmek, medyayı takip etmiyorsa neden etmediğini incelemek hedeflenmiştir. Araştırmada 2.kuşaktan kastedilen Almanya’ya göç eden ilk Türk işçilerin çocuklarıdır. 3.kuşak da 2.kuşağın çocukları yani 1.kuşağın torunlarıdır. Bu konuda yapılan akademik çalışmalar 2000’lerden beri Türkler de dahil farklı göçmen grupların göç ettikleri topluma entegrasyonunun seviyesini çeşitli entegrasyon ölçekleriyle belirlemeye çalışmaktadır. Bu çalışma nitel bir araştırma olması nedeniyle, öncü nicel çalışmalarda yapıldığı gibi entegrasyon seviyelerini çeşitli değişkenler koyarak ölçmek amacı ve imkânı yoktur.

Lockwood’un sistem ve sosyal entegrasyon ayrımını kabul eden Esser’in sosyal entegrasyon teorisinin 4 boyutundan 3’ü -kültürleşme, etkileşim ve kimlik-boyutları ile günlük geleneksel medya ve sosyal medya ile internet kullanımları ile ilgili detaylı sorular Kuzey Ren Vestfalya, Bremen ve Berlin eyaletlerinden 2. ve 3.kuşak 36 görüşmeciye yarı yapılandırılmış görüşmelerde sorulmuştur. Veri setlerinin tematik analizi kısmında sosyal entegrasyonun 3 boyutunun yanı sıra medya da ayrı bir boyut olarak ele alınmıştır. Görüşmecilerin çalışmada kullanılan sosyal entegrasyonu çalışmanın teorisiyle bağdaşan şekilde anlamaları ve sistem entegrasyonu ile karıştırmamaları için görüşmeler esnasında çeşitli örnekler verilmiştir. Ayrıca görüşmecilerin uyumdan ne anladığını bilmek için de entegrasyon temasının altında “Sizin için bir topluma uyum nedir?” sorusu da sorulmuştur. Alınan yanıtların pek çoğu dil öğrenme, iş bulma, en son da kültürel olarak kaynaşma şeklinde

olmuştur. Bununla birlikte, göçmen Türklerin kullandıkları medya kanallarının ve içeriklerin Alman kültürüne entegre olmayı kolaylaştıracak şekilde mi yoksa etnik kökene dayalı dışa kapalı bir grup olarak sosyalleşmeyi sağlayacak ve bu şekilde entegrasyonu zorlaştıracak bir şekilde mi kullanıldığı da anlaşılmaya çalışılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme yapılan 36 Türk göçmenin görüşlerine bakıldığında, hemen hepsi kendini Almanya'ya entegre olmuş ya da uyum sağlamış olarak görmektedir. Görüşmecilerin neredeyse yarısının kendini Almanya'ya entegre olmuş görmesine rağmen diğer göçmen Türklerin büyük çoğunluğunu Almanya'ya entegre olmuş görmemesi ise dikkat çeken bir bulgudur. Görüşmecilerin sosyal entegrasyonun boyutları ile ilgili verdikleri yanıtlar kültürleşme, kimlik, sosyal etkileşim olarak başlıklar altında incelenmiş, görüşmecilerin gerçekte sosyal entegrasyonlarıyla ilgili bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kültürleşme boyutu kültürel öğeler ve dil kullanımlarıyla ilgili noktaları, etkileşim boyutu sosyal çevre boyutu yaşamda kurulan ve sürdürülen sosyal ilişkileri, kimlik boyutu vatandaşlığın ifade ettiği şeyler, kimlik tanımlamaları ve aidiyet hissiyatı gibi hususları kapsamaktadır. Bu boyutların çatısını oluşturan sosyal entegrasyon kavramı görüşmecilere sorulduğunda

Esser'in sosyal entegrasyon teorisinin bir diğer boyutu olan etkileşimin ise görüşmecilerin sosyal çevrelerine ve evlendikleri kişilerin kökenlerine bakıldığında etkileşime/kaynaşmaya yönelik olmadığı görülmüştür. Evli görüşmecilerin büyük çoğunluğu kendi ailesinden, köyünden, şehrinden kişilerle genelde görücü usulüyle evlenmiştir. Yabancı kökenli kişilerle evlenen 3 kişiden 2 kişinin eşi Müslüman'dır. Türkle evlenen 11 kişiden 7'si Türkiye'den akrabaları aracılığıyla görücü usulüyle evlenmişlerdir. Düğünleri de Türk usullerine göre ya Türkiye'de salon düğünü şeklinde ya da Almanya'da Türk örf ve adetlerine göre yapılmıştır. Görüşmecilerden boşanmış olan bir kişi de eşinin Almanya doğumlu Türk olduğunu düğünlerinin hem Bremen'de hem de Bursa'da Türk düğünü şeklinde yapıldığını söylemiştir. Bu noktada yine evlilik yoluyla etkileşimin de Almanlarla az olduğu görülmektedir.

Dernek üyeliğinin de sosyal çevrenin bir parçası olduğu göz önünde bulundurulduğunda dernek üyesi olan 19 kişiden sadece 1'i Almanların kurdukları

derneğe (N2-2) geriye kalanların hepsi Almanya’da yaşayan Türkler’in kurdukları dini derneklere (DİTİB, Alevi dernekleri) ve spor derneklerine üye olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da yine dernek üyeliklerinin Almanlarla etkileşimi sağlayacak şekilde değil, tek yönlü etnik kökenlere göre gerçekleştiğini göstermektedir.

Kendini Türk olarak tanımlayan ve Türkiye’ye ait hisseden 11 görüşmeciden 8’inin sosyal çevrelerine bakıldığında, 3’ünün Türklerle sosyalleştiği, geriye kalan 5 kişinin ise başta Türkler olmak üzere, farklı milletlerden göçmenlerle ve çok az Almanla sosyalleştiği görülmektedir. Kuşaklar özelinde ise, ikinci kuşak daha çok eğitim hayatında Almanlarla arkadaşlık edip iş hayatı bitince sosyal çevresinde genelde sadece Türkler ve farklı göçmen grupları kalmıştır. 3.kuşak da benzer şekilde bir eğilim göstermiş, okul hayatında Alman arkadaş edinemeyen görüşmecilerde bu durumun birincil sebebi alkol kullanmama ve kültürel uyumsuzluklar, karşılıklı önyargı ve gruplaşmalar yer almıştır. 3.kuşak hem iyi Almanca bilgisi hem de eğitim seviyesi nedeniyle Almanlarla daha çok iç içedir.

Etkileşimin daha çok Türklerle ve göçmen gruplarla olması dikkat çekici bir bulgudur. Sosyal entegrasyonu sağlayan bir boyut olan etkileşimin genel olarak az olduğunu söylemek mümkündür. Kimlik boyutunda ise görüşmecilerin yarısı kendini Türk-Alman olarak yani melez kimlikle tanımlarken, kimsenin kendini Alman olarak tanımlamaması dikkat çekicidir. Türk kimliği ve Türkiye ile az ya da çok bağı bulunan göçmenlerin bu durumu ulusötesi göçmen tanımıyla açıklanabilir.

Genel olarak bakıldığında, görüşmecilerin büyük çoğunluğu Türk ve Alman kimliğini farklı seviyelerde kendi kimliğinde barındırırken, arada kalmışlık hissi yoğun basarak kendini çeşitli sebeplerle ne Türkiye’ye ne de Almanya’ya ait hissettiğini belirten görüşmeciler bulunmaktadır. Özellikle 2.kuşağın cinsiyet fark etmeksizin yaşadığı aile baskısı ve kültürel değerler nedeniyle arada kalmışlık yaşadığı gözlemlenmiştir. 3.kuşağa yani arada kalmışlık yaşayan 2.kuşağın çocuklarına da zaman zaman sirayet eden bu durum Türk aile yapısının baskın değerlerini ortaya koymaktadır. Öyle ki, Almanya’da öğretmenlik yapan 2.kuşak N2-6 kodlu görüşmeci Seda, Almanya’ya işçi olarak gelen babasının annesinin Almanya’da mesleği olan ebeliği yapmasına izin vermediği için bir süreliğine çocuklarını da alarak Türkiye’ye

döndüğünü yıllarca babasından uzak yaşadığını anlatmıştır. Yine aynı görüşmeci Almanya'daki Türklerin yaşayış ve kafa yapısı olarak Türkiye'den çok geride kaldığını, her yıl Türkiye'ye gittiklerinde insanların çok daha rahat giyindiğini, hareket ettiğini söylemiştir. Bu görüşü hem 2. kuşaktan hem de 3.kuşaktan pek çok kadın görüşmeci paylaşmaktadır.

Sosyal entegrasyonun kimlik boyutuna bakıldığında ise 36 görüşmeciden hiçbiri kendini Alman olarak tanımlamamıştır. Vatandaşlık durumları da incelenen görüşmecilerden Almanya'da doğmuş olmasına rağmen Alman vatandaşı olma hakkını kullanmayan 3 kişinin bu yaklaşımını, Almanya'da rahatlıkla çalışma ve oturma izni almalarına bu konuda sorun yaşamamalarıyla açıklanabilir. Bunun yanı sıra 2008 yılında çıkan Vatandaşlık Sınavı da önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Alman vatandaşlığına sahip olan 33 görüşmeciye yöneltilen “Alman vatandaşlığı sizin için ne ifade ediyor?” sorusuna verilen cevaplarda benzer görüşler hakimdir. Görüşmecilerin büyük bir kısmı, Avrupa'da seyahat özgürlüğü, Almanya'da söz hakkı ve kabul görme anlamlarının yanı sıra Alman vatandaşlığına sahip olmanın Almanya'da bir Türk göçmen olarak ırkçılığa karşı bir koruma kalkanı görevi gördüğünü belirtmiştir. Genel eğilimin aksine 2 görüşmeci Alman vatandaşlığının bile koruma kalkanı olacağını sanılarak geçildiğini ancak hala ayrımcılıkla karşılaştıklarını söylemiştir.

Kimliğini Alman-Türk olarak tanımlayan 18 görüşmecinin melez kimlikler ortaya koyduğu hem sosyal çevreleri hem de ait/yakın hissettikleri ülkeler ile ortaya çıkmaktadır. “Kendinizi ait/yakın hissettiğiniz ülke hangisidir?” sorusuna verilen “hem Türkiye hem Almanya”, “Önce Türkiye sonra Almanya”, “Önce Almanya sonra Türkiye” yanıtları iki ülkeye de farklı seviyelerde yakınlık olarak değerlendirildiğinde, 18 görüşmeciden 9 görüşmecinin her 2 ülkeyle de kimlik bağı olduğu söylenebilir. Kimliğini Alman-Türk olarak tanımlayan 18 görüşmeciden geriye kalan 5 kişi Almanya, 3 kişi ikisine de uzak, 1 kişi de Türkiye'ye ait hissettiğini belirtmiştir.

Kimlik ve aidiyetle ilgili sorulara alınan yanıtlar ışığında Almanya'da yaşayan 2. ve 3.kuşak Türk göçmenlerde melez kimliklerin ortaya çıktığı bu çalışmada da

doğrulanmıştır. 36 görüşmeciden 11'i kendini sadece Türk olarak nitelerken, bu görüşmecilerin 8'i ait olduğu ülke olarak da sadece Türkiye yanıtını vermiştir. 4 kişi kendini dünya vatandaşı olarak görürken, 4 kişi de çeşitli sebeplerle her iki ülkeye de aynı şekilde uzak diğer bir deyişle “*Ne Türkiye’ye ne Almanya’ya ait*” görmektedir. Görüşmecilerden hiçbiri kendini Alman olarak nitelendirmemesi dikkat çekerken, geriye kalan 19 görüşmeci** kendini Alman-Türk (Deutsch-Türk) olarak tanımlamış, bunlardan 3’ü kimliklerindeki oranı da belirtmişlerdir.

Görüşmecilerin 11’inin kendini sadece Türk olarak tanımlaması ve hiçbirinin Alman olarak tanımlamaması aslında Almanya’da yaşayan 2. ve 3.kuşak Türkler için kendi göç etmese de vatan kavramının artık toprakla da bağı olmadığını Faist’in belirttiği gibi ulusötesi bağlar ve ulusötesi göçmen kavramlarıyla açıklanabilir.

Kimlik tanımlamalarında kişinin Türkiye, Almanya’ya aidiyet hissiyatının, sosyal çevresinin, dini ve kültürel yapısının etkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle kişinin sadece sosyal entegrasyonun bir parçası olmakla kalmayıp, Türkiye’den haberdar olmasını ve Türkiye ile ilişkisini sürdürmesini de sağlayan ‘sosyal çevre’ gibi unsurlar iletişim ağları adı altında tablolaştırılmıştır.

Esser’in sosyal entegrasyonunun 3 boyutuna göre analiz edilen veri setlerine göre görüşmeciler her ne kadar kendinin entegre olduğunu belirtse de yapılan analize göre etkileşimde yani Alman kültürü ve toplumu ile kaynaşmada zayıf kaldığı, kimlik konusunda melez kimliğe sahip olduğu ya da iki kimlik arasında sıkışmışlık hissettiği, dil konusunda özellikle 3.kuşak Almanca bilgisinde 2.kuşağa göre daha yetkin olsa da dini farklılıkların kültürleşme boyutuna olumsuz etki ettiği ortaya çıkmıştır.

Sosyal entegrasyonun çift taraflı bir süreç olduğundan yola çıkarak çok iyi entegre olamadığı görülen Türk göçmenlerin iyi entegre olamamasında sosyal entegrasyonun tüm bu boyutlarını etkileyen çift taraflı nedenler ortaya çıkmıştır.

1.kuşak ise Esser’in sosyal entegrasyona direkt etkisi olduğunu iddia ettiği dil konusunda geri döneceğini düşündüğü için zayıf kalmıştır. Almancayla okulda tanışan

** Kendini Türkiyeli Alman, Türk kökenli Alman olarak ifade eden görüşmecilerin bu yanıtı için Alman-Türk kimlik tanımlaması yapılmıştır.

ve zorluklar yaşıyan 2.kuşak ise genelde Almanca bilmeyen anne-babasına yani 1.kuşağa tercümanlık yaparak dil anlamında uyum sağladığını gösterse de bu uyum her göçmende aynı seviyede olmamıştır. Eğitim hayatında tam vakıf olamadığı Almanca'nın yanı sıra ayrımcılığın da etkisiyle başarısız olan 2. kuşak göçmenler mesleki eğitime yönelmişlerdir. Türk aile yapısındaki kadına bakış açısının da etkisiyle yüksek öğrenimine devam edemeyen bu nedenle de birinci kuşak gibi işçi olarak ya da ev hanımı olarak hayatına devam eden ikinci kuşaktan kadınların yanı sıra erkeklerin de genelde “abitur yapmayı” gerektirmeyen meslek eğitimine devam ederek zanaatkar olma eğiliminde oldukları görülmüştür. Özetle; Almancası yeterli seviyede olmayan, bu veya ırkçılık gibi başka sebeplerle eğitim hayatında sorun yaşıyan bireyler üniversiteye gitmelerine imkân sağlayan liselere değil daha düşük seviye eğitim veren ve Alman eğitim sistemine göre en fazla meslek eğitimi almaya izin veren liselerden mezun olmuşlardır. Zira gizli ırkçılık görüşmecilerin Almanya'da sosyal entegrasyonda yaşadığı en temel sorun olarak nitelendirilmiş, başta eğitim hayatı olmak üzere, iş ve ev ararken de maruz kalınan en önemli sorun olarak aksettirilmiştir.

Gizli ırkçılığın yanında Almanya'ya uyum sağlamada yaşıyan zorluklarda ikinci sırada kültürel ve dini farklılıklar yer almaktadır. Sosyal entegrasyonun çift boyutlu olduğu ve göç edilen toplumun Berry'nin belirttiği gibi önyargısız olması gerekliliği de göz önünde bulundurulduğunda karşılıklı önyargılar gruplaşmalara yol açmış, iki kültürün tam anlamıyla kaynaşmamasına neden olmuştur. Bununla birlikte, dil öğrenmeme konusunda Türklerin bazılarının geliştirdiği direnç dilin çok önemli olduğu Almanya'da entegrasyon konusunda büyük engel teşkil etmiştir. Kültürel uyumsuzluk ve gizli ırkçılığı kendi yaşıyan ya da çevresinde tanık olan görüşmeciler sisteme entegre olsalar da sosyal entegrasyonu tam olarak yaşayamamalarına ve sosyal çevrelerinde daha çok Türkler ya da farklı göçmen gruplar buldurmalarına neden olmuştur.

Sosyo-ekonomik statülerini etkileyen bu durumdan kendi çocuklarını sakınmak isteyen 2.kuşak çocuklarına küçük yaştan hem Almanca hem Türkçe öğretmeye özen göstermiştir. Çift dilli büyüyen her iki kuşağın dil bilgisi seviyeleri farklı olsa da ortak olan noktaları hem dil hem de kimlik konusunda hemen hepsinin ailesel ve bireysel özellikleri sebebiyle farklı seviyelerde Türkiye ile kurdukları bağıdır.

Sistem entegrasyonu olarak bakıldığında ilk giden kuşağın yaşadığı sorunları diğer kuşakların yaşamadığı görülürken, sosyal entegrasyon bağlamında da melez kimliklerle birlikte kuşaklar ilerledikçe sosyal entegrasyon seviyesinin arttığı görüşmecilerin yanıtlarıyla desteklenmiştir. Bununla birlikte Türk kültürüne yakın hissetse hatta Türkiye ve de Almanya aidiyet hissiyatı yaşasalar da görüşmecilerin büyük çoğunluğu sadece emekli olduğunda belki yılın belirli bir zamanında Türkiye’de yaşamak istediğini, Almanya’da yaşamayı sevdiklerini belirtmişlerdir. Görüşmecilerin Almanya’da yaşamak istememesinin ana nedenlerinden biri ekonomik olarak Türkiye’yi kötü durumda görmeleri ve Türkiye’ye yılda 1-2 kez tatile ve akraba ziyaretlerinde gördükleri ‘Almancı’ muamelesi olmuştur.

Kendi ailemizden değil de başka kişilerden “*Almancı kelimesini duyduk*” diyen N2-4 kodlu görüşmeci bunun kendinde yarattığı hissiyatı şu sözlerle anlatmıştır: Kendinizi bir yabancı gibi hissediyorsunuz. Almancı plakayla gidiyorsun, herkes sana başka gözle bakıyor. Her şey değişiyor, fiyat değişiyor senin için. Konuşmanızdan bile anlıyorlar Almancı olduğunuzu. Türkiye’de yaşayan kadar bilgili değilsin. Aydan gitmiş gibi! (N2-4, 2023).

Türkiye’ye sıklıkla gittiğini belirten B2-4 kodlu görüşmeci de Türkiye’yi çok sevdiğini Bremen’de doğup büyüdüğü ve Almanya’da mesleki eğitim aldığı halde Türkiye’de yaşamayı düşündüğünü belirten 22 yaşındaki B3-4 kodlu görüşmeci de Türkiye’de karşılaştığı Almancı tavrından rahatsızlığını dile getirmişlerdir. Anavatanlarındaki Almancı tavrı Türk göçmenlerdeki sıkışmışlık hissini ve aidiyet hissiyatını önemli ölçüde etkilemektedir. Özetle Alman toplumunda görülen gizli ırkçılık ve kültürel farklılıklar, Türkiye’de karşılaşılan Almancı tavrı Türk göçmenlerin aidiyet hissiyatını her iki ülkeye karşı olumsuz etkilemektedir.

Çalışmanın bir diğer ana ayağını oluşturan medya kullanımı geleneksel medya ve yeni medya olarak ikiye ayrılmıştır. Melez kimlikleri ve ulusötesi bağları gözeterek yapılan bu çalışmada günlük medya kullanım pratikleri sorulurken Dayan’ın da belirttiği gibi medya kullanımı sadece geleneksel medya değil, diaspora mediasından bireysel iletişime kadar pek çok kullanımı yani Hepp’in tabiriyle kişinin iletişimsel ağlarını kapsadığından sadece görüşmecilerin kullandıkları klasik geleneksel medya

araçları değil, kişisel iletişim, dernekler üzerinden iletişim, sosyal medya grupları üzerinden Türkiye ve Almanya ile ilgili haber alma durumları da gözetilmiştir. 2. ve 3. kuşak göçmenlerin Türkiye ve Almanya ile kurdukları bu bağı medya kullanım alışkanlıkları üzerinden araştıran bu çalışmada göçmen kimliğindeki melez yapı medya kullanımına da yansımıştır.

Teknolojinin gelişmesiyle bağlı göçmenlerden medyatize olmuş göçmene kayan göçmenlerin ulusötesi ağlarını kurmasında medyanın rolü yadsınamaz. WhatsApp grupları, Facebook'taki gruplar 'memlekete' uzanan görünmez bir köprü işlevi görürken, uydu yayıncılığıyla göçmenlerin anavatanları ile bağına sağlayan Türkiye'den televizyon kanallarının veya Türk göçmenlerin heyecanla beklediği halk arasındaki adıyla Köln radyosunun günde bir kez Türkçe verdiği haberlerin artık eskisi gibi tercih edilmediği ortaya çıkmıştır. Genel olarak gündem takip etmek amaçlı medya kullanımının azaldığı, hemen her gün kullanılan sosyal medya ve internet platformlarının daha çok eğlence, alışveriş ve sosyalleşme amacıyla kullanımının öne çıktığı görülmüştür.

Görüşmecilerin en çok kullandığı medya araçları televizyon ve internettir. Sosyal medya platformlarını ve interneti her gün kullanmayan görüşmeci yoktur. İnternet ve sosyal medya kullanım amaçları iş için kullanım dışında sırasıyla eğlence, arkadaşlarla iletişim, haber ve bilgi alma, alışveriş, borsa takibidir. 3.kuşağın arada kalmışlık hissini daha çok yaşadığı görüşmelerde ortaya çıkmıştır. İki ülkeye de aynı seviyede uzak olduğunu belirten bir diğer B3-2 kodlu görüşmeci, "*Buraya da tam ait hissetmiyorum, Türkiye'de de ait hissedemiyorum orayı çok iyi bilmediğinden*" diyerek arada kalmışlık hissiyatını dile getirmiş kimliğini ise Türk kökenli Alman olarak tanımlamıştır.

Politik görüş kişinin üye olduğu derneği etkilediğinden eylemlere katılmaktan tutun hangi Türkçe medya organını takip ettiğinde belirleyici olmaktadır. İzlenen kanallar başta TRT, ATV, A Haber olmakla birlikte Kanal D (3), Show TV (2), HaberTürk (1), TRT Deutsch (1) de izlenen Türkiye menşeli televizyon kanalları arasındadır. Televizyon izleyen kişiler arasında 2 görüşmeci muhalif olarak nitelendirilebilecek Tele1, Halk TV, Fox TV izlediğini belirtmiştir. Görüşmecinin

kendisinin Türkiye gündemi ile bir ilgisi olmasa da ailesinden ya da sosyal medyada takip ettiği arkadaşlarından görerek haberdar olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Türkçesi çok iyi olmayan 3.kuşak ailesinin yanında TV haberlerine maruz kalırken, duyduğu haberleri internette arayıp detaylarına bakmaktadır. 3.kuşak Türkiye'deki medya organlarını çok fazla tanımadığından önüne ilk çıkan habere tıklarken, bir kısmı da Alman haber kanallarından haberi okumaktadır.

Türkçe'ye daha hâkim olan 2.kuşak da tıpkı 3.kuşak gibi ne Türkçe ne de Almanca gazete okumaya karşı ilgilidir. 36 görüşmeciden sadece B2-5 kodlu Bremen'de yaşayan 2.kuşak kadın görüşmeci hem Türkçe hem Almanca gazete okuduğunu belirtmiştir. Yine Bremen'den 3.kuşak kadın görüşmeci Türkçe gazeteyi ayda bir ve yılda 1-2 kez Türkiye'ye gittiğinde okuduğunu belirtmiştir. B3-5 kodlu Bremen'de doğmuş büyümüş olan 3.kuşak bir diğer kadın görüşmeci de her sabah Almanca yerel gazeteyi gözden geçirdiğini söylemiştir. 2.kuşak erkek bir görüşmeci de eskiden basılı Türkçe gazete okuduğunu ama artık çevrimiçi gazete okuduğunu söylemiştir.

Gazeteden sonra en ilgisiz olunan geleneksel medya aracı dergidir. Görüşmecilerden biri eskiden Almanca kadın dergileri okuduğunu ancak sağlık sorunları sebebiyle bıraktığını, 3.kuşak üniversite öğrencisi erkek bir görüşmeci de eskiden Der Spiegel gibi Alman dergileri basılı olarak alıp okuduğunu ancak son yıllarda online olarak abone olduğunu belirtmiştir. Özetle; yazılı basın olarak bakıldığında Türk gazeteleri Almanya'da yıllardır basılmasına ve de pek çok yerel ve bölgesel Alman gazetesinin günlük dağıtımı sağlanmasına rağmen görüşmecilerin yazılı basın yayınlarına ilgisiz olduğu görülmüştür.

3.kuşağın özellikle Türkçe medyaya ilgisizliği Türkçe dilbilgisi yetersizliğinin de etkili olabileceği göz ardı edilemez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 3.kuşak görüşmecilerin çok azı Türkçe dilbilgisini yeterli olarak tanımlamaktadır. Radyo televizyondan sonra en çok tercih edilen geleneksel medya aracıdır. Metropol FM Türkçe radyo olarak öne çıkmaktadır.

Kişilerin ülke gündeminden haberdar olmasında kimi zaman medya araçlarından önce dernek üyesi ise dernekten, ailesinden ve sosyal çevresinden direkt

öğrenmesi bunun üzerine medya araçlarından bu haberi araştırması veya sosyal medyada akraba ve arkadaşlarının paylaşımlarından haberdar olup, ardından bu haberi araştırması sıklıkla söz konusudur. Dernekler de benzer şekilde Türkiye'nin yansıması olduğundan kutuplaşmayı daha da arttırdığı yönünde eleştiriler almaktadır. Paralel toplumda yaşayan kaynaşmayan Türklerin, Türkiye'de gibi yaşamasını sağlayan gettolar, kahvehaneler, kültürel entegrasyonun önünde büyük bir engel olarak durmaktadır.

Medya kullanımlarındaki dil tercihleri özelinde sosyal medya ve en çok WhatsApp üzerinden 'memleketteki akrabalarını' takip eden özellikle 2.kuşağın medya kullanımında daha çok Türkçe dili ağır basmaktadır. Daha politik ilgisi bulunan ve Alevi kökenli görüşmecilerin hemen hepsinin Türkiye ile sıcak ilişkilerinin olması Türkçe medya kullanımlarını da arttırmaktadır. 2.kuşakta Türkiye gündemine ilgili olan görüşmeciler geleneksel medyayı kullanmaktan çok YouTube'tan Türkiye'den gazetecileri veya haber kanallarındaki tartışma programlarını takip etmektedir.

2.kuşağın Türkiye ile bağıni pekiştiren bir diğeri önemli etken Türkçe medyanın yanı sıra literatüre 'ithal gelin ve damatlar' olarak geçen genelde memleketten görücü usulüyle evlenerek Almanya'ya yerleşen ve Almanya ile yegâne bağı eşi olan Türkiyeli göçmenlerdir. Eşi Türkiye'den gelen görüşmeciler -18 evli kişiden 15'i Türkiye'den- hepsi eşlerinin Türkiye ile olan sıcak bağlarını sebebiyle Türkiye ile ilgili gelişmeleri Türkçe medya organlarından çok eşlerinden aldıklarını belirtmişlerdir. Hatta eşleri nedeniyle Türkiye ziyaretlerine gittiklerini belirten evli 5 görüşmeci olmuştur.

Benzer bir bağ da 3.kuşak ile ebeveyni olan 2.kuşak arasındadır. Aslında Türkçe medyayı takip etmeyen ve Türkçe dilbilgisi de yetersiz olan 3.kuşak gençler ya anne-babasının ya da büyükanne ve dedelerinin yanında Türkçe televizyona maruz kalmaktadır. Bunun dışında Almanca medya kullanımı da 3.kuşağın oldukça sınırlıdır. Politik ilgisinin azlığına bağlanabilir. Bu noktada pek çok görüşmeci Türkiye'deki medya gündemini sürekli politika konuşulan ve gerilimli bulduğunu belirtmiştir. 3.kuşağın medya kullanımında Almanca'nın ağır basmasında Türkçe dil bilgisinin yeterli olmaması yadsınamaz bir etkidir. Sadece aileleriyle ve bazı Türk

arkadaşlarıyla arada Türkçe konuşan 3.kuşak, okulda Türkçe eğitimi alsa da kendini Türkçe ifade etmekte genel olarak zorlanmıştır.

Geleneksel medya ile sosyal medyanın kullanım yoğunluğu farklılık göstermektedir. Kuşak açısından bakıldığında ikinci ve üçüncü kuşaklar sosyal medya kullanımı, sıklığı ve amacı konusunda benzerlikler paylaşmaktadır. Her şeyden önce her iki kuşak da interneti ve sosyal medya platformlarını günlük olarak kullanmaktadır.

İnternet kullanımının en öne çıkan nedenleri arasında sosyal medya uygulamalarına erişim, WhatsApp mobil uygulaması üzerinden tanıdıklarla iletişim kurma, arama motorları aracılığıyla bilgiye ulaşma, dizi ve video izleme, haber alma yer almaktadır. Sosyal medyayı sıklıkla kullanan her iki kuşak da sosyal medya platformlarını öncelikle arkadaşlarıyla iletişim ve eğlence amaçlı kullanmaktadır. Türkçeye daha hâkim olan ve Türkiye gündemine daha duyarlı olan 2. kuşağın önemli bir kısmı da politik görüşüne göre YouTube'da Türkçe yayın yapan belirli gazetecileri/kanalları takip etmektedir.

Medya ve entegrasyon çalışmalarındaki ana 3 paradigmadan biri olan kültürel kimlik paradigmasından yola çıkarak çalışmasını gerçekleştiren Hepp'in araştırmasında kullandığı iletişimsel ağlar (communicative networking) kavramına benzer şekilde bir yaklaşımla hareket edilmiştir.

Türkiye'den haberdar olmasını ve Türkiye ile ilişkisini sürdürmesini de sağlayan 'sosyal çevre' gibi unsurlar iletişim ağlar adı altında tablolştırılmıştır. Sosyal entegrasyon ile medya kullanımı üzerinden bir kullanıcı tipolojisi oluşturmak yerine göçmenlerin kendi kimlik tanımlamalarını ve de aidiyet hissiyatlarını göz önünde bulundurarak kimlik ve iletişimsel ağlar arasındaki ilişkiye göre göçmen tipolojileri oluşturulmuştur. Görüşmecilerin Türkçe ve Almanca dilleri başta olmak üzere medya kullanım alışkanlıkları ile kimlik tanımlamaları ele alındığında 3 farklı gruptan bahsedilebilir: Türkiye'ye yönelenler, çoklu etnik kimliklere yönelenler ve dünyaya yönelenler.

Bu 3 göçmen tipolojisine ulaşana kadar geçen süreçte sosyal entegrasyonu incelenen 3 boyutunda kuşaklara genel olarak bakıldığında, göçmen kimliğinde

aileden 'kültürel miras' olarak aktarılan çeşitli unsurları söz konusudur. Örneğin ailesinden Türkçe dilini ve kültürünü alan 2. ve 3.kuşak yaz tatillerinde Türkiye ile kurdukları bağı Almanya'daki Türk derneklerinde, Türk arkadaşlarıyla güçlendirmektedirler. Bu bağ genellikle din ve futbol ya da siyaset üzerinden olmaktadır. Derneklerin siyasi duruşu olduğu da yadsınamaz bir gerçekliktir.

Sosyal entegrasyon ile medya kullanımı üzerinden bir kullanıcı tipolojisi oluşturmak yerine göçmenlerin kendi kimlik tanımlamaları, aidiyet hissiyatlarını ve medya kullanımları göz önüne alınarak üç farklı göçmen tipolojisi ortaya çıkmıştır: kökenine (Türkiye'ye) yönelenler; çoklu etnik kimliklere yönelenler ve de dünyaya yönelenler. Bu üç farklı tipolojinin temelinde yatan ve birbirleriyle bağlantılı olan iki ana kategori göçmen kimliği ve iletişim ağlarıdır. Bu tipolojilerin oluşturulma amacı, görüşülen bireyleri keskin bir şekilde sınıflandırmak değil, incelenen grup içinde gözlemlenen temel eğilimleri belirlemektir.

Türkiye'ye yönelen göçmen tipolojisi altında yer alan Türk göçmenler iki ülkenin gündemini de pek takip etmeyen ya da çok az takip eden, medyayı daha çok eğlence amaçlı kullanan, politikaya ilgisiz kesimdir. Sadece bir görüşmeci daha çok Türkiye'yi ve bir diğer görüşmeci de hem Türkiye'yi hem Almanya'yı takip ettiğini söylemiştir. Kendini Türk olarak tanımlayanların hiçbirinin 2. veya 3.kuşak fark etmeksizin Türkiye'de doğmamış olması dikkat çekicidir. Örneğin Ceylan (B2-3) isimli görüşmeci Almanya ve de Türkiye gündemini çok az takip ettiğini haber sitelerinden çok Türkiye'de yaşayan akrabalarından Türkiye ile ilgili haber aldığını söylemiştir.

Çoklu etnik kimliklere yönelen göçmen tipolojisindeki göçmenler ise iki kültürlü ağa sahiptir. Her 2 ülkeden medyayı ya da daha çok Alman medyasını takip ederler. Alman-Türk olarak nitelendirildiğinden 'etno-oriented' (çoklu etnik kimlik merkezli) adı verilmiştir. Çevresinde Alman ve farklı etnik gruplardan insan olan bu grup, genelde emekli olunca Türkiye'de yaşamayı düşünmektedir. Kendini Alman-Türk olarak tanımlayan ve çoğunluk olan 19 kişiden 15'i ise daha çok Almanya'yı ya da hem Türkiye hem Almanya'yı takip etmektedir.

Geriye kalan 4 kişiden 1'i iki ülkeyi de çok az takip etmekte ya da hiç takip etmemekte, 3'ü de daha çok Türkiye gündemini takip etmektedir. Çevresinde Alman ve farklı etnik gruplardan insan olan bu grup, genelde emekli olunca Türkiye'de yaşamayı düşünmektedir. Örneğin Bremen' çocuk yaşta aile birleşimi ile gelen ve hala Bremen'de yaşayan 52 yaşındaki emekli Hülya (B2-5 kodlu) kendini Alman-Türk olarak tanımlamaktadır ve her iki ülkenin gündemini de çift dilli olarak takip etmektedir:

Dünyaya yönelen göçmen tipolojisi ise ulusötesi ağlara sahiptir. Çevresinde Alman ve farklı gruplardan insanlar olan ve İngilizce olarak dünya gündemini de takip eden kesimdir. İleride yaşamak istediği ülke de Almanya veya dünyada bir ülkedir. Dünyaya yönelen göçmen tipolojisi ise ulusötesi ağlara sahiptir. Çevresinde Alman ve farklı gruplardan insanlar olan ve İngilizce olarak dünya gündemini de takip eden kesimdir. Kendini dünya vatandaşı olarak tanımlayan 4 kişi ise daha çok Almanya gündemini takip ettiğini, her iki ülkenin gündemini de daha çok Alman kaynaklardan takip ettiklerini belirtmişlerdir. İleride yaşamak istediği ülke de Almanya veya dünyada bir ülkedir. Anadili seviyesinde Almanca bilen 4 görüşmeciden B3-5 kodlu kamu çalışanı kimliğini şöyle açıklamıştır: *“Kendimi Alman ya da Türk olarak nitelendiremem. Annem yarı Alman yarı Türk, babam Kürt. Ben kendimi insan olarak tanımlıyorum. Her kültürden bir şeyler aldım. Dünya vatandaşıyım.”*

Farklı kuşaklardan göçmenlerin anlattıklarını incelendiğinde, zaman içinde medya teknolojilerinin sunduğu imkânların artması ve çeşitlenmesi ile Türkiye ile daha sık ve gündelik düzeyde bir ilişki kurulabildiğini, kültürel ürünlerin, haberlerin çok yakından takip edilebildiğini ve kişiler arası iletişim sıklığının da süresinin de arttığı gözlemlenmiştir.

Burada özellikle çevrimiçi iletişim olanaklarının, örneğin sosyal medyanın giderek önem kazandığını, geleneksel medya araçlarından da televizyonun hala birinci sırada yer aldığı söylenebilir. Ancak bu artan imkânlar yukarıda detaylı olarak tartışıldığı gibi Türkiye'ye yönelenler, çoklu etnik kimliklere yönelenler ve de dünyaya yönelenler için farklı anlam ifade ediyor. Politik ilgisizlik, yaşamadığı ülkeye olan ilgisizlik, dilbilgisi yetersizliği, Türkçe medyanın içeriğinin beğenilmemesi,

Alman haberlerindeki Türk imajı gibi çeşitli nedenlerden etkilenen günlük medya pratiklerinin Türk göçmenlerin Almanya'ya sosyal entegrasyonunda etkin bir rolü olduğunu bu araştırma sonucunda söylemek mümkün değildir.

Almanya'nın göç ülkesi olduğunu çok geç kabulü entegrasyon adımlarının çok geç ve sınırlı atılmasına neden olmuş, aileleri uzakta olan ve Almanca bilgileri yetersiz olan Türk göçmen işçiler entegrasyonda ciddi sorunlar yaşamıştır. Aile birleşimi ile Almanya'ya getirebildikleri ailelerinin uyumunu da etkileyen bu durum, 2.kuşağın okullarda dil sorunu yaşamasına yıllarca Alman eğitim sistemine tam dahil olamamalarına ve eğitim gerektirmeyen işlere yönelmelerine neden olmuştur. Dilbilgisi çok iyi olan Almanya'da doğan 3.kuşak ise yine abitur'unu alıp yüksek öğrenim görmektense 'ausbildung' yani mesleki eğitime yönelmektedir. Eğitimde ve sosyal uyumsuzlukta hala sorunlar olduğunu gösteren bu eğitim verilerini tek taraflı değerlendirmek sosyal entegrasyon çift taraflı bir boyut olarak kabul edildiğinden doğru ve uygun değildir. Sosyal entegrasyonda elbette göç edilen toplumun göçmenlere yaklaşımının yanı sıra göç eden toplulukların da entegrasyona açık olması Esser'in de belirttiği gibi bu süreci hızlandırmaktadır. Türkiye'de 'Almancı' Almanya'da 'auslander' (yabancı) engeline takılan Türk göçmenler kendilerine melez kimlikler yaratmış ve farklı seviyelerde anavatanlarıyla bağ kurmuşlardır. Arada kalmışlık hissini çoğunlukla aşamayan ya da melez kimlikle hayatına devam eden Türk göçmenler, sosyal entegrasyon konusunda önemli role sahip olması gereken medyaya da mesafelidir. Bazı kişilerde kişiler arası iletişimin medya kullanımının önüne geçtiği Türkiye ile bağı daha kuvvetli olan ve kendini Türkiye'ye yakın hisseden bir göçmen tipolojisi ortaya çıkmıştır. Kendini Türk-Alman olarak tamamlayan çoğunluğu oluşturan ikili kimliğe yönelen göçmen tipolojisi ise her iki medyayı sınırlı ölçüde takip etmektedir. Dünya vatandaşı olarak tanımlayan ve çevresinde Almanlar ve farklı göçmenler olan azınlık sayıdaki görüşmeciler ise Almanca ve İngilizce medya kullanmaktadır. Genel olarak medya kullanımının az olmasında medyadaki göçmen imajının kötü olması büyük bir etken olarak karşımıza çıkmıştır. 3.kuşağın Türkçe bilgisinin sınırlılığı da onların medya ile ilişkisini daha çok ailelerin yanında maruz kalmaları olarak sınırlandırmıştır. Türkçe'ye daha hâkim 2.kuşak az da olsa politik eğilimine göre ve genelde ana akım medyayı takip etmektedir. YouTube'u da medyaya

ilgisi olan 2.kuşak görüşmeciler bu doğrultuda kullanmaktadır. Entegrasyonda büyük bir güç olarak kullanılabilir olan medya organlarında göçmenlerin imajının değişmesi için adımların atılması önemli bir gerekliliktir. Göç dairesi entegrasyon kapsamında sadece entegrasyon kurslarını zorunlu kılmakla değil, Almanlar ve 62 yıldır bir arada yaşayan Türk göçmenlerin karşılıklı önyargılarının kırılması için yeni entegrasyon adımları atması gerekmektedir. 2022 yılından beri kendini nitelikli göç ülkesi ilan eden Almanya'nın göçmen ülkesi olmaya alışmasıyla ve de Türk göçmenlerin bir kuşak daha Almanya'da doğarak iyi eğitim alarak toplumda önemli noktalara gelmesi ve daha az ırkçılığa maruz kalmasını sağlayacaktır. Burada medyaya büyük rol düşmektedir. Geleneksel medya bir yana tüm görüşmecilerin hemen her gün iletişim ve daha çok eğlence amaçlı kullandığı sosyal medya araçları göçmen algısının değişmesi için büyük fırsatlar sunmaktadır. Etnik kimliğe ve dine dayalı derneklerin yanı sıra entegrasyonla ilgili derneklerin Türkler ve Almanlar tarafından birlikte kurulması da önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin: **La Recession de 1966/67 en Algernge Federale et Ses Repercussions Sur Les Ouvriers Turcs**, The Turkish Yearbook of International Relations, 1961.
- Abadan-Unat, Nermin: **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurtttaşlığa**, 3. Basım. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Abadan-Unat, Nermin: **Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları**, Ankara, DPT, 1964.
- Adıgüzel, Yusuf: **Göç Sosyolojisi**, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 4. Basım, Ankara, Nobel Kitap, 2020.
- Adıgüzel, Yusuf: **Yeni Vatanda Dini ve İdeolojik Yapılanma, Almanya'daki Türk Kuruluşları**, İstanbul, Şehir Yayınları, 2011.
- Aksoy, E. Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**, C. 12, No: 12, 2010, s.7-38, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkiyat/issue/16656/521370>, 25.05.2023.
- Akto, Akif: **Çokkültürlülük Yaklaşımı ve Sorunsalları**, İksad Publishing, 2018.
- Akyiğit, Handan: "A Criticism Related to Discussions on Cultural Integration and Multiculturalism", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 36, 2010, s. 200-231, DOI: 10.14520/adyusbd.668844.
- Akyiğit, Handan: "Türkiye'de Ulus Devletin Dönüşüm Sürecinde Etnik Kimlikler: Sakarya İli Örneği", Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

- Alba, Richard: Immigration and the American Realities of Assimilation and Multiculturalism, in: Münz, R. and Seifert, W. (eds.) Inclusion or Exclusion of Immigrants, **Demographie aktuell**, Nr. 14, s. 3-16, 1999.
- Aldamen, Yasemin: “Sosyal Medyanın Ürdün ve Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Mülteciler Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Alevi.com: A.A.B.F web portalı, (Çevrimiçi) <https://alevi.com/en/home/>, 16.07.2023.
- Aliens Act (Auslandergesetz), Auslg): (Çevrimiçi) <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/AusIG.htm#85>, Chapter VII, Section 85/2-3, 22.12.2022.
- Alperen, Altan: “Almanya’da Türklere Yönelik Uygulanan Entegrasyon Kursları Üzerine Bir Araştırma”, **Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi**, C.4, No:1, Temmuz 2019.
- Altıntaş, İsmail: **Dış-Göç ve Din**, Dem Yayınları, İstanbul, 2008.
- Altun, A: Yurtdışındaki Türk Medyası Sempozyumu – 27.05.2005. Bildiriler Kitabı, Ankara, 2005.
- Amelina, Anna, “Turkish Migrant Associations in Germany: Between Integration Pressure and Transnational Linkages”, **Revue européenne des migrations Internationales**, Vol 24. N.2, 2008.
- Andersen, Hans Skifter: “On the Interaction Between Segregation, Urban Decay and Deprived Neighbourhoods”, in **Urban Sores**. Danish Building and Social Research, 2004.
- Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler**, Çev. İ. Savaşır, Metis Yayınları, 1993.

- Andriessen, Iris, Karen Phalet: “Acculturation and School Success: A Study Among Minority Youth in the Netherlands”, **Intercultural Education**, 13, 2002, s. 21-37.
- Anık, Mehmet: “Çokkültürcülüğe Karşı Kültürlerarasıcılık1 Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Çokkültürcülük İflas mı Etti?”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, C. 4, No: 56, 2021, s. 2793-2807.
- ARD: Yabancılara Yönelik Programları Tanıtım Kitapçığı Bayern Rd-TV’nu 1991 Münih.
- ARD/ZDF-Onlinestudie: “Fernsehinhalte im Internet in Deutschland immer beliebter”, (Çevrimiçi) <http://www.ard-zdf-onlinestudie.de/>, 22.10.2022.
- Aşkın, Deniz: “Göçmen Gençlerde Kültürel Dönüşüm Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: İnegöl Huzur Mahallesi Örneği”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2014.
- Aslan, Ahmet: “Çokkültürlülük ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı ve Din: Köln Örneği”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2018.
- Atılğan, Canan: Konrad Adenauer Stiftung, Türkische Politische Organisationen in der Bundesrepublik Deutschland, No 9, 1999.
- Australian Multicultural Advisory Council: The People of Australia: The Australian Multicultural Advisory Council’s Statement on Cultural Diversity and Recommendations to Government, 2010, (Çevrimiçi) [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2011-02/apo-nid27232.pdf](https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2011-02/apo-nid27232.pdf), 12.06.2023.
- Aydoğdu, H: Modern Kimlikte Öznenin Ölümü. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, No:10, 2004, s. 115-147.

- Bakewell,
Oliver: “Göç Kuramında Yapı ve Fail Kavramları Üzerine Bazı Görüşler”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, No: 2, 2015, s. 188–218.
- Balaban-Salı, J: Araştırma Önerisi Hazırlama, (İçinde) **İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle**, Konya, Literatürk Academia, 2015.
- Balcı, Meral,
Göcen, Ceren
Ece: Legal and Political Situation of Syrian Immigrants in Turkey, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, No: 5, 2018, s. 1-21.
- Balcı, Meral,
Göcen, Ceren
Ece: Avrupa Birliği’nde Artan Zorluklar: Göçmen Krizi ve Irkçılık, Fırat Üniversitesi. **Social Sciences Congress**, 2019, s. 20-27.
- BAMF: “Almanya’da vatandaşlığa alınma”, 28.11.2018, (Çevrimiçi) <https://www.bamf.de/TR/Themen/Integration/ZugewanderteTeilnehmende/Einbuengerung/einbuengerung-node.html>, 15.11.2022.
- Baş, Nurhan: Federal Almanya’da Yayımlanan Türkçe Günlük Gazetelerin Dil Kullanımı Üzerine, 2014.
- Barney, G.
Glaser, Anselm
L. Strauss: **The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research**, AldineTransaction, 1967.
- Başak, Z. Z: Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri: Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977.
- Başkurt, İrfan: “Almanya’da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi”, **Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 12/2, 2009.

- Bauböck, Rainer: **“Liberal Justifications for Ethnic Group Rights”**, C. Joppke and S. Lukes Ed., Multicultural Questions Oxford University Press, Oxford, 1999, s.133-157.
- Bauder, H.: Media Discourse and the New German Immigration Law, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, C. 34, No: 1, 2008, s. 95-112, DOI: 10.1080/13691830701708783.
- Bauman, Zgyunt: **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. A. Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- BBC “Ukraynalı Mülteciler hangi Ülkelere Gidiyor?”, 7.03.2022, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60647291>, 19.05.2023.
- Berry, John W.: “Understanding and Managing Multiculturalism”, **Psychology and Developing Societies**, No: 3, 1991, s.17-49.
- Berry, John W.: Immigration, Acculturation, and Adaptation, **Applied Psychology: An International Review**, C. 46, No:1, s. 5-68, 1997.
- Berry, John W.: Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 2005, s. 697–712.
- Berry, John. W., Phinney, Jean S., Sam, David L., Vedder, Paul. (Eds.), Immigrant youth in cultural transition: Acculturation, identity, and adaptation across national contexts. Lawrence Erlbaum Associates Publishers. 2006, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.4324/9780415963619>, 17.06.2023.
- Bijak, J: Forecasting International Migration: Selected Theories, Models, And Methods, **CEFMR (Working Papers – Central European Forum for Migration Research in Warsaw)**, 4, 2006.

- Bingöl, A. S., Almanya ve Hollanda’da Türk Göçmen İşçi Çocuklarına Uygulanan Eğitim
Özdemir, M. Ç.: Politikaları. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, C. 12, No:3, s. 134-157, 2014.
(Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/pub/tebd/issue/26088/274929>,
16.03.2023.
- Bloemraad,
Irene: “Becoming a Citizen in the United States and Canada: Structured
Mobilization a...”, Social Forces; Dec 2006; 85, 2; Research Library
- Bonfadelli,
Heinz, Bucher,
Priska: Mediennutzung von Jugendlichen im multikulturellen Umfeld, Zürich,
2006.
- Braudel,
Fernand: **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1991.
- Boswell,
Christina: “Addressing the Causes of Migratory and Refugee Movements: the Role of
the European Union.” UNHCR Evaluation and Policy Analysis Unit,
Working Paper No. 73 (2002). 3, Erişim Tarihi: 22.02.2023.
<https://www.unhcr.org/3e19ac624.pdf>.
- Bulutay, T: **Türkiye’de İstihdam, İşsizlik ve Ücretler**, International Labour Office,
Ankara, 1995.
- Buse, D: Urban and national identity: Bremen, 1860–1920, **Journal of Social
History**, C. 26, No: 3, s. 521-537, 1993.
- Canatan, Kadir: **Göçmenlerin Kimlik Arayışı**, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1990.
- Caroline B.
Brettell, James F.
Hollifield (Eds.): Migration Theory: Talking across Disciplines, The Sociology of Migration,
3.baskı, 2014, s.345-359, Routhledge, (Çevrimiçi)
<https://doi.org/10.1037/0000120-016>,

- Castles, Stefen: Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective, Journal of Ethnic and Migration Studies, C. 36, No: 10, 2010, s.1565- 1586.
- Castles, Stefen, **Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, Çev. B. U. Bal ve İ. Miller, Mark. J: Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2008.
- Castles, S., de **The Age of Migration: International Population Movements in the** Haas, H., Miller, **Modern World**, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: M.J: MacMillan Pres Ltd., 2014.
- Castles, S., G. **Immigrant workers and class structure in Western Europe**, London: Kosack: Oxford University Press, 1973.
- Ceceli Köse, Sezen: “Çokkültürcülük Politikalarından Entegrasyon Politikalarına Geçiş: Hollanda’daki Türkiye Kökenli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı, Ankara, 2012.
- Chen, Chun: Media Use and Integration A Study on Students with Migration Backgrounds in Switzerland, 2014.
- Chin, Rita: The Quest Worker Question in Postwar Germany. New York: Cambridge. 2007.
- Creswell, John W.: Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1998.
- Crispino, James A.: **The Assimilation of Ethnic Groups:The Italian Case**. Center for Migration Studies, New York, 1980.
- Cummins, J: Linguistic interdependence and the educational development of bilingual children. Review of educational research, C. 49, No: 2, 1979, s. 222-251.

- Çağlar, Ayşe: German Turks in Berlin: Social exclusion and strategies for social mobility, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, C. 21, No: 3, s. 309-323. DOI: 10.1080/1369183X.1995.9976494, 1995.
- Çağlayan, Savaş: “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz, No:17, 2006, s. 67-91.
- Çakran, Şebnem, Eren, Veysel: Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 14, No: 39, 2017, s. 1-30, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/31632/321457>., 28.10.2022.
- Çakır, Mustafa: “Türklerin Alman Kültüründeki İmajı”, içinde Gümüş Z. (Ed.), **Türk Alman İşgücü Anlaşmasının 50. Yılında Almanya Türkleri**, Anadolu Üniversitesi Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşlarının Sorunlarını Araştırma Merkezi Yayınları, Eskişehir, 2012.
- Çakır, Mustafa: “Göçün Kırkıncı Yılında Almancanın İkinci Dil Olarak Edinimini Etkileyen Kültürlerarası Olgular”, **Ratio Dizisi**, No: 1, 2001.
- Damanakis, M.: Muttersprachlicher Unterricht für ausländische Schüler. In: *Deutsch Lernen* 4/1983, s. 15–47.
- Darkow, M., Eckhardt, J. and Maletzke, G.: *Massenmedien und Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland [Mass media and foreigners in the Federal Republic of Germany]*. Frankfurt am Main, Berlin: Metzner, 1985.

- Dartan, M: “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Almanya’daki Türk Lobi Gücünün Rolü”, Marmara Journal of European Studies, No: 2, 2012, s. 141-161.
- Data 4U: “**Türkisches Fernsehen in Deutschland: Euro D hält Spitzenposition – Show Türk stark im Kommen**”, Basın Bülteni, 2008, (Çevrimiçi) http://www.data4u-online.de/downloads/pressemittteilung-data_4u-010-08.pdf, 18.08.2023.
- Data 4U: “**Türkische Migranten fühlen sich in Deutschland gut integriert. Sarrazin-Debatte kaum wahrgenommen**”, Basın Bülteni, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.data4u-online.de/2010/09/sarrazin-debatte-kaum-wahrgenommen/>, 17.04.2023.
- Dayan, Daniel: Media and Diasporas. In: **Gripsrud, Jostein (Hrsg.): Television and Common Knowledge**, London/New York: Routledge, 1999, s. 18–33.
- de Haas, Hein: Migration and Development: A Theoretical Perspective. COMCAD Working Papers, No. 29, 2007.
- de Haas, Hein: Migration and Development: A Theoretical Perspective. Working Paper presented for International Migration Institute, James Martin 21st Century School, University of Oxford, Paper 9, Oxford, 2008.
- de Haas, Hein: “The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry,” Journal of Ethnic and Migration Studies 36, No 10: 1593, 2010, (Çevrimiçi) doi: 10.1080/1369183X.2010.489361.
- de Haas, Hein: European Migrations, Dynamics, Drivers, and the Role of Policies, Simona Vezzoli, Alice Szczepaniko ve Tine Van Crieninge’nin katılımıyla, 2018.

- Demirbaş, Timur: Federal Almanya’ya Türk İşçi Göçü ve Bunun Yarattığı Sorunlar, s. 417-435. t.y.
- Deniz, Taşkın: Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. TSA / Yıl: 18/1, 2014.
- DESTATIS: “Public Children and Youth Welfare Statistics”, 01.03.2020, (Çevrimiçi)
<https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Social-Statistics/Day-Care-Children/Tables/children-migration-2011.html#fussnote-1-50384>, 22.12.2021.
- DESTATIS: DESTATIS: “Ranking of the highest-circulation regional newspapers in Germany in Q2 2022”, 05.05.2023, (Çevrimiçi)
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1080894/umfrage/aufgabe-der-regionalzeitungen/>, 20.06.2023.
- DESTATIS: “Ranking of news sources in Germany most trusted by citizens in 2023”, (Çevrimiçi)
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/877238/umfrage/ranking-der-vertrauenswuerdigsten-nachrichtenquellen-in-deutschland/>, 20.06.2023.
- DESTATIS: Statistics on regional daily newspapers in Germany, 05.05.2023, (Çevrimiçi)
<https://de.statista.com/themen/5801/regionalzeitungen/#topicOverview>, 18.05.2023.
- Dewing, M., Leman, M: “Canadian Multiculturalism”, **Parliamentary Research Branch, Library of Parliament**, 2006, s. 1-9.
- Develi, E.S: 21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politığı, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, Göç Özel Sayısı, 2017, s. 1343-1353.

- Doytcheva, Milena: **Çokkültürlülük**, Çev. T. Akıncılar Onmuş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Deutsche Welle Türkçe: “Türkçe Yayınlarına Kısıtlama”, (Çevrimiçi)
<https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk%C3%A7e-yay%C4%B1nlara-k%C4%B1s%C4%B1tlama/a-19088402>
<https://www.swp-berlin.org/10.18449/2019RP07/#hd-d30509e433,02.02.2023.>
- Eagleton, Terry: **Kültür Yorumları**, Çev. Özge Çelik, İstanbul, Ayrıntı, 2011.
- Eckhard, J.: Ausländer als Zielgruppe der Massenmedien [Foreigners as a target group of the mass media]. In Bundeszentrale für politische Bildung (Ed.), Ausländer und Massenmedien. Bestandsaufnahme der Perspektiven [Foreigners and mass media. Stocktaking of the perspectives], 1987, s. 93-96, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- Eckhardt, J.: Massenmedien und Ausländer in Nordrhein-Westfalen [Mass media and foreigners in North Rhine-Westphalia], **Media Perspektiven**, 10, 1990, s. 661-674.
- Ekin, Nusret: “Yurtdışı İşçi İstihdamının Ekonomik ve Sosyal Analizi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 30, No: 1-4, 1970, s. 73-96.
- Elmacıoğlu, Gülistan: Alevi Medyası Üzerine Betimleyici Bir Analiz, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi/SBE. Ankara, 2016.
- Esser, Hartmut: Migration, Language and Integration. AKI Research Review 4, Berlin, 2006.
- Esser, Hartmut: Pluralisierung oder Assimilation? Effekte der multiplen Inklusion auf die Integration von Migranten [Pluralization or Assimilation? Effects of

Multiple Inclusion on the Integration of Immigrants], **Zeitschrift für Soziologie** (5), s. 358-378, 2009.

- Esser, Hartmut: Integration und ethnische Schichtung, No. 40, Mannheim, 2001.
- Esser, Hartmut: Does the “New” Immigration Require a “New” Theory of Intergenerational Integration? *International Migration Review*, C. 38, No: 3, 2004, s. 1126-1159.
- European Website on Integration: “Governance of migrant integration in Germany” (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/migrant-integration/country-governance/governance-migrant-integration-germany_en, 20.12.2022.
- Faist, Thomas: The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational, 2000a.
- Faist, Thomas: Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture, *Ethnic and Racial Studies* 23, 2000b, s. 189-222.
- Faist, Thomas: The Transnational Social Spaces of Migration. Bielefeld: COMCAD, (Working Papers – Center on Migration, Citizenship and Development; 10, 2006.
- Faist, Thomas: Dual Citizenship and Transnational Migrants: A Conceptual Reassessment and the German Case. *International Migration Review*, 43(3), 2009, pp. 766-799.
- Faist, Thomas: The Transnationalized Social Question: Migration and the Politics of Social Inequalities in the Twenty-First Century. Oxford: Oxford University, 2009.

- Frankfurter Allgemeine Zeitung: “Altkanzler Schmidt: Anwerbung von Gastarbeitern War Falsch.” Frankfurter Allgemeine Zeitung, 24.11.2004, (Çevrimiçi) <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/multikulturalismus-debatte-altkanzler-schmidt-anwerbung-vongastarbeitern-war-falsch-1194550.html>, 26.10.2022.
- Gedik, E.: Almanya’da “Öteki” Olmak, “Öteki” Kalmak. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/edebiyat Dergisi, C.16, No: 62, KKTC, 2012, s. 41-68.
- Gezgin, U. B.: “Medyanın Toplum Üzerindeki Geniş Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, C. 7, No: 1, 2002, s. 7-37.
- Giddens, Anthony: Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age, California, Stanford University Press, 1991.
- Giddens, Anthony: Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Paradigma, 2000.
- Giddens, Anthony: The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. University of California Press, Berkeley, 1984.
- Goldberg, David Theo: “Introduction: Multicultural Conditions”, **Multiculturalism: A Critical Reader**, [iç.], David Theo Goldberg (ed.), Basil Blackwell, Oxford, 1994, s.1-45.
- Gordon, Milton M.: **Assimilation in American Life**, Oxford University Press, USA, 1964.
- Göç Terimleri Sözlüğü: Eds. Richard Perruchoud ile Jillyanne Redpath – Cross, 2.baskı, No: 31.

- Göçmen Kanunu 2004, (Çevrimiçi)
(Zúwanderungsgesetz): <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/gesetzestexte/DE/Zuwanderungsgesetz.pdf? blob=publicationFile&v=1>, 10.05.2023.
- Gökalp, Yılmaz, G: “Avrupa’da Yaşayan Türkiyelilere Dair Gurbetçi ve Almancı Söylemlerinin Yeniden Düşünülmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.22, Göç Özel Sayısı, 2017, s.1473-1490.
- Gökçe, Orhan: “Almanya’da Uyum ve Dışlanma Arasında Türk Gençleri”, **Türk Yurdu Dergisi**, Ankara, No: 224, 2006, s. 9-17.
- Grisvold, W.: Cultures and Societies in Changing World. Pine Forge: Thousand Oaks, 1994.
- Guilomoto, C. Z. and Sandron, F.: “The Internal Dynamics of Migration Networks in Developing Countries”, Population: An English Selection, 2001, C. 13, No: 2, s. 135-164.
- Güllüpinar, Fuat: Göç Olgusu ve Uluslararası Göç Kuramları, İnsan ve Toplum Kitabı içinde. Ed. Nadir Suğur, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2013.
- Gülmüş, Zehra: “Türk-Alman İşgücü Anlaşması'nın 50. yılında Almanya'da İletişim Dili Olarak Türkçe”, 2012.
- Gülsün, İlhan: “Sayılarla Yurtdışındaki İşçilerimiz ve Sorunlarına Ait İstatistikler”, Ankara, **İİBK yayınları**, No. 111, 1974.
- Güvenç, Bozkurt: **Kültürün ABC’ si**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

- Güz, N., Yanık, S.: Medya ve Toplum İlişkisi: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar. Pegem Akademi, 2020.
- Hafez, Kai: Türkische Mediennutzung in Deutschland: Hemmnis oder Chance der gesellschaftlichen Integration? Eine qualitative Studie im Auftrag des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung. Hamburg/Berlin: Deutsches Orient-Institut Hamburg, 2002.
- Hafez, Kai: Islam in “Liberal” Europe”: Freedom, Equality, and Intolerance. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2014.
- Hagen-Zanker, Jessica: Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature, MPRA Working Paper, No: 28197, 2008.
- Halm, Dirk: Die Medien der türkischen Bevölkerung in Deutschland. Berichterstattung, Nutzung und Funktion, In: Geißler, Rainer; Pöttker, Horst (Hrsg.): Integration durch Massenmedien. Medien und Migration im internationalen Vergleich. Bielefeld: Transcript, 2006, s. 77–92.
- Harbison, S. Frederick: Family Structure and Family Strategy in Migration Decision Making. G.D. Long and R. Gardner (der.) Migration Decision Making, Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries içinde, New York: Pergamon Press, 1981.
- Hasebrink, U.; Schulz, W.; Dreyer, S.; Kirsch, A.-K.; Loosen, W.; Puschmann, C.; Roessel, L. van.:

Schmidt, J.-H.;

Schröder, H.-D

Hasırcı, Osman Nuri: Almanya’da Türklerin Siyasal Katılımı: Köln Örneği, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2008, (Çevrimiçi) <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/77590/T03675.pdf?sequence=1>, 20.08.2023.

Häusler, Alexander: “The PRO-Movement: A New Motor of Anti-Islamic Right- Wing Populism within the Extreme Right in Germany.” In **From the Far Right to the Mainstream: Islamophobia in Party Politics and the Media.** eds. **Humayun Ansari and Farid Hafez.** New York: Campus Verlag, 2012.

Heinemann, Lars ve Kamçılı, Fuat: Unterhaltung, Absatzmärkte und die Vermittlung von Heimat Die Rolle der Massenmedien in deutsch-türkischen Räumen. Thomas Faist (Ed.) Transstaatliche Räume, Bielefeld: Transcript, 2000, s. 113-158.

Henkes, Christian vd: Sosyal Demokrasi El Kitabı 5, Entegrasyon, Göç ve Sosyal Demokrasi. Çev. Tamer İlbuğa, Friedrich Ebert Vakfı Siyaset Akademisi Birimi Bonn, Şubat 2011, Türkçe baskı: İstanbul, Aralık 2020.

Hepp, Andreas; Bozdağ, Cigdem; Suna, Laura: “Migrantische Jugendkulturen”? (Pop-Musik und die kommunikative Vernetzung der Diaspora”. In: **Lauffer, Jürgen; Röllecke, Renate (Hrsg.): Dieter-Baacke Preis – Handbuch 5. Jugend – Medien –Kultur.** Medienpädagogische Konzepte und Projekte. München 2010, kopaed. Online verfügbar: http://www.mediaculture-online.de/fileadmin/bibliothek/hepp_bozdağ_suna_diaspora/hepp_bozdağ_suuna_diaspora.pdf (Aufruf: 23.02.2012).

- Hepp, Andreas, : Mediale Migranten. Mediatisierung und die kommunikative Vernetzung
Bozdog, Cigdem, der Diaspora. Wiesbaden: VS Verlag, 2011.
Suna, Laura:
- Hillman, K.-H.: Wörterbuch der Soziologie. 5. Aufl. Stuttgart: Alfred Körner Verlag, 2007.
- Huth, L.: "Medien und ausländische Arbeitnehmer aus Italien und den ehemaligen
Anwerbeländern: Forschungs- und Diskussionsstand", unpublished report.
Marl: Adolf-Grimme-Institut, 1981.
- IOM UN World Migration Report 2022, (Çevrimiçi),
Migration: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>, 20. 11. 2022.
- İli, Kenan: "Göçmenlerle İlgili Eğitim Politikaları: Türkiye ve Almanya Örneği",
Hacettepe Üniversitesi, 1999.
- İnan, Ayşe Çokkültürlülük Tartışmaları Bağlamında Avustralya'da Yaşayan Türklerin
Mahinur: Kimlik Algısı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- İpek, İbrahim: Türkiye'de AB Adaylık Sürecinde Kimlik ve Kültür Politikası.
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 2019.
- İş ve İşçi Bulma Kurumu Yayını: Avrupa Memleketlerinde Türk İşçileri ve Problemleri, F.Almanya,
Hollanda, Belçika, İsviçre ve Avusturya'ya Yapılan Bir İnceleme Gezisinin
Notları, No.32, 14 Nisan 1966-14 Mayıs 1966, Ankara, 1996.
- Jamin, M: "Fremde Heimat; Zur Geschichte der Arbeitsmigration aus der Türkei.", Jan
Motte/Rainer Ohliger/Arme von Oswald (Hrsg.), 50 Jahre Bundesrepublik

50 Jahre Einwanderung, Nachkriegsgeschichte als Migrationsgeschichte, Frankfurt-New York içinde, 1999.

Janzen, K: Berliner Schriften zur Medienwissenschaft Herausgeber: Jakob F. Dittmar Band Nr. 5, 2009.

Jennissen, Roel: "Causality Chains in the International Migration Systems Approach", Population Research and Policy Review, C.26, No: 4, 2007, s. 411-436.

Journet, Nicolas: **Evrenselden Özele Kültür, Çokkültürlülük**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009.

Jupp, J. ve Clyne, M.: Introduction- Multiculturalism and Integration A Harmonious Relationship (M. Clyne and J. Jupp Ed.) Canberra: The Australian University Press, 2011.

Kam, Rüştü: Avrupa Millî Görüş Teşkilatlarındaki Geçen Yıllarım-16, 20.03.2017, (Çevrimiçi) <http://www.ha-ber.com/avrupa-milli-gorus-teskilatlarindaki-gecen-yillarim-v16-makale,31319.html>, 19.05.2023.

Kara, A: **İnternet ve Türkler: Yurtdışındaki İnternet Kullanımı ve Almanya Örneği**, İstanbul, Beta Yayınları, 2005.

Karagöz, Recep: **Almanya Yeni Yurt, Son Göçün Anatomisi**, İstanbul, Fide Yayınları, 2007.

Karpat, Kemal H: **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kaya, Ayhan: "Küreselleşme Sürecinde Çokkültürlülük ve Türkiye'de Çokkültürlülük Tartışmaları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 55, No:2, 2000, s.111-131.

- Kaygısuz, Ömer: AB'nin Dışsallaştırma Stratejisinin Türkiye'nin Düzensiz Göç Politikalarına Etkileri Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kılıç, Pınar: Çokkültürcü Yaklaşımlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2019.
- Koçtürk, Milazım: “Almanya’ya Göçün Tarihi”, Die Gaste, Sayı. 2, Temmuz/Ağustos 2008, (Çevrimiçi) <http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi210.html>, 20.09.2022.
- Korkmaz, Eren Emre: Kamusal Alan ve Göç Almanya’daki Türkiyeli Göçmenlerin Ulusötesi Alanı Üzerine Bir İnceleme, Göç Dergisi, 6(2), 2019, s. 151-172, <https://doi.org/10.33182/gd.v6i2.666>
- Kosnick, Kira: Building bridges Media for migrants and the public-service mission in Germany. European Journal of Cultural Studies, C.3, No: 3, 2000, s. 319-342.
- Köksal, Gürsel: “Avrupa’da önemli bir yıldönümü Hürriyet’in Avrupa Baskıları 40 yaşında”, 17.04.2009, (Çevrimiçi) http://www.atgb.info/20090421/hurriyet40_gurselkoksal.pdf, 10.10.2022.
- Kramsch, C. : Language and culture. Oxford University Press: Oxford, 1998.
- Kruger, H: “Migration Trends in an Enlarged Europe”, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2004.
- Kuş, Oğuz: Suriyeli Mültecilerin Sosyal Entegrasyonunda Halkla İlişkilerin Rolü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

- Küçükcan, Talip: Avrupa’da Kültürel Çoğulculuk, Göçmenler ve Türk Toplumu”, 3. Uluslararası Mevlâna Kongresi, **Selçuk Üniversitesi Yayınları**, 2003.
- Külahçı, Ahmet: “Türklerin radyosu 15 yaşında”, 2014, (Çevrimiçi)
www.hurriyet.com.tr/gundem/turklerin-radyosu-15-yasinda-26620701,
18.12.2018.
- Kymlicka, William: Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, Çev.: E. Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Kymlicka, William: Çokkültürlü yurttaşlık, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Lee, Everest. S: A Theory of Migration. University of Pennsylvania, Demography, C. 3, No: 1, 1966, s. 47-57.
- Lenore, Manderson, Christine, Inglis: “Turkish Migration and Workforce Participation in Sydney, Australia”, **International Migration Review**, Vol. 18, No: 2, s. 258-275, Summer-1984.
- Levitt, Peggy: Transnational migration: Taking stock and future direction, Global Networks,C.1, No: 3, 2001, s. 195-216.
- Lewis, Gareth J.: Transnational migration: Taking stock and future direction, Global Networks C. 1, No: 3, 2001, s. 195-216.
- Mabogunje, A.L.: Systems Approach to the Theory of Rural-Urban Migration, **Geographical Analysis**, No: 2, 1970, s. 1-18.
- Mandel, Ruth: Shifting Centres and Emergent Identities: Turkey And Germany in The Lives of Turkish Gastarbeiter, **Muslim Travellers: Pilgrimage, Migration, and The Religious Imagination**, 1990, s.153-171.

- Mangalam, J. J.: Human Migration: A Guide to Migration Literature in English 1955-1962, 1968. Lexington: The University of Kentucky Press.
- Marshall,
Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Massey, Douglas S.: Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration, C. 56, No.1, 1990.
- Massey, Douglas S.: Ethnic residential segregation: A theoretical synthesis and empirical review. Sociology and Social Research, C. 69, No: 3, 1985, s. 315–350,
- Massey, Douglas S.: Why Does Migration Occur: A Theoretical Synthesis, Handbook of International Migration, The American Experience içinde. 1999, s. 34-52.
- Massey, Douglas S., Arango, Sep., 1993, s. 431-466.
- Joaquin, Hugo,
Graeme,
Kouaouci, Ali,
Pellegrino,
Adela, Taylor J.
Edward:
- McLaren, Peter: “White Terror and Oppositional Agency: Towards a Critical Multiculturalism”, **Multiculturalism: A Critical Reader**. [iç.], David Theo Goldberg (ed.), Basil Blackwell, Oxford, 1994, s.45-74.
- mcQuail, D: **Mass communication theory: An introduction**, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE, 1994.

- Menek, İ. H. ve Topçu, E.: Ulus-Devlet Düşüncesi ve Çokkültürlülük. G.Ü. İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi, C. 3, No: 3, 2019, 2019, s. 106-120. (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iibfud/issue/51574/650266>, 15.11.2022.
- Meier-Braun, Karl-Heinz: Migranten in Deutschland: Gefangen im Medienghetto? In: Tendenz, H. 1, 2002, s. 4-9.
- Meier-Braun, Karl-Heinz: Der lange Weg ins Einwanderungsland Deutschland. Der Bürger im Staat. C. 56, No: 4, s. 204-208, 2006.
- Migration and Integration, Editör: Betül Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin, 2. baskı, Turkish Migration Series by Transnational Press London.
- Mim, Sertaç: Türkiye’de İç Göçün Kentsel Gerilime Etkisi: Mersin Örneği, 2007.
- Mittelstädt, A.: Social Media Use and Social Integration. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bremen International Graduate School of Social Sciences, 2020.
- Modood, T.: Çokkültürcülük, Bir Yurttaşlık Tasarımı, Çev.; İsmail Yılmaz, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2014.
- Mora, Necla: “Medya ve Kültürel Kimlik”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C. 5, No: 1, 2008, s.1-14.
- Murphy, E.: Credibility & Citizen Journalism, medium.com, 2019, (Çevrimiçi) <https://medium.com/@s4900326/credibility-citizen-journalism-8d65ebc46347>, 22.09.2022.
- Mutluer, Mustafa: Uluslararası Göçler ve Türkiye, Kuramsal ve Ampirik Bir Alan Araştırması: Denizli Tavas, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003.

- Münz, R., Zuwanderung nach Deutschland Strukturen, Wirkungen, Perspektiven.
Seifert, W., Frankfurt: Campus Verlag, 1997.
Ulrich, R. E.:
- Myrdal, Gunnar: Rich lands and poor. Harper and Row, New York, 1957.
Olejarova, E. “Labor Migration As a Socio-Economic Phenomenon: Slovakia and the Czech Republic in a Comparative Perspective”, Central European University, International Relations and European Studies, 2007.
- Oğuz, E. S: “Toplum bilimlerinde kültür kavramı”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 28, No: 2, 0-0, 2011, (Çevrimiçi)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41213/505402,03.03.2023>
- Özcan, Deniz Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. İş ve Hayat, 2(4), s. 183-
Ela: 215, (Çevrimiçi)
<https://dergipark.org.tr/en/pub/isvehayat/issue/29036/310477>, (2017a),
20.04.2023.
- Özcan, Deniz Türkiye’de 2000’li Yıllarda İç Göç- İşsizlik Örüntüleri: Ankara (TR51) Alt Bölgesinin, Kırıkkale (TR71) ve Samsun (TR83) Alt Bölgelerinden Aldığı Göçlerin İşsizlik Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara, 2017b.
- Özerol, Gülsüm: “Türkçe ve Türk Kültürü Dersleri ile İlgili Veli Görüş ve Beklentileri (Fransa/Nancy Örneği)”, **Yabancılara Türkçe Öğretimi Üzerine Araştırmalar**, ed. Alparslan Okur, Bekir İnce, İsmail Güleç, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.

- Özgür, Ertuğrul Murat: Küresel Göçün Sosyo-Mekânsallığı: Ulusötesi Mekânlar /Yerelötesi Yerler, Topluluklar ve Kimlikler. Coğrafi Bilimler Dergisi, CBD, C. 16, No:1, 2018, s. 1- 35.
- Özkul, Derya: Ulus-ötesi göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma, S.G. İhlamur-Öner, N.S.Şirin-Öner (Eds.), **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar Tartışmalar** içinde, İstanbul, İletişim, 2018, s. 483-500.
- Özkul, O: **Kültür ve Küreselleşme**, İstanbul, Açılım Kitap, 2013.
- Öztürk, Fatih: Çokkültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek, İÜHFİM C. LXX, Sayı: 2, 2012, s. 297-332.
- Öztürk, Meltem: “Avrupa Birliği Göç Politikaları: Almanya’daki Türk İşçileri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2011.
- Park, Robert E.: **Race and Culture**, The Free Press: Glencoe, 1950.
- Parsons, T.: **Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives**, New Jersey: Prentice- Hall Inc, 1966.
- Perşembe, Erkan: **Almanya’da Türk Kimliği- Din ve Entegrasyon**, Araştırma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Peeters, Allerd L., D’Haenens, Leen: **Bridging or Bonding? Relationships between integration and media use among ethnic minorities in the Netherlands. In:Communications**, 30, 2005. s. 201-231.
- Petersen, William: **A General Typology of Migration**, *American Sociological Review*, C. 23, 1958.

- Petersen, William: A General Typology of Migration in C.J. Jansen (Ed.) Readings in the Sociology of Migration. First Edition. Britain: Pergamon Press Ltd., 1970, s. 49-69.
- Pries, Ludger: Migration and Transnational Social Spaces. Ashgate Publishing Limited, 1999.
- Pries, Ludger: Refugees, Civil Society and the State. European Experiences and Global Challenges. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing, 2018.
- Pries, Ludger: Migration. Soziologie-Sociology in the German-Speaking World: Special Issue Soziologische Revue 2020, ed Betina Hollstein, Rainer Greshoff, Uwe Schimank and Anja Weiß, Berlin, Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2021, pp. 245-260, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1515/9783110627275-017>, 20.12.2021.
- Rauhut, Daniel: Adam Smith On Migration, Migration Letters, Volume:7, No: 1, 2010, pp. 105-113.
- Ravenstein, Ernest Georg: The Laws of Migration, **Journal of the Statistical Society of London**, C. 48, No. 2, 1885.
- Ravenstein, Ernest Georg: The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society. Vol. 52, No: 2, 1889.
- Report of the Global Commission on International Migration: Population And Development Review, Cilt 31, sayı 4, Aralık 2005, (Çevrimiçi), <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1728-4457.2005.00100.xpdf>. pdf, 05.08.2022, s.787-798.
- Risager, K.: “Culture”. C. A. Chapelle (ed.). In: The Encyclopaedia of Applied Linguistics, Wiley-Blackwell: Chichester, UK, 2012, s. 1-8.

- Roach, N.,
Alwis, R. vd: Australian Multiculturalism For A New Century: Towards Inclusiveness.
Australia: A Report by National Advisory Council, Nisan 1999.
- Ronald, Taft: From Stranger to Citizen: A Survey of Studies of Immigrant Assimilation in
Said, W., Edward, Şarkiyatçılık, çev. Berna Ülver, Metis Yayınları,
İstanbul, 2013.
- Roters, G. (1991). ‘Wie Türken in Berlin die Medien nutzen’, in Martin A. Kilgus and Karl-
Heinz Meier-Braun (eds) Programme gegen Fremdenfeindlichkeit – 2.
Radioforum Ausländer bei Uns, s. 63–108. Baden-Baden:Nomos.
- Saunders,
Benjamin vd: “Saturation in Qualitative Research: Exploring Its Conceptualization and
Operationalization”, Quality and Quantity, C. 52, No: 4, 2018, s. 1893–
1907.
- Savaş, G: “Kitle İletişim Araçlarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Journal of Human
Sciences**. S. 1-5, 2004.
- Say, Ömer: **21. yüzyılda Ulus Çokkültürlülük ve Etnisite**, İstanbul, Kaknüs Yayınları,
2013.
- Say, Ömer: “Çokkültürlülük Kavramı ve Anlamın Çokluğu”, **Karabük Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 7, Sayı:1, 2017, s. 29-39.
- Saygın Sezel,
Hasta, Derya: “Göç, Kültürleşme, Uyum”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current
Approaches in Psychiatry**, C. 10, No: 3:312-333, 2018.
- Schiller, Nina
Glick, Basch,
Linda, Blanc- Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity,
and Nationalism Reconsidered, New York: NY Academy of Sciences, 1992.

Szanton,
Cristina:

Schiller, Nina From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration.
Glick, Basch, Pries, L. (Edit.). In Migration and Transnational Social Spaces. Ashgate
Linda, Blanc- Publishing Limited, 1999, s. 72-85.

Szanton,
Cristina:

Schiller, Nina Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding
Glick, Basch, Migration, 1992.
Linda, Blanc-
Szanton,
Cristina:

Schnapper, D.: **Öteki ile İlişki**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Schneider, D.: “Migration and the politics of inclusion and exclusion in rural East
Germany”, **International Journal of Population Geography**, C. 13, No:
6, 2007, s. 453-478.

Seifert, R.: “Managing diversity: Integration, socio-economic participation and social
cohesion of migrants in Europe”, **The British Journal of Politics and
International Relations**, C. 14, No. 3, 2012, s. 416-418.

Sert, D. Şenol: Ulus-ötesi göç: Uluslararası göç yazınında yeni bir paradigma, S.G.
Ihlamur-Öner, N.S.Sirin-Öner (Eds.), **Küreselleşme Çağında Göç:
Kavramlar Tartışmalar** içinde, İstanbul, İletişim, 2018, s. 29-47.

Sezgin, Zeynep: “Turkish Migrants Organizations Promoting Tolerance Toward the
Diversity of Turkish Migrants in Germany”, **International Journal of
Sociology**, C. 38, No: 2, Summer 2008, s. 78-95.

- Shaffer, Brenda: Sınırlar ve Kardeşler, İran ve Azerbaycanlı Kimliği, Ali Gara Vüsal Kerimov, çev. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Shibutani, T., Assimilation into the Larger Society. In P. Kivisto, 2005.
- Kwan, K. M.:
- Smith, Michael Peter: Transnational urbanism revisited, Journal of Ethnic and Migration Studies, C. 31, No: 2, 2005, s. 235-244.
- Stark, O: The Migration of Labor. Cambridge: Basil Blackwell, 1991.
- Statistisches Bundesamt: Statistisches Jahrbuch 1995, Metzler+Poeschel, Bonn, Tablo 3.21., 1995.
- Stelzle, W.: “Das Ausländerprogramm der ARD”, **ARD Jahrbuch**, C. 80, No: 12, 1980, s. 55–67.
- Stouffer, Samuel A.: Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. American Sociological Review. C. 5, No: 6, 1940, s. 845-867.
- Suğanlı, M: “Almanya’da Yaşayan ve Türkiye Merkez Bankası’nda Hesabı Bulunan Türklerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve İşçi Dövizleri”, Uzmanlık Tezi, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, Ankara, 2003.
- Şahin, Birsen: “Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**, No: 8, 2008, s. 227 – 252.
- Şahin, Birsen: “Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi** (bilig). Sayı 55, s. 103- 134, Güz 2010.

- Şahin, H. ve Aksoy, A.: ‘Global Media and Cultural Identity in Turkey’, **Journal of Communication**, C. 43, No: 2, s. 31–41, 1993.
- Şan, Mustafa Kemal. Haşlak, İrfan: Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek, **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)**, Cilt/ Volume:7, Sayı/Number:1, 2012.
- Şen, Faruk: **Euro-Türkler: Avrupa’da Türk Varlığı ve Geleceği**, İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2007.
- Şen, Faruk: **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet**, Yargı Yayınevi, 2004.
- Taft, Ronald: **From Stranger to Citizen**. Tavistock Publications, London, 1966.
- Taş, Mehmet: **Avrupa’da Irkçılık**, İmge Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Tavan, G: "The Long, Slow Death of White Australia." Melbourne: Scribe, 2005.
- Taylor, Charles: Tanınma Politikası, Çokkültürcülük. Amy Gutman Haz..., Çev.: Y. Salman (Çev.). İstanbul: 2010.
- Todaro, Michael, P: A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *American Economic Review*, No: 59, 1969, s. 138-148.
- Toksöz, Gülay: **Uluslararası Emek Göçü**, 1. Baskı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Tokgöz, Oya: “Türk Gazetelerinin Yurtdışı Baskıları: Nedenleri – Rolü ve Önemi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 40, Sayı: 1, (Çevrimiçi):

http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=42&sayi_id=449http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=42&sayi_id=449, 30.06.2023.

- Topçuoğlu, R.A: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği, Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar Kitabı içinde, Ed. S. Gülfer Ihlamur-Öne ve N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 501-518.
- Tosun, Akil F.: Almanya’da Yaşayan Türk Yönetmenlerin Filmlerinde Göçmen Olgusu. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sinema – TV Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- Tuomas,
Martikainen,
Özmen, Nebile: “Din, Göçmenler, Entegrasyon”, **Marmara Üniversitesi Fakültesi Dergisi**, No: 38, 2010, s. 263-276.
- Türkdoğan,
Orhan: **İkinci Neslin Dramı**, İstanbul, Orkun Yayınevi, 1984.
- Türkiye
Araştırmaları
Merkezi: Zum Integrationspotential der türkischen Tagespresse in der Bundesrepublik Deutschland. Springer Fachmedien Weisbaden, 1991.
- Uçar İlbuga, E: Almanya'da Göçmen Türkler ve Ana Dilde Medya Kullanımı. Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi, No:8, 2006, s.118-139. (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilad/issue/62008/928244>, 06.03.2023.
- Uygur, Nermi: **Kültür Kuramı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984.
- Ünver, Can. O.: Almanya'ya Türk İşgücü Göçü: Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkanlar ve Fırsatlar. Journal of Social Policy Conferences, 0 (45), 2012, ss. 177-226.

(Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/919/10382>,
05.09.2022.

- Ünver, Can. O.: Alman Kışı Neo-Liberal Çağın Almanya'sında Irkçılığın Hedefindeki Göçmenler. Ankara: Nika Yayınevi, 2015.
- Van Velzen, Leo, Penninx, Rinus: "Boğazlıyan ilçesinde yurt dışına gidenler", Nermin Abadan-Unat et al. Göç ve Gelişme, SBF, Ankara, 1975.
- Vatandaş, Celalettin: "Çok Kültürlü Bir Yapıda Toplumlar ve Ulusal Etnik Kimlikler (Kanada Örneği)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 2, 2001, s. 101-117.
- Vlasic, A: Die Integrationsfunktion der Massenmedien. In: Die Integrationsfunktion der Massenmedien. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2004, (Çevrimiçi) https://doi.org/10.1007/978-3-322-80546-1_3, 13. 05.2023
- V.N.P. Sinha ve MD Ataullah: Migration-An Interdisciplinary Approach. First Edition. Delhi: Seema Publications.
- Vertovec, S. Transnationalism, London: Routledge, 2009.
- Yalçın, Cemal: "Kültürel Farklılıkların Sosyal ve Politik Boyutları: Çokkültürcülük, Postmodernizm, Göç", **Alternatif Politika**, C. 4, No: 4, 2002, s. 45-70.
- Yalçın, Cemal: "Çok Kültürcülük Bağlamında Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine Göç", Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 26 No: 1, 2002, s. 45-60.

- Yalçın, Cemal: Ethnic Identities in Action: The experience of Turkish Young People in London. Unpublished PhD Thesis, University of Surrey, Dept. Of Sociology, Guildford, England, 2000.
- Yasa, İbrahim: “Dış Göçler ve "Alamancı Aile", Istanbul Journal of Sociological Studies, 0 (17), 82, 1979, (Çevrimiçi)
<https://dergipark.org.tr/pub/iusoskon/issue/9544/119197>, 30.07.2023.
- Yıldırım, Ahmet: “Örgüt Teorisinde Parsons'cu İşlevselcilik ve Gerilim Yönetimi”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 51, Aralık 2020, s. 153-167.
- Yıldız, C.,
Thomas, R: “Türkçe'nin Alman Eğitim Sistemindeki Yeri ve Geleceği: Berlin'de Sunulan Türkçe Dersleri Üzerine Bir İnceleme”, **Yabancılara Türkçe Öğretimi Üzerine Araştırmalar**, ed. Alparslan Okur, Bekir İnce, İsmail Güleç, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yılmaz, Mehmet
Y.: “İki Dillilik Olgusu ve Almanya'daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunu”, **Turkish Studies- International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. 9, No: 3, Ankara, 2014, s. 1641–1651.
- Yoloğlu, N: “Almanya'da Basın”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, t.y.
- Wacquant, Loic: “Fransız Banliyöleri ve Amerikan Zenci Gettosu, Çev. B. Yılmaz, **Toplumbilim Dergisi**, No: 17, Ekim 2017.
- Wallerstein, I.: **Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları ve Emek Gücü Oluşumu, Irk Ulus Sınıf**, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

- Weiß, H. ve
Trebbe, J.
(2001). Mediennutzung und Integration der türkischen Bevölkerung in Deutschland. Ergebnisse einer Umfrage des Presse und Informationsdienstes der Bundesregierung. Postdam: GÖFAK Medien-forschung GmbH.
- Weiß, H. ve
Trebbe, J.: Integration als Mediennutzungsmotiv? Eine Typologie junger türkischer Erwachsener in Nordrhein Westfalen, **Media Perspektiven**, No: 3, 2007, s. 136–141.
- Welch, Anthony: “Cultural Difference and Identity”, **Education, Change & Society**, Edt. **Connell et al., Melbourne**, AUS: Oxford University Press, 2007, s.155-156.
- Western
Australia,
Wickramasinghe
, A.A.I.N,
Wimalaratana,
W.:
Willet, Cynthia: **Theorizing Multiculturalism**, Massachusetts, Blackwell Publishers Ltd, 1998.
- Williams, R.: **Kültür**, Çev. E. Başer, Ankara, İletişim Yayınları (Orijinali 1981’de yayımlanmıştır), 1993.
- Yalçın, Cemal: **Göç Sosyolojisi**, 1. Baskı, Ankara, Anı Yayıncılık, 2004.
- Yamanlar, Yiğit: **Göç Kuramları Çerçevesinde II. Dünya Savaşı Savaşı Sonrası Batı Avrupa’nın Göç Deneyimi**. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt:19. No:2, 2020, s. 553-583.

- Yardıml, **Göç Araştırmaları Dergisi**, C. 3, No: 2, 2017, s. 100-136.
Müşerref:
- Yıldız, Cemal, “Almanya’daki Türk Öğretmenlerin Bu Ülkede Verdikleri Türkçe ve Türk
Çakır, Mustafa: Kültürü Dersinin Uygulanmasına İlişkin Görüşleri ve Karşılaştıkları
Sorunlar”, **Yabancılara Türkçe Öğretimi Üzerine Araştırmalar**, ed.
Alparslan Okur, Bekir İnce, İsmail Güleç, Sakarya, Sakarya Üniversitesi
Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Zelinsky, The Hypothesis of Mobility Transition. *Geographical Review*. C. 61, No: 2,
Wilbur: 1971, Taylor & Francis, Ltd. s. 219-249.
- Zentrum für (1997) Kurzfassung der Studie zum Medienkonsum der türkischen
Türkeistudien: Bevölkerung in Deutschland und Deutschlandbild im türkischen
Fernsehen. Essen and Bonn: Zentrum für Türkeistudien.
- Zizek, Slavoj: "Multiculturalism, or, The Cultural Logic of Multinational Capitalism",
New Left Review, 225, 2001, s. 28-51.